

EN TIBI LECTOR

ROBERTVM VALTVRIVM, AD

ILLVSTREM HEROA SIGISMVN-
dum Pandulphum Malatestam Ariminensium regem, de
RE MILITARI Libris XII multò emaculatius, ac picturis, quæ plurimæ in eo sunt, elegantioribus expressum, quàm cum Veronæ inter initia artis chalcographicæ Anno M.cccclxxxiii. inuulgaretur.



PARISIIS,
Apud Christianum Wechelum, sub insigni scuti Basiliensis. I.D.XXXII.
Mense Iulio.

ORNATISSIMO VIRO FRANCISCO OLIVERIO summæ curię regio consiliario, Alenconiorum & Bituricensium Cancellario, Fossarum Bareuilleriorumq; domino &c. Christianus Wechelus typographus S. P. D.



NIsi vniuersa quęcunq; hic cœli ambitus complectitur, vir præstantissime, non tantū res naturales sed & artes omnes & summæ & infimę ita essent cōparatæ vt nulli ꝓprius suus locus & quasi solitudo quædam ab aliis rebus omnibus tributa sit, sed ꝑmixta inuicem et quadam cōfusa cyclopædia constarent, facile fuissem mihi persuaderi absurde factură si librum de re Militari inscriptū tibi homini iurisconsultissimo legēdum afferrem: verùm quando contrà habent omnia, vt ei qui vere publica velit tractare rei quoq; Militaris & aliarū itē compluriū artiū vsus sit, quod vel imprimis in splēdidissima tua OLIVERIORVM familia licet agnoscere quę nihil bonorū autorum relinquit intactū vt pace & bello suis semper q̄ optime consulat, nihil videor facturus minus, præsertim cum eximii illi legū conditores Romani nō inferiorē armis q̄ toga operā reipub. nauarint. Indigne enim bono viro nedū iurisconsulto fecerit qui rēp. silentibus legibus, armis oppressam neglexerit, quā cū aliarū artiū adminiculis, tū ex rerū bellicarū autoribus petitis documētis licebit, si non inferendis plagis, quā ne Turcarum quidē nunc satis grauiter ac minitabunde imminentiū reipub. christianæ ad nostram persuasionē pertrahendorū cōpendiosissimā rationē quidā putant, euitandis certe quæ illatæ fuerint et quodāmodo, vt ille ait, ex vna ciuitate in aliā fugiendo ꝓpugnare. Aut, si cui id forte magis placebit, quod philosophis frequens est, apud quos contraria contrariorū admonēt, puter voluisse subindicare non ferè magis q̄ tuā voluntatem ac professionē, agni illius sine macula imbellitatē ac innocentiam à furioso Marte abhorrere. Iam qui me sanguinariū ac germanico, hoc est, vt ferè persuasum est, bellico spiritu prouectū æneos nodos furori dissoluere cauillabuntur, id velim expēdant, egóne qui pristinas calamitates ac belli pestes oculis subiicio & vniuersos alieno malo sapere doceo, plus cōmuni hominum vitæ cōmodem, an illi q contēptis et perpetua obliuionis caligine obrutis quęcunq; supioribus seculis incōmode tentata sunt, humanū genus nouis semper periculis obiiciūt suoq; malo quātum hæc vita miseriarū habeat vt experiantur autores sunt. Vides vir humaniss. quæ me rationes induxerint vt tuæ dignitati non veritus sim librum exhibere non ita forte dignū q in tantorū virorū oculos se ingerat, quóq; cōsilio in eiusmodi autoribus imprimēdis & animo verser: quæ si tibi probabūtur, nactus fuero quod quærebā, sin displicebūt, duplici mihi nomine impetrabiliorem veniā polliceor, tum q; beneficio breuioris chartæ angustis cancellis conclusus paucioribus te obtūdam, tū quia Vegetio & Geometria Dureri propediē ædendis aliquid illi tuæ nausef si qua est decessurū puto. Vale vir clarissime & Valturii nostri contemplatione memineris vt tenebrosa & à Vulcano concinnata arma lucidis & à patre luminum expeditis quæ vel Achillis clypeum facile penetrarint retūdas ac intra sua mœnia cohibeas, quo minus in perniciem tranquillitatis humanę aliquà possint erumpere, Lutetiæ M.D.XXXII. quinto idus Iulii.

ILLVSTRI PANDVLPHO MALATESTAE principi Ariminensi Paulus Ramusius Ariminensis, iuris vtriusque consultus S. P. dicit.


CLarissima progenitorum tuorum facinora toga & bello magnifice gesta, me ciuem tuum coegere, cōscriptum accuratissimè opus de re militari conterranei mei Roberti Valturii ad te transmittere, quod incuria castigantium pariter & imprimentium ab archetypo dissimile & deuians multis mendis deforme neglectúmque iacebat. Illud sane pro viribus dum Veronæ sub Magnifico & Clarissimo Antonio Venerio à publico iure reddendo vacarem, non sine paruo labore succisiuis horis recognoui, vt pro eo iure quo conciui meo debebam, id in pristinum nitorem & doctis legendum restituerem: cuius laboriosam castigationem, & diuini prope operis huius emolumentum tuo nomini, princeps iocundissime, dedicaui, quò documenta illa percurrens, facile intelligas quātopere maiores tui in eo genere excelluerint, adeò vt si militiæ præcepta stratagematáque nulla literarum monumentis tradita essent, potuissent abundè ex Malatestarum genere strenui ac inuicti armorum duces cūctas gentes huiusce disciplinæ peritiā gestis suis condocere, exemplárque continua bellorum exercitatione ac lætissimo triumphorum splendore & pręsentibus & futuris pręstare. Adest fere ante oculos Robertus Malatesta, Sigismūdo patre ortus, cuius memoria obortę lachrymę scripta demoliūtur. Hic octauum & decimū agens annum aduersus eximios Picœni populos ab Anconitanis delectus imperator, & tot hostibus stratis captisq; quadringentis, victoria triumphoq; potitur. Non multò pòst quum Fani teneret imperium, obsessus à Pio romano pontifice equite pediteque potentissimo, ipse parua manu romanos milites sæpius in fugam vertit. Ad trigesimum ætatis annum Romæ commoratus, vbi omnes tanti viri speciem & virtutē admirabantur, Sigismundum patrem Arimini obiisse præsensit, quem vniuersa Italia & Achaia ducem excellentissimum prius fuerat experta: aduolat Ariminum Robertus mœrore plenus, quem ciues ad vnū exoptantes sibi principem delegere. Interea Pauli pontificis maximi florentissimæ armatorum copiæ Arimini suburbanū rubescente aurora clam subintrauerunt, Robertus verò inuicto animo grandem romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatq;, cuius ob egregia facinora Florentini omnium consensu militum imperatorem sibi delegere aduersus ingentes Sixti pontificis maximi & illustrissimi Ferdinandi regis vires, quibus maxime vniuersa premebatur Hetruria, spiritum emissura ni Robertus inclytus virtute, scientia rei militaris, auctoritate præstò adfuisset. Matthæum Capuanum militiæ ducem ad Thrasumenū lacum vertit in fugam, reliquis militibus fœdissima nota sub iugum ire compulsis: is profectò suis armis suaq; virtute dignissimus qui serenissimi imperii Veneti dux militum maximus aliquando, capitolinas arces & romanam ecclesiam seruaturus, totius senatus suffragiis gloriosissimè constitueretur. Audiat nunc quęso vniuersus christi populus, & cogno

ſcat romanæ eccleſię ad interitum pene vulnera. Venerat ſapientiſſimus Calabrię dux iamiam romuleas arces euerſurus, accurrit veluti Papyrius Curſor & Furius Camillus, Pub. Decius, Curius Dentatus, Valerius Publicola, Robertus Malateſta, iuſſu ſereniſſimi ſenatus Veneti, aſſueti perpetuò eccleſiam cõſeruare, Calabrum ducem tantopere minantem conſerto Marte fugere coëgit, cuius caſtra proſtratis vexillis, direptis impedimentis, glorioſiſſima victoria cepit, duces egregios & milites quadringentos in triumphum Romam ſpoliis & militaribus ſignis onuſtus deducit: veniẽtem Sixtus ſummus põtifex amplectitur, collaudat, admiratur tãtis periculis liberatus. Robertus verò dux inclytus ſũmis in conflictu penè diei laboribus & æſtu fatigatus in morbum incidit, ſanguinisq; profluuio à nobis emigrauit, inter diuos candidatus lauream perpetuò virẽtem recepturus, quẽ gratus & pientiſſimus pontifex maximus ante obitum deplorãs viſere conſtituit, & ipſum eccleſiæ verum ſeruatorẽ terrenæ labis cõtagione purgatum, larga & indulgenti venia ad cæleſtem triumphum cõdonauit. Moritur itaq; Romæ Robertus Malateſta anno ætatis ſuæ quadrageſimo, dux abũdans bellicis laudibus, & in æde diui Petri conditur elatus mœrore publico. Quorſum hæc dicet quiſpiam? vt tanti principis, quem Venetorum ſenatus & vniuerſa deplorat Italia, aliquid literarum monumentis mandarem, vtq; magnificis progenitorum tuorum exemplis exardeſcens & paternæ virtutis æmulatione acrius ad virtutis gloriam euehare, & ſæpius legendo accuratè caſtigatum opus, Ramuſios tibi dediti ſſimos & domeſticarum laudum pręcones recognoſcas.

Vale.

Eiuſdem Pauli Ramuſii epigramma,

Armorum fulmen iacet hic Malateſta Robertus,
Cuius præſtantes gloria vicit auos.
Nam poſt mille acies ſuperatas Marte ſecundo,
Dum ſoluit patrios obſidione lares,
Agmina proſtrauit Tuſcos immiſſa per agros,
Et Calabri fudit fortia caſtra ducis.
Occubuit poſthæc inter fera prælia, certe
Non potuit fato candidiore mori.

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splẽdidissimum Ariminensium regem ac imperatorem semper inuictum Roberti Valturii rei militaris librorum pręfatio.



CRedo equidem,nec sum nescius,dux & Imperator inclyte,SIGISMVNDE PANDVLPHE,(tanta est liuoris & inuidię nostri huius sæculi malignitatísq; peruersitas)q̃ multos hoc meũ incessuros opusculum,quòd in tanta scilicet probatissimorum vtriusque linguę scriptorum copia qui accuratè & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt,ego potissimum ausus sim temere ac ieiunè libros de tanta re cõminisci: in qua primùm cẽsorum aciem struam quàm cœpti mei rationem reddam,quàm de perscriptione operis huius differẽdum quicquam putem. Inter istos itaq; qui mea legent, nouum immo antiquum & admirabile hominum genus fore scio,nec mihi soli,vltimo hominum,verùm primis ac maximis importunum, quibus nihil ritè fiat,quibuscum loqui si cœperis,fastidiant singula,sua licet non edãt: indignentúrque,nunquam in sententia permanentes, si veluti muta & rationis expertia vitam silentio prætereas. Nonnulli, veluti sues in luto grũnientes,quum norint forsan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem ex literarum & ingenii sui conatibus aspirare non posse,nec inuenire, nec explicare sermone quod fuerit inuentum,incassum me laborasse contendent: & quoniam nixu ipsi suo minime iuuabuntur,nullum adiuuari posse censebunt. Alii veluti apum fuci, & improbissimi sycophãtæ,solita libidine omnibus detrahendi,& ad singulaquæq; carpenda proni & ingeniosi, non deerunt interpretes qui calumniabuntur singulorum ordinem,eo pacto scientię phamam sibi aucupari credentes:qui puerilis iactantiæ studio tenebuntur obnoxii,quum olim consueuerint adolescentes ab insigni accusatione aliqua primum nomen auspicari.Phormionis peripateticæ sectæ philosophi,& Sergii Galbę persimilem me dicent. Alii,cum nitida ego vt illi cute,& corpore propter vmbram molli, nullo vnquam vulnere admisso, de re militari, de fortitudine ac ignauia ducum, de instruenda acie,de loco castris capiendo idoneo,multísque id genus,verba facturus sim, ad eũ maxime ducem qui & castris nutritus sit,& exercitus maximos duxerit semper inuictus. Erunt & alii porrò difficiles,monstruosi,lucifugi,qui falsam scientiæ persuasionem induent: sub peritiæ tamen ostentatione,ac doctrinarum suarum opinione,multa sibi arrogantes,& intra sese nescio quid ineptè cornicantes,quiq; non tam criminibus quàm maledictis annitentur obruere: quorum voces tumentiáque verba minime perhorrescens,nihilo pluris ego faciam quàm Demetrius ille quem dicere solitum accepimus,eodẽ sibi loco voces esse imperitorum quo & ventre redditos crepitus: quum nihil pene intersit qua parte corporis,sursum an deorsum turpiter sonent. Acrius vrgebunt alii,& inculcabunt mihi illud satyricum,Tenet insanabile multos Scribendi cacoẽthes, illius obliti non minoris in satyra, Est quòdam prodire tenus,si non datur vltrà:

quos omnes etsi possum iure meo repercutere, malim tamen ęquo animo intactos linquere, maxime quũ haudquaquã ex eorũ sim numero qui æmulis carere velint: & eo sint studio,& ingenio prouecti,vt nihil reprehensibile,nihil nisi ad vnguem perfectum habeant. Non pigebit igitur, si qua me inconsultè præterierint(quanquam mea, diligẽtia & curiosa perscrutatione veterum ex libris explorata omnia esse sciam)vel amicorum,vel eruditorum monitu,si vera fuerint, emendatione corrigere : si minus, Democriti potius risum quàm Heraclyti lachrymas sequi velle. Non enim ægrè feram, hanc esse de scriptis meis existimationem, vt qui nesciunt, doctissimos, grauissimos sanctissimósque viros ab æmulis quibus referta sunt omnia perperàm talia perpessos esse intelligant. Atq; vt à poëtis initium sumam, qui sunt multò antiquiores quàm historici,quàm oratores, quàm cætera scriptorum genera, Homerus primus omnis philologiæ dux & antiquitatis parens, diuinarumq; omniũ inuentionũ fons & origo fuit,haudquaquam tamen sic posteritatis studia restrinxit, quin æmulos haberet quàm plures,qui labẽtem, & cedentem oneri, & dormitantẽ eum nonnunquam appellent: sed Zoilum illum imprimis, quod mirabere, qui à Macedonia Alexandriam profectus optauit sibi cognomen vt Homeromastix appellaretur,quum sua Ptolomæo regi contra Iliadem & Odysseam scripta comparata recitaret, quanquam ante annos mille diem obiisset Homerus. Maronem vatem Mantuanum, disciplinarũ omnium cognitione ad vnguẽ excultum, & cuius anima,vt inquit Flaccus,candidiorem aliam non tulit terra, ab C.Caligula,nullius ingenii: à M. Vipranio Repertore,ab Cornificio,Euangelo,Camillo Pictore,Hærennio,Perillo,Faustino, Octauioq; Auito,ac multis aliis non tanq̃ imitatorẽ,sed defloratorẽ, & veterum cõpilatorẽ publicumq; furẽ nouimus esse notatum. Hęc eadem à maliuolis passus est P. Terentius Comicorum summus, qui comœdiarum prologos in defensionem scænis dedit. Vrgebant enim comœdias eum omnes à Polydoro ac Menandro transtulisse,& à Lælio Scipionéque in scriptis sic adiutum vt meritò non sua sed aliena pro suis edentem criminarentur. Sunt qui non tam ab his qui tum adolescentuli forte fuere quàm à Q. Sulpicio Gallo qui consularibus ludis fabularum dãdarum initium fecerit, vel à Q. Fabio Labeone,& M. Põpilio consulari vtroq; ac poëta viris,vtpote quorum operam,& in bello,& in ocio,& negocio nedum Terentius sed S.P.Q. plerunq; R. fuerit expertus. Quis M. T. Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatior? quis fœlicior in explicando? quis in persuadendo potentior? qui in arce romanæ eloquentiæ stetit? id nedum inter ætatis suæ homines,verùm apud posteros assecutus,vt eius non Arpinatis cuiuspiã hominis,sed animatæ diuinæq; potius eloquentiæ nomen habeatur? obtrectatorum tamen morsus euitare non potuit quominus in eorum linguas incideret. Hunc enim Græci repetũdarum dignum accusari censent, q; ea literis mandaret quæ haud primum ex se forent inuenta: criminantur alii incompositè eum loqui, & non modo tumidum, sed redundantem,in repetitione nimium denique,atque verbosum,quũ tamen mos sit ei profundam rerum scientiam sub breuitate verborum tegere. Martianus Capella, vitiosissimum in clausulis reperiri eum, turbantem numeros quadam

permixta

permixta confusione, dicit. Nonnulli quoq; inter maximos viros tam prodigiosi extiterunt, in quibus sunt Gallus Asinius Caluus, & Largus Lycinius (cuius liber in suggillationẽ eius atq; notam etiã inuulgatus fertur, infami titulo Ciceromastix) vt scribere ausi sint, oratorem maximum impropriè atque inconsultè locutum: quos itidem (vt in oratione etiã sua Vatiniana testis est) ob insignem linguæ festiuitatem, consularem eum scurram minus puduit appellare: quódq; magis mirabere (tanta est iudiciorum varietas) extat eiusdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber, tale támque ex alto sumptum opus, vt idem in epistolis ægrè attigit, à M. tamen Bruto, ad quem & cuius precibus scriptus erat, erudito viro licet & scribentis amico, non probatur. Quis Demosthene in tanta graiorum hominum eruditione, oratoriæ artis præceptis & dicendi vsu ac maiestate præstantior? & quanquam quum dicturus esset, concursus in audienda causa ex omni Græcia fieri solitos monumentis atticis atque latinis memoriæ proditum sit, attamen hic ipse huius quẽ modo diximus Ciceronis aures persæpe non implet. Quis Epicurum intoleranda superbia detrahentem omnibus non audiuit? Pythagoræ, Empedocli, Democrati? quem amicum licet, totis voluminibus lacerasse traditur, quòd in philosophia paululum à se suisq; insanis opinionibus discordarent? Democritum à quo quæ sciebat in philosophicis cuncta didicerat, & quem exigua mutatione verborũ in omnibus sequebatur, hunc acrius inurebat: nẽpe qui magistro caruisse gloriaretur & videri vellet. Secuti sunt in hac detrahẽdi lididine Epicurum Metrodorus atque Hermacus, supradictos quoq; philosophos lacerãtes, nec vllius magnitudini parcentes aut gloriæ, quando idem Epicurus mirum in modum Platonem spernit & contumeliosissime Aristotelem vexat, aduersus Tritamum hominem in dicendi nitore tantum, vt ob diuinam eius eloquentiam Aristoteles Theophrastum appellaret: Scito sermone & Attico inuenitur scripsisse etiam fœminam, ac meretriculam quidem. Fuit & Zeno ipse maledicus, & aspernator nõ modice, qui et Chrysippum philosophum acutissimum, & eiusdem sectæ nominans contemptim, non Chrysippum sed Chrysippam semper diceret: nec modo qui tum erant, Apollodorum siue cæteros coætanos conuitiis ac maledictis incesseret, sed parentem immo deum philosophiæ Socratẽ, latino verbo vsus quò mordacior credo esset, scurram Atticum appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteq;, duobus Socraticæ amœnitatis luminibus exquisitissime scripsere, nõ abfuisse ab ipsis motus quosdam tacitos & occultos simultatis & æmulationis mutuę putauerũt. Fuit & Annei Senecę in Fabium Quintilianum, & Quintiliani in Senecam detractio non leuis, & quanquam ambo excellenti ingenio & doctrina viri, eodem cælo geniti, quos ætas, quos professio penè iunxerit, seiunxit tamen adeò parium immo disparium pestis liuor, vt nec Fabius Senecam ore pleno probare possit, nec ille de Fabio, par pari referẽs, nisi contẽptissimè loqui. Liuium historicũ celeberrimum, tametsi lacteum alii, alii vberem & beatum eloquentiæ fontem vocent, Caius tamen, ferox fateor princeps, sed minime rudis, vt Senecæ dicta, commissiones meras & sine calce arenam esse dixit, sic verbosum hunc in historia negligentémque carpit, cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit inesse.

Salusti

Salustianæ orationis breuitatem qua nihil apud eruditos elegantius, nihil potest esse perfectius, maligne etiam reprehendere insciteq; obtrectare plerique conati sunt. Vtq; ad sanctos patres conuertatur oratio,quis Hieronymi contentiones non audiuit,non legit? cum Ruffino Aquiliense? cũ Iouiniano? cum Vigilantio? quem nonnunquã proprio, nonnunquã mutato nomine dormitãtem appellat? Quis eiusdem cum Augustino non vidit epistolas? à quibus quũ contentionis studium et volũtas forte absit,more sanctorum in quibus illi duo omni genere doctrinæ & vitæ sanctimonia omnium iudicio excelluerunt,emulationis tamen non paruæ speciem quãdam prę se tulisse haud dubie visi sunt. Cyprianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem, & cuius ingenii facilitatem,copiam,& suauitatem admiramur omnes,à peritis tamẽ quibusdam accusari deridericq; solitum legimus,et vna sui nominis litera immutata,Caprianum appellari,quòd ingenii tam diuitis venam ad dominicam orationem ac humilia quædam alia literarum ignaris solũ enodanda conuertisset. Ad postremum quum constet ingeniis omnis æui pręcellentibus vnum hoc venenum vnámque labem inuidiam extitisse,non mirum tibi, Sigismunde,nec cuipiã videri debet, si contra me pusillum hominem & indoctum scholastici quidam & circũforanei rabulæ latrent atque desæuiant. Quocirca lectorem etiam humanitatis iure postulo,quisquis ille erit qui viderit hæc,ne iurgiis insectetur, conterat,vel detestetur: verùm si ab initio legerit, perlegat quoq;, & in legendo quæ alibi norit (quum nihil scribi omnino noua inquisitione possit) minime tanquam iniqua repudiet, satisque esse iudicet, non esse hæc,nec in compitis,neque in tabernis literarum ludi valde protrita. Illud denique peto,vt non erudiendi ostentandiq; noui aliquid magis quàm restaurandi gratia quę deperdita erãt clarorum virorum monumenta,quasi maiorum demonstratione vestigiorum,scripta hæc existimentur: atque vt eiusce deperditæ rei notitia plenior habeatur,ab ipsis (vt ita loquar) cunabulis scriptores eius auctores recẽsebo, quos & multos & præclaros,tam Græcorum quàm Latinorum aliarumq; gentium fuisse comperio, Demetrium scilicet Phanostrati filium,Phalereum,Democritum,Xenophontem, Pyrrhum Epirotarum regem maximum, Iphicratem Atheniensem,Anacharsim Scytham,Cincium,Iulium Higinum,Catonẽ Censorium,Marcum Varronem,M.T.Ciceronem,Cornelium Celsum,Martianum, Modestinum, Marcellum,Sextum Iulium Frõtinum,Vegetium Renatum,Patrinum,his minus omissis quæ à Romulo, Numa Pompilio, Tullo Hostilio, Anco Martio, Tarquinio Prisco,Seruio Tullo ex regibus: ex Cæsarum verò & Augustorum familia, Iulio Cæsare,Diuo Aug.Diuo Traiano Adrianoq; instituta,inuẽta,cõmutata vel reuocata sunt: quorũ pene omnium libri qui scripserũt cum vel temporum vitio,vel iactura quadam nostra deperissent, illiq; ipsi qui fato minus essent absumpti in multis deficerent quæ ad rem spectare videbãtur,suscepi laborem nouæ huius commentationis,tuo tantum nomini dedicandum. Nullus enim occurrebat alius,(neque amore aut errore teneor) in tanto nobilium ducum & imperatorũ numero,cui iure suo munus hoc dedicari dignius posset: quippe qui hac solus tempestate castrorum filius, exercituum pater,optimisquibusq; doctrinis &

nis & artibus belli imbutus, clarissimis exacti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris huius rei afficeris, vitam illorum ac gesta studens emulari. Eoq; libentius id effeci, quòd concilium cęlestium terrestriúmque in sedibus immortalitatis te collocasse videbam, omnémque inclytæ domus tuæ gloriam subditorúmque populorum spem in tuam potestatem transtulisse, vt non aliter ac dei nutu sine dubio factum sit, quòd tam arduus ecclesię romanæ casus emerserit, quo heroicam diuinámque illam virtutem tuam facile posses ostēdere. Nec ęgre feres, de te audiens quod aliquando de summatibus viris & illustribus dictum est & literarum custodiæ traditum: vt enim Hectorem & Achillem troiani belli celebritas claros fecit, innumerabilis Xerxem exercitus, & Marathonia pugna Milciadem, Camillum Galli, Manlium capitolina defensio, Scipiones Carthago, Cymbri & Theutones Marium, Pompeium Mithridates atque pyratæ, Cęsarem Britannia, Gallia, atq; Thessalia, sic te diuina signa per omnes Italiæ oras, per omnes exteras nationes, notissimum clarissimumq; reddiderunt, cum Eugenio Pontifice Maximo, omniumq; sanctissimo præside, tu gentibus eius aduersus egregium sane ducem Frācíscum Sphortiam socerum tuum potentissimum, ac acerrimum dominici tunc gregis hostem, aduersúsq; Florentinum Venetúmque populum Imperator inuictus adesses, ac sacrosanctam ecclesiam eius gētibus laceram, & armis oppressam, breui temporis curriculo contra cōmunem omnium opinionem ad summum dignitatis suæ culmen instinctu diuinitats, mentis magnitudine, ductúque tuo, consilio et auctoritate prouexeris. Neque aliter illum ipsum castrensem impetum atq; conatum tuū qui pręcesserat, contra hæc ipsa ecclesiastica signa & illustrem Tarraconensium regem Alphonsum Philippúmque Mariam, Insubrium, Lygurumq; ducem bellicosissimū reor extitisse, nisi quia maxima vi maximóq; discrimine modestia tua illustranda erat, ac veluti cæli temperiem venti imbresq; commēdant, ita ad augendum tuę dignitatis cumulum apud pontificem, apud omne genus hominum, illum tumultum, hūc spectatissimum triūphum præcessisse crediderim, vt quot in illo turpitudinis notas extingueres, tot in te triūphales coronæ refulgerent. Conuenientissimum pręterea videbatur vt cui merito omnia debeo & imperio subsum, ipsi meum, si quid esset, præ cæteris dicaretur ingenium, sperans denique id fore morte obita, vt ad posteros aliquādo non inglorius commigrem & viuam: vbi si immortalitatem illā quam omnes expetunt, pauci verò assequuntur, vel ipse non assequar, gaudebo tamen tuo augusto paternóque nomine, cui hoc de re militari opus inscripsi consecrauíque, me diuturnam lucem & sempiternā quandam gloriam adepturum, qui fortasse sine te, qui multis me ad scribendum rationibus impulisti, in tenebris abiectus iacuissem. Sit itaque tuo tantū nomini dicatum, et quid de te mihi pollicear videas obsecro. Nūquā enim huiusce libri exordio nomen ipsum legetur tuum, quum passim & vbiq; gentium sublime magnificúmq; prædicetur, quin mihi splendoris & gratię plurimū sit allaturum. Putabunt etenim singuli ad quos liber iste puenerit, non parua nec inutilia se percepturos, dū tam splendidū, tam pręcellens, tā illustre ipsis primis apicibus nomē

tuum

tuum intuebuntur & legent. Suscipe igitur clementissime ac optime princeps, SIGISMVNDE PANDVLPHE, gratissimis vlnis munusculum hoc, exiguum licet, ab animo tamen tibi deditissimo tuíq; amantissimo profectum, intentiúsq; leges quum aspirare tibi inter plurima strepentium occupationum tuarum agmina licebit. Inuenies profectò plurima in hoc opere quæ tibi sint aut voluptati maximę legisse, aut ornamento vidisse, aut vsui meminisse: quippe quæ præceptis & exemplis suis oblectare atque instruere bene institutum animum possint: de cuius causis nil attinet plura nunc disserere, quum quidem singulæ partes eius destinatis aliquot voluminibus explicandæ sint, quas ordine suo tūc demum prosequar, quom præfatus fuero pauca quædam de ipsius rei origine ab aliis pene omnibus omissa scriptoribus, quā reor ad vniuersę etiam rei descriptionem ab aliis quoque pluribus intactam maxime profuturam.

Vale.

Dantis Tertii Aligeri,

Qui modo Romuleam ſeruarat ab hoſtibus vrbem,
Et capitolini culmina cælſa Iouis,
Quique ducem Calabrûm caſtris ſpoliarat & armis,
Inq; omni fœlix agmine victor erat,
Marmore dux Venetum iacet hoc, Malateſta Robertus,
Fecit adhuc tantum non Libitina nefas.
Cur fraudata rapis iuuenem fortuna,putabas
Nunquid,dum numeras parta trophæa,ſenem?

Eiuſdem,

Quiſquis funeſto validas ſub Marte cohortes,
Et ſequitur miſſas per freta ſalſa rates,
Ille Raguſeum tollat ſuper aſtra Boninum
Ingenioq; viri præmia digna ferat,
Impreſſit quoniam quonam modo bella gerantur,
Machina vel quatiat mœnia quæque ſolo.

¶ERRATA

Pagina	Linea	Lege
3	25	vt reliquæ actionum
94	31	Sagmina,inquit,à te
113	17	donec Craſſianus hic &c.

Græcus enim Plutarchus habet κρασσιανὸς quod latinus habet Craſtinus.

Pagina	Linea	Lege
121	21	captos cxlii
ibidem	23	Antipatro autore
ibidem	27	renuit experienti Aiax,

alioquin dux agminis ſemper. Tum pronunciatum &c.ſic Plinius libri octaui capite quinto.

Huius loci occaſione ſubit mihi,bone lector,te orare vt cum in huiuſmodi loca aliquot incides negligētiā noſtrā ne incuſes,qbus feſtināte prelo ac autorē ſępe tacēte Valturio,non libuit incōperta in formam mutare diuerſam ab exemplari.

Pagina	Linea	Lege
182	43	Vicarium tibi expedi
215	40	κυλίω
269	1	vehicula duo tormētaria
289	in titulo	Lib.X

Nomina autorum præcipua (nam omnia persequi esset infinitum) à quibus quæ xii Valturii de re militari libris continentur desumpta sunt.

Acron
Ambrosius
Ammianus marcellinus
Apollonius Tyaneus
Apuleius
Aristophanes
Aristoteles
Asconius pædianus
Athanasius
Augustinus
Augustus Cæsar
Berosus
Biblia sacra
Boëtius
Cæsar
Cæcilius
C. Caligula
Cassiodorus
Censorinus
Cicero
Claudianus
Clesbius Alexandrinus
Columella
Cornelius Celsus
Cornificius
Currius
Dares phrygius
Demonactes
Demosthenes
Dion
Dionysius
Dioscorides
Donatus
Draco
Druidæ
Egesippus
Epicurus
Ennius
Epimenides
Euangelus
Euclides
Eudoxus
Euripides
Eusebius Cæsariensis
Eutropius
Fabius Quint.
Faustinus
Fenestella
Firmianus
Flauius Vopiscus
Florus
Frontinus
Galenus
Gellius
Germanicus cæsar
Gratianus
Gregorius
Helius Lampridius
Heraclytus
Hesiodus
Hieronymus
Hyrcius
Homerus
Horatius
Iosephus
Iphicrates
Iulianus
Iustinus
Iuuenalis
Laërtius
Liuius
Lucanus
Lucullus
Lycurgus
Macrobius
Martialis
Martianus Capell.
Masurius Sabinus
Menander
Neuius
Nigidius
Oppius
Oribasius
Orosius
Pacuuius
Palladius
Pandectæ
Persius
Petronius Arbiter
Pherecides
Pittacus
Pindarus
Plato
Plautus
Plinius
Plinius nepos
Plutarchus
Polybius
Priscianus
Propertius
Rabanus
Sallustius
Seneca
Seruius
Stephanus
Suetonius
Terentius
Tertullianus
Theocritus
Theophrastus
Thucydides
Tibullus
Trogus
Valerius Maximus
Varro
Vegetius
Victruuius
Virgilius
Vlpianus
Xenophon

ROBERTI VALTVRII
AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM
Heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplen-
DIDISSIMVM ARIMINENSIVM REGEM
ac imperatorem ſemper inuictum, Rei Militaris Libri XII.

De prima & ſecunda Rei Bellicæ origine, apud quas nationes primum orta & unde Res bellica dicta ſit, CAP. I.



Vum inter omnes priſcæ auctoritatis viros, qui Xenophonte ac Cicerone duce, clariore mentis ratione viguerunt, non dubium ſit, per ſe hominis vim imbecillam ac fragilem nimis, non ſatis eſſe quo res omnes domi & foris ſibi commodas ad vitam poſſet amplecti, alteriúſq; indigere, legitimam maris & fœminę copulam cõſtat comparatam eſſe natura, vt & vtiliſſima & maximè neceſſaria vitæ ſocietas iniretur, & quod alteri plerumq; deeſſet, præſto ſumeretur ex altero: tum etiam, quum victus non vti primùm palam & in propatulis campis, ſed intra domeſticos parietes accurandus erat, neceſſe fuit alterum foris ſub diuo eſſe qui labore & induſtria compararet quę tectis includerentur, fruges, & alimenta: quum verò partæ res intra limen eſſent congeſtæ, alium eſſe qui & congeſta ſeruaret ad vſus vitæ neceſſarios. Iure igitur & natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticã diligentiam, viri autẽ operam omnem & curam ad exercitationem forenſem & extraneam, ad inediam & vigilias, æſtus & algores, tum etiam itinera & labores pacis & Belli, cæterarumq; artium & militarium ſtipẽdiorum perpetiendos: idcirco natura viros quàm mulieres fecit audaciores, quòd neceſſe eſſet foris & in aperto vitam tuentibus nonnunquàm manu & viribus iniuriam propulſare. Huiuſmodi aũt homines, aliis belli propulſatores & arma tenentes, aliis cuſtodes, aliiſq; milites notiori vocabulo libuit appellare: quo fit vt hæc militaris res ad commoda vitæ conſequenda, ſecundum naturam apud cœtus iure ſociatos conſiliáq; hominum, quæ noſtri homines ciuitatem appellant, honeſtiſſimis orta & procreata principiis, ad ſalutẽ vtilitatẽmq; hominibus tradita & conceſſa videatur. Eius rei originem, priſca illa & abſoleta à memoriáque hominum multum remota mecum ipſe reputans, cur ad vrbium conditores ſeu rei ciuilis rectores referatur non ſatis intelligo. Antiquiſſima enim rei huius bellicæ initia fuiſſe comperio, longéq; ante vrbes legéſq; cõditas, ante æris ferríq; vſum adinuenta: ſiue ad Iouem illũ magnum quem in cœlo comitatum exercitu deorum pariter & dæmonum Plato deſcribit, procurantes præfectos & præſides habentem, radices agentia: ſiue ad priſcos vſq; illos homines inertes & ex terra genitos vt poëta meminit.

Terrea progenies duris caput extulit aruis:

ſiue corruptione aliqua, alióue quouis modo abſq; parentibus natos & reſeruatos, iuris multarũmq; rerum ignaros, quum nullum tunc neq; naturale neq; ci-

uile ius descriptum, nulla initia sapientiæ, nullæ dissensiones nec inimicitiæ, neque bella oborta forent. Nam
Nondum vesanos rabies nudauerat enses,
vt Germanicus Cæsar in Arateo carmine loquitur,
Nec consanguineis fuerat discordia nota:
immo nec alienigenis quidẽ, quum nulli omnino gladii qui tunc stringerẽtur essent, quum pœna ex cupiditate, amentia, nequitia, improbitate aucta, per scelus, prædas, direptiones, sanguinem & crudelitatem perfecta Bellica res à beluis vel quòd beluarum more propter alimoniam & specus quæ tunc pro domibus illis erant, vnguibus & dentibus pugnarent: vel quòd beluarum sit perniciosa dissensio, dicta & appellata non inscitè videbatur Horatio,
Quum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus glandem atq; cubilia propter
Vnguibus & pugnis dehinc fustibus, atq; ita porrò
Pugnabant armis quæ mox fabricauerat vsus:
nisi rem hanc ab initio secundum naturam profectam túncque rudem ac penè fortuitam ad disciplinã peritięq; studia primi reuocassent, quales Assyrii quos primos bella finitimis intulisse constat, quanq̃ non horrida multum nec difficilia, quòd rudes adhuc ad resistendum gentes essent, nec etiam multæ nec magnæ, quũ post Noë diluuium anni non multo amplius quàm mille fluxissent, vbi Ninus rex Beli filius, supra quem nihil præclarũ in libris relatum inuenio, Vesorem illum Aegyptium & Scythiæ regem Taneum remotis bella populis inferentes, nec imperium sibi, sed populis suis gloriam quærentes victoria sola contentos semper excipio, omnes quæ à Syriæ finibus adusq; vltima Lybię gẽtes nationésq; subegit, quo tempore inter sese insidiari cœpere & gloriam ex humano sibi sanguine comparare: Siue quales Abantes, qui propè pugnandi ac præter cæteros manus cum hostibus conferendi solum peritiam habuere.
Nam vt Antilochus refert,
Hæc crebros tendunt arcus, nec verbera fundæ
Expediunt, sæuásq; ferox Mars æquore cædes
Infert, sed rigido geritur res comminus ense:
Hac illi apprime pugna certare periti,
Euboicæ genus acre virûm Bellóq; superbum:
Siue quales Cretenses, quorũ patria prima remis & sagittis inclaruit: Siue quales acerrimi omnium bellatorum Chalibes, per quos erutum & domitũ est primitus ferrum. vel vt Hesiodo quoq; placet, in Creta eos qui vocati sunt Dactyli Idei: Aphris & Thessalis hanc alii partim gloriam dabunt, quòd ex his primitus pugnam ex equis Centauri secundum Pelion montem incolentes docuerint inire, lasciuásq; vertigines implicare. Illis verò, quòd primi contra Aegyptios prælium fustibus, quos phalangas vocant, fecisse memorentur: Erunt & qui contra hos pugnent veluti Daci, Medi siue Thraces, quos bellicosos adeò fuisse semper non dubium est, vt ipsum Martem apud ipsos fabulæ natum esse confirment. Galli verò suo quodam iure ab his quos modo diximus hanc palmam repe

mam repetent, suámq; omnino esse contendent, quum se Druidum sententia omnes à Dite patre cui terrena vis omnis atq; natura dedicata est, pugnæ natos prædicent, liberósq; suos nisi quum adoleuerint vt munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur. Atheniensibus hanc tribuent alii, quoniam eorum ciuitas qua nihil habuit Græcia clarius, nihil antiquius, à Minerua est, principe & inuētrice Belli armorúmq; Dea, quæ græcè ἀθηνᾶ dicitur, vtpote quæ bellicosa & sapiens regionem eligendam censuerit talem, quæ sui similes viros editura esset. Permulti deniq; Spartiatis cōcedent, quorum disciplina quid quantúmue bellicis actionibus conduxerit vt reliquos missos faciam, Maharbalis præstantissimi ducis & Xanthippi declaretur exemplis. Huius enim mercenarii militis siue ducis opera & arte, triginta milia Romanorū cæsa sunt, Regulo eorum duce, cum quingentorum equitum numero in vincula coniecto: illo Lacedæmonio quoq; Hannibal secundo punico bello postquàm alpibus patefactis in Italiā traiecit, vsus ductore & accincto & acri & expedito semper ad bellum milite, occidisse populi Ro. supra ducenta milia, quinquaginta & eo amplius hostium milia cepisse memoratur. Quo quidem duce, vt cætera sileam, illa maxima Cannensi mirabiliterq; horrenda clade de Romanis procul dubio esset actum, nisi mora peruadendæ vrbis obstitisset, ipsáq; militia tanta rerum agitatione lōgo postliminio ab interitu penè reuocata fuisset in lucem; quę deniq; omni studio exculta, non principatuum omnium quę circa se essent Sabinorum, Hetruscorum, Latinorum, Hernicorum, Volscorum & Auruncorum, totiusq; Italiæ populorum solùm Romanis peperit, verùm omnium se rè remotissimarū gentium ac nationū terrarū orbis reges ac dominos fecit.

Quid res Militaris, & in quot partes distributa secundum Iphicratis traditionem, & quòd tribus rebus, ut reliqua actionum, natura, doctrina & exercitatione consumitur, quodq; plurimis liberalium artium studijs inhærendum sit ei, qui se cum gloria cæteris imperaturum profiteatur.

CAP. II.


ILITARIS res, est ciuilis quædam pars facultásq; honoratissima, ad reliquas ciuilis potentiæ partes tuendo continendas, secundum naturam maximè necessaria, legitiméq; ad hoc ipsum variis diuersorum temporum exēplis electione ac sacramento adacta. Hęc vt Iphicrates tradit, in Pedites, Equites, Phalāgem, Ducémq; distributa est. Manibus pedites similes sunt, pedibus verò equites, ipsa phalanx thoraci & pectori, capiti autem imperator: qui vt Aristoteli placet, mentis atq; animi instar est. Rursus tribus hæc rebus, natura, doctrina & exercitatione consumitur. Naturæ namq; principiis fortes creantur ex fortibus & bonis, estq; in iuuencis, est in Equis patrum virtus, nec imbellem progenerant aquilæ columbam, vt Flaccus inquit. Maxima quoq; huic rei adiumenta conferre doctrinam & institutionem quis dubitat? quum in præliis quondam omnibus artibus studiorum liberalium excultis, veluti seminario ducū præfectorúmq;, pręcipuus honos haberetur: quumq; ad militiam euntibus apud maiores nostros dari soliti sint

custodes atq; magistri quibus primo anno erudirentur, quod nec poëtam maximum præterit de Pallante canentem atq; dicentem,

Sub te tolerare magistro
Militiam graue Martis opus.

Porrò consuetudinis & exercitationis ea vis est vt dimicãtium animus semper sit pronus ad cædem ardénsq; in præliis, ad quæ si inconsuetum militem duxeris, non secus ac mulierem videris: & quanquàm Tyronum ætas Veteranorum potior esse soleat, veterani tamen ex consuetudine cæteris audendi exemplum præ se ferent, quum videamus ex militum turba sæpenumerò saucios efferri: & quidem Tyronẽ illum & à consuetudine pugnæ alienum, leui qnanq̃ ictu vulneris suspicione pallentem effœminatissimúmq; eiulatum edentem: veteranum verò præliis assuetum, vulneribus innutritum, ac post sanguinem sæpe etiam victoria potitum, quum nonnunquam grauiter impellatur, feriatur, deiiciatur, alacrem iterum ad cædem exurgere, chirurgum & vnguenta spernentem. Quũ itaq; ad perfectam huius rei actionem hæc tria insint, vt antè diximus, natura, doctrina & exercitatio, necesse est vndecunq; expolitum esse debere, qui se prę-stantem cæteris profiteatur: quocirca huius rei ducem, ingeniosum & ad disciplinas singulas maiorúmq; instituta capessenda docilem atq; versilem esse oportet: haud enim ingenii vis absq; disciplina & rerum plurimarum maximarúmq; exercitatione, aut disciplina, ingenio & exercitatione destituta, consummatum ducem potest effingere: quòd si qui aliter forsan putent, falluntur maximè, & in summo omnium errore versantur: quúmq; nulla sit ars, nulla disciplina tam suis absoluta partibus vt non quoq; cæterarum adiumẽta desideret, vt in bellicæ huius rei quota maximè parte versatur instrumentis, quum alter spicula telis & sagittis exacuat, alii balistarum scorpionúmq; symmetriis & tẽperaturis insistant, cælatis alii frænis, cæterísq; id genus quæ ad hominũ equorúmq; structuram pertinent occupentur, non alienum censeri debet si huic militari disciplinæ plurima liberalium & optimarũ artium ornamenta constituta quibus inhærendũ putem. Sit itaq; in primis literatus dux & saluberrima philosophiæ præcepta æmuletur, historias multiplices memoriter complectatur: oratoriæ poëticæq; facultatis non sit ignarus: Musicæ, Arithmeticæ, Geometriæ, astrorum cœliq; rationes pro facultate cognitas habeat: iuris ac legum diuersarum gentium varietatem calleat, medendi cognitionem haud aspernetur, gymnasticæ & militari exercitationi ac otio bellicisq;, postremo rebus aliis ad laureas & triumphos tanquàm maximè necessariis totus incumbat: quæ cur ita sint, seorsum hæ sint causæ.

De literis hisq; qui maximè earum studijs incubuere, plurima memoratu digna, CAP. III



LITERATVM ducem esse oportet in primis & eruditum, vt diximus. Sunt enim literæ ad excolẽdam vitam & ad comparandam gloriam sempiternâmq; rerum gestarum memoriam propagãdam adiumẽtum ei maximum robúrq; validissimum. Literaturam autẽ intelligo, non vulgarem, non crassam, & barbaram istam qua vtũtur qui nũc in castris versantur duces, sed præclaram & accuratam illam cum rerũ multarum

rum ſcientia coniunctam. Nam neq; præcepta illorum, qui ſcripſerunt, nec eorum exempla de quibus ſcribitur ſatis intelliget qui non iſta fuerit eruditione perpolitus: Ad quam comparandam, quum diligentia noſtra maximè opus ſit & cura, quum incidant tempora nonnunquàm & horæ quibus ab huiuſmodi rebus bellicis vacare neceſſe ſit, quum non ſemper gerantur bella, & ſinguli dies ac noctes aliquid habeant intercapedinis, quo domi contineri & cum veteribus tuis amicis, id eſt, libris eſſe ſeorſum poſsis, ante omnia tinctum eſſe oportet ingenium & quaſi initiatum præceptoris optimi opera. Quod conſiderans Philippus, Macedonum Rex ſapientisſimus, Alexandrum filium præ cęteris literarum inductoribus quibus eius curam demandauerat, Ariſtoteli ſummo id temporis philoſopho tradidit literis imbuendum, quo illam, quam modo dixi literaturæ & eruditionis excellentiam adipiſceretur: quod nec rex ille prudentiſſimus feciſſet, niſi forte ab Alexandro fratre Thebanis obſes datus triennio apud Epaminundam, ſtrenuiſſimum imperatorem et ſummum philoſophum eruditus eſſet, nec tantus philoſophus hoc ſibi munus ſuſcepiſſet ſi nō honeſtiſſimarū artiū ſemina ab optimo tractari præceptore debuiſſent: in qua re extat illius adhuc epiſtola ad Ariſtotelē, de Alexandro filio in hunc modū ſcripta.

Filium mihi genitum ſcito, quo equidē diis gratias habeo, non tam ꝓindè quia natus eſt, q̄ pro eo quòd eū naſci contigit tēporibus vitæ tuæ. Spero enim fore vt educatus eruditusq; à te, dignus exiſtat et nobis et harū reiū ſuſceptione. O ſapientisſimam et tanto principe dignam vocem, qui ita demum eum putauit dignum fore ſuſceptione regni, & tantarum rerum adminiſtratione, ſi literis & diſciplinis erudiretur, atq; planè ita fuit: ſuapte enim natura primum conuerſatione, deinde doctrina, & præceptis tanti philoſophi ornatus Rex ita egit, vt ipſe Deo genitus Deóq; ſimillimus crederetur. Ariſtotele enim primum exacta pueritia per quinquennium, et porrò Calliſthene vſus rhetoribus, orbem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias ac gentes expugnauit, & totum penè orbem ſuis victoriis illuſtrauit: cunq; ea tempeſtate armis exercitam communem prope Aſiam teneret, potentisſimúmq; & Perſarum & Medorum regē Darium præliis & victoriis vrgeret, quāti literas & ipſe rex feciſſe, quantúmq; ornamenti illis poſuiſſe viſus eſt, ex his liquet inſpicere: in illis enim tātis negotiis literas ad Ariſtotelem miſit, quibus in hunc modum queſtus eſt,

Haud abs te rectè factū eſt, ꝙ ſpeculatiuas edidiſti diſciplinas: qua eīm re cæteris iā nos ipſi ꝓcellemus, ſi ea q̄bus eruditi ſumus ſtudia oībus cœperit eſſe coīa? Quippè ego doctrina anteire malim, q̄ copiis atq; opulentiis. Cupidi ea fortaſſè vox & inuidi hominis ad vtilitatē ſuā omnia reuocātis, ſed ex hoc facilior eſt cōiectura quantū literis tribuerit, quippè qui cū cæteris rebus concertatores ineſſe ſibi non ęgrè ferret, in his ne æmulū quidē vellet habere. Quæ animi excolendi cura, quod ſtudium Antigono, præclaro etiā Macedonū regi fuerit, facile percipi poteſt ex Perſeo, Philonidéq; eius pręceptoribus, atq; ex his, vt refert Apollonius Tyrius, quę de Zenone ad eum in hunc modum conſcripta ſunt,

Antogonus rex Zenoni philoſopho ſalutem. Ego fortuna me quidem & gloria vitam tuam anteire exiſtimo, cæterum diſciplinis ſtudiiſq; liberalibus

& perfecta fœlicitate quam tute possides, longè abs te præcelli sentio. Quocirca te orare statui vti ad me proficiscaris, id mihi persuadens, te preces meas minimè irritas fieri passurum. Tu igitur modis omnibus enitere vt tuo contubernio fruamur, hoc pro certo habens, te non mei tantum sed omnium simul Macedonũ eruditorem fore. Nam qui Macedoniæ regem erudit atq; ad virtutem imbuit, eum & subditos quosq; instruere ad fortitudinem & probitatem certũ est: nam cuiusmodi fuerit dux, tales vt plurimum subditos fieri necesse est: nec ab re, aliámq; ob causam, si principi literarũ Homero credimus, Peleum regem Achilli filio Phœnicem præfecisse ferunt, quàm vt attritus non solum dicendi, sed gerendi quoq; vsu, pariter inclareret clariórq; euaderet. Quid ille Themistocles, quem ego Graii sanguinis virorum clarissimum & vnum ex omnibus totius Græciæ callidissimum & prudentissimũ imperatorem ausim dicere? Nõne in disciplin s percipiẽdis præceptores habuit & eos quanquàm Anaxagoram & Melissum philosophum Emnistes Imbrotus affirmet, tamen temporum ratione diligenter inspecta qua illum errasse constat, Mnesiphilo assentiendum magis videtur, quippe qui cum Phrearei discipulum fuisse asseueret, ad eam solum eruditionem quam bellicæ rei facultatem dicimus capessendam, quanquàm naturæ bonitate fidens prius ipse contempserat? Dionem Syracusanum omni disciplinarum genere erudiuit Plato, cuius quãto deinde studio Dyonisius iunior ad se flagitarit aduentum, quantíq; eum fecerit, vtpote qui illo tempore plus cæteris amauerit Architæ Pythagorei scripta, ad eum demonstrat epistola. Valuit etiam apud veteres diu eiusdem Platonis sententia, qui tum deniq; res publicas censuit fore beatas, si aut philosophi regnarent, aut reges philosopharentur. Nec Isocrates aliis artibus Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominémq; doctissimum instruxit. Quid ipsius Epaminundę summi philosophi summíq; ducis eruditio, quam in eo præcipuam fuisse accepimus? nonne ea quoq; in Lysiam Pythagoreum refertur? Archelaum prudentem rei bellicæ naualiúmq; commentorem prę̄liorũ, adeò literarum studiis inhęrentem nouimus, vt Euripidi Tragico consiliorum summam crederet omnem, cuius suprema haud prosequi contẽtus rex & sumptu & impensa funeris, secta barba & attõso crine mœrorem quem animo ingentem conceperat vultu publicauit. Pyrrhum quoq; Epirotarum regem maximum bello, non solum lectitasse libros cum esset rex, verumetiam multa literis demandasse rei militaris præcepta nouimus. Pœnorum dux inclytus Hannibal, vir tantus tantisq; confractus bellis, nonnihil temporis etiam literis tribuisse dicitur cum esset in castris: quippe qui præter Sylenum Sosylao Lacedęmonio literarum græcarum vsus est doctore. Tradunt & Musas virgines cum Libero patre profectas in castra, hisq; cũ bonis artibus apprimè eruditæ essent dux ille oblectabatur: secutus est eum Sylenus quoque pædagogus ac nutritor optimarumq; institutor studiorum, qui ei plurimum ob virtutẽ ac gloriã resq; bellicas contulit ornamenti. Nec admiraberis Mithridatem Ponti regem, clarissimúmq; ducem annos duos & septuaginta natum secũ philosophos omnes immensæ sublimitatis semper habentem, omniúmque ante se genitorum

studia

ſtudia literarũ ęquantem facile vel ſuperantem. Latini verò duces vel Romanorum proceres etſi non ſint eruditione exteris forſan pares, omnes tamen fere docti & literis clari euaſere. Nam Cato primus Porciæ gentis animi vigore præſtantiſſimus, literis etiam expoliri præſtantiſſimum cenſuit, quàm ſerò, inde exiſtimari poteſt, ꝙ latinis iam pridem, ab Q. Ennio verò iam ſenex & in Sardinia Prætor græcis literis eruditus eſt, adeóq; vt probabilis priſca illa eloquentia, non ſolum orator & hiſtoricus, ſed iuris conſultiſſimus, literarúmq; omniũ cupidiſſimus fuerit, quarũ & ſi ſenior (vt ante diximus) ſtudium arripuit, tantũ tamen in eo progreſſus eſt vt non facile reperiri queat, neq; græcarum neq; latinarum rerum quidpiam, quod ei fuerit incognitum: Huius quoq; ſucceſſor ac propior ætati noſtræ alius Cato, in literis diſciplinisq; percipiendis tardior licet eſſet, Saperdone tamen pædagogo primũ & Antipatro philoſopho ac Tyrio excultus, deinde tam inexhauſta legendi auiditate ferebatur, vt veluti librorũ helluo maximè Stoicorum nedum inter domeſticos & priuatos parietes, ſed ne in curia quidem contra inanem vulgi opinionem quum Senatus cogeretur ſedens ſeſe contineret quominus obuoluta circùm toga eos lectitaret ad animi cultum, quaſi quendam humanitatis cibum, nihil ſtudio rei publicæ adimens: & Scipionem Aphricanũ ſuperiorem à re militari atq; vrbana ſtudium ad literas reuocantem legimus, & quanquàm ingenii eius monumenta nulla extent, nulla literis mandata inueniantur, non tamen ſine literis Pieriiſq; artibus arma exercuiſſe ſcimus: ſemper enim eius, vt poëta Claudianus meminit,

Hærebat doctus lateri, caſtriſq; ſolebat
Omnibus in medias Ennius ire tubas,

quúmque fœlicibus auſpiciis victor rediens ſubacta Carthagine triumpharet, ſicut ſuum bellica, ita Ennii caput Martia voluit laurea inſigniri: & quod maius mirabiliuſq; fatebere, ipſius poëtæ ſtatuam & effigiem in monumẽtis & ſepulchris Corneliæ gentis collocari, clarumq; illud nomen, imò verò ſpolium ex tertia orbis parte raptum in itinere cum poëtæ titulo legi, ratus rerum ſuarum memoriam extingui non poſſe, ſi literarum illius diuini poëtæ lumen accederet. Paulus Aemilius deuicto Perſe, Romana diſciplina qua ipſe doctus erat, vt filii etiam imbuerentur ſummopere curauit: quúmq; ob rem ipſam petiiſſet ab Athenienſibus vti ſibi quàm probatiſſimum philoſophum mitterent ad erudiendos liberos, victorem item ad triumphum exequendum, Athenienſes Metrodorum elegerunt, profeſſi eundem in vtroq; deſiderio præſtantiſſimum, qđ ita Paulus quoq; iudicauit: neq; hoc contentus Paulus, quum quid ocii ex publicis muneribus ſupereſſet, eorum eruditioni intererat, miro erga filiorum eruditionem amore ſuccenſus. Nullum à ſtudiis literarum diem intermiſiſſe Iuliũ Cæſarẽ traditur, quem poëtarum collegium communium ſtudiorum cauſa cũ per ocium liceret ingredientem, & in maxima difficultate itinerum, & in mediis bellorum æſtibus ſcribentem libros & legentem, ſimulq; dictantem & audientem frequenter accepimus. Diuus Cæſar Auguſtus, Diui Iulii filius, tanto paternis veſtigiis ſtudio inhæſiſſe traditur, vt grauiſſimis bellorum & imperii curis oppreſſus, & coniuratorum obſeſſus inſidiis, horas & momenta colligeret

geret

geret, nec vllum tempus inutiliter labi fineret, Apollodoro Pergameo dicendi magiſtro vſus: nec eo contentus, ad diuerſa literarum ſtudia ineunda, præter Sperareum philoſophum & Aſinium Pollionem, Valerium Meſſalam, Pariumq́ʒ geminum clariſsimos dicendi artifices, Virgilium Maronem & plæroſq́ʒ alios illius temporis poëtas habuit ſecum, non tam imperio q̃ dulci conuictu & morum comitate à ſodalitio in omni vita comites, Horatium Flaccum in primis, vt ad Iulium Florum de ſe taliter ſcribentem legimus,

Ciuiliſq́ʒ rudem belli tulit æſtus in arma
Cæſaris Augusti non reſponſura lacertis.
Vnde ſimul primum me dimiſere Philippi,
Deciſis humilem pennis inopemq́ʒ paterni
Et laris & fundi paupertas impulit audax
Vt verſus facerem.

Ouidium nec minus deinde, qui hæc ait,

Illa dies libycis qua victor Cęſar in oris
   Perfida magnanimi contudit arma Iubæ,
Dux mihi Cæſar erat ſub quo meruiſſe tribunus
   Glorior, officio præfuit ille meo.
Hanc ego militia ſedem, tu pace paraſti
   Inter biſquinos vſus honore viros.

Quanquàm hunc ſuo indignum contubernio tandem vindicãs, in Scythiam vbi diem obiit relegauit, cuius relegationis aſperitatẽ diuturnitatẽmq́ʒ his verbis ſuis queſtus eſt,

In Scythia nobis quinquẽnis olympias acta eſt,
   Iam tempus luſtri tranſit & alterius.
Perſtat enim fortuna tenax votiſq́ʒ malignum
   Oppoſuit noſtris inuidioſa pedem.

Ex his autem vtriuſque linguæ auctoribus, quos ſtudioſius Auguſtus lectitabat, illa cupidus hauriebat, quæ vel præcepto vel exemplo ad eruditionem vitę morumq́ʒ elegantiam pertinerent priuatæ vel publicæ diſciplinæ. Hæc & memoriter annotata tenens, quum res exigeret, vel amicos, vel notos exercitus, vel prouinciales aut vrbanos magiſtratus, tali annotatione ad verbum excerpta commonefacere ſolebat, vt ea nõ ſibi primũ ſed antiquis iam tunc curæ fuiſſe perſuaderet: id deniq́ʒ ex talium auctorũ eruditorumq́ʒ hominum ingeniis vno tempore confluentibus aſſecutus, vt non minus his quàm omnibus Romanis legionibus illuſtratus ſit. Nam quid tantum ſibi conferre potuerunt quinq́ʒ & triginta illæ tribus Romani populi, vel tot bellicoſiſſimę legiones, quantum vel Maro ſolus heroico, vel Flaccus heroico ſimul & lyrico carmine contulit ad nominis ſui diuturnitatẽ? Interiere illæ quidẽ cum duce ſuo, cæterum tantorum poëtarum præconio eius res clariſſimæ geſtæ nunquàm defuturæ ſuperſunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam ingenii præcellentia, maxima literarũ totiuſq́ʒ veteris Academicæ philoſophiæ cognitio ac elegans dicẽdi copia, qui & Aſcolonitam Antiochum acutisſimũ doctisſimũq́ʒ dicendi artificẽ amicum ſibi

ſibi ſociúmq; vitæ fecerit. Simili quoq; ardore P.Craſſus in caſtrenſi expeditione quum in Aſiam ad Ariſtonicum regem debellãdum conſul traieciſſet,tantus prẹter latinam graiæ linguæ ardor inſediſſe perhibetur, vt eam in plurima diuiſam genera per ſingulas partes eius ac numeros penitus cognoſceret, quæ res maximum ei omnium amorem conciliauit.Nec Syllam illum beatum atq; fœlicem, nec Pompeium quidẽ magnum imp. nec Q. Fabium,nec M.Brutum,nec Traianum,nec Adrianum,nec Maximum,nec M.deniq; Antonium Aurelium qui ob literarum ſapientiæq; ſtudium & ardorem philoſophus dictus eſt,ab hac egregia literarum cognitione alienos fuiſſe comperio,quum & orationes & epiſtolas & libros ſcripſiſſe memoriæ proditum ſit. In maximam quoq; & ampliſſimam tui nominis laudem cedit,magnanime princeps Sigiſmunde, multum lectitare,multum audire,diſputare,patientérq; refelli: quúmq; plurima ſcias & omnia bonarũ artium ſemina cælitus tibi conceſſa communis omnium eruditorum teneat opinio, quotidie tamen aliquid diſcere nonnullis horis liberis,ſapientúmq; colloquiis inſiſtere in conuiuiis publicis & priuatis, grauiſſimis ac profundiſſimis rerum naturaliũ quæſtionibus & rationibus oblectari,ingeniis illuſtribus oratorum & poëtarum tui temporis fauere, copiis & honoribus illuſtrare,ſacras ædes inſtaurare,bibliothecáſq; nonas maximis impenſis tuis illis erigere: data mihi ac pleriſq; aliis librorum perquirendorum facultate,nõ ætati tuæ ſolum,verum poſteritati profutura: quo quid melius,quid ſummo duce ac principe ad immortalitatẽ dignius eſſe queat,nec ſcio nec ſatis intelligo : maximè quum ea tria hac in iuueuili ætate tua adeptus videare,quæ multis ſenio denegata ſunt,vel gerẽdo ſcilicet aliquid magnum & illuſtre quod de te ſcribant auctores idonei,quod plerique tam poëtæ,q̃ oratores & hiſtorici faciunt: vel ſcribendo aliquid,quod legant poſteri,qualia ſunt plurima materna humanarum diuinarúmq; rerũ carmina elegantiſſimè per te edita,& multis iam oris ac variis regionibus decantata: vel inſigne aliquod opus extruendo erigẽdóq;, veluti arx nobilis ſiue maius caſtellum tui nominis,eo aſtu militari & arte bellica præcellens vt eius pulchritudo, ſitus atq; diſpoſitio non ciuium modo ſed omnium oculos intuẽtium in ſemet haud immerito alliciat atq; perſtringat: campi enim planicies vndiq; eſt perſpicua,loci ſpecies mœnibus paribus. Primò verſus vrbẽ ambitu hemicycli formam habẽs,promuralis eius vix credibilis relatu profunditas ,quæ pyramidum inſtar procliuis à fundamentis erigitur,ampliſſima latitudine ad ſummitatẽ altitudine pedum quinquaginta, feneſtris centũ ſexaginta ſupra terram,totidémq; infra ex ordine per interualla quædam dimiſſis, vbi baliſtæ lapidum ac ſagittarum ad propulſandos hoſtiles impetus ac omnem inteſtinam ſeditionem,ſi quando cõtingerent collocentur. Faſtigii autem ſpatium craſſitudóq; tanta , vt plures occurrentes ſeſe minime impediant,foſſa prima interiórq; quam perennis fontis aqua interluit, centum pedum latitudine,quinq; & triginta eóq; amplius altitudine. Totius molis ambitus qui coctili laterculo & perpolito eſt lapide trecentos quinquaginta paſſus per vniuerſum complectitur ſpatium: ex altera parte & poſtrema quæ vergit in quadrum,pomerium & murus communis vrbis eſt duplici ponte ac turris latitudinẽ

titudine ſupra quàm cuiquam credibile ſit,ad eius tutelam cum magnis propugnaculis & crate ferrea,area interius ampliſsima & puteo vtrinq; mirabili habitationũ ſerie ſuoq; cuſtode diſtincta,à fronte vrbẽ ipſam proſpicit, primóq; in veſtibulo vallum cuſtodibus munitum porta perexigua,duabus deinde latiſſimis ſupra foſſam turribus,parum de induſtria editis,viridi prima puniceo colore,altera ligneo ponte gemino verſatili ac penſili: hoc tranſgreſſo,ſpatiũ & area quędam molẽ totam ambiẽs ineſt quæ terra ad primi muri firmitatẽ egeſta oppletur. Alterius deíde muri altitudo lv,latitudo verò viginti pedũ eminet ſpatio: Turres ſex octoginta pedũ altitudine,à fũdamẽtis latiſsimis ad ſummũ penè faſtigiũ terra oppletę, vndeuiginti vlnis q̃ murus iſte altiores ſunt. In ſummo autẽ cõſummationeq; cuiuſlibet turris pedũ latitudo decẽ & quinq;,vbi ab omniũ turrium latere habitacula defenſorum, octo feneſtris ad baliſtas ſimili modo lapidũ ſagittarũq; ſexdecim æque diſpoſita ſunt. Huius autem muri mediũ à dextris occupat lapis quadrato marmore ornatiſsimus,qui vt carmẽ literis aureis inciſum indicat,Sigiſmundum Pandulphum totius molis auctorem celebrat: porta deíde præluſtris ad læuam paulo ingredientibus cernitur,marmore cælato ac præclaro artificio ad vnguem expolita,& in cuius ſũmo elephãtus ex alabaſtrite indico,antiquiſſimũ Malateſtarũ inſigne auro plurimo & auctoris ſui Sigiſmundi Pandulphi nomine maiuſculis quibuſdã literis præfulgens circũſeptus eſt. Media autem loci totius intercapedine murus quidã medius arcem geminóſq; eius cuſtodes,area etiam ſua,puteo & fabrili domo diſcriminat, penes quẽ ſublimis regia tua eſt non æque quadrilatera baſi à fũdamentis q̃ latiſsima ,triplici portarũ obice cataractis imminẽtibus,minis ac propugnaculis minitantibus,ſuo cuſtode,multiplici habitatione,puteo profundiſſimo ornatiſſima,ad aſcendendum cochlea,armamentario omni telorum & tormentorum genere referto minaci proceritate mirabilis,vtpote quæ altiſſimorum cacumina mõtium ſuperet ac maris æquora late proſpiciat, Præterire deniq; nequeo quod ab initio inſtitueram,quum ſit non Ariminea tantum vrbis & arcis firmiſſima ſalus & tutela,ſed Italicæ magnificentiæ vera admiratio,tota nanque moles penſilis quum ſit plurimos aditus atque receſſus habens,& à quibus armati exercitus vrbem verſus, per abditos ſpecus educi poſſunt, nullo incolentium ciuium percipiente, quóque ab omni externa oppugnatione inteſtináque iniuria eſſe queat immunis, altera aqua extrinſecus latè patens inſtar ſimiliter amnis irrigua circumfluit foſſa, magnæ mentis & præcellentis ingenii opus ſanê: vtrinque enim per ambitum latiſsimis eſt firmiſsima muris cum propugnaculis & aggeribus: denſiſsimis deinde turribus à fundamentis erecta, anguſtíſque vt ſuprà munita feneſtris, aqua ac terra tenus cum defenſorum habitaculis, paruis machinis ac ſagittariis æquè diſpoſitis, tanta firmitate tam mirifica vtriuſque foſſæ interſtitii, habitationum diſpoſitione ad peditatum omnem equitatúmque continendum vt diſſoluere eam nec crebri arietum impulſus queant, nec metallicæ vis vlla machinæ poſſit diruere, incertúmque munimentum loci huius ne totius, an pulchritudo plus admirationis apud homines ſit habitura. Taceo ſacras celebréſque Deo dicatas

dicatas ędes,prætereo fortunæ fanum,ſcenam gallicam, cæteráſq; per te inſtauratas vrbes,erecta oppida,conſtructas arces, ſexcentáq; id genus nomē tuum literis oſtēdentia,qua vna in re ſi te cęteris huiuſce ætatis principibus cōferamus & regibus,omni genere laudis excellere iure ipſo prædicaberis: maximè quum hæc quidem alus latiſſimis defixa radicibus innitatur,& ſolida adeò ſtabiliſq; ſit & infinita ſęcula duratura vt nec vetuſtate corrūpi poſsit nec ex memoria hominū obliuione deleri. Quàm laudabilis igitur et imitatione digna tui & horū quos modo diximus principū vitę inſtitutio,q prima vitę tēpora & media patriæ,ex trema verò ſibi imperent vt ipſe leges monēt quę maiorē annis ocio reddunt, q̄ Licini Domitianiq; Cæſaris & aliorum quorundam improbanda deteſtandáq;,quos fortuna opibus,loco, imaginum domeſticarum ſplendore ac dignitate cęteris prǽfecit,econtra verò ipſi vitio ſuo,libidine,ignauia,turpiq; ocio inquinati excidere? Ille enim literas vomicam, virus ac peſtem publicam appellare ſolitus erat: Alterum quum ſacietas hominum aut honeſti cuiuſpiam negotii aliquādo odium occepiſſet velletq; illam expuere curam & ſolicitudinē ex animo,& voluptate aliqua refici,incomitatum ſe intra regios parietes ſingulis diebus recipiētem clauſis foribus nihil aliud amplius quàm muſcas captantem acutiſsimoq; ſtilo præfigentem accepimus. Sed origo illum ruſtica forſan excuſat: etſi enim ad cæſareum vſq; nomen aſcenderit, naturam tamen ſubruſticam & agreſtem haudquaq̄ exuerat. Verum enim eſt illud Flacci, Fortuna non mutat genus. Huius verò tam fœdo ſtudio, tam abominandæ occupationi & ſui principatus initis quibus is delectabatur aucupiis venia fortaſſe danda eſſet, modo temporis reliquum claris actionibus conſumpſiſſet,nec exoſum ex tetris facinoribus maiore odio q̄ ex hoc ridiculo negotio nominandum ſe poſteris præſtitiſſet: Quid plura? Nullum denique Romanum ferè imperatorē qui cęteris omnibus exemplo ſit,præter Cn. Marium vnum,ſiue M. Marcellum huius egregiæ literaturæ expertes fuiſſe comperies, quiq; literarum ſtudia ſaltem præter hunc vnum quem paulò ante diximus Licinum non probarint,nō admirati ac ſummo quodam ſtudio proſecuti ſint. Obſtrepant vt libet & irrideant alii, noſtri temporis duces, noſtriq; reges & principes qui virtuti bellum ac literis indicunt, ſimulatóq; contemptu vel ingenii tarditatem vel ſegniciem ſuam ac ſocordiam tegunt: Audacter tecum dixerim,Sigiſmunde ſupellex regia & auguſta & ornamenta ducum, & principum erant olim libri & literæ. Vnde illud Piſiſtrati probatur ab omnibus qui Athenienſiū tyrannus quum eſſet,hanc diuinam librorum ſupellectilem ciuibus ſuis primus ad legendū inuulgaſſe publicéq; præbuiſſe dictus eſt: quos deinceps accuratius eorum numero ab Athenienſibus aucto, Xerxes Athenarum vrbe potitus abſtulit aſportariq; iuſſit in Perſas quoſq; itidē multis poſt ſæculis interiectis Seleucus rex hic et Nicanor dictus in Græciā,inq; ipſam Atheniēſiū vrbē vti condignū fuit rurſus cenſuit reportādos: increbuitq; ſic cura & voluptas quædā permultis cogēdi in vnum volumina diuerſarū gentiū diuerſarūq; artiū, vt Alexander & ei qui ſuccеſſere in cōficiendis bibliothecis animū intēderent,Sic magnus atq; ingens poſtea librorū numerus ac penè incredibilis in Aegypto cōquiſitus atq; cōfectus eſt: ad

est: ad quadraginta enim vel vt alibi reperio quadringenta, vt Orosio & Senecæ septingēta fermè, vt Gellio & Amiano Marcellino placet septingēta volumınū milia Ptolomæis regibus vigiliis intētis cōposita bello priore Alexādrino dum diripitur ciuitas dictatore Cæsare à militibus fortè auxiliariis incensa classe, flāma partem vrbis inuadente, qua tum singulare profecto monumētum curæ studiiq; maiorum condebatur conflagrasse produntur: quod elegantiæ regum curæq; opus egregium fuisse ait Liuius, quem Seneca carpit: non id elegantiæ curæq; regiæ opus dicens sed studiosæ luxuriæ, immò ne id quidem, sed se ipsum conquisitis spectaculis inaniter ostentātis & Liuii tamen dictum & Ptolomæi factum vtcumq; forsan regiæ opes excusant, & in longum publicis vsibus prospiciens primum, ac consulens immortalitati tantorum virorum in hoc tamen certe laude dignissimus q; sacras literas non vtiles modo sed necessarias summa diligētia atq; impensa per lectos ad tantū opus viros in gręcam linguam ex hebręo fonte transfudit. Parem curam & studium cogendorum simul librorum secuti sunt ex ducibus primoribusq; vrbis Romę plures, eorūq; primus Aemilius Paulus Imp. Perse, potentissimo Macedonū rege deuicto. Dehinc Lucullus è pontica præda: post hos Iulius Cæsar dato M. Varroni negocio bibliothecas vtriusq; linguæ q̄ maximas posset comparandi, dirigendi, publicandiq;. Probatur quoq; in hoc Domitianus qui liberalia studia licet imperii initio neglexerit, bibliothecas tamē incendio absumptas reperare curasset exēplaribus vndiq; petitis missísque Alexandriam qui describerent emēdaréntque. Tollitur in cœlum præ cæteris & Asinii Pollionis Romæ simile inuentum, qui primus bibliothecas gręcas simul atq; latinas additis auctorū imaginibus dicendo ingenia hominum, R. P, fecit: quæ an priores & maiore librorū copia inibi fuerint an Alexandrię et Pergami, qui bibliothecas magno certamine instituere, nō facile dixerim. De priuatis ausim dicere, non regios huiusmodi apparatus, sed alios æquantibus facile vel superātibus: Sereno quidem Samonico, ingenti doctrina viro, sed maiore cura pulcherrimarum literarum multorumq; voluminū, duo & sexaginta milia librorum fuisse legimus: quos omnes Gordiano iuniori cuius patri fuisset amicissimus ille moriēs reliquit: nobilem sane thesaurū & pręclaram generosi animi & humani generis hæreditatem. Hanc igitur græcarum ac latinarum literarū copiam diuinamq; librorum supellectilem atq; peritiam, tanquā maximum absolutissimumq; mortalibus bonum summo opere perquirendam in delitiisq; habendam futuris ducibus ac imperatoribus censeo: interdumq; Corn. Cælso assentiri cogor, q̄ ait summum bonum sapientiam: summum autem malum, dolorem corporis: quum nec eius ratio mihi videatur absurda. Nam quoniam duabus inquit partibus constamus, animo scilicet & corpore: quarum prior, melior: deterius, corpus est: summum bonum est, melioris partis optimum: summum autem malum est, pessimum deterioris. Est autem optimum in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor: vt igitur summū malum dolere, sic summum hominis bonum sapere, vt opinor, sine vlla dubitatione concluditur: q; si qui illam assequi poterūt, non ad ostentationē, sed ad decus, dignitatem, ad commodum ac patriæ vtilitatem, hi mihi videntur fœlicitatem ac

tem ac

tem ac beatitudinem facile posse contingere. Alia enim bona humana si cũ hoc conferantur, parua ea sunt quidem & exigua & ab huius q̃ longissimè dignitate præstantiaq; remota. Præclarum quiddam scio dices, Sigismunde, est multis imperio eminere, sed speciosa magis q̃ tranquilla imperii facies est, & qua nulla curiosior, nulla minus libera: immo nulla magis serua, vt Senecæ placet, conditio est. Gladiis enim ceruicibus appẽdentibus, imminẽt hastæ vndiq; & spicula, ipsi custodes timentur & comites, nihil non ausuri, ira illos vel inopia vel auaritia militari ad quæuis facinora facile iritante. Sic Pertinax non ab alio q̃ a suis militibus interfectus est, sic postmodũ duo Maximini pater & filius, sic Balbinus & Maximus, sic Probus dux clarissimus, sic Gratianus & Valentinianus iunior optimi fratres: ille à suis legionibus, hic à suo comite proditus: sic innumerabiles alii a suis hostibus inuicti, suis exercitibus periere: & quos milites, socios ac comites appellabant, inuenere carnifices. Adde ꝙ omnis ætas in imperio reprehẽditur: senex enim quisq; inhabilis videtur, iuueni quoq; additur & furor. Pulchra est generis dignitas, sed quid aliud q̃ quædam ex progenitorum meritis ꝓueniens laus videtur? pretiosæ diuitiæ, sed externa rapacis fortunæ munera, quæ dum quæruntur cruciant: parta, oblectando molliunt, cupidinẽmq; succẽdũt: quæ illa pro sua libidine perturbat atq; permiscet, cui videtur tradit, aufert habentibus: & rursum quum visum fuerit, non sperantibus reddit, eorũmq; bonos simul & malos sine vllo discrimine atq; delectu participes fieri sinit. Illustrissima rerũmque omnium blandissima est gloria, sed instabilis & periculis multis obnoxia, vtpote quæ sæpius fortunæ q̃ virtutis est beneficium: qua & nihil inanius esse Theophrastus dixit, nihil pernitiosius Satyricus: patriam nãq; obruit olim gloria paucorũ et laudis tituliq; cupido. Formæ dignitas grata est, sed vel fragile bonum vel nulla potentia formæ est, inquit Naso, quam & alienum quoque bonum Bion, deceptionem tacitam Theophrastus, modici verò temporis tyrannidem appellauit Socrates, naturæ priuilegium Plato, regnum solitarium Carneades, eburneum detrimentum Theocritus, vitæ flosculũ celeriter decidẽtẽ Satyricus, festinat inquit, decurrere velox Flosculus angustę miseręq; breuissima vitæ Portio, dum bibimus, dum serta, vngnenta, puellas Poscimus, obrepit non intellecta senectus. Iocunda valitudo. Sed inconsulta iocunditas quæ negligentes & incautos ferre soleat possessores, & persæpe morbos accersere quos malæ valitudinis intentio declinasset. Optabile robur: at nullę tantum corporis vires quę vel labore immodico vel morbo acri vel cuncta rodente senio non frangantur, non conficiantur. Sic Herculem domitorem gentium ab hominibus inuictũ, vis latentis mali vicit. Sic Milonem Crotoniensem, athletam illustrem patulis in parte media hiscens ramis arbor vna detinuit, dilacerandũmq; hominem feris præbuit. Literarum autem & humanarum rerum disciplina cum virtute coniuncta, hæc omnia declinare & effugere posse videtur incommoda. Hanc enim non casus, nec fortuna violare nec calumnia auferre, nec morbus corrũpere, nec ferrum minuere, nec labefactare senectus potest: Immo quum cætera tempori cedant, sola hæc literarũ monumenta, tẽporis diuturnitate pubescunt.

ROBERTI VALTVRII
DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS.

Quòd maximos huic disciplinæ fructus afferat philosophiæ & historiarum cognitio, quòdq; maximi duces historiam scripsere.



Vlta igitur literarum studia quum sint, vt antè diximus, Imperator inuicte Sigismunde Pandulphe, quæ summum decus & ornamentum ducibus queant afferre, erit & in re hac illa præpollens philosophiæ tum historiarum omnis æui summopere peroptanda cognitio: nam quiq; docti & excellẽtes viri qui vsq̃ sunt grauiter ac peritè locuti, omnem viuendi rationem ita distribuunt, vt pars altera sit in præceptis & institutis, pars altera in historiis collocata. Illa enim viuendi rationem & legem quum præ se ferat tradátque hominum officia, quid sit honestũ, quid turpe, quid vtile, quid quemq; deceat, quid non & cætera quidem acri ingenio excogitata in medium afferat, cum tamen per sese explicantur, segnius legentium animos iritant factúque quodam modo incredibilia iudicantur, vbi verò præclara rerum ac temporum testis accedit historia, faces quasdam ac stimulos sic comparat vt obscurum haud sit mentes hominum ita tepescentium, clarissimorum facinorum memoria ad gloriæ et immortalitatis studium vehementer accendi: quod genus Pythagoræ, Democriti, Platonis & Aristotelis cæterorúmque philosophorum præcepta iubent vt acerbissimos cruciatus & maxima vitæ discrimina ineamus, vt fidem iureiurando hostibus datam non fallamus, vt coniunctiones pactionésque bellicas & hostiles non perturbemus, eorum quidem probabitur oratio, ad rem autẽ proficiscentibus torpebit animus, phorrescet cadétque: quòd si L. Bruti facinus in expellendo Tarquinio, aut Scipionis Nasicæ inuicti animi magnitudinem & robur contra Tyberium Gracchum, aut M. Attilium Regulum, Cassium Sceuam Centurionem, Attilium militem, aut L. Sicinium Dentatum, plebeium Tribunum, vel Cynegirum quempiam ex historiarũ monumentis quasi testes adduxeris, quis est adeò vecors, adeò exanimis vt eorum exemplis non excitetur, non animetur, non impellatur ad patriæ incolumitatem, ad sui suorúmque salutem vindicandam, conseruandam, discrimina mortésque pro nihilo ducat. Sic enim Mylciadis trophæa somnos eripuisse Themistocli, sic alii sunt ad imitandos præstantissimos duces Alexandros, Scipiones, Fabios, Catones, Regulos, Cursores, Valerios, Marcellos, Aemilios, Cæsares denique ac reliquos innumerabiles crebro rumore virtutum suarum incredibili ardore compulsi. Porrò si aliam historiæ vim libet inspicere, reperiemus eã non minimam nec mediocrem ducibus in consultando auctoritatẽ, & in gerendo peritiam accommodare posse: quòd si veterum res gestas memoria repetamus, inueniamúsq; maximas res publicas, præcellentissima regna, potentissimos diuersarum gẽtium populos, grauissimo senum adoleuisse floruisséque consilio, q; hi temporum diuturnitate, multarũ gentium vertigine & experientia multa scisse, permulta vidisse crederentur

rentur,quanti faciemus totius antiquitatis ſtudioſos homines atq; peritos,quibus non vnius ſenatus & imperii, neq; vnius ætatis, ſed omniũ penè gentium omniumq; ſæculorum res,viſæ cognitæq; ſint?quæ omnia Cicero noſter hiſtoriam deſcribens,paucis & his quidem verbis expreſſit, Hiſtoria eſt teſtis temporum, lux veritatis,memoriæ vita,magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis. Ex qua deſcriptione,temporum rationes,hominum res geſtas,vniuſcuiuſque vitam,naturam, formam,cogitatus,conſilia, mores, naturæ inſolita opera,fortunæque inſperatos euentus accipies: hac in re aderit quoque ſcriptorum genus, quaſi caſtrenſe,egregiũ ſanè atque præcellens, quos ad pacis vſum belliquе tempora legere atq; manu verſare operæ pretium ſit: Verum apud exteros quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides: ille enim Perſico bello merens,quo tempore Xerxes in Græciam duxit exercitum,quantũ hoc dicendi genere valuerit, eius hiſtoria elegantiſſime ſcripta declarat: Hic verò non ſecus cum in re bellica aliquandiu verſatus eſſet, tandem ſe contulit ad ſcribendam hiſtoriam, in qua ita claruit vt cum eius fama in bello non obſcura eſſet, maiorem ex eo ſtudio q̃ ex armis ſibi laudem et gloriam cõpararet. Idem etiam de Timotheo Cononis filio liceret dicere,qui quum ſummus Imperator fuiſſet, elegantiſsime pſcripſit hiſtoriam,& quod magis ſcio admirabere,ſi Probum non legeris,Hannibal Pœnorum dux inclytus,tot tãtiſq; bellis implicitus,de Cn. Manilii Volonis rebus in Aſia geſtis nonnulla ocii, ſolitudinis, & ingenii ſui græcis literis monumenta reliquit. Ioſephus hebræus genere,& Galilæorum dux à Veſpaſiano captus Titóque filio eius relictus, Hieroſolymis Romã veniens,nonne bellum quod cum Romanis geſſere Iudæi omnium maximum atrociſsimúmque, ſeptem libris digeſtum, patri filióque imperatoribus obtulit ſtatuámque pmeruit?Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mundi ad quartũdecimum vſque Domitiani Cæſaris annum,ab eo quoq; quorundam ſententia ita vti ſunt apud nos latinis literis & orationis venuſtate conſcriptos: ſunt qui eum ſcripſiſſe literis græcis putent,poſtea vero in latinum verſos illos è græco,quidam à Ruffino Aquilegienſi,aliíque ab aliis traductos malint. Ex noſtris quoque ducibus nonnullis cum militaſſent hoc idem quod externis propoſitum fuit,vt nec in armis ætatem totam contererent, verum ab negotio caſtrẽſi ad hiſtoricum ocium,& ab hiſtorico ad caſtrenſe aliquando ſe mutuò conferrent. Vnde M. Porcius Cato quem honoris ac differentiæ cauſa,modò priſcum,modò ſuperiorem,aliquando maiorem, ſæpe familiæ Porciæ principem, plerumque Cenſorinum docti vocant,Originum libros ſcripſit,egregium quidem opus atque diffuſum,& in quo ſi vſquam alibi hiſtoriæ plurimæ & antiquitatis monumenta extant,eiuſce rei ſeptẽ ſunt libri cõſcripti,ſed primus quæ ſint Romanis à regibus res geſtæ cõtinet, ſecũdus et tertius cuiuſque ciuitatis Italicæ cõditorẽ,ortũ & originem, quamobrem Originũ libros inſcripſiſſe viſus eſt: quartus bellum primum Carthaginenſe,quintus ſecundum, terribile atque memorandũ quod Hannibale duce cum Po. Ro Carthago ſubiit. Quæ autem ſunt eo ſuperſtite bella deinde confecta,ſextus & ſeptimus vſque ad præturam Sergii Galbæ referunt, expoſitis etiam in Italia & Hiſpania quæ aut eſſent aut viderentur

admiratione dignissima. Nobilem deinde ducem Q. Fabium, qui etiam romanæ historiæ scriptor est & cuius orationes Thucydidis orationibus q̃ similes fuisse asserunt, miris in cœlum laudibus superior tollit ętas, quanquam ex pictura magis q̃ ex literatura nomen inuenerit. Consimili ratione Syllam Luculli res clarissime gestas, memoriæ hominum demandantem accepimus, & ad eum ipsum qui commentariis maiore quodam orationis cultu & splendore eam ipsam historiam expolire potuisset. Magna etiam huiusce rei D. Iulii Cæsaris inter cæteros acta cura est, in scribendis siquidem Gallici ciuilisq; belli Pompeiani commentariis (sic enim libros suos appellauit) hanc diligentiam adhibuit vt singulis libris singulorum annorũ res gestas colligeret: libros igitur septem de bello Gallico & tres de ciuili Pompeiano scripsit, superioribus autem octauum post eum necatum addidit Hirtius. Is namq; libro vno quæ deerant de bello Gallico ad finem cum integritate suppleuit: postremo libri sunt tres de Alexandrino, de Aphricano, de Hispaniensi bello scripti, horum auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis est scriptor, esse incertum refert, quòd eos scriptos alii ab Hirtio alii ab Oppio esse putent: Hirtius autem in suo octauo qui est vt dixi de bello Gallico ita præfatur, quòd isti etiam tres de bellis quæ in Alexandria deinde gessit Cæsar scripti ab eo haud dubiè videantur: quæ hoc in loco à me dicta sint vt vera ac testimonio Hirtii & Suetonii approbantur, inscriptiones tamen solent memini quædam haud minus falsæ q̃ variæ inueniri, q; aliqui Iulio Cæsari, quidam Iulio Cælso, nonnulli Hirtio, multi Suetonio non istos aut illos modò, sed quos nominaui libros omnes de Cæsaris gestis (sunt enim numero quatuor & decem) inscribant: sed vt libet disponant illi, Hirtium nos ac Suetonium secuti sumus. Eadem Cæsariana tempestate Asinius Pollio, Dalmatico triumpho etiam insignis prætermittendus non videtur: et quãquam eloquentiæ suæ nulla supersint monumenea, eum tamen historiarum scriptorem nobilissimum fuisse memoriæ proditum est. Marcus autem Varro quem etiam militasse constat, quantum hoc studio romanis rebus profuerit, de temporum descriptionibus, de patriæ ætate libri ab eo accuratissime scripti clarè testantur. Quid Cicero noster, orator amplissimus & imperator? nonne cum militasset, hoc literarum genus ita excoluit vt de temporibus suis scripserit, totámque Cyri historiam à Xenophonte conscriptam legendo contriuerit pariter & excusserit: annales etiam ab eo esse conscriptos atque de Cosmographia libros Pri. Cæsariensis refert, & fragmẽtum adhuc superest. Fuerunt & alii præter hos Romanorum Augusti, maximi ac nobilissimi principes ducésque, orbis ac rerum summam adepti, hoc scribendi munus minimè aspernati, Octauianus Augustus imprimis & Claudius: ille enim rerum à se gestarum libros tres ac decem cum esset in Hispania Cantabrico tenus bello edidit, hic verò historiam Tito Liuio hortante in adolescentia, Sulpitio verò adiuuante aggressus est: in principatu etiam suo plurima cum literis huiusmodi complexus fuerit historiæque suæ initium sumpserit post cædem obitúmque Cæsaris dictatoris, prioris materiæ duos, posterioris vnum & quadragĩta libros reliquit. Huius etiam literariæ & historicæ famæ tã cupidum Hadrianum fuisse nouimus, vt rerum

suarum.

ſuarum volumina notauerit, familiaribus libertiſq; ſuis nominibus eorum inſcriptis inuulganda contulerit: Gordianus deniq; ſenior, Panegyricum ſiue laudes Antoninorum omnium qui ſuperiori tempore fuerant oratione ſoluta congeſsit in libros, & etiam Antoniniados, hoc eſt, Antonini Pii & Antonini Marci elegantiſſimis verſibus in triginta libris vitam illorum & bella publicè priuatimq; geſta perſcripſit. Taceo alios innumeros rerum geſtarum auctores, ſine quibus præclara ſuperioris temporis vtriuſq; linguæ regum & ducũ acta, aut penè deperiſſent, aut eſſent in tenebris perpetua obliuione ſepulta: vtq; ad vrbium iam maximarum nomina conuertatur oratio, nónne ſuo iam igne cõſumptum eſſet Ilion? Num conſumptę Thebæ? num Micenæ? Lacedæmon, Athenę? num Corinthus, Carthaginis Byrſa, ac veteris mœnia Babylonis? quid Roma denique ipſa, vnica quondam mundi gloria ac clarorum tot virorum patria & domicilium? nihil profectò, niſi & græcis & latinis rerum geſtarum ſcriptionibus ſuſcitaretur: hac enim re vna muti loquuntur, abſentes adſunt, mortui viuunt: Mortuorum enim vita (vt inquit Cicero) in viuorum memoria conſiſtit: quò fit vt res ab noſtra ætate memoriáque remotas melius cognoſcamus, ſi modo ſint claris auctoribus illuſtratæ, q̃ quę recentior dies attulit: cum qui ne vnquam vrbem viderint, illuſtres tamen Romanos réſque eorum magnificè geſtas ita norint vt res omnis penè longe melius q̃ qui à multis ſæculis citra inde oriundi ſunt cognouiſſe videãtur. Poſtremò ad ea quæ adeunda ineundáque ſunt locorũ genera, nihil conducibilius q̃ regionũ terreſtriũ aut maritimarũ ſcientia, cum non ſolũ agros, ſyluas, nemora, ſaltus, montes, flumina, lacus, ſtagna, portus, & maria, ſed tot oras orbis & vrbes, ſparsáque imperia et populorũ diſſonas diſsidenteſq; lĩguas ita deſcribit, vt nõ tã ore ac mẽte q̃ oculis legere te repGutes. Quocirca et præclarũ (vt inquit Flaccus) et vtile nobis exẽplar ꝓpoſuit Vlyxes,

Qui domitor Troiæ, multorum prouidus vrbes,
Et mores hominum inſpexit, latũmque per æquor.
Dum ſibi dum ſotiis reditum parat, aſpera multa
Pertulit, aduerſis rerum immerſabilis vndis.

Illud quoq; in eodem genere Alexandri Cæſ. inſtitutum ſæpenumero ſcitum et memoratu dignum mihi videri ſolet, qui ſapientes obeundis in rebus conſiliarios hiſtoricos conſulebat, & milites veteres & benemeritos ac locorũ gnaros, vt ſi quid huiuſcemodi ſuperiori ætate bene actũ eſſet, vel vſu ꝓbaret, vel melius ac prudentius cerneret. Præclarum & illud quoq; Demetrii Phalerii, Ptolemeum Aegyptium admonentis vt libros in quibus iuſti regis officia & illuſtriũ principum vitæ ac mores literis demandati eſſent, & ſtudioſè legeret & de manibus nunq̃ emitteret. Huic cõſentaneum non minus eſt quod à Scipione Aphricano, diuino homine obſeruatum inuenimus, qui non tãtũ ſtudii operæq; Xenophõtis lectioni in qua Cyri vita cõtineri dicebatur impendiſſet, ni bello vel pace ex iſtimaſſet eam ſibi lectionem plurimum ꝓfuturam: nec Cato ille Priſcus aliam ob cauſam manu ſe ſua nato res geſtas maiuſculis literis exaraſſe teſtatur, niſi vt domi maiorum virtutis ſimulacra filio vſui forent et adiumẽto. Quæ cum ita ſint, egregium ſanè cõſumatúmq; belli ducem neminem eſſe poſſe arbitramur,

qui non harum rerũ cognitione & doctrina ad ea quæ sibi proposita sunt munera tractanda instructus atque ornatus accesserit, qui non ea quæ de bonis rebus & malis, de contemnenda pecunia, gloria propaganda, frangendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, excipiendis periculis ac morte, pro honestate appetenda sapientissimi viri maiores nostri monumentis suis scripta nobis reliquerunt, non modo audierit, legerit, versauerit, verum etiam in his exercuerit se diutius, & earum exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit, cognitáque tenuerit, non minora denique priuatim publicéque Pythagorã, Democritum, Zenonem, Chrysippum, Platonẽ, Aristotelem, Liuium, Salustium, Herodotum, Thucydidem, Ephorum, Theopompum, cæterósque sapientes egisse asserẽtes, q̃ si duxissẽt exercitus, gessissent honores, leges tulissent, nec solum palmas & coronas his tribui oportere, sed etiam decerni triumphos & inter deorum sedes eos dicandos iudicare.

De Eloquentia quantúmque huic ipsa rei conducat. Cap. I.


Diicienda est huic, ni fallimur, illa quæ rectè à præclaro poëta flexanima dicta est omnium regina rerum oratio, hac quam modo diximus historia formosior multo & illustrior. Sed cum duplex sit orationis ratio & in altera sermo sit, in altera contẽtio, non est id quidem dubium quin orationis contentio maiorem vim habeat ad gloriã: ea est enim quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu quantopere conciliet animos comitas affabilitásque sermonis. Extant epistolæ Philippi ad Alexãdrum, Antipatris ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, quibus præcipiunt vt oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam alliciant, militésque blando appellando sermone deliniant. Quæ autẽ in multitudine cum contentione habetur oratio, ea sæpe vniuersam ita excitat gloriam, vt flagrãtes cupiditate animi ab improbitate, auaritia, luxuria, ignauia, desidia, flagitio deterreantur: Remissi verò atque languentes metúque abiecti, ad virtutem, dignitatem, decus ac gloriam excitentur, inducantúrque in spem cogitationémque meliorem: quæ singula licet nisi ab his qui naturas hominũ vímque omnẽ humanitatis causásque eas quibus mentes aut incitantur, aut reflectũtur, quos philosophos esse nouimus, & quibus hi loci potissime debentur, prospiciantur, tamen nescio quo pacto & ira & misericordia omnísque animi suscitatio in potestate est oratorum: quorum fœlicem ac beatam eloquentiam ab omni populo fuisse spectatam, & veluti numen quoddam celebratam non ambigimus, quum neque nos lateat ab ea quàm sæpe tyrannos vrbibus eiectos atque sublatos, sedatas discordias, mitigatam inuidiam, turbulentos ac seditiosos ciues oppressos, plurimos ad honores ac imperia magna prouectos, plurimásque partas vrbes, quę ita fuisse superiorũ tẽporũ demõstrat euẽtus, et clarissimorũ virorũ illustriũq; rerũ publicarũ testãt exẽpla: atq; vt à nostris his in rebus qui multũ valuere nostra fidẽ sumat oratio, Quis dubitat aliter hac comitate et sermonis affabilitate militariq; facũdia et bellis accommodata fieri potuisse q̃ à L. Bruto, spectatę nobilitatis viro factũ esse scimus, q̃ potẽtissimũ regẽ expulerit, ciuitatẽq; ꝑpetuo iugo liberarit. Paulo etiã post reges exactos, quis nescit hac ipsa oratione plebẽ armatam

tam variis stimulata iniuriis & à patribus diffidētē prope ripā Anienis fluminis eūq; mōtē qui sacer dicit̄ siue cuius Piso testatur Auētinum occupātē, Meneniū Agrippam grauē ea tempestate virū dicendo sedasse? possumus Appiū Claudium amplissimū virū senectute ac oculorū orbitate cōfectum his ānumerare, qui à filiis lectica per forum deuectus in curiam, his auditis quæ in senatu & pręclarè & humaniter à Cynea dicta erāt, quū & liberationē captiuorū & auxiliū ad subigēdam Italiā Po. Ro. Pyrrhus offerret, ac pro his nihil aliud q̄ amicitiam sibi tarentinisq; securitatem postularet, pluribus ad eam rem inclinantibus, magnifica oratione auctor fuit vt eiusmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & insidiarum habitura erat, fœdus nullo pacto reciperent. Possumus merito M. Tullium Ciceronem sermonis & contentionis præstantia omnipotētem dicere qui Verrem audacissimum hominem scelestumq; criminibus suis oppressit, & ferocissimis septum armis nihilq; non ausurum Catilinam inermis exterruit, ac de incendio vrbis & ciuium sanguine cogitantem trusit in exilium: qui mœnia romana, tecta, templa, capitolii arcem, bonorum lares, totum deniq; corpus imperii impendenti iam præripuit ruinæ: quo merito primus omnium (vt inquit Plinius) parens patriæ appellatus, vt qui primus in toga triumphum linguæq; lauream meruit, facundiæ literarúmq; latinarum æquè parens, omnium triumphorum lauream adeptus maiorem, quanto plus est ingenii romani terminos in tantum promouisse q̄ imperii. Addidit etiam Cæsarem dictatorem ipsius quondam Ciceronis hostem de eo talia scripsisse, ex testibus inimicitia fidem sibi sumens: qui & ipse quantum militari valuerit eloquentia, nemini mediocriter etiam erudito ambigendum esse censeo: quippe qui aut disertissimos dicendi artifices æquauit, aut excessit eloquio: accusator namq; Dolobellæ plus q̄ militare sit munus, summi oratoris officium impleuit: in qua quidem accusatione extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrocinio questus est, quo verbo facūdiæ vim expressit, vt Valerio videtur. Nimirum verbum extorquere hanc vim habet, vt reus ille nō ex facili sed ex arctissimo quidem indissolubiliq; laqueo verbi vbi cæsareo eloquio victus erat, præreptus videretur: post quam accusationem (vt Suetonius inquit) haud dubie principibus patronis annumeratus est. Enumerare possem quibus præliis eius oratio ita militum animos incenderit vt periculi omnis immemores, læti etiam & exultātes in ferrum ruerent, quas ingentis exercitus seditiones, compresserit, quot armatorum milia solus & inermis oratione terruerit, vsqueadeo vt ad nutum perorantis inuenti sint, & qui colla porrigerent, & qui ferirent: qui verò gemeret nemo, nisi & narratio longior foret. Nec Augustum inter multa animi ingeniiq; sui bona ab huius quam modo diximus paternę eloquentię studiis abhorrentem nouimus. Nam vt de illo scriptum est, genus loquendi secutus elegans & temperatum, pręcipuā curā duxit sensū animi quàm aptissimè exprimere, & amicos irrisit verba insolita & obscura captantes, & hostem increpuit vt insanum ea scribētem quę admirationis plusq̄ intelligentiæ allatura essent animis audientium. Nec est mihi de eloquentia clarorum ducum scribēti Asinius ipse Pollio silentio obruendus, quem (vt appareat suum cuiq; iudicium fore) medium inter duos eloquentissimos

tissimos latinorum M. Tullium & T. Liuium Seneca constituit, ita non spernendus auctor. Tres enim vult esse eloquentiæ principes, quos in epistola quadam videtur omnibus præferre, secundum faciens Pollionem, cuius orationem Ciceronianæ dissimilem salebrosam & exilientem dicit, & vbi minimè expectes relicturam. Si verò Portii Catonis quispiam quærit eloquentiam in orãda causa, oratoriæ artis magnum ea ætate decus illi partum dices, quippe qui omnis generis eloquentiæ eius orationes tam multas pro se, pro aliis & in alios egerit, sicq; perorauerit vt non ab re romanus in vrbe Demosthenes diceretur: id etiã sibi nactus præ cæteris vt eius proprium sit quater et quadragies causam dixisse, nec quemq̃ sæpius odio & inimicorum simultate petitum, ac semper inuictum & absolutum: cuius eloquentiæ vim atq; naturam quum ipse probè nosset, ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum, asserebat verbo magis quàm ense, & voce quàm manu plerumq; euerti & consternari hostes solere. Excellentem & egregiam quoq; L. Crassi facundiam si aliunde nesciremus hinc liceret intelligere, quòd in libris de oratore M. Cicero mortem eius magnificentissimè deplorans, omnes illum semper eloquentia, paucis verò ante obitum diebus sese etiam vicisse commemorat. Certatim quoq; secum eloquentiæ studiosos ad eũ locum quem nouissimè pedibus ille calcauerat, post ipsius mortem rediisse, captus dulcedine & recordatione sermonis quem ex eo nuper audierat, & velut iterum auditurum. Addit etiam id vni Crasso singulariter contigisse, vt quotiens peroraret totiens solito altius ac sine exemplo locutus videretur. Enimuero quia fama huius aliquanto apud vulgus ignotior est non alienum existimaui duo etiam M. Tullii dicta subiicere, quibus de hac re prę cũctis fides habenda est. Nanque apud eum ita scriptum inuenio, Crasso dicente, nemo tam arrogans qui similiter se vnquam dicturum esse confideret: & iterum, omnibus auditis oratoribus, sine vlla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta sint in Crasso habuisse ornamenta dicẽdi. Idem de M. Antonio testis adest. Siquidem cum quodam in loco de hoc deq; superiore simul loquens dixerit fuisse vtrumq; tum studio & ingenio & doctrina pręstãtem omnibus, tum in suo genere perfectum, vt neq; in Antonio deesset ornatus orationis neq; in Crasso redundaret, alio tamen loco omnium quos ipse audisset eloquentissimum ait Antonium, quasi de industria dubium relinquens, quò tantarum laudum stateram potissimum inclinaret. Verũ fama huius vulgatior videtur, cui multũ adiecit nouissimus dies quo migrauit è vita: in illa enim tẽpestate Mariana vbi nullus misericordiæ portus erat, iussi scelerum ministri Antonium trucidare, vbi domum eius peruenere, Antonium intuẽtes ac alium alius ad cędem hortaretur præmitteretq;, tanta fuit oris illius dulcedo, sed quędam persuadendi dea potius, vt loqui quum inciperet, milites omnes præter vnum Annium eius oratione deliniti, districtos iam & vibratos gladios incruentos vaginis redderent, ac à summo furore protinus ad summam misericordiam conciderent. Huius est etiam ille ad persuadendum efficax actus orationis, cuius in oratore suo aliisq; in locis meminit Cicero: cum enim M. Aquilium qui consul fuerat & dux apud senatum & populum clarus, omni tandem honore spolia-

tum & ad extrema fallacis fortunæ pręcipitatum senem in capitali causa defen deret, in medio orationis ardore & deformem squalentémque reum sustulit putrémque eius discindens tunicam ac generosi quondam tunc miserandi pe-ctoris cicatrices iudicibus ostẽtans simulq́ ad C. Marium qui inter astantes erat versus, & vt collegæ dudum misereretur multis cum lachrymis ostentans, mi-sericordiam omnium concitauit: vtq́ ad exteros prolabatur oratio, quibus ca-rere in hoc quidem sermonis genere non possumus, occurrit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes sibi vendicat Pisistratus, quem rara quadam eloquentia florentem Atheniensibus imperitasse patientibus atq́ vltro ei defe-rẽtibus imperium constat: quod ne magis obliuione quàm iudicio factum exi stimetur, ex eo coniici potest, maxime quum Solon orientem Pisistrati tyran-nidem multo antè prospiciẽs, euocata concione ꝓfectus in publicũ lorica arma tus & clypeo, insidias et improbos conatus eius aperuisset: neq́ solum orientem, verũ quum relicta patria depositis ante curiã armis in Aegyptum indignabun dus nauigasset, atq́ inde Cyprum profectus pòst ad Crœsum ꝑueniens atq́ inde in Ciliciam Pisistratum in tyrannide perseuerãtem didicisset, eos rursus per epi stolam sic monuit, Siquidem per vestram vecordiam dira toleratis, nihil in hac parte diis acceptum referatis, ipsi enim vobis horum causa estis, qui pignora vt duram seruitutem pateremini dedistis: vestrum verò vnusquisque vulpis vesti-giis incedit, omnibus autem leuis & stolida mens est: quippe viri linguam ser-monemq́ varium & plenum astu & fallacia attenditis, rerum exitum conside-rare nescitis. Huius quoque tyrannidis & eloquentiæ successor Pericles dicen-do tam similis fuit, vt qui hunc audirent, illum se audire arbitrarentur, si mo-do vnquàm eum audire contigisset: hoc tamen iste præstantior, quòd alter elo quentiam armis adiuuerat: huic eloquẽtia sola satis fuit ad imperiũ, quod & di uturnum gessit & magnificum. Quadraginta enim annos rempub. tenuit, eo-démque tempore & vrbanis rebus pręfuit & bellicis inermis ipse. Sed tamen ar mata fultus eloquentia, dictu mirabile vt quum aduersus omnium salutem di-ceret, cum voluptate sũma omnium audiretur. Quid Alcibiades, Clinię filius, Atheniẽsium & ipse imperator summus mari ac terra, nònne tanta eloquentia præstitisse ad tantãq́ rei militaris gloriam peruenisse perhibetur vt vtraq́ in illo duce laus de excellẽtia certare videatur? qui quod ad reliquos attinet tãtum dicendo valuit vt nemo ei dicẽdo posset resistere. Hanc itidem oris orationisq́ vim atq́ potentiam apud Homericum Nestorem, veluti quodam ingenti spe-culo clarius licet inspicere: nam quum duo totius exercitus columina dissiderẽt, Agamemnon regno pollens & Achilles potens bello, desideratur vir cuius ore melle dulcior proflueret oratio, & peritia multa memoratus, qui Atridæ super-biam sedet, Pelidæ ferociam compescat atq́ eos auctoritate auertat, exemplis moneat, oratione permulceat. Similiter apud eundem poẽtam quum in conci-lio Græcorum Agamemnon sopitis somno membris, quod de instruendo præ lio viderat efferret in medium, Nestor fidem relatis concilians, exercitui non mi nus eloquentia q̃ reliqua omnis multitudo ferro & viribus fuit adiumẽto. Ea-dem ratione dux ille inclytus Græciæ non tantum, immo nunquam (si Cice-
roni.

roni credimus) optabat vt Aiacis similes haberet milites, sed vt sapientes simi les Nestoris. Quod si sibi concederetur, non dubitat quin breui tempore Troia foret peritura. Adhec etiam accedit socraticus ille Xenophon, qui optimum di cebat vel tribunos vel equitũ præfectos eloquentia prestantes parare vel oratores idoneos in cõcionibus castrensibus adhibere, qui equitibus peditibúsq; vi orati onis & copia terrorẽ incutiant metu quò meliores fiant: sedent etiam & ad tran quilliorem partem traducant, si quando temerè cõcitati fuerint: nec aliam ob rem deniq; Pyrrhus ille sapiẽtissimus rex & imperator dicere solitus est, Plures à Cynnea verbis quàm ab se armis vrbes esse partas: nisi q omnia Euripidis sententia conficit oratio, quæ haud hostile ferrum conficere potest

De poëtis, qui fructus ex eis, & qui audiendi, quíque repudiandi sint. CAP. II.



VMque finitimi sint oratoribus poëtæ regesq; superiori tempore & inclyti duces quum bellum inituri essent sacra musis de more antè persoluerent, vtpote quæ disciplinæ iudiciorumq; meminissent, quo & faciles ac promptæ periculis adessẽt & facinora præliantium memoratu digna redderentur: eos audiendos legendósq; quum inhæreant penitus mẽtibus esse operæ pretium arbitramur: maximè quum magnam speciem doctrinæ atq; sapientiæ præseferant: Cæterum hi quum multiformes variiq; sint, vt Tragici, Comici, Epici, Melici & Iambici ac dithyrãbici, apúdq; alios poëta rum alii cẽsoria notatione digni, alii habeantur in prætio, vt facile secerni possit ex his qui lectione nostra digni quíue exigendi sint, diuisionis gradibus explicandum est. Poëtæ itaque omnes aut tantum conciliandæ auribus voluptatis aut orationis quoque ad meliores vitæ vias gratia fabulas finxere, auditũ im primis mulcent: veluti scenici, de quibus nihil aliud est quod dixerim in presen tia quàm q Romani veteres apud quos nunq̃ Tragœdie siue Comœdie probare sua in scenis ac theatris flagitia potuissent, eos non admissuri fuerant nisi consuetudo vitæ pateretur, à rebus diuinis Liberi patris, Apollinisq; sũpto principio: abhis enim Tragœdia & Comœdia sumpserunt exordiũ, dictáque Tragœ dia proinde eodem nomine quo sacer hymnus Liberi patris, cum hymnus ille fortia facta & laudes Liberi patris cõcinebat: ita & hæc tragœdia non nisi magnorum & fortium virorum vitia reprehendebat, vel ex vocis vastitate nominata quæ concauis repercussionibus roborata, talem sonum videtur efficere, vt penè ab homine non videatur exire: erigitur autẽ in hyrcinos pedes, quia si quis inter pastores tali voce placuisset, capri munere donabatur: vel q hyrco ornabatur inter alia præmia eius carminis scriptor, vel quia corium hyrci plenum musto solenne præmium cantoribus erat, vel q ora sua fecibus perliniebãt Scenici, ante vsum personarũ ab Aeschylo repertum, fex enim græcè dicitur τρυξ: & his quidem causis tragœdiæ nomen inuentum. Simili modo quum pòst lon go tempore Apollini nomio vel Aristeo, id est pastorum vicinorúmue præsidi deo sacra & ludi inuenti celebrarẽtur circum Atticæ pagos & vicos & villas & compita vbi rustici gestientes humanos actus lætissimis carminibus irridebant sacer hymnus Apollinis cantus esset, qui comœdia dicebatur, vt opinor à pagis & cantilena composito nomine, vel à græco quod est comessatum ire cantantes,

consuetum

consuetum est ibi quoq; sicut in sacris Liberi reprehensoria carmina recitari, sed quæ non reprehenderent nisi vitia agricolarum & medicorum hominum quorum ille erat conuentus maximè apud Græcos, etiam primum fuit lege concessum, vt quod vellet Tragœdia siue Comœdia quodam quasi ludo, salsa & faceta reprehensione composita & dignitate orationis & vtilitate corrigẽdorum morum nominatim de quo vellet diceret: quod suis tẽporibus profuit multum, quum vnusquisq; caueret culpã ne publico spectaculo derideretur. Postea verò quàm victor populus & prius Atheniensis, postmodum Italicus cœpit agros & vrbes extendere & multitudine ciuium creuere factiones & vitia, tantóque poëtæ pro materia vitiorum acrius reprehenderent vt etiam ad nobiles vsque conscenderent, nec solum homines improbos in repub. & seditiosos, cæterum nonnullos virtute ac magistratuũ dignitate præstãtes nulla lacessiti iniuria, vt Neuius sępenumero Metellos lacesseret atq; vexaret, nobilitas indignata legem dedit ne quis nominatim reprehẽderet quemquam. Horatius. Lusit amabiliter donec tam sæuus apertam In rabiem verti cœpit iocus ac per honestas Ire domos impune minax, doluere cruento Dente lacessiti, fuit intactis quoque cura Conditione super communi: quin etiam lex Pœnáque data malo quę nollet carmine quenquam Describi. Hac lege siue pœna quum aliquanto tẽpore siluissent à consuetudine prisca deterriti, nihilq; dictarent, rursus aliud genus dictaminis adorti sunt: ibi enim Satyra sumpsit exordium quæ à Satyris quos in iocis semper petulãtes deos scimus esse vocitata est, quidã aliunde nomen praue putant: Hæc igitur Satyra eiusmodi fuit vt in ea duro veluti & agresti ioco de vitiis ciuiũ tamẽ sine vllo proprii nominis titulo, carmẽ esset: quod item genus comœdię multis obfuit poëtis quum in suspicionem potentibus ciuibus venissent, illorum facta descripsisse in peius ac deformasse stilo carminis. Hoc igitur malo coacti sunt omittere satyram & aliud genus carminis, hoc est, nouam comœdiam inuenire: q; Græci quamquam impudentius, tamen conuenientius licere voluerunt, cum viderẽt suis diis accepta & grata esse opprobria, non tantum hominũ verumetiam ipsorum deorum in scenicis fabulis, siue à poëtis essent illa cõficta, siue flagitia eorum vera commemorarẽtur & agerentur in theatris, atq; ab eorum cultoribus: vtinam solo risu, ac non etiam imitatione digna viderentur, quale est illud apud Terentium, dum flagitio Iouis optimi maximi adolescentum nequitiam incitaret. Quid enim ingenui iuuenes aut virgines ipsæ facient, quum hæc & fieri sine rubore & spectari ab hominibus libenter cernant? nónne admonebuntur quid facere possint, & inflãmabuntur libidine quæ visu maximè concitatur? At Romani quàmuis noxia iam suspicione premerentur vt illos deos colerent quos videbant sibi voluisse scenicas turpitudines consecrari, suæ tamẽ dignitatis memores ac pudoris actores taliũ fabularũ haudquaquam honorauere more Græcorũ: sed artem ludicrã scenámque totam in probro duxere, genus id hominũ non modo honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu immoueri notatione censoria voluerunt. Nam quãquam ibi actus musici et prudentissimi sæculi dicta floruerunt, ætas tamen subsequens miscens ludicra priscorũ inuenta traxit ad vitia, & quod honestæ causa delectationis repertum erat ad volu

ad voluptates corporeas præcipitatis mentibus impulerunt: quo factum est vt paulatim honestissimæ disciplinæ improborum consortia fugientes, verecunda se exinde consideratione subtraherent: & consultè id quidem. Quid enim aliud quàm libidines edocent & instigant histrionum impudentissimi motus, quorum eneruata corpora, & in mulierum incessum habitumq; mollita impudicas fœminas immodestis gestibus mentiuntur? Quid de mimis dixerim? corruptelarum impudentiæque omnis disciplinam humanarum rerum imitatione præferentibus, qui docent adulteria dum fingunt, & simulatis stupris erudiunt ad vera? quòd si nullus scænicis ad honores dabatur locus, consentaneum videtur vt ipsi poëtæ talium fabularum compositores, qui duodecim etiam tabularum lege prohibentur famam lædere ciuium, non minus quàm scænici actores habeantur eiecti. Plato etiam quum recte formaret qualis esse ciuitas deberet quam finxit, quámque optimis moribus & optimo rei publicæ statu, tanquam aduersarios poëtas omnes (Homerum tamen excipiens quem honorabiliter admonet phanum ei constituens & vnguenta superfundens) vrbe pellendos censuit, ne rectam opinionem de deo fabulis forte destrueret, deorum iniurias indignè ferens, animósque ciuium, taliũ lectione fucari corrumpíque. Huic illud quoque apud Lacedæmonios persimile probatur, qui Archilochi poëtæ libros è ciuitate sua asportari iussere, quòd eorum parum verecundam, parũ continentem ac pudicam lectionem non virtutum semina sed labem quandam potius & iuuentutis corruptelam viamq; ad obscœna singula præstruentem arbitrarentur. His proximi sunt qui auditum etiam mulcent, sed illecebris ac fœdis amoribus referti, lasciuiæ omnis & intemperantiæ legem præferentes: quales Marsum Pedonem, Aediuium Zetulicium, Portium Theium Lacedæmonium: Meminium, Titydem, Cynnam, Cornificiũ, Anserem, Hortensium, Seruium, Gallum, Catullum, Caluum, Propertium, Tibullum, Apicium, mulierem Lesbiam: Nasonemq; postremo omnium lasciuissimum siue M. Valeriũ Martialem: & quicquid Melicorum, siue Lyricorum, siue Dithyrambicorũ erit huiusmodi: quod dictũ licentius ac procacius videatur: quum horum omnium libri potius Veneris militiam quàm Martis studium & instituta perstruere videantur. Molliunt enim fortissimorum hominũ animos dulcedine sua, & ita molliunt vt non legantur modo sed ediscantur: sicq; ad malam rei domesticæ disciplinam vitámque omnem quum accesserint neruos virtutis omnes elidunt. Sunt Epici alii qui summa vi eloquentiæ carminísque præcellẽtia per turpia licet & in digna nonnunquam effluant: perplurima tamen ac maxima per clarissimos duces bella memoratu digna sub honestis rerum figmentis ac velaminibus ad varium optimúmque degendæ vitę genus propius videntur accedere. Hi sunt qui suppliciis & pœnis improbos homines variis terrent agitantq; terroribus, eos qui econtra iusti probiq; fuerint, & ob patriam pugnando vulnera passi, Quíque sacerdotes casti dum vita manebat, Quíque pii vates et Phœbo digna locuti: Inuentas aut qui vitam excoluere per artes, Quiq; sui memores alios fecere merendo, puros, impatibiles & beatos in cœlum prouehi virtutum meritis, vel in campos quosdam fortunatos rapi hic vbi mira voluptate fruantur:

Hoc in

Hoc in genere quum multi nobis occurrant poëtæ, omnium clarissimi Homerus & Maro primi se ingerunt. Apud illum nanque operæ preciū est videre quæ prouisio ducum in bello, qui aut astus aut fortitudo militum, quod insidiarum genus vel cauendū vel inferendum, quæ deinde monitio, quod consilium, quod genus Aeneas prælio Troianorū dux, Græcos magna vi pulsos in castra redegerat: quumq; audacius surgeret ac iam totum agmen obiiceret castris, aduolat ad eū Hector & sensim circumspecteq; agere monet, affirmans eum qui exercitum ductitet, non tam audacem quàm cautum esse debere, quod quanti existimandum est præsertim ab Hectore audacissimo traditum, tute Sigismunde tecum versa atque peruolue. Apud eundem quoq; poëtam Iris siue somnus vt alii interpretantur, nónne ad Atridem missus quum dormientem comperisset, corripit eum verbis negatq; dormiendum esse, cui tot populorum, tot gentium salus cōmissa est, ac tantarum denique rerum incumbit prouisio? Postremo quum rebus dubiis & afflictis spectatores deligendi sunt, qui noctis intempestæ silētio castra hostium penetrent, nónne Vlyxes inibi cum Diomede deliguntur, veluti consilium & auxiliū, veluti mens & manus, animus quoque & gladius? Quisquis igitur concionator aut imperator sūmus effici voluerit, Achillis aut Agamemnonis se similem fieri cupit, is se in huius poëtæ disciplinam tradat, librūq; de manibus nunquam deponat, quod ab Alexandro sicut ex ipsius pcipi potest epistolis factum fuisse proditum est. Is enim rex discendi legendiq; auidus, Iliadem in qua rei militaris viaticum existimare solebat & appellare, Aristotelē exponente perdidicit, eam semper vnà cum pugione sub puluino iacentē tenere solitus, qui itidem quanti eundem poëtam facere visus sit, ex hoc maxime liquet: hic enim quum inter spolia Darii regis deuicti vnguētorum scrinium reperisset auro gemmísque expolitum ac eius scrinii varios vsus amici ostētarent, immo inquit librorum Homeri custodiæ detur, vt preciosissimum humani animi opus quàm maxime diuiti opere conseruetur. Apud hunc verò huius quem modo diximus Homeri in omnibus ferè emulū Maronem, deesse quid potest? cuius poësim nedum viaticum, cæterum totius penè rei militaris esse disciplinam non dubium est, in belli tempora pacísque diuisam? Quod etsi satis diuini operis eius constet initio, apud eos tamen qui mentem eius enucleatius perscrutantur potissimum est intueri. Nam si militaris iusticiæ formam et tremendum consulis imperium ab eo quæris, occurrit tibi ilico in primis Brutus, deinde Torquatus rigidis fascibus, immo sæuis securibus in filios patriam & rei bellicæ disciplinā acerrime vendicantes. Si fortitudinem, aderit Horatius Cocles qui pro ponte suplicio stans, minitantem Porsennam exercitūque eius qui grauissimo bello Romanos vrgebat, ausus est & potuit dum pro salute patriȩ dimicat donec pons ipse solueretur à tergo in arcēdo hoste sustinere. Si luēdis periculis publicis priuata piacula, Decii præsto sunt, vt illis cadētibus & iram deorum sanguine suo placātibus romanus liberaretur exercitus. Prætereo Camilli victoriā de Gallis, Cossi clarissime res gestas. Fabricii & Curii victus tenuitatem eorúmque duritiam & continentiam, Fabii moram et plurima huiusmodi in bello & pace non minus egregia mentem subeuntia: quæ omnia poëtam no

bilem minime latuere dicẽtem, Interea musis animus dum mollior ętas, Et quæ mox initure legas, nec desinat vnq̃ Tecum graia loqui, tecum romana vetustas. Antiquos euolue duces, assuesce futuræ Militiæ, Latium retro te confer in ęuũ. Libertas quæsita placet, mirabere Brutũ. Perfidiam dãnans Metii satiabere pœnis. Triste rigor nimius, Torquati respice mores. Mors impẽsa bonũ, Decios venerare ruentes. Vel solus quid fortis agat te põte soluto Oppositus Cocles, Muti te flãma docebit. Quid mora prospiciat, Fabius: quid rebus in arctis Dux gerat ostendet Gallorum strage Camillus. Discitur his nullos meritis obsistere casus, Prorogat æternam feritas tibi punica famam Regule, successus superent aduersa Catonis: Discitur hinc quãtũ paupertas sobria possit, Pauper erat Curius regem quũ vinceret auro, Pauper Fabricius Pyrrhi quũ sperneret aurum, Sordida Serranus flexit dictator aratra, Lustratæ lictore casæ facesq; salignis Postibus affixi, collectæ cõsule messes, Et sulcata diu trabeato rura colono. Præteriẽs ita q; reliquos ex nostris, exterorũ nonnullos Tirtheumq; Lacedæmoniorũ poëtam ac ducẽ dicam imprimis, cuius cõposito carmine & pro cõcione habito, tãta vi animorũ deuictis Messanis deniq; cõcursum est, vt rarò vnquã cruentius prælium exarserit, tametsi antea cõflictibus Lacedæmonii à Messanis fusi metuq; periculi propterea territi, certamine desistendum arbitrarẽtur. Thucydidem præterea, nónne quem imperatorẽ Athenienses in exiliũ egere Tragœdiarum conditorem reuocauere, deinde maxma bellorũ tẽpestate permoti? duos duces non abre delegere, Periclem spectatæ virtutis virũ & Sophoclem Tragœdiarũ scriptorem? qui diuiso exercitu & Spartanorũ fines late populati sunt, & multas Asiæ ciuitates Atheniensiũ imperio adiecerunt. Quid Diopitẽ, & Menestheum, Leosthenem & Charedemũ subticeo? nónne his artibus & rei bellicæ peritia amplitudinẽ adeptos scimus, rempub. Periclis, Aristidis & Solonis more gerẽdo? vt pote omni ex parte absolutam & vtrinque excultã & idoneã? Quisq; enim horum virorum videbatur, vt inquit Archilochus & Mauorte deo gratisq; Helicone camænis, Assiduus cultor munus vtrunq; tenens. Apud agrestiores denique barbaros et nationes nõnullas, vt apud Galatas, tanti sunt poëtæ, atque sapientiæ cedit ira, Marsq; reueretur musas, vt quum instructa acie exercitus eductis ensibus iactisq; iaculis propinquant, non solum amici, verum hostes quoque, eorum interuentu à pugna conquiescant.

De Musica & in quo cum re Militari commercium eius sit. Cap. IIII.


Isciplina autem cantuum & modorum quam musicen dicunt, non minns in studio erat quàm dicendi emulatio ac nitor. Ipsa nanq; modulis suis & numeris, institutio erat ad ingenuos animi mores ratione moderandos, & stimulus quidam ad eum concitandum & ad impetum quasi furentẽ atq; strenuum inducẽdum. Etenim quum hæc ipsa disciplina sit in modos siue tonos, numerosq; distributa, repente vt dissimilium concordia quã harmoniam vocant distinguitur: sic audientium animi disponũtur ad vnum queq; ipsorũ, ad alios quidem cõpositè et mediocriter, vt ad Doricum quem fatentur omnes constantem ac firmũ esse, moremq; cõtinere virilem prudentiæ ac castitatis auctorem: ad alios violenter, vt ad eum qui Phrygius est, qui

& ita

& ita excitat,distrahit rapitq́ animũ ad pugnas, votũq́ furoris inflãmat,vt vix apud sese videatur,quẽadmodũ de Pythagora scriptũ est,q violẽtos ac debacchã tes adolescẽtes sub huiusmodi sono incitatos, spõdeo succinente,ad compositæ mẽtis tranquillitatẽ reddiderit.Nam quũ mulieris cuiuspiã dilectę domũ vellent amburere foresque perfringere ,vbi Pythagoras intellexit tibiarum Phrygiiq́ modi sono adolescentes raptos furere,& multorum persuasionibus cœptis nolle desistere,mutari modum præcepit, atq́ ita tarditate modorum furentẽ illorum petulãtiã cõsedasse.Simili modo de Timotheo Milesio inuulgatũ est,qui quum in Alexãdri cõuiuio esset et hunc quẽ Phrygiũ diximus modularetur,vsq́adeo regẽ excitasse fertur,vt ad arma capiẽda prosiliret,atq́ iterũ ad comessatores epu lásq́ reduxisse,modulatione mutata. Eũdem etiã ferũt Alexandrũ Xenophõte canẽte manũ ad arma misisse. Sũt et modi alii diuersorũ etiã idiomatũ vocabulis designati,ut Aeolius,q animi tẽpestates sedat,sõnũq́ iam placatis attribuit.Iasius,qui intellectũ obtusis acuit et terreno desiderio grauatis cælestiũ bonorũ appetẽtia operator indulget.Lydius,qui cõtra nimias animæ curas tædiáq́ repertus,remissiõe reparat et oblectatiõe corroborat,Itidẽ enim et in numeris dicẽdũ, quũ et alii morẽ contineãt grauius, alii verò cõcitẽt,alii liberaliores, alii violẽtiores afferãt motus,quo fit vt morũ animorũq́ maximæ mutationes fiãt.Nam si numeri modiq́ ad mẽtem vsq́ peruenerint, æquè animũ atq́ ipsi sunt afficiant necesse est.Ideo lasciuia mollis dissolutaq́ mẽs mollibus & impudicis modis delectatur,asperior rursus durioribus gaudet,mediocribus autẽ quę mansueta, ex quo internosci potest,quãta sit nobis cognatio cũ harmonicis modulationibus, quũ et multi quoq́ sapiẽtum dixerint, alii quidẽ animã esse harmoniam,alii vt Plato,mũdi animã musica cõuenientia fuisse cõpactã.Proinde nullis quidẽ q sapientiã profitẽtur,curã Musicæ quãtum ętas illa recipiebat defuisse,quũ Pythagoras inuẽtor atq́ eũ secuti aliquot præcipui philosophi, imbibita & assũpta à veteribus opinione cuncta cõpleuerint,mũdũ hũc quatuor elemẽtis ea resonantia esse cõfectũ quã postea fit lyra ad similitudinem veræ testudinis imitata,cuius Mercuriũ quoq́ neruis trium chordarũ,triũ anni tẽporũ instar,repertorẽm tradunt. Tres enim instituit voces,acutã,grauẽ,& mediã.Acutam ab æstate,ab hyeme grauẽ,à vere autũnoq́ mediã,tantaq́ proinde vtilissima procurantẽ Astronomi inter stellas requirẽdã esse putauerunt,persuadẽtes cælestẽ esse musicã, quãdo lyræ formã cõprehendere potuerũt inter sidera collocatã.Detractoribus autẽ & humile et abiectũ huius disciplinæ exercitiũ esse dicentibus,q aiunt sordidos homines ac viles musicã exercere,haud quaq̃ difficile est respõdere,si spectetur quibus modis & instrumẽtis,et quousq́ illi indulgendũ ab his q ad virtutẽ ciuilẽ erudiuntur: quum vsq́ ad aliquid discere & exercere honestum sit atq́ modestũ,ad extremum vsq́ prosequi & ab illius illecebris capi, turpe atque indecorum: & quum nihil vetet modos quosdã et instrumẽta musicæ illud quod aiũt efficere,clarũ est oportere disciplinã eius neq́ impedimẽto esse cæteris operatiõibus,neque corpus molle & inutile reddere ad bellicas ciuilesq́ exercitationes: quod vtiq́ fiet,si neq́ illis tẽporibus multũ impartiemur,quæ ad certamẽ artificii pertinent, neq́ circa admirabilia quædam & superuacanea, sed eò vsque

vt gaudere valeamus probabilibus modis, et non cōmuni sensu musicæ solū vt turba vilium seruorū, ac puerorū. Quū autem sonorum qui materies cātilenarū sunt,triformē cōstet esse naturā,quod triū musarū nnmerus efficit,quū aut sci licet voce editur,sicuti eorū est qui faucibus canūt:aut spiritus, sicuti tubarum & tibiarū: aut intēsione & pulsu, sicuti in neruis et citharis et tympanis et quibusdā aliis quæ cōcaua feriēdo canora sunt,ex his qui fit voce modus quàm decēs sit quāq; ingenuis progredi in ea liceat,ex Philippi & Catonis sentētia intueri licet.Hic enim quia sibi visū est bene cātare nō serii hominis esse,nimirū M. Senatorē nō ignobilem,spatiatorē et fescemium vocat.Ille verò in institutiōe ad filiū,quū eum accepisset suauiter quodam in loco cecinisse, vrbane est obiurgatus:Non te pudet inquiēs ꝙ ita pulchrè canere scias?satis est enim regi, canentibus audiēdi ocio superesse : at ꝑmultū quidem videtur impartiri musis,si cæteris his de rebus concertātibus spectatorem ipse tātum se præbeat:quum nec vllus vnquā ingenuus adolescens quū ipse Iouē sit intuitus,Phidiā se fieri cōcupiuerit,neq; Polycletū:etsi vehemēter eorū opera sit admiratus.Et quanq̄ hoc ardens musicæ studiū non horū quos modo diximus duorū principū mētes incesserit, inuasit tamen & occupauit aliquorū animos pessimorū, Caii maximè qui adeò cātandi voluptate efferebatur vt ne publicis quidē spectaculis temperaret. L.Sylla vir tāti nominis optime etiā cātasse dicitur.Nero quā vocis curā habuerit cōseruādæ vel augendæ,nemini quidē mediocriter erudito in dubiū venit, neq; ab his id iniuria factū quispiā forte dixerit . Est enim haud dubie musicæ pars hęc potens multū et effectus eius supra fidē varii,quū multos ad læticiā inanem,ad amatoria carmina, ad reliquas voluptatis illecebras,multos ad virtutē, sanctū & deuotū gaudiū, piásq; nonnunquā lachrymas moueat:quæ varietas in diuersas sententias magna etiā sanctorū patrū traxit ingenia.Nempe Hieronymus canēdi studiū improbasse visus est,cum inquit,deo,nō voce, sed corde cantatur:nec in tragœdiarū modū guttur & fauces medicamine leniendæ sunt, vt in ecclesia theatrales modi audiantur.Vnde fit plerūq;,teste Gregorio, vt in sacro ministerio,dū blanda vox quæritur,cōgrua vita negligatur,& cātor minister deū moribus stimulet,quū populū vocibus oblectat.Ambrosius pietatis appetēs,vt caneretur instituit. Athanasius vanitatis fugitās,canēdi vsū in ecclesiis eū approbat,qui tam exiguo vocis flexu fit,vt pronunciāti vicinior sit:ne voluptatis,aut vanitatis,aut lasciuiētis & prostitutę vocis luxu affectuq; stupentes emoriātur animulæ.Augustinus difficile hinc inde sibi negotiū dubietate exortum intuens,ita fluctuo inquit inter periculū voluptatis & experimentū salubritatis, magísq; adducor nō quidē irretractabilē sententiā proferens,Cantādi dico consuetudinē approbari in ecclesia,vt per oblectamenta aurium infirmior animus in affectū pietatis assurgat: tamē cum mihi accidit vt me amplius cantus q̄ res quæ cantatur moueat, pœnaliter me peccare cōfiteor, & tunc mallem non audire cantantem:quanquā alio in loco aperte denunciet,nos nō propter superstitionem prophanorū debere musicā fugere,si quid inde vtile ad intelligendas sacras scripturas capere potuerimus,nec ad eorum theatricas nugas cōuerti si aliquid de citharis & de organis,quod ad spiritualia capienda valeat,disputemus.

Neq;

Neq; enim & literas discere non debemus quia earũ deum dicunt esse Mercurium,aut quia virtuti iusticiæ tẽpla dedicarũt,et quæ corde gestãda sunt in lapidibus adorare maluerunt,propterea nobis iusticiæ virtus fugiẽda est.Qui verò ex spiritu et ore fit modus,nõ aliter improbãdus nobis erit, ac de Minerua & Alcybiade rationabiliter testãtur antiqui.Aiunt enim illã tibiarũ reptricẽ eas abiecisse,ob deformitatẽ oris infensã: huic verò ab auunculo Pericle tibiarũ studio tradito similiter obtigisse,qui quum ab insigni tibicine ad ipsũ accito , oblatas tibias ori applicuisset ,& collecto spiritu genas inflasset,animaduersa vultus deformitate erubuit,& abiectas tibias aspernatus fregit,meruitq; tenera licet ætate exẽplo esse,vt totius populi consensu ex tunc Athenis tibiarũ vsus qui post victoriã cõtra Medos assũptus & receptus adeò fuerat , vt ingenui omnes addiscerent,improbaretur.Nec Atheniensiũ modo,nec veteris illius celebratissimę quõdã Græciæ quæ pòst tellus Itala est,virorũ illustriũ solum,sed maiorũ quoq; nostrorũ,multarumq; aliarũ nationũ & populorum fides & tibias solennibus epulis,choris,& cõcionibus adhibere veteris instituti fuisse cõperio,quum illorũ laudes qui fortiter pro patria occubuissent,et eorũ vituperationes qui metu id agere detrectassent cãtu & tibiis prosequerẽtur: quippe quę etiã ludis pariter communes & luctibus. Ouidius, Temporibus veterũ tibicinis vsus auorum Magnus,& in magno semper honore fuit.Cantabat phanis,cãtabat tibia ludis.Cantabat mœstis tibia funeribus.Et quanq̃ ab ingenuis & grauibus illis ad meribibulos quosdã helluones leuissimos & sordidissimos est huiusmodi tibiarũ studiũ vt antea forte prolapsũ,apud multas tamen nationes & bellicosissimos populos in cõferẽdis bellis,veluti disciplinã quandã militarẽ fuisse,multorum cõstat exemplis. Spartiatarũ enim militia imprimis ad modũ ac tibiã proficiscebat̃, nec adhibebatur vlla sine modulo anapæsti pedis cohortatio . Itaq; illorũ aspectus pulcher erat & formidabilis:qui & numeris ad tibiã incederent, neq; phalãgis ordinẽ miscerent, neq; animis turbarẽtur: sed mansuete & hilariter à modulo in discrimẽ inducerẽtur,quum certũ videatur,neq; metũ neq; furorẽ nimiũ illis oriri posse qui ita se habuerint, sed firmã potius & cõstãtem animi magnitudinẽ spei audentiæq; admixtã.Nec aliter Lydos Halyacte etiã rege suo bellũ Milesiis inferẽte inire prælia solitos accepimus,quũ nõ solũ inter pugnãtis exercitus acies tibicines habuerit,sed fistulatores & fidicines,quod Cretenses itidẽ non tibia sed cithara quasi magistra ac duce singulos eorũ bellicos actus regẽte non ab re fecisse memorãtur.Nã veluti Laconicus ille poëta inquit,Serpit et in ferrum citharæ sonus ipse canoræ. Et quid aliud in nostris legionibus litui siue cornua, tubæ , classica , buccinæ siue tympana sibi volunt,quàm vt his in bello & progressioni & item receptui cãtetur: aut nimis remissos excitãdo,aut plus iusto cõcitatos reuocãdo?quod poëtarum maximũ minime fugit dicẽtem, Aere ciere viros Martẽmq; accendere cãtu. Nec cantu solum accẽdi remittiq; virorum animos constat,verum equorum, quibus docilitas tanta est ,vt vniuersus Sybaritani exercitus equitatus ad symphoniæ cantum saltatione quadam moueri & excitari solitus inueniatur.Cæterum Sigismunde Pandulphe qui ex pulsu et fidium intensione fit modus quo pacto in eo quisq; agat,plurimum refert . Nam

si vti tu tecum aliquando soles sapientissime princeps post magnas curas,difficiles & illustres bellorũ occupationes relaxãdi ac reparãdi animi gratia,vel amicorum vel propter virtutẽ quis agat, nõ illiberaliter sed modestè ab his aliquid voluptatis assumet: nec absurde hanc musicæ partẽ bellicę fortitudini coniunxisse te quispiã admiretur, Mercuriũ maximè imitãtẽ qui Palæstram docuit & lyram primus inueuit: qui verò id ipsum propter alios vt audiẽtes oblectet sæpe vti videbitur,turpiter ac indecorè agere , quũ finis cuius fit gratia improbus sit & merito improbãdus vsus,nec aliter q̃ quomodo multa instrumẽtorũ antiquorũ improbata sunt, veluti Pentades & Barbiti & quæ ad voluptatẽ audientium intẽdebant,et heptagona & cuncta quæ indigent perita manuũ gesticulatione. Itaq; profitendũ puto nõ hãc quæ istis instrumẽtis cõsumitur omni dedita opera præcipi,& quæ in theatris olim & in scænis effœminata & impudicis modis, infracta non ex parte minina,quæue nec fera nec varia sit,sed simplex, morata, prudens, mascula atq; modesta, & qua laudes fortiũ canebantur, quásq; ipsi canebãt,cuiusq; qui tũc fuisset ignarus quisqs ille esset habebatur indoctior.Quod Themistocli attico, Græcorũ imperatori clarissimo eò quòd lyrã inter epulãdũ recusasset accidisseCic. testis est.Epaminũdã verò Thebanũ hãc fortassis infamiam declinãtẽ pręclare fidibus cõcinẽtem accepimus: et Achillem Homerus inducit à pugna redeũtẽ in hac re acquiescere solitũ,non amatoria quidem sed virorũ fortiũ gesta modulãtem. Ouidius hũc nõ modo sed Alcydẽ fidibus doctũ, musicisq; ĩstitutũ disciplinis his verbis expressit,Ille manus olim missurus in Hectora læto Creditur & lyricis detinuisse modis. Venerat Alcydes exhausta parte laborũ,Iussáq; restabant vltima pene viro. Nero verò quãtum studio citharæ deditus fuerit,incredibile dictu est,cũ neq; quicq̃ omitteret eorum quę eius generis artifices ex industria factitare solent.Id verò eiusdẽ stultũ penitusq; ridiculũ, q; nocte illa quæ sibi vitæ fuit vltima in terris, inter querelas quas vicina mors & præsens metus dolorq; dictabãt, crebrius atque miserabilius,nõ quòd tantus princeps, cæterũ quòd tãtus musicus deperiret defleuit infœlix . Multa præterea possent Adriani, Alexãdri,Seueri et aliorũ maiorũ exempla in medium proferri, sed vereor ne si fuero in taliũ enumeratione diutius immoratus,aut oblitus esse propositi videar,aut crimen loquacitatis incurram.

De Arithmetica & militari Geometria. *Cap. V.*

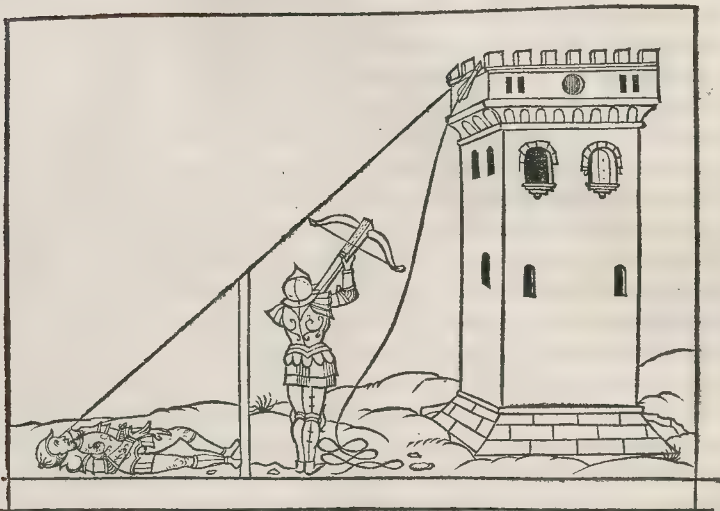


Ignum et consentaneum propterea visum est eas disciplinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas. Magnũ nanq; adiumentũ afferunt ad eorũ quæ supra nos sũt vim naturamq; explicandã,maximũ ad ea quę infra,vt ad locorũ interualla,ędificiorũq; magnitudines,profunditates aquarũ,instrumẽtorũ quorundam infra scriptorũ arte dimetiẽdas: quã rem vt est hominũ genus nimis solers atq; solicitum , Chaldæi primi inuenisse et Aegyptii nõ dissimili feruore calentes transtulisse memorãtur,qui rationẽ huius disciplinę generaliter colligẽtes ad hæc omnia quæ diximus quicquidue potest formis generalibus cõtineri aptam ita esse docuerunt vt ea sine nihil horum possit ad agnitionem verissimã peruenire. Eudoxum etiã & Architã inchoasse variis eã formis & celaturis illustrãtes

memorię

memorię proditũ inuenimus. Hi enim artis obſcuratis ſub pectoribus ingenii latẽtes rationes,obductas propoſitiones demõſtrationeſq; per ſenſum ac inſtrumẽtorum exẽpla inuulgarunt, ambo in cõparãdis produxerunt inſtrumẽtis,ſemiſcriptis quibuſdã lineolis figuriſq; geometricis machinamẽta formãtes.Quo circa in eos moleſtè cõcitus eſt Plato q; doctrinæ huius tãtę dignitatẽ ac pręſtãtiã ſuſtiliſſent,quæ à cogitatione & rebus incorporeis ad ſenſibilia quędã prolapſa eſſet,quaſi ad ſui vſũ corpore & mercenaria indigeret inertia.In qua re operoſã porrò ac mirificã quoq; Archimedis & Scopinę Siculi Syracuſis induſtriã à nominatiſſimis artiũ ſcriptoribus fuiſſe ſpectatã atq; probatã nõ ambigimus. Multa nanq; organica & gnomonica numero naturalibuſq; rationibus inuenta atq; explicata poſteris reliquerunt,maximã ſibi gloriã prę cæteris vindicãtes. Archimedes præcipue,ærei cõcauiq; orbis & globi cæleſtis inuẽtor. Erat enim ea tẽpeſtate obſeſſis dura obſidione à Marcello Syracuſis,vir ille huius diſciplinæ ſtudio ante alios omnes & doctrina præcellens :admirabilior tamen artifex fabricatorq; muraliũ ac bellicorũ tormẽtorũ, quibus varia miſſilium genera & immenſæ magnitudinis ſaxa incredibili fragore & celeritate iaculata vexant hoſtes,leuiq; momẽto labefactãtur muri & mœnia quatiũtur , quibuſq; vſus ad obſidionẽ patrię propulſãdã aduerſus romanũ exercitũ & Marcellũ ducẽ vnus Archimedes ex tãtę vrbis ciuiũ numero haud dubie tardiorẽ effecit.Quam tar ditatẽ quũ Marcellus tandẽ vrbe potitus victorię ſuę magno impedimẽto fuiſſe cõperiſſet,eius tamẽ egregia opera delectatus,quũ eam vrbẽ diripiẽdã permitte ret diſcurrentiũ militũ furori,vnũ de tot milibus ciuiũ vita donatum excipit Ar chimedem,pluris illũ merito quàm vniuerſũ populũ faciens.Cęterũ in tanto tumultu quãtus captæ vrbis in diſcurſu eſſe poterat,dũ artis ſuæ lineamẽtis & formis quas in puluere ille deſcripſerat totus incubuit,introgreſſus interea vnus ex militibus Ro .inter rapinę ſitim & imperatorii præcepti memoriã hęſitabũdus, ſtricto mucrone ſupra verticẽ cogitãtis vt nomen ſuũ ederet iubebat. Sed is cui oculos atq; aures ingens animi cura cõcluſerat,ferociter percunctãti et quiſnam is eſſet ſciſcitãti,certum aliquid reſpondere nõ curans,oppoſita quin immo tan tum manu ne puluerẽ ſibi ſuum cõfunderet obſecrans, militi cõtemptione irato trucidãdi ſui cauſam præbuit.Cuius mortis miſertus dux Ro.immunitatem fruſtra ſibi deſtinatã in affines eius trãſtulit ſibiq; quod vnicũ ſupererat fieriq; potuit,funeris ac ſepulturę curam exibuit. Huius etiã ſepulchrũ ſphæra & Cylindro in ſummo eius ſculptũ & inciſum multo pòſt tempore diſiectum & ſuis etiam ciuibus incognitum inter denſiſſimas vepres obſitum ſe reperiſſe et ignorantibus indicaſſe dum in Sicilia quæſtor eſt Romani princeps eloquii Cicero gloriatur.Hoc itaq; modo hiſq; auctoribus oblabantem paſſim & inuulgatam artis huius imitationem fabricandorum induſtria machinamentorum à Geometria delapſa conſpicitur,ac diutius philoſophia neglecta vna militaribus ac mœchanicis artibus inſtrumentis eiuſmodi enumerata ſecernitur.

Per vmbram quoq;, turris vel erecti sti pitis eorũ altitudo deprehẽditur.



Inanis pila plũbea vel ænea, manu cum ferrea, in hũc modum, quæ in aquã demissa cõtinget in profundũ trahi: quod vbi tetigerit, mox resiliens sursum ascẽdet. Vbi igitur immergi cœperit, cõputa in mersi one ipsa tẽporis momenta, móxque lanceam demittens, pedum altitudinẽ vel cubitorũ quãtitatẽ distribue, & sanè quod in minori aqua fuerit inuẽtũ, in oĩ maiori copia index tibi ac certissim⁹ testis accedet.



ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re militari Liber Tertius.

De Astronomia uariáque perquirendorum futurorum arte si qua est.



Restat autem nobis, Sigismunde Pandulphe, profundissimam quandam Matheseos, hoc est, astronomicæ rationis tradere disciplinam, quam multi opportunam maxime putãt ad bellorum futurorum euentus denunciandos. Hanc nanque inter cæteros si non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus, quum timorẽ Vrbis describeret, bellúmq; ciuile necessariis huius desciplinæ argumẽtis ineuitabiliter appropinquante Cæsare futurum denunciaret. Innuit enim poëta doctissimus, si tamen poëta dicendus est qui vera narratione rerum gestarũ ad oratores vel historicos magis accedit, Saturni malitiam quũ solus in sui domicilii throno resideret emouendam fore, quũ inquit,

Quod cladis genus ò superi, qua peste paratis
Sæuitiam? extremi multorum tempus in vnum
Conuenere dies, summo si frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accẽderet ignes,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaq; diffuso latuisset in æquore tellus:
Si sæuum radiis nemæum phœbe leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusq; tuis flagrasset curribus æther,
Hi cessant ignes, tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda chelásq; peruris
Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto
Iuppiter occasu premitur Venerisq; salubre
Sidus habet, motuq; celer Cyllenius hæret,
Et cęlum Mars solus habet, cur signa meatus
Deseruere suos, mundóq; obscura feruntur?
Ensiferi nimium fulget latus orionis
Imminet armorum rabies ferriq; potestas
Confundet ius omne manu scelerisq; nephando.
Nomen erit virtus, multosq; exibit in annos
Hic furor.

In hac igitur rerum altissimarum contemplatione si quid huiusmodi occurret quo talium curiosi, stellarum veram possint assequi positionem, vel qualitatem præscire temporum & speculationis suæ iocundissimum fructum capere, tanta

compleri

compleri videntur voluptate vt nostra hęc omnia externa præcipue, ac fortunæ munera quæ singuli tanti faciunt tanquam exigua & minima ab eis contemnantur. Ex hac enim reliquâque perquirendorum futurorum arte, si modo ars vlla est, potiusq́ vanissimum cuiusq; ludibrium, clarissimorũ philosophorum summorumq́; virorum conflictari videmus ingenia: nãq; Democriti totius penè terrarum orbis peregrinatio fuit, patrimoniiq́; amplissimi dissipatio, Platonis Diogenisq́; captiuitas & Pythagoræ longa ad varias gentes peregrinatio. Hostanes verò & Empedocles ad rabiem non auiditatem modo eius percipiendæ gratia nauigauere, exiliis verius quàm peregrinationibus: hanc reuersi prædicauere, hanc in archanis habuere: quãquam animaduertam præter hos summam quoq; literarum claritatem gloriamq́; ex hac ipsa abditarum peruestigatione rerum antiquitus, & penè semper spectatam atq; petitam. Talem dico Milesium Anaxagoram, Clazomenium Xenophanem, Colophoniũ Eudoxũ, Callistum, Melonem, Philippum, Euchemenonem, Aratum, Hipareũ: adde his Socratem, Zenonem, Dicearchum peripateticum, Cratippũ, Cleantem, Chrysippum, Antipatrum, Possidonium atq; Panætium, plurimosq́; alios quorũ voluntaria paupertas, iniuriarum contumeliarumq́; perpessio, laborum præterea, itinerum, vigiliarum, algoris, æstus, inediæque susceptio memoratur: pro quibus eorum aliqui cultus & honores diuinos vel diuinis pares meruerunt, & omnes quam semp viui contempserant, laudem, gloriam & immortalitatem nominis mortui consecuti sunt. Nec verò solos philosophos in hac rerum futurarum cognitione tantum studii & diligentiæ contulisse, sed omnes fere nationes, potentissimas respub, Imperatores quoq; maximos, clarissimos reges & principes eadem mente & sententia extitisse, vt his sine quę futura promittũt, quæ varia multiformiàque sunt, ad maximas res gerendas nunq̃ sibi tutè accedendũ putarent. In qua re primi occurrunt Babylonii et Aegyptii, qui quoniam neq; domiciliis tegebantur propter aëris qualitatem, neq; vllis in ea regione nubibus subtexitur cœlum, solis & lunæ varios cursus, & meatus siderum ac effectus solo vsu egregie notauere atq; inuenere, quum ea sæpius ac liberius cæteris intuerentur. Chaldęi deinde vnà cum Assyriis diuina cœli obseruatione sũmo studio meditationéq; scientiam creduntur effecisse, qua maximè reliquis antecellerent: dicente Lucano, quis noscere fibris Fata queat, quis probet aues, quis fulgura cæli Seruet, & Assyria scrutetur sidera cura. Aruspicum autem disciplina quo pacto in omnem Cariam diffusa sit perueneritque ad Telmessum, religosissimam vrbem, in his & in aduertendis ostentis curiosam atque diligentem non facile dixerim, nec qualiter transierit ad Thessalas vrbes: quam & ipsam Britanni tantis cerimoniis obseruasse dicuntur, vt dedisse Persis videri possint, apud quos, Magos, doctissimum hominum genus Aegyptiis antiquiores floruisse Cicero testis est, & Aristoteles in primo de philosophia libro. Druides habuit quondam Gallia, religionum suarum interpretes, qui de siderum cœlique & terræ, mundiq́; ambitu & forma, de immortalium deorum vi, potestate, & voluptate disserebant, & auguriis partim ac coniectura quæ essent euentura se scire profitebantur, quorum disciplina quanquam in Britannia reperta, atq; inde in Galliam

translata

translata esse existimetur, pòst tamen qui diligentius eam rem cognoscere voluerunt eò discendi causa profecti sunt, vbi annos nõnullos duode viginti & vltrà consumpsisse memoriæ proditum est. Diuinatoribus etiam vtuntur Galatæ, qui apud eos tum auguriis, tum sacrificiis futura prædicunt, quiq; plurimi existimantur, omni eis obtemperante plebe, quũ verò de rebus magnis consulũt, mirabilem incredibilemq; seruant consuetudinem. Iugulãt enim ense hominẽ, quo decidente, tum ex casu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex sanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obseruatione futura norunt. Græcia verò, omnium bonarum artium nutrix, vt aliquò nullam vnquam coloniã misit, sic quoq; nullum belli genus ab ea, sine suorum numine deorum cœptũ aut susceptum est. Quid Hetruria, nónne extorũ inuentrix fuit, ac portentorũ & fulgurũ interpres, hincque præterea vel à thure et sacrificiis, vel à sacrifico ritu lingua Græcorũ Thuscia cognominata? Phryges prætereo qui auguria inuenisse creduntur. Cilicum et Arabũ, Pisidarũ, deinde Pãphilię et Vmbriæ gẽtẽ missam facio, huic vni cognitioni semper intentam. Hæc de variis gentium nationibus: Nunc nobilia rerum publicarum subtexantur exempla imprimisq; Atheniensium & Lacedæmoniorum: hi enim augurem regibus suis dedisse collegam & assessorem, illi verò sacerdotes quosdã diuinos, quos vt ait Cicero Mantes appellant, singulis eorum publicis concionibus præfecisse dicuntur. Quotiens deinde S.P.Q.R. quum armorum crepitus è cælo auditus, quum prodigiosę lapidum, laterum, ferri, carnis, sanguinisq; pluuiæ in terram cecidissent, quum clypei ardentes emicuissent, cælestes coronæ arsissent, quum è fœminis mutari in mares, quibus omnibus non minima reip. detrimenta imminere sperabantur, nónne his disciplinis cum Sibyllinis versibus vsi perhibentur? neque his contenti, omnia quoque, quod omnibus in rebus plurimum conducere posse arbitrabantur, agendorum singulorum initiis, quod bonum, faustum, fœlix fortunatúmq; esset præfabantur. Calchãtem scimus tanto honore apud Græcos habitum ob vnam auspicii disciplinam qua profectò excellebat, licet aliis in rebus multis esset inferior, vt petentibus Ilion Graiis, innumerosissimæ classi præfectus memoretur. Amphiaraus verò & Tiresias tam illustres eodem artificio feruntur, vt primum pro deo colerent, secundus non modo viuis hominibus præferretur, sed defunctis etiam, Homero dicente, apud inferos Tiresiam solum sapere, vagarique reliquos vmbrarum more. Mopsus & Amphilochus reges quoque in Gręcia auguriorũ fama percogniti. Hic verò mirari posse aliquos præclare video, vbinam scilicet vrbis Romanæ parentem augurem optimũ omiserim: Sed piget reminisci, pudet cogitare vrbem Romam omnium terrarum indubitatum caput, auspicio conditã et florentẽ porrò præpotẽtis populi fortunã auibus credere maluisse quàm deo, quũ sub regibus & imperio cõsulari multis quidem sæculis nihil absq; auspiciis fieri solitum sit, neque comitia, neque Patrum prouocationes, nec equitum consilia aut peditũ descriptiones, nec tota deniq; res militaris. Stupet animus recolens viros illos tam celebres ac magnificos, auium volatibus garritibúsq; succubuisse fallacibus: vbinã Martios dimiserim fratres apud vetustissimos romanorum hoc in genere celebratos, sed de his fateor nihil

præter nomen habere me. Præterea Cassandrã virginem, Priami regis filiam cuius illustris admodum & magnæ rei nuncius furor, Polybũ deinde quẽdam Corinthium de quo est apud Homerum ꝙ multis Achiuorum Troiam petentibus & imprimis filio suo, an furore an aliter incertum est, mortẽ prænũtiauit. Ego autem omne quod vel fabula est vel fabulã redolet sciẽs volensq; prætereo, Athlantem astrologiæ fuisse peritissimum, deq; sphæra primum inter homines disputasse, qua ex re visus est orbem suis humeris sustinere: Zoroastrem verò Bactrianorum regem quem primum magicas artes inuenisse nominatissimi testãtur auctores, nónne vt Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philosophia libro, & sui nominis interpretatione astrorum constat fuisse cultorem, mundi principia siderũq; motus curiosissime spectasse? qua curiosa siderum cognitione atq; contemplationẽ Pericles Atheniensium animos solis obscuratione territos, eiusce causis redditis quas ab Anaxagoræ institutione perceperat, vano trepidantes metu liberauit. Alexandro quoq; Darium insequente quum lunæ defectus matutinis horis incidisset, Macedones rati numina sibi indignari, tanta seditione commoti sunt vt armis abstinere decernerent, nec eos cohibere potuisset magni ducis imperium, ni Aristander vates, naturæ rationes absoluisset sicut Dion Syracusanus, turbatis primũ militum animis cum grauissimo & crudelissimo tyranno Dionysio patriam liberaret, Amylta vate docente & cunctis in medium rationem deficientis sideris reddente, non est tali casu deterritus. Arguuntur quoq; dissoni lunæ crepitus, cuius pauoris causęq; ignarus Nicias, Atheniensium imperator, veritus, classem & pulcherrimum exercitum portui subducens perdidit, eorumq; opes afflixit. Nec alitur L. Sulpitius Gallus qui cos. cum M. Marcello fuit, defectum lunę imminentẽ in L. Pauli exercitu contra Persem regẽ militibus metum adimens fore prædixit. Non me præterit, Iulium quoque Cæsarem Astronomica ratione denos dies obseruationi veterum superadiecisse, quòd solis meatum partes ccclxv quibus sol zodiacum lustrat efficerent, vt temporum ratio fluctuans facilius congrueret in annum: quam rationem vnico errore comperto, superintercalandis diebus emendauit Aug. & vt est scriptum in Saturnalibus, omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custodiam incisione mandauit. Neronem principem quoque scelestistimũ ac crudelissimũ, alioquin artis eius amãtissimũ fuisse cõstat, quæ ex aëre est et stellis, et aqua & sphæris, lucernis, ac peluibus, inferorũ vmbrarũq; colloquiis, multisq; aliis modis qui diuinationem promittunt, fortuna sua rerum humanarũ summa gestiente potissimũq; imperare diis cõcupiente: neq; sum nescius, Adrianum Matheseos adeò peritũ fuisse, vt de rebus suis ad supremum vsq; vitę suæ exitum cuncta perscriberet, diceretque de vero Helio Virgilianũ illud, Ostendẽt terris hunc tantũ fata nec vltrà Esse sinẽt. Præterea Alexandrum Seuerum Matheseos & aruspicinæ artis peritissimum, Horoscopum quoque summum Auidum Cassium in his quoq; nil omittentem. Taceo Variũ Antonium Heliogabalum, qui & Magorũ colloquio vtebatur assiduè. Sunt præter hos qui diuinis numinũ præsagitionibus illustres habẽtur, neq; id mirũ quidem, quum singulis hominibus in lucem editis (salua tamen firmitate fatali) Genios esse quosdam

quosdã ,eorũ tutelæ, salutiq; assignatos, veluti actionũ suarũ magistros ac rectores à nõnullis,paucis quãq; visos,multipliciũ virtutũ suarũ splẽdore cõspicuis,& Theologi,et Socraticorũ,Platonicorũq; libri ac auctores celebres, Censorinus, C.Flaccus,Euclides,Apuleius,Trismegistus,Anneus Florus, Ammianus Marcellinus,sed Menãder Comicus imprimis et Homerus docuere, quorũ carminibus illud accepimus,Cęlestes deos cũ viris fortibus haud quaq̃ fuisse locutos,nec affuisse pugnãtibus vel iuuisse,cęterũ familiares Genios cũ iisdẽ versatos,quorũ adminiculis ac pręcipuis admonitionibus freti plurimi dicũtur enituisse,Socrates pręcipuè quẽ sępe dicere solitũ nouimus,diuini quiddã numinis secũ esse qđ Dæmonion appellat cui sẽp paruerit nũq̃ impellẽti,sæpe reuocãti, idq; sępe accidisse,tũ maxime quũ apud duellũ infœliciter cessisset Lachete prętore,vnaq; secũ proinde fugã arriperet ac esset in cõpito,nec eò quò reliqui diuerteret:eius rei causã sciscitãtibus præmonitũ se ac deterritũ à deo dixit:tũq; eos q aliò diuertebãt,in hostiũ incursiones incidisse.Nec Socratẽ solũ,vt diximus,in hac diuina pręsagione celebrẽ fuisse creditũ est,sed Zalecũ et Minoẽm, Cimonẽ,Zoroastrem, Lycurgũ et Numam,vt Pyrrhi bello Curiũ Fabriciũ Corruncanũ:primo Punico caratinũ duellũ,Metellũ Luctatiũ ,secũdo maximũ Marcellum, Paulũ Garcchũ,Catonem superiorem Aphricanum,Lęlium,Syllam,Marium,ac vt nõnulli putant,Cęsarem quoque Augustum,multosq; præterea & præter hos Romanorum. Respub.& Græcorum tulit singulares viros,quorũ neminẽ nisi iuuante deo talem fuisse credẽdum est.Quæ ratio poëtas maximeq; Homerũ impulit vt principibus heroum,Vlyxi,Achilli,Agamemnoni certos deos discriminũ et periculorum comites adiungerent.Præterea ipsorũ deorum aliquando pręsentiæ quales suprà commemoraui declarant , ab his singulis hominibus quibusdam consuli , quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum quæ tum vigilantibus tum dormientibus portenduntur . Tametsi quidam talia prorsus tollentes asserant nulli sapientum comparuisse deum vel genios,verũ vecordes quosdã ex imbecillitate homines, in animi horrore aut corporis intemperie constitutos,inanes et alienas opiniones attrahere,qui in se ipsis esse genium , superstitionem habent : quibus quidem assentiendum putarem, Epicuri rationibus defensus, nostri mutatiõe atq; deceptione innixus, nisi Dion atq; Brutus,grauissimi viri & sapientiæ studio dediti,nullã p affectionẽ morbũve aberrãtes haud facile captabiles ab ipso ita dispositi genio fuissẽt vt amicis ac familiaribus retulerint : quare periculosum iter auertẽs haud facile dixerim vetustissimis ne auctoribus hunc sermonẽ comprobantibus assentiendum sit,an huiusmodi homines regna & exercitus resq;pub . gubernantes atque regentes, familiares genios ac numina sibi adesse dicentes,vt infrenes difficilesq; multitudines caperent nouitate ac magnitudine rei , & opinionem dei vere commenti sint quæ ipsis illis quorum gratia fingebatur saluti esset . Quis itaque,nisi mentis inops quispiam dicet,non oraculis fidẽ daret,quum videret non modo summos philosophos et humanæ magistros vitę,sed latissimas nationes,clarissimos populos & reges apud Delphos et Dodonam & Ammonem concurrẽtes?quis sperneret Sibyllas quas senatus & po.ro. in extremis periculis consulebant?quis

ſomnia negligeret quum ſciret vt reliquos ſileã, Lacedæmonios ipſos quos neſcio an proximos Romanis fortiſſimóſque omnium & præſtãtiſſimos viros iudicare velim, vſq; adeo ſomniorum curioſos, vt ſcribit Cicero, quòd qui eis præerant non contenti vigilantibus curis, in Paſyphæ fano, quod eſt in agro prope vrbem ſomniandi cauſa excubabant: quia vera inquit quietis oracula ducebãt. Quis deniq; Magos non ſuſciperet, ſine quorum doctrina neminem quantumlibet talibus rebus ornatum ad Perſarum regnũ prouehi poſſe cognoſceret? His & aliis eiuſmodi vt diximus tunc prouidentiæ modis agebatur inſenſata mortalitas, fidens conſultoribus infeſtis, nec dum tempus erat ex tã profundis tenebris emergere, proſequebatur humanum genus tũc diuina vltio, ſicque meritum premebat vt (ſi dici fas eſt) ſuperſtitionibus humanis cæleſtis patientia faueret. Nos verò quibus diuinæ gratiæ ſplendor illuxit, aliud vitæ genus alioſq; ritus decet amplecti, & modum omnem vt eſt cuique tributa prouincia in præpetibus gubernandis, erudiendis oſcinibus, ſpectandis extis, ſomniis conformandis, inſpirandis vatibus, fulminibus iaculandis, ſortibus regendis, cæteríſque quibus futura dignoſcimus dęmonum obſequio & miniſterio fieri arbitrandũ eſt. Etenim deceptionum illudentium plena ſunt, quibus vt turbent omnia & errores humanis pectoribus infundant euenit vt iſtis ſubdolis & captioſis præſcientiæ modis multa futura dicantur, nec aliter ac dicuntur eueniant: quibus impliciti homines curioſiores fiant et ſeſe magis ac magis inſerant multiplicibus laqueis pernicioſiſſimi erroris, quod vt facilius valeant leuiuſq; conſequãtur quod in nos intendunt, edunt illa perſæpe quibus ſtupefacti homines fidem commodent ſimulachris diuinitatis ac numinis: inde fit vt vitam ſæpe turbent, ſomnos inquietent, membra obtorqueant, valitudinem frangant, morbos laceſſant, mentéſque aliquando territent: inde eſt quòd augure Accio Neuio Tarquinii tempore, lapis nouacula inciſus eſt, hinc nonnullis regni futuri ſigna procurantur. Quo fit vt. L. Tarquinio Priſco Romam petenti Aquila pileũ ſuſtulerit & cũ alte ſubuolaſſet, dictu vix credibile, capiti repoſuerit. Quo etiam regnante tradunt Creſſam virginem reliquias quas ex omni regia mẽſa percipiebat ad virgines veſtales ferre conſueuiſſe, obtigiſſéq; aliquando quum igni ſacro eas imponeret repẽte è foco genitalem cinerem viri inſurrexiſſe eámque quę ibi inſederat Tanaquilis reginæ ancillam Creſſam captiuam conſurrexiſſe grauidam, Seruiumq; Tullum natum qui regno ſucceſſit, cui porrò in regia accubãti puero caput arſiſſe viſum creditumq; laris familiaris filiũ, Ouidio in faſtis dicente, Namque pater Tulli Vulcanus Creſſaq; mater Præſignis facie corniculata fuit: Hãc ſecum Tanaquil ſacris de more peractis Iuſſit in ornatũ fundere vina focum. Hic inter cineres obſcœni forma virilis Aut fuit aut viſa, ſed fuit illa magis. Iuſſa foco captiua ſedet conceptus ab illa Seruius à cælo ſemina gentis habet. Signa dedit genitor tunc quum caput ore coruſco Contigit, inque coma flammeus arſit apex. Hinc quoque ꝙ Iuno Vegenſis migrare ſeſe Romam velle reſpondit, quòd Claudiæ manũ nauis ſecuta perhibetur, ꝙ in ſacrilegos & Iuno nudata & Locrenſis Proſerpina & Ceres Mileſia vindicauit, Herculeſq; de apio. Nec aliter Hannibali ſomnia orbitatẽ oculi cõminãtur. Flaminio extiſpicia periculum

lum cladis prædicant: vel serpens, immo verò Dęmoniarches vrbem Romã pestilentia liberauit Epidauro accersitus, aut Aeneas oraculorum indicio promissam & quęsitam inuenit Italiam, & in ea non tã numinũ q̃ dęmonũ nutu sedem statuit. Quid aliud agit in somnis pater Anchises? Quid Iupiter & Apollo qui ambiguitate student obnubere oracula, vt cum mendaces aut fallaces inuẽti fuerint aliquando rationis velamine suam tueri queant falaciã, sicq; perditos perdere & deprauatis errorem prauitatis infundere ac fallere non desinũt donec auditores suos protrudãt in præceps: cui à sæculis vatum profuere responsa? Crœsône an Pyrrho vel Laio, aut præcedentiũ aut subsequentiun cuiquam? Nónne Crœsus opulentissimus Lydorum rex bellũ moturus in Persas, tali responso fertur illusus, Crœsus Alyn penetrans magnã peruerterat opum vim. Quo responso, hostium se vim peruersurum putans peruertit suam. Vtrum autem accidisset eorum, verum oraculum fuisset. Nihilo purius egisse traditur cum Pyrrho qui bellũ Romanis illaturus dum Delphos consulit, hoc responsũ vt ait Ennius accepit, Aio te Aeacida Romanos vincere posse. Demẽs Pyrrhus si nõ intelligeret vtra pars vicisset verum oraculum videri, sic versutus artifex texuerat, sic in omnem euentũ perfugium veritatis occupauerat, hoc inq̃ adeò manifestam fallaciam præfert vt quanq̃ sicut Ennius idẽ ait, semper fuerit stolidũ genus Aeacidarum, ab eo tamẽ perpẽdi absq; difficultate potuerit: illud etiam obscurius quod Crœsum decepit, quod vel Chrysippum potuisset fallere. Sic enim apud Ciceronem scriptum est, cui tamẽ ad postremum tota res commẽtitia videtur et hoc à poëta fictum suspicatur, illud ab historico, rationes afferẽs: primum enim latine Apollinem nunquã locutum fuisse, deinde Pyrrhi temporibus iam iam versificari desiisse, & hoc vltimũ vt eodem libro permulta irrisiue dictum arbitror: tamen vtcunq; non multum his rationibus moueor, quoniam in latinum transferri & in carmen inseri potuit ambiguitas oraculi, græcis & solutis primũ verbis edita: nã si ad linguam respicio, quæcunq; oraculis dicta sũt, latine quidem apud nostros de his græco fonte descendunt, græce vel ab Apolline prolata vel ab illis memoriæ mandata, nec linguarum varietas obfuit veritati. Alia igitur me Ciceronis ratio violentius vrget, ait enim hoc Pyrrho responsum inauditum græcis, itaq; satis credi potest hoc ab Ennio, suo quodam iure fictum esse. De Herodoto autem quem Cicero ipse patrem historiæ vocat, quòd superioris oraculi fictor extiterit non tam facile crediderim. In dubio igitur visum est verúmque attingere, & Ciceronianam de hac re non præterire sententiam. Illud etiam anceps & inopinabile, quod Philippus Macedo ex eodem adyto accepit vt imminens sibi à quadriga periculum prouideret, quo audito rex anxius dissolui currus per omnem Macedoniam imperauit. Quin & oppidum Bœotiæ cui Quadrigæ nomen erat vt fatale sibi perpetuo declinauit, vel vt quidam ferunt iussit euerti, frustra tamen: aliò nanque minarum spectabat oraculum. Capulus enim gladii quo eũ Pausanias transfodit quadrigæ cælaturam fertur habuisse. Itaque Tul. eleganter illudit, Neque enim obscura tantum sed mendax admonitio, quasi rex capulo & nõ cuspide moriturus esset. Appius Claudius is qui ciuili bello põpeianas partes secutus est, de euentu rerũ dubius vicinũ castris

qui iam tunc neglectus obmutuerat retentauit Apollinem. Itaq; Perhemonoe quædam templi vates in antrum compulsa solitoq; æstuãs furore fertur in hanc sententiam respõdisse, Magnas huius minas Romane ne timeas: nihil enim ad te, quoniam in pace Eubœæ cola, vel vt quidam alii, latus euboicum possidebis. Lucanus, Effugis ingentes tanti discriminis expers Bellorum Romane minas solusq; quietem Euboici vasta lateris cõualle tenebis: quo ille responso velut in somnis accepto perplexior discessit inde q̃ venerat, sed non multo põst apud locum qui Eubœæ cola dicitur ante supremum prælium morbo correptus interiit, ita subtractus bellis & sepulchro cõditus Euboico fidem fecit oraculo. Eodémque modo Laio prædictum est ab Apolline, Caue vetatos liberum sulcos seras, generatus ille mactabit te impie & omnis aula respergetur sanguine. Sed ille quidem vtpote præscius quæ sequerentur sementem iuxta fatum fieri vetabat, sciens in potestate eius positum si abstinere vellet. Laius non vt homo nescius futurorum ab eo qui sciret quid agendum sibi esset sciscitabatur, seuit autem non fato eliciente sed victus intemperãtia. Similiter Argiuis per oraculum quęrentibus an aduersum Persas bellum suscipi conueniret, responsum est, Vicinis offensa deo carissima plebs armorum cohibe numina, corporis omne discrimen sola capitis tutabitur vmbra. Sciebat enim quid esset deligẽdum, qđq; optio penes hominem: id verò quod sequitur optionem penes factum. Nero Cæsar post hos portendi sibi mutationem status à mathematicis acceperat, qui in hoc concordes in eo discordabant quæ nam fortuna imperio deiectum exciperet: his Neronis animus eger Delphicum oraculum experiri statuit, sic enim sibi visum est hæsitationem suam ab humano ad diuinum consilium transferri debere: inde sibi responsum est, Annum tertium & septuagesimum caueret: quod quum audisset, homini incõsiderato & vix trigesimum ætatis suæ annum transgresso, tanta securitas incesserat vt iam nihil metuens & prosperitatem & ætatem sibi integram sponderet, quasi ante prænuntiatum tempus ab Apolline mori non posset, eo deniq; est insolẽtiæ raptus vt preciosissimis quibusdã rebus maritima tempestate deperditis affirmaret eas ad se vel piscium obsequio reuersuras, talibus intumuerat erroribus quũ subito destitutus ab omnibus & ad turpissimam compulsus est mortem, vtique consiliario dignus Apolline, quàmuis vanissimus ille spiritus mendaciiq; parens ne quid ineptius videretur consuetis ambagibus atq; arte prouiderit. Quod ipse Nero suprema illa nocte audito clamore militari suum execrante & Galbæ nomen celebrante, serò licet, quiuit intelligere, & ad infœlicitatis suę cumulũ auctorem oraculum veridicum appellari. Galba enim successor tertium & septuagesimum annũ tunc agebat. Admonet nos aliquis obtrectator quibusdam consultorem istum consulere, quęruntur vtrinq; nostris temporibus sacra sibi interdicta cerimoniasq; sublatas, et ob hoc ideo maxime nulla vel perplexa & inextricabilia omnia talium rerum consultoribus responsa dari. Cur ergo longe ante imperiũ Cæsaris ac Christi dei saluatoris nostri natiuitatem sicut ipsorum auctores attestantur abolita pene fuerat Pythii oraculi fides, abolita autẽ quia contempta? Porrò autem quare contempta nisi quia vel vana vel falsa vel dubia. Vnde poëta prudẽter admonuit inconsulti

consulti abeunt sedemq; odere Sibyllæ. Et ne forte parui id pendant quòd contemptum, abolitũ atq; antiquatum fuit, hoc esse aut numen aut sedem, Apollo ille Pythius erat quem ferunt magno Pythone serpente interfecto magnum vatem totiusq; vaticinationis auctorem & principem hæredem sedis & diuinationis & nominis extitisse, ibique eum reddere responsa elegisse, vbi orta cũ auctore ipsa diuinatio videbatur, euasiunculas autem quærentes dicentésq; vim sedis ac loci euanuisse tractu tẽporis, sic ridet Cicero vt dicat eos non aduertere quod de vi diuina agitur, quæ si est vtique æterna est: Sed perinde loqui quasi de vino aut salsamento quæ vim suam imminuũt vetustate & paulatim euanescunt. Itaque hęc profitẽtes philosophos superstitiosos & penè phanaticos appellat qui excusationes friuolas ineptiis suis malunt exquirere euanuisse fingentes, quàm veritatem ingenue confiteri & errorem suũ vel serò cognoscere qui diutissime circumuenti sũt super huiuscemodi oraculis, partim falsis vt ipsius Tullii verbis vtar, partim casu veris vt fit in omni oratione sępissime, partim flexiloquis et obscuris vt interpres egeat interprete & sors ipsa ad sortes referẽda sit, partim ambiguis & perplexis oraculis: hi maxime fallunt quorum pręstigias à veritate profani intelligere non possunt. Ideoq; ab ipsis attribui putant et imperia et victorias & opes & euentus prosperos rerum, deniq; cum ipsorum nutu sæpe rempub. constet periculis imminentibus liberatam, quæ pericula & responsis denunciauerunt & sacrificiis placati auerterunt, omnia illa meræ fallaciæ sunt. Nam quum dispositiones dei præsentiant quippe qui ministri eius fuerunt interponunt se in his rebus vt quæcunq; à deo facta sunt vel fiunt ipsi potissime facere aut fecisse viderẽtur. Et quotiens alicui populo vel vrbi duci vel principi secundum dei statutum boni quid impendet, illi se facturos vel prodigiis vel somniis vel oraculis vel sortibus cæterisq; id genus vt diximus pollicentur, si sibi honores & sacrificia tribuantur, quibus datis quum id acciderit quod necesse est, sibi summam pariunt veneratiõe. Quotiens autem pericula impendẽt ad aliquam ineptam & leuem causam se profitentur iratos, sicuti vno Varroni quòd formosum puerũ in templo Iouis ad excubias tenendas collocauerat et ob hãc causam Romanum nomẽ apud Cannas penè deletum: quòd si Iuno alterum Ganymedem verebatur, cur iuuẽtus Romana luit pœnas, vel si dum tantummodo duces vel principes curant cæteram multitudinem negligunt? Cur Varro solus euasit qui hoc fecit, & Paulus qui nihil meruit occisus est? Itaque siue periculum quod imminet vitari potest, videri volunt id placati auertisse, siue nõ potest id agunt, sicq; sibi apud homines qui eos nesciunt auctoritatem pariunt ac timorem, his versutiis & his artibus noticiam veri dei trini & vnius apud omnes gentes inuerterunt. Harum igitur disciplinarum obseruationibus superstitiosis, quæ ad cognitionem siderum coniunguntur societas dæmonum formidanda atque vitanda est, neque illos ab hoc genere superstitionis segregandos puto, qui ab ipsa Chaldæorum natione profluxerunt: quod propria est eorum genealogiæ ratio vt possint antea facta futuráque ex ratiocinationibus astrorum explicare, hoc est, quos effectus habent sidera duodecim, stellæ quinque, sol & luna ad humanam rationem conferre: Cuius rei primus Berosus insula & ciuitate

Coho confidens, ibi aperuit disciplinam, postea studens Antipater, iterumque Achinapolus qui etiam non enascentia sed ex conceptione rationes explicatas reliquit. Hi enim quanquam veram stellarum positionem quum quisque nascitur consectetur & aliquando eam peruestigent, per eorum inuentas conscriptasque regulas, tamen quod inde conantur vel actus nostros vel mores vel euenta praedicere, nimis errant profecto, nimisque magna dementia detinentur, & quos non solum christianae religionis instituta ac fidei nostrae lumina, verum multa quoque veterum poëtarum, philosophorumque illustriū, clarissimorumque ducum & imperatorum dicta confutent, ex quibus est illud imprimis sacris in literis ad Moysen annotatum, Quando ingressus fueris terram quam dominus deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationem illarū gentium, ne inueniatur in te qui lustret filium aut filiam suam ducens super ignem, aut qui ariolos sciscitetur & obseruet somnia atque auguria, ne sis maleficus vel incantator, ne pythones consulas & diuinos & ne quaeras à mortuis veritatē. Omnia haec enim abominabitur, & propter huiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo, perfectus eris & absque macula cum domino deo tuo: gentes istae quarum possidebis terram augures & diuinos audiunt, tu autē à domino deo tuo aliter institutus es. Quis ergo dubitet haec non modo capitalia sed fidei peruersionem, quae tanta diligentia diuina explodit sententia? Et illud quidem Leuitici, Non augurabimini nec obseruabitis somnia nec declinetis ad magos nec ab ariolis aliquid sciscitemini vt polluamini per eos: vir enim in eodē inquit, siue mulier in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit spiritus morte moriatur, lapidibus obruāt eos & sanguis eorum sit super illos. Nec minus ad Romanos apostolicis verbis expressum: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis cōsiliarius eius fuit? Est quoque illud diuinum ac caeleste consilium, Altiora te ne quaesieris & fortiora te ne scrutatus fueris: Sed quae praecepit deus tibi illa cogita semper et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est enim tibi necessarium ea quae tibi abscondita sunt videre. Non est vestrum, alibi scriptum, nosse tempora vel momenta quae in patris potestate posita sunt. Annunciate quę futura sunt inquit Isaias, & sciemus quia dii estis vos. Simile est illud Ecclesiastici, Ignorat homo quod ante se fuerit & quod post futurum quis ei poterit indicare? Quid aliud illud Sapientiae asserit? Cogitationes enim mortalium inquit timidae sunt & incertae prouidentiae nostrae, corpus quod corrumpitur aggrauat animam & terrena inhabitatio deprimit sensum, multa cogitantem: & difficile existimamus quae in terra sunt & quę in prospectu sunt inuenimus cum labore, quae in coelis sunt autē quis inuestigabit: sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam & miseris spiritum sanctum tuum de altissimis? & sic correptae semitae eorū qui sunt in terris & quae sibi placent didicerūt homines. Atqui teste Firmiano non hoc idem faciunt philosophi qui disputant in cęlo quid agatur, & eo semper impune id facere arbitrantur quia nullus existit qui errores eorum coarguat: quòd si existimarent descensurum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret, nunquàm quicquam de his rebus quas scire non possunt disputarent. Nec tamen ideo foelicior putanda est eorum impudentia & audacia quia non redarguuntur. Redarguit enim

enim deus cui sola veritas nota est licet conuenire videatur eamq; hominum sapientiam pro summa stulticia cōputat. Linquo Augustini & Ambrosii operosissimos validissimosq; tractatus ac disputationes lōgissimas quas nec tempus exigit nec recipit locus nec requirit quisquis aliquantulum legendo profecerit, notę nempe sunt: vnam Augustini veram nescio an breuem magis proferam sententiam ex eo libro qui de dei ciuitate inscribitur, His omnibus cōsideratis inquit, non immerito creditur quum astrologi mirabiliter multa vera respōdent occulto instinctu fieri spirituum non bonorum quorum cura est has falsas & noxias opiniones de astralibus fatis inserere humanis mentibus atque firmare non horoscopi mutati & inspecti aliqua arte quæ nulla est. Alteram Ambrosii ipsius ex eo libro quem de obitu Satyri fratris nobis luculēta oratione reliquit: eius enim verba sunt hæc, De solis cursu cæliq; ratione philosophi disputant, & sunt qui putant his credendū quum quid loquantur ignorent, neque cælum ascenderunt axem dimensi, nondum oculis perscrutati sunt: quia nullus eorum cum deo in principio fuit, nullus eorum de deo dixit quum pararet cælum cum ipso eram & eram cum eo cuncta componens. A diuinis pręter hæc ad humana descendenti permulta se ingerunt illustrium poëtarū dicta his satis cōsentanea, è quibus illud primum antiquissimum & acerrimum apud Homerum proferendum: Iuppiter inquit non mortalem hominē non è communi grege deum aliquē, sed Iunonem illam suam coniugem ac sororem reginamq; deûm graui comminatione deterret ne secretum suum intimū auderet inquirere aut sciri posse præsumeret: post hunc duo literis demandata sunt. Duorum quoque in illa prima ætate poëtarum illustrium, Pacuuius, Nam si quæ ventura sunt præuident æquiparāt Ioui. Rursum idem poëta istis qui linguam auiū intelligunt, plúsq; ex alieno iecore sapiunt quàm ex suo, magis audiendum quàm auscultandum censeo. Accius, Nihil quoque credo auguribus qui aures verbis ditant alienas, suas vt auro locupletent domos. Quartum his Enniū addiderim qui vetusta illa & venerabili facundia hos ipsos eleganter irridet, vt verbis etiam suis vtar, Qui sui quæstus causa falsas suscitant sentētias. Non enim sunt hi aut scientia aut arte diuini sed superstitiosi vates impudentesq; arioli aut inertes aut insani aut quibus egestas imperet, qui sibi semitam non sapiunt, aliis demonstrāt vias: quibus diuitias pollicentur, ab ipsis drachmam ipsi petūt. De his diuitiis sibi deducant drachmam, reddāt cætera. Addo quinto loco spectatæ authoritatis grauitatisq; poëtam doctissimum Flaccum Horatium dicentem, Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte præmittit deus, Ridetq; si mortales vltra fas trepidant necnon illud quod adest memento componere æquus, & quid sit futurum cras fuge quærere: Et quem sors dierum quem quæ dabit lucro appone. Est & illud eiusdem quoq; poëtæ ad Leuconoen, Tu ne quæsieris scire nefas, quem mihi quem tibi finē dederint dii Luconoe, nec Babylonios tentaris numeros vt melius quicquid erit pati seu plures hyemes seu tribuit Iuppiter vltimam. Lucanus inter hos sextus his verbis accedit,

Sit subitum quodcumque paras, sit cæca futuri
Mens hominum fati liceat sperare timenti.

Statium

Statium his ſeptimũ aggregauerim, Quid craſtina uoluerit hora ſcire nefas homini. Vltimo in loco ſequitur hos Iunius Iuuenalis Aquinas & his verbis,

Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi
Teſtamentum ingens calidæ pulmone columbæ
Tractato Armenus vel Comagenus Aruſpex
Pectora pullorum rimatur & exta catelli.
Interdum & exta pueri faciet quod deferat ipſe
Chaldæis. Sed maior erit fiducia quicquid
Dixerit aſtrologus credent à fronte relatum
Amonis: quoniam delphis oracula ceſſant:
Et genus humanum damnat caligo futuri

Hæc religionis noſtræ inſtituta & illuſtriũ dicta poetarũ illis ſimilia ſubſequuntur & philoſophorum ſententiæ, Socratis potiſſimum qui in hoc cæleſtium ſcrutinio & cauſarum abditarum indagatione cęteris cordatior fuit, quum hæc intelligeret non poſſe inueniri, celebre illud ab omnibus probatum in medium nobis attulit, Quod ſupra nos nihil ad nos, ſicq́ proinde ab omni phyſica quæſtione diſputationem ſuſpendens eò ſe contulit vt in virtute atque officio omnis eius verſaretur intentio. Itidem Democriti phyſici non ineptus præ cæteris contra tales iocus, quod eſt ante pedes nemo ſpectat, cęli ſcrutantur plagas: facetiſſimáque illa Ciceronis irriſio temere diſputantium, nullaq́ de re dubitantium tanquàm modo deorum ex concilio deſcendentes quid ibi agatur oculis ſuis aſpexerint auribúſque perceperint. Sanè vt idẽ inquit Cicero & in ſenectute ſua horæ quidem cedunt & dies & menſes & anni nec præteritum tẽpus vnquàm reuertitur, nec quid ſequatur ſciri poteſt. Sunt & aliæ contra hæc hominum portenta, philoſophorum clarorum ſententiæ, inter quos Fauorini eſt illa melius & vrgentius cæteris quos legere potui philoſophis futurorum noticiam facillime repudiantis atque dicentis, Nihil enim ab illis audiri poſſe dicebat niſi graue atque moleſtum: quoniam aut vera reſpondebunt quod rariſſime ſolent: ſi quidẽ mala miſeriam ante tempus afferre & ſuperuacuam ſolicitudinem: poſita enim illic veritate, adeſt hinc neceſſitas. Ita nihil præciſe niſi dolorẽ poſcenti reddere libet hoc loco ſuſtinere, & quod communis rerum natura non patitur tentare maior ſine offenſione poſſit interſeri, hoc eſt, Fauorini, M. T. cuius hæc ſũt, vt omittamus ſuperiores. M. Craſſo putas vtile fuiſſe tum quum maximis opibus fortuniſq́ florebat, ſcire ſibi interfecto filio Publio exercitúque deleto trans Eufraten cum ignominia & dedecore eſſe pereũdum? An Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis maximarum rerũ gloria lætaturum fuiſſe ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amiſſo exercitu, poſt mortem verò ea conſecutura quæ ſine lachrymis non poſſumus dicere? Quid verò Cæſarem putaſſe ſi diuinaſſet fore vt in eo ſenatu quẽ ex maiori parte ipſe cooptaſſet in curia pompeiana ante ipſius Pompeii ſimulachrum tot centurionibus ſuis ſpectantibus, ac nobiliſſimis ciuibus, partim etiam à ſe omnibus rebus ornatis trucidatus ita iaceret vt ad eius corpus non modo amicorum ſed ne ſeruorum quidem quiſpiam accederet, quo cruciatu animi vitam acturum fuiſſe? & certe

ignorantia futurorum malorum vtilior est quàm scientia, Hæc Cicero. Possem ego antiquos & fortunatissimos ætatis nostræ viros in huius sentẽtię testimonium vocare, sed nec necesse, nec locus hic longiorem digressionem recipit, & attigisse videtur ille clarissima: sin autẽ vt ad Fauorini argumentationẽ redeat oratio, bona pronũtiant, duplex incommoditas, expectationis tędium, & pręcogniti gaudii extenuatio: quod repentinũ, gratius ac cumulatius obuenisset. Aut falsa dicẽt, quod ꝙ familiare & frequẽtissimũ apud eos est: et si erũt infęlicia, angoribus falsoq; metu: si fœlicia, inani spe & gaudio tristiciaq; vbi te delusũ senties torqueberis. In omnẽ igitur euentũ hos nugatores sycophãtas cõtemnendos fore, ad hanc fere sententiam vt prætercam Dicearchum qui expedire omnia nobis futura nescire magno volumine conclusit, Anaxarti philosophi ratione cõpellor. Is enim quum in Byrsam vrbem trans Eufraten omissam traiecisset Alexander, ibi eũ vt antea persæpe monuit, vt tãquàm falsa & incerta Magorũ prædicta contẽneret: nec ab re. Nam si fatis inquit ò Alexãder cõstent quę pręedicuntur, ignota esse mortalibus: si vero naturæ debeantur, immutabilia quidẽ esse. Simile & illud Demonactis etiam philosophi qui vatẽ semel intuens publica mercede responsa præbentem, nonne vides, inquit, cuius rei mercedẽ flagites? Si enim tibi potestas à Ioue est eorum quæ fatali lege sunt constituta aliquid commutandi, quodcunque id est quod flagitas parum sane est: sin autem dei nutu & voluntate posita sunt omnia, quid tuum nos vaticiniũ iuuare potest? Demosthenes Græcorum armis ac tanta & tam prompta virorum potentia confisus, neq; mentem adhiberi oraculis, neque vaticinia audiri permisit, Epaminundam memorans & Periclem illa semper formidinis & ignauiæ velamenta putasse. Saluberrimũ & memorabile est illud omnibus horis Halicarnasei excellẽtis in astrologia, & in regendis suis ciuibus principis præstãtissimi, totum id quod est Chaldaicum prædicãdi genus repudiantis. Magnus quidam vir ecce superuenit, pręmissis omnibus fide non inferior, Cato ille rigidus qui mirari se ait ꝙ non ridet aruspex aruspicem quum viderit, quod dictum ad omnes ęquè augures, sortilegos, coniectores, chaldęosq; & mathematicos ac totam denique manticen cõuerti potest. Spectatis enim tot ineptiis quibus credulis homunculis illudunt, occursus profecto memoriam & risum ex mutua conscientia mouere deberet. Quàm illud quoque eleganter? quum esset consultus à quodam, monstrum ne esset à soricibus corrosas sibi caligas quum diceret, Respondit non esse id monstrum, sed verum monstrum habendum fuisse, si sorices à caligis roderentur. Quod sequitur non minus profecto, sed magnificum ac succi & pensi plenum. Nã quũ apud Prusiam Hannibali exultanti & auctori committendi prælii pugnari placeret, ac ille negaret, quòd exta prohiberent, An tu Prusia inquit Hannibal vitulinæ carnis mauis quàm imperatori veteri credere? breue sane atque amplissimũ tantóque principe dignum verbum, vt pote qui Hispaniam, Galliam, Liguriam, Italiam denique laceratam in faciem eius effuderit, vnius hostiæ vilissimæ ac sordidissimæ exta tot monumentis ac victoriis rerum præponi indignũ ferens. Quid aliud Cæsar quum à maximo augure & doctissimo aruspice pręponeretur ne in Aphricam ante brumam nauigia transmitteret, non ne illius dictum nihili faciens

ciens transmisit? quod ni fecisset, omnes aduersariorũ copiæ conuenissent. Econtrario Regulus nonne auguria seruauit & captus est? & Mancinus religionem tenuit & sub iugum missus est? Pullos habuit Paulus, & apud Cannas tamen cæsus est. Hæc & horum similia quæ confirmãdis auspiciis & id genus erroribus afferuntur, tam inepta, tam friuola persæpe sunt vt multis quidem M. Marcelli illius quinquies cos. probandum summopere consilium videatur, qui quũ esset imperator & augur optimus, totum hoc militare auspiciũ omiserit: à quo ne prępediretur lectica opertus, nec ab re, iter facere solitus: vir enim fortis & sapiẽs desperabat posse inuulgatam diu & imbibitam ac ossibus inhęrentem opinionem aperta fronte discutere. Non eò vsque tamen Marcello assentiendum, nec auspicia omnino ita repudianda reor vt res magnas nullis vnquàm credam signis vel auspiciis præueniri, quum et volatus auiũ dirigat deus, vt rostrũ sonans, aut præteruolans penna, turbido meatu vel leni, futura præmonstret, vt theologi veteres & clari quidam auctores testes sunt. Ouidius in fastis,

Non ego te quàmuis properabis vincere Cæsar
 Si vetat auspicium signa mouere velim.
Sint tibi Flaminius Trasimenaq; littora testes,
 Per volucres signa multa mouere deos.

Verùm præclare de hoc quoque vt de aliis Cicero, Signa inquit ostẽdũtur ab his rerum futurarum: in his si quis errauerit, non deorum natura sed hominum coniectura peccauerit. Nec etiam postremo præter hæc rerum futurarũ signa est, quod ratione signorum vel planetarum certiores hi futurorũ nuncii de singulis quibusq; polliceri possint vel audiri: in sepem nãq; sideribus de quibus antè diximus & quæ ab incessu vocamus errãtia quũ errent tamen nulla minus, certę cõsiderationis nihil habent nisi secundũ cõmune regimẽ in mũdo eis debitũ intelligentiã septuplicẽ substantia extra consistente virtute sibi coniunctam. Scimus etiam, ne horũ audaciam per singula prętereamus intactã, eos fateri solitos quòd quisquis aquarii signo in lucem editus sit, piscatoris ministerium sortiretur. Cæterum piscatores quum Getulia non habeat, quis eorum dicere ausit, quia nemo illic in stella aquarii nascitur. Rursum quũ plurimos quos nasci signo libræ norint, trapezitas fore pręicent, quos multarum gentium prouinciæ ignorant, fateantur necesse est aut in eis hoc signum deesse, aut effectũ fatalem nullo modo haberi. Persarũ autem ac Lacedęmoniorũ reges quum per genus dominẽtur, regumq; filii vno eodẽq; sidere cum seruis cõtinue degentibus nati ad regnũ ꝓficiant, quid rationis habent vt serui qui secũ iisdẽ momentis horarũ ac temporũ fuerant geniti omnino in seruitute cõmorentur? Homines etiã diuersarum regionum, diuersarũ ætatũ, sub variis & diuersis siderũ motibus geniti, si aut oppidorũ expugnationibus, aut collatis signis, eadẽ classe fluctibus obruantur, vel alio quouis modo, eodem tamen genere mortis eodemq; momento temporis interierunt, vt in Cannẽsi pugna contigit, quomodo momenta nascendi singulis secũdum istos attributa suas leges habebunt? Aduersabitur horum iudiciis vastitas forsan immensa altitudine, discreta in duo & septuaginta signa per rerum aut animarum effigies, in quas digessere cælum periti. Posse etiam fieri credibile est,

Critias ex Solone commemorat de legibus atticis multis annorum milibus ante Phoroneum, fabulosa & commentitia esse credamus. Nec me præterit apud priscos Græcos Isidem legiferam appellatam, tanquam primam legum inuentricem. Aegyptiis autē prima scriptarum legū monumenta, Mina rex siue Trismegistus dedit, quem fortasse quispiā in philosophorū numero computet, quanquam in deos relatus Mercurii nomine ab Aegyptiis honoretur. Secūdus apud Aegyptios legūlator dicitur, vir prudētia excellens, Sasochis, hunc & ad deûm religionē cultumq́ multa prioribus legibus addidisse perhibent. Tertium Sesoosim regem tradunt, qui ad rem militarē & belli mūnera plurima cōtulit institutis suis. Quartus scribitur rex Buchoris tulisse leges sapientia ac vsu rerū expertus, qui & vitæ regum leges dederit, & commercia hominum iudiciáque constituerit: post hūc legibus multa addidit Amasus rex, quem tradunt & de his quæ ad monarchas pertinēt, déque omni Aegyptiorum œconomia præcepisse. Minos mare obtinuit & paulo antè Troiam captam Cretensibus leges dedit, vt Paradius memorat, quod Plato falsum esse conuincit. Spartanis verò qui & Lacedæmonii sunt, Lycurgus primus leges ex Apollinis, vt aiunt, auctoritate cōfinxit. Et quanquam leges scriptas nullas Lycurgus tulerit, vt alii perhibent, vnam tamen ex his quæ rhetræ appellantur afferam, quæ in hostes militare prohiberet ne sæpe pugnando consuefacti bellicosi redderentur. Qua in re Agesilaum regē maxime posteriori tempore accusant, vtpote qui continuis & frequentibus in Bœotiam incursibus ac pręliis Thebanos resistere Lacedęmoniis edocuerit. Qua re saucium Antalcides quum intueretur, pulchram tuæ doctrinæ merecedem inquit à Thebanis recipis, qui nolentes ipsos neque scientes pugnandi peritiam docuisti. Huiusmodi sanctiones rhetras libuit appellari, quasi ex deo decretæ deique oracula quædam essent. Epirotis Ariba Epirotarum rex vnus ex posteris Pyrrhi, Achillis filii, leges, senatum, magistratus annuos, & politicę vitæ formā primus instituit. Arianeis Chatharactes, Getis Zamolxis. Pittacus Mitileneis q̄ ad sexcentos elegos versus, & carptim de legibus ad ciues conscripsit. Fuit & alter Pittacus legifer, cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Atheniēsibus verò à quibus iura & leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur, tulit rigidissimus Draco, quas & hoc ipso mitior Solon, sapiens vnus è septem, & legū scriptor, propter asperitatem magnitudinémque pœnarum abrogādas curauit: vna enim fere omnibus mors pœna prædiffinita erat, vt etiam qui otii damnati essent capite plecterentur: & eis qui olera aut fructus surripuissent, idem supplicium quod peculatoribus aut homicidis cōstitutum esset. Ob quam causam illud Demadis à doctis probatur, qui Draconem non atramento sed sanguine leges descripsisse dixit. Inter Solonis autē leges quas plures fuisse cōstat, ac omnes quidē sapiētissimè latas, illas præclare statuit, quibus athletarum quoq́ pręmia castigata moderatione correxit, & ei qui Olympia vicisset quingētas drachmas, qui verò in Isthmo, ei centū dari cōstituit, eadēq́ ratione in certaminibus & præliis qui succubuissent præmiis esse illustrandos, eorúmque filios publicè enutriendos educādosq́, quo sane animati singuli, fortiter ac strenue in bellis dimicabāt: sic Polyzelus, sic Cyneagirus, sic Callimachus, sic omnes qui in Marathonis expu-

E gnatio

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re militari Liber Quartus.

De legibus Cap. I.



EVm quoque, Sigiſmunde Pandulphe, neceſſe eſt quem aliis ducem & imperatorem præfecimus, non harum quas modo diximus bonarum artium inſtitutis ſolum, verum & legitimi iuris & more maiorum, cerimoniarum & ſacrorũ erga deos & contentionum controuerſiarumq; inter homines dirimẽdarũ iudicem, ac belli primum iuſte gerendi dominum eſſe: bellũ enim iuſtum eſt, vt in repub. inquit Cicero, quod denũciatum & indictum, atque hoc ipſum quod aut repetundarum aut propulſandorum hoſtiũ cauſa geratur: legitimi iuris munus etiam dicimus ea iubere quæ ſunt viri fortis, vt non deſerere locum in acie, non fugere, non arma abiicere: & ea quæ ſunt temperãtis, vt non committere adulterium, non flagitiũ facere: & ea quę ſunt manſueti, vt non pulſare, non iurgia exercere: eodem modo ſecundum alias virtutes, & vitia, has iubere, illa vetare. Eſſe etiam præter hæc quædam belli iura, vt ineundæ pugnæ ſolennitatem ſeruare, decreta publica, fœderum percuſſionẽ, religionem ſacramẽti, militum animaduerſionem, dignitatem, ac præmiorum & honorum gradum. Quædam porrò eſſe quę vti facere ita pati ſit fas, vt ſata exuri, dirui tecta, prędas hominum pecorumq; agi, aliáque id genus quæ de ſingulis cauta ſunt legibus, in quarum editione ſunt qui putent Zeleucum, alii Rhadamanthum ſiue Lycurgum putant: quidam omnium priorem Cererem, quæ frumenta, quum antea glande veſcerentur inuenit: molere quoque & conficere in Attica, & alia in Sicilia, ob ibq; dea iudicata, vt Carcinus tragedus in ſuo poëmate affirmat. Hãc alii gloriam illi gentis hæbreorum duci ſummóque philoſopho Moyſi tãquam veritati magis conſentaneum facile conceſſerunt. Lycurgus enim & Zeleucus, omnéſque qui apud Gręcos mirabiles ſunt recentes atq; nouelli, quantũ ad hunc ipſum Moyſen comparati, eſſe noſcuntur, quoniam nec ipſum nomen legis, fuiſſe olim apud Græcos agnoſcitur, & teſtis Homerus eſt, qui nuſquàm in diuino eius opere hoc vſus eſt nomine. Non enim ſecundum legem, ſed indiffinitiuis ſententiis & regum pręceptionibus populus regebatur: vnde etiam multo tempore permanſere tantum moribus vtentes, & non ſcripto, & multa horum ſemper ſecundum euentum caſuum permittentes. Phoroneus etiam ipſe ſecundus Argiuorum rex à quo forum forenſeq; dicẽdi genus deductum putant, vt Argiui certa lege ac iudiciis regerẽtur, ſexcentis ante bellum Troianum fermè annis inter Græcos primus ante omnes effecit, ſi modo illa quæ apud Platonem in Timæo

Critias

ex infinito ſtellarũ numero, vt alia ſigna pari,maiore, vel minore poteſtate ſint; ſine quibus recta ac perpetua obſeruatio perfici non queat: neque eos homines cernere poſſe,neque percipere exuperantiam vel ſplendoris vel altitudinis,quum & quædam ſidera in quibuſdam terris conſpiciantur,earumq́ terrarum hominibus nota ſint, eademq́ ipſa ex omni terra alia non videantur, & ſint aliis, vt Canopus,omnino ignotiſſima.Eſt enim id ſidus ingens noctibus lucens,clarum & maxime mirum,cuius ſi aliunde fides abeſſet M. Manilius libro primo aſtronomicon præcellentiſſimus teſtis accedit: idcirco inquit,terris non omnibus omnia ſigna Conſpicimus, nunquam inuenies fulgere Canopum, Donec hiliacas per pontum venerit oras.Quum itaq́ cõſtet rerum ambiguitatem confuſionémque dãnoſam ex taliũ potius diuinationis prænunciatione generari, quàm certam,cõducibilẽ conſultoribus cognitionẽ,quũ nihil rite cernant,nihil percipiãt, nihilq́ veniat horum quæ iſti lubricis & fallacibus cõiecturis delirantes ac velut ebrii pollicentur(niſi rarum forte aliquid,aut fortuitum,qualia etiam aliquãdo ementiri volentibus elabuntur & excidunt)nullo pacto,Sigiſmunde Fãdulphe, vtendum eſſe tibi reor iſtiuſmodi ſuperſtitioſis hominum iudiciis· quorum diſciplinas tute optime calles,ſtudiis indulges,ingeniis faues,vt argutiis apprime delectaris: maxime quum clariſſimos quoſque ætatis viros mathematicos,horoſcopos ſummos & aſtronomos more maiorũ domi & militiæ ad futura pręſagienda te ſemper penes habueris & habeas. Tantorum itaque virorum,tam eruditorum,tam illuſtrium exemplis & auctoritate, ac rationibus fretus,non iniuria dixerim diuinationis artem qua quis de futuris omnibus ſoli deo cognitis ad interrogata ſingula vera reſpondeat,aut omnino nullã eſſe(quod Socrates & eum ſecuti antiqui Academici quos eoſdem & Peripateticos nominamus aſſerunt)aut eſſe,ſed nõdum ſcitã, aut opinionem quandam, proinde vanam hominum coniecturam atq́ iudicia quàm maxime fallentem.

Finis Tertii.

gnatione pugnauerunt:sic prætèrea Armodius, Aroſtogiton, Mylciades, innumerabileſque alii: maxime autem Alexis comicus Athenienſes inquit, oportere ideo laudari, quòd omnium Græcorum leges cogunt párentes à liberis ali, Atheniēſium non omnes, niſi eos qui liberos artibus erudiiſſent. Fuit etiã quandoque in Macedonia lex, eum qui nullum hoſtem interfeciſſet, capiſtro cingi debere. Et apud Scythas, in bello vbi primum quis hominē deieciſſet, eius ſanguinem bibere, neque aliter participes prædæ fieri conſueuiſſe niſi ad regem necatorum omnium capita detuliſſent: quæ nonnunquam (horrendum dictu) pur gantes deaurantéſque ad pocula deferebant. Non licere etiam eorum cuiquam ſolennibus epulis pateram circumlatam accipere, niſi ei qui aliquem ex hoſtium quoque numero de medio ſuſtuliſſet: apud Gallos ſic etiam puberes omnes & armatos communi lege cogi ad bellum ſolere, vt qui ex his nouiſſime adueniret, in conſpectu circũfuſæ multitudinis affectus omni genere cruciatus necaretur. Atque vt ab externis ad domeſtica aliquãdo redeat oratio, quis neſcit Italis leges dediſſe Italum quendam Oenotriæ regem, à quo mutato nomine pro Oenotris Itali ſunt vocati, orámque illam maritimam Europæ quæ eſt inter Syllaticum & Lameticum ſinum Italiæ nomē primo cepiſſe? Hunc ergo Italum periti quidam tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe, quum prius eſſent paſtores vagi ac palantes, illiſq; comeſſationes inſtituiſſe primum, legeſq; poſuiſſe, quas itidem nõnulli & quidem docti non Italum Italis, ſed Saturnum: Romanis verò Quirinum. Nam quum agreſti quodam more in Italia etiam viueretur, is genus indocile & diſperſum motibus altis Compoſuit legeſq; dedit, Latiúmque vocari Maluit his quoniã latuiſſet tutus in oris. Hic verò quum poſt fratrem interemptum, ſolus potiretur imperio, iura dedit populo, nec re aliqua prẹter quàm legibus coaleſcere multitudinem vnum in corpus arbitratus eſt: populum itaq; Ro. qui noua tunc paſtorum conuenarumq; omnium colluuione collectus erat, Romulus in partes triginta diuiſit, quibus quoque additæ ſunt quinque, eaſdémque curias placuit appellari, quòd publicas curas gerebant, quum in illis vniuſcuiuſq; partis populi Romani quid gereretur: ita vt in ſua quiſq; curia, ſacra publica faceret feriáſque obſeruaret, quibus ſingulis curiis, Curiarũ nomina virginũ impoſita eſſe dicuntur, quas virgines quondã Romani de Sabinis rapuerãt: qui verò eis conſulerent, ex populo nobiliſſimo centum ſenes delegit, quos ob ẹtatem Senatores, ob pietatem & in ſimilitudinem curæ Patres nominauit, quorúmque filii Patritii ſunt appellati. Tres equitũ deinde centurias inſtituit, quas ſuo nomine Ramnes, à T. Tacio Ticienſes, à luci communione Luceres, quãquam huius denominatio auctore Liuio incerta eſt, appellauit. Equites item armatos trecētós, qui Celeres vocarentur, tum pace, tum bello ſui ad cuſtodiam corporis, Tribunum etiam qui eis præerat appellauit. Reliqua verò multitudo regem in bellum euntem ſequebatur pedes, vniuerſos autem Milites appellabat. Non enim vti poſtea atque in præſentia ornati aureis calcaribus & aureo cingulo, ſed qui erant in exercitu equites & pedites, vulgò ſimul omnes ſine diſcrimine apud veteres ſunt milites à militandi conſueudine appellati: hunc deinde Romulum ſecutus Numa Pompilius Pomponii filius, è Curibus Sabinorum oppido accitus

ad

ad regnum qui Romanum populum vtpote ferreũ religione molliuit, fidem pacis ac belli docens, sacris pluribus per eum institutis: nam Vestæ fecit ædem & portas Iano gemino ędificauit, augures, flamines tres, Dialem, Martialẽ & Quirinalem & Salios Martis sacerdotes: pontificem maximum creauit, leges plures tulit, ceremonias cultumq́ꝫ deorum omnium immortalium, ob quam tantam iusticiam & religionem nemo ei bellum inferre ausus est. Excipit Numam Pompilium Tullus Hostilius Romulo fortior, qui populum iam quieti & legibus assuetum ad bella & arma reduxit: idem omnem militarem disciplinam, artemq́ꝫ bellandi condidit, ac debellatis Etruscis, sellam curulem lictorésque & togam pictã atqꝫ prætextam, quę insignia magistratuum Etruscorũ erant, primus vt Romæ haberentur instituit: huic successit Ancus Martius, Numę Pompilii ex filia nepos, ac religioni auitę quàm similis: hic vt bella geri aliquo ritu, pie ac sancte indici videretur, cerimonias lege quadam instituit, quibus Fecialis & Pater Patratus qui essent ad eam rem legati, hoc est, ad res repetũdas quum bellũ indicerent vteretur. Regnum tenuit post Ancum Tarquinius Priscus, qui omnia quibus imperii dignitas eminet decora & insignia sumpsit ex Tuscia: inde namque aureus et triũphalis currus et equi quatuor, tunicę palmatę, fasces, trabeę, curules, phaleræ, anuli ac paludamẽta sumpta sunt, frequentibus præliis, duodecim Etruriæ populis per eum subactis. Post hunc Seruius Tullus, quãquàm quasi precariò regnare cœpisset, imperium tamen recte ministrauit, vrbe quadrifariam diuisa, regionibus collibusq́ꝫ qui incoluntur, & Tribus eas partes vt ego arbitror à tributo appellauit. Ab hoc classes centuriæq́ꝫ constitutę peditum & equitum: huius tempore Romanorum ciuium qui arma ferre possent censita esse octoginta milia, Fabius pictor auctor est: ab eodem census constitutus. Diuisit nanqꝫ ciuitatem non secundum regiones verum secundum censum, vnum corpus faciens eorum ciuium qui censum habebant supra centũ milia ęris, aliud corpus censum habentium à centum milibus ad septuagintaquinque, tertium eorum qui à septuagintaquinque milibus: & ita descendens vsque ad quinque milia peruenit, infra eum numerum sine censu reliquit, quasi tenues & impotentes. Ex censu autem quæ domi & militiæ subeunda forent onera constituit. Quia verò patrimonia vel augentur vel minuuntur singulis quinquenniis, in quinquennium recenseri statuit, idq́ꝫ quinquennium, Lustrum maiores dixere. Tarquinius cui Superbo ex moribus cognomen inditum est, postremus omnium fuit, vir iniquus, cruentus ad resq́ꝫ bellicas fortis ac præstans, vtpote qui vrbes euerteret & turpi arte in deditionem redigeret. Exactis autem regibus, anno septimo & quinquagesimo, ab vrbe verò condita trecentesimo & vltra, creati sunt viri decem ad leges condendas: nouus quidem ac summi imperii magistratus, à quibus decem tabulæ primum editæ, centuriatis comitiis perlatæ sunt, simulque deinde duæ superadditæ, vt omne ius Quiritum confectũ duodecim illis tabulis ad vnguẽ absolueretur: sicq́ꝫ à decemuiris leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs siue ebur incisas in publico proposuerunt, quas tãti fecisse Romanum populum memorant vt illis quàmdiu Romę stetit honor & innocẽtia pudicitię contentus fuerit: Sed cum crescente improbitate interpretationes prudentum

per consuetudinem receptę sunt,quas quidem ius ciuile non leges libuit appellare,ex hoc fuerunt actiones,quæ ius agendi sunt,solenniter institutæ: quibus sicut & interpretationi collegium pontificum præsidebat. Accesserunt ad hæc populi placita,senatus consulta,scita plebis,edicta prætorũ, responsa prudentũ; & trãslata demũ in principes lege regia romani populi potestate,cœpit quod principi placuit, legis habere vigorem. Hoc legũ progressu multi clarissimi romanorum consules tribuni aut censores ferendis legibus auctores fuere,& à quibus leges denominatæ,vt consulares,tribuniciæ,iuliæ,corneliæ. Nam sub Octauiano Cæsare suffecti consules Papius & Pompeius,legem tulere quæ à nominibus eorum appellantur Papia & Pompeia: sub eodem quoque imperatore Falcidius tribunus plebis,legẽ fecit ex cuius nomine lex extat falcidia. Aquilius quoq; legẽ condidit quæ hactenus aquilia nuncupatur,sic Iulia,sic Cornelia, Catoniana regula etiam legibus ab Catonibus inserta quorum nomen quoque adeò clarum, adeò celebre est vt non solum vrbem, sed orbem pene totum suis tẽporibus præsentia,postea vero memoria sua ac splendore illustrarint. Nam vt Priscũ & Censorinum illum prętaeream,tanta fuit posterior ille Vticensis habitus reuerẽtia, vt eum quum Cæsar à subselliis in carcerem traheret, summa cum mœsticia boni ciues vnà cum senatu taciti atq; afflicti omnes sequerentur,vt quæ in sacris ludis q; floralibus quibus vulgati corporis meretrices nudę more veterum mimarum fungebantur officio, & in conspectu populi vsque ad satietatem impudicorum luminum cum impudendis motibus detinebantur,veritus sit populus Ro. solitæ lasciuiæ ludum petere,quoniam fortè tum Cato venerat in theatrum,vnde Martialis in epigrammatum suorum limine inquit,Nosses iocosę dulce cum sacrum Florę Festosq; ludos & licentiam vulgi Cur in theatrum Cato seuere venisti? An ideo tantum veneras vt exires? legimus enim eum plaudẽte populo postea quàm ex Fauonio familiari & amico vnà sedente præsentiam suam spectaculi consuetudini impedimento esse intellexit,è theatro continuò abiisse abeuntemq; populum priscum ludendi morem in scænam reuocasse,confessum plus se honoris,& maiestatis,& reuerẽtiæ illi vni deberi quàm sibi vniuerso vẽdicare. Equestris autem ordinis & qui sua literis posteritati demandarent,inter alios, iurisconsultos plurimos fuisse constat,& quidem celeberrimos, quorum scripta Aufidius Namusa quadraginta & centum libris complexus est. Ex his Aufidius & Nerua ambo doctissimi & equestris ordinis ambo fuere, ex his Furius Sabinus quoque fuit & publice primus scripsit. Mitto Tiberium Coruncanum, Labeonem, Trebatium & Alpheum. Prætereo & alios innumeros quibus quasi stellis quibusdã leges fulgent,quorumq; cõsiliis multi sane principum suum imperium ad maximum fęlicitatis cumulum prouexere. Adrianus enim Iulio,Celso,Saluio,Iuliano Prisco atque Neratio vsus est. Antoninus pius Vindio,Vero,Saluio,Valẽte,Voluxio,Martiano,Vlpio,Marcello & Iaboleno. M Antonius philosophus Scæuola præcipuo iurisperito: Alexãder Seuerus Fabio,Sabino,Iulio Paulo atque Vlpiano,quẽ inter cæteros tanti fecisse constat vt Helius Lampridius literis mandauerit,hũc principẽ ideo summũ impatorẽ fuisse, ꝙ Vlpiani pręcipue cõsiliis rẽpub. rexerit. Horũ studiis fretus & moribus,iustissime princeps Sigismunde,quantum

semper

ſemper hęc ætas noſtra tulit,regni tui ſummam,regimen,curam ac gubernationem tanquàm optimus populorum paſtor his hominibus cõtuliſti qui non callidi,non ſeditioſi,non ad malum idonei,non virtutis hoſtes,nõ luxu perditi,non truces,non facinoroſi,non ſcelerum miniſtri,non improbi ac prouincialium expilatores, ſed ſenes, ſed ſapientes, ſed ſobrii, ſeueri, pii, ſancti,& qui habeant illud ſemper in animo vetus præceptum, Deum ſequere,& qui nihil venderent, nihil mentirentur,nihil fingerent deciperéntque exiſtimationem de te bonã tuíque mandata, more Perſarum, qui internuncii ſunt aliud quàm reſpondetur à principe ſæpenumero populis referentes: nec Parthorum regum vſum imitarentur,quos non poteſt quiſquam ſine munere ſalutare: & ne poſteri ſilentio obruantur quos conſiliis tuis huiuſmodi præfeceris,quorũdam nomina ac dignitates recenſere non alienum erit. Merito itaque ante omnes præcipuum & primariũ magiſtratus huius noſtri decus eſt Iuſtus,ex antiquiſſima,& prę̨cellentiſſima comitum vrbis Romæ familia, ea vitæ ſanctimonia,ea integritate, ea religione,ea iuris ciuilis etiam et pontificii cognitione,ea denique eximia & maternę & latinæ eloquentiæ copia,ac ſuauitate præditus,vt hac noſtra ætate ea non niſi cælitus per eum nobis tranſmiſſa meritò atque optimo iure exiſtimari poſſit.Effulſit inter hos porrò quaſi matutinum quoddam ſidus Iacobus Aneſtaxius Burgẽſis, iuris non ſolum ciuilis & pontificii ſcientia clarus,cæterum omnium bonarum & optimarum artium ſtudiis peritiſſimus,ac in maximis quibusq; gerendis rebus quàm aptiſſimus,vtpote qui vafra ducum ac principum conſilia optime norit,& cuius ingenium & eruditionem ita laudem, vt hac laude cũ eo neminem comparem, ita admirer vt magnum neſcio quid portendere in poſterum videatur,quum ad quamcunque animo rem ſe conferat,in ea facile ac breui ſui acumine ac mobilitate cæteris antecellat. Succeſſit Deindus, equeſtris ordinis, ex primariis Peruſiæ vrbis,vir magni ac præſtantis ingenii, multæq; lectionis ac literaturæ,ſic omnibus cõſiliorũ præſidiis, virtutis omnis & eloquentiæ ſplendore conſpicuus,vt eo non ſolum vrbs noſtra,verum romana etiam,ſi priſca illa maiorum gloria maneat, non iniuria gloriari poſſit: acceſſit quarto loco ex nobiliſſima vicecomitum familia Frãciſcus vicecomes,equeſtris & ipſe ordinis perpaucorum, vir magni penſi magnóque rerum vſu attritus, & experientia multa perilluſtris. Sunt & alii plures equeſtris otdinis & ſpectatę nobilitatis viri doctiſſimi ,philoſophi & oratores ampliſſimi ex quibus ad fœliciſſimam regni tui diuturnitatem oportuna conſilia,literatæ conciones ac docta colloquia facillime poſſint haberi atque componi.

De Medicina Cap. II.



Eque tandem medicinę rationem intactam relinquemus,tametſi maiores noſtri virtutũ omnium cupidiſſimi,minus q̃ par erat eam celebraſſe forſan viſi ſunt.Eſt enim,vt doctiſſimi auctores tradunt, non ſolum ob morbum ac vulnerum remedia,quoquo modo corpora debilitari contingat, verum ſicubi diutius habendus eſt exercitus, ob ſalubrem caſtris locum deligendum,huius rei habenda cognitio, veterũ rationem in hæc ipſa tẽpora reuocãdo.In his enim locis quibus ſupioris ętatis homines aut oppi

da,ſtatiua,aut caſtra cōſtituebãt,pecoribus ĩmolatis quę ibi paſcebãtur iecinora inſpiciebant,& ſi integram & ſolidam eorum naturam inueniebant,ex aqua & pabulo ibi munitiones conſtituebant: ſin autem vitioſa,idem in humanis corporibus ob peſtilentem loci cibiq́ copiam fieri poſſe credentes,tranſmigrabant, ac regiones mutabant quærẽtes omnibus ſalubritatem: quã ſi propter locorum diſcrepantiam terrarúmque diſſimiles proprietatẹs percipere haudquaquam poterant, & fama & incolentium diſpoſitione corporum, atque eorum colore facile conſequebantur. Magna dehinc etiam induſtria maiorum inſtitutis quęrendi ſunt & deligendi fontes,qui ſi nuſquã præſto & in promptu ſint, pluresq́ dies caſtris immorandum,his ſignis híſq́ notis & rationibus vbinã lateant poterunt internoſci. Nanq́ virentium imprimis herbarum copia,arborúmq́ proceritas,vicinitatem indicant aquarum: terris enim quibus dulcis humor nõ longe ſubeſt,vbertas quorũdũ germinum ſemper arridet,vt iuncus,arundo,rubus, ſalix, alnus,multúmque alicui loco pectore incumbens rana. Sunt illa huiuſce rei indicia,quum nocte adueniente,loco in altitudinem pedum quinque defoſſo,teſtâque è figulino opere cruda aut peruncta, pelui ærea cooperta ,lucernáq́ ardente concremata,ſine defectu olei reſtincta,aut etiam vellus lanæ madidum reperiatur,non dubie promittunt aquas. Addunt,quod certius multo eſt,ante ortum ſolis longius intuentibus, quòd ex edito quidam ſpeculantur in columnæ ſpeciem quandam,nebuloſa exhalatione tenuiſſimum fumum,qui quanta fuerit altitudine porrectus ad ſummum,tanto in imum humorem deliteſcere profiteatur. Orto etiam ſole intuentur loca,talium rerum curioſi,& vbinam ſupra terram viderint volitare ſpiſſitudinẽ muſcarum, tunc promittunt facile quod quæritur inueniri. Eſt & peculiaris exiſtimatio peritis tantum nota,quã feruentiſſimo æſtu ſequũtur dieiq́ horis ardentiſſimis qualis ex quocunque locorum repercuſſus ſplendeat: nã terra ſitiente, humidior eſt ille indubitatáque ſpe promittitur. Sed tanta oculorum intenſione opus eſt,vt indoleſcant: quo fugiẽte, ad alia experimenta decurrunt. Prædicunt etiam ſapores aquarum,vt nec aſpera diſpendioſo labore debeat quæri,nec dulcis neceſſariáq́ inhonora relinqui. Aquam enim dulcem argilloſa terra,limoſas exileſq́ ſabulum promittit. Glarea incertas venas,ſed boni ſaporis: rubra ſaxa optimas. Hanc ſcientiam ſequẽtibus accuratiſſime tradidit apud latinos Marcellus,inquit enim aquas quæ ad orientem auſtrúmq́ prorumpunt,dulces atque perſpicuas eſſe,& pro ſua leuitate ſalubres: ad ſeptentrionem verò atque occidentem quæcunque manant, probari quidem nimis frigidas: ſed grauitatis ſuæ craſſitudine incommodas. His proinde reperti vt ad humanæ vitæ ſalubritatem magna diligentia bonæ vtileſq́ appetendæ,ſic non minori cura earum quoque vitia repudianda. Nanque damnantur imprimis vndecunque profluxerint ſtagnantes,pigræq́ & amaræ, quibus odor & ſapor vllus inſit, præter vnius in toto orbe fontis aquæ, vt equidem inuenio iocundæ,olentiſque. In Meſopotamia vtiliores quæ profluunt & excurrunt exiſtimantur: curſu enim & agitatione ſua extenuari atque proficere aiunt,eóque miror ciſternarum ab aliquibus maxime probari,quum inutiles aluo duritie,ac faucibus conſtet. Quòd ſi rationem afferunt quòd leuiſſima ſit

imbrium

imbrium,vt quæ subire in cælum potuerit,ac pendere in aëre,ideo & niues prę-feruntur imbribus:leuiores enim his esse,et multo leuiorem aqua glaciem,cuius ac niuis pestilentissimos ac insaluberrimos potus prædicant . Repudiantur deinde aquæ quæ cœnum & limum faciunt,quæq; corpora inualida,malum colorem,crura vitiosa,lippientes oculos bibentibus reddunt. Culpantur etiam si vas ære corinthio,vel nobili sparsæ infecerint,aut si legumina tarde percoxerint,decoctáque crassis obducunt vasa crustis. Non etiam ipsa aqua quæ erit in fonte si fuerit limpida & lucido cælo psimilis,quòque peruenerit aut profluxerit muscus innascitur,aut iuncus & inquinatus aliquo inquinamento is locus fuerit,minus improbāda videbitur: interest enim plurimum vtrum loca sulphure an vitro an bitumine plena transeat, grauem enim spiritum caloremq; pestiferū aut nimium rigorem ex loci vitio saporis varietate concipit,& sūma celeritate corrūpit,quia protinus hausta duratur,nec aliter quàm gypsum sub humore constringitur & alligat viscera:illinc est illud de quo Ouidius ait,

Flumen habent Cicones quod potum saxea reddit
Viscera,quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est etiam, & eius naturæ habet limum vt corpora conglutinet & induretur, quemadmodum puteolanus puluis si aquam attigerit saxum est: si econtrario hæc aqua solidum quippiam attigerit,hæret & affigitur. Inde est quòd res abiectæ in eundem locum, lapideę subinde extrahuntur.Similem vim habent mero illi lacus quos quisque faucibus hausit,vt idem poëta ait,aut furit aut patitur mirum grauitate soporem.Nam quemadmodum ebrietas donec exsiccetur dementia est,& nimia grauitate defertur in somnum,sic huius aquę vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet aut sopore opprimit.Contingit etiam non solum confectis de industria venenis plerosq; necari, verum aquas quasdam consueto naturalis ordinis cursu, occultiorem in se pestem seruare. Nanque fertur in Armenia fons cuius pisces in cibo sumpti mortem afferant,in Archadia circa Nonacrina Styx ab incolis appellata mortifera est,aduenasq; fallit: quia non colore nec odore notabilis, nec sapore suspecta est, qualia sunt magnorum artificū venena quæ deprehendi nisi morte non possunt:in eadem regione fontem etiam esse constat , vt epigramma indicat,lapide inscriptum,non idoneum ad lauandum,sed inimicum vsibus,quòd apud eum Melampus sacrificiis purgauisset rabiem proci filiarum restituissetq; earum virginum mentes in pristinam sanitatem . Linus etiam ibi fons est,qui abortus fieri nō patitur: èdiuerso in Pyrrhea flumen,quod Aphrodixum vocatur steriles facit. Est etiā noxia aqua in Thessalia circa Tempe quā fera & pecus omne deuitat,per ferrum & æs exit,vis illi inest etiam dura molliendi nec arbusta vlla quidem alit,& herbas necat:in Macedonia non procul ab Euripidis sepulchro dextra ac sinistra monumenti aduenientes duo confluunt riui,vnum accumbentes viatores transire solent propter aquæ bonitatem:ad riuum autem qui ex altera parte monumenti,nemo accedit,quòd mortiferam aquam dicitur habere. Achaia ex saxo stillantes frigidissimos humores habet, quos neque argenteum neque æneum neque ferreum vas, neque vlla alia mate-

ria quo minus corrodatur potest sustinere,dissilit enim & dissipatur: cōseruare autem eam & continere nihil aliud nisi mulina vel asinina , vel vt alii tradunt equina vngula potest , quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouincia vbi erat Alexander per Iollam filium perlata esse , & ab eo ea aqua regem non sine magna Aristotelis infamia esse necatum . In Bœotia sunt duo fontes quorum alter memoriam, alter obliuionem affert: In Cilicia apud oppidum Viscum , riuus fluit ex quo bibentium subtiliores sensus fieri Varro tradit. In Co insula fontem esse quo hebetes fiant.Cidnus etiam Ciliciæ amnis podagricis medetur,sicut apparet ex epistola Cassii Parmensis ad.M. Antonium: in Germania trās Rhenum castris à Germanico Cæsare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dulcis cuius haustu infra biennium dentes labefierent deciderentque ac compages in genibus dissoluerētur: villa etiam ab Antonio lacu Campaniæ Puteolos tendentibus imposita litori celebrata porticu ac nemore quam vocat M.Cicero Academiam ab exemplo Athenarum,exiguo post obitum ipsius tem pore, Antistio vetere possidente,eruperunt fontes calidi,perquàm salubres oculis, celebrati Laurei Tullii qui fuit ex libertis eius,tali carmine,

Quòd tua Romanæ vindex clarissima linguę
 Sylua loco melius surgere iussa viret,
Atq; Acamediæ celebratam nomine villam,
 Nunc reparat cultus sub potiore vetus,
Hæc etiam apparent lymphæ non antè repertæ
 Languidáque infusæ lumina rore leuant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
 Hæc dedit , hęc fontes quum patefecit ope:
Et quoniam totum legitur sine fine per orbem
 Sunt plures oculis quæ medeantur aquæ.

In Italiæ etiam alpibus multis in locis est genus aqūæ,quā qui potu assiduo hauserint,turgidis & prominētibus gutturibus efficiuntur . Scatēt alibi denique in plurimis terris,alibi frigidæ,alibi calidæ,alibi promiscue auxilia conferētes,& è cūctis animalibus hominum tantum causa erūpentes : feruntur aliæ quæ aluos inaniunt, capiti, auribus, oculisque priuatim medentur: neruis aliæ prosunt & pedibus,aliæ luxatis & fractis adiumēto sunt ac vulnera sanant. Est autem vtilis sulfurata neruis , aluminata paralyticis , aut simili modo solutis bituminata aut nitrosa,maxime calens.Homerum calidorum fontiū mentionem non fecisse non demiror,quum aliquos lauari calida frequēter induceret,videlicet quia medicina tunc non erat hęc quæ nunc aquarum profugio vtitur.Cæterum quum ad huiusmodi humanæ infirmitatis remedia aquæ præsto semper esse non possint,atque alio in loco inter sese maxime distantes,neque ad omnia omnes valeant,nunc ad reptilium fugam morsusq; & reliqua imbecillitatis nostrę auxilia ex simplici medicina vel composita congeramus: quòd in promptu sit & inuentum tam ab ipsa natura quàm ab ipsa arte profectum quàm facile: ab ipsa natura filicem substerni vtile locis suspectis aiunt,quoniam serpentem experientia comprobante non recipit,vstáque fugat nidore: experti quoque prodidere, si serpens

pens ignibus & fraxini frondibus concludatur in gyro, in ignem potius quàm in fraxinum fugere: & quod maius est, nec matutini quidem occidentísue solis vmbras quamuis longissimę sint vllo pacto velle cõtingere: Verum si ex arte vt sæpe fit & Maro inquit sub immotis pręsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cęlumq; exterrita fugit:
Aut tecto assuetus coluber succederet vmbræ
Pestis acerba boum, pecoríque aspergere virus
Disce & odoratam stabulis accendere cedrum
Galbaneoq; agitare graues nidore chelidros.
Vel plenius & vberius vt Pharsalię auctor expressit,
Vltima castrorum meditatus circuit ignis
Hic ebulum stridet peregrinâque galbana sudant:
Et larix non læta comis eoáque costus.
Et Panacea potens & thessala centaurea
Peucedanumq; sudat flammis ericinâque taxus
Et larices fumoq; grauem serpentibus vrunt
Abrotanum et longe nascentis cornua cerui.
Percussis quorundam hominum tota corpora siue partes prosunt, vt Ophiogenes olim in insula Paro, Marsiq; alibi in Italia, siue quõdam in terra Aphrica, si modo durẽt Psilli qui vocãtur à Psillo rege vt Agarchides tradit dicti. Lucanus,
Nam primum tacta designant membra saliua,
Quæ cohibet virus retinétque in vulnere pestem.
Nec Marsorum solum ac Psillorum sed ieiunam cuiusque hominis saliuã contra serpentum ictus pręsidio esse non dubium est. Silerem in proferendo percussorum remedia, nisi, M. Varronem scirem, lxxx vitę annum agentem, Marcúmque Catonem Porcium prodidisse, aspidum serpentum ictus, hausta à percussis vrina, vel Melantio in vini veteris hemina contrito & in nares infuso, appositóque ad morsum stercore suillo, efficacissimè curari: horum etiam & scorpionum ictibus ipsi medentur, si mortui & attriti ilico superimponantur. Viperam etiam ferunt exustam in cineremq; dilapsam mederi eiusdem bestiæ morsui. Ad huiusmodi etiam serpẽtum morsus Nigidius de animalibus libro secundo testis est, gallinam quoque q̃primum deligi opponiq; debere: ex arte quoque ea maxime probantur quæ in ædis Esculapii dei limine contra animalia virulenta ea, compositione clarissima scripta lapide fuisse inueniuntur, Serpilli videlicet duûm denariorum pondus, opoponacis ac milii tantũdem singulorum, trifolii pondus denarii, anethi & fœniculi seminis & anesi & opii duûm denariorum semis ex singulis generibus, erui farinæ, xii. quę tusa & cribata ac vino excellenti digesta dari in vini cyathis tribus consueuere. Quo genere antidoti Antiochus magnus rex, aduersus omnia venenata vsus perhibetur. In sãctuariis Mithrydatis, maximi etiam regis inuẽtam antidoti quoque compositionem ipsius manu conscriptam legimus, & à Galeno etiam & Dioscoride celebratam, è duabus scilicet nucibus, siccis ficis totidem, foliis rutæ, xx. simul tritis, addito salis grano: hoc effectu deniq;, vt qui hoc sumeret ieiunus, nullum veneni genus pro

fecto

fecto sciret illo sibi die nociturum. Porrò vulnerum remedia in præsentiarum attingere, nec absurdum, nec inutile erit, verum quoniam vulnus nequicquã con glutinationẽ admittit si ferrum intus maneat, infixa & corpori adhęrentia quonammodo abstrahi possint primum docebimus, prompta & pauca quædã remedia prosequentes. Infixa quæque cinis abstrahit hirundinis, in olla combustæ cũ aceto. Mus similiter dissectus & superimpositus, farina è semine lini cum radice cucumeris syluestris, fractis ossibus pręsentaneus, maxillarum apri cinis, costis quoque fractis laudatur vnicè caprinus fimus ex vino vetere: aperit enim & extrahit atq; sanat. Sanguinem porrò ex vulnere fluentem sistit puluis olibani, cum pilis leporis & albumine oui facto emplastro, & imposito donec cadat. Aloës etiam puluis per se vel cum aceto vndecunque fluat sanguis eum sistit: vulnera recentia & vetera si brassicæ decoctione foueantur, & ea trita imponantur, mire sanat: vermes qui in ligno, vlcera sanant omnia: vulnera verò recentia terreni adeò cõglutinant, vt neruos quoq; præcisos illitu solidare intra septimũ diem Democritus persuaserit, itaque in melle seruandos censuit: inflaturam ex ictu, cicuta trita imposita sanat. Achillea quę millefolium maius vocatur cum aceto bibita ad plurima quum valeat, ad suspiria præcipuè confert præcipitatis ex alto. Eiusmodi remediis clara Esculapii opera fuere troianis temporibus. Podalyrius deinde & Machaon ex eo geniti successere, qui & bello troiano ducem inclitum Agamẽnonem secuti, non mediocrem opem vulneribus tantum medendo commilitonibus suis attulere. Adhibitos in exercitu suo à Cyro medicos, Xenophontis tradit historia. Scimus & Xerxem Persarum regem à Sosthene comitatum esse bello quod Græcis intulit, itemque Alexandrũ à Sosthene secundo, nec nisi cura artis huius, ope atque præstantia quã ab inuictissimis maiorum nostrorũ ducibus celebratam nouimus. Hanc enim apud nostros M. Cato magister primus, solusq; diu paucis duntaxat attigit, ad armentarios morbos medicaminibus haudquaquam omissis, quæ per alios deniq; diffusius pertractanda sunt: post hũc illustriũ & clarorum virorum vnus tentauit, C. Eualgius literarum eruditione spectatus, volumine ad D. Cæsarem Augustum de ea edito. Verum enimuerò antè condiderat solus apud nostros vt equidem inuenio Pompeii magni libertus Leucus nomine, quo primum tempore hanc scientiam ad nostros animaduersum est peruenisse. Nanque vt ad externos redeam, qui huius disciplinæ multarũ rerum inuentione gloriantur, Mithrydates, maximus sua ætate rex & imperator, quem debellauit Pompeius, omnium ante se genitorum curiosissimus medicinæ remediorum indagator, tam argumentis q̃ fama nuncia habitus est, cui vni cum veneno sępe tentaretur excogitatum, quotidie venenum bibere, præsumptis remediis, vt consuetudine ipsa innoxium redderetur: sicque in hunc vsque diem Antidotum eius nomine celebratissimum extat, quod Mithrydaticum vocatur: alterũ Antidoti genus Zopyrus regi Ptolomæo dicitur composuisse, atque Ambrosiam nominasse. Præter hunc inuenit Iuba rex, Ptolomæi pater, studiorum claritate admirabilior q̃ regni, quàmquam primus vtrique Mauritaniæ imperio præfuerit, euforbiam herbã quam medici sui fratris nomine appellant, edito de ea volumine claro pręconio. Centaurea

taurea à Centauro Chirone dicta inuentore, qua curatus Chiron quum Herculis exceptus hospitio pertractanti arma sagitta excidisset in pedem. Achillis quoque, Chironis discipuli Achillea perhibetur inuentum, qua vulneribus mederetur, quæ ob id achilleos vocatur: hanc apud nos millefolium vocant. Alii primum æruginem inuenisse vtilissimam in plastris, ideoq; depingitur ex cuspide decutiens eam gladio in vulnus Telephi. Comperisse etiam dicitur Teucer eadem ætate Teucrion quam quidam germineam vocant. Gentianã quoq; reperisse aiunt Gẽtium Illyricorum regem vbique nascentem, Illyrico tamen ad plura præstantissimam. Sunt & alia medicamentorum genera quę diuino quasi quodã numine tactu ipso fiant atque leuentur, vt Vespasiano principi & Epirotarum regi Pyrrho contigit: illum enim publicè sedentem audiẽtẽq; quum è vulgo captus quispiam luminibus, alter quoque cruris debilitate pariter adirent, opem implorantes à se rapide demonstratam illis per quietem, redditurũq; alteri lumen profiteretur si oculos inspueret, confirmaturumq; alteri crus si dignaretur calce contingere, quum ridicula res primum putaretur, nihili penderetur q; , tandem familiarium interuentu et circunstantiũ quorundam suasione vtrunque tentatum est, nec optatæ salutis ambobus defuit euẽtus. Hunc autem lienosis, hoc est, splene laborãtibus resupineq; iacẽtibus, dextri pedis pollice pressis medẽtem accepimus, galli sacrificio albi facto, neque quempiam abiectum ab eo fuisse cui huiusmodi genus medicaminis poscenti abnegaret. Magnã etiam medendo vim verborum inesse infirmitatibus hominum, animalibus languentibus, claudicantibusq; vel etiam moribundis sunt qui putent: & quanquã literæ id nostræ respuant & ad salutis remedium nihil conferre autumẽt, profluuium tamen sanguinis vulnerato Vlyxẽ inhibuisse carmine testis est Homerus. Theophrastus etiã sciaticis prodidit, Cato luxatis membris, Varro podagris carmen auxiliari. Cæsarem quoque dictatorem post vehiculi casum vnũ ferunt semper vt primũ conscendisset, id quod plerique ea tẽpestate facere norant, carmine ter repetito itinerum securitatem aucupari solitum. Infinita huiusmodi exmplorum copia superest, quæ libens ponerem nisi ad gymnasticam & exercitationem reliquam quæ maximum suscepti muneris officium est, ac bellicas rationes festinaret oratio. De bonarum igitur artium studiis hæc exarata sint, Gymnasticam & reliquam huiusmodi militarem exercitationem nunc ordine suo prosequemur.

De Gymnastica equestrique exercitatione. *Cap. III.*


AEterũ quum plurima sint exercitationũ genera, probanda quidem solum illa nobis erunt quæ secundũ naturæ vim ac ætatis rationem suscipientur, quo & valitudo bona seruetur & ad labores militares ferendos robustiora deinde membra reddantur. Vtrinque enim primis ab annis non parum referre putandum est quali quisque alimoniæ assuefiat, quibúsque exercitiis durioribus vel mitioribus assuefaciendo vrgeatur, veluti ea quę in Lacedæmoniorum ciuitate vel sola vel cum paucis cura à legum latoribus circa educationẽ & exercitationem publicè videtur adhibita: ex cęteris etiam animalibus & gentibus apparet, quibus cura est assidua bellicæ habitudi-

nis,nutrimentum lactis fontiúmque aliquorum ad valitudinem robúrque maxime proprium esse corporibus,vt Lucanorum & aliorum plurimorũ: ad vtrunq; etiam confert,& vtile putatur à pueritia frigori assuefacere: Quapropter ad amicum scribens monet Flaccus vt angustam pauperiem pati robustus acri militia puer condiscat,& Parthos feroces vexet eques metuendus hasta vitámq; sub diuo & trepidis agat in rebus:et quum procliuis puerorum etiam natura sit ad omnia opera & ad omnes actus,illi ea ætate maxime suscipiendi sunt qui per ludos fiunt.Ludi vero ipsi neque illiberales neq; illaboriosi esse debent, neque remissi, sed quales Lycurgum in Spartiatarum filiis instituisse ferunt: ipse enim quãprimum septimum ætatis annum exegissent assumens distribuebat in classes, eósque vnà socios atque contubernales consuefaciebat in vicẽ simul legere & simul exercere,quo per dimicationes mutuas & promiscuas contẽtiones disceret quale cuiusque ingenium esset,qui auderet, neque in certaminibus pugnam detrectaret. Mirides quoq; Aegypti rex post ortũ filii Sisoosis,ex omni Aegypto omnibus qui eadem die quo filius nati erant infantibus congregatis,nutriri educaríque ac singulos eadem disciplina exercitióque erudiri fecit,existimans hoc pacto simul educatos atque instructos meliores in bello fore, hos continuo vsu ad malorum patientiam exercebat: non enim licebat alicui cibum priusquã cursu centumoctoginta stadia confecisset capere,quo exercitio vt omnes viri euaserãt & robusto corpore & animo præstantes,primum Sesoosis in Arabiam cum eorum qui simul nutriti erant exercitu à patre missus assuetúsque venatui, ac cibi potusq; abstinentiæ,omnemq; eam gẽtem subiecit, liberam antea & seruitio insuetam.Deinde in Libyam profectus maiorem eius partem in deditionem adhuc adolescentior redegit.Simili modo Alexander xxx. milibus barbarorum puerorũ delectis, græcis eos literis & Macedonico more armorũ exercitationũq; vsibus versari præcepit, pluribus ad eam rem institutis magistris, sicq; præter literas quas pro necessitate discebãt,reliqua omnis exercitatio et disciplina ad recte obtemperandum armorumq; laborem tolerandum & prælio vincendũ parabatur.Hac in re Lacones quoque quum efferatos laboribus persæpe redderent adolescentes,quasi hoc esset vtile ad fortitudinem,maxime fallebãtur.Nõ enim id consequebantur quod intendebant, neque in aliis animalibus, neq; in gentibus videmus fortitudinem adesse maxime efferatis, sed potius mãsuetioribus & leoninis moribus, multæq; sunt gentes,quæ ad cædes hominum & ad eorum comestionẽ insultant,vt circa Pontum Achei & Agniochi: & ex mediterraneis aliæ gentes,quæ quidem clanculum per insidias latrocinantur,ad bellica tamen opera nihil valent.Omnes enim istæ feritate liberæ gentes, luporum ritu vt seruire non possunt,ita nec imperare: non enim humani vim ingenii habent, sed feri & intractabilis.Lacones præterea scimus dum ipsi exercebantur præstitisse cæteris, postea verò fuisse aliis inferiores. Non enim ob id solum præstabant q̃ iuuentutem exercerent,sed quòd ipsi exercitati contra non exercitatos pugnarẽt. Romanæ similiter legiones nisi fuissent primum assidua exercitatione attritæ (Ab exercendo enim exercitus quòd exercendo fit melior dictus) nullo pacto in pubertate,ante, vel post pubertatis tempora pedibus agmen præire,subire pondera,

dera,arma deferre,nec præclarum ac memoratu dignum aliquid reddere potuissent.Huius rei ætatisq; huius si alia nobis deessent, Scipionis Aphricani superioris,& Aemilii quoq; Lepidi constare potest exemplis: ille enim dum prætextatus esset,vt Floro placet & Senecę, pubescens autem vt Liuio,eo prælio quo in Romanos Hannibal ad Ticinum valido statim fragore detonuit, patrē ciuem cōsulem belliq; ducem affectum graui vulnere & ab hostibus circūuentum periculo mortis exemit,seruatiq; parentis cumulatam suis laudem retulit. Hic verò puer productus in pugnam,eodem congressu & hostem occidit & ciuem seruauit,in cuius memoriam rei statua illi prætextata ex S.C.in capitolio posita est, vt & cæteri exemplo eiusmodi accenderentur. Sed neq; & tu quoq; hoc in loco nisi tibi tuas laudes inuiderimus,Sigismunde Pandulphe,silentio obruendus es, aut vllo pacto his duobus inferior habendus,quum tertiumdecimum ętatis annū pene agēs sub D.fratre tuo Roberto in illa pestifera atq; funesta tumultuantium parricidarū conspirationis eruptione cōsternatis tuorum iam omniū animis,suborta, de tota Malatestarū familia omniumq; ciuiū statu actum esset, nisi protinus hinc te raptimq; surripiens in legionis vnius numerū,conuocatis vndecunq; subditorū populorum auxiliis tecum vna die confluentibus,ferro,vi,armis cōtra quāplurimos,fortissimos,& ad subuersionem vrbis nostræ immitissimos viros cum maximo capitis tui periculo dimicasses: nisi tu tibi ac fratribus patriam,rerum fortunarūmq; suarum pariter ac tuarum incolumitatem deperditam,& penè restinctam vindicasses,illa peste,illo monstro ac portento seditionis auctore atq; flabello à ciuitate reiectó: profligatis cæteris deinde factionis & tumultus illius primoribus atq; complicibus,& quæ ad tertium vsq; lapidem in eorum auxiliū prouenerant, Pisaurientium copiis,plurimis insuper ad custodiam,tutelam firmitatemq; ciuitatis nostrę per te accitis prefectisq; cohortibus. Sicque mirabile dictu,in illa perditorum hominum colluuione, vnde veterano, armorum & equitandi totiúsq; rei militaris peritissimo euasisse satis fuisset,tu id ætatis ob tuam vigilantiam,ingenii viuacitatem,animíque præstantiam,vtriusque fratris seruati & patriæ,publicæ scilicet ac priuatæ pietatis triplicem meruisti coronam,Clarissimum inuictissimi futuri ducis initiū.Quid enim fuit principem in suæ adolescentię limine inspicere,tam magnū facinus committere audere?quid eo ipso magnificētius,quid fortius,quid gloriosius & laudabilius?quid in antiquis maiorū tuorū monumentis præclarius? quid famosius tuis potuisses posteris relinquere quàm vna ferè ac omnium voce dici,hāc vrbē nobilissimam, vniuersum populum,ius,æquitatem,leges,mores,per te vno tempore cōseruatos fuisse?Neque id sane cuiquā incredibile de te videri debet,qui annos semper tuos longe antecesseris, & omnes virtutum omnium ab ineunte æuo numeros ita colueris,vt in te antè claruerint quàm perspectæ intellectęq; ab aliis fuerint.Spretis nanque solitis puerilis ætatis illecebris, magna vi astrorum , fortuna tuas res maximas ad imperiū disponente didicisti,non ignauia,non quiete,nō ocio,non desidia,non voluptate torpere,sed membra durare,militares labores perferre,vigilare,esurire,sitire, algere, æstuare, & cum vltimis militum & equitum dura & aspera quæq; aggredi.Doctus etiam præ cęteris tui temporis regi pariter & re-

gere,exercitus ducere,castra metari,acies instruere,pręsidia agitare,hostes ferire, machinas erigere,firmare aggeres,pila torquere,hastilia iaculari,clypeis intonare,ensem vibrãdo incredibilia penetrare,in scandẽdis equis nõ persico more iuuari,sed instituto sine scãsilis ferri adminiculo, leuiter facileq́ eos insilire, ac reflexis in tergũ manibus,velocissimis cursibus ad exemplũ ducendi frequẽter concitare: nunc item flexis habenis in medio cursu leui momẽto præuertere: nunc montes conscẽdere,nunc fossas saltu traiicere: & ita demũ ad omnia rei militaris munia percallere,vt non facile quisquã possit elicere milesne an eques, tribunus vel imperator maior et instructior accedas vel habearis: pluribus deinde quũ adoleueris rerũ eiusmodi per vniuersam Italiam inductoribus accitis,qui neque prius à te dimissi q̃ in cæteris quæ modo diximus exercẽdo,eos aut æquaris gloria,aut superaris,diuitiis plurimis & honoribus auctos: Alexandrũ Seuerũ credo imitatus,quẽ post literarũ studia palęstrę operã dedisse ferũt: vel potius P.Rutiliũ qui armorũ agitatione,vitandorũ inferẽdorũq́ ictuũ discip linã primus miles iussit accipere,& in castra penetrare, vt nedũ viribus & audacia quibus antea solis innitebatur,sed etiã arte industriaq́ valeret.Iisdẽ studiis innitentẽ Paulũ Aemiliũ legimus, q & filios quorũ institutioni frequẽter intererat erudiri cẽsuit,ac voluit egregiis taliũ rerũ selectis pręceptoribus cõmitti. Marius autẽ iisdẽ nec dum iuuenis studiis,verũ quũ esset annis cõfectus,& multa corporis egritudine grauis quo filiũ militaribus officiis obeũdis per reliquũ ętatis illustrẽ redderet, quotidie cũ adolescẽtibus foras prodibat in mediũ vnà decertans, nõ nescius quãti hoc in pace imaginariæ militiæ genus à teneris annis imbibitę, ad maxima posterorũ discrimna,ac vera belli pręlia ineũda conferret. Et licet hoc militiæ genus quod in eiusmodi exercitationibus quæritur longe impar sit ei quod inter bellorũ tumultus per indigẽtiã rerũ omniũ omnesq́ terrores discitur,mirũ tamẽ in modũ equitatu facile & armatura leuissimũ corpus reddit.Idẽ expeditionẽ agẽs,copias suas assiduis laboribus,cursu & lõgo itinere exercuit,eosq́ sępenumero onera iubebat ferre & vasa & cibaria illis in fasciculos coẽuntia furcis imponi,sub q̃bus & habile onus & reqes facilis esset,vnde in puerbiũ postea venit,vt q difficultate nulla infractus miles laborũ esset patiẽs,eorũq́ nõ aspnator,sed studiosus ardẽsq́ imperatoris sui iussa tacitè agẽs,Marianus mulus appellaretur.Cato etiã Cẽsorinus filio suo magistrũ se prębuit,quippe qui exercẽdi corporis,nõ modo iaculãdi,tractãdiue arma, verũ equũ defricãdi,equitãdiq́ & pugno dimicãdi,calorẽ & frigus tolerãdi, ac rapidos gurgites & asperrimos fluuios vi tranãdi arte instruxit. Vticensis autem ille posterior Cato,in gymnasiis se exercens,laboris ita patiens fuisse dicitur,vt detecto capite,seu sol, seu imber esset, cum amicis qui vnà iter faciebant,equísque veherentur,singulos sæpe adiens, & pariter cum singulis ambulans loqueretur, pedibus ipse proficiscens. Magnum & pręclarum quoque erat ad animorum fidutiam, maximum ducem aspicere Pompeium, duo de sexaginta annos natum, saltu & cursu pedites primum, equites armis deinde exercere, nudare ensem, & currente equo vectum peropportune recondere. In iaculatu præterea,non agitare modo, sed pro tempore robur ostendere, quẽ talibus insidentem, ex iunioribus plerisque haudquaquam facile superabant.

Neque

Neque enim ille potuisset par esse Sertorio,nisi se militesq; suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia,quum ad difficultates ille maximas,ad longas itinerationes,per aspera quæq; & inuia assuefactus,ex quibuscunq; locis inuadendi euadendiq; ac exercitum ducendi peritiam quandã & summam haberet.Masinissa,Numidarum rex, nonaginta annos natus,præ cæteris hominibus hac in parte admirabilis fuit,adeò quemadmodum Cicero refert,vt nullo vnquam imbre,nullo frigore caput suum veste tegeret.Eundem constat aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum,nec antè moto pede q̃ cõsimili labore iuuenes fatigasset:ac si quid agi vt sæpe solet à sedẽte oporteret,toto die sępenumero nullam in partẽ cõuerso corpore,in solio durasse : & quũ ingressus iter pedibus esset, in equũ omnino nõ ascẽdere: quũ equo,ex equo nõ descẽdere: quũmo noctẽ diei sic plerũq; iungẽdo ducere, vt nihil ex his quæ adolescẽtes solent, omittere videret. P.Scipio cõtra Numãtiã missus,corruptũ socordia ducẽs exercitum, exercitatione correxit,cogẽs niues & frigora pati,vada fluminũ pedibus traiicere,timidos subinde exprobando,& ignauos,frangendoq; dilicatioris lasciuiorisque vitę vsus,& parum necessaria expeditioni vasa.Curauit præterea Cyrus vt nunquam milites nisi sudore præuio prandium sumerent aut cœnam , idq; aut venatione fiebat,aut alio iniuncto opere,quod egens festinatione sudorẽ eliceret. Mithrydates rex Ponti per hyemem ocio marcere milites nunquã passus est, eos nanq; ac se ipsum continuò tectis haud quaquã vrbanis,sed castrensibus tenuit: neque verò ludis nisi acerrimis membra indies exercuit,assuetus feras cursu persequi & viribus nõnunquã congredi,ne Zephyro ad bella vocante vires per blandimẽta languescerẽt.C.quoque Cæsare quẽ vltrà quàm credibile cuiquã videatur laboris patientẽ fuisse constat ,tyrones domi per equites perq; etiam senatores armorum peritos,instructos legimus,ad eósque scripsisse persæpe,quo singulorum curam disciplinámq; susciperent:nec tyronibus solum,sed militibus etiam suis,ac vniuerso exercitui die noctúq; subtrahebat,augebátque iter , quo per segnitiem & inertiam subsequentes defatigaret : quæ omnia silentibus bellis animaduertẽs Probus Aurelius,in negocio versari milites suos quàm in ocio ne lãguerent,satius fore duxit,fabricis nunc vrgendo nouis,altas nũc extruendo turres,nũc aquosa desiccando loca,nunc templa quæ vetustate corruissent restaurando, aut noua & pulcherrima constituendo atque colendo.Saltationem quoque domi à Lacedęmoniis,admissam inter exercitationes ad bella vtiles fuisse,memoriæ proditur,quam Socrates apud Gręcos probat: & maiores nostri,nec inhonestam,sed necessariam simili modo putant,quum apud eos saltationem in armis habitam & ab ipso tripudio saltatorios alios denominatos constet.Et quanquam vno eodemq; tempore tribus nobilissimis ciuibus,non modo studium saltandi,sed etiam peritiam qua gloriarentur fuisse non dubium sit,Gabinio scilicet consulari, Ciceronis inimico,quod ei etiam Cicero non dissimulãter obiecit , & M.Cęlio, noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit , & Licinio Crasso , Crassi eius qui apud Parthos extinctus est filio , Crispus tamen Salustius, spectata veritate historicus , Semproniam,nobilissimam fœminam reprehendit ,non q; saltu valeret,sed q; eiusce rei singularẽ quandam peritiam & eruditionẽ habuerit :

& Scipio vt Senecæ verbis vtar, eo in libro qui de animi tranquillitate inscribitur, triumphale illud & militare corpus mouet ad numeros non molliter, sed infringens, vt nunc mos est etiam, incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluente. Sed vt illi antiqui viri solebāt inter lusum, ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimetum, etiam si ab hostibus suis spectarentur, nec tibi, Sigismunde, huius & illorum saltationis studium turpitudini fuit, simili modo exercere prodireq; in medium, ac modo aperta fronte, modo personata nonnunquam populo esse spectaculo, hac ratione tua quòd nulla pars corporis in saltatione, vti sæpe & physice quidem dicere soles, ociosa sit, sed collum vnà & crura & manus exerceātur exerceriq; debeant, per eū qui sit corpus agilius & ad omnem militarem motum ac celeritatem promptius habiturus. Præter hoc Nembroth, vel vt alii perhibent, Apollinis Dianæq; inuentū, venandi studiū summo pere probare etiam soles, quòd parum tibi quid à iusto differre bello videatur, qnum opus sit feras insequi fugientes, locorum asperitatibus, abruptis & inuiis moueri, maximos labores capiendi studio subire, abstinere à multis, ęstus & algores pati, sitim ac inediam tolerare, commoueri deniq; animo quum sint manus conserendæ cum feris, cominusq; congrediendum, his causis honestissimis, nec ad illecebras tantum & animorum relaxationes, antiquorum plurimos ac quidem grauissimos inhæsisse percelebre est: nam fixerit ceruam licet, aut Erimanti nemora placarit victor Alcides, aprum Calydonis regionis vastatorem strauerit Meleager, fuderit auctor romani generis ceruorum corpora, non voluptati suę sed publicæ vtilitati prospexere. Cyrus simili modo publicæ vtilitatis militarisq; disciplinę gratia eos ipsos qui aptiores bellis videbantur, venationi assuefaciebat, propterea quòd id genus exercitii plurimum bellicæ rei conducere ad exploranda itinera, & diuersorum locorum anfractus non dubium sit. Prætereo Alexandrum, Sertorium, M. Antonium, Alexādrum item Seuerū, Hadrianum, Tacitum, plure sq; alios superioris temporis imperatores ac duces maximos hoc exercitii genus summo quodam studio prosecutos: quos verò species illa venationis oblectat, vt aues auibus insequatur, si tamē hoc genus aucupii venationi censeas annectendum, mitiori quidem studio exercentur, sed non impari leuitate ac voluptate. Huius autem exercitationis auctorem sunt qui Macchabęum, egregium belli ducem, fuisse confirment. Ab antiquis autem secularium historiarum scriptoribus fidē sumentes, Vlyxem perhibent, qui primus excisa Troia armatas aues attulit Græciæ, quas sua vi quadam & grata intuentium admiratione, duce natura in cognati generis exitium animauit. Nam quū accipitres passim auibus insidientur, easq; rapiant, alii ex terra solum, alii non nisi circa arbores volitātes, alii sedētes in sublimi, aliqui volantes in aperto, in Thraciæ parte super Amphipolim homines & accipitres societate quadā aucupātur. Hi enim ex syluis & arūdinetis excitāt aues, illi superuolātes deprimunt: rursus captas aues diuidunt cū his, traditúmq; est missas in sublime ibi accipere eos, et quū tēpus sit capturę, clāgore & volatus genere inuitare ad occisionē. Piscationis autē vsus & modestior est, quē nec aspernati sunt plures & qdē magni viri, Augustus præcipue & M. Antonius, qui ob laxandū animū, piscari sæpius hamo soliti ferūtur:

quanquam

quanquã & honestior forte,& probãda magis illorũ vita fuerit,de quã inquit Naso,Piscis adhuc illis populis sine fraude natabat,Ostreaq; in cõchis tuta fuere suis: Nec Latiũ norat quam prębet Ionia diues,Nec quę pygmeo sanguine gaudet auis. Natandi peritia propter maritima etiam bella his adhibenda videtur,quũ & periculis liberare milites ac duces plerũque soleat,& ad quęq; clarissima facinora audaciores reddere, ideoq; maiores nostros cãpũ martiũ Tyberi finitimũ delegere quo & milites tabẽ omnẽ sudoreq; illũ Martiũ atq; squalorem armorũ exercitio cõtractũ diluerẽt ac natãdo laborem deponerẽt.Huius rei peritia Sertorius,Romanis aduersus Cymbros male pugnãtibus,amisso equo & vulnere insuper accepto,Rhodanũ amnẽ cũ thorace & scuto per aduersos fluctus,& fluminis vortices,toto corpore atq; omnibus vngulis vt dicitur plurimũ innitẽdo traiecit. Simili modo Iulius Cęsar quum Alexandriæ circa oppugnationem irrumpentisq; multitudinis impetum pressus scapham coscendisset, mox pondere sequentium pressam ac porrò mersam per ducentos passus ad nauem, vna manu elata qua literas deferebat,natando peruenit,sicq; vt sint qui paludamẽto in fluctibus dimisso enatasse illum dicant : idq; seu fortuitò,seu consultò,vt hostes in illud sagittis ac lapidibus intentos faceret : sintq; qui paludamentum mordicus trahentem,ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus reliquisse confirmẽt: hæc tamen vulgatior & certioribus testibus suffulta sententia est. Nã de eo nulla est cõtrouersia,eleuata illum sinistra manu natauisse,ne libellos quos ea gestabat,maris aqua perfunderet.Huius discriminis forte memor Augustus, ea in re nepotes suos ita studuit erudiri,vt & ipse plerunque per sese doceret. Talia porrò exercitia recipienda sunt quæ ad imitationes eorum quæ postea seriò erunt faciẽnda,accommodari possint, nec faciãt exercentem habentémque,vilis exercitii operatorem: vile autem exercitium putandum est quodcunque corpus aut animum,siue mentem deterius disponit,vt mercenariorum turba plurima, & quæ sordida nuncupamus: mentem enim non expeditam ,nec ad opera bellica vtilem,sed vilibus occupatam reddunt. Illud simili modo vnũ nec prætereundum, tanquam omnium vtilissimum,equos scilicet ad equitandum idoneos,sed inexpertos laboris,celeriter confici necarique solere, proinde equitem oportere frequenter eos agitare,& quoniam frena & phaleræ ex loris confecta maxime vsui sunt,nunquã sine illis incedere: sicq; parua impensa permagnum sibi præsidium comparare poterit,& gloriosius in omni bellico certamine victor euadere

De Ocio militari *Cap.* IIII



Erum quoniam clarorum virorum atq; magnorum nõ minus ocii quàm negocii rationẽ extare oportet,quum nihil pene sit in opere naturæ quod non exemplo dierum ac noctium ,aliquas vices feriarum velit, huic ipsi modum finemq; præscribamus. Primum itaq; quum permultæ sint animorum huiusmodi relaxationes quæ aliquo studio fessos leuare possint,vigoreq; animi ab omni tristicia & pertinaci laboris cõtinuatione feriatũ hilariter discutere,in ocio & cessatione id potissimũ erit,ne quid illiberaliter,ne quid petulãter, ne quid flagitiose,ne qd obscene,molliter, impudenter ac improbe suscipiatur. Sec quicquid id erit,sit vrbanum,sit ingenuum,sit facetum,

& eiuſmodi denique in quo aliquod probi & generoſi animi lumen eluceat, vt quę apophthegmata & ſcōmata vocant, quibus Auguſtus Cæſ. Adrianus aliiq́ꝫ permulti ferociſſimi & bellicoſiſſimi viri maxime Lacedęmonii vſi perhibētur. Apud hos enim inter cætera exactę vitę inſtituta hoc iocandi genus à Lycurgo inſtitutum eſt, vt adoleſcentes & ſcommata ſine morſu dicere, & ab aliis in ſe dicta perpeti diſcerēt, vnde ſi quis eorum in indignationem ob tale delictum prolapſus fuiſſet, vlterius ei in alterum dicere non liceret: quæ res quantum ſit vtilitatis allatura, qui Lycurgi vitam legerit facile inueniet. Licebit etiam variū vitæ genus habere, modo ruri eſſe, modo in vrbe, ſæpius in agro quieſcere ac deambulare, vt Scipio ille qui primus Aphricani nomē geſtis rebus & virtute meruit. Quippe qui ſpiritum domitorem gentium, & aures caſtrorum ſtrepitu & tubarum fragoribus oppletas huc referre conſueuerat, non vt virtus ocio langueret, ſed vt ſeſe mens varietate negociorum diſcreta colligeret. Quamobrem nec ſibi vnquam ocioſus, neque ſibi ſolus vnquam videbatur. Huius nepos & ipſe Aphricanus Scipio, ſicut laboris & exercitii ſupra fidem patiens, ſic ocii & ſolitudinis cupidus, ſolus ſæpe cum Lęlio ruſticari peregrinariq́ꝫ ſolitus, interdumq́ꝫ littoribus vagabundus, expugnatricem illam Carthaginis Numantiæq́ꝫ dextram ad marinas conchulas calculóſque legendos inclinaſſe, eóſque, vt Ciceronis verbo vtar, incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, quum rus ex vrbe tāquam è vinculis euolaſſent. Q. Mutius Sceuola diuini pariter & humani iuris illa ætate conſultiſſimus, à procellis fori fugiens in ocium, & aleæ, & calculorum ludo fertur operam dediſſe, eáque viciſſitudine rerum mole prægrauatum ingenium releuaſſe. Quanquam eo in genere probandi forſan magis ſint idem Q. Mutius Sceuola augur, & Lycon philoſophus, qui optime pila luſiſſe dicuntur, quòd forenſibus cauſis interpretandíque iuris ac rerum naturalium labore fatigati, ad hoc præcipuum ocii genus recreandarum virium cōfirmandorumq́ꝫ laterum gratia ſeſe conferebant. Dionyſium quoque Syracuſium hoc etiam ludo delectari ſolitum accepimus, & diuum Auguſtum poſt finem ciuiliū bellorum ab exercitiis campeſtribus ad pilam tranſiiſſe, & M. Antonium, Verum, Auguſtum, Marcúmque Aureliū Antonium, qui vt de eo ſcriptum eſt, pila quoq́ꝫ luſit apprime. Calculorum quoq́ꝫ luſus quorundam iudicio nec indecens habendus, quum & pugnæ bellíque ſpeciem præferat hoſtiliſq́ꝫ certaminis dicente Ouidio,

Diſcolor vt recto graſſetur limite miles
Quum medius gemino calculus hoſte perit.
Vt mage velle ſequi ſciat & reuocare priorem,
Ne cito fugiens incomitatus eat:

Qui ludus proinde ꝙ pauculis lignis ſit, vagis ac furtim inſidiantibus atq́ꝫ latrocinantibus, Latruncularius ludus apud veteres dicebatur. Vnde Martialis,

Inſidioſorum ſi ludi bella latronum,
Geminus iſte tibi miles & hoſtis erit.

Et quanquam probent hoc alii, ex eo quòd ingenii multa meditatione excitare acumen videatur, ex eo mihi quidem videtur magis improbandus, quum nihil ſit temporis amiſſione infœlicius, nihil deterius eo in quo minimū proficias, plu

rimum

rimum cum labores. Posset enim motus animi, & mentis agitatio illa quæ ibi frustra distrahitur, rebus magnis, seriis & melioribus accommodari: vnde non ab re præter Scæuolam & Augustũ apud maiores nostros hoc ludo ludere quoque simias solere, auctore Plinio, memoriæ proditum est. Tabularum verò ludus nec aspernandus nobis videtur, quem Palamedes troiano bello vt Varro tradit, iccirco inuenisse legitur, vt vel hoc negocio milites occupatos teneret, taliq́ꝫ ludo auerteret à seditionibus exercitum. Iocundum quoque & fructuosum est alearũ nosse certamen, cuius similiter studio Claudium Cæsarem libro de ipsis edito teneri quondam nouimus. Legimus & Neronem & Domitianũ, Verũ, Commodum, & Augustum Cæsarem imprimis, tantum huius rei cupidum fuisse, vt de bello siculo mordax epigramma huiusmodi inuulgatũ sit, Postquàm bis classe victa naues perdidit Aliquando vt vincat ludit assidue alea. Huius etiam voluptate certaminis Ptolomæum & Alexandrum pluresque alios grauiores curas nouimus delinisse, idq́ꝫ inter ludendum egisse vt cum laude & gloria maioribus negociis aptiores postea redderentur: quòd si aut cupiditatem sequitur, minime liberale: aut indecentẽ viro mollientẽ illam quã Athalus Asiaticus dicitur inuenisse, quanquam Asiæ regno exciso inter manubias non sub vna specie migrasse ad Gręcos ferunt, damnosum tanquam ac iurgii plenum fugiendum esse, & leges iubent, & his verbis Naso non reticet,

Sunt aliis scriptæ quibus alea luditur artes,
Hoc est ad nostros non leue crimen auos.
Quid valeant tali quo posses plurima iactu
Figere damnosos effugias ve canes.

Alius verò aleæ ludus, cum ære quodam pueri denarios in sublime iactantes capita, aut nauium lusu testę vetustatis exclamant, quid criminis turpitudinisue in se habeat nec video neque intelligo. Addit etiam Herodotus Talariũ ludum & sphæræ, Lydos fame oppressos quasi solatia quædam inuenisse. Altera enim die ludebant, alia epulabantur, atq; ita duo de viginti annis fecisse, quæ si non ad voluptatem comparata sunt, similiter improbanda minime puto. Non igitur ad tam varias huiusmodi ludorum species, atque iocorum, tanta clarorum hominum, ducum, ac principum cupiditas tenderet nisi voluptatem quandam natura insitam, lusus, iocusq́ꝫ haberent, quum constet vitam in laxationem & studium diuidi oportere, ob hócque non solum lucubrationes & vigilias sed etiã somnos inuentos esse, non turbines & tempestates, sed temperies: nec bellum rursus, sed pacẽ & inducias: nec laboriosas semper actiones, sed celebritates quasdam à legum cõditoribus institutas quibus ad hilaritatem homines publice cogerentur.

Finis Quarti.

ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Quintus.

De quadruplici uirtutum specie & earum distributione, quiq́; in his bellorum duces clarißimi habiti sint. Cap. I.



OMnes, Sigismunde Pandulphe, omnium penè disciplinarum institutiones, naturam & exercitationem, quæ sine dubio plurimũ iuuãt, in superioribus libris attigisse satis visum est, nunc vberiore quadam comprehensione per omnes quidem species virtutum exemplorúmque ire qui poterunt, magis proficient: maxime si ducum atque imperatorum quisq; consilia, quę Grę ci stratagemata appellant, multáque multorum grauiter, argutè, facetéque dicta, vt ea quæ à sene Catone collecta sunt, quæ vocãt apophthegmata, & ratione, & loco, & tempore vsus diligenter inspiciet. Nam & omnium quæcũque docemus exempla potentiora & efficaciora sunt, etiam ipsis quæ traduntur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam, illis excogitandi generãdíq; similia opera nostri duces & imperatores sument alimoniam, quum nihil (vt ita dixerim) ante prælium, in prælio, post prælium, strenuum, memorabile, clarum, vafrum, callidum, continẽter, constãter, benigne, liberaliter, innocenter, magnifice, sapienter, cum laude & virtute dictum factúmue, quod non hinc legentium animos facile possit irrepere. Non alienum igitur erit, ea primum virtutis exempla pettingere, cuius quidẽ nota omnibus quadripartita distinctio est. Nam & callere ducem oportet & quid agendum, non solum in prælio aduersus hostem, cæterum vbique, & cum omnibus industriũ esse: neque enim semper duces pugnant, immo sæpenumero per inducias, aut casu aliquo positis armis, cum amicis aut hostibus colloquuntur: vbi in eligendis aut reiiciendis rebus falli, agreste, vel subrusticum aliquid, & ineptum loqui, imprudentis & insulsi est. Enimuero ne in id plabamur, naturę comitas, affabilitasq; pręstabit: in qua primus omniũ Aphricanus maior, inde Augustus, Vespasianus, multiq; alii ex nostris, Pompilius rex Romanus, & Fabius maximus, & Catones duo clari sunt. Adde his Marcũ Antonium, longe prudentissimum: eum inquam qui Physicum maluit quàm Cæsareum cognomen: Ex alienigenis Cyri ambo, Pœnus Hannibal, & Ponticus Mithrydates. Et hæc quidẽ prudẽtiæ virtus in tres partes distributa est: memoriã enim, intelligentiã, ac prouidentiã affert, quæ tres oculos in totidẽ quoq; tempora, mira rerum distantium connexione defigunt: memoria quæ rerum gestarum, locorum, temporũ ac personarum meminit, quis pręter cæteros fuerit insignis haud facile dixerim, permultis gloriam eius adeptis. Diuo Iulio Cæsari, hoc imprimis

imprimis ab hostibus datum scio,vt memoria polleret eximia,de quo inquit Cicero φ nihil soleret præter iniurias obliuisci,quippe qui huius rei quoq; beneficio, & legere simul & scribere, & audire,& epistolas ex tempore tantarum rerum duobus librariis & pluribus vt Oppius,vt alius historicus quidem & orator insignis inquit,quaternas,vel vbi nil aliud ageret,septenas dictare solitus sit.Mirifica profecto res,tam facile singulis adesse,tam fideliter omnium reminisci. Nec sum nescius huius quoque rei singularem Q.Fabio Max. laudẽ contigisse: inter multa nimium quæ viri illius gloriam extollunt,hoc non in vltimis posuerim,quòd ingenti quadam fuit notitia vetustatis,de quo est apud Ciceronem,quòd omnia non domestica solum,sed etiam externa bella memoria complectebatur:itaque minime miror, quòd bello punico secundo dicta eius consiliaq; tum in populo, tum inter primores patrum pro oraculis habebantur. Vere enim mihi videor dicturus,qui multa superioris temporis memoria tenuerit, fore quodam modo futurorũ vatem. Sed quum duplex sit memoria, altera rerum, verborum altera, primam qualem in Fabio modo retuli,talem in L.Lucullo,amplissimo & imperatore & philosopho admirabiliter viguisse comperio. Alterã atque secundam habuisse videtur Scipio. Ex omnibus enim gẽtibus ac sæculis nullum in hac re facile sibi prætulerim,si modo verum est quod tradunt,ipsum etiam populo ro. nomina reddidisse: quæ res quidem penè incredibilis est,nisi eam permulti clari auctores,inter quos Plinius secundus in naturali historia,id proprio testimonio confirmassent.Fuit et Adrianus ingentis & mirificæ memoriæ,quippe qui & libros statim lectos & ignotos plurimis memoriter redderet,vnóque tempore confabularetur,scriberet,dictaret,audiret.Ab occasu ad orientem verso,Themistocles, Graiæ gentis primus occurrit,qui inter grauissimas occupationes,publicas & priuatas,cunctorum suorum ciuium nomina Athenis natus,memoria tenebat,stupendum profecto negocium,nisi L.Scipionis mentio perfecisset.Cyneas quoque Pyrrhi regis nuncius, clarissimam excellentiæ huius gloriam consecutus est:legatus enim senatui Ro.postero q̃ ingressus est vrbem die,nouus homo & ab ea patria alienus,vniuersum propriis senatum nominibus salutauit. Sunt qui equestrem ordinem, sunt qui vrbanam omnem circumfusam senatui plebẽ adiiciant. Præclarum sanè facinus,operosum ac diligens,etiam si ob aliud Romam non venisset.Cyrus porrò,Persarum rex,etsi maximis exercitibus pręesset, omnium tamen militum nomina meminerat. Mithrydates denique,vt auctori Noctium atticarum,A.Gellio,quinque & viginti: vt Plinio,duarum & viginti: vt verò nepoti eius,eo libro qui de viris illustribus inscribitur, quinquaginta gẽtium quę sub imperio eius,linguarum notitiam habuisse perhibetur,& iura cuilibet patrio sermone reddidisse, & in concionibus singularum nationum interterpretem haudquaquam illi fuisse:quę res & illũ militibus,& hunc populis suis acceptissimum fecit. Intelligentia in rerum præsentium cognitione sita est, hac qui fuerit pręditus imperator,non aliena sed vera & immortali mihi laude probandus videbitur,cui consentaneum illud erit quod Accius Vlyxem probãs in Philocteta suo,& in eius tragœdiæ principio inquit, Inclyte parua prædite patria,nomine celebri claróque potẽs pectore,achiuis classibus auctor,grauis Dardanis

danis gentibus vltor, Laërtiade: nouissime patrem memorat, verum omnes laudes eius viri non Laërtes, nec quisquam alius sibi vendicat, sed virtus eius ducis socia: nec aliud in eodem Vlyxe monet Homerus, qui semper ei comitẽ voluit esse prudentiam, quam poëtico more Mineruã appellauit, quòd ea comite Vlyxes horrenda quæque subiit, aduersisq; omnibus præfuit. Ea nãq; adiutrice, Cyclopis antrum introiit, verum egressus est, Charybdim & Scyllam præternauigans nec retentus nec ereptus est, ad Lotofagos profectus est nec remansit, Sirenũ cantus audiit, & Circes nouit pocula, quę si cum sociis delinitus, stultus cupidúsque bibisset, Sub domina meretrice fuisset turpis & excors, Vixisset canis immũdus & amica luto sus, vt Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis imitator Maro, virum insignem armis & pietate describens, & quem dignum censuit vt patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus ei Achatem sociauit, vt circũspecto duci sic negocia procedant, vt nullis insidiarũ dolis præpediatur, & quasi inuisibilis, gerendorum via non vulgata ad finem intentionis accedat. Eleganter equidem, quum nec res militaris, nec pietatis opus sine solicitudine & prudẽtia exerceri queant, hanc subdistinguere visum est nobis: est enim quoddam hominum genus percipiendis literis quàm aptum, quos præcellenti ingenio, & vsitatiori nomine ingeniosos appellamus, quãquam in actibus humanis hebetiores sint nonnunquam mentis acumine: quum alii econtra ad res gerendas acutissimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur, quos vel sagaces, vel cautos, vel solertes, vel astutos non alienum est appellare, quibusq; magna pars conuenit eorum quæ græco vocabulo stratagematicon appellant, vbi in re bellica pro negocii qualitate præsens subitò capitur consilium, ad effectũq; perducitur. Quod quia negocio perficitur, dixit quidam romanæ linguæ disertissimus auctor, neq; illi tamen ad cauendum dolus aut astutia deerant. Et Crispus, compertum esse in bello plurimum ingenium posse. In hac itaq; ingenii & intelligentiæ parte, si recte diiudicare voluerimus, nec nosmetipsos amore nostri decipere, iam videbimus manifeste tempora nostra haudquaquam antiquis respondere, nisi forte Pyrrho, & Hannibali, aut Fabio Maximo, aut Marcello, aut Iulio Cæsari sæcula nostra pares aliquot aut cõparandos queant afferre. Est autem quũ in longum tempus consilii effectus extenditur, vbi locum sibi vendicat prouidẽtia, quę tertia prudentiæ pars est, per quam non tam præsentia quàm ex præsentium & præteritorũ collatione futura noscuntur. Sequitur fortitudo, viri fortis maxime propria. Sed hæc quoque duplex est, altera animi, de qua sermo nobis pòst est habẽbendus, altera corporis: sub hac membrorum robur, agilitas & quinque integritas sensuum colligitur: neq; enim dux inualidus, quanquam idem doctus, obeũdis muneribus bellicis aptus habebitur: vtilis ille consilio, non pugnę: domi verbis aptius, ac fœlicius, quàm in castris decertabit. Quæ res Aphricani magni filium virtute animi patri æqualem, doctrina verò etiam altiorem, inhabilem bello fecit. Contra neque præualidus, si nimia corporis mole grauabitur, repentè poterit variis in locis, vbi res exiget, cohortandis militibus, propulsandisq; periculis adesse, neque rursum cæcus, vel surdus, vel hostium, vel suorum statum circunspicere, ex dissonis vocibus clamoréque militum quid in re, quidue futurum, iudicare

care queat. Huius proprium esse aiunt, exercitus ducere, aliena vastare, delere vrbes, oppida excindere, liberos populos aut trucidare aut subiicere seruituti, ex quo plura hominum milia afflixerit, spoliauerit, substulerit, cruore cāpos inundauerit, fluminaq; infecerit, & maiora quæq; fuerit aggressa, eo magis nomen illius illustrari. In hac prępollentis virtutis parte, apud externos clarum nomen habet Pyrrhus, Hannibal, & Masinissa. Ex his verò hominibus qui prodigiosa virium ostentatione gloriantur, Polydamas & Milo omnium certaminum victores, palmam secum auferunt: horum enim alter ante olympicum certamē, currus sistere currentes, & manibus, contrà nitentibus iumentis, obnixis retinere solitus est: alter in clypeo vncto perstare, neq; solum depelli ab eo vlla vi posse, verum non secus ac statua quædam plumbo affixa resistere. Tritanum quendam etiam legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio, leui tactu aduersarios omnes vicit, eius quoq; filium Cn. Pompeii militem, tam parui fecisse hostem prouocantē, vt inermi eum dextra superaret, & digito vno correptū in imperatoris sui castra trāsferret. Firmum Saturnium robustum etiam adeò fuisse ferunt, vt Tritanum huius parentem, cuius Elius in prodigiosa fortitudine meminit, viribus superaret: nam & incudem superpositam pectori, constāter pertulit, quum ipse recliuis ac resupinus, & curuatus in manus, & terga, pēderet potius quàm iaceret. Ex regibus verò nostris & ducibus insignes habentur Tul. Hostilius, romanus rex, nec non vterq; Aphricanus & Marius, Mariúsque tyrannus, Iulius Cæsar, & Papyrius cursor deniq; ac Maximus, quorum alter nactus ex pedum pernicitate cognomen, alter ex viribus, quum alii Crotoniatem eum Milonem, alii Herculem, Anteum alii vocarent. Nunc superest vt de reliqua fortitudinis specie disseramus, cuius munera hæc maximè sunt, mortis scilicet dolorisq; & asperarum terribilium que rerum contemptio. Et quanquam hanc multi ducum propriam militareq; virtutem opinentur, quum sit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculū Roma fuit, proximum Lacedæmon & Carthago. Hic ex nostris primus occurrit romanę sapientiæ princeps Cato, cæteris multorum eruditorum sententia maxime præcellens, Cleātem, Chrysippum, Zenonem, Empedoclē secutus credo, qui omnes, alia licet persuasione, sponte sua lęto caput obuii obtulere: tametsi nullam in Catone fuisse, verùm omnem potius cessisse fortitudinem afferant alii, præclaro ingenio & pręstanti doctrina viri: & quū propriū virtutis huius partis sit, à se & à recto rationis tramite non discedere, nec in rebus asperis perturbari, ac deiici, sed persistere, Fortitudinem afferentes non vmbratilem eam esse, quę contra naturā, monstri vice nititur, vltràque modum eius egreditur, aut stupore animi, aut immanitate, aut insania, qualem fuisse accepimus ferum quendam in ludo Cęsaris gladiatorem, qui quum vulnera eius à medicis execabātur eo fuit habitu oris vt superante lętitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit, sed eam veram & probam quam Socrates & maiores nostri scientiam esse dixerunt tolerandarū rerum & non tolerandarum: per quod apparet esse quædam intolerabilia, à quibus fortes viri aut obeundis abhorrent aut sustinendis. In hac etiā ex nostris, Iulius Cæsar, à nobis sæpe dictus dicendusq; nobis occurrit, occurrunt Aphricani duo, Pauli

totidem,

collega eius Crassus voluisset, nunquam ipse cum filio, & cum tanta ruina imperii cecidisset. Probat hanc romani ducis cõtinentiam atq; modestiam templum Hierosolymæ opulentissimum, sed ab hoc intactum duce, ab altero spoliatum: probant & alia multa, quorum pars in verbis Ciceronis apparet quæ mox inferam. Accedit his mansuetudo quędã, & suauitas, facilitasq; animi, in qua Aphricanus & Iulius Cæsar excellunt, hac ad conciliandos animos hominũ nihil efficacius. Est huic confinis æqualitas quædam, familiaritasq; cum exercitu, quę res maxime milites ducũ amãtissimos effecit, in qua notus Valerius Coruus & Marius ex nostris, ex externis Hannibal: & hæ quidem artes beniuolentia & amore, sicut obiectæ, seueritas atque imperiositas exercitum ac subiectos metu frenant. His artibus Mar. Curius, & Q. Cincinatus, & Papyrius cursor, & Fabius Max. notissimi, sed nullus in ea re Iunio Bruto Manlioq; par Torquato, quorum primum publicæ libertatis amor impulit vt proprios filios à se depulsæ tyrannidi fauentes, seruiliter virgis cæsos, securi percussos ad mortem ageret: secundum vero castrensis disciplinę studium coëgit vt pręclara indole adolescentem filium quòd iniussu eius in hostem pugnasset, quanquam vnicum & victorem necaret. Additur huic seuerissimi facti comes, Posthumius Tiburtus, cuius ego ne pręteriisse potius, q̃ vt asseruisse rem tantã videar, mentionem fecerim: apud quosdam enim scriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo fama est. His tam multis & patientia iungitur eáque multiplex, hæc dolores corporis æquanimiter perfert, illa quasi quoddam vulnus aurium atq; animi, contumelias fert verborum, vtraque ducibus & militaribus curis accommodata: prima quidem fortitudinem, secunda verò ciuilitatẽ respicit, atq; modestiam ipsam de qua sermo est: in prima Mutius, & Marius & Pompeius clari habentur, & Actilius quidam Cæsaris miles Massiliæ spectatus, & M. Sergius cum eisdem quibus suprà comitibus: ex externis verò Cynegirus Atheniensis græcis historiis celebratus: In altera verò ro. imperatores Iulius & Augustus ex nostris, ex externis Philippus & Antigonus Macedonum reges, & Pysistratus Atheniensis tyrannus: deniq; nostros atq; externos Magnus ille Pompeius omnes superat aut æquat, quo admoneor vt ex oratione quę de eius imperio habita est, ac de imperatorum seu ducum continentia, déque his quatuor quę in duce requirimus, M. T. Ciceronis verba paulo antè promissa subiiciam, quæ clementissime atq; inuictissime princeps, vel vsui vel voluptati maxime tibi fore, confido. Neq; enim ille, inquit, solę sunt virtutes Imperatoriæ quę vulgò existimãtur, labor in negociis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consiliũ in prouidendo. Et post hęc, Non enim, inquit, bellandi virtus solum in summo ac perfecto imperatore quęrenda est, sed multę sunt artes eximię huius administrę comitésq; virtutis, ac primum quanta innocentia esse debent imperatores, quanta deinde omnibus in rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate: nec longe pòst, Propter hanc auaritiam, inquit, imperatorum, quantas calamitates, quòcunque ventum sit nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quæ per hosce annos in Italia, per agros atq; oppida ciuium Romanorum nostri imperatores fecerũt recordamini, quum facilius statuitis quid
apud

apud exteras nationes fieri existimetis, vtrum plures arbitramini per hosce annos militum nostrorum armis hostium vrbes, an hybernis sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitũ is continere imperator, qui seipsum non continet, neque seuerus in iudicãdo qui in se alios seueros esse iudices non vult. Quibus dictis, ad Pompeii laudes versus, Et miramur, inquit, hunc hominẽ tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerint vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Iam verò quemadmodum milites hybernent, quotidie sermo ac literæ perferuntur, non modo vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti cuiquam permittitur: hyemis enim, non auaritiæ profugium maiores nostri in sociorũ atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus qualis sit temperantia considerate, vnde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum inuentum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt, sed eum res quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad prędam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, postremo signa tabulas cæteraq; ornamenta græcorum oppidorum quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne videnda quidem existimauit: itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cælo lapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuisse homines romanos hac quõdã abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt non sine causa maiores suos tum cum omni hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Ro. quàm imperare aliis maluisse: iã verò ita faciles aditus ad eum priuatorũ, ita liberę querimonię de aliorũ iniuriis esse dicuntur, vt is qui dignitate principes excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iã quãtũ cõsilio, quãtũ dicẽdi grauitate & copia valeat in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sæpe cognoscitis: fidem vero eius inter socios quantam existimari putatis, quàm hostes omniũ gentium sanctissimam iudicarint? humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinẽ victi dilexerint, Hæc Cicero, cuius ex officina tanta imperatorum & ducum monumenta posuisse velim, quia nescio an vsquam alibi de bonis & præclaris eorũ moribus luculentius & vberius scriptũ sit. Superest auctoritas, quæ ex prædictis maxime nascitur, augetur autẽ fama nominis, ex opinione hominũ, ex ducũ virtutibus & ꝓsperitate cõcepta: quo in genere Iulius Cę. Aphricanus maior, & Põpeius Magnus opinatissimi habẽt, quorũ tãta fuit auctoritas, eaq; sub istis militũ fidutia vt nõ se ad pręliũ, ac discrimẽ, sed ad victoriã & hostiũ prędã duci crederẽt, quo nihil vtilius ad votiuos ac ꝓsperos belli euẽtus & quos in cõtrariũ verti solere diffidẽtia bellatorũ, ex leuitate aut inertia ducum orta, sæpe compertũ est. Postremo deniq; fœlicitas, non solũ in militia, sed in vita est expetẽda. Nẽpe huc omnia referuntur, hàncque nec dare sibi quisquã potest,

totidem, Macedonicus & Cannensis, Claudius, Marcellus, Claudius, Nero, Tib. Gracchus, C. Marius, Drusus & Germanicus cæsares, Titus & Traianus principes. Ex vetustissimis autē, primus et tertius romani reges, necnon ex equestri ordine Oratius cocles, L. Siccius dentatus, tribunus plebeius, M Sergius, innumerabilesq; alii, si singulos quosque prosequi libeat, quum plures vna gens in quocunque genere eximios tulerit, quàm cæteræ terræ. Externi verò Lacedæmonius Leonidas, Atheniensis Mylciades, supraq; nominati Themistocles atq; Epaminūdas, & ex antiquioribus, Liber, Hercules, Theseus, Achilles, Hector, Tydeus, Diomedes, Aiax & virgilianus Aeneas: Hannibal quoq; genitórque Amilchar, & germanus Hasdrubal, Alexander Macedo, & huius genitor Philippus, & auunculus Alexāder Epirensis, & Pyrrhus etiam ipse Epirotarū rex de quo suprà diximus. Hebræorum insuper, & imprimis Dauid, Iosue deinde & Iudas porrò. Nec me fallit eam licet virtutē Aristoteles ipse pertulerit, quidusdam videri posse ethicum me virtutum perturbasse ordinem, non solum prudentiam his annumerando, verum etiam fortitudinem iustitiæ præferendo militarem, quum sæpenumero iustitia longe præfulgens, perfectáque virtus ad alium maxime censeatur: quod non ab re, sed de industria quoq; factū esse scito. Est enim viri propria maxime fortitudo, sola inter cæteras mascula, plena spiritus, plena vigoris & animi: honoratissimam verò eam esse omnium virtutum, Aristotelis sentētia ex eo patet, non quia optima sit, verum propter ea quæ in ea sunt optima & vtilia: quas ob res imperatorum simulachra defunctorum, militari fere habitu insigniri, obeliscos, columnas & pyramides arcusq; triumphales erigi, & posteritati consecrari videmus, quasi præcellentissimū sit, in eo genere laudis ac virtutis potissimum claruisse, Et quanquam fortitudo hominum cœtus maxime protegat, non minus & iustitia vna omnium domina & regina virtutum, etiam ducum propria censeri potest, quòd sola hominum cōuentus regit, quòd fœdera societatis humanæ cōtinet, quòd seruare non amicis modo, sed hostibus fidem monet. Quúmque nihil fraude vtilius, nec dolo efficacius in his quæ in bellis ꝓsperè atque ex sententia gesta sunt, quæ plurima ac maxima esse comperies, & quorum gratia aut repudianda imperia sunt, aut vnà cum suis artibus obeunda, sunt qui hac Xenophontis sententia fræti, in eo libro qui equitum præfectus inscribitur, licere sibi existiment hostē nedum bello fallere, sed à diis immortalibus ipsis vt posse contingat precandum, omníque studio fraude vel virtute innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem in illa turbulentissima nocte troianæ captiuitatis post Androgei mortem inquientis,

Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus: dolus an virtus quis in hoste requirat?

Sint licet qui detestādum id omni tempore putent, mutationē illam clypeorum, & reliqua non grauissimi poëtæ, sed adolescentis ore dictum censeri debere asserentes, quod malum & antiquū et nostri temporis est, seu illa ignauia est ducum, seu militum insolentia, auaritiæque rabies, vtraque sentētia militantiū ducumq; animis extirpanda est, vt hostibus seruetur fides, amicis humanitas, vtrisque iustitia: vt & illis nō nisi seruato decore noceas, & his nullo penitus noceas modo.

Nam

Nam quid turpius,aut quid vſquam ſceleratius, quàm nocumento his eſſe quorum tutelæ ac præſidio euocatus ſis, quàm ex cuſtode raptorem, ex cane lupum fieri?Huius gloriæ prima in parte clariſſimi habentur Fabricius, & Camillus,& Regulus,quorum primi duo quũ poſſent dolo vincere, noluerunt: tertius, ne aut damnoſus eſſet patriæ,aut infidus hoſtibus,crudeliſſime mori elegit,interq́ hoſtibus præſtitæ fidei ſeruatores,haud prætereundus eſt Caſſius: in altera autem hi ſunt quibus modicum fuit à ſuorũ iniuriis abſtinere, niſi vltro pro eis morerentur.Ex his Romæ Curius & duo Decii, Athenis autem Codrus,Carthagini Philenes fratres ſeſe ante alios offerunt,quorum primus vt terrorẽ publicum ſedaret,ſecundi vt victoriam labentemq́ aciem firmarent,tertius patriam inſtanti excidio eriperet,quarti vt fines patrios prorogarent, ad mortem voluntariã ſunt profecti,vtq́ ciuibus ſuis bene eſſet,ipſi eſſe noluerũt. In vtraq́ verò Magnus Põpeius etſi ad hunc vnum Cicero omnes bellicas laudes & quæcunque de his quibus egent duces vt ſummi ſint aut diximus aut dicturi ſumus,cumulatiſſimè cõparat: iure id quidem meritòque,ſed ſi cui maxime ſuum tribuitur,verè Magni Pompeii laus eſt bellica iuſtitia ſimulq́ & cognita inter victorias & triumphos continẽtia,quę ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutẽ referenda eſt,ſi vnum quod nũc ad iuſtitiã ſpectat adiecero,eſſe beneficentiã ac liberalitatem pulcherrimas ducum & imperatorum veſtes,quibus indecora plurima tegi poſſunt: hac Iul. Cæſar præit cunctos gloria,neq́ enim quiſquam,ſi Senecæ verba teneo, liberalius victoria vſus eſt, ex qua nihil niſi diſpenſandi poteſtatem ſibi vindicauit. Apud exteros Alexander primum locum tenet,vt Græci volunt,neq́ noſtri obſtant: quanquam Philippus pater in Alexandro qui largitione beniuolentiam Macedonum ſectabatur, profuſionem illam pecuniarũ his verbis inſecutus eſt, Quid te, malum, rationis,inquit,in iſtam ſpem induxit, vt eos tibi fideles putes quos pecunia corrupiſſes?an tu ideo agis vt Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & prębitorem putẽt?quod quidem regi ſordidum eſſe non ambigis, & corruptelam quàm largitionem potius dici: fit enim deterior qui accipit, atque ad idem ſemper expectandum paratior. Quid autem eſt ſtultius,quàm quod facias libenter, curarę vt id diutius facere non poſſis? largitiones immoderatas rapinæ ſequuntur,quum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus cogeris inferre: itaque quum beniuolentiæ comparandæ cauſa ſis prodigus, non tanta ſtudia aſſequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus exemeris: quamobrem nec ita claudenda eſt res familiaris vt eam benignitas aperire non poſſit, nec ita reſeranda vt omnibus pateat, ſed vtrinque modus adhibeatur,iſq́ referatur ad facultates. Quarta nunc mihi ſupereſt Modeſtia quam temperantiam vocant, cui adiacet ipſa quam paulo antè dicebam continentia,ſine qua non dicam dux, ſed nec quidem vir bonus vſq̃ fuit. Quia verò nunc de ducibus ſermo eſt, quid oratio perita literarumq́ cognitio, quid magnanimitas,quidue omnes aliæ imperatoriæ artes profuerint,ſi auaritæ,ſi libidinis aut gulæ imperio dux victus,abiecto freno quo exercitum regat, ſe ſuáſque legiones pręcipitet,& in peſtem trahat, quo ſępe multi cum omnibus copiis periere?Hæc igitur ſingularis,& propria virtus eſt Pompeii,in qua ſi imitari eũ

nec augere,diuinum sane munus, sed ita duci necessarium vt quanquã reliquis floreat,si hoc vnum desit,nemo censeat eligendum.Nam vt fœlicitatem fidutia, sic infœlicitatem ducum,sequitur militum pauor, quo nihil propius exitio est. In hac quidem quum multi celebres sint,longe tamẽ Titus,& Traianus,& Theodosius, & Sylla, siue vt fama fert Metellus ille fœlix dictus,omnes supgreditur: etsi iuxta sententiam vere philosophantium, nullus hic fœlix sit: sed de fœlicitate bellica sermo est, qua fœlicem ducem dicimus vincere solitum,insuetum vinci: in hoc numero ex externis Alexander est Macedo, & Cyrus Persarum rex, nisi in Scythiam perrexisset,& Carthaginensium dux Hannibal, si aut Matherbali credidisset,aut paulo maturius diem obiisset.

Imperatorum consilia quæ Græci strategemata appellant, & quæ ante bellum, in bello, & post bellum sapienter, lepidè, facetè ac moderatius dicta sunt. Cap. II.



Ost hasce virtutum species & imperatoria munera, quorũ illustrem esse constat effectum,vt præclarè factorum, ita dictorum quæ ducem moneant,rationes etiam & exempla promissa subiiciemus: quibus egregium primò ac sanè præcellens sit illud quod ab Hesiodo vsurpauit Aristoteles,ab Hesiodo vel Aristotele Liuius, dum salutem suam exercitúsque sui M. Rufus Minutius,beneficio Q.Fabii Max.cognouisset,eum videlicet optimum & primum sese virum qui quæ gerenda sunt conspicetur & cõsulat: sequenti autem gradu eum,qui aliorũ bene monentiũ consilia sequatur: extremi autẽ ingenii & penitus inutilis illum esse, qui cõsulere nesciat alteri nec parere.

Gymnosophista quispiam acri & perspicaci ingenio ad succincte responden dum,ab Alexandro interrogatus,quonã pacto quis late imperitans, magnam sibi beniuolentiam comparare posset,Ne sit terribilis inquit. Ab eodẽ interrogatus item,quomodo mortalis quispiam se in deorum numerum reciperet,Si humanis,subiunxit,maiora viribus opera gesserit.

Agis rex, quũ Atticus quidã in Laconicos enses cauillaretur q̃ parui essent, diceretq́; facile eos absorberi à circulatoribus in theatris posse : Et tamẽ vix nos inqt attingimur hostiũ gladiis lõgioribus.Ego verò & laconicã orationem intueor,quæ breuis videtur esse,maximas res cõplecti, & auditorum mẽtẽ attingere. Cyrus conspecto Centurione prope se discumbente,graui turpiq́; corpore,iocãdi gratia adolescentem ne ponè assidentem ob pulchritudinem more græco secum duceret rogauit,annuente illo dicẽteq́; se aspectu eius oblectari admodum, coniicere in eum oculos qui vnà cœnabant,visáq́; viri inhonesta nimium facie, risere omnes,subinde quęrẽtes,qua sibi in re vsui talis vir esset: is Cẽturio quotiens die noctuq́; ab se appellaret,ait nulla vnq̃ excusatione vsũ, citò semp obtẽperasse: quũ quid ei demãdasset,nũq̃ absq́; sudore mãdata executũ,reddidisse quoq́; cõmilitones suo exẽplo solicitos.Idẽ quoq́; ad impii magnitudinem hoc adiecit inuẽtũ,vt quicquid etiã in remotissimis ageretur locis q̃primũ sciret.Cognito nãq́; quantũ die noctuq́; eques itineris cõficere posset, dispositis in loco equitibus,vt recẽs literis receptis succederet fesso, velociter q̃d vbiq́; accideret noui pcipiebat, ꝓuidebátq́; ꝓut necessariũ esse videbatur: hęcq́; causa extitit,q̃uis procul absit à vero,vt velocius q̃ grues iter facere putarẽtur,idq́; ꝓpter velocitatẽ eũtiũ creditũ est.

Aeschylus

Aeſchylus in Iſthmo certamẽ ſpectans, vbi altero vulnerato theatrum exclamauit, Ionem Chium tangens, Vidésne inquit quid exercitatio ſit? vulneratus enim tacet, ſpectantes verò clamant.

Ageſilaus interrogatus quid facturi Lacedæmonii victores eſſent, Si prudentiſſimus, inquit, imperator rem gereret. Hoc item præſente duce, quũ quiſpiã Lacedæmoniis muros deeſſe queſtus eſſet, Dic, inquit, meliora: ciuitas enim ipſa noſtrę vrbis munitiſſima mœnia ſunt: par ſiquidẽ eſt, nõ lignis aut lateribus, ſed virtute patriã, deos penates, aras, focos, parentes, cõiuges, liberos, tueri atq; defendere.

Braſidas quũ in caricis murem cõprehẽdiſſet, morſus eum dimiſit: deinde ad aſtantes conuerſus, inquit, O Hercules, nihil eſt tam paruũ neq; tam imbecillum, quod ſi auſit vlciſci, & inuadentibus repugnare, non ſe incolumem ſeruet.

Chabridas dicere conſueuit, formidabilius eſſe ceruorũ agmen ductu leonis, quàm leonũ ceruo duce. Idem eos dicebat pulcherrime officio imperatoris fungi, qui res hoſtium maxime noſcerent.

Seſoſtris Aegyptiorum rex, quum eos qui iuxta mare rubrũ ſunt homines claſſe ſubdidiſſet, & in Aegyptum rediens per terram, omnes gentes quę ſibi impedimẽo erãt expugnaſſet, harũ quęcunq; ſibi fortis & libertatis cupida viſa eſt, in eorum regione colũnas erigens, in eis & nomen eius, & patriæ hominiſq; verẽda incidit, & vt ſua potẽtia eos vicerat: quos autẽ ſine prælio & facile ſuperaſſet, ibi colũnis poſitis ea ſcripſit nomina, addens ad ea mulieris pudibũda inciſa.

Q. Mutius legatus à romanis ad Pœnos, duabus teſſeris poſitis, altera pacis, altera belli, optione ſibi collata vtrã S.P.Q.R. referri mallet, vtraque ſublata, Pœnorum, inquit, non Romanorum vtram vellent eſſe debere.

Q. Fabius, Romanorum imperator econtra, ſimili modo ad Carthaginenſes miſit epiſtolam, in qua vtriuſque populi ſententia par vigor amplitudoq; quondam fuiſſe deprehendi poteſt: ibi enim ſcriptum quum eſſet, po.ro. miſiſſe ad eos haſtam et caduceũ, ſigna duo belli aut pacis, ex quis vtrum vellent eligerẽt, quódque elegiſſent, vt vnũ id eſſe miſſum exiſtimarent, Carthaginenſes reſponderunt ſeſe neutrum velle eligere, ſed poſſe cogitare qui attuliſſent, vtrum mallent relinquere: quodq; reliquiſſent, id ſibi profectò gratũ futurum: hæc tametſi ab elegãtiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus dicta ſint, M. tamẽ Varro, certiſſimus auctor, non haſtam ipſam, neque ipſum caduceum miſſa dicit, verum duas teſſerulas, in quarum altera caducei, in altera haſtæ ſimulachra fuerint inciſa.

Carthaginenſes quia ſpartum & nerui deficiebant ad ſagittas emittẽdas, tonſarum crinibus mulierum ad funes efficiendos vſi ſunt, quod aliquãdo & apud Maſſilienſes, & Rhodios, & Aquilegienſes, & Romanos in capitolio obſeſſos vrbe à Gallis occupata factũ eſt: vnde & in honorem matronarum, templum Veneri caluæ ſenatus decreuit.

Tarquinius Priſcus, Quiritibus, operis tædiũ periculũq; fugientibus, nouũ & inexcogitatũ antea, poſteaq;, remediũ inuenit. Sex enim hominũ vita defunctorũ figere crucibus corpora ſpectãda ciuibus, ſimul à feris volucribuſq; lacerãda iuſſit, quãobrẽ pudor romani nominis, qui prius res ſępe perditas ſeruauit in pręliis tũc quoq; ſubuenit: iã erubeſcẽs, cũ puderet ſic viros, tãq; puditurũ eſſet extinctos.

Cæcilius Metellus Pius proconsul, Trebiam vrbem Hispaniæ primariam quum subigere nequiret, ac vagantem fluctuantémque exercitum duceret, hósque modo adoriretur, modo ad illos se transferret, & iunior quidam tribunus militum quid sibi vellet tam crebra locorum mutatio peteret, Si hanc respondit interiorem tunicam existimarem mentis meæ consciam esse, exutus eam, in ignem continuo mitterem: sicq; fœlicibus cœptis post tam longa itinera, tam varia peragrata municipia, ad Trebiam inopinatam denuò conuersus eã oppressit, & non sine omnium admiratione, voti sui compos factus est.

Scipio cui primum Aphricano cognomentum extitit, vt Valerio Maximo, vel Fabius, vt Senecæ placet, Turpissimam aiebat & ignauiæ plenam imperatori excusationem esse, Non putaui: consultè enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterita præcipitataq; magis reprehendi, quàm reuocari vlla vi humana, vel ratione in integrũ restitui corrigíue possint. Is etiam Scipio quum à re militari atque vrbana studium ad literas conuerteret, dicebat quum ociosus esset, plura tunc negocia à se geri. Inde vbi Carthaginem in deditionem vi accepisset, ac milites quidem quam cepissent captiuam præstanti forma virginem aduehérent, atque illi darent, Libenter, inquit, acciperem, si priuatus, haudquaquam imperator essem. De eodem itidem licet inuulgatũ sit, in aciem nunquam descendere imperatorẽ debere nisi aut occasione se præbẽte, aut necessitate impellente, ex Sempronii tamen Asellionis veteris scriptoris quarto historiarũ libro de P. Aphricano, Pauli filio ita proditum est, Se patrem suum audisse dicere, L. Aemilium Pau. nimis bonum imperatorem, signis collatis non decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset: & sapienter quidẽ vtrũque. Nam ad totius exercitus salubritatem nihil efficacius quàm quòd viri & ducis est, non deesse fortunæ præbenti se, sed oblato casu ad consiliũ flectere: nihil perniciosius quàm in angustiam rei bellicę compulsum, imbellem fieri; quod nec euentus modo docet qui stultorũ magister est, sed eadem ratio quæ sæpenumero fuit futuráque est.

Augustus quum decimum octauum annum agens hostiliter vrbem inuaderet, ex ipsius exercitus legatis qui sibi eius nomine consulatum exposcerent, cunctante senatu, Cornelius Centurio legationis princeps reiecto sagulo, ensis capulum detegens, haudquaquam dubitauit in curia dicere, Hic faciet, si vos non feceritis. Idẽ Augustus saxo in expeditione percussum, ac notabili cicatrice in frõte deformem nimiũ, tamen sua opera iactantẽ, sic leuiter castigauit, At tu cũ fugies, inqt, nunq̃ post te respexeris. Ad eum itẽ veteranus quispiã, quũ die sibi dicto piclitaretur, accessit in publicũ rogauitq; vt sibi adesset, Augustus aduocatũ quẽ ex comitatu suo elegerat sine mora dedit, cõmẽdauitq; ei litigatorẽ: exclamauit ingenti voce veteranus, At nõ ego, Cęsar, piclitãte te Actiaco bello vicariũ quęsiui, sed pro te ipse pugnaui, detexitq; impressas cicatrices, qbus erubuit Cęsar venitq; in aduocationẽ, vt qui vereretur ne supbus tantũ, sed etiã ingratus videri posset. Imperatori quoq; bono insuper neq; quicquã minus quàm temeritatẽ congruere arbitratus est, satisq; celeriter fieri quicquid commode gereretur, quod à Catone licet prius dictũ sit, crebro tamen & familiari tanquã suũ solitus erat vsurpare

pare sermone. Occurrit illud eiusdem August. Cæs. postremo, qui quum Alexandriæ esset & antrum vbi Aegypti regum cineres preciosis pyxidibus seruabantur ingressus esset, corpus quidem Alexandri Macedonis libenter aspexit, interrogatus verò num & Ptolomæi reliquias vellet inspicere, Reges se inquit velle videre, non mortuos: atqui rex fuerat Ptolomæus, sed quantum inter veros reges, eósque quos regum nomine vulgus appellat intersit, breui diffinire voluit elogio sapientissimus imperator.

Scipio iunior Polybii præceptum obseruans studebat non prius èforo abire quàm aliquem ex abeuntibus familiarem sibi atque amicũ quouis pacto effecisset. Idem quum pulcherrime ornatũ quispiam scutum ostẽtaret, Heus, inquit, adolescens, scutum certe pulchrũ est, verum decet romanum virum in dextra potius spes suas quàm in sinistra collocet.

Scilurus quũ relictis maribus filiis octoginta, diẽ esset obiturus, hastarũ fascẽ cuique ostendẽs, vt illũ confringeret iubebat: id autem singulis se posse negãtibus, sigillatim hastas eductas, facile omnes confregit: ita docẽs illos, vbi vna esse perseuerarent, firmos ac potentes fore: imbecillos verò, si separarentur ac dissiderent.

Tigranes vrbanum, facetúmque quippiam in Romanorum exercitum afferre cupiens, vulgatissimum illud dixisse fertur, Eos si legati venirent, satis multos quidem: si verò pugnaturi, perpaucos admodum esse.

Amasis Aegyptiorum rex, quum contemneretur ab Aegyptiis quòd obscuro loco natus, & paulo antè regno potitus, vas aureum quod habebat lauãdi gratia ad turpésque vsus, fregit, deique simulachrum ex eo confecit, ídque in celeberrimo vrbis loco statuit, quumque religiose coleretur ab Aegyptiis, huius rei certior factus eos cõuocauit, rémque docuit, vt ex eo vase simulachrum erat in quod prius Aegyptii vomebant, meiebántque, & pedes lauabant: nunc verò venerabãtur, eodem sibi modo euenisse, siquidem prius plebeius erat, nunc eorum rex, proinde sibi honores haberi iussit, sic Aegyptios induxit ad sui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Siciliæ dominationẽ adeptus, réxque appellatus, fictilia pocula consueuit inter aurea ponere eáque iunioribus ostendens dicere, Ego quum huiusmodi pocula consuessem, in præsentiarum quoniam diligentiæ ac fortitudini studuerim, hæc facio. Insuper quum vrbem obsideret & quidam è mœnibus per conuicium dicerent, O figule, quo pacto militibus stipẽ solues, mansuete is atque subridens ait, Quum hanc cepero: quum autẽ viribus in suam redegisset ditionem, captiuos venundabat, inquiens, Si conuicio me rursus affeceritis, querar apud dominos vestros.

Antigonus quum milites quosdam esset intuitus qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauisus est, eorumque duces accersiuit quos laudaret: vt autem audiuit eos bibere, illorum ducatus militibus dedit. Is etiam posteaquàm longam ægrotationẽ euasisset cõualesceretque, nihil ait deterius accidat: hęc enim aduersa valitudo nos monuit, vehementius nobis efferendum non esse, quoniã mortalès sumus. Idem nocte quadam quum nonnullos ex militibus suis exaudisset omnia mala imprecantes regi qui ipsos in illud iter inextricabileque lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant, & quum ignorantes à quo adiuuarẽtur

expli

explicuisset, Nunc,inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate,qui vos ex hac voragine eduxit. Insuper tam miti animo hostium maledicta quàm ciuiũ tulit. Itaque quum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur,& nunc staturam humilem,nunc nasum collisum deriderent,cũ gaudio inquit,Bene spero, si in castris meis silentiũ habeo: quum hos dicaces fame domuisset, captis sic vsus est vt eos qui militię vtiles erãt in cohortes describeret,cæteros præconi subiiceret, idq́ȝ se negauit facturum fuisse nisi expediret his dominum habere, qui tam petulantem linguam haberent. Rursus quum sęua tempestate iactaretur,ac in eadem naui secũ suos omnes habuisset,pręcepisse liberis dicitur,vt & ipsi meminissent,& ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus,quum duos simul filios secum haberet,ambos se non com missur̃ in aleam eius qui pręponeretur casus: & quoniã maiorem filium secum duceret,minorẽ ad subsidia spei,& custodiã regni remissurũ in Macedoniã esse.

Dum Antagoras poëta congrũ elixaret idemq́ȝ patellã quateret, Antigonus qui post eum staret, Homerũ ne, ait, putas Antagora quum Agamemnonis res gestas scriberet,congrum elixasse? & Antagoras,Tu autẽ rex,ait, existimas Agamemnonem quum illas res gereret,curiosum adeò extitisse,si quis in castris congrum elixaret.

Lamachus quum manipularem præfectũ quendã reprehenderet,quoniã deliquisset,isq́ȝ diceret nũq̃ fore vt id amplius faceret,bello enim bis errare nõ licet.

Memnon qui cõtra Alexandrũ pro rege Dario bellũ gereret, quendã qui sub se merens multa de Alexãdro maledicè,petulanterq́ȝ loqueretur, vbi lancea percussisset,Ego te,inquit,alo vt pugnes,non vt Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Persarum acies pulsata in fugam ageretur,ac omnino deficiens,nec victorem aspicere auderet,matresfamilias eorum & vxores passim obuiam fugientibus occurrerunt,& earum densata acie orant vt,eiusce fugę notam haudquaquam subeant, sed fortiter in prælium reuertantur: nolentibus sublata veste obscœna corporis ostendunt,rogantes ne in vteros matrũ vel vxorum velint refugere: hac repressi castigatione,in prælium redeunt, & facta impressione quos fugiebant fugere compulerunt.

Themistocles adhuc iuuenis, quum Marathonis victoriam & Milciadis imperium animo celebratum repeteret atque versaret, insomnésque noctes proinde duceret & solita respueret conuiuia,interrogantibus admirãtibusq́ȝ vitę mutationem, eum dicere solitum ferunt,quòd Milciadis victoria sibi somnos eriperet. Interrogatus etiam,vtrum Achilles mallet an Homerus esse, Tu autem ipse inquit,vtrum victor in Olympia esse malles,an victorum præco? Rursus quum Adimanthus qui nauale prælium formidaret diceret aduersus eũ qui ad id Græcos adhortaretur suadendóque incitaret, o Themistocles, eos qui in certaminibus primi irruperint cędunt semper, Ita est inquit, Adimanthe, verum eos qui manserint haud coronant. Quum item ad interfectorum cadauera ad mare visenda se contulisset,vt armillas passim & torques abiectas aspexit,pręteriens ipse amico

bant quàm vt eam minus detrectantes, aut superstites armatiq; coram reuerterentur, aut exanimes vnà cũ armis referrentur: vt enim eorũ epigramma ostendit, & viuendum libenter & moriendum, sed vtrunque cum virtute, censebant. Lacedæmoniorum etiam quispiam quum præsens hostis inter loquendum gloriabundus assereret, solem telorum copia suorum & sagittarũ multitudine Spartiatas non visuros in vmbra, immo inquit melius pugnabimus.

Cymbrorum probanda etiam ac Celtiberorum animi præstãtia qui inter arma, sanguinem, & vulnera exultabant tanquam beati vitam relicturi: ęgrè ferebant, vt cæteri mortalium, aliquo morbi genere confici, tanquam turpissimum id esset & miseriæ plenum. Hi etiam ignominiæ non paruæ esse putabant, prælijs superesse, quum is oppetisset, pro cuius salute se deuouissent: proinde, quod mirũ dictu est, læti ferebant vulnera, enumerabant cicatrices, & telis traiecti morientes etiam amabant pro quo caderent imperatorem.

Alexander animo semper ingenti, quànquam matris legisset epistolã qua admonebatur vt à veneno Philippi medici præcaueret, acceptã potionẽ tamẽ bibit nõ deterritus: & quia plus sibi de amico suo credidit, dignus fuit q innocẽtẽ haberet, dignus q faceret. Is etiã instructo exercitu, quũ militẽ quẽdã intueretur qui iaculũ amẽtaret, ex acie vt inutilem repulit: quippe qui nunc instrueretur, quũ iã armis vtendum esset. Insuper quum ad Arbelas aduersus decies centena hominum milia de summa rerum, acie dimicaturus esset, & amici eum adirẽt qui milites subaccusarent quòd intra tabernacula inter loquendum paciscerentur, vt nihil omnino spoliorum in regiam relaturi forent, sed sibi ipsis comparaturi, at ille subridens, Bona, inquit, nunciatis omnia: audio enim his viris vincendi, non fugiendi consultationes esse. Sagittæ quoque ictu in crure vulneratus, vt eorum multi concurrissent qui eum appellare deum consuessent, læta hilariq; facie, Hic quidem sanguis est, ait, vt videtis, & non cruor cælicolæ qualem diui misere fluentem. Idem, præceptorem suum credo secutus Aristotelem, ænea concha supposita, brachio extra cubile protento pilam tenebat argenteam, vt quum neruorum vigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus somnum abrumperet. Rursus qui inter Indos optimus arcu videretur, diceretur q; per anulum sagittam emittere, eum quum haberet captiuũ vt id ostenderet iussit: quod quum ille nollet, iratus Alexander hominem imperauit interimi: ille verò quum ageretur, vbi ad eos à quibus agebatur cõuersus diceret, multos se dies ei rei non studuisse, proptereaq; ne aberraret timuisse: id postquam Alexander audisset, & miratum esse, & muneribus donatum hominem liberasse. Laboranti item ob sitim, Macedonum manus aquam vtribus ferẽs, impletã galeæ aquam obtulit, quam accipiens sitientemq; exercitum circunspiciẽs, demisso capite & fixis in potum oculis ingustatam hisce probandis verbis reddidit, Si bibero, inquit, hos meror instigabit: quo audito, milites adesse eum cernentes, magna cum voce ingẽtiq; spe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre, non morti se obnoxios putare, donec talem eis regem ac ducem adesse contingeret. Cuidam etiam ciuitati, partem agrorum ac dimidium omnium rerum pollicenti, Eo, inquit, Alexander, proposito in Asiam veni, vt nõ id acciperem quod dedissetis, sed vt id ha-

beretis

deterior. Hunc item Eumenem persequens Antigonus, cum omni genere copiarum sæpe abundaret, neque vnquã ad manus accedere liceret nisi his locis quibus pauci multis possent referre, extremo tempore cum consilio capi nõ posset, multitudine circuitus est: hinc tamen multis suis amissis, se expediuit, & in castellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit, vbi cum videret se fortunam obsidionis subiturum, maiorem exercitus partem dimisit, ne aut consensu multitudinis hosti traderetur, aut obsidio ipsa multitudine grauaretur, in hisq; qui remanserant quũ vereretur ne vno loco manens equos militares perderet, quòd spatium non esset agitandi, callidum fuit eius inuentum, quemadmodum stans iumentum concalefieri exercerique posset, quo libentius & cibo vteretur & à corporis motu remoueretur: substringebat caput loro altius quàm vt prioribus pedibus planè terram posset attingere, deinde posterioribus cogebat exultare, & calces remittere: qui motus non modo minus sudorem excutiebat, quàm si spatio decurreret: quo factũ est, quod omnibus mirabile est visum, vt æquè iumenta nitida ex castello educeret quum complures menses in obsidione fuissent, ac si in campestribus ea locis is habuisset. Demades posteaquã ex hac luce migrasset, Alexander aiebat videre se Macedonum exercitum excæcato Cyclopi persimilem, quoniam tali principe esset orbatus. Artaxerxes quum aliquãdo fugiens, cõmeatu impedimentisq; direptis siccis ficis vesceretur ac pane ordeaceo, Cuius modi, inquit, voluptatis rudis eram?

Aurelianum imperatorem, ne vti statuerat in vrbem Tyanam desæuiret placauit Apollonius, maximæ famæ & auctoritatis homo: quippe si vis o imperator, inquit, vincere, nihil est cur sæuias in ciues istos: si vis imperare, abstineas à cruore innocentum oportet: si vis viuere, clemẽter age. Idem Tyanam quidem rebellem vrbem obsidens iurauit se neque canẽ in ea vllum si caperet relicturum, ac probe id quidẽ: ea nanque res militibus prædæ auidis spem dedit, & animum capiendi, obsessis verò desperationem fecit: at verò vi capta vrbe, quum milites iuxta illud dictum quo canem se relicturum apud Tyanæos negarat, euersionem vrbis exposcerent, respondit his, Canem, inquit, negaui in hac vrbe me relicturum, canes ergo omnes occidite: quod dictũ quo præda negabatur ciuitásque seruabatur, totus exercitus quasi dictaretur accepit. Insuper Manlio Chiloni cuipiam forsan iurganti hominẽ ab eo de medio sublatũ, quo peruadẽdæ vrbis suæ consiliario vsus maxime fuerat, in hunc modum respondisse fertur, Occidi passus sum, cuius quasi beneficio Tyanam recepi: ego verò proditorem amare non potui: & libenter tuli quòd eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ non pepercit.

Exercitum ducens in Persas Iulianus apostata, quem occuparat pontẽ quum transissent copiæ omnes, igne combussit vt pugnaretur fortius, militésque in hostium terra aut mori aut vincere oportere.

Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria cæteris præstantes, natorum suorum verberibus publice admotis experiebantur indolem, exhortabantúrque ut flagellorum ictus fortiter ferrent, & laceros & semianimes rogabant perseueranter vulnera præbere vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admonebant

amico qui eum ſequebatur, Collige tibi,inquit,tu enim nequaquam Themiſtocles es. Eundem etiam dicere ſolitum ferunt,ſe neque honoribus ab Athenienſibus affici,neque apud eos in admiratione eſſe,ſed procella vexatos,imminente periculo, ſe veluti platanum ſubterfugere: reddita autem ſerenitate, euellere atque deiicere.

Cum Antiochus rex,poſteaquàm Romani aduerſus eum traieciſſent in Aſiam,pro ſoluendo bello ad Scipionem miſiſſet,eiuſmodi reſpõſum accepiſſe fertur,Prius enim oportuit,non nunc quum frenum & ſeſſorem ſuſceperis. Idem cum ingenti exercitu Grçciam petiturus eſſet, cunctis ob militũ multitudinem & armorum varietatẽ,quæ paulo antè iactabantur perterritis, huiuſcemodi ad Achæos dictione eſt vſus,Quum enim apud Calchidenſem,bonum quidem hoſpitem & ſcitum conuiuatorem ſolſtitiali tempore comiter accepti miraremur vnde illi eo tempore anni tam varia & multa venatio,homo glorioſus ridẽs varietatem,ait illam ſpeciem ferinæ carnis,ex manſueto manſuefactam,ſed condimentis & apparatibus ſolũ differre: Proinde nec vos vlla teneat admiratio circa hæc varia nomina gentium inauditarum,Dacas, & Caduſios,&Elimęos & multa genera armorum,haſtatos,cataphractos & pezęteros,hoc eſt,pedeſtres ſocios,cumq; pedeſtribus ſagittarios auditis: nam homines omnes eſſe,armis inuicem differentes, aut paulo mancipiorum melius propter ſeruilia ingenia quàm militum genus.

Lucullus in Armenia, quum cataphractos Tygranis maxime milites ſui metuerent,bono animo eſſe iuſſit: futurum enim plus laboris in illis ſpoliandis, quàm in vincendis.

Lucius Sylla qui Præneſte obſidebantur occiſorum in prælio ducum capita, haſtis infixa oſtendit,atq; ita obſtinatorum peruicaciam fregit. Sylla item cognomẽto fęlix,inter ſuas maximas fœlicitates duas exiſtimabat,Pii Metelli amicitiam,& quòd vrbem Athenarum non æquaſſet ſolo,ſed ſeruaſſet potius.

Eumenes quum in caſtra reuerteretur,& epiſtolæ paſſim in ipſis caſtris abiectæ inuenirentur quibus his qui eius caput ad Antigonum detuliſſent magna præmia diffinirentur,vocatis ad concionem militibus,gratias primò egit,quòd nemo inuentus eſſet qui ſpem cruenti præmii fidei ſacramentis anteponeret, tũ deinde ſubiecit callide conſictas has à ſe literas ad experiendos ſuorum animos eſſe,cæterum ſalutem ſuam in omnium poteſtate eſſe,nẽc Antigonum nec quẽquam ducum ſic velle vincere vt ipſe in ſe peſſimum exemplum ſtatuat: hoc facto in pręſenti labantiũ animos coërcuit, & in futurũ prouidit, vt ſi quid ſimile accidiſſet,non ſe ab hoſte corrũpi,ſed à duce tentari milites arbitrarentur. Inſuper quum intelligeret ſi copiæ ſuæ cognoſcerent aduerſus quos ducerentur, non modo non ituras,ſed ſimul cum nuncio dilapſuras,hoc eius fuiſſe prudentiſſimũ fertur vt deuiis itineribus milites duceret,in quibus vera audire non poſſent, & his perſuaderet ſe contra quoſdam barbaros proficiſci: itaque tenuit hoc propoſitum,& prius in aciem exercitum duxit præliumq; commiſit, quàm milites ſui ſcirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, vt equitatu potius dimicaret quo plus valebat,quàm peditatu quo erat deterior.

beretis quod reliquissem. Illud etiam eiusdem regis, dictu sane ac factu memorabile, qui quum Darii filias captiuas haberet, & mirum in modum forma præstantes, nec aspicere quidem voluit, indignũ ac turpe regi ac duci esse ratus, eos qui viros vincerent, à mulieribus vinci. Hoc loco denique non videtur prætereundum, Sigismunde, consiliũ tuum, Alexandri consilio quàm simillimũ, qui non solum vltro oblatas hostium epistolas Cæsaris more nõ combussit, sed suorum callide perquisiuit: quanquam quid Alexandrum teq; nomino, quum omnium penè hominũ consilia hac de re paria, & Alexãdrea Sigismũdeaq; potius quàm Cæsarea vel Pompeiana esse conspiciantur?

Caius Pompilius, vt ferè omnes tradunt, vt Plinius, P. Octauius cos. legatus à Romanis missus ad Antiochum regem, qui abstinere illũ Aegypti, & ab Alexandria discederet quam obsidebat, ne Ptolomæi filiorum qui pupilli essent regnum occuparet, aut si iam cepisset excedere iuberet, quum in Aegypto Pompilium per castra aduenientem eminus Antiochus quàm humanissime salutasset, osculumq; ei postea rex obtulisset, non seruata salutandi vice (nam coluerat inter cæteros Antiochus multum Pompilium, quum obses Romę fuisset) tum Pompilius facessere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriæ intercedant, prolatoq; senatus decreto, & tradito ac perlecto, quum rex dixisset cõsultaturum daturũq; responsũ, Pompilius rege in gyrum virga circũscripto, Hic ergo stans, inquit, consulta & responde. Cunctis autem viri grauitatẽ atque animi magnitudinẽ admirantibus stupentibusq; & Antiochus se senatui paritulũ respõdit, & ita Pompilius & salutauit eũ, & gratissimis vlnis cõplexus est.

Hadrianus qui reges omnes muneribns suis penè vicit, quum quodam tempore veteranum quempiam notũ sibi in militia, dorsum & reliquũ corporis in balneis vidisset atterere, percunctatus cur se marmoribus detergẽdum daret, vbi audiuit hoc idcirco fieri, ꝙ seruum non haberet, & seruis eum donauit & sumptibus: verum postridie quum plures senes ad prouocandam liberalitatem principis parieti se simili modo attererent, euocari eos iussit, & alium ab alio inuicem defricari. Idem familiaribus quibusdam facilitatem comitatemq; suam nimiam in omnes obiurgantibus, eiusmodi subiecit, Imperatorem singulis esse debere, cuiusmodi esse sibi singulos imperator optaret.

Fauorinus philosophus quum pro verbo quopiam quod elegantissime protulerat ab Hadriano inepte reprehenderetur atque cessisset, arguentibus ac ęgre ferentibus ob id illum familiaribus suis, subridens, Non rectè quidem suadetis, inquit, qui nõ patimini me illũ doctiorẽ omnibus credere q habet xxx, legiones.

Antonius post Mutinẽsem obsidionem fugiens, seu ꝙ naturali more sui corporis laboribus exhaustis creberrime bibebat, vbi bibẽdi facultas afforet, per singulosq; passus subsistebat, ẽ vestigio deinde fugã præcipiti consternatione reassumebat, interrogatus ex familiaribus eius quispiam quidnã Antonius ageret, subiecit, Quod canis in Aegypto, bibit enim & fugit: memorię enim ꝓditũ est canes ægyptiacos crocodilorũ contactu anxios atq; lunaticos, bibere & fugere.

Theocritus ille nõ Syracusius, sed Chius, ad infensum sibi regẽ Antigonum altero captũ oculo quũ traheretur, spẽ prębẽtibus suis fore vt quũ ad oculos regis

peruenisset

peruenisset misericordiam inueniret, respõdit, Impossibilis ergo est ista cõditio, actum est, perii. Verumenimuero hæc intempestiua mordacitas, & Theocrito mortis,& Antigono homicidii simul ac periurii causa fuit: iurauerat enim sibi parcere,sed ioci asperitate motus non pepercit.

Mithridates Ponti rex, Ariaracti regi Capadocum sub simulatione colloquii insidias tendens, gladiũ sub fasciis abdiderat,crudelis licet adolescens, & ad interitũ destinatus,regio tamen illorum more temporum,scrutatorẽ permisit: qui dũ Mithridati curiosius manũ in secretiores partes corporis immittit, iocabundus ille,Caue,ait,ne aliud telum quàm quod quæris inuenias: eoq; modo suspicione detracta iocis texit insidias, euocatumq; regem ab amicis velut ad secretum sermonem,vtroque inspectante peremit exercitu.

Cicero quum diutius ad castra Pompeii aduenisset, in primordio ciuilis belli reprehendentibus amicis q; nimis distulisset,Minime,inquit,serius adueni: nam nihil hic paratum video, Pompeii tarditatem in apparatibus bellorum ludens. Idem Cicero cum post Pharsalicum prælium,fugiente Pompeio Nonius quispiam dixisset, adhuc aquilas septem apud ipsos esse,& ob id vt bono animo esset hortaretur,Recte,inquit,moneres,si cum graculis nobis pugnandum esset.

M.Crassus perquirenti cuipiam quo tempore moturus esset exercitum,respondit,Vereris ne tubam non audias?

P.autem Licinius Crassus coss.& pon.max. aduersus Aristonicũ Athali fratrem cum instructissimo missus exercitu,maximis insuper copiis & regum præsidiis fultus,conserto tamen bello victus est, isq; ne seruiret barbaro victori, virgam qua vsus fuerat ad equum regendum impegit ad oculum Thracis cuiuspiam ,vt ipsum in necem suam iritaret: quo ita sibi adueniente,morte sua dignitatem reipub.& libertatem suam seruauit.

Pelopidas domum egrediens,lachrymante vxore & exhortante ac rogãte seipsum saluum redderet,inquit, O mulier priuatorum semper est admonere, ducum autem ac imperatorum alios saluos facere. Idem cum primum cognitum est per difficilia arctaq; loca iter habituros esse aduersarios,& accelerans quidam o Pelopida,inquit,incidimus in hostes, Quid,ait,in illos nos magis incidimus, q̃ in nos illi? quibus dictis tanquam futuri belli præludium,equam à cauda impelli iussit.Rursus quũ in Pharsalũ venissent aduersus Alexãdrũ,dicẽti cuidã tyrannum cum ingentibus copiis aduentare,Eo melius, inquit: nam plurium victoria nobis aderit.

M.Porcius Cato coss.quum Celtiberos domuisset compertúmque haberet experientia rerum magistra & illustrium auctorum sententiis, eam gentem locorum natura & hominum ingeniis ad rebellãdum non solum omnibus aliis prouinciis, sed ipsa etiam Italia aptiorem esse, quominus id facere posset, literas ad singulas ciuitates dedit, vt muros diruerent: quod præceptum tam immite, ad rebellionem hortari potuisset potius, quàm ad eam sedandam, si generale id quidẽ esse cognouissent: verũ quum quælibet sibi soli imperari,non aliis putaret, metu omnes imperii paruere. Hęc & Plinii & historicorũ penè omniũ habet assertio,apud historię autem Romanę patrem T.Liuium cõuocasse Catonẽ con-

vellet, vbi exploratores retulissent quàm difficilimum esse & nullo modo capi posse,rogauit itáne difficile esset,quò ne asinus qdē auro onustus quiret accedere.

Cleomenes Atheniensis trecentos qui præsidium Craterium tenebant aggressus, tela quædam in quibus scriptum erat venisse se ad liberandum eorum rem publicam inter muros iecit, & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, quorum consilio seditione intestina apud obsessos conciliata, admoto exercitu,ciuitate potitus est. Idem quum quis se Gallos ei daturum polliceretur qui pugnando interirent, Istos mihi des, inquit, nolim, sed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicyonius ductum aquarum in oppidum Chryseorum labētem rupit, mox factis suis restituit aquam elleboro corruptā,qua vtentes profluuio ventris correptos cepit.

Pyrrhus quum ex Antigona quidem Ptolomæum, ex Ianossa verò Alexandrū,ex Tircenna Helenū filios suscepisset, omnes manu prōptos & bello feroces, statim à pueritia adhoc ipsum innutritos,dicit cuidā ex filiis puero patrē rogāti cuinā regnū relinqueret,respōdisse,ei ex vobis qui gladiū acutiorē habebit.Sed hoc nihil differt ab illa tragica detestatione, Acuto ferro diuidant fratres domū.Idē ex Ambrachia vt quendā maledicum pelleret precantibus respondit,Potius apud paucos illic manens,quàm currens apud multos de nobis obloquatur.

Darius vt Scythas discessu falleret,asinos canésq; in castris reliquit, quos quū rudentes latrantésque hostes audirent,remanere Darium credidere.Eodem modo Ligures per diuersa loca buculas laqueis ad arbores alligauere, qui diducti, frequentiore mugitu speciem remanentium præbuerunt hostium.

Leonidas rex intempestiue quodam de rebus militaribus verba faciēte,O hospes,inquit,non opportune quod oportet vteris. Eius quoq; ducis contra Persarum exercitum quàm fortiter commilitones suos hortantis elogium est, vt non aliter pranderent quàm si apud inferos cœnaturi essent.Mirum dictu,non in ore creuit cibus,non hęsit faucibus, non elapsus est manibus, cæterum alacres & ad prandium illi promiserunt,& ad cœnam.

Periandri consiliū Thrasybulo datū est, supereminētes spicas decerpere,tāquā opportunū fuerit eminentiores ciuium de medio tollere.Itidem Tarquinius Superbus pater,apud nostros Sabinorum principes necandos censuit.

Theopompi regis dictum probari etiam solet, qui dicente quodam eo seruari Spartam quòd reges imperare didicerint,Quin propterea,inquit,potius quòd ciues imperio parent:non enim parere illis patiuntur, qui nesciunt imperare, sed subiectorum obedientia disciplina est principis: nam qui recte ducit,vt recte sequātur efficit. Atqui sicut equestris artis est, mansuetum præstare & obsequentem equum:sic & regiæ disciplinæ munus,obedientes efficere.

Helius Cōmodus Cęs.cursoribus suis exēplo cupidinū alas frequēter apposuit, eosq; à ventorū nominibus sępe vocitauit, Boreā,Notū aliū,& itē Aquilonē aut Circiū cęterisq; nominibus appellās,& indefesse atq; inclemēter faciēs cursitare.

M.Sertorius acie decertātē barbarū qui ei nūciauerat Hyrculegiū periisse pugione traiecit,ne in aliorū notitiā pueniret,& ob hoc animi suorū infirmarētur.

Antoninus

silire visus esset, Non pudet vos, ait, eius generis hostes pertimescere, quorum mœnibus per secordiam lepores indormiunt?

Pompeius Luculli facta detractans, illum dicebat tragicum & vmbratile quoddam bellum cum regibus gessisse: sibi verò certam atque sobriam hostium vim ad expugnationem reseruatam esse, quũ Mithridates ad enses & equos confugisset. Ad quæ Lucullus, simulachra & vmbras belli immo Pompeium accessisse expugnatum aiebat, suetum veluti volucrem alieno cadaueri celerem aduentare, reliquiísque bellorum insurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis insurrexisse eum dicebat, quum illa Crassus, alia Metellus, alia Lepidus bella strenuè gessisset. Ad hæc Sertorii scripturis in Hiberia potitus, inter quas erant multorum ducum epistolæ quibus ad mutandam perturbandámque rempub. Sertorium Romam accersebant, illas omnes concremauit, facultatem his quidem præbens vt mali ad sanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoque Pompeius quum omnes factiones suæ vno pene ore, tanquam diuino quodam oraculo moniti, ad furentem Cæsaris inuasionem pronunciarent nulla ratione posse concipere quo se modo tueri posset, cum tãta veniente belli tempestate delectum ad resistendum neque haberet vllum, neque pararet, respondisse fertur, fore quum Italiæ solum pede quateret, vt pedestres copiæ equestrésque scaterent: paulo verò pòst, fama increbrescente & nuntiis, quum percepisset Rubiconem flumen transiuisse Cæsarem Ariminúmque egregiam tunc & amplam vrbem ilico subegisse, ac palam magísque ac magis in dies increbesceret rumor Cæsarem iratum & infensum Pompeio & patribus esse, atque eo animo aduentare vt consulatum aut sponte datum acciperet, aut negatum, vi, armis arriperet, proindéque copias quæ Picenum, quæ Vmbrum, quæ Hetruscum agrum occuparent, omnémque exercitum suum Romam traiicere (quanquam id falsum erat, quum maiorem non haberet manum quàm trecentorũ equitum & quinque milium peditum) metu tumultúque huiusmodi preuio qualis nunquam antè vrbem inuaserat ita sunt Pompeianæ factionis omnium deterriti animi, vt ciuitas tota trepidaret, nec venire ad vrbem Iul. Cęsar Ro. ciuis ac legiones romanæ, sed Pœnus ille ferúsque hostis Hannibal, ac omnis barbaries videretur: futurus quidem si vinceret Cæsar nec Cinna clementior in principum cæde, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandísque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato græcam vrbem oppugnanti quum diceretur, iuuentutem ibi iaculis ac sagittis studiose exerceri, Pluris eam, inquit, vendam.

Iugurtha Numidarum rex corrupta muneribus senatus parte atque auro victis belli ducibus, sępe votorum iniquissimorum compos, quum tandem pecuniæ & artibus suis fidens Romam sub fide publica venisset, atque inde præter spem verecundia vincente cupidinem iussus excederet, portas vrbis egressus crebróque tacitus subsistens & in tergum versus, in fine dixisse traditur, O vrbem vęnalem, & maturè perituram, si emptorem inuenerit: quod verbum ab hoste prolatum, dictu mirum est quàm latè ad infamiam Romanorum inuulgatum est.

Philippus Alexandri pater quum munitissimum castellum quoddam capere

ſtat omnium vrbium legatos, atque eis oſtendiſſe, eorum rebelliones Romanis quàm laborioſas, Hiſpanis diſcriminũ plenas, peſtiferas, atque funeſtas eſſe: hortatum deinde vt rebellionibus abſtinerent, vtq; quonam id modo fieri melius quiret in commune conſulerent: nil reſpondentibus illis, aliquot dierum ſpacium dediſſe, quo exacto, reuocatis iterumq; ſilentibus, ipſum conſilio quod ab illis quæſiuerat in ſe aſſumpto miſiſſe per vniuerſum orbem nuncios edictáque vt vno die Romanis qui in vrbium præſidiis erant muri omnes euerterẽtur: quo facto, ipſus ilico ad eos qui adhuc rebellarẽt cũ exercitu ſe conferens, omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quum Eumenes rex Romam profectus eſſet & à ſenatu comiter & honorifice ſuſceptus, & clariſſimorum circa eum ciuium frequentia certatim verſaretur, Cato non obſcure tantum erga regem ſtudium ſuſpectum habens, eum declinabat, verùm quum ipſi diceretur, Eumenem frugi virum, amiciſſimo animo in rempub. Romam veniſſe, Eſto, inquit, cæterũ hæc ipſa Belua, Rex ſcilicet, natura vorax canis eſt. Rurſus quum animaduertiſſet in Hiſpania potiri ſe quodam oppido poſſe, ſi inopinatos inuaderet, quatridui iter biduo per confragoſa & deſerta emenſus nihil tale metuẽtes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſam tã facilis euentus requirentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos quũ quatridui iter biduo cõfeciſſet.

Epaminundas vxorem quum nunquam nouiſſet reprehenderetúrq; quòd liberos non relinqueret à Pelopida qui filium haberet infamem, maleq; eum in eo patriæ conſulere diceret, Vide, inquit, ne tu peius conſulas qui talem ex te natum relicturus ſis. Neque verò ſtirps poteſt mihi deeſſe: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modo mihi ſuperſtes, ſed etiam immortalis ſit neceſſe eſt.

Pomponius, vir inſignis, cum in Romanorum cõgreſſu acceptis vulneribus ad Mithridatem ductus fuiſſet rogaretúrque ab eo ſi curatus ſibi foret amicus, Si tu, inquit Pomponius, Romanis amicus fueris: ſin autẽ, me quoq; inimicum habebis. Mithridates clariſſimam viri conſtantiam admiratus, ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiuſmodi ad ciues reſponſa feruntur, quonam pacto hoſtium impetus repellere poſſent poſtulantes, Si pauperes, inquit, manſeritis & contemptiones mutuas omiſeritis. Et rurſum de muris, nequaquam ea vrbs minus circundata muro fuerit, ſi quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius coſ. quũ in Lucanis iuxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini agmen eius ſcorpionibus adorirentur, captiuis euntium latera prætexuit, quorum prætextu hoſtes tela inhibuere. Idem nocturnas excubias iuſſit ſine haſta & ſine enſe aſſeruarẽt, quò deſperantes qui hoſtibus repugnarent magis ſomno reſiſterent.

Tyberius Gracchus Luſitanis aſſerentibus in decenne tempus alimoniam ſe habere, & obſidionis incõmoda non reformidare, Vndecimo, inquit, anno vos capiam: quo dicto perterriti Luſitani tametſi commeatu muniti ſe dediderunt.

Lyſander poſtquam incumbentibus Corinthiis mœnia prætergrediens, languidiores ad inuadendum Lacedæmonios cernit, & interim lepus foſſam tranſilire

Antoninus Pius pacem eousque dilexit vt Scipionis sententiam vsurpare sæpe solitus sit,qua ille profitebatur,malle se vnum seruare ciuẽ quàm mille hostes occidere.

Hannibalem venientem in Italiam cum tria milia Carpentanorum relinquerent,callidissimo ille astu ne & cæteri mouerentur edixit,à se esse dimissos & insuper in fidem eius rei paucos leuissimæ operæ domũ remisit.Eiusdẽ quoq; ducis clementissimum sane salubreq; in suos consilium : nam quum milites eius gelu ac frigore torperent,ignibus ante tentoria factis vt epularentur edixit, oleumq; per manipulos impartiendum vt vngerentur mollirentq; artus misit : & scitè id quidem ac sapienter. Nam vt physicis placet , oleo nihil si corporibus exterius admoueatur salutarius : si interius,nihil perniciosius est. Rursus quũ apud Aufidum, fluuium prope Cannas castra haberet & orto die extemplo belli signum extulisset (Nam erat rubra quædam vestis supra consulis tentorium protensa) Carthaginenses prospecta imperatoris Romani audacia,& copiarum hostilium multitudine,quum ipsi haud medium numerum attingerent, principio,ingenti trepidatione perculsi sunt : Hannibal iubens exercitum arma capere, eques ipse cum paucis ex quodam humili tumulo hostes qui iam legiones in acies struxerant,speculatur, quúmq; quidam ex his qui circa ipsum erant,vir haud inglorius Gisgo diceret admirabilem sibi hostium multitudinem videri , contrahens faciem Hannibal,inquit,Alterum te vidisse puto hoc admirabilius, quod è memoria tua excidit: interrogante Gisgone quidnam illud esset, respondit Hannibal,quòd inter hos tot homines,nemo pręter te sit qui Gisgo appelletur: hæc scõmata præter opinionem accidentia, omnes in risum milites coniecerunt,& qui ex colle digrediebantur,& qui circa eum erant: quare quum Carthaginẽses prospicerent imperatorem eorum in periculo iocari, & rem parui facere, in conserendo bello audentiores facti sunt.

Claudius Nero victis Pœnis quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traiicientes exceperat , caput Hasdrubalis in castra Hannibalis eiecit : quo factum est vt Hannibal (nam frater occisus erat)exercitus desperatione aduentãtis præsidii affligeretur.

Camillus disceptãtibus Romanis obsessis cũ Gallis de pecunia pẽdenda interueniens,cũ optimatibus aurũ arripiens,ministris dedit,trutinã reddidit hostibus, abire iubens,proprium inquiens esse Romanis ferro non auro patriam seruare.

Domitius Corbulo quum Cretam obsideret & Armeni pertinaciter viderentur tolerare obsidionem in Vaduadum ex megistanis quos cœperat animaduertit,caputq; eius in balista excussum intra munimenta hostium misit: id fortè decidit in medium concilium quod tum maxime habebant barbari,ad cuius conspectum velut ostento consternati ad deditionem festinauerunt.

Gallorum equites pectoribus equorum ad terrorem suspensa Romanorum gestarunt capita , & lanceis infixa, ouantésque moris sui carmine : quanquam sint qui Vmbros fuisse non Gallos tradant.

Appius Claudius,in õni sermõe negociũ Romanorũ ocio pręferre solitus fert: atq; nemo tã demẽs est q ocii dulcedinẽ, negociorũ curis,si securitas cũ ocio con-

 tingat

tingat nō præferendā censeat: sed in anteriora prospiciens vir cautissimus, videbat id qđ exitus ap̄pbauit, Romanā virtutē negotiis ali, segnicieq́ marcescere.

Q. Metellus bello punico secundo, pulso tādem ex Italia Hannibale ac subacta Carthagine, cunctis gaudio exultantibus solus in senatu graui ac circumspecta sententia vsus est, Ignorare se asserens ea victoriáne lætabilior an formidabilior esset reipub. Sicut enim Hannibal Alpes ingenti strepitu transgressus, concussa Italia dormitantem populum Ro. excitasset, securus torpor oppprimeret.

Scipio Nasica vir optimus à senatu iudicatus, tertio bello punico dum à sententia Catonis Censorii, qui vir omniū sapientissimus habebatur acerrime constanterq́ dissensit, & illo censente inexorabiliter delēdam esse Carthaginem aduersatus est, non quòd vrbem infestissimā parcius odisset, sed quòd patriam diligeret cuius mores præuidere se dicebat in luxuriam abituros amoto emulę vrbis stimulo. Atq́ vtinam eius tunc consilium valuisset, longioris ęui forsan Romana fœlicitas fuisset, nec vitiis propellentibus corruisset, pace bellorum gloriā inquinā̄te, atq́ orbem domitum vindicante luxuria.

Melanthus Atheniensium dux quum prouocatus à rege hostiū Xantho Boētio, descendisset ad pugnā, vt primum cominus stetit, Inique, inquit, Xanthe & contra pactum pacis, aduersus enim vnum cum altero processisti: quumq́ admiratus ille, quisnam se concomitaretur respexit, adortus hominē vno ictu cōfecit.

Dionysius senior cum sorte concionatores pro literarum ordine traherentur, vbi, D litera forte ipsi obuenisset, ad eum qui dixisset deliras Dionysi, dominabitur immo respondit, atq́ vbi concionem habuisset, continuò à Syracusanis prętor designatus est: accusantibus verò quibusdam, hominem à se honorari & ad dignitatem prouehi, qui & improbus foret & molestus ciuibus, At volo, inquit, eum esse quem magis quàm me oderint.

Leon Byzantius, gibboso, sibi oculorum vitium obiicienti, Humanū, inquit, malum reprehendis, quum ipse tergo supplicium luas.

Hermocrates Syracusanus superatis acie Carthaginensibus, veritus ne captiui quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia veritas euentus dimicationis in epulas, in securitatemq́ compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione assecutus est, vt solito attentius accuratiusq́ vigiliæ agerentur.

Caius Pontius Samnitum imp. ambos coss. atque omnem exercitum ro. forte præruptis & angustis locis incluserat, miserabile spectaculum, tot fortissimos viros, adēpta pugnæ copia, & armatos simul & captiuos cernere: quum interuentus noctis animos ab operibus in curas traduxisset, nec minus lętitia victoribus, quàm inclusis dolor consilium ademisset, visum est Herenniū Victoris patrem, virum & ætate & sapientia prouectum consulere, (Neque enim aberat) senex audito rerum statu consilium dedit vt abire permitteret, insuper honorificis verbis & omni obsequiorum genere prosequeretur: quod vbi in consilio castrensi apud feroces animos iuuenum agitari cœpit, nimis molle ac prorsus senile consilium de tam infestis hostibus, & indignum omnibus videri: proinde iussus nuncius reuerti, ac virilius responsum petere. At ille omnes ad vnum occidendos censuit

Romanos

Romanos: enimuero tum cuncti,præcipue imperator delirare iam ſenem arbitrati ſunt,quippe qui de eadem re tam pugnantia ſuaderet:quia tamen fama hominis præclara erat, placuit rurſum exquirere, ſi quod forte medium conſilium haberet : tum verò ſenior ſtratis ſeſe iuſſit attolli, & vehiculo impoſitum ſe ad caſtra filii perferri, cuius aduentum circũfuſis omnibus, Nihil, inquit, noui conſilii daturus venio,ſed eorum quæ dedi dicturus rationem: Primũ quidem eſt,Romanos bello clariſſimos & optimos mortaliũ viros, grandi & inſperato beneficio aſtrictos ex inimicitiis ad amicitiam attrahere, & vobis ac poſteris veſtris tam validæ gentis præſidium promereri: quonam enim modo vnquam odiſſe poterunt,aut eos aut eorum ſobolẽ qui ab eis naſcentur per quos ſe meminerint vita ac libertate donatos? Secundum, ſi hoc vobis diſplicet, reor vti pręſenti fortuna, & gentem inimicam extirpare funditus placeat : ſic enim in longum non tantum vobis conſulitis,ſed natorum natis,& qui naſcentur ab illis. Tertium ſane quod ex me petiſtis conſilium nullum eſt: nam quos, inquit, in manibus habetis dimittere contumeliis affectos, ea demum ſumma dementia eſt,quæ nec hoſtem tollit nec amicum parat: verumtamen cæcus & inſolens victoris animus vtroq; cõſilio deſpecto,tertiũ quod ille dãnauerat amplexus,exercitum & conſules exarmatos & ſub iugum actos relaxauit,armis etiam veſtimẽtisq; ſublatis,tantum ſingulis vilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegenda conceſſit,quod quum nunciatum eſſet Herennio,vt audiuit eos mœſtiſſimos abire,nec amicum, nec hoſtem poſſe à quoquam romano verbũ extorquere,Ei,inquit,miſero quàm graues minæ ſub hoc ſilentio premuntur : id quoque quàm vere prodiderit ſubſecuta Samnitũ ſtrage duce Papyrio Curſore repoſitumq; iugum Pontio & legionibus teſtatur. Eiuſdem etiam Caii Pontii Samnitum imperatoris dictum illud memorabile fuiſſe aiunt, Vtinam,inquit,ad id tẽpus me fata reſeruaſſent quo Romani dona accipere cœpiſſent : non eſſem paſſus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hoſtis optabat: videbat enim imperium donis corruptibile,diuturnum eſſe non poſſe.

Xerxi quum exercitus ſui magnitudine multa vndique iactarentur quæ hominem nimia exiſtimatione ſui furentem concitarent, aliusq; diceret Græcos quibus bellum illaturus eſſet,non laturos nuncium belli,& ad primam aduentus famam terga verſuros, alius nihil eſſe dubii quin illa multitudine non vinci ſolum Græciam, ſed obrui poſſe,alius vix illi rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copiis campeſtria vix patere,cęlumq; haud ſatis ad emittenda omniũ manu tela multaq; in hunc modum, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, Ipſam illam quæ ſibi placeret multitudinem indigeſtam & grauem metuendam eſſe ducenti: non enim vires habere,ſed pondus: verumq; eſſe quod diceretur,maiorem belli apparatũ eſſe q̃ qui recipi ab his regionibus poſſit,quas oppugnare conſtituiſſet : quæ res contra te eſt,ob hoc ipſum te Græcia vincet,quia non capiet,& vti toto te nõ poterit. Pręterea quæ vna rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire aut firmare labentia, multò antè vinceris q̃ victum eſſe te ſentias : ſic denique vt Demaratus prædixerat, ſtratus per totam

paſſim

passim Græciam Xerxes intellexit quantum ab exercitu turba distaret.

Hanno Carthaginensis, vir apud suos spectatæ prouidentię. perferuidũ Hannibalis ingeniũ ab infantia contemplatus, semper suasit continendum domi sub legibus, docendũ ex ęquo cũ ciuibus suis viuere, abstrahẽdum ab exercitibus ne intempestiuo assuefactus imperio, postquã ceruicem dedisset, tyrannum ageret: id salubriter ne præmoneret declarauit exitus. Quanta enim cum Aphricę, Hispaniæq; & Italiæ ruina, quantoq; populorum cum gemitu ac sanguine imperitandi dulcedinem semel degustatam perpetuam reddere puer ille nixus sit, tam notum est vt commemoratione non egeat.

Periclem Atheniensium ducem, quem virum cautissimum fuisse constabat, Aristophanes comicus ab inferis reuertẽtem finxit, conciues suos monentem, non oportere in ciuitate leonem educari: verum si educatus fuerit, obsequi oportere: persuadere volens hoc figmento, adolescentibus generosis ac præferocibus habenas substringi debere: postquam laxatæ sint, serò contrahi, immodica frenum recusante licentia. Posse igitur inimicũ libertati nimium fauorem petentibus negare, consecutis verò eripi non posse. Idem Pericles cum à Themistocle vehementer dissideret, multęq; inter ipsos & graues essent, & dissonæ contentiones, dicere in concione solitus fertur, nunquã salutem Atheniensium rebus fore, nisi se ac Themistoclem in barathrum coniicerent.

Cimon Atheniensis, Peloponesiaci belli tẽporibus qui fuisse dicitur, inhumanus admodum & hominum congressus fugiens, & colloquia omnia præter vnius Alcybiadis qui ea tempestate adolescens erat, & præstanti forma, & lingua maxime promptus, quum eum libentissime amplecteretur oscularetur q;, interrogatus ab Epemanto quid ita faceret, ideo se adolescentem amare respõdit quòd intelligeret illum multorum malorum causam Atheniensibus fore.

Iulius Cęsar ciuili victoria clementissime vsus, quũ scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab his qui videbantur aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus, igni tradidit, & quàmuis moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse: maximum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset: satiusq; esse ratus, in quibusdam rebus decipi, quàm fallacissimis suspicionis & coniecturæ irritamentis posse decipere. Idem Pomponio ostendẽti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse passum pro eo pugnante gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Huius paterni verbi etiam postea forte memor Augustus, in quempiam simili modo iactitantem, & cicatrices ostentantem inuectus est.

Antigonus secundus, Demetrii filius, quum bello nauali aduersus Ptolomæi prætores pugnaturus esset, gubernatorq; dixisset hostiũ naues multo plures esse, At me, inquit, præsentem aduersus quot naues opponis? inuadentibus verò hostibus, quum aliquando cessisset, ait nequaquam se fugere, sed ipsum vtile quod retro positum esset insequi.

Alcybiades canem quum haberet optimum quem nummûm septem milibus emerat, ei caudam abscidit, dicentibúsque id vile inclyti ducis ministerium fuisse, Hoc ideo feci, inquit, quò Athenienses hac de re loquentes, de me aliud nihil

nihil curiosius quæritent.

Thymoleon quũ Demenatus in concione populi de rebus gestis eius detrahere cœpisset, ac nõnulla inueheretur in eum, dixit nũc demum se voti factũ compotem, nanque hoc à diis immortalibus semper precatum vt talem libertatẽ restitueret Syracusanis in qua cuiuis liceret de quo vellet, impune dicere.

M. Bruto quum se penè tota Lusitania dedidisset ac sola gentis huius Citania ciuitas pertinaciter instaret, tentata redemptione propemodum vno ore legatus eius respondit, ferrum videlicet sibi à maioribus quo vrbem tuerẽtur, non aurum quo libertatem ab imperatore auaro emerẽnt relictum.

Timotheus fortunatus imperator quum putaretur, atque qui ei inuiderent pingerent vrbes quæ illo dormiente ad rete vltro se implicarent, Itaque dicebat Timotheus, si huiusmodi vrbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini quum vigilauero? Ad hæc quum ex audacibus prætoribus quidam Atheniensibus vulnus ostenderet, At me, inquit, puduit quòd me prætore vestro in Samo catapulta propè concidit.

Lysimachus in Thracia superatus à Dromachea, quum & sese, et exercitum suum præsidi dedidisset, vbi bibisset in captiuitate positus, O dii, inquit, vt paruæ voluptatis gratia memet seruum ex rege feci.

P. Syllanus quum maxima apud hostes dignitate ac potentia præstans, Mario in bello ciuili fossa circundato & obsesso occasionem & tempus operiens dixisset, O Mari, si magnus imperator es, descende in aciem & pugna, respondisse Marium ferunt, At tu si clarus imperator es, certare me nolentem coge. Iterum quum aliquando hostes sibi congrediendi præbuissent causam Romanúsque certamen detrectauisset, vt abiere, vtrinq; militibus in concione habitis, Ambigo, inquit, an hostes, an vos magis eneruatos appellem: non enim vestra illi, nec vos eorum terga intueri potestis.

Laberius quum vitam omnem honesta militia exegisset, sexagesimum vitæ annum agens, ad extremum Iul. Cæsaris blanditiis ac precibus quæ de ore principum armatæ prodeunt productus in scenam, de Romano equite factus est mimus: quam iniuriam ipse quidem non tacitus tulit, immo multis & inter cætera his questus est verbis, Ego bis tricenis annis actis sine nota, eques Romanus lare egressus meo domum reuertar, minimúsque: nimirum hoc die vno plus vixi quàm mihi viuendum fuit. Idem diu antè clarissimus & inuictus, tandem à Publio victus extitit, quippe à quo ea tempestate nemo non victus extitit, quod & Iulius Cęsar diffiniuit his verbis, Fauente tibi me victus es Laberi: & Laberius ipse tam æquo tulit animo vt victum se sine altercatione fateretur, his sapiẽtiæ plenis & memoratu dignis versibũs, Non possunt primi esse omnes omni in tempore, Summum ad gradum quum claritatis veneris Consistes ęgre & citius quàm descendas Decides, cecidi ego, cadet qui sequitur, Laus est publica.

Athenodorus singularis & vita & doctrina philosophus, quum aliquandiu in instruendo Augusto dedisset operã & vrgente senectute facultatem in patriam redeundi ab imperatore oraret, ac tandem impetraret, discessurus vt aliquod quasi pignus & perpetuum sui recessus monumentum relinqueret, in extremo

tremo abeundi gratificandique officio quum irasci, inquit, Cæsar, tibi contigerit, nihil prius dixeris feceris ue quàm quatuor & viginti literas mente percurras: quod à philosopho summo inuentum proinde puto, quò concitatio illa vehemens anini aliò traducta, parui temporis momento languesceret: sapiens profectò præceptoris dictum. Non minus benignum illud Octauiani Cæsaris factum: apprehensa enim Ahenodori dextra, Tua mihi & adhuc opus est præsentia dixit, hominemq; apud se annum postea tenuit, præfatus taciturnitatis, quia sine periculo sit, tutum, nec mediocre præmium fore.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Sextus.

Belli gerendi indicendiq;, aut feriendi fœderis antiquorum rationes. Cap. I



Vnt aliæ bellorum rationes atq; consilia permulta, Sigismunde Pandulphe, quæ tradere, ardua res quidem erit & operosa nimis, quoniam quod vtile quisq; probat dux & imperator id & sequitur: & quanquã nouis ingeniorum inuentis occurrere difficillimum etiam sit, quum non præmeditata sepenumero casus afferat, dabimus tamen operam ex his quę prioribus ad gloriam successerit viã aperire posteris, vt ex similibus elicere similia queant consilia: instituti nanque veteris ac probati quàmdiu fuisse legimus nullum bellum geri, neque indici debere, neque solere, nisi quicquam prius hostibus à sacerdotibus fœcialibus denuntiatum esset, apud quos belli æquitas pacísque sanctissimo Ro. populi iure perscripta erat. Formula autem indicendi belli aut feriendi fœderis per fœcialem huiusmodi erat: & qua nulla, vt Liuio placet, vetustior esse memoratur, Fœcialis inquit, regem Tullium ita rogauit, Iubésne me, rex cũ patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Saginia, inquit à te rex posco. Rex ait, puram tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit, postea regem ita rogauit, Rex facis ne me tu regium nuncium populi Romani, vos comitesq; meos, Rex respõdit, quod sine fraude mea populique Romani Quiritum fiat facio, multisq; id verbis quę longo effata carmine non operæ precium est referre, peragit: legibus deinde recitatis, Audi inquit, Iupiter, audi Paterpatrate

trate populi Albani,audi tu popule Albane,vt illa palam prima postremáue ex illis tabulis ceráue recitata sunt sine dolo malo,vtiq; ea hic hodie rectissime intellecta sunt,illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit,consilio publico, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito,vt ego hunc porcum hodie feriam, tantóque magis ferito quanto magis potes pollésque: id vbi dixit,porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani suúmque iusiurandum per suum dictatorem suósq; sacerdotes peregerunt. Ancus autẽ Martius Numæ Pompilii ex filia nepos, æquitate ac religione aui persimilis,qui Latinos bello domuit, ius fœciale quo legati ad res repetẽdas vterentur ab Equiculis transtulit,quod prius Hesus fertur excogitasse.Patrispatrati vsus eodem tempore quo Fœcialis apud Ro.prodiit.Nam & in feriendis à fœcialibus fœderibus, Patrispatrati opera auctoritásque exigebatur. Legatus igitur idemq; Paterpatratus vbi ad fines eorum venit vnde res repetũtur,capite velato filo,lanę velamẽ est, Audi Iupiter,inquit, audite fines cuiuscũq; gentis sunt, numina audiãt fas,Ego sum publicus nũcius populi Romani,iuste pieq; legatus venio verbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit, Si ego iniuste impieq; illos homines illásque res dederit, populo Romano mihiq; exposco vt patriæ compotem nunquam me sinas esse: hæc quum finiit suprà scandit. Hæc quicunque primus vir ei obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendiq; iurisiurãdi mutatis peragit. Si non deduntur quæ exposcit,diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis bellum ita indicit,Audi Iupiter,& tu Iuno,Quirine,diiq; omnes cęlestes,vósq; terrestres vosq; inferni audite,Ego vos testor,populũ illũ,quicunque est nominat,iniustum esse neque ius persoluere. Sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Quum is nuncius Romam ad consulem rediit, confestim rex ex his ferme verbis Patres consulebat,quarum rerum,litium,causarum,cõdixit Paterpatratus po.ro.Quiritium Patripatrato priscorum latinorum,hominibusq; priscis latinis, quas res dari,fieri,solui oportuit,quas res non dederunt,nec soluerunt,nec fecerunt, Dic inquit ei qui primum sentẽtiam rogabat,Quid censes? Tum ille,Puro pioq; duello quærendas censeo, itaque cõsentio, consistóque,indeq; ordine alii rogabantur. Quandóque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat,bellum erat consensu fieri solitum, vt Fœcialis hastam ferratam aut sudem præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret, quòd populi priscorũ Latinorum, hominésue prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt,deliqueruntq;,Po.Ro. Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse senatúsue po.ro.Quiritium,fecerunt, deliquerũtq;,Po. Ro. Quiritium censuit, consensit, consciuit vt bellum cum priscis Latinis fieret ob eam rem: Ego populusq; Romanus, populis priscorum Latinorum hominibúsque priscis Latinis bellum indico, facióque: id vbi clara voce denunciasset,clarigationem quasi claram actionem veteres dixere, hastã in fines eorum emittebat,quę sic denique missa,belli principium erat: quod nec dissimulasse visus est Maro,quum inquit,Et iaculum torquẽs emittit in auras principium pugnæ

gnę erat. Erat & ante Bellonæ templũ, Bellica (columnę id nomen est) supra quam hastam etiam iaciebant bellũ indicturi. Ouidius in fastis, Prospicit à tergo summum breuis area circum Est vbi non paruæ parua columna notæ. Huc solet hasta manu belli prænuncia mitti, In regem & gentes quum placet arma capi. Hoc itaque tum modo repetitę primum res à Romanis ac bellum indictum, morémque eum posteri & si absoleuerit acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula Cap. II.



Celebres deinde auctores habemus, quæ vel vi vel arte excogitari ac machinari possunt ad capiendũ opprimẽdúmque hostem, nutu deorum & auspicio fieri solere, vt his propitiis & auctoribus ars efficacior esset. Simili modo in oppugnationibus vrbium ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari deum constat, in cuius tutela id oppidum sit, promittiq́ illi eundem aut ampliorem honorem apud Romanos cultúmue, quòd haud aliter vrbẽ capi posse non crederent: aut etiã si posse, nefas existimarent deos habere captiuos. Propterea durauit in pontificum disciplina quãdiu id sacrum, cõstátque ideo occultum & multis sæculis ignotũ vrbis latinũ nomen tutelarisue dei. Sed Dei quidẽ nomen nonnullis antiquorũ inter se dissidentium libris insitum est. Alii enim Iouem crediderunt, alii lunam, alii opem consciniam: & horum quidem fides firmior videtur quibusdam. Sũt qui Angeronam: inter antiquissimas sane religiones, huius deæ sacellum colitur, cui sacrificatur ante diem xii, Kal. ianuarii, quę Diua præsul silentii ipsius, prenexo ore, digitóq́ ad id admoto simulacrum habet, quod silentium denũciat. Ipsius deinde verum vrbis nomem & vnde deductum sit, inter doctissimos non satis cõstat. Vt enim Varroni placet & Liuio, potito imperio Romulo siue Remo condita vrbs est, & conditoris sui appellatione nominata. Alii sunt qui videri velint Romæ vocabulum ab Euãdro primum datum quum oppidum vbi sita nunc vrbs est, ibi offendisset, quod extructum antea latino nomine Valentia dicebatur, cuius vocabulum Arcades vertentes in græcum, iuxta prioris verbi significationem ῥώμην pro Valentia vocauere. Heraclidi placet, Troia capta quosdã ex Achiuis in ea loca per Tyberim deuenisse, deinde suadẽte Roma, nobilissima captiuarum quę his comes erat, incensis nauibus posuisse sedes, struxisse mœnia, & oppidum ab eius nomine vocauisse. Agathocles scribit Romam non captiuam fuisse, sed Ascanio natam Aeneæ neptem eiusce denominationis causam extitisse tradit, & Romæ nomen verum, vetitũ tamẽ publicari quò minus annũciarẽtur cerimoniatum arcana, neque quod sæpe aduersus vrbes hostium fecisse se nouerant, idem ipsi quoq́ hostili euocatione paterentur. Sed videndum ne quod nonnulli existimauerunt, nos quoq́ confundat opinãtes vno carmine & euocari ex vrbe aliqua deos, & ipsam deuotã fieri ciuitatem. Est autẽ carmẽ huiusmodi quo dii euocantur quum oppugnatione aliqua ciuitas cingitur, Si deus, si dea est, cui populus ciuitásq́ Carthaginensis est in tutela, teq́ maxime qui vrbis huius populiq́ tutelam recepisti precor, veneroréq́, veniamq́ à vobis peto, vt vos populũ ciuitatemq́ Carthaginensium deseratis, loca, templa, sacra, vrbẽ eorum relinquatis, absque his abeatis, eiq́ populo, ciuitati, metum, formidinem,

obliuionem

obliuionem iniiciatis,proditíq; Romam ad me meósq; veniatis, nostráq; vobis loca,tēpla,sacra,vrbs acceptiora probatioráq; sint: mihi quoq; populóq; Romano militibúsq; meis præpositi sitis,vt sciamus, intelligamúsq; : si ita feceritis,voueo vobis templa ludósq; facturũ.In eadē verba hostias fieri oportet, auctoritatémq; videri extorum,vt ea promittãt futura: vrbes verò exercitúsq; numinibus iam euocatis,his verbis sic deuouētur,Dis pater veiouis,manes,siue quo alio nomine fas est nominare,oro vt omnes illã vrbē Carthaginem exercitũq; quē ego me sentio dicere,fuga,formidine,terrore cōpleatis: quíq; aduersus legiones exercitũq; nostrum arma,teláq; ferent,vtì vos eũ exercitũ,eos hostes, eósq; homines, vrbes,agrósq; eorum & qui in his locis regionibusq;, agris, vrbibusq; habitant abducatis,lumine supero priuetis,exercitũq; hostium,vrbes agrósq; eorum quos me sentio dicere,vtì vos eas vrbes agrósq;,capita,ætatésq; eorũ deuotas cōsecratásq; habeatis, illis legibus quibus quandoq; sunt maxime hostes deuoti,eósque ego vicarios pro mea fide magistratúq; meo po. ro. exercitibus legionibúsque Do deuoueo, vt me meãq; fidē imperiumq;, legiones exercitũq; nostrum qui in his rebus gerendis sunt,bene saluos nos iri sinetis esse. Si hæc ita faxitis, vt ego sciam,sentiam, intelligãq;,tum quisquis votũ hoc faxit,vt vbi faxit,recte factum esto,ouibus atris,Tellus mater,teq; Iupiter obtestor,quum Tellurem dicit,manibus terram tangit: quũ Iouem dicit,manus ad cælum tollit: quum votum recipere dicit,manibus pectus tangit.Hęc est euocationis deuotionísq; forma ex libro rerũ reconditarum v. Sãmonici Serrani vtrũq; carmē hoc cōtinentis, quod etiã ille in cuiusdã Furii vetustissimo libro se reperisse ꝓfessus est. Liuius autem libro octauo ab vrbe cōdita trepidationem Decii consulis se deuouentis,alia deuotionis forma his verbis expressit, Agedum pontifex publicus populi ro. prei verba quibus me pro legionibus deuoueam: Pontifex eũ togam prætextam sumere iussit,et velato capite manu subter togam ad mētum exerta,super telũ subiectum pedibus stãtem sic dicere,Iane,Iupiter,Mars,pater Quirine,Bellona,lares diui,numen similes dii indigetes,Diui quorum est potestas nostrorũ hostiumq; dijq; manes, vos precor,veneror, veniam peto feroq; vt Po.Ro. Quiritium vim victoriãq; prosperetis,hostesq; Po.Ro.Quiritiũ terrore,formidine,morteq; afficiatis,sicut verbis nũcupaui,ita pro Ro.Po.Quiritiũ exercitu,legionibus, auxiliis Po.Romani Quiritiũ,legiones,auxiliáq; hostium mecũ diis manibus tellurique deuoueo.Hęc ita precatus,lictores ire ad T.Mãliũ iubet,maturéq; collegæ se deuotum pro exercitu nunciare,ipse incinctus cinctúq; gabino armatus in equum insiliit,ac se in medios hostes immisit, cōspectus ab vtraq; acie aliquãto augustior humano visu,sicut à cęlo missus piaculũ omnis deorum iræ qui pestem à suis aduersam in hostes ferret: ita omnis terror pauórq; cũ illo latus,signa prima Latinorũ turbauit, deinde in totã penitus aciem ꝑuasit,euidētissimũ id fuit ꝙ quòcunq; equo inuectus est, ibi haud secus q̃ pestifero sidere icti pauebãt, vbi verò corruit obrutus telis,inde iam haud dubie cōsternatæ cohortes Latinorum fugam ac vastitatem late fecerunt.Illud etiam adiiciendum videtur,licere Consuli Dictatoríq; & prætori quum legiones hostium deuouerit, non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere.


Eque etiam ſermo ille quem de Zaleuci, Minois, Lycurgi, Numæ aliorumq́ſ ſimilium virorum religione deorum narrant hiſtoriæ, ineptum quicq̃ habet, qui vt infrenes difficiléſq́ multitudines guberna rent, componerẽt, caperent, magnaſq́ rebus publicis nouitates afferrent, deorum opinionem commẽti ſunt, quæ ipſis illis quorum gratia fingeban tur ſaluti eſſent: in qua re præter hos quos modo diximus, nec externorum, nec noſtrorum ſimilium virorũ deſunt exempla. Nanque Epaminundas ille Thebanus, non aliter aduerſus Lacedæmonios quàm religione fidutiam ſuorum adiuuandam cenſuit, è veſtigio enim arma quæ in templi ornamentis affixa erant nocte ſubtraxit, perſuaſitq́ militibus deos iter ſuum ſequi, et præliantibus ipſis adiumento fore. Pericles Athenienſium quoq́ dux initurus pręlium, quum animaduertiſſet locum ex quo vtraq́ acies conſpici poterat denſiſſimæ opacitatis, vaſtum alioquin & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturę hominem altiſſimis cothurnis & veſte purpurea venerabilem in curru conſtituit, qui dato pugnæ ſigno proueheretur, & voce Periclem nomine appellans cohortaretur eum, diceretq́ deos Athenienſes adeſſe: quare ſubitò demiſſis ac conſternatis animis, hoſtes in fugam verſi ſunt. Thymoleon Corinthius, magnus etiam omnium iudicio vir & dux, humanarum rerum nihil quod fauſtum, fœlix, fortunatúmq́ eſſet ſine deorum numine geri poſſe putabat: proinde ſuę domi ſacellum conſtituerat idq́ ſanctiſſimè colebat. Ad hanc quoq́ hominis excellentẽ probitatem & religionem, mirabiles acceſſerant caſus: nam pręlia maxima natali ſuo die fecit omnia, quo factum eſt vt eius diem natalem feſtum haberet vniuerſa Sicilia. Syrus nomine quiſpiã Eunus, fanatico furore ſimulato, dũ Syrię deę comas iactaret, ad libertatẽ et arma ſeruos quaſi numinũ imperio cõcitauit, idq́ vt diuinitus fieri probaret, in ore abdita nuce quam ſulphure & igne ſtipauerat leuiter inſpirãs, flãmam inter verba fundebat, hoc miraculũ primo, II. M. ex obulis, mox iure belli refractis ergaſtulis, lx. amplius miliũ fecit exercitum: regiis, ne quid malis deeſſet, decoratus inſignibus, caſtella, vicos, oppidáq́ miſerabili direptione vaſtauit. Vtque ad noſtros, vnde paululũ diſceſſit, redeat oratio, Scipio maior clariſſimum hac in re prę cęteris ſibi locum vẽdicat, quippe qui ab adoleſcentia ſuprà quàm credi poſſet mira quadam arte in oſtẽtationẽ virtutis ac ſanctimonię inſtructus erat: percrebuerat enim fama, ſeu cõſultò, ſeu temere, incertũ, nõ humana ſed diuina eũ ſtirpe progenitum, cui quidẽ in tali re vſu euenit, & fabularum ambages aderãt, viſum ſerpẽtẽ inſuetæ magnitudinis in lecto matris, ſibi infanti draconẽ circũfuſum nihil nocuiſſe, multa id genus, in vulgus indoctũ matura: Hanc de ſe opinionẽ hominũ tali ingenio nutriuit vt de origine quidẽ ſua nihil ſpõte loqueretur, & interrogatus an vera eſſent quæ paſſim ferebãtur, nec affirmaret ne quã exinde vanitatis notam incurreret, nec negaret quod credi ab omnibus gratulabatur: hac taciturnitate plus aſſecutus, q̃ ſi palàm Iouis ſe filiũ prędicaſſet. Addidit etiã aliud religionis genus, per ſingulos dies antequã quicquã publici priuatiq́ muneris ageret, in capitoliũ aſcẽdens, cellã Iouis ſolus intrabat, ibiq́ aliquãdiu perſtans, veluti diuino colloquio frueretur, quod vulgo perſuaſerat,

suaserat, inde spei plenus ad gerendas res digrediebatur, idq; in multis bellis, repletis superstitione ac spe militum animis, quasi è cælo promissis prosperis euẽtibus ad victoriam eis contulisse certũ est. L. Sylla quò paratiorem militem ad pugnãdum haberet, prædici sibi à diis futura simulauit. Postremò etiã in conspectu exercitus priusquã in aciem descẽderet, signum amplitudinis quod Delphis sustulerat orabat, petebatq; promissam victoriã maturaret. C. Marius mulierem quandam Syram, nomine Martam habuit, vaticinii (vt dicebatur) gnaram, quã lecticæ incubãtem compositè ornateq; circunducebat, à qua se dimicationum euentum prædiscere insimulabat. Q. Sertorius cum barbaro & rationis & cõsilii experti exercitu, in religionẽ tamẽ prono vteretur, ceruã cãdidi coloris per Lusitaniam ducebat, tanquã donum id esset Dianæ sibi transmissum, & ab ea quæ agenda quæve vitãda erant pernoscere se asseuerabat: nam quotiens hostium copias fines ingressos, aut oppidum aliquod cepisse occultè persenserat, in somnis sibi dictum à cerua insimulabat, vt suos in armis haberet. Rursum verò, si victoria aliqua ducũ suorũ deferebatur, occultato nũcio ceruam coronabat, sibiq; ab ea quoq; faustè nũciatum, & ob id diis supplicãdũ esse dicebat, quasi aliquid fœliciter gestũ audituros: hac ratiõe illos sibi magis ac magis parere cõpellebat, veluti nõ hominis alienigenę, sed dei cõsiliis ac religiõe summa ducerẽtur. Post hos deniq; intueri si libet, M. Furium Camillum, virum religione pace ac bello verè vnicũ, cæterósq; Romanorũ et exterarũ gẽtiũ illustres, ab ætatis nostrę memoria remotos, maximarũ ꝓfectò victoriarum et optatę glorię cõpotes fuisse eos semꝑ inuenies, q̃ res præ cæteris exactissimo deorũ cultu auspicioq; gessissent.

Quòd religiosa usque adeò res Militia erat, ut non nisi sacramento miles fieret. Cap. IIII.



VSque etiam adeò religiosa res Militia fuit, vt non nisi sacramẽto fieret miles, & qui miles non esset, ei militare munus obire non liceret: cuius rei fidẽ si quęris, in primo Offic. libro M. T. C. opulẽtissimus testis est, Pompilius inquit imperator tenebat prouintiã, in cuius exercitu Catonis filius tyro militauit: quum autẽ Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoq; filium qui in eadem legione militabat dimisit: sed quum amore pugnãdi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, vt si eum pateretur in exercitu remanere, secũdò obligaret militiæ sacramento, quia priore amisso iure, cũ hostibus pugnare nõ poterat. M. quoq; Catonis senis ad M. filium extat epistola, in qua scribit se audisse, eũ dimissum esse à cõsule quum in Macedonia bello Persico miles esset, monet igitur vt caueat ne pręlium ineat: negat enim ius esse cum hoste pugnare, quasi miles non sit: ecce ꝙ vir sapiẽtissimus militem non credebat, nisi eum qui sacramento ad militiam esset adactus.

Quando ex uoluntario inter ipsos milites fœdere militare sacramentum ad tribunos ac legitimam iurisiurandi adactionem translatum sit, quidq; iurarent se facturos. Cap. V.



LVcio etiam Flac. & C. Varrone coss. milites primo iureiurãdo facti sunt: antea enim sacramẽto tantũmodo à tribunis rogabãtur, ipsiq; inter se cõiurabãt ducis aut tribuni parere edicto, militiã nõ deserere, strenue pugnare, defendere signa, nõ vitare mortẽ, tenere pugnãdo locũ, eũdẽq; inter eũdũ seruare, succurrere fessis, ꝓtegere saucios, die inscripto adesse,

& citanti imperatori respondere: quod & Liuium,xxii. ab vrbe cōdita minime præterit, Delectum, inquit, profectò cos. paucos morati dies, dum socii ab nomine latino venirent, nunquā quod antè factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti milites, iussu cos. conuenturos neque iniussu abituros. Nam ad eam diem nihil præter iuramentū fuerat, & vbi ad decuriatum & centuriatū conuenissent, sua voluntate ipsi se equites, decuriati, cēturiati, pedites, coniurabāt sese fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine non recessuros, nisi teli sumendi aut petendi, aut hostes feriendi, aut ciuis seruandi causa, id ex voluntario inter ipsos fœdere ad tribunos ac legitimā iurisiurādi adactionē trāslatū.

Tribuni Militaris uerba cum delectus antiquus fieret. Cap. VI.



Mincius verò de re Militari quū delectus antiquus fieret & milites scriberentur, iusiurandum eos tribunus militum adigebat in verba hęc, in magistratu verba hæc, C. Lelii, C.F. cos. L. Cornelii, P. F. cos. in exercitu decémque milia passuum propè, furtum nō facies dolo malo, solus, neque cum pluribus pluris nummi argētei in dies singulos, extráque hastam, hastile, pompabulum, vtrem, follem, faculam, si quid ibi inueneris sustulerísue quod tuū non erit, quod pluris argentei nummi erit, vti tu ad C. Lelium, C.F. cos, L.ue Cornelium, P.F. cos. siue ad quem virum eorum iusserit proferes, aut profiteberis in triduo proximo quicquid inueneris sustulerísue in dolo malo, aut domino suo cuium id cēsebis, reddes, vti quod recte factum esse voles. Militibus autē scriptis tempus præfiniebatur quo die adessent, & vt citanti consuli responderent: deinde ita concipiebatur iusiurādum vt adesset, his additis exceptionibus, nisi harunce aliqua causa erit, funus familiare, feriæ vindemiales, quæ non eius rei causa in eum diē collatæ sunt, quo is eo die minus ibi esset, morbus sonticus, auspiciúmve, quod sine piaculo præterire non licet, sacrificiúmve anniuersarium, quod recte fieri non posset nisi ipso die. Si harunce aliqua causa erit, tum postridie licebit: quum autem miles die quæ prędicta erat aberat, neque excusatus erat, cæterum infrequens dabatur: iurabāt autem milites teste Plinio per Iouem Martemq́.

Quòd imperium belli habentibus, sceptri eleuatio iusiurandum erat. Cap. VII.



IMperium autem belli habentes apud veteres, de controuersiis iudicabant, atque hoc alii iureiurando, alii sine. Erat autem illis iusiurandū per sceptri eleuationem, vt Aristoteles auctor est. Et hæc de militaris ac imperatorii forma iuramenti dicta sunt.

Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus. Cap. VIII



QVum autem duo sint quæ militem efficiunt, delectus scilicet & sacramētum, de sacramētoq́ dictū satis superq́ sit, de altero nobis disserēdum superest: in hoc itaq́ militum delectu, primo cuius gētis sint, ipsius deinde regionis spectāda natura, quū & vario & diuerso terrarum situ cęliq́ aspectu, & facies hominum, & voces, & colores, & corporū lineamēta, & qualitates, animorūq́ diuersitates prodeāt: nec dubiū sit effœminari animos, locorum amœnitate nimia, aliquidq́ ad dandū animis vigorē corrūpēdūq́ posse regionē. Hinc enim Aegyptios esse suapte natura leues, ventosos, pēdulos, furibundos,

furibundos,iactantes, iniuriosos,nouarũ rerum cupidos, & ad omnia famę momenta volitãtes, Romanos graues,Græcos superbos,auaros, & leues,expeditiore ingenio Atheniẽses,callidos Pœnos et versipelles,insensatos Galatas,& si Diodoro credimus molles,minaces,detractores,opinioneq́ inflatos,acutos ingenio, & à doctrina minime alienos,mobiles & infidos Numidas,Seres,Persas & Allobroges,horridos Hispanos,furentes Cymbros,animosos Germanos & feroces procero corpore,animoq́ magno magis q̃ firmo Gallos,quorum Iulio Cel. belli gallici libro tertio auctore,vt ad bella suscipienda alacer nõ solum sed prõptus est animus,sic mollis ac minime resistẽs ad calamitates perferẽdas mens eorum est,vtq́ inquit romanæ pater historiæ,Horum etiã quidẽ corpora intolerantissima laboris atq́ æstu fluere: primaq́ eorũ esse prœlia plus q̃ virorũ,postrema minus q̃ fœminarũ,iamq́ cognitum est si primũ impetũ quem feruido ingenio & cęca ira effundunt sustinueris, fluũt sudore & lassitudine membra, labãt arma, mollia corpora,molles vbi ira consedit animos,Sol,puluis,sitis,vt ferrũ non admoueas,prosternũt. Quid de nõnullis Asiæ partibus,Phrygia Cariáq́ dixerim? nónne si Ciceroni credimus,& veteri prouerbio,Phryges plagis fieri solere meliores?quid de tota Caria?nõne prouerbio etiã increbuit,si quid cum periculo experire velis,in Care potissimũ id esse faciẽdũ? quid porrò de Cretensibus dicam quos Epimenidis poëtę sententia quã postea Callimachus vsurpauit,& mendaces,et malas bestias,et vẽtres pigros semper fuisse cõstat?deniq́ qui proximi sunt ad axem meridianũ subiectiq́ solis cursui,vel ad oriẽtis plagas vergunt,breuioribus corporibus sunt,ob cęliq́ tenuitatẽ ex acuto feruore ad cõsiliorũ bellicorũ cogitationes incredibili solertia expeditius celeriusq́ q̃ cęteri mouẽtur,atq́ vt ingenii & artis plurimũ,ita & animi parũ habẽt.Propter sãguinis enim exiguitatẽ,solis calore exhaustã,ferro resistere formidolosiores sint cõsequẽs est.Lucanus,

Quicquid ad eoos tractus mundiq́ teporem
Labitur,emollit gentes clementia cæli.
Illic & laxas vestes & fluxa virorum
Velamenta vides.

Sub septẽtrionibus autẽ quę nutriũtur gẽtes ac nationes,immanibus corporibus & sanguine plurimo ab humoris plenitudine & crassitudine cęli perfusi hebetes ac tardas vt habẽt mẽtes,ita & animo quidẽ magno sunt & elato,proinde ad armorũ vehementiam procliuiores sunt: sanguinis enim copia,sine timore in ferrum ruunt,& vulnera. Quod si in dubium cuipiã forte veniat, ardẽtissimus duobus in locis testis Lucanus accedit,in altero quidem his verbis,

Certe populi quos despicit arctos
Fœlices errore suo quos ille timorum
Maximus haud vrget læti metus: inde rũendi
In ferrum mens prona viris animæq́ capaces
Mortis & ignauum est redituræ parcere vitæ: in altero,
Omnis in arctois populis quicunque pruinis
Nascitur indomitus bellis & Martis amator.

Alpina etiam corpora humecto cælo educata,simile quidpiam niuibus suis habent,

bēt, suoq; similima cęlo vtūtur vt ait poëta. Quū enim mox pugna incaluerint, statim in sudorē eunt, et leui motu quasi sudore laxātur. Quū igit acutiores et ad motū pniores efficiat calidus aër hominū mentes, refrigeratus autē cōtrà tardiores, q pigrū cōtractūq; est frigus, vt in serpētibus est videre, quę solis incendio explola humoris refrigeratione, cursu et corporū dimicatione mouētur acerrime: hyberno autē tēpore ab humectatione cęli refrigeratę, immobiles ppemodū fiūt atq; stupentes, ex his itaq; qui mediā quandā locorū regionumq; qualitatē ab origine nacti erūt, eligētur, q vtriusque naturæ participes sint, ad cędem mortisque contemptum, ad intelligentiā vigoremq; animi, dimicationibus impartiendum idonei. Adde quòd salubris hęc vtrinq; mixtura, ad omnes actus, ritus, mores, sensus fœcunda efficit ingenia, imperii omnis totiusq; naturæ capacia, vt Italorum omnium qui contra barbarorum virtutes, forti manu: consiliis verò contra meridianorum cogitationes, orbis terrarum imperio potiti inuictas & immortales laudes consecuti sunt: quas etiam inter hos vt facile consequamur, adhibendi erunt præstanti ingenio viri, militaris disciplinæ gnari, quos summa cura & diligentia niti decet ne quis militū ętate minor, aut quàm virtus poscat, aut maior q̄ patiatur humanitas, contra morem veterem deligatur: ætatis autem huiusmodi initium ad finem Tubero in historiarum primo scripsit, Seruium Tullum prudentissimum Ro. Po. regem à XVII. ad annum vsque quadragesimumsextum milites scripsisse, quòd idoneos tunc esse populos Ro. arbitraretur. Similiter senatum triumuiros binos creare in hoc militum delectu solitum accepimus: alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis, foris & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent: tribuni plebis, si his videretur ad populum ferrent, vt qui minores septem & decē annis sacramento addixissent, his perinde stipendia procederent, ac si septem & decem annorum aut maiores milites facti essent. Nec aliter Dictator ex auctoritate patrum dictus, Iunius & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis decem & septem & quosdam prætextatos scripsere, quatuor ex his legiones & mille equites efficientes. Macedonū regum Philippus primo, ac mox Alexander non prætextatos & impuberes, nec spectati roboris iuuenes tantum sed veteranos etiam qui superiori tempore sæpe ac diu in castris versati essent ad exercitum deligēdos censuit, quósque non tam milites quàm in militum præfectos & tribunos virtutis veneratione & sapientiæ magnitudine delectos iure diceres. Proceritatē sunt deinde qui in hoc delectu spectari debere maxime putent, fortitudinem nanq; & virium magnitudinem consistere quemadmodum formæ pulchritudinem in magno corpore aiunt. Non ab re igitur delectori suo Pyrrho dixisse ferunt, Tu grandes elige, ego eos fortes reddā. Nec multū tamen id refert, si cætera probitatis insignia coëant, procerine sint an statura breuiore. Præstat enim virium quàm staturę rationē habere, vnde equites ro. binûm fuisse cubitorum, clari nec desunt auctores, vt C. Marium quum facultatem haberet deligēdi exercitus ex duobus q sub Rutilio quiq; sub Metello, ac postea sub se ipso meruerant, Rutilianum quempiam minorem, quoniam certioris discipli

næ

næ arbitrabatur, militem præoptasse. Idem Marius declaratus cos. militũ agens delectum, capite censos militiæ asscripsit, quod genus hominũ ab imperatoribus cæteris antea nũquàm receptum fuerat: arma enim veteres illi, non nisi cum ingenuis hominibus, cuiusdamq; census & benemeritis partiri soliti sunt, iudicantes censum ad res bene gerẽdas vt pignus esse: id autẽ ab C. Mario præter legem morémque maiorum, alii per ambitionem consulis, alii bonorũ inopia factum memorant: veritus autem postea, hanc militum electionem in sui nominis sugillationem verti posse, & veluti capite censum imperatorem compellari, eiuscemodi militiæ genus obliterandum duxit: & quanquam ad hunc vsque diem capite censum militem etiam nobilem romana res publica deligendun ęgre tulisset, cælis tamen seruilibus è pastorum casulis, mancipiorum, vt ita dixerim, colluuionem quandam deligere & tanquam validissimũ robur legionibus suis adiicere coacta est. Bello etiam punico secundo quum deessent qui scriberentur, serui pro dominis pugnaturos se polliciti in ciuitatẽ recepti sunt: & Volones, quia sponte hęc voluerunt, appellati. Eiusdem etiam belli punici tempore, infœlicibus quibusdam præliorum successibus confectis, imminutisque Romanorum legionibus, senatus censuit, vt publice serui emerentur: proinde quatuor & viginti milia seruorum empta fuisse cõstat, hósque iureiurando adactos, fortiter strenuéque quoad Pœni vexarent Italiam laturos arma in castra transmisit. Ad Cãnas quoque victis Romanis, similem formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo milia nanq; iuuenum validorum ex seruitiis, prius sciscitantes singulos vellentne militare empta publicè armauerunt, quumq; sex milia Romanorum quæ in castris Hannibalis captiua erant, minoris redimi possent, maluit se res publica seruis in tanta tempestate cõmittere, in qua & prętextatorum plurimos arma tulisse & abdicatorum, & vltimo supplicio plectendorum sex milia etiam cõscripa fuisse memorant. Sed post calamitatẽ apud Trasimenũ nocte cladis acceptam, libertini quoq; in sacramẽtũ vocati sunt: bello sociali cohortum XII. milia ex libertinis conscriptarum opera memorabilis virtutis apparuit aduersus Gallos. L. Furio duce quũ Latini qui à Romanis subiugati erant milites præstare nollent, ex Romanis tãtum tyrones delecti sunt factæq; legiones decem, qui modus LX. vel eo amplius armatorum milia paruis adhuc rebus Romanis efficiebat. Cæsarem quum milites in amissorum locum substitueret, seruos quoq; ab amicis accepisse & eorum forti opera vsum esse comperimus. Cæsar Augustus in Germaniis & Illyrico cohortes libertinorum complures legit, quas voluntarias appellauit. Ac ne putes hæc tantũ contigisse reipub. nostræ, Boristenidæ oppugnante Zopyrione seruis liberatis dataque ciuitate peregrinis & factis tabulis nouis hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedæmonius quum mille quingenti soli Lacedæmonii qui arma ferre possent superfuissent, ex seruis manumissis bellatorum nouem milia conscripsit. Athenienses consumptis publicis opibus, seruis libertatem dederunt. Cato Censorius eo item milite quisquis ille esset sibi opus non esse aiebat, qui vt inter eundum manus, ita inter pugnandum pedes agitaret, quiq; in stertendo hostibus quàm in clamando longius sentiretur. Rursus hic se iuuenibus dicebat magis oblectari qui rubescerent

rent quàm qui pallore perfunderentur. Idem in pinguem quendam acerbe maledictis inuectus, quibus enim in rebus huiusmodi corpus ciuitati fructuosum fore putas interrogauit, cuius inter guttur & inguem cuncta sub ventris ditione posita essent. Neque aliter magnis atque præpinguibus dux ille Thebanus Epaminundas infestum se præbebat, quippe qui & talem quempiam amouit exercitu, inquiens, vix tribus quatuórve clypeis tegi eius ventrē, cuius magnitudine suam ipsius mentulam ne videre quidem posset. Nimis similiter pingui homini & cor pulento militi censores quondā equos adimere solitos legimus, minus idoneum scilicet ratos esse eum tanti corporis pondere ad equitis munus obeundum. Cæsar militem neque à morum vrbanitate neque à formæ dignitate, neque ab externorum bonorum copia, sed à viribus corporis tantum deligēdum probat, maiores suos credo secutus: vera enim illa Romuli proles agris villisque exercitata vt firmissimis perualida corporibus, sic ad militiam quum opus esset semper fortissimos viros & milites strenuissimos ex rustica plebe deligens præposuit vrbanæ, vtque omnem villam ortū veteres appellant quòd ibi qui arma capere possent orirentur, sic finitis quoque bellorum operibus, augendæ reipub. causa vrbes instituerunt, quas victoribus militibus pro eorum meritis assignarent, & ab incolendo Colonos appellauere. Hinc etiā ciuitates à maioribus ciuitatibus veluti populorum examinibus conditæ, Coloniæ nuncupantur. Sic Iulius Cæsar militem à colendo rure deductum intra stipendiaria merita detinuit, veteranosque in colonias dimisit. Diuus æque Augu. exercitus qui sub Antonio aut Lepido militauerant, pariter & suorum legionū milites, colonos fecit, alios in Italia, alios in prouinciis quibusdam, deletis hostium ciuitatibus nouas vrbes constituit, quosdam à veteribus oppidis deduxit & colonos nominauit. Illas quoque vrbes quæ deletæ à regibus aut dictatoribus fuerant, quasique ciuilium bellorum interuentus exhauserat, dato iterum coloniæ nomine numero ciuium ampliauit. Romana quoque respub. quum necessaria admodum esset militia in vrbe ad vim vi hostiū propellendam vixque fieri posset quo idem semper militiæ munus obirent, rem vt omnibus conducibilē in vrbe retinuit: munus autē huiusmodi pro cuiusque hominis cōditione, intercapedine, ac vicissitudine quadā curauit. Quapropter & agricola quum vicissitudo & reipub necessitas aderat, relictis agris ad arma proficiscebatur, omissóque agricolationis artificio quasi alius factus militabat, rursusque ad artificiū redibat, non vt miles vel belli dux, sed vt artifex: Nec erat illis pudor, depositis armis angustia rei familiaris coactis, agrestem vitam repetere: ea nanque ætate ciuitatis proceres in agris versabantur, & quum consilium publicum fieri solitum erat, à villis accersebantur in senatum, quod vsque adeò verū esse constat vt Attilium Serranum imperium populi Ro. susceptūrum, dati honores serentem inuenerint, vnde & cognomentum postea. Aranti etiam illa quatuor sua iugera in Vaticano quæ prius prata Quintia dicebātur P. Quintio Cincinnato viator attulit dictaturam, ex qua obsessi consulis & exercitus liberator, depositis fascibus rursus ad eosdem boues rediit bubsequúsque denuo factus est. C. item Fabritius & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, nō minori industria agros coluit quàm strenue ac fortiter armis hostes quæ

siuit.

fuit. Nec aliud de M. Furio Camillo multísque aliis Romani generis memorabilibus ducibus ad hoc semper duplex studium vel defendēdi vel colendi patrios quæsitósue fines incumbētibus coniectari licet, teste Lucano quum inquit,

Paupertas fugitur totóq; arcessitur orbe,
Quo gens quæque petit nunc longos iungere fines
Agrorum, & quondam duris sulcata Camilli
Vomere, et antiquos Curionum passa ligones
Longa sed ignotis extendere rura colonis?

Quum distinctio honósque ciuitatis ipsius non aliūde esset, nec prima maiorum cognomina: non aliunde enim Fabios quàm ab agrorum fossione Fodios quidam non incelebres primum dictos putāt, mutatísque geminis literis Fabios deinde cognominatos, vel à fabarum exactissimo cultu. Fabiorum enim, Lentulorum, Ciceronúmq; cognominationem admittebant, vt quisque aliquid optime genus sereret. Sic Iuniorum familiam bubulcum nominarunt, qui bobus vtebatur, nec solum semina ac boues, sed scrofam etiam & asinam viris non mediocribus Tremelio & principi Corneliæ gentis cęterísque Corneliis & Scipionibus cognomenta præbuisse non est obscurum. Syluius deniq; à quo omnes Albanorum reges Syluii sunt vocati, non aliunde quàm quòd syluis & rure fuerat educatus, hoc sibi apud latinam gentem nomen asciuit: & quoniam rusticæ tribus laudatissimæ eorum qui rura haberent, vrbanæ verò in quas transferri ignominia esset desidiæ probro, ea porrò ratione vt ex agricolis milites deligerentur factum esse reor: quoniam minime male cogitantes duratis ad omnem malorum tolerantiam membris, & ęstum, & puluerem, & frigora, & niues pati, vada fluminum traiicere, celeribúsque plantis montes superare aptissimi sunt. Adde q; delitiarum omnium ac voluptatum contēptores iure videtur non multifacere oportere in bello, cū tot laboribus tantísque malis affecti liberentur. Nescio enim quo pacto fit vt is mortem minus reformidet, qui laute minus vixerit. Neq; tamē inficiandum reor, fortissimos ac optimos Gręcorum Romanorúmq; milites cum laude & dignitate ex vrbibus ad militiam fuisse delectos, verū quia hi tunc non otio, nō lāguore, non desidia, non luxu, nō vmbris, nō delitiis, cęterisq; voluptatibus infringebantur pericula subire soliti, ex infamiæ pudore & gloriæ cupiditate, quales Homerus aliquot ex ciuibus etiam facit, vt Hectorē, & Diomedem Ro. reipub. regniq; illius amplissimi salus ac fundamentum erāt. Nostræ autem ętatis milites vrbani & vernæ, splendido apparatu, vncti & nitidi ac vrbium illecebris deliniti, cum loci disciplina seuerior firmet ingenium, aptumq; magnis conatibus reddat, si manus conserere debeant, quum in leui armatura parum habeant fidutiæ, in graui minimum alacritatis, crebrò non tam ducibus suis conferre ad victoriam quàm hostes iritare ad prædā solent: vnde & Hānibal quum apud regē Antiochū profugii causa diuertisset, facetissime cauillatus est, eáque cauillatio huiusmodi fuit, Ostendebat ei Antiochus exercitum ingentem quem bellum Po. Ro. facturus comparauerat, purpura, insignibus auri & argenti, fortunæ apparatibus florentem: inducebat etiā falcatos currus, & elephātos cum turribus, equitatúmque cum frenis, monilibus, falerísque præfulgentem, atque

vbi

vbi rex contẽplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem aſpicit, Putásne, inquit, conferri poſſe, ac ſatis eſſe credis Romanis hæc omnia? tum Pœnus illudens ignauiam imbelliámque militũ eius precioſè armatorum, Plane ſatis eſſe credo, ait, Romanis hæc omnia, etiã ſi auariſſimi ſunt: nihil prorſus, nec tam lepide, nec tam acerbe dici poterat. Rex enim de numero exercitus ſui, ac de exiſtimanda æquiparatione quæſiuerat, reſpondit Hannibal de prẹda, tanquam ad eam huiuſmodi homines expoſiti ſoleant eſſe. Doctus enim erat Pœnus horridum militem ferro & armis fretum eſſe debere, non cælatum purpura, auro, atq; argento, illúmque inſignium armorum apparatum prædam verius quàm arma eſſe, vtq; nitentia ante rem, ſic deformia inter ſanguinem & vulnera virtutémque eſſe militis decus, & omnia illa victoriam ſequi, & ditẽ hoſtem quàmuis pauperis victoris præmium eſſe: eos ſi denique milites Naſo à militari re ſua, nedum arcet, ſed eſſe procul tanquam peſtem & labem quãdam iubet, quis eos credet ad robuſtã militiam admittendos, niſi forte cum Dario vel Thraſone potius ad imitationem expugnandæ Thaidis, lenonum, mulierũ ac ſpadonum agmine cæterorumq; qui miniſtri ſunt voluptatum, & ſordidi quẹſtus, ac viliſſimarum artium, Veneri militiam ſuam deuouerit, Marte contempto non ſolum contra Hannibalis, ſed Catonis quoq; ac veteris militiæ inſtitutum? quod Lucanus breui quodam præconio his verbis expreſſit,

Hirtam membra cuius Romani more quiritis
Incluſiſſe togam:

Hoc profecto tantus auctor haudquaquam extuliſſet, niſi durioris etiam togæ vſus de quiritum conſuetudine proceſſiſſet. Tales denique ex omni genere hominum deligi debent, qui non vti Sãnites vibrent haſtas ante pugnã quibus in pugnando nihil vtantur, ſed qui ipſis q̃bus prẹluſerint pugnare poſſint & valeant.

De delectu Equorum. Cap. IX.



NVnc quoniam de militum delectu abũde ſatis dictum eſt, equorum ad pugnam deligendorum rationem & ſigna ineamus, per quæ militiæ incumbentes excellentis equi notas intelligant, ne fallãtur empturi & operam ſimul & impenſam perdant in ignauo. Hic probatur natura, moribus, colore, forma, & educationis loco. Natura probatur ſi hilaris, ſi laſciuus, & alacer, ſi intrepidus, ſi nouæ rei haudquaquam terretur aſpectu. Ex moribus, qui ex placido & concitato mitiſſimus ſit, quiq; ex ſumma quiete facile commoueatur, vel excitatus feſtinatione non difficili teneatur, hoc eſt honoris appetens cum temperantia ac pudore, promptus, cohortatione ſolum & ratione regatur. Alter econtra improbandus qui intortus & multiplex, inglorius, & contumax vix flagello ſtimuliſq; obtemperãs, nec habenis nec verberibus coërceri poteſt, ſed inter equitandnm calcitrat, ac domitis frenis ne regi poſſit, violentia equitem aurigámque ſuum mordet & in præceps quo per ſe timuiſſet deſcendere, proturbat & rapit: quo fit vt ſi quando hoſtibus obuiam ſit eũdum, neceſſe ſit equites aut poſtremos in agmine conſequi, aut eorum malignitate inutiles reddi. Colores inter multiplices eorum mixtas facies hi duo tantum reuera potiſſimum ſpectandi, Candidus quadam nitẽti luce perfuſus, ex omni quoq; parte

parte niger intermixtus: albus deinde nigris punctis interuenientibus,& spadix glaucúsque,hoc est,exuperantia & splendore ruboris, quales sunt fructus palmæ arboris non admodū sole incocti: vnde spadici phœnicei nomen est. Forma deligetur, vt sit arguto & breui capite & sicco, pelle propemodum ossibus adhærente,ceruice ardua & erecta,auribus breuibus & acutis,oculis magnis & prominentibus nigrísque,siue fellineis,id est,quasi quodam splendore perfusis,naribus patulis,duobus vtrinque foraminibus quibus auras captare vberius faciliúsque reciprocare animam possint,coma densa & in dextrum latus protendēte,pectore lato, ventre substricto,paribus & exiguis testibus: rotundis clunibus,promissa cauda,mollibus altis erectísque cruribus,pedibusq; siccis,altis,concauis,atque rotundis,vniuerso corpore composito, articulatim distincto, grandi, sublimi, erecto,& in aspero loco(vt Xenophonti placet)educato,vt autem Satyra inquit,

Nempe volucrem
Sic laudamus equum,facili cui plurima palma
Feruet, & exultat rauco victoria circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios & primus in equore puluis.

Rationes gentium in deligendis ducibus *Cap. X.*


Electis militibus & equis ad pugnam idoneis, quis potissimum illis præficiendus sit dux quærimus, voluntates & gentium studia in his declarantes. Iudæis alienigenam lex præfici vetat, ne auctoritas imperio religionis suæ cultū inuertat, in aliis duces & imperatores externi,patria & natione nobilissimi reperti sunt,vnde & ex oraculo Aegyptiis dictum est vt auxiliatore Hebręo contra Aethiopas vterentur. Carthaginenses infracti bellis & cladibus multis exinaniti, Xantippum Lacedæmoniorū regem cum auxiliis ducem bello præfecerunt,qui fortiter ac strenue pugnantes Romanos euerterunt. Tarentini Gilippo duce & ipso Lacedæmonio Athenienses vicere. Galli Brēno duce Britanno Italiam cepere,Roma insuper incensa. Romanos tamen quos labore & industria armis quoq; ac bellicis institutis cæteris nationibus,Græcorum pace dixerim,præfloruisse constat,multi opinione ducendi regendiq; exercitus in cælum extulerunt: vnde vir præcipuus Cyneas Pyrrhi legatus, quum Romam ingrederetur, regum patriā se vidisse testatus est: quam sententiam video poëtico illi nimium conuenire,

Excudent alii spirantia mollius æra,
Credo equidem viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt causas melius cæliq; meatus
Describent radio & surgentia sidera dicent,
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes,pacisq; imponere mores:
Parcere subiectis & debellare superbos.

Cæterū in hac ipsa sentētia præ se ne ipsi Romani fauisse vlli reperti sunt,quando externos quorum virtute romanam creuisse constat, in supremos dignitatum gradus admisere. Sunt qui astruūt solas diuitias esse quæ ducum & imperatorum

torum gloriam concomitentur & illustrent, quibus deficientibus volunt ac prędicant nihil arduum, nihil magnificũ & excellens geri posse, sic Persas, sic Græcos, sic Romanos non sine diuitiarum copia orbis terrarum potitos esse. Alii putant ad laureas & triumphos habendos, fœlices duntaxat, fortunatósque duces semper præfici debere. Aiunt enim, quæ diuitiæ vel copiæ gentium Romanos fere subactos aduersus Hannibalem erexissent, nisi Cornelium Scipionem, fortunatissimum imperatorem, qui illum apud Carthaginẽ relicta Italia solus fudit, habuissent? Quid profuissent, inquiunt alii, Carthaginẽsibus thesauri exuberantissimi aut exercitus amplissimi ad oppugnandam diruẽdámque tot annos Italiam, nisi ipsum Hannibalem callidissimum audentissimumq; belli ducem gentibus suis præfecissent? Sic Epaminundam Thebani, Leonidam Lacedæmonii, Themistoclem Athenienses, fortissimos duces sortiti sunt. Alii & qui tecum rectius sentiunt, Sigismunde, non diuitiis affluentibus, non fortunatis, non callidis & audentibus ducibus tantum, cæterum ingenio atq; animi virtute præditis decernenda imperia, summos credẽdos magistratus esse putant. Parum enim, ait Cicero, sunt fortia arma, nisi consilium sit domi: neque fortuna, aut viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporũ, aut excursione, aut saltu, aut eminus hastis, aut cominus gladiis tantũ res magnę gerũtur, sed cõsilio magis, sed ratione, sentẽtia, auctoritate atq; sciẽtia. Quę omnia siue deorũ seu naturę munere quum in te esse omnes intelligant, prædicent, admirẽtur, quid mirũ, si te ducẽ ad omnes bellorum euentus & magnifica quæque conficienda, vniuersa hinc inde delegit Italia? Quod de te autem reformident singuli, refelleréque palam audeant, vnum hoc est, Aiũt enim qđ tamen Epaminũdę, quod Sertorii, quod Cęsaris, quod Augusti, aliorúmq; plurium & maximorum ducum proprium fuisse legimus, strenui militis officio fungi, fortitudinis opera manu propria edere, ac sine vlla te exceptione periculis nimis ingerere: quod quàm gloriosum sit quámque perniciosum ad maxima & plurima bellorum munera obeunda, quum cõsilio polleas, viribus præstes, & cunctis tam ducibus quàm militibus in vtriuslibet officiis antecellas, tuo prudẽtissimo iudicio existimandum relinquo. Rarissimum quidem decus, & quod inquit Crispus de Iugurtha, de te imperatorũ nostri æui gloria, omnium consensu dici potest. At sane, inquit ille, quod difficillimum imprimis est, & in prælio strenuus erat & bonus consilio: & quoniam alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque solet, gloriosum nomen tuum non tam fortuna & opinio, quàm virtus, & consilium circunferat periculísque obiiciat. Caue itaque oro, ac ducis & militis officia distinguas obsecro. Tu enim longe melius nosti quæ sint ducis partes, & quæ militum fortitudo atq; professio debet, quæ seorsum à duce exigenda, præstandáq; non sunt nisi forte cum summa necessitas incumbit. Legimus fortissimum ducum Marium prouocãti ipsum ad singulare certamen respondisse, se si mori voluisset multoties suspendio potuisse, & sapientem non quærere pugnam, sed potius cogitare victoriam. Ecce virum gloriæ cupidissimum & romanum discernentem quid inter ducis & militis officium interesset, & reputantem sæpius ducem sine exercitu saluum euasisse quàm exercitum sine duce. Vides, inclyte dux,

Marium

Marium declinauisse singularem cõgressum quem nullum ferme militum legimus recusasse, vt eius exemplo discas quę sunt militis spernere, & quæ imperatoriæ maiestati conducant adimplere: ꝙ si te parum mouet ob sanguinis ignobilitatem Marius, audi de gente Cornelia Scipionem, non quẽlibet, sed illum qui virtutibus suis Aphricani cognomẽ adeptus. Hic enim quum à quodam ꝙ parum pugnax foret argueretur ignauiæ, crimẽ lepida responsione submouit: inquit etenim, Recolo matrem me imperatorem peperisse non militem. Metellum quoque quum multi clamarent vt ipse singulari certamine cum Sertorio prouocante dimicaret, dux cum duce, & romanus cum romano, detrectantem verò pugnam vt ignauum aspernabatur: sed ipse Metellus hæc dicentes meritò cõtemnebat. Ducem etenim vt inquit Theophrastus, non militis, sed ducis obire mortem decet. Nec te moueat, dux præcellentissime Sigismunde, ꝙ Alexandrũ Magnum legamus & imperatoris & militis impleuisse munus, sed memẽto quòd à principe rei militaris peritissimo atq; probatissimo laudatus sit solum, ꝙ parua manu aduersus maximos exercitus steterit viceritq;, & in extremas mundi partes peruenerit pugnãs vltra spem, existimationémq; mentium humanarũ. Nam quòd manu promptus & pugnacissimus fuerit, quum & gregarii militis laus sit, gloriæ illi principi non asscripsit: tantus iudex ac testis, quantus Hannibal cum Scipione conferens fuit. Neq; Catilinam pessimæ factionis tibi imitandum proponas velim, de quo Salustius scriptum reliquit, Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis accersere, omnia prouidere: & prętereà hæc imperatoris officia quod militis est subdit, multum ipse pugnare, sæpe hostem ferire, strennui militis & boni imperatoris officia simul exequebatur. Alia quidem ratio est eius quod fieri debet, alia eius quod ille faciebat: pugnabat enim desperatione plenus, postquam, vt ille ait, videt montibus atque copiis hostium sese clausum, in vrbe res aduersas, neque fugæ neque præsidii esse sibi vllam spem, optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare statuit. Promittebat enim cuncta sibi, si vinceret: & desperabat omnia, si vis hostium præualeret. Nam nec ego velim te penitus non pugnare, sed tunc te manum conferere probo, quum de summa rerũ agetur, quum cuncta sicut optimũ ducẽ decet prouideris, quũ necessitas tulerit, quũ cuipiam ingenti periculo vt sępe soles, videris occurrendũ. Audi Craterũ Alexandrũ suum admonentem, Quãtalibet, inquit ille, vis omnium gentiũ cõspiret in nos, impleat armis virisq; totum orbẽ, classibus mare cõsternat, inusitatas beluas inducat, tu nos præstabis inuictos: & subdit, sed quis deorũ hoc Macedoniæ columen accitus diuturnum fore polliceri potest, quũ tam auidè corpus periculis offeras, oblitus tunc tot ciuium animas trahere te incassum? ac post plura, quòcũque iusseris ibimus, obscura pericula, & ignobiles pugnas nobis deposcimus, temetipsum ad ea serua quę magnitudinẽ tuam capiunt, citò gloria absolescit in sordidis hostibus. Vidésne qua regula ducis pugna limitetur, et vbi cõueniat imperatorem manus iniicere? Et qd, putásne si quotidie te periculis obiicies, nõ aliquãdo fortunã inuenire tuã? Tragicum est, iniqua raro maximis virtutibus fortuna parcit. Nemo se tutò diu periculis offerre tam crebris potest, quem sæpe transit casus aliquando inuenit.

Noli itaq; in paruis ac minimis experiri fortunam,satis enim periculo tuo,immo nostro quantum ad gloriam attinet,Sigismunde,te pluribus ostendisti,satis Picentibus,satis Etruscis,satis Insubribus,satis Latinis ac Barbaris ducibus, satis amicis,satis deniq; hostibus te mortis omnisq; periculi contemptorem , manu ac corpore strenuum & ad horrenda omnia quisquis casus immineat expeditum.Fauit deus,nunc exhibendum prudentię temperamentum,& cautionis modus,vt quæ gessisti consilio & animi magnitudine, non impetu,non temere gessisse videare.Deniq; corporis habitudo & integritas, formæq; dignitas, non munditiis culta,sed virilis & pene militaris,vt Liuius inquit,non nihil etiam ducibus solet conferre,quæ si desit,non vsquequaque tamen expetenda est, vel quo minus militent aliisve præficiātur omnino repudianda,modo animo præstent & harum rerum quas modo diximus cognitione ornentur.Iure etiam diui Traiani sententia militabāt qui aliqua corporis parte debilitati vel minuti sunt,idq; in multis sane vrbis Romæ exterarumq; gentium ducibus est intelligere. Nanque præter Marium,præclarum ducem,varicibus laborantē, legimus & Camillum quum Prænestinos & Tyrrhenos prælio vicit, senem pariter & ægrotum, & Iulium cæsarem dictatorem semel atque iterum inter res gerendas comitiali morbo correptum.Q.quoq; Ciceronem,magni Ciceronis fratrē,tenuissimę valitudinis,multa,& grauia bella sub hoc duce in Gallia prudenter ac perstrenue administrantem. Apud Lacedæmonios nec minus Lysandrum, sæpenumero vi morbi ac magnitudine mentis viribus & corporis destitutū. Agesilaum quoque eorum quōdam regem claudum,proinde summę an eum rei præficerēt,diu multumq; deliberasse, deniq; statuerūt satius esse ingressu regem quàm imperio regnum claudicare. Vtq; Scyllam & Cottam,nō obscuros sane duces,eo habitu fuisse naturæ perhibent ,quòd vno tantum testiculo nati memorentur,sic Sertorium,Oratium Coclitem,Philippum, Antigonum, & Pœnorum ducem Hannibalem,qui omnes maxime bellacissimi fuere, altero non testiculo caruisse, sed oculo alię fideles tradūt historiæ. Quod autē ad formę dignitatem spectat, Scipio Aphricanus & Iul.Cæ.etsi procero corpore fuerint,breui tamē Antigonus, Alexander Macedo ,& Augustus,nec tamen eorum magnitudini breuitas, nec breuitati magnitudo obfuit, nec detraxit famæ . Et ad tumulum Archemori dū ludos solēnes Gręcia celebraret,Tydeū Capaneo pręstitisse poëtico pręconio percelebre est,à quo humili admodū statura & exigua Thebanos omnes certaminibus lōge superatos fuisse traditur.Gerēdæ igitur huius rei dignitas & summa meritò illis tradetur, quibus explorata sint omnia ,quiq; cōsilii, auctoritatis, sciētiæ,multarūq; rerum gestarū titulis illustrati præsentes non modo prouocent ad victoriam,sed eorum commemoratione posteros imitatione succendant.

Agminis siue incedentis exercitus ordo secundum græcam romanamq; disciplinam Cap. XI.



SVperest nunc agminis, hoc est,incedētis exercitus ordo, circa quem summa imperatorum ac ducum versanda consideratio est, quum sit pariū impariūq; rerū sua tribuēs cuiq; loca dispositio: qua spreta,neque miles,neq; imperator quicq̄ valet explicare,quū pedes equitē,peditemq; eques,si sint promiscui,sæpenumero se præpediant, ac veluti ex theatro

confuse

confuse abeuntes, se inuicẽ affligẽt atq; opprimant. Econtrario verò, vbi sit rite dispositũ agmen, suóq; quidq; ordine locatũ, sine trepidatione Imperator victoriam ab omnibus optatã promittet. De hoc itaq; ipso breuiter à nobis secũdum gręcam rationem primò differẽdum est, ab Romana traditione deinde sumentibus. Quum igitur ciuitas in Tribus distributa sit, ex his Decuriones primùm, de cuius tribuni sententia ex ipso iuuẽtutis flore deligẽdi sunt: ex his qui ætate & prudentia, qui pulchrũ aliquid & gerendi & audiẽdi studio flagrẽt, hos anteire oportet. Post hæc totidem deligẽdi sunt ex his qui ætate & prudẽtia maxime antecedant, qui postremi in ipsis cẽturiis collocabũtur. Decurionum verò ordo ob has præcipue causas probatur, q; qui priori loco collocati sunt, omnes principes fiũt: quùmq; in dignitate sunt magis q̃ quũ priuati, impositũ sibi esse existimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quũ quidpiam agendũ instet, efficacius est magistratuũ imperiũ q̃ priuatorũ, primorum etiam manus promptiori alacrioríq; se animo offert, siquidẽ à fronte periculũ ingruat, quũ eam minime lateat, eũ locũ suæ virtuti creditum esse. Et postrema, si qua à tergo maior vis premat, quũ eam haudquaquã etiã fugiat, deserere ordinẽ turpissimum esse: qui etiã postremum agmen ducit, hunc omni laude cumulatũ virum esse cõuenit. Si enim pręstãti virtute erit, quũ tempus instabit, iubens in hostem inuadere prioribus vires adiiciet: sin rursus pedẽ referre opus erit, prudẽter abducens suos profecto magis seruabit incolumes: & hic secundũ Græcorum rationẽ agminis ordo. Secũdum Romanã autem eiusmodi erat, Nanq; auxiliares leues, & sagittarii pręibãt primò ad festinas hostiũ incursiones coërcẽdas, vtq; suspecta insidiis loca scrutarẽtur: post hos viarũ scrutatores, qui aggerum maligna corrigerẽt, syluásq; præciderent, ne pplexo itinere fatigaretur exercitus, deinde sua superiorũq; sibi rectorũ impedimenta ferẽtes, & defensionis ergo plurimi cũ his equitum, post quos princeps ipse equitatus peditatusq; hos postea sequebãtur, qui remouẽdis vrbibus machinarũ ac reliquorum tormẽtorum genera deferebãt. Chiliarchi deinde atq; præfecti, & post hos circa Aquilã cætera signa militaria, póstq; serui singulorũ ordinũ cũ peditatu erant, agminis postrema multitudo mercenaria quã armorũ factores sequebãtur, & armati equites peditésq; non pauci. Cæterum pro tẽpore & causis occurrẽtibus, Iul. Cęsar octo legiones hac ratione et ordine inter eundũ disponebat, quũ hostẽ cominus sentiret, sex legiones expeditas pręponebat, post has totius exercitus impedimẽta, inde duas legiones quę minus firmæ ad dimicãdũ putabãtur, vt agmẽ clauderẽt præsidióq; impedimẽtis essent: minoribus autẽ expeditionibus tres legiones expeditas pręmittebat, deinde impedimẽta, nouissime legionẽ vnã quę agmẽ clauderet. Ita quadrato ferè agmine incedere, vbi hostis ab omni parte suspectus esset. Et hæc de agminis dispositione secundum vtranque disciplinam dicta sunt.

Acierum instruendarum uaria ratio. *Cap.* XII.


Aeterum si conflicturæ coëant vtrinque hostium copiæ, primum optimi & sapientissimi ducis munus esse videtur, constituere atq; disponere qui prudenter, fideliter, strenue ac viriliter hostẽ inuadãt. Quòd si omnem ciuium equitatum celeriter ad mille equitum numerũ com

pleri necesse sit,ad ducentos,præterea peregrini constituendi sunt equites,& inter ciues collocādi:hi enim adiuncti videtur mihi,& firmiorē vniuersum equitatum præstare:& magis emulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem incendere,vt certatim se inuicem virtute superare nitantur. Nec vero me præterit Lacedæmonios, rei militaris peritissimos bellicosissimosq́,tum primū equestri gloria maxime clarere cœpisse,quū peregrinos equites asciuerint. Et in aliis quoq; bellorum euentibus diuersisq́ nationibus constat, peregrinas copias magnum sibi & præclarum nomen peperisse,vsus enim ad promptitudinem plurimum confert. Videtur præterea peditatus equitibus adiunctus ad rem gerēdam efficacissimus esse,maxime si his hominibus constituatur qui hostibus infensissimi sint. Sunt qui putent pro ratione acierū illud Nestoris apud Homerum esse,qui iubebat per tribus atq; partes eorum , cohortes aciesq́ Græcorum coordinari, vt & tribus tribubus & pars parti auxiliaretur. Satius & salubrius alii censent,amatorem iuxta amatum collocari debere: nam ordo secundum tribus non multū rationis in periculis habet,verum si cuneus ex amicis inter se amantibus existit,indissolubilis & inseparabilis ad perferendos inferendósq; ictus efficitur,quum hi amatorum mirabili amore,ferrea et adamantina,vt ita dixerim, cathena teneantur,& sacram,vt aiunt,cohortem efficiant,quēadmodum Sesoosis in Arabiam,vt antè diximus,cum eorū qui eadem die geniti qua ipse simúlque nutriti erant exercitu à patre missus. Atq; in hoc quoq; ad primos ictus sustinendos sunt qui suos cohortentur,& eo ipso superiores se putēt quòd non inferiores in occursu primo reperiūtur.Hac arte siue ratione vsus Pompeius Pharsalicis in campis: acies enim ab equo animaduertens,vt hostes nouit cum silentio congerdiendi tempus ex ordine expectare, suúmq; exercitū sine strepitu non esse: immo turbulentum & imperitia tumultuantē,extimuit, ne in ipso pugnæ initio penitus dissolueretur:vnde quum vtrinq; concurrendi signa danda essent, acierum primos monuit vt in locis suis starent, & densa confertáq; manentes serie hostilem incursum donec intra pili iactum essent solidissime exciperent.Qua quidē in re si Lucano creditur, steterit licet ordine certo infœlix acies, Cæsar tamen errasse Pompeium asserit.Plagarum enim ictus impetu cursúq; illatos subsistendo restingui inquit,feriēdo enim & initio confligēdo,magnas vires impetu & cursibus adiici,& animos perinde ac flatibus excitatos omni ex parte succendi. Cæsar itaq; quum sinistrū Pompeii cornu conspexisset, tot munitū equitibus,timens armaturæ splendorem,quinq; siue sex,vt alii ferunt,obliquas post signa cohortes, quibus cum orbem terrarum congressus est è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locauit,iussitq; eas quietem agere, hostibúsq; ignotas esse. Sed quum irrueret,equites admonuit,quòd neq; vt solitum esset iacerent pila, festinaréntque quemadmodum robustissimi ad perstringendos enses, sed ferire eos altius iussit,oculósque,frontésque hostium ad vulnera impetere. Non enim permansuros eos fulgentes floridósque insultatores,inquit,neque contra ferrum inspecturos in oculos illatum,illos iuuenes parum bellis ac vulneribus assuetos. Hoc itaq; impetu,hac acierum serie, ratione & ordine instruitur vtrinq; acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit, fuerunt autē peditum,

tum,xl.milia,equites in sinistro cornu, DC. in dextro D.præterea reges multi, senatores,equitesq; ro.plurimi absque leuis armaturæ magna copia.Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit,cui fuerunt minus xl.M.peditum,equites mille. His explicitis obsecrãtibusq; militibus Cæsar pugnæ signum dedit.Erat forte in exercitu eius,C. Crastinus,qui priori tempore honesto gradu sub Cæsare militasset,tunc verò non militiæ sacramento quo solitus erat, sed iure quodã amicitiæ euocatus aderat,vir bellica fortitudine memorabilis.Cæsaris nanq; concione intellecta,& vt ab his vtrisq; signa dari vidit, alacri vultu è Cæsaris phalãge procurrens,Sequimini me inquit manipulares olim mei,& imperatori nostro quã debetis operã exhibete,vltimũ hoc prælium est,quo peracto ille suam dignitatẽ,nos nostram recuperabimus libertatẽ. Dehinc versus in Cęsarem, Faciam, inquit, hodie imperator,vnde vel viuo mihi vel mortuo gratias agas: hęc dicẽs in hostes irrupit,eumq; delecti milites circiter cẽtumuiginti sua sponte prosecuti sunt.Erat nempe vt aliqui tradidere,nec dissimile veri est,quidam vtrinq; in ipso pugnæ principio pius torpor,qui strictos iam gladios contineret,quum germani suos fratres ab aduersa acie, patres filios,& parentes filii viderent,donec Crastinus hic præcipitanti rabie vocem tolleret,pilũmq; torqueret itáq; prælium cœptum est,quòd nisi huius furor hominis acies miscuisset,poterat fortasse ducibus ipsis patientibus,circa Romani imperii humaniq; generis excidiũ mutua pietate cõponi . Sed proh dolor,inuentus est qui Cęsare ipso differente properaret,imperiumq; supremũ irreparabili clade protereret. Steterunt enim acies antè magno ordine vtrinq;,& bello cœpto,quum aliquãdiu ęquis viribus hinc inde dimicaretur,& Pompeius multitudine fisus ad circũueniendum Cæsarem equitatũ effunderet,ab vtroq; cornu Cæsar suis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat subitò signũ dedit:qui dicto citius in effusos facto impetu,vere illos effuderunt ac dare terga coëgerunt,& secuta est equitatum ardẽtissima legionum,adeò cõglobata vt quasi vna manus omnium videretur. Accessit & magni instar exercitus Cæsar ipse vbique præsens,vtrunq; simul exhibens,& fortissimi militis & summi ducis officium,& feriens,& exhortans. Duæ ex omnibus illius per omnia discurrẽtis voces annotatæ literísque mandatæ: ferox altera,sed ad vincendum vtilis, Miles faciem feri : altera autem pia , & hanc licet ad iactationem Cæsaris compositam in hunc modum Florus dicat , Miles parce iam ciuibus, Pompeio tamen inter hortandũ tribuit Eutropius.illa enim vt Floro assentiar,Cæsaris vincere satagentis,hæc eiusdem vincentis,seu iam victoris miserẽtis , vox fuit : illa in medio prælii ardore , ac iam victis & in fugam versis hostibus vsus est . Ille etiam piæ non consentaneus actus fuit quòd cuilibet suorum vni , hostium quem optasset vitam dare permisit . Nec minus ille,quòd in tanto conflictu nullus inuentus est nisi armatus in acie cecidisse . Pompeius turbatis ac territis suorum ordinibus tantæ ruinæ molem nec sufferre valens nec attollere , tanquàm insano attonitóq; tantum similis abiecit pondus imperii,seque in castra recepit,nimis illi quod de alio est carmini cóueniẽs,Iupiter ipse pater currus exterruit altos Aiacis,stetit ille amẽs clypeũq; tumentẽ Tergore septeno post terga immania iecit,Hincq; oculos voluẽs mœstus

se auertit ab armis. Hæc vbi ingressus est castra, tamdiu secum tacitus perstitit quamdiu confligendo plurimi cum fugientibus simul in cædem corruissent, ruptóque silentio tandem vocem hanc vnicam emisit, Ergo ad congressum, aliúdque nihil locutus, surgit, vesteq; sumpta, præsenti cladi accommodata castra excessit, séque fugæ credidit, non tam viuere cupiens quàm metuēs mori, ne secum reliquæ legiones incassum traherentur: quo submoto, nemo amplius in acie stetit, sicq; vniuersus Pompeii fugit exercitus, cladésque in castris permagna facta ministrorum, eorúmque qui contubernia defenderent: & quanquam facta cæsorum ratione, milites tantū ad sex milia cecidisse clarissimus testis sit Asinius Pollio qui tunc cum Cæsare militauit, compertum est tamen per alios nobilissimos auctores de legionibus & equitatu Pompeii XV.M. cecidisse: nam exterarum gentium & auxiliorum quæ ex magna orbis parte confluxerant, innumerabilis strages fuit, & eorum qui vagi, & inermes nullo ordine ad satietatem cędentium sunt oppressi. Eorum verò qui deditione in potestatē Cæsaris venerāt numerum XXIIII.M. & eo amplius fuisse literis traditum est, signa militaria centum octoginta & LXXX. aquilæ. Inter cęsos fuit Crastinus vt dictum est ardentissime dimicans, quē Cæsar eo prælio mira virtute rem gessisse & de se optime meritum prædicauit, atq; ita vt prædixerat vel mortuo gratias egit. Pompeianorū enim multos quum strauisset, in confertissimam aciem inuectus, vnius gladio per ora illi ad oppositum latus adacto perfossus occubuit, notatúmque oris vulnere, oris impetum punitum, vltione iustissima. Periit Domitius is qui ad confiniū captus fuerat ac dimissus: ex his qui Cæsaris partes secuti non nisi ducenti milites sunt desiderati. Cēturiones XXX. viri excellētes. Mirū dictu, Romanis ab vtraq; parte pugnantibus, eā fuisse cladis imparitatem: sed puto diis placuisse vt Pōpeium sua illa vetus fortuna relinqueret. Pyrrhus in instruenda acie apud Asculum, Homerici versus sententiam insecutus fertur, quo equidē minus bellicosi in medio collocantur, elephantos & equitatū omnē in subsidiis esse iubens. Xantippus Lacedæmoniorū rex in auxiliū aliquando euocatus à Carthaginēsibus quos Romani sępenumero protriuerant, inspectis Pœnorum copiis atq; in campum deductis, quum in percunctando quemadmodum Romani secum pugnando semper superiores euasissent percepisset, ac errata subinde quibus res eorum subuersæ forent quasi disciplinam quandam aperiens edocuisset, in instruenda acie, sic equitum, sic peditum, sic elephantorum ordinem disciplināq; digessit, vt qui modo ne conspectum quidem Romani exercitus sustinere possent, vltro iam postularent vt ad hostes ducerentur. Cognito igitur militum ardore Carthaginēsium fortunam prælii ratus Xantippus, aduersus Romanos Carthaginēsium acies sic instruxit. Prima enim fronte elephantos constituit, paulo pòst vrbanā multitudinem dextro ac læuo cornu, deinde mercenarium militem veteranorumq; robur distribuens, expeditos quosq; ac celeres vtrinque inter equitum alas certare iussit. Econtra vt solidam Romanorum aciem perspexisset, qui aduersus elephātos ex omni exercitu expeditos & delectos opposuerant, multipliciq; subsidio firmauerunt, equitatu in vtroq; cornu diuiso ne ab elephantis perrūpi agmē posset, Xantippus quo Romanorum aciem labefactaret, circumire equitatum ac extremos à

tergo

tergo lacessere iussit: hoc quũ pluribus in locis faceret, ac legiones Romanæ necessario extra equites conuersæ illis resisterent ac propellerent, interim rarefacta acies ac disiuncta, ab elephantis perrumpitur confligiturq́ʒ : quo in conflictu XXX. Romanorum milia cecidere. Regulus dux eorum cum quingentis interceptus, & duo milia in Clypeam vrbem fugata sunt. Hannibal imperator maximus, directa acie ad Cannas milites fortiores bellicosioresque in extremitatibus disponens, ipse cum debilioribus medium, vbi multi ex fortibus & strenuis viris præerant, tenuit: sexcentos deinde equites Numidas transfugere iussit, qui ad fidem faciendam gladios & scuta Romanis tradiderunt, & in vltimum agmen recepti, vbi primum cõcurri cœpit, strictis minoribus quos occultauerãt gladiis, scutis iacentium assumptis Romanorum aciem cecidere. Ad hoc etiam miscendarum acierum discrimen, Scipio aduersus Hannibalẽ in terra Aphrica quum ordinaret exercitum, hastatos prima fronte locauit : principum deinde cohortem, quam quidem triariis deniq́ʒ clausit, nec dẽsas suorũ acies instruxit, sed quodam interuallo distantes, quò elephanti recepti absque vlla suorum permixtione ac ordinis perturbatione transmitti quirent. Velitum etiam plurimi præstò erant, iussi in ipso beluarum impetu eorum terga dextrum læuúmque latus telis confodere: equites deinde distinxit in cornua, & cũ italis equitibus Lęlium ab læuo, Masinissam verò Numidis instructum dextro cornu opposuit, quæ ordinatio magnam sibi peperit victoriæ laudem. Hannibal verò econtra cum decernendum sibi necessario esset, & ad illud supremum gloriæ certamen quo nullum vnquam perniciosius, nullum magis terribile vel memorandum quoque, quum vel omnium gentium imperium, vel perpetuum seruitutis iugum suis fore videret, ex Scipionis hostis sui sententia omniúmque qui armorum vel militarium rerũ gnari erant, id laudis assecutus, vt suorum cohortes mirabili astu & diuina potius quàm humana ratione disponeret : elephantos enim octoginta trementes in terga turres, militibúsque refertos, habentes, in prospectu Romanorum exercitus præsepsit, vt inde suo terrore, impetu atq́ʒ vi, hostium ad suos tãquam clypeus & murus aheneus accessum prohiberent, auxiliaribus, Gallis, Lyguribus, Mauris atq́ʒ Balearibus ante Pœnorum suorumq́ʒ ciuium cohortem deinde subsequentibus, ne mercenariis diuersarum nationum militibus, quos non fides, non patriæ pietas vlla fortes ac strenuos redderet, fugiendi facultas daretur : vtq́ʒ primo post elephantos loco positi pugnæ impetum admittentes extinguerẽt tum suorũ ac Macedonum multitudinem, vt integri cum fessis hostibus pugnando victores euaderent. Italicos verò & Brutios, tãquam infidos, q̃ mœsti coactiq́ʒ magna ex parte terra Itala excedere, imperium ducis & castra sequerentur, in postremam summouit aciem: ad suos postea quum ambo se duces vtrinque recepissent, hortarenturque varie & ignauiæ notas & pręmia militibus præponerent, interim ad initium pugnæ classica Romanorum cecinere, tanto quidem omnium clamore, vt elephanti quos primo agmine anxia tanti ducis cura in præsidium locauerat, fortuna consilium peruertente, in suas acies redirent, impetuq́ʒ suo loco adeò turbarent vt equitibus in fugam versis primam tãtæ ruinæ tantæq́ʒ stragis causam præbuissent. Equitibus enim imminuta Pœnorum acies

acies, pedes in hostes concurrit, primóque nixu loco moueri contigit: hos vt motos Romani sensere, partim sese ad suos recipientes ac terga dantes, Carthaginensium aciem adorti sunt. Re autem bene ac fœliciter gesta, tot iam fugatis equitibus, tot elephātibus fusis, primisque ordinibus in secundos iam pulsis, inter pugnandum Lælius ac Masinissa qui pauloante pedem referentes aliquantisper profugos insecuti fuerant opportune redeuntes, & quidem equites hostilis exercitus quotquot supererant à tergo incursant, isq; quasi inopinatus impetus hostilem aciem tanta compleuit formidine vt ancipiti vndique pugna circumuenti funderentur cæderenturq;, nullo pudore, nulla reuerentia tanti ducis valēte fugam sistere. Et quanquàm sane ab vtroque ipsorum ducum, & ab aliis sæpenumero maiores alibi strages æditę sint, grande tamen prælium in primis meritoq; seu ducum claritate, seu gentium potentia, seu militū virtute, seu ancipiti cæsorum discrimine, seu denique victoriæ effectu inter illustria referendum, quum auctore etiam Floro nō fuerit maior sub imperio Ro. dies quàm ille quo hęc gesta sunt. Ex Carthaginēsibus & sociis xx.M. & eo amplius hac in pugna cecidere, totidem fere capti, signaq; militaria c.xxxii. cum elephantis xi. intercepta. Romanis vero qui superiores euasere, nec incruenta victoria fuit: decē nanque milia periere. Dux autem ipse Hannibal mœstus, & equitibus paucis admodum comitatus, Hasdrumetum, id oppidi nomen est, fuga se contulit, singula tam ante pręlium quàm in pręlio quæ quemlibet magnanimum principem decent priusquam inde abiret expertus. Carthaginem patriam deinde suam profectus vel reuocatus, coram primoribus & summatibus vrbis se non prælii modo, sed belli vniuersi gloria inferiorē euasisse, & à Scipione victum & superatum esse non iuit inficias. Cornelius Scipio cognomento Aphricanus, aduersus Hasdrubalem Pœnorum ducem in Hispania bellum gerens, quum per aliquot dies non quo dimicaturus esset ordine duxisset exercitum, ac hostes pari ordine seruato proficiscerentur, eodem die quo manus conserere instituerat instructionis mutauit ordinem, & quibus ipse pręualebat infirmissimas hostium partes vna acie aggressus facile fudit. Theogenes Atheniensis, quum exercitum Megaram duceret petentibus acierum ordinem respondit, ibi se daturum: deinde clam equites præmisit, eósq; hostium specie impetum in socios retorquere iussit: quo facto tanquam ad hostium occursum præpararētur, permisit ita acies ordinari vt quo quisq; loco voluisset consisteret, vt inertissimus quoq; quisq; retro se dedisset, strenui autem in fronte prosiliissent, vt quemque inuenerat stantem ita ad ordinem milites prouexit. Adderem his ego Arcturi regis placita, cuius apud nos nescio q̄ verax, sed noua vtiq;, & ob id ipsum suspecta mihi est fama: et quāquā historiis miscere fabulas nihil sit aliud q̄ mēdacio veri fidē imminuere, eius tamen hac in re gesta, vel quæ geri potuerūt, cōducibilia plurimū, nō siluisse equidē q̄ affirmasse maluerim. Hic enim in acie, vt aiunt, instituēda peditatū quidem omnem per se ponebat, equitatum quoq;: quumq; pedites pugnam iniissent, equites superuenientes aduersam aciem dissipabant. Præter hos autem seorsum quosdam manipulos militares collocabat, qui pręlio feruescēte superueniētes, hostes impeterent. Ita cum fessi integris à tergo vrgerentur, suo commento nunquam nō victor

ctor in omni prælio fuit Alexander,peditatum in mediam aciem equites à dextro læuoq; cornu disponens . Idem aduersus Archelaum quum hostium copias multitudinemq; vereretur,virtute autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit,vt circumuentis vndiq; pugnandi facultas esset. Hic idem aliquando omnibus ad pugnam structis,quum prætores militum interrogassent,ad hæc aliúdne quicquã iuberet,Nihil,respõdit,nisi vt barbæ Macedonũ abraderentur. Parmenone verò admirante, an ignoras, inquit,ansam in prælio nullam esse quàm barbę meliorem? M. Antonius aduersus Parthos qui infinita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant subsidere suos & testudinem facere iussit,supra quam transmissis sagittis sine militum noxa exhaustus est hostis . Quòd si hostilis acies insolubilis sit,vt plerisq; mos est, scutorũ testudine cuneos insolubiles efficere inuenti sunt aliquando iuuenes militię Romanę qui supra insilirent & scuta manibus euellentes desuper vulnerarent. Scipio Aemilianus ad Numantiam non cohortibus tantum,sed centuriis sagittarios & funditores interposuit . Fuit & mirabilis Romanorum aduersus Latinos Latinorũq; aduersus Romanos in omnibus penè par in instruẽda acie ratio,cum ęquis ante omnia vtrinq; viribus, eodem animorum ardore, iisdem militaribus institutis, eodem armorum genere congruentes,milites militibus,centuriones centurionibus,tribunos tribunis cõpares collegissent: quũq; in vnum manipuli plures coissent. plures hastati,& scutati,& principes,antepilarii,vexillarii,triarii, rorarii & accẽsi.hisq; omnibus quũ munitus esset exercitus, hastati omniũ primi prælium inceptarunt: qui si hostibus pugnando inferiores reddebantur, ipsi sese ad suos recipientes à principibus excipiebantur,tuncq; principes qui dicti sunt decernebant, & subsequebantur hastati: ꝙ si à principibus quoq; infœliciter dimicatum esset,ad Triarios qui postremos claudebant pedetentim referebantur: qui quũ in acie tertio ordine extremis subsidio locarentur cõsurgentes, hostes incessebant: hi quanquam spei nihil suis pòst relinquerent,hostibus tamen formidinis plurimum afferebant,quum velut fusos profligatosq; hostes insecuti,& victorię compotes,inopinatam extemplo aciem scutis & hastis horridam munitámque & militum numero auctam intuerentur . Instructis itaque,sicut antè dictum est,ordinibus,aduersus Latinos Romani in aciẽ processere , & Manlius & Decius eorũ dextro ac læuo cornu præfuere. Adiectũ est aliquid Romana disciplina per Q. Neuium centurionem in exercitu Fuluii Flacci procos.contra Campanorũ multitudinem ad instruendam aciem præter eam quæ est ex equitibus peditibúsque pugnã : lecti nanq; agilitate corporis iuuenes,leuibus armis tecti,galeiculis gladiisque ac septenis hastis quaternorũ circiter pedum armati,post terga equitum insidebant,& cum ad hostem ventum erat equis desilientes hostem ex improuiso confodiebant,Velites ipsi huiusmodi pugnatores appellant. Samnites præter cęteros belli apparatus,vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerũt: duo nanque illis exercitus erant,& scuta alterius auro, alterius argẽto cęlata,spõgia pectori tegmentum,et sinistrum crus ocrea tectum,galeæque cristatæ quę speciem magnitudinis corporum adderent,tunicæ auratis militibus versicolores,argentatis linteæ quibus apparatibus formidinis plurimũ & terroris aduersę parti

redde

redderetur. Fidenates, & Falisci, Veientes item et Tarquinienses quia pares armis non erant ad terrorem in acies hostiles mouendum, cum plurimis suorum noua acie irrumpente, & inaudita & ante id tempus insitata, in habitu sacro sacerdotibus faces & angues fanatico velut instructa cursu pręferētibus, Romanorum pari modo aciem exterruere. Scythicæ gentis Amazones exercitum ad pugnam ingressuræ tegmenta corporum pro armis habuere, serpentũ magnorum coria, quorum & quidem præter fidem ingentium copia in Libya superest: vtebantur longis ensibus, hasta & arcu, quo non solum exaduersum pugnantes vulnerabantur, sed fugiendo feriebant insequentes. Aduersus Carolum quoq; in Hispaniis Arabes mirabili arte in instruēda acie vsi perhibētur: equitatu nãque in acie directo, Arabes contrà laruarùm insuetam faciem obiicientes, simul & tympanorum strepitus concitantes, equis pauefactis equitatum omnem pepulerunt: nec fuit resistendi facultas, donec equorum facie velata auribusq; obturatis milites rigidis personarũ simulachris repugnarent. Baleares tribus fundis quiq; in præliis armantur, vna caput cingunt, altera ventrem, tertia in manibus gestatur: in prælio multo maiores lapides quàm reliqui ita iactãt robuste, vt ab aliquo tormento lapis videatur emissus, in vrbium expugnatione lapidum iactu eos qui desuper ex propugnaculis tuentur mœnia vulnerant, in pugna vero scuta, galeas, omneq; armorum genus confringunt, tantáque vis ac peritia his est vt creberrime grandinis modo in aduersam partem & propinquantē iam terrę classem effusa intrare portum sinant neminem: quodcũque enim volunt lapide missili facile contingunt. Nec est quod gentis huius quispiam certissimos miretur ictus, quum hæc sola gentis arma sint idq; vnum ab infantia studium: nam cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsa monstrante, funda percussit. Troglodyte Aethiopum gens tantę velocitatis quum sint vt feras cursu pedum assequantur, in aciem arma hęc ferunt hi, scutum ex corio crudo bouis rotundum, & ferratam clauam: arcus alii lanceásque, nec vt Græci ob irã aut ambitionem, sed pabuli gratia belligerantur inuicem. In eorum concertationibus primũ iactis lapidibus quoad aliqui vulnerentur concertant, cum arcu quo admodum exercitati sunt pugnantes, mutuis vulneribus cadunt, eorúmq; certamina dirimũt quæ ætate præcedant fœminæ, quibus nullo periculo in medium prodeuntibus (nefas est enim has vllo pacto lędere) extēplo à certamine cessant. Macæ qui circa Syrtes habitant inter cæteros Libyos quum sint corporibus etiam agiles, patria verò vt plurimum plana, neq; ense, neq; galeis, neq; aliis armis inter pugnandum vtuntur, tantum ferunt hastas, lapidesq; in vasis ex corio factis delatos, cum his certantes, tum in congressu, tum etiam abeundo primo hostem ferire conantur, ad cursum & lapides recte iaciendos longo vsu edocti, ergáq; externos nullũ ius, nullam omnino fidem seruant. Germani acies suas rhedis circundare soliti sunt ne cui spes in fuga relinquatur, hisq; impedimēta imponũt. Iidem equestrē aciem sic struunt, equitum quot milia lectissima sunt, totidem numero pedites velocissimi & fortissimi, quos ex omnibus copiis singuli in singulos salutis suæ causa delegerint: cũ his in pręliis versantur et ad eos se equites recipiũt, hi si quid sit durius, concurrunt: si quis grauiori vulnere admisso equo deciderit, circunsistunt:

ſtunt: ſi quò ſit longius aut celerius recipiendum, prodeundi tanta eſt celeritas, horum exercitatione vt iubis equorum ſubleuati eorum curſum adæquent. Celtiberorum quidem ſcutis leuibus certant, alii rotundis vmbonibus magnitudine clypei cruribus ocreas ex pilis factas inuoluunt, galeas ferunt æneas criſtatas plumis, gladios inſuper ex ferro puro ad palmæ menſuram: qui in conferta pugna ferrum ſuo more ad conficienda arma præparantes (nam ferreas laminas in terra abſcondentes ibi tam diu eſſe ſinũt quoad debiliore parte ferrugine abſumpta validior ſuperſit) ex eo tum enſes fortiſſimos, tũ cætera ad belli vſum arma neceſſaria componunt: hoc pacto fabricata adeò cædunt omnia vt neque ſcutum, neque galea, neque aliud quid eis obſiſtat: duobus gladiis fulti cum equeſtri certamine ſuperiores euaſerunt, ex equis deſiliunt pedeſtremq́ adiuuant pugnam. Sueuorum gens quæ longe maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium eſt, equeſtribus prœliis ſæpe & equis deſiliunt ac pedibus prœliantur, equosq́ eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter quum vſus fert recipiunt. Galli equitũ aciem inſtructuri, inter equites raros ſagittarios expeditosq́ leuis armaturæ interponunt, qui ſuis auxilio ſint, atq́ impetum equitum ſuſtineant: pedites autem pugnaturi nudabantur, vel nudi ſuper vmbilicum vaſtis ſcutis & prælongis gladiis accincti in pugna perſiſtebant. Adhæc cantus inchoantium prælium & vlulatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quendam modum, horrendos armorum crepitus, omnia de induſtria cõpoſita ad terrorem: verùm hæc quibus inſolita atq́ inſueta erant aduerſus Græcos, & Phryges & Cares multi ad victoriã momenti erant: aduerſus autẽ Romanos quibus gallici tumultus vanitates notæ erãt, nullius vel quàm parui. Nam tametſi ſemel atq́ iterum ad Cremeram et ad Alliam olim fuderint maiores noſtros, in deterius tamen eorum quotidie data res eſt, quũ ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum conſternati, cæſi, fugatiq́ ſint: ac plures quoq́ de Gallis victoriæ quàm de toto orbe terrarum per Romanos habitæ, ac literarum cuſtodiæ traditæ memorentur. Galatæ in pugna iugis vtuntur quæ rhedarius & aſſeſſor ducunt, in bellis obuium hoſtem iaculo ex curru primum appetunt, tum relicto curru pedites enſibus certant. Quidam adeò mortem contemnunt, vt pugnent nudi: cuſtodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligunt, qui & pro aurigis in pugna ſeruiant, & ferant ſcutum: inſtructa acie præire conſueuerunt, & ad ſingulare certamen hoſtium fortiſſimos prouocare, arma vt hoſtem terreant quatientes, capita hoſtium in acie cadentium abſciſſa equorum alligant collo, hoſtium ſpolia ſanguine perfuſa famulis tradunt, in foribus domorum cum cantu atq́ hymnis affigenda, quemadmodũ feras ſolent venatu captas: hoſtiũ nobiliorũ capita aromatibus vncta in terris condunt, ſumma diligentia oſtendentes ea hoſpitibus, nullóque precio ea vel parentibus vel aliis reddunt. Britannis vel Belgis Galliæ populis ſua cura hæc inuenta etiam ſunt, eſſedis & carris apud ipſos primũ repertis ſtruunt genus pugnæ, quod eiuſmodi eſt, Equis enim huiuſmodi curribus iunctis & bellatoribus impoſitis, omnes primò partes perequitant, inter media equitum agmina tela iaciẽtes, atq́ ipſo terrore equorum & ſtrepitu rotarum ſuperſtans hoſtis, inſolitusq́ eius tumultus, nõnũquam Romanorum

norum conterruit equos aliorumq; ordines plerunque perturbauit. Cæterum hi quum se inter turmas immiserint,essedis desiliunt & pedites præliantur. Interea aurigæ paululum è prælio excedentes,ita se locāt vt si ab hostibus suis premantur,tutum receptum ad eos habeant:ita mobilitatem equitum,peditum stabilitatem in præliis præstant,vsu quotidiano & exercitatione instructi,vt & decliui & præcipiti loco equos sistere, moderari,ac flectere per temonem , percurrere & iugo insistere , & in currus quàm ocissime se recipere consueuerint. Quod genus pugnæ ab orientalibus sumptum puto,qui curribus falcatis vtuntur in prçliis,ex quibus est pugna haud dissimilis. Multa in his spes orientalibus fuit. Filii Ioseph multo tempore ab hæreditate prohibiti sunt curruum falcatorum metu. Sisara noningentos in expeditione contra Israhelitas produxerat. Darius eam speciem obiecit Alexandro,quos ille laxis ordinibus suos iussit excipere,& non impune vagari.Hos in bellis & rex Mithridates,& rex Antiochus,aliiq; plurimi nobilissimi duces habuerunt. Ex equo acies vbi armis ad pugnam instruere Thessali prius docuere, hos postea omnes pene secutæ nationes, equis ad certamina vsæ sunt,ac in dies magis magisque vtūtur : verum Scythæ non equos pro bello,sed equas malunt: quoniam vrinant cursu non impedito. Colophonii & Castabolēses canibus in bella ductis primas acies instruebāt, tutissima ac fidissima hominum auxilia,non eris alienæq; stipis indiga, nec dominorum fidem detrectantia.Dominos enim constat canum auxilio à crassatoribus sæpe defensos,& pugnasse eos aduersus hostes pro dominis Garamātum regis exemplo quem ducentorum canū acies obiicientes sese contra resistētes propter bella, ab eo quo detinebantur exilio reduxere. Seianus perfidus miles,acerrimos canes vt sibi vni māsuetos & mites,hostibus verò in acie feros & immanes habere posset,sanguine pascebat humano: Bactros,credo,secutus,qui canibus humana carne nutritis obiiciunt senes: quod quum Alexandri præfectus Siasanor emendare voluisset,pene amisit prouintiam. Aduersus Amilcarem Hispani, non canes, sed boues vehiculis adiunctos in prima fronte locarunt,vehiculáque rhesinæ,sulphuris,ac sæpi plena,vbi æneatores pugnæ signum dedere incēderunt: actis deinde & exagitatis sic bobus, consternatam ac dissipatam hostiū aciem reliquere: neq; enim ludibriis præcipitiq; furore,sed alta consilii meditatione his inuentis maiores bella tractabant,deserta quoq; requirentes,vt elephantos ac terrificas feras etiam ad pugnam cogerent. Equidem de natura elephantorum non operose tractandum,quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur: quę autem ad bellorum vsum attinent,his instandum. Capti quàm ocissime mitificantur ordei succo,truncos gratissimo in cibatu habent: palmas quoq; celsiores frōte prosternunt,atque ita latentium fructum assumunt mandúntque: & si pabulum in præsepio positū attingi cōtingat à mure quē maxime animaliū odere,fastidiūt: in potu quoq; hausta hirudine,quam Sanguisugam vulgo appellāt, cruciatum maximum sentiunt: & quod ad docilitatē attinet, minimi Aethiopis iussu discunt subsidere in genua,ambulare per funem, militare,turres armatorū in dorsis ferre,magna ex parte Persarum & orientalium regum bella conficientes. Ad acuendos verò eos in præliū, linteū vuæ vel mori sanguine tinctum eis ostēdūt:

&

& prosternant licet acies,proterant armatos,suis tamen & muris animantis exigui stridore ac visu(tanta est rerum natura)terrentur,territi vulneratique retro semper cedunt,haud minore quandoque suarum partium pernitie. Semiramis bellum Indis motura,inferior illis elephantorum apparatu,rem excogitauit qua terreret Indos cogitantes nequaquam extra Indiam elephantos esse. Occisis igitur ccc.boum milibus, carnes operariis distribuens, coria insui fecit elephantorum instar,quæ postmodum fœno referta veri elephanti speciẽ præ se ferebant: intus hominem,camelúmque super quo sedens formam beluæ duceret, inclusit, hæc in loco semoto occultóque acta, ne qua exterius emanare possent, vtq; inde improuisa re perculsi,veras bestias existimarent: his biennio confectis, tertio in Bactris coëgit. Fuerunt præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centum,erant totidem numero homines supra camelos cum gladiis cubitorum quatuor: assuefecit autẽ equos ne eis simulachris terrerentur,quod & Perseus Macedonum rex multis pòst annis in eo bello imitatus. Verum neque illi in bello, neque Semiramidi profuerunt: audita enim rex Indorum tum exercitus magnitudine, tum ingenti apparatu belli, conatus est excedere Semiramidis vires, accitis maioribus quàm quæ erant Semiramidis copiis,elephantorúmque syluestrium venatione facta,plurimos ad bellum instruxit, vt verum terrorem quem intulerunt aspicientibus iniicerent. Pyrrhi bellis hi primum in Italia visi fuerunt,quippe qui vsque ad id temporis inuisos Romanis,numero xx. in Italiam primus inuexit. L. Metellus pontifex victoria de Pœnis captos xlii.vt quidã clx. transtulit ratibus,quas doliorum consertis ordinibus imposuerat. Antiocho regi, Antipatre auctore,duo fuere celebres in bellicis rebus,cognominibus suis appellati atque distincti: etenim nouere ea. Certe Cato quum imperatorum nomina annalibus describeret,eum qui in acie punica fortissime prçliatus est,Sutrum tradidit appellatum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis eis aliquando renuit experienti. Aiax aliquando dux agminis semper tunc pronuntiatum est eius fore principatũ qui transisset,ausúmque Patroclum, ob id phaleris argẽteis,quibus maxime gaudent,& reliquo omni primatu donauit, ille qui notabatur inedia vitam finiens,mortem ignominiæ prætulit. Mirus nanq; his pudor est,victiq; vocem fugiunt victorum,terrámque ac verbenas porrigunt pudore. Idem rex quum in præalti fluminis transitum elephantos compellere non posset,nec nauium copiam haberet, iussit ferocissimum elephantũ sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset statim transnato flumine procurrere, elephantus exasperatus ad sequendum doloris sui auctorem tranauit amnem,reliquisq; idem audendi fecit exemplum. Antiochus quem Eupatorem dixerunt xxxii. in acie contra Iudæos produxit, in subsidiũ cuiusque bestiæ quingentis equitibus deputatis, in singulis turribus fuere pugnatores xxxii. electi. Hannibal aduersus Scipionem in Aphrica quum exercitum dirigeret, elephantos octoginta in prima fronte locauit vt auxiliares Gallos & Lygures, Mauros & Baleares Pœnis à tergo stantibus à fuga arcerent,hostiúmque aciem terrore peruerterent. Cęsare dictatore,tertio consulatu suo viginti etiã elephãti cõtra pedites quingentos pugnauere,itemq; totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus eodẽ quo

priores numero peditum & pari equitum ex aduerso dimicante, prima inter regem Pyrrhũ & Leuinum consulem apud Heracleam Campanie vrbem, fluuiumq; Lyrim pugna commissa, introducti inter concurrentia agmina elephanti forma truces, odore graues, mole terribiles, vt videre Romani, nouo pugnandi genere circunuenti, & territi, equis maxime pauitantibus diffugerũt: sed postquã Minutius Centurio quartæ legionis primus hastatus protensam in se, haud impropriè belluæ manũ appellatam gladio desecuit atq; in suos sæuire coëgit, eius immoderato discursu perturbari ac permisceri ordines cœpere, finisq; pugnæ beneficio etiam noctis impositus est. Secunda inter Pyrrhũ eundem & Romanos pugna fuit P. Sulpitio, Decio Murena consulibus, vbi elephãti qui prima pugna vulnerati atq; in fugam posse cogi deprehensi fuerant, subiectis inter posteriora & molliora ignibus exagitati, ardentes insuper machinas furore trepidi circunferentes exitio suis fuere. Tertia inter Pyrrhũ & Romanos pugna fuit Curio Dentato consule, vbi elephantibus in subsidium missis Romani assueti iam pugnare cum belluis, cum malleolos stuppa inuolutos ac pice oblitos insuper aculeis tenaces præparauissent, eosq; flagrantes in terga belluarum turrésque vibrassent, non difficile furentes, ardentesq; belluas in eorum excidium quorum subsidio fuerant retorserunt: Eosdem aliquando Velites à volitando dicti vel à græco βάλλειν, id est, iaciẽdo, quod genus militiæ paulo antè repertum fuerat, fabrili scalpro inter aures adacto, retrò agebant, & quũ à suis regi non possent, necabantur. Id genus occidendæ belluæ cum opus esset, Hasdrubal Hãnibalis frater primus inuenit, vnumq; vno ictu confectum accepimus telo in vitalia capitis per oculũ recepto: ipsi tela cæteraq; quæ hæserint corpori, olei potu decutiunt. Contra hos diuersa resistendi ratio fuit, bini equi cataphracti ad currũ iungebantur, quibus insidentes longissimas sarissas in elephantos dirigebant: muniti enim ferro, nec à sagittariis quos elephanti vehebant lædebãtur, & ipsorum impetum equorum incursatione vitabãt. Cataphractos alii mittebãt milites, ita tamen vt aculei ferrei vndecunque in eorum armis prominerent, ne venientem in se militem sine vulnere elephanti possent excipere. Alii velitum aciem his obiecere, dato eis præcepto vt quàm primum elephanti ab hostibus acti spatio intermisso reciperentur, ad elephantorum impetum vel retrò, vel pòst, vel ad latus contunderent equitatum. Permulti quoq; quo nihil tutius erat, eminus fundis eos per quos regebantur elidebant, sicq; in suos plerunque lapidibus adactæ belluæ, & amissis rectoribus sæuire cogebantur. Venientibus nonnulli quasi terrore quaterentur, continuas detrahebant cohortes: manipulisque inter se distantibus spatium dabant, cúmque agminis medium attigissent, circunfusa militum multitudine obruebantur, illæsique vnà cum rectoribus aliquando intercipiebantur. Camelos Vitelliani in terra Aphrica, & aliquot clari etiam duces in aciem produxere, qui ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, cum cominus pugnaretur, hostiũ sæpe acies pertertere. Crœsus numeroso ac præpotẽti hostium equitatui eos obiecit, quorum nouitate aspectus, odore, atque horrore trepidantes equi, nedum equitum, verum etiã peditũ suorũ acies peruerterunt, vincẽdosq; hostes prębuerunt. Cameli itẽ cũ Scipione Antiochũ deuicere, & cum Archelao

item

item ad Orchomenum & Cheroniã conseruisse camelos memoriæ proditum est. Horum qui in pugna præstent nonnulli gibbum duplicẽ in dorso habent, duos quoq; in bello in certamen sagittarios ferunt dorso, inuicem contrarie resi dentes: alterum à fronte versus hostem, alterum contra persequentem pugnãtes. Tentarunt etiam Pœni, vt Lucretius inquit,

tauros in munere belli,
Expertiq; sues scæuos sunt mittere in hostes,
Et validos partim præ se misere leones,
Cum ductoribus armatis scæuisq; magistris,
Qui moderarier his possent vinclisque tenere.
Nequicquàm quoniam permixta cæde ruentes
Turbabant scæui nullo discrimine turmas·
Terrificas capitis quatientes vndique cristas:
Nec poterant equites fremitu perterriti equorum
Pectora mulcere & frenis conuertere in hostes

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Septimus.



De Religiosis, hoc est, infaustis uel infamibus mensium quorundam diebus ac tempore ad bellum idoneo Cap. I



HActenus, Sigismunde Pandulphe, de instruẽda acie secundum diuersos ducum astus, variásque rationes de impugnatione huiusmodi atque expugnatione, si quando vsus tulerit, ad præsentiũ ac posterûm instructionẽ dicta sint : deinceps vt erat propositum, de religiosi temporis diebus ac mensibus pręsenti materiæ subiacentibus, quos infames, atros, vel infaustos in xi. cõmentariorum grammaticorum Nigidius appellauit, pauca memorare exempla forsan nõ incongruũ erit, seu recte seu perperam id fiat. Mensis itaque octobris pridie nonas Romanos primo quidem à Cymbris sub Scipione exercitu priuatos fuisse constat, postea verò imperatore Lucullo Armenios & Tygranem vicisse. Lucullus enim in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduersus Tigranem qui centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet hoc die profectus cũ esset quo Scipionis copiæ consumptæ sunt à Cymbris, & quidam dixisset Romanis illum diẽ infaustum esse atque formidabilem, Pugnemus igitur, inquit, hodie impigre, quo hunc quoq; Romanis diem ex atro

& tristi hilarem iocundúmq; reddamus: atq; quum pugnasset illósque fugasset, Romanos quinque leto interceptos amisit, hostium verò supra centum milia occidit. Mensis nouembris clades Barbaris magnas euidenter intulit: hoc nanq; mense Alexandri regis ductores ad Granicum vicit, & Carthaginenses septima & vigesima die apud Siciliam à Thymeleōte victi sunt, sub quam diem Ilion captũ videtur sicuti Ephorus, & Callisthenes, & Damasches, & Philarchus perhibent. Bœotiis quidem contigit mensis Ianuarii quinta die binas præclaras & insignes victorias cœpisse, vtpote quibus Græciæ libertatem restituerent. Februarius Græcis haudquaquam æquus extitit, huius septimo die pugna cũ Cranone, ab Antipatro victi funditus periere, & in Cheronia ãtea aduersus Philippum haud fœliciter pugnauere. Hac eadem die februarii eodemq; anno qui cum Archidamo transiere in Italiam, ab illius loci Barbaris fœde consumpti sunt. Vigesimamnonam Carthaginenses obseruant, vt quæ plurimas eis & maximas calamitates intulerit. Mensis Martii sexta quidem die Marathone, tertia vero in Platæis simul & apud Michalem Persæ à Græcis deuicti sunt: quinta vero & vigesima die, Arbelis Athenienses nauali pugna circa Naxon victores fuere, sub ipsam præterea eiusdem mensis vigesimam diem Macedonum Athenienses præsidium cepisse, quo die mystico lustrant Baccho. Apud Romanos præliares etiam dies sunt, qui ab iustis non segregantur: siquidem iusti sunt cõtinui xxx. dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce positum est: præliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostẽ lacessere: eligendi enim ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam constat, si ipsi inferrent bellum. At cum exciperent, nullum obstitisse diem quo minus vel salutem suam, vel publicam defenderent dignitatem: vitabant & ad viros vocandos dies qui essent notati rebus aduersis. Dies autẽ qui sunt postridie Kal. nonas, idus, quãquã ad rẽ sane militarẽ nihil attinere notet Varro, sed ad solas actiones respicere priuatas, ad omnia tamen maiores nostri cauendos putauerunt: quos etiam atros, velut infausta appellatione damnarunt: ob hanc causam dictos habitosq; atros Seruius Flaccus scribit, quòd vrbe à Gallis Senonibus recuperata L. Actilius in senatu verba fecit, Q. Sulpitium tribunum militum ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie fecisse, cum exercitu populi Romani occisum. Item apud Cremeram multísque aliis temporibus & locis post sacrificium die postero celebratum male cessisse conflictum, & post diem tertium eius diei vrbem præter capitolium captam fuisse, quàm plurésque alii senatores recordari se dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina postridie Kal. nonas, idus populi Romani facta esset, eius belli proximo deinceps prælio rempublicam male gestam esse, túmque ea re per senatum in pontifices reiecta vt ipsi quid videretur statuerent, pontifices decreuerunt vt hi dies neq; prẹliares, neq; puri, neq; comitiales essent, nullũq; his diebus sacrificium recte futurũ: quod nec doctissimũ poëtã Ouidiũ prẹterit, primo Fastorũ dicẽtem,

Vendicat ausonias Iunonis cura Calendas.
Idibus alba Ioui grandior agna cadit.
Nonarum tutela adeò caret omnibus istis

Ne

Ne fallare caue proximus ater erit.
Omen ab euentu est illis : nam Roma diebus
Damna sub aduerso tristia marte tulit.
Hæc tibi dicta semel totis hærentia fastis,
Ne seriem rerum scindere cogar erunt.

Ante diem tertium nonas octobris & ante diem sextum idus nouembris nihil in repub. maiores nostri geri voluerũt. Itaq; per hos dies nõ cũ hoste manus conserebantur, non aliud quodcunq; in repub. non exercitus scribebantur, non comitia habebantur, non aliud agebatur, nisi quod vltima necessitas exegisset administrabatur. Ante diem quoq; quartum Kal. vel nonas, vel idus, tanquam inominabilem diem pleriq; vitant, cuius obseruationis an religio vlla sit, memoriæ proditum nihil inuenio, nisi quòd Claudius annaliũ quinto, cladem illã pugnæ Cannensis vastissimam factam dicit ante diem quartum nonas sextiles. Ante diem insuper xv. Kal. sextiles à Romanis haud procul fluuio qui Allia nuncupatur ac xi. milibus passuum via Sabbaria ab vrbe distat, instantibus Gallis male pugnatum est, fusaq; extemplo Romana acies, ad ripam fluminis quo sinistrum cornu defugerat à Celtis tãta strages facta vt vrbi subito subsecuta ruina, & patrũ cædes, atq; capitolinæ arcis obsidio. Eorum fuga verò nocturna fuit, eo tempore quo commissa est, pugnatumq; est circa æstatis finem circaq; plenilunium, quo die ingens & antea clades in Fabios ad Cremeram flumen inter vrbẽ & Veios acciderat : sex & trecenti nanque patritii, milites omnes ex eodem genere eademq; familia vna die à Veientibus cæsi sunt. Pompeius etiam fugientẽ Mithridatem ad prælium compellere cupiens, noctis tempore expugnationem fieri statuit: quem Pompeius insecutus, vt luna tunc orta à tergo Romanis erat, Mithridates exercitus longitudine vmbrarum, proximitatem hostium ratus, cuncta in irritum tela fudit: illi inermes aggressi, sine labore certaminis vicerunt, & castra ceperunt. Hannibal apud Cannas hac militari temporis ratione & astutia vsus non noctis tempore, sed orto iam sole aduersus Romanos dimicaturus, ita suos ad pugnam struxit vt contra solem orientem exercitum romanum pugnare cogeret, contráque Eurum ventum quem nostri Vulturnum vocant: nam in morem ardentis fulminis mane more suo perflare solitus tunc flabat, rapidúmque puluerem ex patentibus torridisq; campis eleuabat, & supra Carthaginensium phalanges ad ora Romanorum impellebatur : sicq; cum Euri vel Vulturni vẽti adiutorio, ac fulgoris oculos hostium perstringentis, Hannibal illam memorabilem & immortalem Cannensis pugnæ gloriam sibi adeptus: vbi ipse quum esset crudelissimus Romanísque infestissimus, tanta tamen inimicorum atrocissimorum cæde satiatus, parci iussisse perhibetur. Par postea ratio Romanos iuuit. Marius enim & Catullus coss. contra Gallos pugnaturi, virtuti dolum addiderunt: primum nebulosum nacti diem vt hosti inopinanti occurrerent, tum ventosum quoque vt puluis in oculos oráque ferretur, tum acie conuersa in orientem, vt, quod ex captiuis mox cognitum est, ex splendore galearũ ac repercussu ex aduerso visum eorum puluis oppleret, & splendor hebetaret, totam terribilem Gallorũ multitudinẽ minima Romanorũ clade profligauere. Est etiam

 præterea

præterea ſua ſabbatiſmi ratio Iudæis, qua quum eis nefandum ſit quicq̃ feriæ rei facere, Diuus auguſtus Veſpaſianus adortus eos ſuperauit. Eoſdem alia atq; huic diſſimili ratione ſubegit Antiochus: is enim quum Hieroſolymam obſide ret, Iudæis ad maxima illa ſolennia petentibus dierum ſeptem inducias, non eas modo dedit, ſed etiam tauris auratis cornibus odoribusq; & pigmentis affatim pręparatis, ad portas vſque pompam egit, atque ſacrificio illorum ſacerdotibus tradito, ipſe in caſtra rediit: Iudæi verò admirati, continuò ſeſe poſt ſolẽnitatem dedidere. Eſt & aliis gẽtibus alia quoq; temporis ratio. Nam Mylciades quum Perſas triduanę religionis ocio teneri didiciſſet, improuiſos inuaſit & obtinuit. Athenienſes quum ſubinde à Lacedæmoniis infeſtarentur, diebus feſtis quos ſa cros Mineruæ extra vrbem celebrabãt, armis veſte celatis, peracto ritu ſuo, non ſtatim reuerſi Athenas, ſed potius inde raptim acto Lacedæmonem verſus agmine, eo tempore quo minime timebatur, agros hoſtium quibus ſubinde prædę fuerant vltro depopulati ſunt. Athenięſes ſimili modo vbi aduentare Darium compererunt, quanquàm auxilium à Lacedæmoniis popoſciſſent, tamen quum detineri Perſas quatriduanæ religionis ocio compertum haberent, ſpem religionis occaſione ſumentes, inſtructis tantum decem milibus ciuium & Plateenſibus auxiliaribus mille, aduerſus ſexcenta milia hoſtium campis Marathoniis perruperunt, Mylciade eius belli duce, qui celeritate magis q̃ virtute fretus, alacri ſatis expeditione prius hoſti cominus hęſit, quàm poſſet expedito ſagittarũ ictu propulſari. Tanta in eo bello diuerſitas certãdi fuit, vt ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendum præparatæ putarentur. Du centa enim milia Perſarum apud campos Marathonios ea tempeſtate ceciderunt. Germanorum etiam animos quum ſortilegarum vaticinia mulierum obtunderent, vt puta quæ fluuiorum curſus, vortices, ſtrepitũq; coniectantes futura prædicerent aſſererentq; ſiue Ariouiſti eorum regis inſtituto, ſiue lege non eſſe fas ſuperari eos ſi ante lunam nouam contenderent, Cæſar ſatius eſſe duxit cir ca tempus inuadere, quàm idoneum illis tempus expectando cedere: facto itaq; in eorum munitiones & tumulos impetu, non antea ſtimulare ac inceſſere deſti tit quàm ira deducti pugnam capeſſerent. His hac de re denique in fugam verſis, Cæſar ſtadiis cccc. ad Rhenum vſque perſequens, terram omnem cadaueribus ſpoliisq; referſit. Ariouiſtus cum paucis præueniẽs, Rhenum traiecit: cęſorum numerum lxxx. milia fuiſſe perhibent.

De loco metationis inſidiiſq; hoſtium deligendis: quid ſpeculator, & quid explorator, in quoq; differant Cap. II.



HIc deinde locus caſtris idoneus deligatur neceſſe eſt: ea enim res maxi me rationis eſt bellicæ, vt hoſtis hoſtem ſi petierit è ſublimi repelli non poſſit, aut ſane collectis viribus excipi: ſiue igitur ex itinere quieſcendum ſit, ſiue caſtra caſtris obiicienda, in deligendo loco hanc ra tionem haberi oportet, vt locus arte vel natura munitus ſit, & neceſſariis ſufficiens: arte, veluti foſſa, vallo, vel aggere: natura munitus, vt ſunt tumuli aſcẽſu dif ficiles, colles ardui, locaq; edita & aſpera quæ verrucas Cato appellauit, vt loca fluminibus vel paludibus cincta, neceſſariis ſufficiens, vt materies, aqua, frumen

tumq;

tumq; de proximo peti possint. Quòd si & horū cōparatio habēda sit, loca munita q̄ opulēta viros illustres quęsisse magis inuenio, quod & Mario venit in successum. Is enim tertio cōsulatu suo, bello Cymbrico quū collē occupasset qui cāpo & fluuio imminebat, vbi hostes se diffuderant, qúumque aqua exercitui deesset ad potandum, querelísque omnium coargueretur, aquam in prospectu esse respondit, sed eam ferro vindicandam. Primis itaque calonibus in pugnam cum clamore ruentibus, subsecutus exercitus, mox iusto certamine compositis agminibus, bellum gestum est, & vicere Romani. Iulius Cæsar loca eminentia in omnibus approbauit, quæ si negasset facultas, irrigua præferebat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium Axonam castra posuisse, quæ res & latus vnum castrorum ripis fluminis muniebat, & post eum quæ erant, tuta ab hostibus reddebat, & commeatus vt à proximis ciuitatibus sine periculo aduehi possent, efficiebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit castris ponendis editum, ab imo paulatim procliuē: vnde adiuuante procliui impetum militum, facile ipso decursu Mithridatem superauit. Q. Metellus in Hispania citeriore in castra hostiū humili loco posita ex superiori parte flumen immisit, & subita inundatione turbatos per dispositos insidiatores cecidit. Tanto itaq; locus vtilior iudicabitur, quanto fuerit editior: in subiectos enim vehementius tela torquentur, maioríque impetu pars editior obnitētes propulsat, & impellit, quum hi qui humili sunt loco castrametati, duplex subeant cum loco primum, deinde cum hoste certamen.

De oppositi loci positione, multitudine, uoluntate, studijs, ac consilijs. Cap. III.

ET quoniam præcellentis est ducis munus, tum pace, tum maxime bello hostium regionem exploratam planeq; cognitā habere, ne omnes ordines temere vagari errareq; contingat, considerandum quoq; oppositæ ipsius regionis quæ sit naturalis positio, rupibus ne inuia aut fluminibus cincta, vel paludibus impedita: inhabitantium præterea multitudines quantæ, quæ voluntates, quæ studia, quæ consilia perquirēdum: firmis, an infirmis, natura vel arte munitis præsidiis contineantur: quæ singula in ducis considerationem deducta, si minus per se præstare queant, alios quorumcunque locorum peritissimos adiungere oportet. Hæc autem tutè ac commode poterit, si ex vtrorumq; amicis ciuitatibus atq; mercatoribus futuri sunt qui explorent. Ciuitates enim, omnes qui importent aliquid quàm liberaliter semper accipiunt. Sunt qui hæc per hostes, aut per suos, vel etiam per seipsos imperatores quidam scrutati sunt. M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alio ingenio peruenire nō poterat, iussit trecētos milites simul impetum facere in stationem hostium raptumq; vnum ex his in castra perferre incolumem, tortúsque ille, omnium suorum archana confessus est. Iulius Cæsar missis equitibus his quos in agris repetisset, hostium res & consilia scrutabatur: & vt concordi eorū sententia reperisset, quid agendum in consultatione deliberabat, & scitè ac sapienter id quidem. Speculatores deinde exploratoresq; de suis mittere vniuersorum ducū institutum esse: & quanquam duo hæc vsus sæpe confundat, discernit tamen ratio, & doctissimorum hominum auctoritas, vt speculator is sit qui hostilia silen-

tio

tio perſpiciat,quũ explorator clamore peccata cognoſcat. Explorare enim antiquos pro exclamare legimus vſos, ſed poſtea proſpicere, & certum cognoſcere cœpit ſignificare. Per ſe quoq; nullo extrinſecus adminiculo, explorandi modus quidam eſt,quo & ipſi duces vſi ſæpe perhibẽtur,ſicut Aemilius conſ. bello Etruſco: hic enim dux apud oppidum Coloniam,multitudinem auium procul contemplatus citatiori volatu ex ſylua conſurrexiſſe,intellexit illic aliqd inſidiarum deliteſcere, quòd & turbatæ aues & plures ſimul euolarent. Præmiſſis igitur exploratoribus,decem milia Coloniorum comperit, excipiendo ibi Romanorum agmen in itinere,eaq; alio quàm expectabatur itinere latenter miſſis legionibus circumfudit. Thianicus Horeſtis filius ſimiliter quum audiſſet iugum ab hoſtibus munitum,præmiſit ſciſcitaturos quid rei foret,referentibuſq; non eſſe verum quod opinarentur, ingreſſus iter vt ex eo loco vidit magnam vim auium ſimul euolaſſe,arbitratus eſt ibi hoſtium agmen reſidere,itaq; circunducto exercitu illuſit inſidiatores. Per ſeſe autẽ hoſtium res ſcrutati ſunt Alexander,Sertorius,M. Voluſius, ædilis plebis & Maximianus quoq; qui cum Diocletiano poſtea imperauit,& mutato habitu quidem. Iulium verò Cæſarem & habitus mutatione & per alium,& per ſeſe etiam exploraſſe conſtat. Nam quum Britanniam expugnare illi mens eſſet, & inſulæ ſtatum moreſque hominum percunctari,exploraſſe per C. Voluſenũ, vt cõmunis habet hiſtoria,ſunt tamẽ non ignobiles auctores qui Cæſarem per ſeipſum portum & nauigationem, & acceſſum ad inſulam exploraſſe confirment: & quanquã illi fortunam ſuam experti forte probauerint,omnino tamen audaciæ & temeritatis mihi maximę eſſe videtur,conſilium & ſubſidium totius exercitus periculis obiicere, quum hi omnes aut vitæ ſuę,aut alienę necis cupidi ſint,qui huiuſmodi vel ipſi ſuſtinuerint,vel alios perpeti coëgerint: maxime quũ id quod Scipio et Valerius Lauinus coſſ. & Xerxes pro ſua nobilitate memorabile poſteris reliquerũt exemplum, non ſępe ſed perrarò contingat. Ille enim captus tres Hannibalis exploratores circumduci per caſtra iuſſit,oſtẽditq; his totum exercitum nihil de hoſtibus percunctatus: mox etiam prãdiũ dari iuſſit,eiſq; refectis,impune redire,vt quæ apud Romanos vidiſſent Hannibali renunciarent. Hic verò quum nõ ſecus intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet, magnámque copiarum ſuarum fiduciam haberet,circunduci eum iuſſit,terrendiq; hoſtis cauſa exercitum ſpeculatoribus eorum quotiens voluiſſet patere. Poſtremo Xerxes ſimiliter Darii filius quos in caſtris ſpeculatores Græcorũ deprehendiſſet nullo affecit ſupplicio, quin vbi iuſſiſſent eos circunduci, vt audacter intuerentur exercitum cuius gratia venerant, liberè quòd voluerunt dimiſit incolumes. Præterea non vſquequaque etiam obuiis & tranſfugis quibuſque credendam ſalutem ſuam plurimorũ periculis edocemur. Babylon enim ingens, quam exercitus capere nulla vi poterat, Zopyri arte capta eſt: ſe nanq; plagis affici, auribuſq; ac naribus mutilari conſulto iuſſit,ac deformis veluti tranſfuga vrbem ingreſſus, ſe cum omnium audientium intuentiumq; conſenſu ita Darii iuſſu cæſum mutilatumq; finxit: inde populum cohortatus forti animo vt eſſet, ac mœnia tueretur pateretur q; ſe vnà cum ſuis recentiore ira & iniuria laceſſitum,bellum contra Darium inire. His nanque

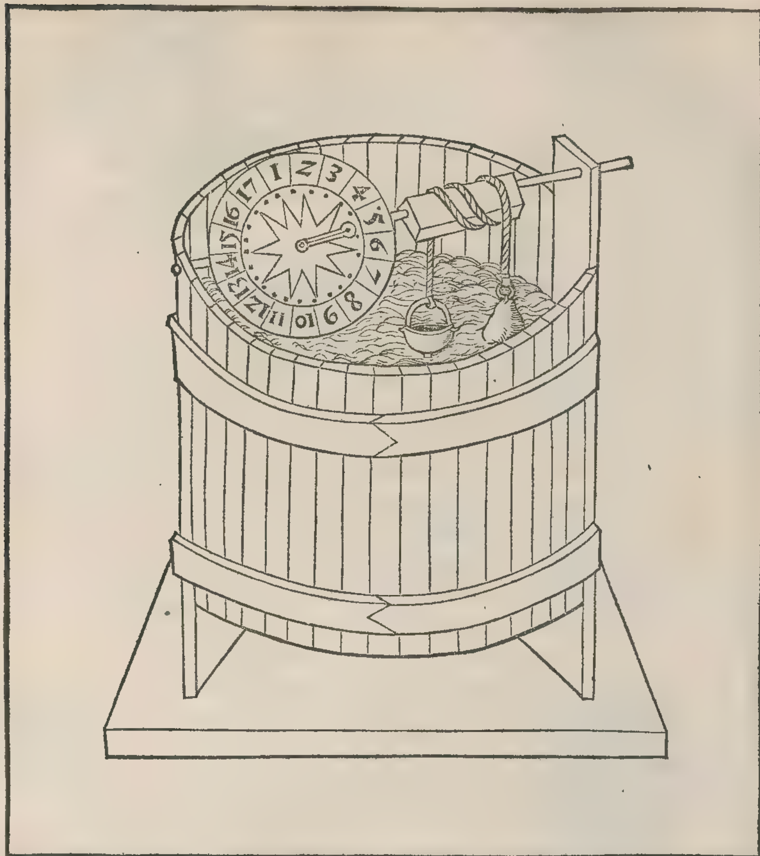
que & aliis huiusmodi Babylonii decepti fraudibus, summam gerendarum rerum omnium curam & potestatem liberam Zopyro tandem omnium transfugio tribuerunt: augendam verò ad fidem sæpe is profligauit hostes, ac postremo creditam multitudinem in hostium manus duxit: sic vrbs Babylonia, quæ vi non poterat, fraude capta est. Quum autem Darius postea punicum malū quoddam, & id quidem permagnum aperuisset, quærenti cuidam quidnam tantum habere vellet, quanta esset granorū multitudo, Zopyros se velle respondit. Erat autem Zopyrus non modo comes illi, verùm vir tum probus, tum amicus, qui vbi sese ipse cecidisset, narémque & aures obtruncasset, & ita creditus Babylonios fefellisset ac Dario tradidisset vrbem, sæpe dicebat Darius, Zopyrum malle integrum quàm centum capere Babylonias. Iulianus quoque in Parthos expeditionem agens, quum in desertum primo captiuorum habuisset ductorem, postea quidam senior transfuga sub schemate proditoris ei se compendiosum iter ostendere pollicitus, quum triduò ambulantes ad maiores solitudines peruenissent, in insidias inciderunt: & mox quidem illum senem fustibus occidere, confitentem se hoc pro patriæ libertate fecisse, & libenter aspera quæque pati velle: in quo bello imperator concidit, & exercitus in conditionem adductus est. Valerianus item Augustus doctrina & eloquentia clarus, ingētem exercitū in Persas agens, & incaute quidem suorum ac aliorum ductu à Sapore Persarum rege captus, ignominiosa apud Persas seruitute consenuit, donec damnationē sortitus vt ipse accliuis humi, regem ascensurum equum non manu, sed dorso semper attolleret. Ad postremum quum nulla præda hostibus pulchrior nec præstantior quàm exploratorum, vel speculatorum, si capi eos contingat, quod sæpe fit, quum persequantur quodcunque se illis peruium obtulerit, non vsque ita fides habēda illis vt custodia negligatur, sed instructa semper omnia et parata esse oportet, æque ac si hostem instare vel imminere nunciatum sit.

Castrorum forma officiorumq; castrensium ritus Cap. IIII.

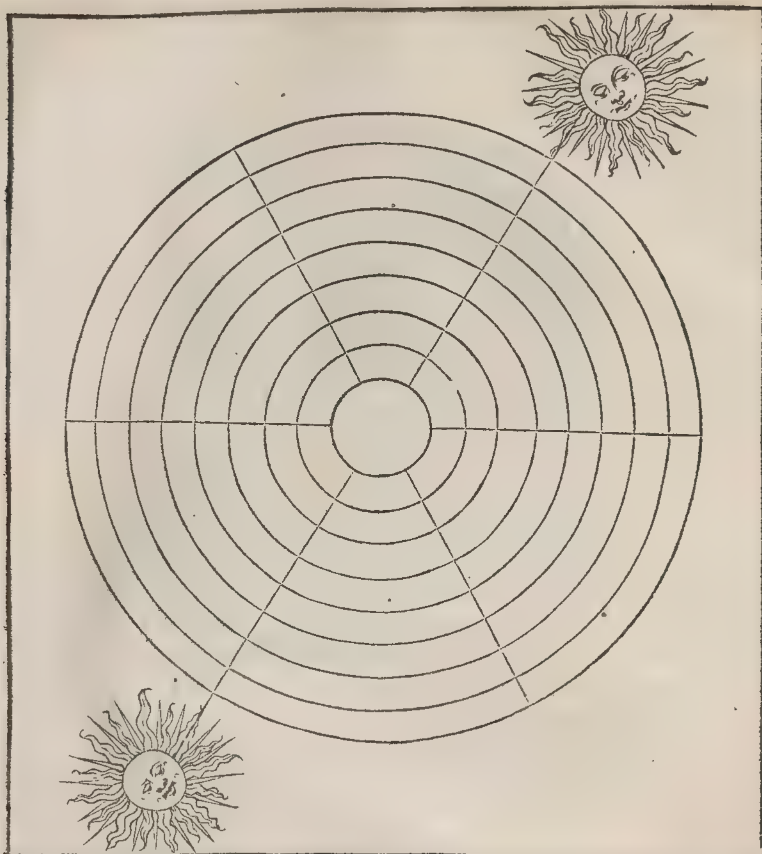

His pro loci qualitate hinc inde rite peractis, castrorum formam secundum maiorum disciplinam officiorūq; castrensium ordinem, ritus, ac rationes ex reliquo prosequamur, quattuor nanque angulis eorum dimensio designabatur. Nam & fabrorum multitudo & ferramentorum copia quæ vsus extructionis poscit sequitur exercitum, & interior quidem pars castrorum tabernaculis distribuitur, ambitus autem eorū extrinsecus muri faciem præferebat, ordinatis etiam turribus pari spatio dispositis, quarum interualla telis atque balistis aliisq; machinis saxa torquentibus, omnibúsque instrumentis missilium complent, vt cuncta scilicet iaculorum genera in promptu sint. Ex omni denique muri parte, quattuor portas ædificant, tam iumentis aditu faciles, quàm ipsis si quid vrgeat intro currentibus latas. Intus autem castra vici spatiis interpositis dirimunt, mediáque castrorum tabernacula collocant, & inter hæc imperatoris ac ducis maximi mediū templo similimum, vt quasi repentina quædam ciuitas existat, forúmque & opificum stationes, & sedes militum, primatibus ordinúmque principibus, vbi si qua sit inter illos ambiguitas iudicet: ipse vero ambitus, & omnia quæ in eo sunt, multitudine simul & scientia, &

frabrican

fabricantium opinione quum opus est dicto citius communitur, qui si res vrgeat, fossa extrinsecus cingitur depressa cubitis quattuor, parique spatio lata. Castris etiam sic munitis aut muniendis armata custodia deesse non debet. Numerus cohortis extimatione nunquam inferior, per singulas portas si periculũ immineat ducis arbitrio augetur, hicq; per vices quaternis horis die noctúq; sibi succedunt. Horarum autem discretionem veteres aqua & vmbra denunciarunt, & ad posteros in hunc modũ noscenda transmiserunt. Duo nanq; illis vasa erant ænea, siue vt Clesbius Alexandrinus primum instituit ex auro perforata, aut ex gẽma terebrata: ea enim nec teruntur percussu aquę, nec sordes recipiunt vt obturentur. Non vbique tamen ea visui: nam alibi alteri fundus erat in modum clepsydrę foratus, et quod erat integrũ vacuũ subiecerũt, pleno aquę altero superposito: alibi superioris vasis vacui fundus erat simili modo perforatus, alterũ quod subiecerũt integrum ac aquæ plenum, altero superaddito & aquam contingente. sed aquæ meatu antè hinc inde munito, quæ vbi primum cœpit sursum vel deorsum emergere, vel effluere, vel influere, mox munitione subducta pmiserunt influere vel effluere, fluxitque in noctis ipsius & sequentis ipsius diei finem, atque id vsq; ad principium noctis secundę: sic sibi mensurã temporis in aquæ de illo fluxu susceptę quantitate posuerunt, ac in partes quas xii. sub fida dimensione diuisa decreuerunt in ipso ciclo constituere, & diuisionibus annotauere, vt certi essent horarum numeri, in quos eas ingredi, morari & egredi nunciarent. Tuncq; post Aegyptiorum retrò maiores quos cõstat primos omnium cælum & temporis momenta scrutari & ausos metiri, siue Horus ille fuerit quem solem appellant, & vnde horæ dictæ sunt, siue quòd Horus Apollo sit qui præ cæteris horas inuenisse perhibetur; Scipio Nasica collega Lenati primus apud nostros aqua diuisit eas æqua noctiũ ac dierum idq; horologium in hunc modum sub tecto dicauit Anno vrbis quingentesimo quadragesimoquinto.



VMbrarum autem ratione apud Græcos Anaximenes Milesius Thaletis discipulus inuenit, primusq; horologium Lacedæmoniis ostendit: hęc ipsa ratio interdiu, modo horoscopi institutio die nubilo nō vacet, per solem internosci maxime poterit, si in loco plano stās quispiam dorsum contra solis rectitudinem posuerit, suiq; vmbram corporis pedibus metietur à xxiiii. die mensis decembris cum ianuario inchoando, in quo est numerus in sua hora prima, & in decima pedum xxix. Nam decēbrem cum ianuario in horis causa dispar adiūxit, cum linea simili alter augeatur, alter vero decrescat. Nouembrem & februarium ratio temporis per horas duxit ęqualiter. October martium concordibus vmbris asciuit, & parem sibi fecit: septembris & aprilis dies horis similibus conferuntur, augustū maio par solis cursus æquabit, iunius & iulius horarum sibi æqua spatia contulerunt, vt de singulis mensibus in huiusmodi circunscripta numerorum descriptione continetur.





Ac horarum viciſſitudine vigilum ſors ſucceſſiue per omnes æqualiter currat,in hos acerbiſſima ſanctio vt qui loco qualibet cauſa ceſſerit de medio tollatur: & die quidẽ pro portis armatæ ſtationes diſponuntur, nocte autẽ per caſtella vigilare mos eſt,ſed & præter publicas cuſtodias aliquot in caſtris diſponere ,non erit inutile,ne quid tecti facinoris admittatur . Brutus enim ex captiuitate Græcorum quum pernotos ſibi vigiles euocaſſet totum exercitum ſnũ in caſtra Græcorum induxit,hoſtéſque cõfecit: ideo prudẽtioribus conſuetũ fuit vt circitores caſtris præficerẽt,quos olim circuitores appellabant,qui vigilias circuirent ac renunciarent,ſi quos immerſerit culpa vel aliquando per ſe vigiles reuiſere. Titus Hieroſolymorum obſidione primam vigiliam noctis per caſtra & caſtellorum ſpacia circuiẽs explorabat: ſecundã ſecũdo à ſe principi Alexandro permiſerat, tertiam agminum ducibus. Alcybiades Athenienſis ciuibus ſuis à Lacedæmoniis obſeſſis,veritus negligentiam vigilũ,his qui in ſtationibus erant denũciauit,vt lumem obſeruarẽt quod nocte

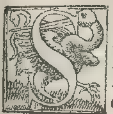
nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoque lumen attollerent, quo munere qui cessasset, pœnam passurum: dum solicite itaque expectaretur signum ducis, peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum euitatum est. Iphycrates Atheniensium dux, quum sub aduentu hostiũ ipse vigilias circuiret, vigilem quem dormientem viderat teli cuspide perfodit, quod inclemẽtius factum nonnullis increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. His itaque omnibus simul somnum & excubiarum & vigiliarum tempora buccinæ significẽt, nec quicq̃ præter ordinem sine ducis geratur edicto: summo manè officiis ꝓ religione celebratis, mox milites ad centuriones, ad chiliarchos illi veniant, cum quibus ad summum omnium ducem vniuersorum ordinum principes, quibus ille signa det, aliaq; pro negotio præcepta perferẽda subiectis, quæ cum in acie fuerint recognoscant: vt si res exigat incursibus, itemq; reuocationibus vniuersi obsecundent & pareant. Signum ab imperatore dandũ quod deferant subiectis, quod nemo non sciat in ordine constitutus, nemo sciat externus, eiusmodi est, quum quid memoriter tenẽdum indicitur, vti in bello Marii, Bardeus: in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæsaris, Venus genitrix: Græcorum Christianorum Kyrieleeson & alia atque alia, prout cuique visum est: id enim quo se hostibus discernant, maximi vsus in bellis est, siue in luce pugnetur, siue in tenebris. Nam si hostis in armis domesticis latere velit, signum interrogatus socium vel hostem illico se prodit: id alii symbolum vocant, prabati auctores Liuius & Maro tesseram.

Legationes cum hostibus si agendæ sunt, quales esse debeant. Cap. V.



Egationes cum hostibus si agendæ sint, illud animaduertendum, vt hi mittantur qui astu vel multarum rerum cognitione hostium latebras atque consilia metiri queant. Scipio enim Aphricanus occasione mittendæ ad Syphacem legationis capto cum Lælio seruorũ habitu, tribunos & centuriones electissimos ire iussit, quibus curæ esset regios viros inspicere: qui vt liberius castrorũ positionem scrutarentur, equũ de industria dimissum tanquã fugiẽtem prosecuti, maximam partẽ circuierunt munitorum: quæ quum nunciassent, incendio confectum est bellum. Itidem Carthaginenses misere qui per speciem legatorum Romæ morarentur, exciperent consilia Romanorum Cato autem Censorius postquã tres in Bithyniam legati Romæ delecti quorum articulari morbo & podagra vnus, capite alter vulneribus confosso, tertius vecordia laborare videbatur, ridens, Populus romanus, inquit, legationem mittit, quæ nec pedes, nec caput, nec cor habet. Apud eũ populum autem legati si quando incogniti venire nũciabãtur, primò quid vellẽt ab exploratoribus requirebãt, postea ad eos egrediebãtur magistratus minores, & tunc demum senatus extra vrbem postulata noscebat: & ita, si visum fuisset, admittebantur.

Qua cautione consultationes cum hostibus habendæ. Cap. VI.



I autem consultationes hostiũ admittendæ sunt, qua cautione id fieri debeat, Cęsaris & Ariouisti Germanorum regis monemur exemplo. Hi enim quum occurrisset dies colloquii vtriusque consensu indicta, placuit equitatu tantum armato conuenire. Cæsar quum salu-

tem suam non omnibus committere vellet, Gallis auxiliaribus equis subtractis, milites eis legionarios decimæ legionis, cui maxime propter virtutem confidebat, imposuit, hos ducentis passibus ab Ariouisti pręsidiis in tumulo collocans, vt ex equis colloquerentur, pari quoq; interuallo aberant equites Ariouisti: vbi verò inter loquẽdum, Cæsari nuntiatur Germanos adequitare lapidesq; & tela in suos coniicere, loquendi finem fecit, seq; ad suos recepit. Nam & si sine vllo periculo decimæ legionis præstantia hostes superari videret, à suis tamen prelium committendũ non putauit, ne posset dici pulsis hostibus à se per fidem in colloquio circũuentos. Castris item & loco et manu munitis, si ex consultatione similiter cum hostibus agendum, sapientis ducis esse statuo, ne se incaute illis ingerat ad loquẽdum. Agrippa enim rex cũ Gamalẽsibus de traditione loqueretur, Vespasiano iubente, ad dextrum cubitũ lapide ictus ægre de medio sublatus est. Titus quoq; ad Hierusalem, quũ putaret Iudęos hominis gentilis oratione posse flecti, Iosephum misit oraturum, qui grauiter in capite ab eis saucius, nisi mature ab ipso Cæsare in castra subreptus fuisset, oppetiisset.

Armorum hostilium ratio habenda. Cap. VII.



Dhuc armorum habenda ratio: eorum enim habitus plerisq; gentibus alio atq; alio tẽpore noxius est, vti Numidis hastilia telorum, quæ manu sine amentis intorqueri solent, pluuiis ingruentibus lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiam quę elephãtorum corio extẽto atque durato habilia & tuta gestabãt, quorum ea natura est vt acceptũ imbrẽ tanquã spongia ebibant, ac per hoc intractabilia repẽtino põdere fiant, quia circunferri nõ poterant, defendere nequiuerunt. Orientales qui maxime sagittis bella cõficiunt, oderunt ventos & imbres, qui inter illos pacẽ esse cogunt: proinde P. Scipio in Lydia quũ die ac nocte imbre cõtinuo vexatũ exercitũ Antiochi videret, nec homines tantũ aut equos deficere, verũ arcus quoq; manantibus neruis inhabiles factos, cohortatus est suos vt subsequẽti, quãquã religioso, die committerent prælium, quam sententiam secuta extemplo victoria est.

Multitudo partiũ spectãda, quia maximi exercitus præter hominũ opinionẽ à minimis fusi profligatiq; sint. Cap. VIII.



Vrsus in multitudine partiũ disciplinæ studium vel ratio vtrinq; animaduertẽda, ne pugnantibus & disciplinæ tenacioris militibus, rudẽ & indoctam multitudinem misceas, putãs in vniuerso exercitu, Xerxis exemplo, belli robur cõsistere. Hic enim pręclarus Asiæ rex cũ armatorum septingenta milia Persarum, trecentáq; de auxiliaribus pręter classem maximam vixq; credibilẽ habuisse narretur, meritóque inopinato exercitui vix ad potum flumina, vix terra ad ingressum, vix maria ad cursum, cælum ipsum vix patere sagittis putaretur, huic tã incredibili tẽporibus nostris agmini, cuius numerũ nunc difficilius est astrui q̃ tũc fuit vinci, Leonidas rex Spartanorũ cũ quatuor milibus hominũ in angustiis Thermopylarum obstitit, triduo cõtinuo manũ conferens: quatriduo deinde cum iugi bello videret hostẽ vndiq; circũfundi, dimissis sociis auxiliaribus vt ad meliora se tempora reseruarent, hortatus Spartanos suos admonet de gloria plurimum, de vita nihil sperãdum, neq; expectandum, vel hostem, vel diẽ, sed occasione noctis perrumpenda castra, com

miscẽda

miſcenda arma,conturbãda agmina fore,nũquãq; victores honeſtius q̃ in caſtris hoſtium eſſe perituros.Perſuaſit igitur plus ſe patriæ debere quàm vitæ,ac mori malle cum gloria q̃ ſupereſſe ſine. Mirum dictu,ſexcenti viri caſtra ſexcẽtorum militum irruperunt. Poſtremo inter ſtragem & cadauerũ aceruos,inedia,vigiliis,& labore longæ cædis feſſi,cũ duce ſuo multo cruore graues inuicti ęterna viuentes gloria cecidere. Xerxes verò eo tumultu terreſtri ac perturbatione territus,& à Themiſtocle nauibus quibus omne mare compleuerat ſpoliatus, incognitus & ſaucius fugit: nec aliter ſane,vt Satyrus inquit,q̃ vna naue cruẽtis fluctibus,ac tarda per denſa cadauera prora. Xerxes itidem à trecentes Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus,cum vix eos confeciſſet,hoc ſe deceptum aiebat,q multos quidem homines habebat,viros autem diſciplinæ tenaces nullos, vel q pauciores: à xiiii.milibus Græcorũ,qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxarxem fuit,centum milia barbarorũ ſuperata ſunt . Cyrus bello aduerſus Perſas,xiiii. milibus armatorũ immenſas difficultates ſuperauit. Alexãder Macedo,xl.milia hominum iam inde à Philippo patre tantæ diſciplinæ aſſuefecit, vt terrarũ orbem aggreſſus,innumeras hoſtium copias ſuperarit. Primo nanq;, cæteris omiſſis,Alexandri cum Dario rege congreſſu,ſexcenta milia Perſarum in acie fuere,quæ non minus arte Alexandri ſuperata,quàm virtute Macedonũ terga verterunt.In exercitum Alexandri cxx.equites,et ix.tantũ pedites defuere. Secundo prælio à Dario cum ccc. milibus peditũ & centum milibus equitum in Alexandrum pugna cõmittitur, quoad Darius fugeret & Perſarum cædes ſecuta: ibi enim tunc peditũ octingẽta milia,equitum x.milia cæſa ſunt,capta autem xl.milia fuere: ex Macedonibus verò cecidere pedites cxxx. equites cl.inter captiuos caſtrorũ, mater & vxor,eadẽq; ſoror,& filiæ duæ Darii fuere, quarum redemptionem Darius tum etiam oblata regni dimidia parte non impetraſſet. Tertio cunctis Perſarum viribus ſociorumq; auxiliis contractis,bellum inſtaurat ſpe pacis amiſſa,& cccc.milia peditum & c. milia equitũ Alexandro ab Aegypto reuertẽti apud Tharſum bello opponit: ſed Darius poſt anceps diu pręlium cum vinci ſuos videret,mori in bello paratus,perſuaſu ſuorum fugere compulſus eſt: quo prælio Aſiæ vires & regna ceciderunt, totuſq; oriens in poteſtate Macedonum eſſe cœpit imperii : atq; ita attrita eſt in hoc bello Perſarũ omnis fidutia,vt poſt hoc rebellare auſus ſit nullus, æquoq; animo Perſæ poſt imperiũ tot annorum, iugum ſeruitutis acceperunt: in tanta malorum multitudine difficillima dictis fides,tribus pręliis totidemq; annis quinquies decies centena milia peditum equitumq; conſumpta,& hęc quidem ex eo regno illiſq; populis vnde iã ante annos nõ multos plures decies nouies centena milia profligata referũtur. Epaminũdas Thebanorũ dux quatuor milibus hominũ,ex quibus quadringenti equites erant , Lacedæmoniorum exercitum vigintiquatuor milium peditum, equitum mille ſexcẽtorum,vicit. Mylciades Athenienſium dux in paucis ſuorum omnibus Perſarum copiis occurrens , prius hoſti cominus hæſit quàm poſſet ſagittarum ictibus propulſari : itaque in xi. milibus ſuorum, ducenta milia Perſarum occidit . Lucullus in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduerſum Tygranem , qui centum quinquaginta

milia hominum in expeditione haberet, nemine illorum suorum impetum sustinente dum illos fugat, Romanos quinq; læto interceptos amisit, hostium verò supra cẽtum milia occidit. Idẽ Lucullus trãsgressus Eufratem & Tygrim cum Mithridate & Tygrane cõgressus minima suorum manu magnum numerum hostium occidit, triginta milia hostiũ in eo bello cæsa referuntur. Tygranes vix cũ cl. equitibus aufugit, diademate ne agnosceretur abiecto. Fabio Maximo, Decio Murena coss. quatuor fortissimi florẽtissimiq; Italię populi, Etrusci, Vmbri, Samnites & Galli in vnum agmẽ fœdusq; conspirantes Romanos delere conati sunt. Cumq; cũ Samnitibus & Gallis bellũ inirent, & in eo bello Gallorũ impetu Romani premerentur, Decius cons. occisus est. Fabius cum magna Decianę partis strage vicit, eo prælio xl. milia Samnitum & Gallorũ cæsa. Romanorũ verò septem milia, ex Decii tãtummodo parte qui occisus est referũtur. Fuisse autẽ absq; Etruscis & Vmbris quos astu Romani bello auocauerũt Gallorũ & Samnitum peditum cxl. milia & cccxxx. equitum verò xlvii. milia Liuius refert, & carpentarios mille in armis cõtra aciem stetisse Romanam. A Romanis aduersus Mithridatis exercitum in minore Armenia quadraginta milia hominũ cæsa vel capta sũt, Romani vulnerati mille, vix autẽ quadraginta interfecti. A Romanis item penes Metaurum flumen victus est Hasdrubal capútque eius ante Hannibalis castra proiectum, deq; exercitu suo sex & quinquaginta milia occisa: capta autem quinq; milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum sociorumq; octo fermè milia cecidissent. Cum Teuthones & Cymbri Italiæ plana peruasissent, Marius & Catulus aduersus eos missi ita pugnarunt, vt tanta tãque terribilis multitudo minima Romanorũ clade, sua autẽ vltima internitur. tione cæderetur, cl. milia eorũ tunc in bello cęsa, quadraginta milia capta dicũ. L. Aemilio Catullo, C. Accilio Regulo coss. formidine magna consternatus senatus defectione cisalpinę galliæ, cum etiam ex vlteriore gallia ingens aduentare exercitus nunciaretur maxime Gersatorũ, quod nomẽ non gentis sed mercenariorum gallorum est, ita permoti consules totius Italiæ ad præsidium imperii cõtraxere vires, quo facto vtriusque cõsulis in exercitu octoginta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus qui eo bello interfuit memoriæ demandauit, quæ nec saltem tanta quanta eos terrere debuit, cæsa sui parte, fugerunt, nam tria milia eorum tunc interempta historici tradiderũt, quod ideo ignominiosius turpiusq; est tam paucis amissis tanta agmina diffugisse. Sylla post partam Atheniensium vrbem cum Archelao conflixit. cx. milia cæsa, vix decem milia superfuisse referuntur, hac comperta clade Mithridates lectissima septuaginta milia militum in subsidiũ Archelao misit ex Asia. Secundo prælio sexaginta milia ex his interfecta sunt. Tertio bello omnes copię quas Archelaus habebat extinctę sunt, nam viginti milia militũ eius in paludẽ pulsa quũ Syllæ fidẽ implorarent insatiabili victoris ira interfecta sunt, totideq; alia in flumẽ coacta ac necata, reliqui miserorũ trucidati sunt. Pra sodes Persa dux belli exercitum maximũ ad cc. milia hominũ coẽgit, castrisq; in finibus Cadusiorũ positis Arseum Medorum ducem se aduersus cum octingentis milibus hominum profectum pugna inita superauit, ad quingenta milia interfectis, reliquos extra

Cadusiorũ

Caduſiorũ fines abigẽs hac victoria inſignis à Caduſiis rex creatus in Mediam tranſit,omniq; prouincia vaſtata magnã gloriam aſſecutus eſt. Crotonienſes Italiæ quõdam potẽtiſſimi populi, bello ſunt à Locrẽſibus fuſi, quãq̃ militum illis centũuiginti milia,his nõ milia xv. modo eſſent. Heraclianus cui immẽſam & ſatis incredibilẽ claſſem nauiũ fuiſſe perhibent, quippe qui tũc tria milia ſeptingentas haberet, quẽ numerum apud Alexandrum magnũ vel quenquã alium regem prꝑter Xerxẽ fuiſſe hiſtoriæ nõ ferũt,ſimul vt cum agmine militũ ad vrbem pergẽs littore egreſſus eſt,occurſu comitis marini territus,& in fugam verſus, arrepta naui ſolus Carthaginem rediit, atque ibi conto militari interemptus eſt.

Obſeſſorum exploranda ſtudia. Cap. IX.


IN obſeſſis item ſtudia multitudinis exploranda, ſi enim diſſenſorum partes intercidant auditus, aperitur viro forti,dum trepidant,ait ille, nullo firmatæ robore partes Tolle moras ſemꝑ nocuit differre paratis. Titus proinde dũ Taricheas bello fugaſſet in ciuitatem,regreſſus aduenas cum indigenis diſſidẽtes audiens,mox armato milite ciuitatem ingreſſus obtinuit.Itidem ſi ad deditionem offeratur aſſenſus,cauendum ne ſententia plurimorum in dolo obtineat,P.Licinii proconſulis exemplo: nam quum pagos ſub ſpecie deditionis oblatos accepiſſet, qui in poſtrema recepti acie collocati ſunt,Romanorum terga ceciderũt: proinde Cæſar nunquã dedititiis credidit, niſi armis obſidibusq; traditis, & ipſis ex nobilioribus lectis veluti filiis ac fratribus principum, numero pro amplitudine loci plerunque ad quingentos, quo & fidutiam hoſtibus adimeret & ſibi munimenta conquireret.

Quid agendum ſi oppugnari caſtra contingat. Cap. X.


SI oppugnari caſtra varia ſorte plerumq; cõtingat,qua id ratione fiat horũ monemur exẽplis. Scipio Aphricanus aggreſſus hyberna Pœnorum,caſtra atque munitiones nocte cõcubia fecit incẽdi,Pœni trepidi quum caſu ignem accidiſſe vel affuiſſe putarent,inermes ad extinguendum aduolarunt,qui facile ab armatis oppreſſi ſunt, in vtriſque caſtris xl.milia hominũ igni ferròque conſumpta,capta quinque milia, duces ipſi miſeràbiliter adusti ægre effugerunt. Craſſus ex ducibus Cæſaris hoſtium caſtra hac arte expugnauit, Ipſe in Aquitania res gerens,quum aduerteret hoſtes conſuetudine rei publicæ,loca capere,caſtra munire, cõmeatus ſuos includere, non cunctãdum ęſtimauit quin pugna decerneret: hac re ad conſilium delata,quum omnes idem ſentirent,poſterũ diem pugnæ conſtituit: prima luce productis copiis auxilia in mediam aciem coniectauit,ſicq; acie inſtituta,quid hoſtes conſilii caperent expectabat: illi etſi multitudine ſua & Romanorum paucitate tutò ſe dimicaturos àrbitrarẽtur,tutius tamẽ eſſe rati ſunt,obſeſſis viis,cõmeatu intercluſo,ſine vulnere victoria potiri: quòd ſi ſe Romani recipere cœpiſſent,firmiori animo ſub ſarcinis adoriri cogitabãt.Hac re ꝑcepta,Craſſus cum hoſtiũ cunctatione ſuos alacriores effeciſſet,ad hoſtium caſtra contendit: vbi quum alii foſſas complerent, alii telis coniectis hoſtes repellerent, auxiliares quibus non multum confidebat, lapidibus teliſque ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus

deferendis conſtituit, quum his intenderet, equiteſq; Craſſo renunciarent, nō eadem diligētia ab decumana porta caſtra munita, illi Craſſo iubēte, eductis quatuor cohortibus, quæ præſidio caſtris erant, in hoſtium caſtra peruenerūt: quumque bellum anceps eſſet, & vltro citróque ferirentur, hoſtéſque per munitiones eiiciētes fugam peterent, equitatus eos apertis campis conſectatus ex hominum milibus quinquaginta vix quartam partem reliquit. Propter huiuſmodi caſus, animaduerto Cæſarem ſatis cauiſſe, ne caſtrorum munitionibus ampliores vnquam latitudines includeret, quàm ſuis copiis implere ſufficeret. Eidē vna conſuetudo etiam fuit, nunquam caſtra deſerenda eſſe, niſi cum munitionibus effractis, hoſtes vallo prohibere non poſſent: aſt eruptio quādo neceſſaria ſit, Galba eiuſdem Cæſaris dux, documentum nobis ſit. Hic enim quū ad radices Alpium hyberna caſtra locaſſet, & commeatus cauſa plurima pars ſuorum abeſſet, Galli ſubito Alpium culmina occupare cœperunt: Rebus cognitis, Galba concilio conuocato perquirit, placet interim rei euentum experiri, & caſtra defendere. Tunc ſigno dato, hoſtes ex omnibus partibus concurrunt: hi quum primo integri viribus, & qua parte caſtra nudata defenſoribus erant, concurrentes auxilium ferrent, tandem hoſtium multitudine, & ſuorum paucitate, languidiores effecti ſunt: vallum hoſtes ſcindere, foſſam complere cœperunt, vt res ad extremum caſum perduci viſa ſit. Primorum ordinum principes ad Galbam conuenientes, experiri extremum remedium ſuadent, atque eruptione pugnare: principes ſuos ſubiectos centuriones faciunt vt pauliſper miſſa tela excipientes, ſeſe ex labore reficiant: poſtea verò ſigno dato, atque omnibus portis eruptione facta, nulla ſui colligendi facultas hoſtibus fuit: ſed circunuēti omnes, fuſiq; ſunt. Romani verò ſe incolumes receperunt. Aemilius ſimiliter Paulus vniuerſis Lyguribus ex improuiſo adortis caſtra eius, ſimulato timore diu militem continuit: fatigato deinde iam hoſte, à quatuor portis eruptione eueſtigio facta, ſtrauit, cepitq; Lygures. Titurius quoq; Sabinus aduerſus amplum Gallorum exercitum continendo militem intra munimēta, q; metuerit, ſuſpicionem eis præſtitit: cuius augendi cauſa per fugam, miſit qui affirmaret exercitum Romanorum in deſperatione eſſe, ac non niſi de fuga cogitare. Barbari oblata victoriæ ſpe concitati, lignis onuſti, quibus foſſas implerent, ingēti curſu Romanorum caſtra petierunt. Vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias: multíſque Gallorum cæſis, plurimos in deditionem accepit.

Quòd rebus bellicis quiſquis finis obuenerit, nunquam negligendus. Cap. XI.



AD hæc rebus bellicis quiſquis finis obuenerit, nunquam is negligendus. Si enim pari ſorte diſceſſum eſt, paribus animis repetere licet: Si autē hoſtilis pars ſuperior ſit, rebus labentibus, & in fugam verſis, maturo conſilio ſuccurrendū eſt. Sertorius enim à Q. Metello Pio acie pulſus, quum neque fugam ſibi tutam arbitraretur, milites diſperſos abire iuſſit, admonitos in quem locum vellet cōuenire. Viriatus dux Luſitanorum Romanorum copias, locorúmque iniquitatem euaſit, eadē qua Sertorius ratione ſparſo exercitu primò, deinde collecto. Trypho autem Syriæ rex victus, per totum iter fugiens pecuniam ſparſit: eúmque ſectantes Antiochi equites morando effugit.

git. Rex item callidus Mithridates, Romanæq; auaritiæ gnarus, quũ sequentes moraretur, spargi similiter à fugientibus sarcinas & pecunias iussit. M. Marcellus cos. quum in manus Gallorũ incidisset, omniáque infesta videret, in medios hostium irrupit: quibus inopinata audacia exterritis, regem eorum occidit, atq; vbi spes salutis vix fuerat inde maxima spolia reportauit.

Quid agendum si bello pulsi munitionibus recepti sint. Cap. XII.


Vòd si bello pulsi munitionibus recepti sint, vbi deliberatiõe opus est, nunquam animus dimittendus: nanque Carthaginenses quum Syracusanos graues infestósque paterentur, ab Atheniensibus auxilia impetrauere. Athenienses magna classe instructa Lysia & Lamacho ducibus, tantis viribus Siciliã petunt, vt suffragia sua ipsi timerent: duobus prȩliis secundis successibus factis hostes in vrbem concludunt, & obiecta classe terra mariq; cingunt. Syracusani fractis fessisq; rebus, auxilia à Lacedȩmoniis petunt, à quibus mittitur Gylippus solus quidem sed in quo omniũ præsidiorum instar præferebatur, qui veniens vt audiuit inclinatum iam belli statũ, auxiliis contractis opportuna bello præoccupauit loca: deinde duobus præliis victus, in tertio Lamachum congressu occidit, hostes in fugam vertit, socios ab obsidione liberauit. Athenienses nauali certamine congredi parant. Gylippus classem instructam à Lacedæmoniis accersit, auxiliaq; sociorum. Atheniẽses prima cõgressione vincuntur, castra cum omni pecunia publica vel priuata amittũt. Sic Gylippus optimus dux licet bis victus, nec animo tamen consternatus, nec fractus, in statũ optimũ res reduxit: & si quidẽ viribus dissipatis, nulla manus bello superfit, hoc ipsum sociis rei gerendæ occasionem offert. Aristonicus Asiæ rex Licinium Crassum cum multis auxiliorum copiis bello obtinuit. Huic Crasso Perpenna cos. successor veniens Aristonicum recenti victoria exultantẽ, improuiso bello adortus, nudatum omnibus copiis in fugã vertit. Cumq; Stratonicen vrbem ad quam ille confugerat obsidione cinxisset, cruciatum fame ad deditionem coẽgit.

Quid agendum si hostes bello sine munitionibus pulsi. Cap. XIII.


Erum si hostes bello sine munitionibus pulsi fuerint, omnino instandum erit ad reliquias cœpti prælii consumendas, vti Marius qui deuictis prælio Teutonicis, eorum reliquias quia nox bellum circumuenerat, continuis subinde circunsedens clamoribus, perpaucis suorũ perterruit, insomnémque hostẽ detinuit, ex eo assecutus vt postero die irrequietum facilius hostilem debellaret exercitum: infinita hæc negligentibus damna cõtigere. Ethius cos. Romanus dum Hunnorum cẽtum octoginta milia vnius diei quota parte prostrauisset, facillimúmque sibi foret reliquos conficere, bellũ consilio nimis imprudenti diremit, ac totius Galliæ excidium hoste impunito reliquit. Par huic Pompeio contigit, quo sibi ipsi mortẽ consciuit. Nam cum Cæsar Torquatum eius legatum, legionemq; vnam vt expugnaret aggressus est, hoc periculo sociorum Pompeius cognito, omnes eò copias contraxit, in quas se illico Cæsar omissa obsidione conuertit. Torquatus autem è vestigio prorũpens auersum insecutus est: ita Cæsaris milites ancipiti periculo territi, ipso Cæsare

frustra

frustra obsidente fugerunt, euasit tamen Cæsar, quia nocte interueniente Pompeius prosequentem reuocauit exercitũ, qui Cæsaris testimonio victor tunc erat, cum diceret, Erat hodie profectò victoria apud hostes, séque tantum ea die ab eis potuisse superari, si vincendi gnarum ducem habuissent: deniq; dilapsus con tractis copiis cum Pompeium Pharsalicis campis vicisset, fugientem insecutus est, protinúsque obtinuit. In omnibus bellorum negociis semper in consummationem intendebat, nil actum credens cum quid superesset agendum: ipse nanq; cum Heluetiorum trecenta quinquagintaocto milia bello cecidisset, centum triginta milia quę superfuerant nulla noctis parte itinere intermisso, die quarto in fines Lingonum peruenerunt, cum Romani propter vulnera & occisorũ sepulturam triduo remorati fuissent, Cęsar ad Lingonas literas nunciúmque misit ne cõmeatu, né ve alia re adiumẽto illis essent: qui si iuuissent, se eos hostiũ loco habiturum. Ipse autem triduo intermisso, cum omnibus copiis insecutus est. Heluetii rerum inopia adducti, deditionem sui obtulerunt, atq; ad pedes Cæsaris obortis lachrymis prouoluti pacem petiere: quibus cum obsides armáque tradere præcepisset, dum ea conquiruntur nocte intermissa sex milia diffugerunt, quos ille insecutus hostium numero habuit, reliquos in deditionẽ accepit ac suis locis restituit. Idem cum Belgas bello fugasset, illi in finibus suis pugnaturi domũ reuerti statuerunt: quibus secunda vigilia profectionem parantibus, Cæsar veritus insidias, quòd causam nondum cognouerat, exercitũ cõtinuit. Prima luce re ab exploratoribus confirmata, equitatum præmisit qui nouissimum agmen moraretur, ipse cum instructis legionibus insecutus, tantam multitudinem interemit, quantum diei spacium sufficit. Mox antequam hostes se ex fuga reciperent in fines eorum progressus, sine difficultate vlla munitiones eorum obtinuit. Omni Gallia deuicta cum quædam ciuitates belli consilia renouare nuntiarentur, in eorum fines exercitum traduxit, repentino eius aduẽtu accidit vt prius ab equitatu opprimerentur quàm diffugere in oppida possent. Nam & illud incursionis signum quod incendiis ædificiorum fit, Cæsar edicto fieri vetuit, tum ne præcaueri non posset, ac ne pabuli frumentique copia deficeret. Itaque Cæsar omnibus hostium consiliis, magnis itineribus aduolando contendens, occurrebat, nec dabat vlli ciuitati spacium de aliena potius quàm de domestica salute cogitandi. hac celeritate & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat.

Non esse multorũ ducũ sentẽtia, pertinaciter neq; omnino usque ad perniciem fugientibus instandũ Cap. XIIII.



E Contra verò non esse etiam pertinaciter neque omnino vsq; ad perniciem hostibus instandum, multorum ducum sententia perspicuũ est. Nanq; M. Licinius fuso Hasdrubale, hortãtibus eũ quibusdã vt hostem ad interemptionem vsq; prosequeretur, respondit, Aliqui vt supersint qui de victoria nostra hostibus nuntient necesse est. Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solum dandam viam, sed etiam muniendã. Pyrrhus quoq; Epirotarum rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ prodidit non esse pertinaciter neq; vsq; ad perniciem fugiẽtibus instaturos victores, quod stratagematis genus & ab ipso, & ab aliis etiã plerisq; clarissimis ducibus in ex

in expugnandis quouis modo hostibus obseruatum inuenio: ipse enim cum ciuitatem quandam accepisset clausisque portis ex vltima necessitate fortiter dimicantes eos qui inclusi erant animaduertisset, viam illis ad fugam dedit. Hannibal cum inclusi Germani ad Trasimenum acerrime pugnarent, deductis suorum ordinibus abeundi facultatem reliquit, abeuntesq; sine suorum cæde & sanguine strauit. Agesilaus Lacedæmonius aduersus Thebanos cum acie confligeret intellexissetq; hostes locorum conditione clausos ob desperationem fortius dimicare, suorum ordinibus aperta Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes cōtraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit. Aduersos ob desperatinem fortius dimicare suos pontē irrumpere prohibuit, cum docuisset satius esse eum expelli ab Europa quàm cogi ex necessitate pugnare, misitq; idem ad eum qui indicaret quo in discrimine sua res sita esset, nisi fugam maturaret. Antigonus Macedoniæ rex ex Aetolis qui in obsidione ab eo compulsi fame vrgebantur statuerántque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita fracto impetu eorū insecutus aduersarios fudit. Titus eques romanus & cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit, cum circūuenti ab eo Pœni ne multi morerentur acrius pugnarent, lassatis manipulis ex concesso fugæ spatio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. C. Cæsar Germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit fugientésque aggressus est. C. Manlius cos. cum ex acie reuersus capta ab Etruscis Romana castra inuenisset, omnibus portis statione circūdatis inclusos hostes in eam rabiē efferauit vt ipse in prędio caderet: quod animaduertētes legati eius, ab vna parte remota statione exitū Etruscis dederunt, & effusos persecuti occurrente altero consule ceciderunt.

Dolabra hostem esse uincendum nullámque rem summo duci magis conuenire quàm moram cunctationēq;, nullam minus quàm festinationem ac temeritatem. Cap. XV.


Accedit ad hęc Domitii etiam Corbulonis consiliū, qui Dolabra hostem dicebat esse vincendum, quod multis non secus præclaris ductoribus id seruantibus in successum & nominis sui gloriā venit, & Fabio maximo imprimis. Nam cum aduersus Hannibalē missus nollet cum eo acie confligere, sed cunctando exercitum eius terere, qui tum pecuniæ tum annonæ premeretur inopia, per summa montiū iuga & abditos nemorum saltus castra ponēs Hannibalem sequebatur, & sese è latere egressus opponebat: cúmque à multitudine rideretur, & Hannibalis vocaretur pędagogus, id minimi pendens cogitatibus suis atq; consiliis vtebatur, & ad amicos sæpe conuersus dicebat, eum sibi timidiorē videri qui cauillationes conuitiaq; timeret, quàm qui hostē fugeret. Insuper cū de collega Minutio quoniā hostes aliquot prostrasset magnus rumor esset, quasi vir esset romano nomine dignissimus, Magis se inqt secundam Minutii fortunā quàm aduersam pertimescere, pauloq; post cum in insidias incidisset Minutius & simul cum exercitu periret, vbi ipse auxiliū tulit, tum magnum hostium numerum perdidit, tum illum seruauit, vnde & Hannibal victus & impetu suo fractus ad suos & amicos dixisse fertur, Nunquid non dixi vobis fore aliquando vt hæc montana nubes maxima nos in campo vi tempestatis obrueret? Eodem modo aduersus Philippū Sertorius cum trans Hiberum

rum amnem ad eum conflueret vndique multitudo, & barbara turba quæ feritate & superbia sua cuncta turbaret, nec ducis iussum expectaret sed temeritate in hostes ferretur, primùm rationibus & verbis instruere eos conatus est, deinde vt vidit eos nihilominus temere properantes, statuit sic eos obiicere hosti vt non omnino frangerentur sed vulnera acciperent, sperans per hæc ipsis in reliquum tempus mansuetioribus vsurum. Gesta itaque re vt ipse cogitauerat, opportune affuit, & fugientes suscepit reduxitq; in castra, ac paucis pòst diebus vt eorum mentes erigeret consolareturq;, aduocata totius exercitus concione, duos equos in medium adduci iussit: alterum macie senióque confectum, alterum fortem & nitidum, caudamq; promissam habentem: astabat autem iuxta gracilem illum vir magnus & robustus admodum, iuxta nitidũ & præpotentem vir paruus & imbecillis: dato autem signo vir ille magnus vt ei mãdatum erat caudam vniuersam gracilis equi ambabus manibus captam auellere temere ac vno conatu adnixus est, paruus etiã vir præpotẽtis equi caudam paulatim depilabat: tandem verò ille frustra simul totam caudã trahens, sibi quidem molestias inanes, circunstantibus verò risum præbens defessus est: & ille paruus euellendo paulatim setas, caudam equi fortis spatio perbreui nudauit. Tunc assurgens Sertorius, Videtis, inquit, commilitones ingenium plus posse quàm vires, multáque quæ vno impetu superari non possunt, sensim paulatimque superari? Scipio iunior cũ effrenatã hostium demẽtiã esset intuitus, dicebat tẽpore securitatẽ emi. Nam boni imperatoris veluti medici officium esse vt ferri curatione vtatur ad postremum. Veruntamen tempestiue adortus Numantinos, in fugam vertit: cúmque victos grauiter seniores ferrent, exprobrãtes quid eos fugissent quos toties fugassent, Numantinum quempiam dixisse fertur, Pecudes quoq; easdem nunc esse, at pastorem alium. Proinde nullam rem summo duci magis conuenire quàm moram & cunctationẽ, nullam minus quàm festinationem temeritatémq;: his duabus maxime contrariis rebus omnes qui diuturno bellorũ vsu peritissimi hoc tempore iudicantur, magnis, imo ingentibus te, Sigismunde Pandulphe, laudibus in cælum tollunt: vtpote qui duos florentissimos potentissimósque regios apparatus mora ac celeritate protriueris. Alphonsum enim clarissimum & illustrissimum Taraconensium regem cum plurimum vigeret, & Francisci Sphortię soceri tui copias primo persequeretur, tu pii filii functus officio, socerum gentésque eius omnes intra munitiones phani fortunæ & mœnia positis castris recipiens, id mora cunctandóque assecutus es, quànquam hostes portas vrbis sæpenumero excurrerent, obsessóque similis viderére, vt & soceri tutela fueris, & huiusmodi vires regis conatúmve omnẽ sapiẽtia tua & animi magnitudine faciliter eluseris, & irruptione tandem in eum facta, ex Piceni finibus exegeris: eundẽq; quinquennio pòst Regem, Populonia expeditione, lõga & graui illius metatione aggressus, non armis & gentibus, sed armorum vmbra potius, ignium nocturna significatione illucescentium, transfugarúmque crebro rumore nuntiãtium, auxiliorũ populorũq; totius Hetruriæ tecũ, ne id oppidũ dederetur, cõfluentiũ, forti denique & animosa repentináq; tuorum militum eruptione muros habentem exultantẽq; iamiam & spoliantem, vno, vt sic dixerim, non toto incursu,
more

more fulminis obtriuisti,quòd vno eodemq; momēto adiuisti, percussisti,abscessisti: nec vana de te prædicatio est,regem abs te antè victum esse,quàm visum: sicq;,quod paucis vnquam ducibus conduxisse accepimus,Fanestrium, Sphortientiúmque expugnatione ad agendum cunctatione, Populonia ad tuendum succurrendúmque audacia,irruptione,ac festinatione vsus es.

Cauendum ne successu rei quispiam elatus,in periculum perniciémque trahatur. Cap. XVI.


ET quanquam audentes deus ipse iuuat, vt Naso inquit, & vsu sæpenumero comprobetur,illud tamen summopere cauendū est, ne successu rei quisquam elatus,in periculū suorum pernitiémque trahatur. Hoc quidam imperatores consilium minime seruantes dum audacter magis quàm cautè feruntur in hostes, in magnam se ac suos ruinam cladémq; propè miserabilē iniecerunt: quod si non aliunde constaret,Cyri potentissimi & pręclarissimi Imp. ac Afrorū monemur exemplis.Cyro enim Scythiam ingresso,Thomiris regina quæ genti præerat, transitum Araxis fluminis cum posset prohibere,transire permisit:primo, propter fidutiam sui , deinde propter opportunitatem obiecti fluminis & hostis inclusi. Mittit igitur tertiam partem copiarum cum filio ad insequēdum hostem.Cyrus castra instructa vino epulisq; deseruit,quasi territus refugisset.Barbari quasi ad epulas inuitati,primò ebrietate vincuntur,mox reuertente Cyro vniuersi obtrūcantur. Thomiris exercitu ac filio amisso,vel matris vel reginæ dolorem sanguine hostium diluere potius quàm suis lachrymis parat . Diffidentia igitur dissimulata desperatione cladis illatæ,paulatim cedendo superbum hostem in insidias vocat, cui cū inter montium angustias occurrisset, ducēta milia Persarum cum ipso rege deleuit, addita super omnia illius rei admiratione,q; nec nuntius quidem tantę cladis superfuit. Aduersus Afros rebellantes Hannibal à Carthaginensibus missus cū sciret gentem auidam esse vini, vinum quod illi erat in castris mādragora permiscuit, cuius inter venenum & soporē media quædam vis est: tunc prælio leui cōmisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta,relictis intra castra quibusdam sarcinis,& omni vino infecto fugam simulauit: cúmq; Barbari occupatis castris in gaudium effusi medicatum vinum hausissent & in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos & trucidauit . Idem cum sciret sua & Romanorum castra in eis locis esse quę lignis deficiebātur,ex industria,regione deserta,plurimos armentorum greges intra vallum reliquit , quibus velut præda Romani potiti in summis lignationis angustiis insalubribúsque se cibis onerauerunt . Hannibal autem reducto nocte exercitu,subitò oppressit . Histri cum sequerentur Aetolos qui bellantes eos nuper adiuuerāt, initia pugnæ prospera hosti fuerunt,eadémq; exitii causa.Nam cum Cn.Manilii castra cepissent optimæq; prędæ incubarent, epulantes & ludibundos plerosque ac vbi essent nescientes præ poculis Appius pulcher inuadit: sic cum sanguine & spiritu male partam reuomuere victoriā: ipse rex epulo, equo impositus,cum summa subinde crapula & capitis errore lassaretur, captū sese vix & ęgre postquam experrectus est didicit.

De

De Conuiuiorum apparatu in castris uitando. Cap. XVII.


Ccurationes proinde cõuiuiorum & apparatus, nobilissimi duces castrensibus prohibuere. Sic Masinissam po. Ro. amicum centesimum vitæ annum agentem, stantem vel ambulantem meridie ante tabernaculum solitũ cibos sumere nouimus. Hannibal ne quam diei partem intermitteret, nõ nisi crepusculo cœnabat. Scipionem & Alexandrum simplici pane in itinere cum amicis contentos fuisse tradũt. Vrius fortissimus dux romanus, qui validissimam Italiæ gẽtem, qui ditissimum Græciæ regem vicit, vt de eo scriptum est, Paruo quæ legerat orto, ipse focis breuibus ponebat oluscula. Eadem leguminũ ratio permultis placuit, quibus Seuerum principẽ inter tot diuitias vti solitum accepimus, singulas etiam delitias fastidiẽtem Seuerum Septimium nobilem ducem legimus cum esset in castris. Nam cum vinum iussisset in expeditione neminem bibere, sed aceto vniuersos esse contentos, pistorésq; sequi castra prohibuisset, buccellato iubens omnem militarem turbã contentam esse, ante omnes ipse communi & militari cibo vsus, corámq; & ante papilionem, nec sibi vnquam vel contra solem, vel imbres, tecti quæsiuit suffragia. Pompeius vero cum aduersa valitudine laboraret, & vt turdo vesceretur medicus iuberet, illumq; sui frustra tunc quærerent (erat enim præter anni tempus) diceretq; quidam fore vt apud Lucullum turdi quem penes annum integrum nutrirentur inuenirentur, Ergo, inquit, ni Lucullus studeret delitiis, viuere Pompeius non posset, ac dimisso medico paratu, facillimis vilibúsq; cibis vsus est. Iulio Cæsari facilitas circa victum tanta fuit vt cum appositis asparagis pro oleo vnguentum instillaretur, idq; quamprimum animaduertisset facile commanducasset, increpuissetq; qui id moleste tulisset. Milites eius radicem cuiusdam herbæ euellentes, ea lacte commixta vescebantur, factúmq; ex ea panem intra hostium stationes præcurrentes iaciebant, addebántq; se quamdiu herbam huiusmodi terra nutriret, obsidionem Pompeii haudquaquam deserturos. Eum autem panem eumq; sermonem, ne hostium patientia ac pertinacia suorum animi frangerentur, asportari in mediúmq; proferri vetuit Pompeius. Augusto etiã quem minimi cibi fuisse constat, & ferè vulgaris, secundarium panem, pisciculos, caseum manu pressum ficúsq; biferas & virides placuisse legimus. Trans Rhenum etiam Tyberiũ, id vitæ genus obtinuisse ferunt, vt sedens in cespite nudo cibum ceperit, sine tentorio pernoctarit. Diuus Adrianus cibis castrensibus, caseo & larido in propatulo libenter est vsus, Scipionis Aemiliani, Metelli & auctoris sui Traiani fretus exemplo. Cambysi non prouisis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia & arentia suum trahenti exercitũ, cum deessent necessaria, nec quicquam subministraret sterilis & inculta humanoq; vestigio destituta regio, tenerrima primò frondium cacumina, deinde coria igne mollita necessitas cibũ fecit: postea cũ inter harenas, radices quoq; & herbæ defecisset, apparuissetq; inops etiã animalium solitudo, decimũ quenque sortiti alimentum habuerunt: cúmq; partem exercitus amisisset, partẽ comedisset, timuissetq; ne vocaretur ad sortem, proindeq; tunc demum signum receptui dedisset, seruabantur interim generosæ illi aues & instrumenta epularum camelis vehebãtur, cum sortirentur illos

illos milites eius,qui male perirent peiusq; viuerent. Illud denique, Sigismunde Pandulphe,nō siluerim,inter hæc summa ducum & imperatorū vitæ ornamenta tantā videri in te similitudinem ac cōsonantiam vt nihil excogitari possit similius,nihil maius dici,cū omne genus hoc hominū,ducum et imperatorum,laborum patiēs,vigiliarū,sitis,inediæ et omnis angustiæ,imitādo aut æquaris aut excesseris.Quis.n.nescit cū per omnem vitā nullum vilissimi cibi genus asperna tus sis,vnà cum tuis militibus Populonia expeditione,non secundo,istorū more,non cibario tātum pane te vsum,sed atro, sed duro saxi instar virentiq; quadam lanugine atq; mucore, quē canes animalia ad cibū semper prona,ac iumēta singula fastidirent? Prætereo glādes è subere quæ tibi tuisq; militibus in tanta famis acerbitate,tanquā sapore & cōdimēto quodam immixto,opes regiæ videbātur,taceo stagnantiū fontiū calentes ac sulphureas aquas: & quanq; vini habendi facultas omnis abesset,ac eiusmodi aquę nauseam prius quandā afferrēt, quàm sitim restinguerēt,nihil tamē tibi ac tuis cum omniū admiratione incolentium,visum est vnquā illis aquis bibisse iocūdius. Maxime igitur rationis est bellicæ sese deliciis continere,maxime rursus in prædam leui momento non ruere,ambitiosa licet ac certa videatur: sępenumero enim fit vt dum deliciis,dum exuuiis hostium,dumq; spoliis miles occupatur,hostem in se reuocet,sicq; quàm multos præclaros duces cum ingentia prælia maximosq; exercitus cōfecissent, huiusmodi rerum voluptate subactos confectósque fuisse.

Quæ usui uideātur utrinq; ad danda uel euocanda subsidia, si exercitum nostrum castris aut locis munitis obsideri contigerit aut alios obsidere, deq; notis militaribus, quóue tempore qui notarij appellantur denominationem acceperint. *Cap.* XVIII.


SAne post hasce quas modo diximus bellorū rationes, si exercitū nostrum castris aut locis munitis obsideri contigerit,aut alios obsidere, quæ vsui videātur vtrinq; ad dāda vel euocanda subsidia, vel certe ad hostiū artes clādestinis cōsiliis & rationibus deprehendendas,nō erit inutile scire,& maiorū exēplis euoluere.Cicero Cęsaris dux castris hybernis obsessus,nuncios attētius de statu rerū significare cupiens,mittit ad Cæsarē,et cum aliqui in hostiū manus lapsi et sub oculis suorū crudelibus suppliciis affecti,reliquos merito terrore cōpleuerint,inuētus est tamen seruus vnus ex Gallia qui libertate et magnis præmiis & pollicitationibus literas iaculi amēto insertas,quia gallus et gallis minime suspectus, tulit ad Cæsarē. Illius ergo solicitus Cęsar,gallum equitē quendā ꝑmissis ingētibus impellit,vt literas suas ad Cic.referat, & si castra ingredi nequeat,alligatas iaculo intra vallū iaciat: paret ille, & ad castra cum venisset,accedere metuēs,vt iussus erat literas iaculatur,quæ casu quandā in turrim inciderūt,neq; à quoquā ante diem tertiū visę sunt. Tunc cōspectæ à quodam milite detrahuntur et ad ipsum cui inscriptæ erāt Ciceronē perlatæ,atq; in concilio militū recitatæ,magna omnes fiducia & gaudio repleuere.Erat autem perbreuis epistola,ne à barbaris posset intelligi,literis græcis in hanc sentētiam perscripta. Ego iam cum legionibus iter arripui, confestimq; adero: tu virtutem tuam pristinam vt retineas quæso. Vale.

Iosephus velleribus ouiū nūtios tegēs,multo tēpore vigiles Romanorū fefellit,

ſpecie canum deceptos. Fuerunt qui inflatis vtribus literas intus inſutas habentibus per nunciũ mitterent, qui cruribus velut gubernaculis curſum dirigentibus, procul aſpiciẽtes qui in caſtris erant maxime ſpecie belluæ deciperẽt. Arpagus occaſionẽ vindicandæ iniuriæ quęrens, literas Cyro nepoti apud Medos in exilio demorãti, exenterato lepore per ſeruũ miſit, rete quoq; deferre iuſſit, quo ſuſpicionẽ viarũ cuſtodibus vmbra venatus auferret, factũq; eſt vt ſecrete hinc inde miſſis epiſtolis, Cyrus auũ Aſtyagẽ regno & Cyro & Medo priuaret. Nonnulli vaginarũ interiora ſcripſerũt, arũdine alii dolonibúsve & baltheo, alii clãdeſtinis nũtii ſui corporis iumentorũq; ſuorum partibus circũplicatam mittunt epiſtolã. Columbæ quoq; internunciæ in magnis rebus fuere, epiſtolas annexas collo vel earũ pedibus, obſidione Mutinenſi Hyrcio cõſule ad Decium Brutum: ac Decio Bruto rurſus ad Hyrciũ mittente, vbi diſpoſito cibo quibuſdã eminentiſſimis locis, colũbas tenebris prius incluſas & fame plurima affectas illinc inde volare inſtituerãt. Cæcilius Volateranus equeſtris ordinis, hirũdines cõprehẽſas in vrbẽ ſecũ afferens, victoriæ nuncios amicis mittebat in eundẽ nidũ remeantes. Tradit Fabius Pictor cũ obſideretur pręſidiũ Romanorum, à Lygurtinis ad ſe allatis lino ad pedes alligato nodis ſignificare, quo die adueniẽte auxilio eruptio fieri deberet. Eſt literarũ græcarũ vſus inter Latinos, Latinorũ & aliorum inter Gręcos. Gręcis. n. literis ſcriptas epiſtolas Symmachus Dionyſio regi mittens, patefacit Carthaginenſes duce Hannone ad bellũ arma parare, ob quã rem inſidiis cognitis, Carthaginẽſes edicto publico vetuere ne quis ſuorum gręcè loqueretur aut ſcriberet. Eſt Aegyptiorũ quoq; vſus, atq; qui hunc ſequũtur, varias animaliũ ſpecies pro literis notant eorũ more Non enim ſyllabarũ compoſitione aut literis verba eorũ exprimũtur, ſed imaginũ huiuſmodi forma, earum ſignificatione vſu memoriæ hominũ tradita. Nam vt Lucanus inquit, Nondum flumineos mẽphis contexere biblos Nouerat, & ſaxis tãtum volucreſq; feræq;, Sculptáq; ſeruabant magicas animalia linguas: vt & in obeliſcis adhuc Romæ ſtantibus eſt videre. Per vulturẽ nanq; naturæ vocabulũ indicant. Nam mares nullos poſſe inter huiuſmodi volucres inueniri phyſici tradũt: ac per ſpeciem et figuram apis mella cõficientes regem, aculeoſq;: per accipitrem rẽ denotant cito factã, quoniam hæc aliarũ fermè omnium auis ſit velociſſima, tranſfertúrque hæc notatio ad domeſticas res quę velociter fiant. Crocodilus malũ ſignificat: dracone autẽ caudã ſuã mordente et in ſeſe recurrẽte, annus per eoſdem indicatur, ſicut apud noſtros clauum indicẽ annorum numeri fuiſſe, diligẽs taliũ modo numerorũ auctor Cincius affirmat. Leonis etiam capite apud eos mõſtratur præſens tẽpus, quia conditio eius inter pręteritũ futurúmq; actu præſenti valida ferueńſq; eſt: ſed præteritũ tempus lupi capite ſignatur, ꝙ memoria rerũ tranſactarum rapitur & aufertur. Canis itẽ blandientis effigies futuri tẽporis deſignat euẽtum, de quo nobis ſpes licet incerta blanditur. Terram inſuper Aegyptii ſignificare cum volunt, bouis figurã ponũt. Oſirim cum ſolẽ eſſe aſſerũt, ſceptrum ſculpũt: inq; eo ſpeciem oculi exprimunt: & hoc ſigno Oſirim mõſtrant, ſignificantes hunc deũ ſolem eſſe, regaliq; poteſtate ſublimẽ cuncta deſpicere, quia ſolem Iouis oculũ appellauit antiquitas. Oculus itẽ iuſticiæ ſeruatur, & totius corporis

poris

poris interpretatur custos : reliquarum corporibus partiũ dextra manus dgitis passis liberalitatẽ designat, sinistra verò cõpressis tenacitatem atq; auaritiã : eodem modo & cæterarũ corporis partium figuræ atq; instrumenta aliquid certũ notabãt,quę memoria hominũ longa ac meditatione obseruata,è vestigio quid ea exprimerent internoscebãt. Sunt & iuris militaris notæ,de quibus dicere necessarium esse duximus: in breuiculis enim quibus militũ nomina inscripta cõtinebantur apud veteres,quo inspicerẽtur quanti ex militibus superessent,quantiq; in bello oppetissent: T. litera in capite versiculi posita superstitẽ designabat, Thita verò defunctũ vnde illud, O primũ ante alias infœlix litera Thita. Cum autem imperitiã significare vellent,huiusmodi nota, A, vsi perhibẽtur: cum verò silẽtio quid agendũ,S. Notas etiam literarũ inter se veteres factitabant imperatores ac magistratus, vt qcquid occultè inuicem in scripturis significare vellent,mutuò scriberẽt, cęteris ignorãtibus quidnã eiusmodi sibi literarum vellet ordo: huius rei testes sunt libri epistolarum C.Cæsaris ad C. Oppiũ,& Balbum Cornelium,quibus rerũ gerendarũ eius in remotis pręsentiã exhibere cura erat. In eiusmodi.n. epistolis inuenire erat literas absque vllo syllabarum coniugio, cum occulto tamen ipsarũ literarum permutationis ordine,vt in scriptura quidem alterius altera & situm & nomẽ occuparet, vt in Bartus & Felipo vocabulis,his ad cuiusq; notãdi nominis integritatem literis quæ deessent ex reliquo elementorum numerò superadditis,aliisq; pro scribentiũ arbitrio nihil significantibus.Iulius itẽ Cęsar in his quæ aperta non omnibus esse voluit,per notas scripsit,atq; eo elementorũ situ vt dictio nulla cõponi quiret. Hũc verò literarũ ordinẽ si quis imitatione dignũ censeat,D pro A,et sic deinde reliquis cõmutabit & trãsferet.Super eodẽ Augusti quoq; Cęsaris ad filiũ extat epistola in hũc modũ: Quoniam quidem innumerabilia assidue quę scribi alterutrũ oporteat,et ea secreta habeamus inter nos notas,si vis,tales vt cũ nobis aliquid scribendũ erit,pro vna quaq; litera scribamus sequẽtem hoc modo,B pro A. C pro B,ac deinceps eadẽ ratione cęteras,pro Z,litera redeundum ad duplex A A.Sed & ipsa charta in ratione est: Ea enim si succo cæpæ inscribatur,igni opposita reddit literas. Tithymalli quoq; quã nostri lactariam herbã,alii lactucam caprinã vocant,albissimo succo inscripto corpore cum inaruerit, si cinis spargitur apparere literas,& eis quidẽ alloqui maluisse veteres quàm codicillis . Simili modo alii alios fallunt,lacte recenti chartis inscriptis,fathiscentibus deinde literis,aspersę carbonis puluisculo,quales apud ingeniosum poẽtã in sua re militari dicentem inuenies: Cum possit cruri chartas celare ligatas,Et iuncto blãdas sub pede ferre notas,Cauerit hæc custos, pro charta conscia tergum Præbeat inque suo corpore verba ferat. Tuta quoq; est fallitq; oculos è lacte recenti Litera carbonis puluere tange leges. Fallit et humiduli quæ fiet acumine lini, Efferet occultas pura tabella notas.Chartam alii callidissimo astu nullius momẽti verbis de rebus seriis ac familiaribus atramẽto primũ inscribunt,cũ alia quę cupiũt esse secreta vrina notẽt: quę desiccata vt intuentiũ oculos fallit,cum literarũ perspicue etiã intuentibus nihil cõspiciatur: si sic igne calescat,literas oboriri vndiq; ac legi posse non dubiũ est. Legimus quoq; Demaratũ lacedęmonio regno pulsum et apud Per-

ſas degentem, paratum exercitum contra Gręciam à Xerxe Perſarũ rège Lace dęmoniis callido ſtudio patefeciſſe: ſcriptas nãq; tabellas ſuperducta recẽti cera texit, eaſdémque per ſeruum neſciũ facti miſit: delatæ autẽ magiſtratibus ſtupo rem attulerunt: ſcriptum enim videntes, nihil quàm deluſionem eſſe putabant: alii mittentis ingenium ſuſpicati ſunt, ac eo rem maiorem quo eſſet occultior ar bitrati ſunt, demum rem omnibus dubiam Leonidæ regis ſoror aperuit: ceræ enim tegmine abraſo et ſublato, literas occultas inuenit, ac Xerxem vii milia tre centaq; de auxiliis regno armaſſe. Nec aliter Pœnorum quiſpiã à Carthaginenſibus miſſus ad conſilia hoſtium exploranda, fingẽs ſe patria pulſum militemq; ſe expeditionis offerens, pugillaribus vacuis noua deſuper illita cera ciuibus ſuis omnia perſcribebat. Quidam barbarica calliditate & aſtu plusq̃ punico vſi, abraſa hominum capita inſcribunt, domiq; quàmdiu capilli frutificent eos obſeruant, qui tandem ad amicum ſecreti illius conſcium miſſi abraſiq;, deliteſcẽtes crinibus literas produnt. Lacedæmonii autem & Ephori cũ reipub. ſecreta nõ omnibus eſſe communia, literis publicis aut ad claſſis præfectos aut ad imperatores ſuos miſſis volebant, ne ſi in manus hoſtium inciderent, arcana publica proderentur, ea hoc modo in ſcripta mittebant, Haſtilia duo teretia erant eadem longitudine, pari craſſamento, ornatúque conſimili, adeò vt viciſſim coniuncta cõgruerent: ex his alterum cum domi ſibi reſeruent, alterũ tribuant præfecto vel imperatori in bellum deſcendenti, cum arcanum quicq̃ & arduum inſcribere cupiunt, chartam lori inſtar prolixam & anguſtam haſtili ſuo circumplicant & inuoluunt, nullum oris cohęrentibus facientes interuallum, haſtilis ſuperficiem vndique charta occupãte: quod vbi factũ eſt, in circumplicata charta per tranſuerſum iuncturarum, verſibus à ſummo ad imum proficiſcentibus, deſcribunt: dempto dehinc codicillo ad præfectum vel imperatorem commenti illius conſcium abſque ligno ſcripta mittunt: quæ cum is accepit & lectione nihil valeat, literis truncis & mutilis & ita vndique hinc deinde ſparſis & diſſipatis, vt nullius prorſus ſenſus coniecturã habeãt, ſuo quod penes ſe habet ſumpto haſtili, codicillum ſic præciſum à ſummo ad imũ, vt fieri debere ſciebat, circumplicatum inuoluit, adeò vt eiuſmodi circunductione ſimilem in ſeriem con ſtituta verborum continuatio reperiatur. Eſt & circa perſcribendas voces, vel paucioribus literis notandas ſtudium neceſſarium: quod partim prout cuiq; viſum eſt fit, partim pro vſu publico & obſeruatione communi. Nanque apud veteres cum vſus notarum nullus eſſet propter ſcribẽdi facilitatem, maxime in ſenatu, vt hi qui ſcribendo aderãt celeriter dicta comprehenderent, quædam literis notabant, & ſingulæ literæ quid ſignificarent in prõptu erat. Hoc modo vnicam Catonis orationem vt de coniuratis ſupplicium ſumeretur ſeruatam, & literis demandatam ferunt Cicerone conſule velociſſimos ſcriptores diſponente, atque docente vt per ſigna quædam breueſq; notas huiuſmodi multarum literarum vim habentes dicta colligerent, quo tempore nondum reperti erant hi qui notarii appellabantur: ſed tunc primum huius rei veſtigia ferunt extitiſſe, auctoréque ad Lucilium Seneca, viliſſimorum mancipiorum commẽta fuiſſe hanc. Itaque publicam et occultam literarum ſignificationẽ quę in monumentis veterum

terum curiarum,tribuum,comitiorum,poteſtatum,magiſtratuum, præfecturę, ſacrorum ludorum, rerum vrbanarum, rerum militarium, collegiorum, decuriarum, faſtorum, numerorum, menſurarum, hiſtoricorum denique & oratorum libris ſparſim reperitur, qui latius & vberius ſcire volet, Probi Valerii grammatici,Tullii Tyronis,Ciceronis Liberti,Philargii Samii,L.Annei Senecæ, & Petri Diaconi commentarios de ea re ſatis curioſe conſcriptos inquirat. Sunt & aliæ quædam digitorum notę,& oculorum,aliarumve partium quibus ſecum taciti, procul& diſtantes colloquuntur: ſicut militaris etiam mos eſt, vt quotiens conſentit exercitus,quia voce nō poteſt,manu promittat. Alii quia voce non poſſunt,gladiorum motu ſaltant. Ennius de quadam impudica, Quaſi in choro pila ludens, datatim dat ſeſe,& communem facit, alium tenet,alii nutat,alibi manus eſt occupata,alii peruellit pedem, alii dat anulū, alium inuocat, cum alio cantat,attamen aliis dat digito literas.Ouidius ſimiliter more maiorum apud quos hoc loquendi genus frequentiſſimum fuiſſe comperio, impudicam aliā & amicā ſuā his notis & nutibus monet in virum,

Cum premit,inquit,ille thorum vultu,comes ipſa modeſto
 Ibis vt accumbas,clam mihi tange pedem.
Me ſpecta nutus& meos vultúmque loquacem,
 Excipe furtiuas & refer ipſa notas.
Verba ſuperciliis ſine voce loquentia dicam,
 Verba leges digitis,verba notata mero.
Cum tibi ſuccurrit veneris laſciuia noſtrę
 Purpureas tenero pollicé tange genas.
Si quid erit de me tacita quod mente loquaris,
 Pendeat extrema mollis ab aure manus.
Cum tibi quæ faciam,mea lux,dicámve placebunt,
 Verſetur digitis annulus vſque tuis.
Tange manu menſam ,tangunt quo more precantes,
 Optabis merito cum mala multa viro.

Idem poëta laſciuiſſimus alibi & impudicā aliam & amicā ab alio corruptam,

Ipſe miſer vidi cum me dormire putares
 Sobrius appoſito crimina veſtra mero.
Multa ſupercilio vidi vibrante loquentes,
 Nutibus in veſtris pars bona vocis erat.
Non oculi tacuere tui,conſcripta& vino
 Menſa,nec in digitis litera nulla fuit.
Sermonem agnoui quòd non videatur,agentem,
 Verba& pro certis viſa valere notis.

Finis.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Octauus.



Vocabula rei Militaris, publici honoris prisca atque præclara. Cap. I.



QVanto ingenio ac studio, Sigismũde Pandulphe, apud plerosque sparsim publici honoris rei militaris principatuum magistratuúmque mentio habita sit, tanto labore sum prosecutus eorum vocabula, origines, & officia, locis permultis sic diffusa in vnum hunc sequentémque librum, quasi vnum in corpus redigens, ne quid tuæ cognitioni professionique deesset, quod dignum scientia videretur. Et quoniam regia quidem dignitas ex augurali familia primùm constituta, suprema est omnium dignitatum humanarum, poëtæ veteres Iouem non imperatorem appellant sed regem, tribuentes deo id nomen quod est apud homines maximum atq; amplissimum. Respub. ciuitates, & gẽtes, tanquã omnium supremi, ac dii quidam inter homines excellentes bonitate, sapientia, & virtute reges rexerunt: sicq; reges à regendo & recto, quod reges maximè decet dicti, non vt quorundã temeritas vsurpauit à regnando. Horum plura sunt genera, nec est regũ omniũ modus vnus potestatis. In Lacedæmoniorum enim repub. videtur esse maximè secundum leges, neque enim potestatem habet omnium, sed cum egreditur extra regionem, imperium habet eorum, quæ pertinẽt ad bellum, præterea sacrificia deorúmq; cerimoniæ ei commissa sunt. Hæc igitur regia potestas, est quasi auctoritatem belli perpetuam habere: vitæ enim necísque alicuius non habet potestatem, nisi dum bellum gerit, vt ẽtiam apud antiquos fuisse videtur, quod ostẽdit Homerus. Nam Agamemnon in concionibus maledictis & iurgiis vexabatur, sed cum à concione digressus in prælio erat, occidendi habebat potestatem. Est alia insuper species regni, qualia sunt apud quosdã Barbaros regna vim habẽtia proximã tyrannidi, licet sint legitima & secundum morem patriæ: ob id enim quia magis aptæ sunt ad seruiendum nationes Barbarorum, quàm Grẹcorum; & eorũ qui incolũt Asiam, quàm eorũ qui Europã, perferũt seruile iugum æquo animo. Tertia est species vt antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Esegetas: est enim hæc vt simpliciter dicamus electiua tyrannis, differens à Barbarica, non eo quòd legitimæ, sed eo quòd non consuetæ: potestas autem huiusmodi aut viuente durabat, aut tempore aut rebus gestis finiebatur, qualem elegerunt quandoque Mitilenei Pittacum aduersus exules suos. Quarta species est quales erant heroicis temporibus spontaneæ, & secundum morem & legem: propter beneficia enim à primis collata in populos, vel per partes, vel per bellum, vel per congregationem in vnum, vel per acquisitionem regionis, delatũ fuit eis regnum de populorum voluntate,

&

& successoribus,id erat secundum patriæ morem: secundum patrium etiam morem apud Taprobanem,alterum terrarum diu existimatum orbem,eligi regem à populo,senecta,clementiàque insigni,liberis carentem solere,cæterum si postea gignat abdicari,ne fiat hæreditarium regnum: rectores quinetiam ei dari à populo xxx,nec nisi plurium sententia quenquam capite damnari: sic quoque appellationem esse ad populũ,lxx iudices dari,si libertus: si rex,amplius triginta. Ex Aphricæ quadam etiam parte sunt,qui secundum morem canem pro rege habent,motu eius impia augurãtes. Primo autem regia potestas fuit apud Cretam teste Aristotele,Diodoro licet vbinam cœperit incompertum sit, cum nulli omnino historici eam tradant. Illam postea sustulerũt imperio in bello ad Cosmos translato: ad alias deinde atque alias nationes defluxit,inter se habitu,cultuque distantes,vt ad Persas,à quorum regibus mos erat thiaram geri, in cuius summitate gemma erat permagna & lucens in auro illigata. Aegyptios verò apud reges mos erat, aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, insignia principatus: quandoque verò arborem,aliquando ignem, quandoque redolentia supra caput vnguenta. Aethiopum reges sceptrum in aratri formam gerunt,ac pileos oblongos circa finem,vmbilicum habẽtes serpentibus,quos aspidas vocant circumuolutum,monumentum insigne, eos qui contra reges insurgere audeant,mortiferis morsibus subesse. Apud Romanos autem insignia erãt Sella currulis & Trabea: iuxta maroneum illud,

Et Sellam regni Trabeámque insignia nostri.

Nam diadema vt aliarum gentium reges,primò non habebãt: cæterum hastis, quas Græci sceptra dixere,pro diademate vsi perhibentur: atque hæc apud excellentissimũ quoque vatem Homerũ non omnes reges à Ioue sumebant, sed solum qui bonum & qui summum studium adhiberent vt subditi quàm beatissimi essent. Hæc diuersa regum insignia,tum ad decorem spectabant,atque ornatũ, tum stuporem ac superstitionem quandã aspicientibus iniiciebant. Ad postremum quoniam rex in tyrannũ,regni transgressione prolabitur, tyrãnusque & rex non nomine sed factis distant auctore Seneca,fit vt regis appellatio quandoque in tyrannum cadat,tyrannique in regem: inde est illud,

Quo potuit ciuem populus perducere liber

Ascendi,supraque nihil nisi regna reliqui: & illud,

Spes mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.

Interregnum deinde appellatum id tempus quo regia vacabat sedes: nam cum primùm initum est post Romulũ regem vita functum, totus ille annus per quinos dies cẽtum senatoribus deputatus est, decem decuriis factis singulisque in singulas decurias creatis,qui summæ rerum præessent,ne aliquis sub æquali dignitate romani expers remaneret imperii: decem itaque imperitabant, & vnus dũtaxat qui & lictores haberet,dicẽdíque iuris potestatẽ, ac regis & imperii insignia,idque imperium quinque dierum spacio finiebatur, ac per omnes in orbem ibat, annuúmque interuallum regni fuit id,ab re quod nunc tenet nomen interregnum appellatum. Huc accedit quòd etiam sub consulibus præditi imperio consulari si quando interregnum initum est,interreges fuerũt, nec unquam ita vacua fuit

fuit hoc nomine respub. vt nullus interrex biduo saltē triduóve crearetur. Video mihi hoc in loco posse obiici currules magistratus apud maiores nostros quadrienniū in repub.non fuisse, sed erant tribuni plebis cū tribunitia potestate quę pars maxima regalis imperii est,tamen nō est proditū interreges eo tēpore non fuisse,quin etiam verioribus historicis referētibus declaratū est,consules ab interregibus procreatos qui haberent reliquorum comitia magistratuū. In hoc autem regis delectu decreuerunt vt cum populus regem iussisset, id sic ratū esset si patres auctores fierent:tum interrex cōcione vocata, Quod bonum,faustum, fœlixq́ꝫ sit,inquit, Quirites regem create,ita patribus visum est : patres deinde si dignum qui secundus à Romulo numeretur crearitis auctores fient. Dictator Etrusco more creatus,tremēdus profectò magistratus atq; seuerus summæq́ꝫ potestatis erat,quippe quòd cęteros omnes magistratus dissolueret pręter tribunitiam potestatem,auctore Plutarcho, quodq́ꝫ dicto eius parendum esset, nec ab eo ad populum vti à consule prouocare liceret: insignia erant huic consularia omnia,ac speciem quodammodo regiæ potestatis præferebat: verùm rege existente coss.prætores ac cęteri magistratus in repub.manere nō poterant. Dictatura autem simulac inducta fuerat in rempub. cæteri magistratus omnes interibant,& abrogati per creationē dictatoris præter tribunos plebis censebantur: & in hoc differebat dictatura à rege,quòd rege regnante tribunitia potestasq́ꝫ plebis auctoritas omnis omnino soluebatur: dictatore manente, plebis plebeiq́ꝫ magistratus vim auctoritatémque suam retinebant. Dictator idem nec alio quidem pacto creari consueuit siue ad bellum designari,quàm cum vis aliqua maior de improuiso oborta,ingentem vrbi cladem minitare videretur,sicq́ꝫ duos quondam vno tempore in vrbe fuisse dictatores,quòd immoderata fors,necessitas,& tempus effecerunt xxiii. vrbis cōditæ,auctor est Liuius. Huic equitare fas non erat,sed veteri lege prohibitum,siue quòd maiores vires inesse pedes manum conferere debentibus arbitrarētur,siue propter hoc imperatorē in phalange permanere oportere nec locum deserere,siue quòd ad alia etiam tyrannica magnaq́ꝫ sit principatus potentia. Fabius autem dictator designatus magistrum equitum,L.Minutium primùm à senatu petiit,vt equo vti sibi dictatori liceret. Præterea eum quem nos dictatorem diximus,in historiis ita nominari,legimus apud antiquos magistratum populi vocatum , posteáque in auguralibus libris ac in bonorū finibus scriptum esse,& Cicero,& Seneca ad Lucilium clari testes non desunt, testimoniumq́ꝫ est quòd qui ab illo nominatur, magister equitum est,quem vti volebat ipse dicebat. Non autem post reges exactos anno dignitas hæc siue potestas pro tempore maior quàm consulatus,cum magistro equitum qui ei obsequeretur creata est, & apud patres esse cœpit nec amplius quàm semestri tempore duratura, nisi si qui forte illam potentiam adepti per vim diutius tenuerint, vt L. Sylla,& C.Cæsar qui perpetui dictatores, tyrannidis odiosum atque infame nomen vitare volentes rempub. oppressere. Quis autem primum dictator creatus sit non satis constat auctore Liuio,apud vetustissimos tamē auctores siqua eidem auctori fides est,& Eusebio Cæsariensi,T.Largium dictatorem primū,Sp.Cassium magistrum equitum,creatos inuenio : quòd autem vel futuros dictare hic

magistratus

magiſtratus ſolitus ſit, vel à conſule diceretur, cui dicto obedientes omnes eſſent, M. Varrone teſte dictatorem appellatũ conſtat: vel vt inquit Plutarchus in vita M. Marcelli, cum dictator à populo aut à ſenatu deligi non poſſit, verùm alter conſulum aut imperator progreſſus ad populum quem cenſeat dictatorem dicit, & quia dictus ſit dictatorem appellant. Nonnulli ab eo dictatorem dictum aiunt, quòd non populi ſuffragio aut aſſenſu, verum quòd is cenſeat, imperat ſiquidem iuſſa magiſtratuum quæ Græci δόγματα, Romani vocant edicta: & imperioſiſſimi duodecim faſces licet fuerint vtpote penes quos ſenatus & equeſtris ordinis & vniuerſæ plebis ſummum decus eſſet, quorúmque nutu Latium ac totius Italiæ vires regerentur, contuſi tamen atq; fracti dictatoriæ huic ſe animaduerſioni perſæpe ſubſtrauerunt: ac ne multa foret læſa gloria militaris, cõſul delicti omnis vindex à dictatore nonnunquam punitus eſt.

Magiſter equitũ dictus, quòd vt eſt ſumma populi dictatoꝛ, ſic ſumma huius poteſtas in equites & accẽſos, ſiue quòd in bello equeſtres ipſe copias duceret: qui verò dictator eſſet etſi præeſſet omnibus, legiones tamen ſolũ pedeſtres more maiorũ ducendas haberet. Reliqui quidem minores quàm hi magiſtri dicti magiſtratus, vt ab albo albatus.

Magiſtri appellantur quibus præcipua cura rerum incumbit, quíq; magis q̃ cæteri obligantur. Nec ſolum doctores artium ſed etiam pagorum, ſocietatum, vicorum, collegiorum, equitum, magiſtri dicuntur, quia omnes hi magis cæteris obligantur & poſſunt, quinetiam & ipſi magiſtratus qui per imperia potentiores ſunt quàm priuati, per deriuationem à magiſtris cognominationẽ aſciſcũt. Eſt enim magiſtratus poteſtas vni vel pluribus hominibus à populo vel à principe commiſſa. Vnde prætores, procoſſ. Tribunos plebis, & ædiles currules, & pręfectos ãnonæ alióſque qui maiorũ, vt diximus, arbitrio ꝓuincias regunt, non principatũ dicimus habere, ſed magiſtratũ. His enim datũ eſt deliberare de quibuſdã & ſtatuere, & iubere, & intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, deberéque eius dignitatẽ & decus ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, & ea ſuę fidei commiſſa meminiſſe. Ad hos palatii quoq; pertinet diſciplina, per quã inſolẽtiũ mores ꝓcelloſi, multorúmque ordine moderatione ſua ſine aliqua confuſione cõponuntur, per eos legatorum, quanquam feſtinantium, prænuntiatur euentus, his poteſtatem eam decernit antiquitas vt nemo iudicium per prouincias faſces aſſumeret niſi hoc & ipſi fieri decreuiſſent, tantáq; eorũ officium auctoritate decoratur, vt militiæ perfunctus muneribus ornetur nomine principatus, miróq; modo inter prætorias cohortes & vrbanæ præfecturę milites primatũ inueniſſe videantur. Principatus autẽ maior eſt quędam ſupereminentia cui cæteræ omnes poteſtates parent, ſic Octauianum, Claudium, & Veſpaſianũ principes fuiſſe dicimus: Senecam verò qui coſ. fuit temporibus Neronis, nemo principem appellaſſet. Erat enim Nero princeps non Seneca, neque conſulatus Senecæ principatus erat, ſed magiſtratus: & neque imperium Neronis magiſtratus dicebatur ſed principatus. Cum verò quidam magiſtratuum & non omnes pertractent multa negociorum publicorum, neceſſe eſt eſſe alium magiſtratum qui rationes repetat atq; corrigat, ipſe verò nihil tractet: vocant vero hos alii correptores, alii rationa-

tionales,alii ſcrutatores , alii procuratores: pręter verò hos omnes magiſtratus vnus eſt maximè principaliſſimus omniū: idē enim plerūq; habet finē et introductionem,qui præſidet multitudini vbi populus dominatur: oportet autē id quod cogit ſummam habere in repub.auctoritatē. Appellāt verò quibuſdam in locis præconſultores,ex eo quia ante deliberant: vbi verò multitudo eſt,conſilium magis. Ciuitatum igitur magiſtratus tot aliqui ſunt. Nec id præterea ſubticendum Marci Varronis ſententia libro rerum humanarum vigeſimoprimo, In magiſtratibus,inquit, habent alii vocationem vt conſules & cæteri qui habent imperium,alii prēſionem vt tribu. plebis,et alii qui habent viatorem,alii neq; vocationem neque prenſionem,vt queſtores & cæteri qui neq; lictorem habent neque viatorem. Qui vocationem habent iidem prendere,tenere,adducere poſſunt: & hæc omnia ſiue adſunt quos vocant,ſiue acciri iuſſerint. Tribuni plebis vocationem habent nullam, neq; minus multi imperiti perinde atq; haberent ea ſunt vſi. Huius ergo iuris quod M. Varro tradit Labeonem arbitror vna tunc fiducia cum priuatus eſſet vocatū à tribuno non iſſe. Sed quærentibus quam ob cauſam tribuni qui haberent ſummam coërcendi poteſtatem ius vocandi non habuerint,facile eſt reſpōdere: quòd tribuni plebis antiquitus creati videntur,non iuridicendo,nec cauſis querelisq; de abſentibus noſcendis, ſed interceſſionibus faciendis: quibus qui pręſens fuiſſet,vt iniuria quæ coram fieret arceretur, ac propterea ius aduocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vetarent aſſiduitate horum & præſentium oculis opus erat. Moris porrò erat magiſtratum petentibus, prehenſos dextra ciues benignis orare verbis, & abſq; interiore tunica in forum opertos veſte deſcendere, ſiue vt eo habitu ad ſupplicādum humiliores accederent, ſiue vt qui cicatrices haberent manifeſte ſigna fortitudinis aperirent: hæc cum plura oſtenderent, quæ aſſidue multos per annos egregii bellatores exceperant,vniuerſi illorum virtutem tacita veneratione proſequebātur, magiſtratum deniq; vltra quinq; dies niſi qui iuraſſent in leges non licebat gerere. Legati teſte Varrone ſunt qui lecti publicè quorum opera cōſilióque vteretur peregre magiſtratus,quíve nuntii ſenatus aut populi eſſent.

Imperatores ſemper multi quotannis re bene atq; fœliciter geſta aduerſus hoſtes à militibus honoris cauſa appellabantur,vnde & inter cæteros ætatis ſuę duces & imperatores cum circumfuſa multitudo Hiſpanorum & antè deditorum, & pridie captorum regem Scipionem ingenti plauſu ac conſenſu appellaſſent: tum Scipio ſilentio per præconem facto, ſibi maximum nomen imperatoris eſſe dixit quo ſe milites ſui appellaſſent,regiumq; nomen alibi magnum,Romæ exoſum & intolerabile eſſe,regalem animū in ſe eſſe,ſi id honoris ingenio ampliſſimum ducerent,taciti iudicarent vocis vſurpatione abſtinerent. Inter principes etiam ciuitatis M. T. Cicero procoſ. dum Parthos tripartito exercitu hoſtes inuaderet,ac poſt magnam eorum cædem Amanum eius gētis caput, Sepiram item & caſtella cōplura vi cepiſſet,ab exercitu imperator appellatus eſt. Iulius autem Cęſar cum ſæpius poſt partam victoriam eſſet imperator ab exercitu appellatus, non imperatorum aut regum, ſed dictatoris nomen vſurpauit, tantum odium ſibi regis nomen in vrbe contraxerat. Cum autem regis nomen cuperet, vereretúrque

túrque populi indignationem, molitus expeditionem in Parthos, asserens in libris fatidicis cōtineri, non nisi à rege Parthos superari posse, se regem dici procurauit, qui maturãdæ mortis suæ causam præbuit coniurationi. Nullus autem sequentium Cæsarum se regẽ Romanorum dicere ausus est. Imperatoris autem appellatio perpetua Cæsarum non erat, sicuti nec consulis, nec prætoris, nec tribuni plebis: nam & priores illos vario numero, quosdã septies, quosdam maiori, quosdam minori numero inuenimus appellatos imperatores, sic coss. sic tribunos plebis: dignitatis enim, non officii id nomẽ fuit. Nam re prosperè aduersus hostes gesta, sic erat à maioribus institutum, ac repu. libera perpetuo custoditum vt cos. procos. prætor, siue quis alius fuerit Romanus qui hostiũ numerũ quàm maximum cæderet, aut permagna contra hostes victoria potiretur, is quodam præexcellenti honore ad virtutis testimonium vel decus, imperator ab exercitu vocaretur. Nondũ erat qui nũc viget mos, vt quem Romanorum imperatorem gentes vniuersę vocant, is sit vnus orbis princeps, & potestate summa rerum dominus videatur: id enim dũ S.P.Q.R. cõsilio pub. rempub. gubernarunt, ducibus non honoris pro victoria parta, non potestatis fuit: A quo autem primùm hæc noua imperatoris nostri temporis coronandi ornandiq; cõsuetudo vel abusio potius defluxerit, non satis intelligo, maxime cum romanum Cæsarem antiquis illis temporibus coronatum fuisse, nullum vnquam audierim aut legerim. Non enim Iulius Cæsar, non Augustus, non Tyberius, non Caligula, non Nero, & erant hi duo potissimum extremi intolerandæ superbiæ ac luxuriæ, coronam imperii vnquam suscepit, aut habuit, aut vsus fertur, nisi forte laurea cum triumphasset: aut quapiam alia ciuica, vel castrensi, quæ non Cæsarum erant magis, quàm quorumcunque triumphantium aut vincentium. Existimo autem hoc à Barbaris deriuatũ, qui cum priscas historias ignorarẽt, neque verborum vim imperatoris & regis probè noscerent, essetque frequens apud eos regis nomen, vtpote sub regibus viuentes, imperatorem verò rarum viderent, id excellentius arbitrati sunt quòd rarius ac insuetius conspiciebant: vtcunque tamen hoc adoleuerit, id planè constat vel à Barbaris, vt antè diximus, non scitè, aut à doctis parũ modestè hanc sublimem imperatoris, id est, dei appellationem, vt inquit Cicero, magis quàm regiam post coronationem vsurpatam, & à posterioribus introductam esse regibusq; cõcessam. Primum autem apud maiores nostros imperatorem appellatum, vtpote cui armorum exercitúsque ad tutandam augendámq; rempub. commissa sit auctoritas, Lucium Lucullum fuisse, in descriptione temporum testis est Eusebius.


Ontifices aliqui auctore Plutarcho dictos putant, quoniam deos colunt, potentes ac omnium dominos: alii verò inquiunt nomen confictum esse ad potentum profligationem, tanquam iubente legumlatore, sacerdotes obire potentia sacra debeant: pontifices verò vt Varro inquit, Q. Mutius Scæuola dicere solebat à posse & facere appellatos esse, sed ea descriptio à Varrone non satis probatur: nam à ponte & facio potius dictos existimat, quòd ab his primùm pons Sublicius factus, & sæpe restitutus sit: Secundum

alios à ſanctiſſimis & vetuſtiſſimis ſacrificiis,quæ ad pontem fierent. Pontifices quatuor ex gente patritia, totidémq; plebeia à Romanis primùm creati, quorum ordinem & conſtitutionem Numæ tribuunt: Maximus verò appellatus φ & minores pontifices eſſent,Liuius.L.Cantilius Scriba pontificis,quos nunc minores pontifices appellant,qui cum Floronia ſtuprum fecerat,à pontifice maximo eouſq; virgis in comitio cæſus erat,vt inter verbera expiraret.Hic Maximus ex pontificibus, veluti interpretis & prænuntiantis, quin hieroſantæ potius ordinem et locum tenet,qui quidem non ſolum res quæ publicæ fiunt curat,ſed etiam priuatim ſacrificantes obſeruat:impedimentóque eſt ne quis legitima transgrediatur,docétq; qua quiſpiam re ad venerationem deorum,vel ad poſtulandã veniam indigeret. Erat & ſacrarum virginum cuſtos quas Veſtales appellant,& iudex,& punitor ſacrilegii.Habebat etiam penes ſe idem pontifex ſacra omnia, deſignabatq; quibus hoſtiis, quibus diebus,ad quæ templa ſacra fieri deberent: cuiuſmodi diuinis in rebus, & vnde erogandæ pecuniæ ſumptus fieri deberet. Pontificibus etiam permiſſa eſt poteſtas memoriam rerum geſtarum in tabulas conferendi & hos annales appellant,equidem maximos quaſi à pontificibus maximis factos. Proinde maiores noſtri antiquiſſimi, præſertim rerum geſtarum memoria delectati, hanc diligentiam habuerunt, φ hiſtoriam ſcribere auderet nemo,qui munus id datũ ſibi de publico non haberet, id verò daretur nulli, niſi eſſet vir probitate fidei,ſingularíque virtute aliqua præditus, ac dignitate cæteris anteiret.Hebræo nanque populo,vt ab illis initium ſumam qui vetuſtate generis,qui magnitudine rerum,qui dignitate hiſtoriæ ſe cęteris præponunt,hanc legem fuiſſe cõperimus, vt quæ ab his geſta pace vel bello eſſent,ea ſcribere non niſi qui propheta eſſet:prophetam cum is populus habere deſiit,tum maximum ad pontificẽ qui auctoritate, honore, dignitate præſtaret,hanc ipſam ſcribendi curam & officium detulerunt.Hunc morem à vetuſtiſſimis traditum,perdiu & eos vſque dies quibus eſt Hieruſalem excidium ſuum paſſa, diligentiſſime cuſtoditum, Ioſephus in Appionem ſcribens tradit. Chaldæi quoque, & Aegyptii, & qui oriundi ſunt ab illis Phœnices, Syriæ nobiliſſimi populi, ſummo ſtudio & diligentia aſſeruarunt, vt qui magno ſacerdotio potiretur, hic modo populi ſui geſta perſcriberet. Plato itẽ philoſophus,& Ariſtotelis pręceptor,ſuo in Timæo adducit ſacerdotem ægyptium,hominem apud ſuos venerabilem,& multarum rerum notitia excellentem,qui Soloni interroganti de geſtis,& vetuſtate gentis ægyptiæ reſponderet. Apud Gręcos,qui militari diſciplina,qui imperio,qui ſapientiæ ſtudio plurimum floruerunt,ea lex perdiu manſit,quòd deligeretur de publico vir bonus atq; doctus quiſpiam,qui eo pacto,& dicta, & facta omnia memoraret,vt nihil inſereret quod aut ipſe oculis nõ vidiſſet ſuis,aut verũ eſſe certo & indubitato teſtimonio nõ haberet. Romanis verò & maioribus noſtris,qui orbis tandem imperium vendicarunt,hoc inſtitutum ab initio vrbis ad multos annos fuiſſe memorant Cicero & Liuius, vt qui pontifex eſſet maximus,ſacra publica ab Numa inſtituta,ſiue res omnes ſingulorũ annorũ mandaret literis,eáſq; in album referret,atq; domi præponeret in publico tabulas,vt populo eſſet poteſtas cognoſcendi,nihil gratia,nihílq; odio ſcriptum eſſe.Illud nec

minus

minus prætereundum, quòd si maiorum religiones & eorum monumenta reuolueris, inuenies apud illos non humilibus & inopibus, sed opulentis hominibus et principibus ciuitatis summum sacerdotium mãdari solitum esse. Imprimis, primi cum se ingerant, Persarum sacerdotes qui erãt & dicebantur Magi: Aegyptiorum deinde, Assyriorum, aliarumq; nationũ quantis diuitiis opibusque præpollerent his, qui aliquam rerum gestarũ notitiam habuerint, satis constare potest: quòd si parum ista te mouent, q; externa & peregrina sunt, maximé que à nostris legibus abhorrent, repetantur summi hebræorum sacerdotes, quorum vetustissimi, Aaron, Eleazar, Phinees, Heli, Abiathar, sic omni copiarum genere abundarũt, vt dictu incredibile cuiquã videatur: si deniq; ad Romanos redeo, vnde cœperat oratio, M. Fabiũ primũ ex patribus lectũ, Luciumq; pòst Metellum, præclarũ virum, pontificem factum maximum duosq; eum et xx. annos ei sacerdotio præfuisse constat. Cæsares quoq; legimus & plerosq; alios qui Romæ tẽporibus illis gloria rerum gestarũ, opibus & potentia plurimum præstare putabantur, summos sępe sacerdotes fuisse. Hanc dignitatem pontificum, augurum, quæ Romulo regnante nulla erat, Numam Pompilium à rege ad alios detulisse accepimus, ne quãdo rege bellicis rebus occupato diuinus cultus intermitteretur. Pontifices deniq; veteres, vt in tertio de Oratore testis est Cicero, propter sacrificiorũ multitudinẽ tres viros epulones esse voluerunt, cũ essẽt ipsi à Numa vt etiã illud ludorum ac epulare sacrificium facerent, instituti. Epulones, Festo teste, dicebãt antiqui quos nũc epulones dicimus, datũq; his nomẽ q; epulas indicendi Ioui cæterisq; diis potestatem haberent: de his etiam Lucanus in primo, Virque epulis septem Festus Titiisq; sodales.

Cæterum cum aliqua species curationis sit circa rem diuinam, ceu sacerdotes & æditui circa templa vt conseruentur quæ sunt, & erigantur ruinosa ædificia, & cętera omnia quæ pertinẽt ad diuinum cultum, euenit alicubi curam hanc esse vnam, vt in paruis ciuitatibus: alibi verò seperatis à sacerdotio, vt sacrificuli, æditui, & custodes sacrarũ pecuniarũ. Huic consequens est cura illa quæ est circa sacrificia publica quæcunq;, quæ ex sacerdotibus lex non cõmittit, sed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui istis præsunt, alii reges sacrorum, alii põtifices maximos. Maiorum enim consuetudo tunc erat, vt rex esset etiam sacerdos vel pontifex, sic postea vel reges vel imperatores pontifices dictos, Maro nullius religionis expers his verbis ostendit, Rex Anius, rex idẽ hominũ Phœbiq; sacerdos.

Fœciales quorum pater patratus princeps erat, sacerdotes dicebantur qui faciendis pręerant fœderibus: hi vt Pomponio placet à ferendo dicti, vt M. Varroni à fide et faciendo, vt aliis, fœciales quasi fœdiales, à fœderibus faciendis, quorũ ius ab Equiculis ad Romanos translatum esse non dubium est.

Caduceatores, pacis legati dicũtur: sicut enim per fœciales bella indicebãtur, ita pax per caduceatores. Est autem caduceum verbena & pacis signum, quod nõ ab re Mercurii virgã possumus existimare. Mercurius enim orationis deus dicitur, et interpres deorũ: vnde sicut virga serpẽtes diuidit, hoc est venenum, ita bellantes interueniente oratione sedantur, bellumq; cadit atq; dirimitur.

Aediles quidam publicis ludis ac ędibus pręerãt, nomen ab ædibus huic ma

gistratui datum vt Festo placet, Varroni & Paulo quòd ædium non tam sacrarum quàm priuatarũ etiam curã haberent,ac illis præessent,in quibus scita omnia sua plebs deferret: duo quidem primum & ex plebe constituti ac proinde plebei appellati,exactisq; regibus anno propemodum septimodecimo cum plebs à patribus secessisset, tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus,deinde cum vellet ex suo quoque corpore coss. creare & patres recusarẽt, factum est vt tribuni militum crearentur,tum ex plebe, tum ex patribus consulari potestate,paulòpost cum placuisset creari ex plebe consules,cœperũt ex vtroque corpore constitui,tunc vt aliqui pluris patres haberẽt,placuit duos ex numero patrum constitui ; & ita facti sunt ædiles currules, vnde ortum vt ædiles alii plebei, alii currules appellarentur . Sella enim quasi seda à sedendo dicta est. Regia quidem sedes erat currulis, à curuitate pedũ ipsius sellæ, in qua sedetur sic dicta : vel quòd in ea qui essent reges cum veherentur curru ad eminentiam vterentur . Postea verò cum regibus libera Roma fuisset, Magistratus maiores, vt consules,dictatores & pleriq; alii,regio more sella curruli vectabantur: vnde magistratus hi sunt currules, cæteri verò plebei seu pedanei,quòd pedibus irent appellati,nec curru neq; sella curruli veherentur: quòd autem duo fuerint ędiles,his verbis in Pisonem ostendit Cicero, Mecum,inquit, quæstorẽ imprimis ædilem priorem,prætorem primum cunctis suffragiis populus faciebat,ędilem priorem dixit quòd duo erant tantum ædiles,sicut duo consules . Huius rei si quis fidem postulet,bini semper ædiles in argumentis comœdiarum nominantur à Terentio. Hi etiam siue plebei,siue currules ludos faciebant instaurabãtq; . Liuius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani scænici eo anno magnificè apparateq; facti ab ædilibus currulibus. Idem in eodem paulòpost,& plebei ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis: ædilium enim partes in ludis instituendis, quantum impensæ & in quibus spectaculis fierent haudquaquam minimæ fuere. Id etiam erat potissimum ædilitatis munus vt sua quisq; ædilis impensa ludos pro modo patrimonii ac dignitatis suæ celebrandos curaret. Huius instituti M. T. Cicero in officialibus,cum suæ & Cn. Pompeii ædilitatis meminit testis est . Asconius etiam Pedianus Pompeium ædilem factum theatrũ quod summa impensa ædificauerat magnificentissimis ludis in quos currus cum elephantis induxit,ędificasse asserit : Valerius itẽ Maximus in libris dictorum factorúmq; memorabilium scripsit Attilium Seranum & L. Scribonium ædiles, senatus plebísque loca secreuisse: Quod si Vlpiano auctore mancipium fugitiuum erronémque aut iumentum morbo aut vitio aliquo affectum quispiam pro sano venundederit,dolis ac fallaciis vendentium occurrendo ædilium edicto emptori succurritur redhibeturq;: Porro vt vrbis cloacæ,aquę ductus, & ædificia quæq; publica & priuata,munda,lota,integra , expeditaq; asseruarentur ad ædilium officium pertinere non dubium est,vt Cicero noster cum factus esset ędilis,actione in Verrem septima,cæteris more suo longè vberius ac melius attestatur; Nunc sum, inquit, designatus ædilis,habeo rationem quòd à populo Romano acceperim mihi ludos sanctissimos maxima cũ cerimonia Cereri,Libero,liberéq; faciendos,mihi Floram matrem populo plebique Romano: ludorũ celebritate placãdam, mihi

ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Miueruæq; esse faciẽdos, mihi sacrarum ędium procurationem, mihi totam vrbem tuendam esse commissam, ob earum rerũ laborem & solicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prętextam, sellam currulem, ius, imagines ad memoriam posteritatemq; prodendã. Sunt præter hos ædiles plebeios & currules, duo alii qui frumento præerant, & quorum creandorum auctor fuit C. Iulius Cæs. hique, vt inquit Pompeius, à Cerere cereales dicti. Aeditui preterea appellatione ędiles intelligimus: est enim edituus idem ꝙ ædilis, custos sacræ scilicet ædis vel templi, quasi ædem tuens vel ædis tutor; dictus is enim est cui sacrarii custodia commissa erat, vbi statuæ seruabantur et simulacra deorũ gentilium, quę opus erat exorare, si quis optasset aliquid apud illa deprecari et impetrare, quod multi factitabant credentes exaudiri, si verba sua simulacrorum auribus instillassent, Seneca epistol. li. v. Non sunt ad cęlum eleuandę manus, nec exorandus æditnus, vt nos ad aurẽ simulacri, quasi magis axaudiri possimus, admittat. Aeditimus quoq; idem quod ędituus: sed M. Varro in secundo libro ad Marcellum de latino sermone, æditimum dici oportere censet magis quàm ędituum: quod alterũ recẽti nouitate fictum, alterũ antiqua origine incorruptum: Lauinius in Prothesilao Claustrinũ dixit qui claustris ianuæ præesset, eadem .s. figura æditimũ dici iubebat, qui ædibus præest: in Verrem. M. Tul. in exemplaribus fidelissimis ita inueniri scriptum, æditimi custodésque maturè sentiunt. In libris autem his vulgaribus ęditiui scriptũ est, Pomponii fabula Atheliana est, quę ita inscripta est, Aeditimus, in qua hic versus est, Qui postq̃ tibi appareo atque ęditimo in templo tuo: T. autem Lucretius in carmine suo pro æditnis ædituentes appellat.

Flamines permultos fuisse comperio, & tot deniq; quot deos coleret, vsos veteres romanos, M. Varro in his libris quos de origine lingue latinæ scripsit testis est, vt Dialem, Martialem, Quirinalem, Volcanalem, cæterosq; eiusmodi, verum flaminem Dialem Numa Pompilius Romæ rex creauit, cũ antea reges pontificum ac regũ munera promiscue gererent, vt de Priamo & Aenea apud Maronem, & à minoribus tandem, vt à C. Cæs. diuo Augusto, multisq; aliis principibus, quos maxime pontificatus titulis insignitos in multis quæ adhuc extãt monumentis cernimus obseruatũ esse. Cæterũ Numa plures in vrbe Romuli q̃ sui similes reges fore ratus, qui relicta religionis cura, bellorũ negotiis implicarẽtur, sacerdotes quos flamines appellant, quiq; rei diuinæ iugiter adacti essent, multis deorum instituit, flaminem vnum Ioui insigni veste & curruli regia sella adornatum, quem Dialẽ vocant, huic duos flamines adiecit Marti vnum, Quirino alterũ: dicti autem primo flamines vt Plutarcho placet, ab his qui circum caluaria sunt pileis, quibus ad tegẽdum capita vtuntur, quasi pileamines quidã essent. Lucanus in primo: Et tollens apicem generoso vertice flamẽ: vel vt Varro inquit, quòd in Latio capite velato erant, & caput filo lanæ præcinctũ habebant, à quo flamines quasi filamines vocabãtur. Dialis verò à dio, à quo vita dari putabatur hominibus: vel à Ioue quod est iuuãs deus. Cæteri enim quiq; cui præsunt, numinis eius titulo decorãtur: hic solus, vt Varro ait, lib. ii. rerũ diuinarum

Album habet galerũ, vel eo ꝙ maximus eſt,vel eo quòd Ioui immolari alba hoſtia opus ſit. Multiplices etiam cerimoniæ fiunt, quas in libris qui de ſacerdotibus publicis compoſiti ſunt, item in Fabii pictoris librorũ primo ſcriptas legimus,vnde hæc fermè ſunt quæ cõmeminimus:equo enim dialem flaminem vehi religio eſt, item iurare dialem fas nunquam eſt,ignem è flamine,id eſt,flaminis dialis domo niſi ſacrum efferri ius non eſt,vinctum ſi ædes eius introiret ſolui neceſſe eſt,& vincula per impluuium in tegulas ſubduci atq; inde foras in viam dimitti, hederam neq; tangere neq; nominare fas erat, pro eo quòd hedera vincit ad quodcunq; ſe applicat: ſed ne anulum quidẽ gerere ei licebat ſolidum, aut aliquem in ſe neque in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere,ſi quis ad verberandũ ducatur, ſi ad pedes eius ſupplex procubuerit eo die verberari piaculũ eſt. Capillum dialis niſi qui liber homo eſt non tonſet,capram & carnem incoctam & fabam neq; tangere diali mos eſt neque nominare, procinctam claſſem,id eſt,paratam ad bellum militũ multitudine diali flamini videre non licet,propagines è vitibus altius prætentis non ſuccidet, pedes lecti in quo cubat luto tenui circunlitos etiam oportet,vnguis dialis & capilli ſegmenta ſubter arborem ilicẽ terra operientur. Dialis quotidie feſtatus eſt ſine apice, ſub dio autem eſſe licitum non eſt, ſub tecto vtiliter & non pridem à pontificibus conſtitutum. Manſurius Sabinus ſcripſit & alia cerimoniarũ genera in hũc modum,farinam fermento imbutam attingere ei fas non erat,neq; tunicam intimam niſi in locis tectis exuiſſe, ſub cælo tanquã ſub oculis Iouis nudus ne ſit, ſuper flaminem dialem in conuiuio,niſi rex ſacrificulus, haudquaquã alius accumbit, vxorem ſi amiſerit flaminio decedit, flaminis matrimoniũ niſi morte dirimi non eſt ius,locum in quo buſtum eſt nunquam ingreditur,mortuũ nunquam attingit,funus tamen exequi non eſt religio.

Salii ſacerdotii genus quod ex huiuſmodi cauſa inſtitutum dicitur, nam annum iam octauũ regnante Numa morbus peſtifer, Italiam occupans, Romam quoque inuaſerat : mœrentibus verò cunctis traditur peltam æneam è cælo delapſam in Numę manus decidiſſe & in ea mirabilia quędã dixiſſe regem,ſed ex Egeria Muſiſq; audiſſe,ac peltã in vrbis ſalutem miſſam,oportereq; eam obſeruare,aliis vndecim ad illius figuram magnitudinemq; et formã effectis quo dubium furi ob ſimilitudinem ſit cæleſtis illius adipiſcendæ. Peltam itaq; ex eius auctoritate atq; imperio effingere artifices cum certaſſent, diffidentibus ac deſperãtibus cæteris, Vecturiũ Mamurium vnũ ex ſummis opificibus vſq; adeo ſimilitudinẽ effinxiſſe ſtruxiſſeq; omnes ſimiles,vt neq; Numa iam ipſe dignoſceret:harum autẽ cuſtodes ac miniſtros conſtituiſſe dicitur ſalios ſacerdotes: Salii verò vocati ſunt,non,vt quidam fabulantur,à viro Samothrace ſeu Mantiacho Salo nomine,qui ſaltationem quæ in armis dicitur edocuerit,cũ eam re vera teſte Plinio vi.naturalis hiſto. Dardanus inſtituerit, ſed ab ipſo tripudio ſaltatorio. Ouidius iii.faſtorum: Iam dederat ſaliis à ſaltu nomina dicta,quòd nec vehementius robuſtiusq; per vrbem currẽtes ſaltarent, tum ad menſem Martium ſacras peltas ſuſciperent,induti puniceis tunicis,æneis baltheis latiſq; ſuccincti, Aeneas capitum galeas portantes & æneũ ſuper tunicam pectori tegmen, par-

uiſq;

uisq́ gladiis arma pulsantes. Reliquum verò saltationis pedũ est opus: mouentur enim suauiter, conuersiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robustè ac leuiter reddentes. Mamurio autem artis illius suæ mercedem fuisse perhibent memoriam quandã per saliorum carmen simul cum pyrrichii modulo absolutum. Alii verò Vecturium Manurium qui canebatur fuisse aiunt.

Senatoriam dignitatem à Romulo institutam fuisse nemo ambigit. Romulus enim vrbem conditurus pastores inter quos adoleuerat conuocauit, cumq́ is numerus condendæ vrbi parum idoneus videretur, constituit, Asylũ quo passim confugerent ex finitimis locis pessimi quiq́ sine vllo cõditionis discrimine, ex hisq́ omnibus populum conflauit, legitq́ in senatu eos qui ætate anteibant, & patres appellauit, quorum consilio gereret omnia. De hoc etiam senatu Propertius elegiarũ scriptor hæc loquitur: Buccina cogebat priscos ad bella quirites, Centũ illi in pratis sæpe senatus erat. Curia prętexto nũc quæ inter alta senatu Pellitos habuit rustica corda patres. Atqui vt apud Lacedæmonios senes siue seniores appellari eos, qui summum quendam magistratũ gerunt Cicero auctor est, sic nisi consilium, ratio, sententia senibus inessent, non summum consilium maiores nostri senatum appellassent. Quod & Ouidius in fastis non reticet dicens: Magna fuit quondã capitis reuerentia cani, Inq́ suo pretio ruga senilis erat. Martis opus iuuenes, animosaq́ bella gerebãt, Et pro diis aderãt in statione suis. Viribus illa minor, nec habendis vtilis armis, Consilio patriæ sæpe ferebat opem. Nec nisi post annos patuit tunc curia seros, Nomen & ætatis miræ senatus erat. Iura dabat populo senior, finitaq́ certis Legibus est ætas, vnde petatur honos. Ab honore ergo patres, ab ætate senatores appellati. Alii senatores à sinẽdo quòd facultatem darent, dictos putant, vel ꝙ agrorum partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebant. Huic centum senatorũ numero plures ac diuersis temporibus additos inuenio: Brutus enim quo plus virium in senatu etiã frequentia ordinis faceret, diminutum parum numerũ primoribus equestris gradus electis ad trecentorum summam expleuit, traditumq́ inde fertur vt in senatum vocarentur, qui patres quique adlecti atque conscripti essent patres, vt diximus, vocati, vel quòd sunt patritii generis adlecti, quòd propter inopiã ex equestri ordine in senatorum sunt numero assumpti, conscripti autem quòd in senatu quẽ nouũ effecerunt sunt scripti: Verum post Cęsaris obitum excrescentẽ hũc numerũ deformi incõdita ac indignissima turba, mille enim excesserat, & nonnulli per gratiam, nonnulli præmiis electi, qui abortiui vulgo appellabãtur, Augustus ad modũ pristinũ & splẽdorem redegit. Præter hæc senatorum nomina sunt qui pedarios senatores opinentur appellatos, quòd sententiã in senatu non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent, tanquam sententię dictione carentes, aliorum dicta confirmarent, et quasi pedibus in alienam sententiam descenderent. Alii verò quasi differentia quadam, quòd essent pleriq́ qui magistratus currules adepti, sella curruli honoris gratia in senatum veherentur: qui verò iter pedibus faceret, pedarii appellabãtur. Marcus autem Varro equites quosdam dicit pedarios appellatos, videtúrque eos significare qui nondum à censoribus in senatu lecti quidem erãt, sed honoribus populi vsi in senatum ve-

niebant & sententiam eius habebant. Nam & currulibus magistratibus functi, qui nondum à censoribus in senatum lecti erant senatores non erant: etiam quia in postremis scripti erant, non rogabantur, sed quas principes dixerant in eas sententias descendebant. De more autem habendi senatus Marcus Varro rogatu Pompeii librum edidit, cum ille cos. primum M. Crasso fuisse designatus creditur: quia foris militiæq; ad eam ætatem occupatus ciuilis cõsuetudinis expers esset, velletque cæteris non indoctior videri: in hoc libro id genus multa scribere Varronem Gellius attestatur, primúmq; illud fuisse per quas personas haberi senatum liceret, nominans dictatorem, cõsules, prætores, tribunos plebis, interregem, præfectum vrbis, neq; alii præter hos ius fuisse dixit facere senatusconsultũ, quotiésque vsu venisset vt omnes isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum quoque supra ordinem scripti essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimũ senatus consulendi ius fuisse. Addit deinde extra ordinaria in re tribunos militares qui pro consulibus essent, decemuiros item quibus tum imperium consulare esset, item triumuiros reip. constituendæ creatos, ius consulendi senatũ habuisse. De loco autem habendi senatus aut senatuscõsulti rogãdi nisi in locis per augures constitutis quæ templa appellantur, haberi rogaríve potuisse negabat. Moris etiã erat vt eo in loco senatus iniussus assidua statione cogeretur, qui senatulum appellabatur, vnde accitus deinde quàmprimũ in curiam proficisceretur. De tempore autem habendi senatus ita diseruit, ante exortũ inquit solem aut post eius occasum senatusconsultum irritum, opus etiã censoriũ fuisse, per quos et quo tempore factũ senatusconsultum esset excutere. De ætate autem senatoria ne cui paucioribus xxv. annis nato, senatum ingredi liceret, vt in vita magni Pompei auctore Plutarcho constitutũ est, cæterum minoris ætatis senatum aliquando ingredi moris fuisse vetera legentibus non dubiũ est, veluti M. Valerio Coruino contigisse nouimus, cui tertium & vigesimũ annum ingresso consulatum largiti sunt. Quò minus autem senatum introirent cum prętextatis filiis senatores, vt moris antea fuerat, decretũ postea factũ est, Papyriiq; prætextati factum in causa fuit: qui etiam senatum habiturus esset auspicari primò atq; immolare hostiam debere idem Varro cẽsebat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̃ de humanis ad senatum esse referendum: idem senatusconsultum duobus modis fieri, aut per discessionem si consentiretur, aut si res dubia esset per singulorum sententiam, de pignore quoq; capiendo deq; multa irrogãda senatori, qui quo tempore venire in senatũ debuit, non venit. In quo & illud animaduertendum de more, quòd sicut lex à quinquagesimo anno militem non regit, ita à sexagesimo senatorem non citat. Hunc etiã morẽ apud veteres necessitates publicæ reperierũt, vt si forte aliqua vis ab hostibus immineret, quę cogeret vel humilia captare consilia, vel aliqua constituere, quæ non prius oporteret dici quàm effici, vel si nollent ad amicos aliqua permeare senatusconsultum tacitum fieret, ita vt non scribę, non serui publici, non cẽsuales illis actibus interessent, senatorésque exciperent omnium officia censualium scribarúmque complerent. Horum & ars erat de irato facere beniuolum, de suspecto placatum, de austero mitem, de aduersante propitium. Et quanquã, vt dictum est, senio confecti armis minus

minus valerent, binos tamen ſenatores ſingulis cohortantibus præpoſitos tertio ab vrbe condita libro teſtis eſt Liuius. Patriciorum familia Ioui noſcitur fuiſſe dicata, ſi origine dignitatum antiquitatis ordinem perſcrutemur, quo ſummi dei ſicut putauere cultura locum primariũ poſſideret, patriciatusq́ nomen ipſum vt quidam veridicorum à patribus dictum eſſe voluerunt.

Conſularem exactis regibus dignitatem regii nominis faſtum declinantem, cum plenam penè eorum inſtar adminiſtrandæ reip. facultatem haberent accerſitam fuiſſe antiquitatis monumenta declarant: Duo hi erant pro vno rege creati, vt ſi alter malus eſſe voluiſſet, ab altero ſimilẽ poteſtatẽ habente cohiberetur. His primũ omnia iura ex regia poteſtate erãt, omnia deinde eiuſmodi inſignia pomparúmq́ fercula & officii ſui ornamenta. Nam ambobus faſces erant coſſ. quatuor & viginti lictores, totidem cum ſecuribus quæ proinde tantæ poteſtati cathenarum nexibus prçceptæ ſunt alligari, vt cum tardius ſoluerentur, moram deliberationis acciperent: maxime ſi de cæde aut hominis nece aliquid cenſuiſſent. Cunctator enim eſſe debet, qui iudicat de ſalute. Alia enim ſententia corrigi poteſt, de vita hominis haudquaquam, arma quinetiam iſta iuris ſunt non furoris, & contra noxios ſic inſtituta, vt plus terror corrigat quàm pœna cõſumat. Ciuilis eſt etiam pauor iſte magis q̃ bellicus, vtpote quem abactores timeant, reformident fures, latrones exhorreant, innocentia tantũ lçta reſpiciat: inſtitutúmque eſt etiã vt ne duplicatus terror videretur, vt eorũ tãtum alter faſces haberet, non ambo, iſque penes quem faſces eſſent maior conſul diceretur: vel is qui prior factus eſt prçtor, aut maior vrbanus minores, cçteri quibus, quod plerunq́ in maximis vrbibus ſolet, ſenatus decreuit vt darent operã ne quid reſp. detrimenti caperet: permiſitq́ eorum alterum vel ambos cum opus eſſet exercitum parare, bellũ gerere, coërcere omnibus modis ſubditos atq́ ciues, domi militiæq́ imperium ac iudicium ſummum capitis dicere, ſed ciuis non Romani, quem ſolum cohibere & in publicam cuſtodiam duci iubere illis fas erat: Sella Curruli pro ſui magnitudine vtebantur multis gradibus innixi, vt ibi locati nihil abiectum nihilq́ humile meditarẽtur, vtq́ in ocio ſubiecti mererẽtur, quod alii poſt maximos labores aſſumunt imperatores: Manus porrò victoriali Scipioni munita erat, quo Romanæ reip. viri fortis dextra tueretur fortunas omnium, ac liberos, in augmentum etiam publicæ gloriæ famulos ſolueret iugo ſeruili, calceis auratis præterea prodibant in publicum, tanquam auri materiã quam mens ad inane volans tanti putat, paruifacere non ſolum, ſed peſſum etiã dare viderẽtur. Inter cçteras etiam reip. dignitates ſoli meruerunt pictos habere humeros, vario colore palmatæ veſtis, quam fœlicitas dabat prçmio vincentium. Quòd autẽ candidis veſtibus induti procedebant, candidati appellabantur, quòd deniq́ populo conſulerent, & patriæ, cum omnia eorum traderentur arbitrio, ne inſoleſcerent animo à conſulendo conſules dicti ſunt, niſi illinc potius, vnde Actius ait in Bruto, Qui recte conſulit conſul ciatur, vel vt Quintilianus, conſul ſit à conſulendo, vel à iudicando, nam & hoc conſulere veteres appellauere: Magiſtratus huius imperium annum erat, quo ne diuturna poteſtate inſolentes facilius in errorem aliquem prolaberentur ſe cuſtodirent:

hi quanquam breuis esset eorum magistratus, nihilominus tamen si haud essent idonei infra annum amouebantur: illud quoque de more fuit consulatum petentibus vt per se ipsis comitiis interessent, nullique xxv. annis minores, quæ senatoria ætas erat, admitterentur.

Suffes consul etiam pœnorum lingua dictus est, auctore Calidio. Liuius belli Macedonici libro quarto, Postero die cum suffetes ad ius dicendum consedissent, conspectæ tabellæ demptæque & lectę. Alii à sufficio quod est subministro vel in alterius locum substituo, suffectos dictos putant, quasi sub alio factos. Liuius xxxi. M. Aurelius cotta decemuir sacrorum mortuus, in eius locum M. Attilius Glabrio suffectus. Cicero pro Murena Vnus erit cos. & is nõ in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Illud denique nec prætereundum, nam cum duæ res possint eodem auctore prouehere homines in hunc amplissimum cõsularis dignitatis gradum, & honorum populi finem, vna iuris, altera militis, non dubium est quin ad eam adipiscendam multo plus conferat res militaris quàm iuris ciuilis gloria: vigilat enim alter nocte, vt suis consultoribus respondeat, alter quò intendit, maturè cũ exercitu perueniat: illum gallorũ, hunc buccinarũ cantus exuscitat: ille actionẽ instituit, hic aciem instruit: ille cauet ne cõsultores, hic ne vrbes aut castra capiãt: ille vt aquę pluuię arceant scit, hic scit et timet ne hostiũ copię: ille in regẽdis, hic in ꝓpagãdis finibus exercitãt.

Proconsularis dignitatis creandæ morem ac necessitatẽ induxit imperii Ro. amplitudo, quòd nec adesset vbique ad bella gerẽda nec omnes obire prouintias consules, qui modo essent duo possent, his consularia insignia cętera preterquàm ꝙ sex duntaxat lictores relicti fuere concessa sunt: numerus autem proconsulum definitus erat nullus, vtque prędidium nomen generale quod & proconsules & omnes prouintias regentes senatores licet essent, pręsides appellabantur, sic proconsulum appellatio specialis est, qui denique quòd consulum iuribus fungerentur proconsules nominati sunt.

Lictor crudelitatis minister consulis, proconsulis, prętorum qui fascem virgarum alligatum cum securi portat. Sunt qui lictores consules xii: aliorum autem seni. Lictorem Valgius Rufus in secundo librorum quos inscripsit de rebus per epistolam quæsitis, dicit à ligando appellatum esse, quòd cum magistratus populi Romani quempiam verberari iussisset, crura eius & manus ligari vincirique à viatore solita sint, isque qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictor sit appellatus. vtiturque ad eã rem testimonio M. T. verbáque eius refert ex oratione quę dicta est ꝑ C. Rabirio, Lictor inqt colliga manus. Liu. li. viii. Lictor deliga ad palũ: hæc ita à ligãdo Valgius Rufus. M. T. Liuius, Festus ac omnis antiquitas putat & nos sane cũ illis sentimus, sed Tiro Tul. M. Tullii. C. Libertus lictorem vel à lino vel à licio dictũ scripsit: licio enim trãsuerso quod linũ appellatur à veteribus qui magistratibus inquit pręministrabãt cincti erãt, ad reorũ manus ligãdas, & crura vt diximus vinciẽda. Male itaque & inscitè qui lictorẽ à litando dictũ putant. C. interposita quia rem lictat & interficit, illúdque inepte addunt quasi legis ictorẽ dici ꝙ iciat, id est, percutiat reũ, iuxta legis mandatũ quod antiquitas non approbat, colorata licet ratio videatur. Numero autem duodecim lictores

ctores sumptos à Romulo: alii à numero vulturũ qui regnum sibi ꝑtẽderant augurio: Alii putãt & melius ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est ad imitationem regum suorum, quòd duodecim ex populis creato regi singulum singuli populi lictorem darent.

Quæstura in qua esse debet scientia iuris summa, literarum gloria, cautela sermonis, firmitas animi, continentiæ domicilium & virtutum omniũ sedes, Actione in Verrem ii. auctore Cicerone primus est gradus honoris, dignitatúmque omnium genitrix, Varro lib. vi. teste Cassi. Officiũ autem eius et origo perquàm vetus est & pene ante omnes magistratus, quorundam & quidem eruditorũ sententia. Gratianus Iunius lib. vii. de potestatibus apud ipsum Romulum & Numam Pompilium binos quęstores fuisse auctor est. Pomponius hunc magistratum cœpisse tunc asserit cum ærarium po. Ro. arctius & cumulatius esse cœpisset, vt essent qui illi præessent, quod Romuli tẽpore fuisse, cũ res tenues & perexiguæ tunc essent, haudquaquam putandum est. Cæterum sicut in dubium venit an Romulo & Numa regibus quæstor fuerit, ita etiam Tullo Hostilio rege à quo census in ciuitate & descriptio centuriarum & classium, quæ prius non erant est facta, quæstores fuisse, ac tunc initium habuisse veri magis simile est, & sanè crebrior apud maiores opinio est, Tullum Hostilium primum in remp. induxisse quæstores: hos autem à quærendo quæstores initio dictos Pomponius & Iunius & Trebatius & Fenestella & Varro scribũt: verum quia de capite ciuis Romani, iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quęstores constituti sunt à populo qui capitalibus rebus pręessent, quæ triumuiri postea capitales perquisiuere, hiq́ appellabãtur quęstores parici Festo teste, vel Pomponio parricidii quorum meminit lex xii. tabu. dicti: quoniam parricidæ non vtique hi, qui parentem occidissent, sed qualemcunque hominem dicebantur. Idem etiam fuisse indicat lex Numæ Pompilii in his composita verbis, Si quis hominem liberum morte sciens eluit, parricida est. Horum officio iniunctum erat vt prouincias ex senatusconsulto sortirentur, vtq́ extra vrbem aduenіẽtibus regibus obuiam irent, & hastæ subiectos captiuos venderent. Erant & candidati principis quæstores alii qui libris duntaxat in senatu legẽdis operam darent, quiq́ literas eius in senatu legerent.

Prætores initio erant, quorundam iudicio, qui postea consules, & hi bella administrabant: proinde sic dicti quòd præirent & anteirent iure in exercitu. Auctore etiam Pomponio tunc creati, cum consules bellis finitimis auocarentur, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset. Numerum autem prætorum habuit Roma pro tempore varium, primum quidem vrbanum, deinde post aliquot annos, eo non sufficiente peregrinum, sic dictos quòd ius alter peregrinis, alter ciuibus diceret. Deinde verò plures augendo numerum, ad octo vsque creatos inuenio. Vnde Cicero pro Milone, Septem prætores, octo tribuni plebis, illius aduersarii, defensores mei, captis prouintiis, totidem prętores quot prouinciæ in deditionem venerant creati sunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouintialibus præessent, horum autem prętorum insignia sex fuisse secures, Plutarchus in vita Pauli Aemilii auctor est: Ad hoc enim bellum inquit

Aemilius missus,

Aemilius, missus non cum sex vt cæteri prætores, sed cum duodecim securibus ita vt dignitas consularis imperio eius inesset.

Censores ad cuius censionem,id est,arbitrium censeretur populus, vel ab re ipsa quòd præessent faciendo censui appellati, vel quòd rem suam quisque tanti æstimare solitus sit,quantum illi censuerint,vel quòd censere pro arbitrari veteres cognatione quadam socia ac simili esse voluerint: sunt qui à cẽsendo, id est, constituendo & præcipiendo,vnde etiam dicere solemus censeo hoc facias,& senatum aliquid censuisse, inde Modestino auctore censoris nomẽ videtur esse tractum. Hoc munus instituisse primum Seruius Tullius legitur, postea verò vt sunt reges exacti,ius omne faciendi census & cætera quæ regiæ maiestatis huius fuerant ad consules delatũ erat:creandi verò noui magistratus huius dedit causam,quòd bellis vrgẽtibus neq; populus sine cẽsu esse,nec qui essent cõsules nauare operam commode cẽsui faciẽdo possent: res quidẽ vt parui admodũ momenti prius visa, quòd nihil iuris haberet ni censendi modo populum, ita illustris magistratus hic maxime omnium reuerentię plurimæq; potestatis ac seueritatis pœna fuit. Eo autem venit vt haudquaquam de opibus modo, verum de militari disciplina moribúsque censeret.Mos nanque Romæ apud equestres erat auctore Plutarcho,cum per legitimum tempus à quoquam militatum esset,equum per medium forum duci coram uiris duobus publicè pręsidẽtibus,quos censores nuncupauit, illísque quemlibet ducum ac imperatorum sub quibus militatum sit recenseri, deinde censorum iudicio subigi, qui iuxta cuiusque meritum vel laudem vel infamiam tribuunt.Huic præfecti curæ tunc erant viri dignitate ortúque insignes, ad hos sella curruli insidentes, equites subituri iudicium ritu cum prodirent, censorum alter qui senior erat interrogabat, si militias omnes iuxta disciplinam militarem absoluisset, omnésque sub imperatore meruisset, quòd si non secus ac dixerat foret inuentum, ingenti lætitia plaudentibusq; amicis domum illum admittebant: sin minus censoria eum inurebant nota, quod ex tenuissimis causis licebat illis, qui flagitiose ac intemperanter degerent ac loquerentur, equum adimere & exercitu demouere. Horum etiam erat vectigalia populi Romani augere minueréque,lustrum completo quinquennio concedere, & soli taurilia sacrificia de sue, oue,tauro facere, de nuptiis, de liberorũ procreatione, de viuendi ratione, de conuiuiis diligenter inquirere, ne quis patriam ac consuetam viuendi disciplinam transgrederetur: ad hæc etiam munera duo cum essent, alter patritius, alter verò plebeius, eis licebat senatus principem describere, immeritos senatu quoque amouere, vt C. Fabricium fecisse ferunt,qui P. Cornelium Ruffinum patritium virum, quòd decem argenti facti pondo in conuiuium adduxisset, senatu amouit: siue vt M.Catonem censorem,quem C. Flaminium, T. Flaminei fratrem, quòd exhortatus à Puello quem deperibat teste Plutarcho, vel à scorto aliorum sententia, cum esset consul in Gallia, vt aliquẽ ex his,qui vt in vinculis rei capitalis dãnati erant,securi percuteret, obtẽperauit,senatu eiecit. Valerius Antias non ad pueri,sed ad mulieris cuius amore teneretur,arbitrium id ab L.perpetratũ affirmat. Liuius autẽ scriptũ in oratione Catonis asserit Gallũ transfugã cũ vxore ac liberis venisse,& ab L.int̃ epulas exceptum,

exceptum mox vt ſcorto, quod ardebat, obſequeretur, ab eo propria manu confoſſum. Hoc ad exacerbanda Lucii crimina iure dictum à Catone crediderim, ipſum autē occiſum minime tranſfugā, verùm ex damnatis vnū in vincula coniectum extitiſſe, cum alii quàm plures, tū verò teſtes ſunt Valerius Max. et Cic. in eo qui eſt de ſenectute libro, vbi omnem Catoni ſermonē & ipſius rei narrationem tribuit: ipſi deinde cenſores ſacrificiorum pretia curabant & deſcriptionis genera, & reipub. officia diſtinguebant. Cenſionem enim facere dicebantur, cū mulctam equiti irrogabant, cēſioq́ haſtaria dicebatur, cum militi mulctæ nomine ob delictum militare quòd haſtas daret, dicebatur. Multas præterea poteſtates hic magiſtratus habet, quas ponit Iulius Capitolinus in vita Valeriani, Suſcipe, iuquit, cenſuram quam tibi detulit Romana reſpub. quam ſolus mereris, iudicaturus de moribus hominum, iudicaturus de moribus noſtris. Tu æſtimabis qui manere in curia debeant, tu equeſtrem ordinem in antiquum ſtatum rediges, tu cenſibus modum pones, tu vectigalia firmabis, diuides ſtatum, resp. recenſebis, tibi legum ſcribendarum auctoritas dabitur, tibi de ordinibus militū iudicandum eſt, tu arma reſpicies, tu de noſtro palatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentiſſemis iudicabis, excepto denique pręfecto vrbis Romę, exceptis conſulibus ordinariis & ſacrorum rege, ac maxima virgine veſtalium, ſi tamen incorrupta permanſerit, de omnibus ſententias feres. Illud denique non prętereūdum, cum alios magiſtratus annuos fuiſſe conſtet, quinquennalem quondam cenſuram extitiſſe, quod quia per tot annos graue, diuturnum inſolēnſque nimis viſum eſt, ne plus q̄ annua ac ſemeſtris cenſura eſſet, conſenſu ingenti populi factum eſt, atq́ hoc teſte Aſconio tam triſte ſeuerúmque nomen po. ro. ſic oderat, vt intermiſſum eſſet nonnunquam per plurimos annos, nonnunquam propter infamiam corruptorū iudicū, plebem ipſam quod ante recuſauerat popoſciſſe.

Tribunos celerum primus Romulus creaſſe fertur. Nam cum eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuiſa eſſet, Ramnenſes à nomine ſuo, à Tatio Tatienſes, tertiæ autem tribus homines Luceres dicti à luco Aſyli, in quem multi fuga delati ciuitate donati ſunt, vt Plutarchus inquit & Plinius teſtis eſt, noua. Quanquam tertiæ huius denominatio auctore Liuio incerta ſit. Tribus autem ipſas tres fuiſſe numero nomen ipſum declarat, quibúſque qui præerant, tribunos vocitabant, quòd terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur. Celerum autem tribunum proinde appellari quidam opinati ſunt, quòd vel celeriter occurrerent, ſi quando eorum opera reſpub. indigeret, cum equitibus ille præeſſet & veluti ſecundum locum teſte Pomponio à regibus obtineret, vel à celere Remi interfectore, quòd celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus. Horum tribunorum militarium, vt inquit. Q. Aſconius Pedianus, duo ſunt genera, primum qui Ruffuli vocentur, & hi quidem in exercitu creari ſolent à cōſule non à populo, de quorum iure, vt Feſtus etiam inquit, quòd Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli ac poſtea rutuli ſunt vocati. Alii ſunt comitiati, qui comitiis deſignantur ad gubernandam rempublicam cōſulum loco, aliquando ſub conſulibus vt eſſent in exercitu ad ordines ducendos inſtituti. Horū officiū, vel eorum qui exercitui pręſunt, in libro de rę militari Marcello

teſte,

teste, milites in castris cõtinere, ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, vigilia interdum circuire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum ꝓbare, mensurę fraudẽ coërcere, delicta secundũ suam auctoritatem his modis castigare, principiis frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valitudinarios inspicere. Flauius Vopiscus in vita Aureliani in epistola ad vicarium suum permulta his adiicit, ad tribuni officium maximè spectantia. Si vis, inquit, tribunus esse, imò si vis viuere, manum militum cõtine, nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, salem, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit, de præda hostis non de latrociniis prouintialium habeat, arma tersa sint, ferramenta samiata, calciamẽta fortia, vestis noua vestem veterem excludat, stipendium in baltheo non in popina habeat, torquem brachialẽ annulũ apponat, equũ & saginarium defricet, alter alteri quasi seruus obsequatur, à medicis gratis curentur, aruspicibus nihil dent, in hospitiis castè se agant, qui litem fecerint vapulent. Tribunis autem plebis creandis initium fuit secessio plebis à patribus, in sacrum montem facta, vbi Menenii Agrippæ opera pace inita cõuenit vt plebeios magistratus in vrbe haberẽt, sicq; duos tribunos tum habere plebs cœpit à Virginio & T. Vetusio coss. Alia postmodũ secessione tres additi Appio Claudio & T. Q. coss. mox quinq; alii coss: Q. Minutio & M. Oratio Puluino. Hoc pacto x. tribunis in plebem Ro. fuit iurisdictio, sicq; plebi concessum est conditiones inire cõcordię, vt plebs suos magistratus haberet sacrosanctos, quibus auxiliis latio aduersus consules esset, néve cui patrum capere eum magistratum liceret. Tribunorum tandem tantum in modum creuit auctoritas, vt quicquid senatus decreuisset, ita demum ratũ haberetur, si tribuni approbassent. Stabant autem hi in vestibulo curiæ, vbi habebatur senatus: nam templũ siue curiam ingredi nõ licebat, & quæcunq; senatores decreuissent, tribunis pręferebãtur, vt quæ è repub. fore viderentur, approbarent, cætera ad arbitrium reiicerentur: tum quæ senatusconsulta approbassent. t. literam in tergo adiiciebant, haud aliter rati iudicatum iri. De potestate autem tribunitia Labeonis Antistii iuris peritissimi extat sentẽtia, cuius verba quemadmodum scripta apud Gellium offendi, ita illa ipsa scripsi: In epistola inquit Athei Capitonis scriptũ legimus, Labeonem Antistium legum atq; morum & P. iurísque ciuilis doctum apprimè fuisse. sed agitabat inquit hominem libertas quædam vecors vsq; eò, vt diuo Augusto iam principe & rempub. obtinente, ratum pensúmq; nihil haberet: nisi quod iustum sanctúmque esse in Romanis antiquitatibus legisset: ac deinde narrat quid idem Labeo per viatorem à tribuno plebis vocatus responderit: Iussit enim eum qui missus erat redire, & tribunis dicere ius eos non habere, neque se neq; alium vocandi, quòd moribus maiorum tribuni pręhensionem haberent, vocationem non haberẽt: posse igitur eos venire & pręhendi iubere, sed vocandi absentem ius non habere, idq; etiam apud Varronem in libris rerũ humanarũ scriptum asserit A. Gellius: qui quidẽ Varro cũ triumuir esset, asserit se à tribunis plebis vocatũ nõ esse, & cum tribunus plebis esset vocari neminem fecisse. Ea etiã tribunis plebis auctore Plutarcho potestas est, vt si præsens sit dictator, secunda sit, sin autem adsit, prima ac fermè

ferme sola. Huic pręterea magistratui nullum integrum diem abesse Roma licere ius erat, ius etiã huius tribunitiæ potestatis magis ad impediẽdũ est q̃ ad agẽdum, quippe quæ cæteris omnibus collegis volẽtibus & si plures sint, vnus qui nolit & se opponat, plus possit. Fuit etiam, vt aiunt, tribunitia potestas prius apud Romanos publicę dignitatis insigne, postmodũ quoq; iudicialis ordinis obtinuit rationem. Inde nanq; & decretum illud senatus, vt Augustus Cæsar morum legumq; regimini ac æque in perpetuũ tribunitiæ pręesset potestati. Vnde apud eos tribunus dictus est, ꝙ tribus pręesset ordinibus patritio, equestri, & plebeio, dicti etiam simili modo tribuni plebis à tribu, ꝙ vel tribunũ suffragio crearẽtur, vel quòd in tres partes populus diuisus esset, cum plebs à patribus secessisset, & ex singulis singuli crearẽtur: tribuni autẽ ærarii à tribuẽdo ęre sunt appellati, quod ærarium sanè populus Romanus in æde Saturni habuit.

Scriba à scribendo nomen accepit, officiũ exprimens vocabuli qualitate. Liuius ab vrbe con. li. ii. Ibi cum stipendiũ forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, cum milites vulgo adirent, timens sciscitari, vtrũ Porsena esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret quis esset, quò temere traxit fortuna facinus? Scribã pro rege obtruncat. Probus Aemilius de excel. du. exter. gen. in vita Agesilai, Itaq; eum habuit ad manum scribæ loco, quod multo apud Graios honorificẽtius est quàm apud Romanos. Nanq; apud nos re vera sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur: & apud illos econtrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco & fide & industria cognita, quòd necesse est omniũ consiliorũ eum esse participem. Cicero in Verrem actione. v. Sæpe enim nostri imperatores superatis hostibus optime rep. gesta, scribas suos annulis in cõtione donarunt. Ab epistolis vel à secretis etiã is intelligi dicitur, cuius secreta scribit vel epistolas. Suetonius in vita Claudii, Sed ante omnes Narcissum ab epistolis & Pallantem à rationibus, quos decreto quoque senatus non præmiis modo ingẽtibus, sed quęstoris prætoriisq; ornamentis ornari libẽs passus est. Flauius Vopiscus in vita Carini, Quorũ vitã singulis libris Claudius Eusthenius qui Diocletiano ab epistolis fuit, scripsit. Notarius item secretorum scribitur, Flauius Vopiscus in vita Aureliani, Incidit autem, vt se res fataliter agunt, vt Mnesteũ, quẽdam quẽ pro notario secretorũ habuerat, libertum, vt quidã dicunt, suum infensiorẽ sibi minando redderet. Cas. primo, hist. Pater enim Candidati sub Valentino principe gessit tribuni & notarii laudabiliter dignitatem, qui honor tunc dabatur egregiis, cum ad imperiale secretũ tales constet eligi, in quibus reprehensionis vitium nequeat inueniri.

Cancellarius vel à cãcello ala palatii sic dictus, ꝙ olim ibi officiũ suum exerceret iuxta thesaurũ imperatoris, cuius sibi cura demãdata erat, vel à cãcello secundum eã significationẽ, qua dicitur interstitiũ à Palestina regiõe tractũ, vbi tecta cacuminata nõ erant, sed iacebant in planũ prostrata. Interstitia igitur illa inter propugnacula sita, parietibus hinc inde erectis, cãcelli proprie dicũtur: Qui vero epistolas missas recitare volebãt populo, in dicta regione super tecta ascẽdebant & de cãcellis recitabant, vnde inoleuit vsus paucorũ tamen eruditorũ, vt qui populo literas principis habent missas exponere, cancellarii appellatione nominentur.

tur. Cę. li. xi. Var. Respice quo nomine nuncuperis, latere non potest quod inter cancellos egeris, tenes quidē lucidas fores, claustra patentia, fenestras, ianuas, & quàmuis studiose claudis, necesse est vt te cūctis aperias. Nā si foris steteris, in eis non emendaris obtutibus, si ingrediaris, obseruātium nō potes declinare conspectus, vide quò te voluerit collocari antiquitas, vndiq; cōspiceris, qui in illa claritate versaris. Flauius Vopiscus in vita Carini, Amicos optimos quosq; relegit aut tenuit, pręfectum vrbi vnū ex cancellariis suis fecit, quo fœdius nec cogitari potuit aliquando nec dici.

Populares & optimates inter se differunt. Nam populares teste Prisciano lib. artis grāmaticæ. v. hi sunt, qui defēdunt populū, optimates qui defendūt senatores. Cicero pro P. Sextio, Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt, eorū qui versari in rep. atq; in ea se excellētius gerere studuerunt, alteri populares se, alteri optimates & haberi & esse voluerūt: Qui ea quæ faciebāt, quæq; dicebant multitudini iocunda esse volebāt, populares: qui ita se gerebāt vt sua consilia optimo cuiq; probarētur, optimates habebantur. Idem in eadē, Omnes optimates sunt, qui neq; nocētes sunt, neq; natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Idē in eadē, Quod est pręstātissimū maximeq; optabile sanis, bonis, & beatis, & cū dignitate otiū hoc qui volūt omnes optimates, qui efficiunt summi viri et cōseruatores ciuitatis pūtātur. Aristoteles li. v. ethi. Ex dignitate quoq; id apparet, iustū enim illud, quod in distribuēdo cōsistit secundū dignitatē quādā esse oportere omnes fatētur: ipsam verò dignitatē non eandem omnes esse aiunt, sed populares quidē libertatē, potentes verò opulentiā aut genus, optimates autē virtutē dicunt. Idem li. iii. poli. Vocare autē consueuimus cū vnus ad vtilitatē communē respiciens gubernat regiā potestatē: cum verò pauci gubernāt, plures tamen vno, optimatū gubernationē, vel ex eo quia optimi præsunt, vel ex eo quia ad optimum publicū administrāt. Idem in quarto, Videtur autē optimatū esse maximè honores tribuere secundū virtutē, finis enim optimatū virtus: paucorū verò gubernationis diuitiæ, popularis autē libertas. Idem in eodē, Quo enim ab optimis viris simpliciter per virtutē esset gubernatio reip. & non ad suppositionem quidem bonorum virorum, eam solam iustum est optimatem appellari.

Proceres teste Varrone principes ciuitatis, quia eminēt in ea sicut in ædificiis mutili quidā, id est, capita trabium quę ꝓceres nominātur, quasi ꝓcedes. Hinc facta translatio est ad quosdā vt proceres dicātur q ante omnes honore præcedūt. Sunt qui ꝓceres, quasi procul à carie, hoc est, putredine ac vitiorū corruptione, dictos putent, quod tametsi principibus cōuenit maxime propter excellētiam & egregiam, qua præditi esse debent, probitatē, falluntur tamē inscitia literarum, nec tam ꝙ est, q̄ ꝙ esse debet, autumāt, huius singularē numerū raro est inuenire. Iuue. lib. iii. Agnosco ꝓcerē, salue Getulice, seu tu Syllanus, quocūq; alio de sanguine rarus. In plurali frequētissimū est. Liuius ab vrbe cond. li. iii. Et nos, vt decet ꝓceres, vt Fabio nomini est nō indignū, pugnādo potius q̄ adhortādo accendamus militū animos. Luca. in v. Fata vocēt ꝓcerū motus hæc cūcta sequūtur.

Primores sicut hi proceres, vel primates vel qui inter reliquos maioris potestatis & digniores in populo. Liu. in primo, Ipse ad primores Romulus peruolat.

Summates

Summmates viri potentes. Satyrus in comœdia piſcatoria,Summates viri ſim plices facti ſunt ganei: Macrobius li.i.de ſomno Scipionis,Sed ſummatibus tan tum viris ſapientia interprete veri arcani conſciis contenti ſint: reliqui ad venerationem figuris defendentibus à vilitate ſecretum.

Pręſidum nomine omnes prouincias regētes,licet ſenatores ſint,appellantur: iure pręſes is dicitur,qui maius in prouincia habet imperiū poſt principē. Hinc præſidium dictū auxilium principale: ſicut ſubſidiū id quod in auxiliū ſuccedit dicitur,et milites qui in aliorū tutelā militū,oppidi vel caſtelli,ſimiliūq; collocati ſunt, pręſidiū vocātur,vel vt inqt Varro,pręſidiū dictū φ extra caſtra pręſidebat in loco aliquo,quo tutior regio eſſet,vel φ pro vtilitate & ſalute, alicuius auxilii gratia pręponit: ſicut ſubſidiū quod poſtpoſitū eſt ad ſubueniēdū laborantibus.

Satrapes vel Satrapa is eſt,q locorū pręfectus deſignatur. Plutarchus in vita Eumenis, Tū capto Ariarate rege,& regione in poteſtatē redacta,ſatrapes,hoc eſt, locorū præfectus deſignatur. Regum libro primo, Et non inueni in te quicquā mali ex die qua veniſti ad me vſq; ad diem hanc, ſed ſatrapis non places. Idem in eodem, Reuertere ergo & vade in pace et non offendas oculos ſatraparum.

Princeps ordinis nomen eſt, dictus φ primus capiat : ſicut municeps ab eo φ munera capiat: idem & dignitatis,cui hæc tuenda ex officio,& capitis periculo defendēda,religiones,auſpicia,poteſtates, magiſtratus, ſenatus auctoritas,leges, mos maiorū,iudicia,iuriſdictio,fides,prouintiæ,ſocii imperii, laus rei militaris, ærarium: harum rerū ac tantarum eſſe defenſorē atq; patronū. Spartianus in vita Adriani, Tunc enim mos,vt princeps cauſas cognoſceret,et ſenatores & equites Romanos in conſiliū vocaret, & ſentētiam ex omni deliberatione proferret. Caſſ.ii.hiſtor. Vocabulū principis nulla ſorde maculaſti, ſeruās dignitatem nominis exercitatione virtutis. Ouidius de Romulo & Cæſare ſecundo faſtorum, Tu rapis his caſtas duce ſe iubet eſſe maritas, Tu recipis luco, reppulit ille nefas, Vis tibi grata fuit, florent ſub Cæſare leges, Tu domini nomen, principis ille tenet. Te Remus incuſat, veniā dedit hoſtibus ille, Cæleſtē fecit te pater ille parē.

Domini verò appellationē præclariſſimos in rep. principes et duces inuenio declinaſſe: nam et Scipio ipſe prius Italia Hiſpaniaq; recuperata, cum Africam quoq; ſubegiſſet, Hannibale pulſo, nullo tamen ſucceſſu dominū ſe paſſus eſt appellari niſi à Pœnis, qui p ęquas cōditiones toties rupto fœdere fraudulenter iugū abiecerant, nō obtemperātes, militia abiecit, quaſi reipub. hoſtes infamia notās: Auguſtus quoque Romani decus imperii nec ſerio nec ioco ſe paſſus eſt à quoquā tali nomine appellari. Tertullianus in apologetico cōtra gētes, Auguſtus imperii formator, nec dominū quidē dici ſe volebat. Et hoc enim dei eſt cognomen. Dicā planè imperatorē dominum, ſed more communi. Sed quādo non cogar, dominū dei vice dicā. Hoc cū declinaret Auguſtus, meruit profecto patris patriæ cognomen, quod vniuerſi repētino maximoq; conſenſu ei detulerunt, φ gratius eſſet pietatis nomen quàm poteſtatis, vtq; ſciret datā ſibi poteſtatem patriæ, quæ temperātiſſima eſt, liberis conſulens. Quid autē inter patrem et dominū interſit, oſtēdit probè Terētianus ille Mitio, hoc patriū eſt, inqt, potius cōſuefacere filiū ſua ſpōte recte facere, q̄ alieno metu, hoc pater hoc dominus intēſt.

Dux à ducendo dictus, esse enim debet præ cæteris dux in ducendo agmine præcipue solers, vbi iter quòpiam fecerit, & cum ad difficilem transitu saltũ venerit, contemplari secum animo ab omni parte loci naturã, comites deinde veteranos si quos habet, quęrere & percunctari si hostes eo loco, quid si à frõte, quid si à latere, quid si à tergo adorirentur capiendum consilii foret, vtrũ ne pergeret qua occœpisset ire viã, an eã qua venisset repetere satius esset. Castris autẽ deligendis quãtum munimẽto loci cõplexurus, quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorũq; copia, quà comeatus expedire, quo tẽpore pugnam inire, aciem struere, subsidiis firmare, magnifice adhortari, perterritos milites à metu reuocare, nec verbis tantum ferocem & strenuum esse, sed operum militarium haudquaquam expertem, qui & ipse, cũ opus sit, tela tractare, procedere ante signa, versari in media mole pugnę sciat, sciat quoque consilia sua celare, tacere, dissimulare, insidiari, ab insidiis pręcauere, hostiũ cogitationes pręripere, speculari & explorare eorũ vbi copiæ sint, quãtæ quóve genere armorum, plurimum enim interesse vsuris, quæ deinde turba inermis, quę leuis armaturæ, quę impedimenta, quanto ea aut quali præsidio custodiant, deinde dicta nõ tam quàm facta milites sequi iubere, nec disciplinam modo sed exẽplum. Quod diligentiæ genus rectissima fortasse ratione probabitur, quoties licebit: verum si mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumẽ obstabit, si collibus, syluis, asperitateq; alia ꝓhibebitur, mutabit hostiũ genus imminentis conditio discriminis, & nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur. Ad hæc insuper intueri & scire quo auspicio ineunda pugna sit, nec deesse fortunę præbenti sed oblata casu flectere ad consilium debet. Illud ad postremum pręcęteris in animis ducũ habendum, nihil in bello debere contemni, neq; sine causa dici, matrẽ timidi flere non solere. Horũ igitur omniũ qui sunt memores & vsu & experientia cõpotes, eos duces dixerim, cæteris iure prætulerim modo à populo non à militibus creati sint.

Comes, socius, sodalis, comisq; & collega in quo conueniant, quóve differant, auctorum sententiis illustrium ex his accipe. Comitem dicere debemus auctore Vlp. ac Labeone eum qui comitetur & sequatur, quiq; frequentandi cuiuscunque gratia vt sequeretur destinatus est. Minores etiam comitem & ducem habent, vt Cicero non comitẽ se, inquit, sed ducem præbuit, & alibi: Neq; princeps tunc ad salutẽ esse potuissem, si esse alii comites voluissent: Socius verò nõ minor sed par est, ideoq; duces in bello quoties milites alloquũtur conciliandæ beniuolentiæ gratia, non ferè appellant comites sed socios, cõmunicãtes quodammodo eorũ dignitatem cũ illis, vt ediuerso, cum eosdẽ commilitones vocãt, communicantes eorum cõditionẽ atq; sortem cum ipsis: neq; enim dux cõmilito est militum, sed milites inter se cõmilitones, vt apud Virgiliũ Aeneas de militibus suis, O socii, auctor ipse in sua persona loquens de Achimenide Comes infœlicis Vlyssi, & iterũ, vno graditur comitatus Achate. Neq; scite dixisset de Vlysse & Aenea hunc esse comitem Achatæ, illum Achimenidis, idem tamen ait, Arma deosq; parant comites, et iterum, Sacra deosq; tibi commendat Troia penates. Hos cape fatorũ comites Nunquid dii erant comites Gręcorũ atq; Aeneæ, an duces? Certe dii penates comites erant confessione tum Aeneæ, tum ipsorum

rum quoque deorum: nam lib.i. Aeneas ait,victos qui ab hoste penates classe veho mecum:& in iii, Dii aiunt, Nos te Dardania incensa tuáque arma secuti. Nos tumidũ sub te permensi classibus æquor,sub te,id est,te duce,et te secuti sumus,id est,tui comites fuimus. Idem de Græcis quidem dicẽdũ & de eorum deis. Idem etiã de Sibylla & Aenea, quanquã modo hic modo ille dux erat aut comes,quia sequebatur Aneę voluntatẽ Sibylla,et quasi ministram se præbuit, comes erat: quia verò ducebat præmonstrans iter & declarans ea quæ ille ignorabat,dux eadem dicitur,tametsi aliquãdo comitem pro socio dicimus,vt Cicero in rhetoricis, de viatore qui cum ante lucem surrexisset comitem,inquit,suum inclamauit,& semel sępius cum de eodem antea dixisset in itinere quidẽ proficiscẽtem ad mercatum quendã,& secum aliquãtum nummorum ferentem est comitatus,id est,secutus.Quare in prefatione artis grammaticę Priscianus monitus in primis aliosq; monẽs, monẽdus tamen plurimũ in hæc verba ad Iulianũ scribẽs, Tibi ergo hoc opus deuoueo,omnis eloquẽtiæ præsul,vt quãtũcunq; mihi deus annuerit,suscepti laboris gloria te comite quasi sole quodã dilucidius crescat: Sed quid magis delirũ absurdumq;,q̃ quem dicas tuum solẽ,eundem appellare comitẽ tuũ, hoc ipso ꝙ sol est. Est præterea alia inter comitẽ et socium differentia,quòd comes est quicũq; sequitur alterius ductum,socius plerunq; in negotiis seriisq; rebus & fortunæ arbitrio subiectis.Cæsar in cõmẽtariis,Itaq; Androsthenes prætor Thessaliæ cum se victoriæ Pompeii comitẽ esse mallet q̃ socium Cęsaris in rebus aduersis,omnem agris multitudinem seruorũ ac liberorum in oppidũ coëgit.Verũ huiusmodi differẽtia apertior inter sociũ et sodalem est,sodalis enim propriè in rebus leuioribus ac sæpe voluptuosis. Quintilianus, Quo tãdem patereris animo,si delicatus adolescẽs,præsertim splendidis opibus, vel ex ætate mores vel ex fortuna traxissem,& tempestiua cõuiuia & puigiles iocos ad vocata sodaliũ turba solutus atq; afflues agerẽ.M.T.Epulabor modicè cũ sodalibus,sodalitates enim me quęstore sunt institutę.Idẽ alibi,Ego Plautiũ Laterensem & ipsum gratiosum dico & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos,quos tu si sodales vocas,officiosam amicitiã nomine inquinas vitioso. Caius autẽ sodales,inquit,sunt,q eiusdẽ collegii sunt,quos græci συλλόγους vocant à quo nõ sane discordat M. Antonius qui Norbanũ quæstorem suum appellat sodalem: at collegarũ appellatione hi continentur qui eiusdem potestatis sunt. Comis verò benignus est homo & facilis, qui aliis non ægre inseruit.

Chiliarchę qui singulis militũ milibus præerãt: Curt. hist.iiii. His inqt cõpositis, in regionẽ quæ Satrapone vocatur puenit,fertilis terra , copia rerũ et omni cõmeatu abundans:itaq; diutius ibi substitit, ac ne desides otio dimitteret animos,iudices dedit, præmiaq; proposuit de virtute militari certantibus: nouem fortissimi iudicati cũ essent singulis militum milibus præfuturi,Chiliarchos vocabant,tunc primum in hunc numerum copiis distributis,nanq; antea quingenariæ cohortes fuerant ,nec fortitudinis pręmia gesserant.

Centurio is erat,vt inquit Liuius.vii.ab vrbe cond.quem nunc primipilum appellãt,& auctore Festo qui nũc cẽturio antea cẽturionus dicebatur,à centũ dictus,vt inquit Varro,ꝙ cẽtenarius eius iustus sit numerus.Quintilianus libro pri

mo insti. Diu deinde reseruatū ne consonantibus aspirarent, vt in Graccis et in triumpis erupit breui tempore nimius vsus, vt choronæ chenturiones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.

Succenturiati milites sunt non qui in prima sed qui in secunda cēturia sunt, vt si prima defecerit isti quos subesse diximus, laborantibus primis subueniant, vnde ad insidiandum ponitur succenturiatus quasi armis dolosis instructus. Terentius in eunucho, Ego in subsidiis ero succenturiatus.

Decuriones sunt, qui denis præsunt equitibus, quidā dictos aiunt ex eo quòd in initio cum coloniæ deducerentur decima pars eorum qui ducerentur, cōsilii publici gratia scribi solita sit. Alii proinde dictos putāt, quòd sint de ordine curiæ cuius officium administrarent. Decuriæ pluribus distinctæ nominibus fuere tribunorum & iudicum, propter hoc nongenti vocabantur, ex omnibus selecti à custodiēdo suffragiorum scita in comitiis, & diuisus hic quoq; ordo erat superba appellatione nominum, cum alius se nongētum, alius selectum, alius tribunum appellaret.

Quaterniones à quatuor militū quibus præerant numero dicti. Actuum apostolorum. xii. tradens eum quatuor quaternionibus militum custodiendum.

Milites dicti quia mille erant ante in numero, quos Romulus primus ex populo sumpsit & milites appellauit. vt in lib. primo historiarum inquit Eutropius. Varro milites dictos asserit quòd trium milium legio primo fiebat atque singulæ tribus Tatiensium Ramnensium Lucerumq; milia militū mittebant. Vlpianus apud Iustinianum li. xxvii. Militem inquit quasi millesimum quemque dictum, hoc est, omnem qui ex millenario numero, sint licet nonnulli nostri temporis iuris periti, latini sermonis ignari, qui dictum putāt ex mille maxime strenuum. Alii inter idoneos rerum scriptores vt Helius à mollicie per antiphrasim dictum putant, eo quòd nihil molle sed potius asperum quid gerat, sicut ludum dicimus in quo minime luditur, vel à græco verbo quod duritiem sonat. Vnde Maro, Durum à stirpe genus natos ad flumina primū Deferimus, sæuóque gelu duramus & vndis. Alii à multitudine vel à malo arcendo militem, militiámque quasi malitiam, vel multitiam dictam rectè arbitrantur, cum eius muneris sit multitudine malum malitiámque hostium arcere, tueriq; ciuilis potentiæ partes ac iura, ne quid mali ab illis ciuibus suis inferatur: sicq; ille nō solum militat qui in acie stat & cornu dextrū læuúmve defendit, sed qui portas tuetur & statione minus periculosa, nō otiosa tamen fungitur, vigiliásque seruat, et armamento præest: quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum tamen veniunt. Illud nec obruendum silentio, vniuersos qui erant in exercitu qui pedibus & equo mererent, sine discrimine veteres appellasse milites, & communi genere protulisse nonnunquam: quanquā qui equo non milites modo sed equestri gradu & honore præstarent: cuius rei fidem facit, quòd milites dicimus etiā non satis honestò exercitio præditos, vt qui reos custodiunt & qui ad supplicium ducunt. Valerius Max. lib. ix. Cn. Carbo magnæ verecundiæ est latinis annalibus tertio in consulatu suo iussu Pompeii in Siciliam ad suppliciū ductus, petiit à militibus demissè & flebiliter sibi aluum leuare prius quàm expi-

raret

raret liceret,quo miserrimę lucis vsu diutius frueretur. Vnde & illud etiam,militem & reum eadem stringit cathena : quare apud omnes propemodũ inuulgatum videmus vt miles peditem designet,eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarii milites dicti à tumultu id est Italico bello vel Gallico, quando vicinum periculum & subitum,& improuisum bellum ingruit & non est spatium nec tẽpus cõsilii,quod singulos iurare patiatur, vt inter Fabios fuit,sed princeps patratus siue consul intrat templũ & arripit vexillũ & inquit,Qui remp.saluam vult me sequatur . Euocati milites non sunt,verũ pro milite cũ ingruit necessitas et proprię vires non suppetunt,aliunde euocãtur. De his Crispus,Ne quis miles,neu quis pro milite & ab his alibi omnes euocatos & centuriones.

Auxiliares dicuntur in bello socii Romanorum externarnm nationum,dicti ex græco vocabulo quod nos dicimus rerum crescentium auctionem.

Sacramento rogati hi sunt,qui plenam militiam habent & xxv.annis in militia tenebantur,quique in remp.iurant se non redire,nisi pręcepto consulis post completa stipendia,id est,militiæ tempora.

Legimus apud Iul. Cęsarem aliud militiæ genus in Gallia fuisse pecunia conductum,Solidurios ipsi vocant,qui neq; nunc ibi neq; alibi vsquam sunt: horum conditio eiusmodi erat,vt cum his quorum amicitiæ se deuouissent omnem subire fortunam,& ad vltimum etiam mori vellent,nec post ipsos vitam vllam pati possent,quin si aliter mori non daretur,mortem sibi manu propria consciscerent.Mirum genus militum,his nostris temporibus aduersum,neq; quisquam ex eo numero inuentus à seculis ferebatur,qui hoc facere renuisset.

Mercenarii à mercede dicti,vt hi quos anno ab vrbe cond.circiter.d.xl: Sempronio Graccho Fabioq; Maximo cõsulibus Scipionis fratres res in Hispaniis gerẽtes,ex Celtiberis militibus pecunia solicitatis ab hostium societate in sua castra traduxere. Quo primum tẽpore externa manus in castris Romanorum cœpit haberi:nihil enim Liuio teste in Hispania memorabile gestum præter quàm quòd Celtiberum iuuentutem eadẽ mercede,quæ facta cũ Carthaginensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt & nobilissimos Hispanos supra trecentos inde in Italiam ad solicitãdos populares qui inter auxilia Hannibalis erant, miserunt: id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est,quòd mercenarium militem in castris neminem antequam tum Celtiberos Romani habuerunt.

Equites dicti quòd eis in legationes ituris equi dabantur de publico, vel cum militandum foret,vt non pedites ipsi,quemadmodum plebs sordida reliqua,sed digniori militiæ genere maiorique honore regẽ ac imperatorem in bellum euntem equites sequerentur.Liuius,hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites,agite iuuenes,inquit,præstate virtute peditẽ,vt honore atq; ordine præstatis.In his quoq; qui ad equitatum trahebantur, nomen sæpe variatum inuenio.Prius enim sub Romulo regibusq; appellati sunt celeres,vel à celeritate vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus militum meruit: hique trecẽti fuere,quos Romulus tum bello tum pace ad sui custodiam corporis habuit:hi deinde flexumenes dicti,postea

stea Trosuli, cum Trosulum oppidũ in Tuscis citra Vulsinos sine vllo peditum auxilio cepissent, huiusq; nominis appellatio durauit vltra C. Gracchum: Iunius postea qui ob amicitiam eius Gracchianus est appellatus, scriptum reliquit his verbis, Quod ad equestrem ordinem spectat, antea Trosulos, nũc equites vocant, ideóque quia non intelligunt trosulus nomẽ quid valeat, multos pudet trosulos vocari. Quo autem honore equester locus vel gradus apud maiores fuerit ostendit M.T. Cicero in oratione ad iudices pro Plancio, Video inquit quid dicam, hic familia cõsulari est, ille pretoria, reliquos video esse in equestri loco, sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri atque integri, sed seruari necesse est gradum, cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum pretorio equester locus: idem Cicero, Demum equestre nomen in cõsulatu stabiliuit suo Catilianis rebus ex eo se ordine profectũ esse celebrans, quo tempore hoc.iii. corpus in rep. statutum factumq; est, cœpitq; adiici senatui populóq; Romano & equester ordo.

Desultor is est q de vno equo ad aliũ se transfert. Liuius ii. belli pu. lib. iii, Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorũ in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat, tãta velocitas ipsis, támque docile equorum genus, cum hoc modo instructi starent.

Procursatores à procurrendo dicti. Liuius belli punici secundi lib. ix. Velites subsidio misit, à quibus vbi per procursatores commissa pugna missa esset, Lelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet.

Pedites quòd pedibus non equis innitentur dicti, horũ nomen semel tantum variatum inuenio, & ab Iphicrate Atheniense, qui multa in re militari noua attulit, multáq; meliora fecit: nanq; pedestria ille arma mutauit, & cum ante illum imperatores maximis clypeis, breuibus hastis, minutis gladiis vterentur, è contrario ille peltam pro parma fecit, à quo postea Peltastæ pedites sunt appellati, vt ad motus concursúsque essent leuiores.

Accensus, Q. Asconio teste, nomen est ordinis & promotionis in militia, vt nunc dicitur princeps & cornicularius. Accensos Cato administratores esse scribit: alii accensos militie genus esse administrantibus proximũ perhibẽt. Varro, vt coss. vt prætores, qui sequuntur in castra accensi dicti, quòd ad necessarias res sæpius acciantur velut accersiti, quos nunc dicimus deputatos: vel accensi dicebantur qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, ita dicti quòd ad censum adiiciebantur.

Adscriptitii veluti quidam scripti dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur: hos et accensos dicebant, quòd ad legionum censum essent adscripti, vel quòd olim inermes armatis militibus adscribebantur, qui succederent si quis eorum deperisset.

Leuis armaturæ siue leues, viii. ab vrbe condita teste Liuio, qui hastam tantum gessáque gererent, vocabantur.

Expediti & impediti ab eodem denominationem sibi vendicãt, aut ex solutis militibus aut illigatis. Sisenna histor. lib. iii. Inermes armat impeditos expediti sine vllo suorum vulnere cunctos interficiunt, vel expediti & impediti dicti, quòd

milites

milites ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet & impeditos ac ligatos.

Ferentarii qui leui sunt armatura milites instructi ad bellum, vt fundis & lapidibus,ense,telis & his armis quæ feruntur non quæ tenentur: Salustius in Catilinario,Posteaquam eò ventum est vt à Ferentariis pręlium committi posset,maximo clamore cum infestis signis concurrunt, pila emittunt & gladiis res geritur: hos Varro à ferendo etiam dictos putat, verũ eodem teste equites dicti sunt ferentarii, qui eo modo habebant arma quæ feruntur,vt iaculum , eiusmodique equites pictos vidisse inquit se in Aesculapii æde vetere , & ferẽtarios asscriptos: Cato autem eos referentarios dixit,quòd tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant.

Pygmęos montana Indię incolentes quibus est vicinus oceanus exiguę adeò proceritatis homines esse quidam auctores non leues tradidere, vt cubitalẽ mensuram non excedant,belligeros tamen: hos enim aiunt arietum caprarúmque dorsis armatos insidentes continuum bellum gerere cum gruibus .Iuuenalis,

Ad subitas Thracum volucres nubémque sonoram,
Pygmæus paruis currit bellator in armis
Moxque impar hosti,raptusque per aëra curuis
Vnguibus à sæua fertur grue,si videas hoc
Gentibus in nostris risu quatiere: sed illic
Quanquam eadem assidue gerantur prælia,ridet
Nemo,vbi tota cohors pede non est altior vno.

Arimaspi hominũ in Ponto genus vno oculo in fronte media cum gryphis aurum custodiẽtibus assidue bella gerentiũ, quosque fama est non incelebris Pompeii contra Cęsarem Philippicis in campis partes ac signa secutos fuisse , Vnde Lucanus in tertio,

Hinc & Sydoniæ gentes,auroque ligatas
Substringens Arimaspe comas.

Amazones Scythicæ mulieres bellicosissimæ quę excidio coniugum & pace tum armis quęsita ne genus interiret concubitum finitimorum ineant,si qui mares nascantur interimant,virgines in eundem ipsis morem non otio neque lanificio,vt cæteræ mulieres,sed armis,equis, venationibus exerceant, inustis infantium dextris mammillis,ne sagittarũ iactus impedirentur. Vnde & à Græcis eo quòd mammis careant Amazones appellantur . Curtius lib.quarto , vestis non toto Amazonũ obducitur corpori:nam læua pars ad pectus est nuda,cętera deinde velantur: nec tamen sinus vestis modo colligunt,infra genua descẽdit,alterna papilla intacta seruatur,qua muliebres sexus alant , aduritur dextra vt arcus facilius intendant & tela vibrent: nam vt poëta meminit,

Pulsant & pictis bellantur Amazones armis.

Argyraspides ob arma deargentata sic dicti milites, qui sub Alexandro militabant . Orosius tertio historiarum , Quare vltimo consilio Argyraspidas ob arma argentea sic dictos,hoc est, milites qui sub Alexandro militauerant in auxilium rogat. Iustinus in epitome Trogi Pompeii.xii.cui gloriæ vt etiam exercitus

citus ornamenta cōuenirent, phaleras equorum & arma militum argento inducit, exercitúmque suum ab argēteis clypeis Argyraspides appellauit. Liuius ab vrbe cōdita xxxvii. Ab eadem parte paulum prorupto cornu regia cohors erat, argyraspides à genere armorum appellabantur.

Capitecensi milites vocabantur, qui nullo vel qui q̄ paruo ære censebantur: hi nanq; nisi in tumultu maximo & asperis reip. temporibus, cum iuuētutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur, armaq; his sumptu pub. præbebantur, & non capitis cēsione, sed prosperiore vocabulo à munere officióq; prolis edendę, proletarii appellati sunt, quòd cum re familiari parua haudquaquam possent remp. iuuare, sobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentarēt. Capitecēsos primus C. Marius, vt quidam ferunt, bello Cymbrico, vel potius, vt inquit Crispus bello Iugurthino milites scripsisse traditur, cū factum antè in nulla memoria extaret.

Cataphracti equites hi dicuntur, qui & ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent. Liuius xxxv. ab vrbe cōdita, His, vt plerique quos opes alunt, vaniloquiis maria terrásque inani sonitu verborum compleuit, equitum innumerabilē vim traiici Hellesponto in Europā, partim loricatos quos cataphractos vocant. Idem xxxvii, Prȩter rectorem quaterni armati ad latus dextrum phalangitarum mille & quingentos Gallogrȩcorum pedites opposuit: his tria milia peditum loricatorum, quos cataphractos ipsi appellant, adiunxit.

Geloni, vt inquit Pom. Mela Cos. lib. ii. Non loricis sed hostiū cutibus equos seq; velabant, illos reliqui corporis, se capitum.

Cetrati à cetris, hoc est, breui scutorum genere muniti & armati milites dicti. Liuius ab vrbe condita xxxv, Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit, in ea expeditos milites cetratos plerosque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imponūt. Idem in eodem, Cetrati itaq; quantum latitudo vallis patiebatur instructi sederent, vt facile per interualla ordinum fugientes suos acciperent.

Pilani teste Varrone dicti quòd pilis à principio pugnarent, pòst commutata re militari minus illustres facti. Ouidius .iii. fastorum,

Inde patres centum denos secreuit in orbes,
    Romulus hastatos instituítq; decem:
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,
    Corpora legitimo quisq; merebat equo.

Velites expediti & leui armatura milites à volitando ob celeritatem dicti, teste Orosio libro quarto historiarum: vel à grȩco βάλλειν, id est, iaciēdo, hi tripedalem parmam habent & in dextra hastas quibus eminus vtuntur, gladio Hispanensi accincti, cum armis suis post terga equitum considebant, continuóque pedites ipsi ex alia parte equitibus per quos aduecti fuerant dimicātibus, hostem perturbabant: Quod si pede collato pugnandum sibi erat, translatis in læuā hastis, gladium stringebant, vt velites etiam in legionibus essent. Auctorem peditum equitibus immiscendorū cēturionē Q. Neuium ferunt eo bello primū, quo Capuam nobilissimā ac potentissimā quondam vrbē Fuluius Flaccus imperator obsedit.

Velatos

Velatos appellant vestitos & inermes milites, qui exercitum sequebantur quiq; in mortuorum militum locum substituebantur.

Volones dicti sunt milites qui post Cannensem plagã vsq; ad octo milia, cum essent serui, voluntariè se ad militiam obtulerunt, & cum sponte hi vellent, volones appellati.

Tituli milites proinde sic appellantur, quòd patriam tuerentur, vnde & Titi prænomen ortum est. Titulum autem dici ait Numa Pompilius de pontificalibus scribẽs pallium quo sacerdotes caput tutabant, cum ad sacrificium accessissent, sicut & Virgilius,

Et caput ante aras phrygio velamus amictu.

Rorarii milites qui leui armatura primi prælium committebant, quòd vt ros ante imbrem, sic illi ante grauem armaturam prodibant, Rorarii dicti.

Beneficiarii dicebantur milites, q vacabant muneris beneficio, sicut cõtrà munifices vocabantur qui non vacabant, sed munus reip. faciebant, vel beneficiarii militũ genus qui ex eo ita appellantur quia promouentur ad honores beneficio tribunorum, vt inquit Vegetius, idq; confirmatur auctore Cæsare in commentariis suis, cuius verba hæc sunt, Hæc erant milia xlv. euocatorũ circiter duo, quæ ex beneficiariis superiorũ exercituũ ad eũ cõuenerãt, quæ tota acie dispersa erãt.

Dupliciarii milites dicti, vt Varro inquit, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur institutum est.

Latrones conducti milites vocantur: Moris enim erat vt hos imperator circa se haberet, & primò mitteret ad omne discrimen, et quanquam græcum est nomen, Varro tamẽ dicit hoc posse habere etiam latinam etymologiam, vt latrones dicti sint, quòd circa latera erant regi quasi laterones, atq; ad latera habebãt ferrum, quos postea à stipatione Stipatores adpellarunt, & quia conducebantur, & ea merces dicitur μισθὸς ab eo veteres poëtæ nonnunquam milites mercenarios appellant latrones, aut quòd latrocinari militare est mercede, aut q latent ad insidias faciendas, quos nunc Satellites vocant.

Sicarii latrocinantium genus sicas & gladios sub veste deferentium. Iosephus bello iudaico libro ii. Sic enim regione purgata aliud genus latrocinantium in Hierosolymis oriebatur, hi autem sicarii vocabãtur, die claro & in media ciuitate passim quosque interficientes, potissimum verò diebus festiuis miscebantur vulgo, & sicas sub veste gestantes his diuersos quosque interficiebant, ac deinde collapsis hominibus, illi inter reliquos de scelere quærebant, qua fraude extra suspicionem manebant. Idem in eodem, Inter infirmiorem autem vulgum multi irrumpẽtes sicariorum, sic enim vocant latrones, gladios in sinibns gerentes, audacissime vtebantur opere quod adorti erant.

Desiderati milites secundum consuetudinem deperditi vel qui perierunt, vel secundum rationem dictos puto, quòd absentium rerum necdum inuentarum sint desiderium. Cicero pro A. Cluentio, Asinius verò breui illo tempore quasi in hortulos iret, in harenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus occiditur, qui cum vnũ iam & alterũ diem desideraretur, neq; in his locis in qbus ex consuetudine quærebatur inueniretur, &c. Cæsar siue alius pro eo xi. Duobus

his vnius

his vnius diei prælijs Cæſaris deſiderati ſunt milites. dccccl x. Idē li. xii. Eodém que die Lariſſam peruenit, in eo prælio non amplius trecentos milites deſiderauit. Q. Curtius quarto, Cecidere Perſarum quorum numerum victores finire po tuerunt milia xl. Macedonum minus trecenti deſiderati ſunt. Idem in tranſitu Tigris, Nec quicquam præter paucas ſarcinas diſideratum eſt.

Triarii milites teſte Varrone ſic dicti, quòd in acie tertio ordine extremis ſub ſidio ponebantur, quódque hi ſubſidebant ab eo ſubſidiũ dictum. Plautus, Agite nunc ſubſidite omnes triariis. Liuius ad vrbe condita xxxvii, Haſtatorũ prima ſigna, deinde principũ erant, triarii poſtremos claudebant. Idem in octauo, Triarii ſub vexillis conſidebãt ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſurrecta cuſpide in terrã fixas, haud ſecus quàm quæ vallo ſepta acies inhorreret tenentes: ſi apud principes quoq; haud ſatis proſperè eſſet pugnatũ, à prima acie ad triarios rediiſſe, cum laboratur, prouerbio increbuit [illegible]

Retiarii nomẽ ab armaturæ genere ortum perhibetur: contra enim pugnantem Mirmillonem retiarius ferebat occulte rete, quod iaculum appellatur, vt aduerſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitumq; viribus ſuperaret: huic retiario pugnanti aduerſus Mirmillonẽ, cantabatur non te peto, piſcem peto, quid me fugis galle: quia mirmillonicum genus armaturę gallicum eſt, ipſiq; Mirmillones antè Galli appellabantur, in quorũ galeis piſcis effigies inerat: quod genus pugnę inſtitutum eſt à Pittaco ex ſeptẽ ſapientibus vno, & exercitus imperatore, qui aduerſus Phrynonem Atheniẽſium ducem qui pancratiaſtes et olympioni ces fuerat dimicaturus, propter controuerſias finium quæ erant inter Atticos & Mitilenos, rete ſub clypeo occulte lato impediuit Phrynonen, & dum non cauit inuoluit.

Gregarii humilis militiæ ac vulgatæ milites qui ex minoribus & extraordinariis ſunt, cũ alii maiores & ordinarii dicantur. Iuſtinus epit. trog. Pomp. xiii. Prima Ptolomæo Aegyptus Aphricæ Arabięq; pars ſorte venit, quem ex Gregario milite Alexander virtutis cauſa prouexerat. Idem xxxviii, His auditis An tiochus occupandum bellum ratus, exercitum quem multis finitimorum bellis indurauerat aduerſus Parthos ducit, ſed luxurię non minor apparatus quàm mi litiæ fuit: quippe octoginta milia armatorum ſecuta ſunt trecenta lixarũ ex quibus coquorum, piſtorum, ſcortorumq; numerus fuerit maior: argẽti certe auriq; tantum, vt etiam Gregarii milites auro caligas fingerent proculcarentq; materi am, cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtros, quo facilius obeat publica officia: optiones autem dicti ꝙ ſint electi, nã optare, eſt eligere: ſicut eſt illud, Optauítq; locũ regno, id eſt, elegit.

Optices quoque ab optãdo appellati eò quòd antecedentibus ægritudine præpeditis tanquam adoptati eorum atq; vicarii, ſolent vniuerſa curare.

Excubitores dicti pro eo quòd excubias ſemper agunt, ſunt enim ex numero militum.

Procubitores autem dicuntur, qui noctu cuſtodiæ cauſa ante caſtra excubabant, cum caſtra hoſtium in propinquo eſſent.

Strenuus,

Strenuus,efficax,gnauus,vigilans,fortis sic dictus,quòd sternendo aduersa re nuat. Liuius viii. ab vrbe cõdita,Cn.Cornelio C.Lentulo.P.Philone iterũ coss. Palæpolim ad res repetendas missis,cum relatũ esset à gręcis,gente lingua magis strenua quàm factis ferox respõsum. Iustinus epi. Trog. Pomp. xii. Nam & ma nu strenuus,& in concionibus perfacundus habebatur.

Transfuga, Vlpiano teste,nõ est solus accipiendus,qui ad hostes in bello trãsfugit, sed et qui per induciarum tempus, ad eos cum quibus nulla amicitia est, fide suspecta,transfugit.

Fugitiuus, vt Ofilius inquit, is est qui extra domini domũ fugæ causa,vt se à domino celaret,mãsit.Cęlius autẽ fugitiuum esse ait eum,qui ea mente discedat, ne ad dominũ redeat,tametsi mutato consilio ad eũ reuertatur. Nemo enim tali peccato inquit pœnitẽtia sua nocẽs esse desinit. Cassius quoq; scribit fugitiuum esse q certo proposito domũ relinquit. Apud Iul. item relatũ est fugitiuũ ferè ab affectu animi intelligendũ esse: nõ vtiq; à fuga. Nam eũ qui hostem aut incendium,latronẽ,ruinámve effugeret quàmuis fugisse est verũ, nõ tamẽ fugitiuũ esse. Apud Labeonem & Cæliũ quæritur,si quis in Asylum cõfugerit aut eò se con ferat quò solent venire qui se vænales postulãt,an fugitiuus sit? Ego puto nõ esse eum fugitiuũ,qui fecit id quod publicè facere licere arbitratur,nec eũ quidem qui ad statuam Cęsaris confugit,fugitiuum arbitror, nõ enim fugiendi animo hoc fecit. Idem puto et in eum qui in Asylũ vel quid aliud simile confugit,quia non fugiendi animo hoc fecit: si tamẽ antè fugit,& postea se contulit ,non ideo magis fugitiuus esse desinit. Item Cælius scribit placere eum quoq; fugitiuum esse,qui eò se conferat vnde eum dominus recuperare non possit; multóq; magis illum fugitiuum esse qui eò se conferat,vnde abduci non possit.

Tyrones dicuntur fortes pueri,qui ad militiã deliguntur atque armis geren dis habiles existunt,vnde et Tyrones dicti. Tyro etiam rudẽ & ignarum significat. Proinde Cæsar Tyrones neque in ludo neq; p lanistas,sed in domibus per equites romanos atque etiam per senatores armorum peritos erudiebat: hi enim antea probantur,sicut mos fuit Romę puberes exercere armis,& sub custodibus esse,postea militare, de quibus poëta nobilissimus, Et primo flore iuuentus. Inde Tyrunculus per diminutionem paruus Tyro dicitur.

Veterani legionarii dicuntur,quíque iam in vsu pręlii non sunt,pósque mul tos militiæ labores quietis suffragium consequuntur. Veteranus etiam Modestino auctore esse creditur,non solum legionarius, sed omnis qui qualitercunq; militauerit,& honestè est ipse absolutus.

Emeriti dicũtur soluti militia,& quia merere militare dicitur ob stipendia. s. quæ merentur, sicut emeriti stipendii,vel emeritæ militiæ qui militia perfuncti sunt nominãtur: qui extra meritũ stipendii & militię positi,sicut miles olim post lx. vel lxx. annum qui à labore solutus nõ cogebatur militare,agro vel villa donatus: Nonnullarũ enim rerũ publicarum hic mos est,vt post sexagesimũ ad mi litiã nemo cogatur,in pluribus detur remissio iusta post lxx. Iustinus epi. Trog. Pomp. lib. xi. Alexander cũ contra Persarum tam periculosum bellũ,exercitum legeret,nõ iuuenes robustos,nec primum florem ætatis,sed veteranos,plerosque

etiam emeritos militiæ,qui cum patre & patruis militauerant,elegit. Quintilianus,Emeritis hinc bello stipendiis: & per translationem à poëta præclaro emeriti boues dicuntur in georgicis quoque.

Armiger est qui tela gerit,& arma tantum domini sui,vt scutum, pilum,arcum,cæteraq; id genus, vt quidã perhibent,qui eos imperitiæ quoq; arguũt,qui armigerũ vocant armatũ equitẽ,quod à clarissimis rerum gestarum scriptoribus haudquaq̃ obseruatũ inuenio, Liuius ab vrbe cond.xxii. Donec insuper eques cui Ducario nomen erat,facieq; noscitans cos.inquit, hic est cum popularibus suis qui legiones nostras cecidit,agrosq; & vrbem est depopulatus, iam ego hãc victimam manibus peremptorum fœdè ciuiũ dabo, subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostium turbã impetum fecit,obtruncatoq; prius armigero qui se infesto venienti obuiam obiecerat,cõsulem lancea transfixit,spoliare cupientem &c. Curtius, Atarras antè cum trecẽtis armatis intrauerat regiam,huic decem satellites traduntur,quorum singulos deni armigeri sequebãtur,hi ad alios coniuratos comprehendendos distributi. Seneca tragicus in Hippolyto de Amazonibus,Et prorsus iste gẽtis armigerę furor odisse Veneris fœdera,& castum diu vulgare populis corpus. Suetonius in vita Octauiani, Cæterum numerum partim in vrbis, partim ad suam custodiam adlegit, dimissa Calliguritanorum manu,quam vsq; ad deuictum Antonium,item Germanorum,quã vsq; ad cladem Variam inter armigeros circa se habuerat.

Lixæ qui exercitum sequuntur quęstus gratia,dicti quòd extra ordinem militię sunt,eisq; liceat quod libuit. Alii eos à Lixa appellatos dicunt q; & ille Herculẽ sit secutus,vel quòd lixæ militibus aquã ad castra vel tentoria solerent ferre, quam lixam veteres dixere,quamq; coctam,elixam dicimus: quidã à liguriendo quæstum. Liuius.xxiii. Lixę calonesq; & alia turba custodiæ impedimẽtorum opposita, vt paucitatem maxime spernentibus Pœnis, ingẽtis repente exercitus speciem fecerit. Calones Nonio teste militũ serui,dicti quòd ligna militibus subministrent,siue ligneas ferant clauas.

Cacula etiam militis seruus. Plautus, Video caculam militarem: & dicitur à græco κάλον quòd fustibus clauisque ligneis ad tutelã dominorum armari soliti sunt,isque qui huiusmodi claua & teli genere vtitur,Clauator appellatur.

Auctoratus miles is dicitur,qui obligatus & subiectus est. Sueto.lib.iii. De legendo vel auctorãdo milite ac legionum et auxiliorũ descriptione: ex quo fit auctoramentum,quod quasi obligatio est rerum,vel stipendium quoddam,vel precium cuiusdam militiæ ac pugnæ actionisque.

Exauctoratus insignibus militaribus amotus: exauctorare enim est insignia militaria detrahere,auctore Vlp. Si enim Iuliano accedimus, si quis militẽ exauctorauit,inter infames effecit,licet nõ addidisset ignominię causa eũ exauctorasse: exauctorare quoq;, Iuliani pace dixerim,est non solũ infamem militẽ reddere, verum ducẽ ab imperio suo dimittere,vel missum militẽ facere,illumq; honesta missione militiæ plerũq; donare. Liuius ab vrbe cond.lib.xxix. Vbi ex his vnus ausus est dicere se ꝓrsus si sibi vtrũq; velit liberũ esse,nolle militare,tũ Scipio,Ex quo igitur adolescẽs quid sentires nõ dissimulasti, vicariũ tibi expedit iã cui tu

arma

arma equũq; et inde cætera instrumẽta militiæ tradas, & tecũ hinc extẽplo domum ducas,exerceas,docendum cures,equo armisq; lęto conditionẽ accipienti vni ex ccc.quos inermes habebat tradidit: vbi hoc modo exauctoratũ equitem cũ gratia imperatoris cęteri viderũt,se quisq; excusare & vicariũ accipere. Iulius Frontinus stratag.quarto,Diuus Augustus Vespasianus cũ quendã adolescentẽ honestè natũ,militię inhabilẽ, angustiarũ rei familiaris gratia eductum, ad longiorẽ ordinẽ erexisset,censu cõstituto honesta missione exauctorauit. Iam huc-usq; perductus liber iste claudendus est, eiusq; prolixitatis modus adhibendus: verùm quia nonnulla etiam mihi in hoc adhuc video ponenda esse,quæ sint illa proximus liber cõmodius indicabit,ne hunc tam prolixum vlterius oneremus.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum,de re Militari Liber Nonus.



Quid quotuplexq; bellum, & unde cætera bellici exercitus uocabula, acierum, singularumq; denominationum causæ.



Voniam superiori volumine,Sigismunde Pandulphe,vocabula militaris ac publici honoris prisca et præclara p varias eorũ origines & officia monstrauimus, bellici nũc exercitus intactũ ne quid aliorum relinquatur is sequẽs liber patefaciet,causasq; singulorum ac denominationes seorsum aperiet et explicabit.

Bellum quod est multiplex,suisq; distinctũ nominibus,cum aliud internum sit,aliud externum,aliud seruile vel sociale vel pyraticum,vt antè diximus, dictum à belluis quòd belluarũ sit pernitiosa dissensio , vel vt Seruio placet,sicut à lucendo lucus dictus est, sic à nulla re bella bellum, eò quòd contrà sit horridum et pessimum,vnde bella horrida bella:alii à Belo qui primum gladium ferreũ produxit.Cassi. primo hist.Postea Belus ferreum gladium primus produxit,à quo bellum placuit denominari:& est bellum tempus omne quo pręparatur aliquid pugnæ necessarium illis quo pugnetur,vel bellum est totũ tempus quo in militia sumus,quod indocti nostri temporis Guerram vocant,vt bellum Gallicum,bellum Punicum,bellum Macedonicum.

Duellum bellum videlicet,quòd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur,vt inquit Festus Bellum enim ante duellũ vocatum,vt alii perhibent, ęò quòd duæ sint partes dimicantium, vel quòd altera faciat victorem, altera victum: postea verò mutata & detracta litera dictũ est bellum. Horat .prim.epist.

Græcia Barbariæ lento collisa duello,
Stultorum regum & populorum continet æstum.

Ouidius vi.fastorum,

Hac ſacrata die tuſco Bellona duello, Dicitur, & latio proſpera ſemper adeſt. Liuius primo ab vrbe condita, Dic, inquit, ei quē primum ſententiam rogabat, quid cenſes? Tum ille puro pioq; duello quęrendas cenſeo. Idem. xxxvi. Si duellum, quod cum rege Antiocho ſumi populus iuſſit, id ex ſententia ſenatus, populique Romani confectum erit, tum tibi Iupiter Populus Rom. ludos magnos dies decem continuo faciet.

Tumultus grauius vrget quàm bellū: poteſt enim teſte Cicerone eſſe bellum ſine tumultu, tumultus eſſe ſine bello non poteſt. Quid eſt enim tumultus niſi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur: vnde etiam nomē eſt dictum tumultus. Itaq; maiores noſtri tumultū Italicum, quòd erat domeſticus, tumultū Gallicum quòd erat Italię finitimus, præterea nullū tumultum nominabāt: grauius autem tumultum eſſe quàm bellum hinc intelligi licet, quòd bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent, ita fit quemadmodum dixi, vt bellum ſine tumultu eſſe poſſit, tumultus ſine bello eſſe non poſſit.

Turbam appellari Labeo ait, ex genere tumultus, idq; verbū ex græco cōtractum: turbā autem ex quo numero admittimus, ſi duo rixam cōmiſerint vtique non accepimus in turba id factū, quia duo turba nō propriè dicuntur: enimuero ſi plures fuerint decē aut quindecim homines turba dicetur: quid ergo ſi tres aut quatuor? turba vtiq; nō erit, & rectiſſimè Labeo inter turbā et rixā multum intereſt, ait nanque turbam multitudinis hominum eſſe perturbationem & cætum, ſed rixam duorum.

Prælia congreſſiones armatorū, certamina belli pugnęq; partes dicūtur. Lucilius. xxvii. Ro. po. victus vi & ſuperatus præliis ſæpe eſt multis, bello verò non vnquā. Liuius ab vrbe cond. ix. Quantalibet magnitudo hominis cōcipiatur animo, vnius tamē ea magnitudo hominis erit collecta paulò plus decē annorum fœlicitate, quam qui eo extollunt, quòd po. ro. & ſi nullo bello, multis tamen præliis victus eſt. Dicitur autē prælium ab imprimēdo hoſtes, vnde præla ligna quibus vua premitur vel à prędudendo, bellū enim quaſi præludendo incœptabant.

Pugna à bello differt & prælio: eſt enim vnius diei & belli pars, vt Cannenſis, Cremerenſis, multaq; continet prælia, cū aliud in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur, & à pugnis dicta, vel quòd ab initio vſus fuiſſet in bello pugnis cōtendere, ꝙ primo bellū pugnis incœptabant. Lucretius li. iii. rerum na. Arma antiqua manus, vngues, dētesq; fuerunt: Caſſio. li. i. hiſt. Inter ipſos quoque aduerſarios, vt ſcitis, nō erant plus armata certamina, ſed pugnis ſe feruida quęlibet laceſſebat intentio, vnde & pugna nomen accepit. Pugnare etiā eſt manus cōſerere, expugnare verò pugnando vincere, expugnare nauē ſimiliter, teſte Calliſtrato, eſt eā aut ſpoliare, aut mergere, aut diſſoluere, aut pertūdere, aut funes eius excidere, aut vela cōſcindere, aut anchoras inuoluere de mari, quo equidem miror illud Pſalmographi Sępe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iſrahel, etenim non potuerūt mihi, pro eo quod eſt oppugnauerunt ſiue impugnauerūt: ſi enim nō potuerūt mihi, profecto nō expugnauerūt ſed oppugnauerūt: græcè autē magis eſt oppugnauerunt ſiue impugnauerunt ꝙ̄ expugnauerūt, pro eo ſignificato accepit interpres, niſi librariorum vitio ita ſcriptum ſit.

Gymnicum

Gymnicũ certamen velocitatis est ac viriũ gloria,cuius locus gymnasiũ dicitur, vbi exercẽtur Athletæ,& cursorũ velocitas cõprobatur , hoc alii veterũ Pentathlum , alii Quinquertum dixerũt: id autem genus exercitationis in his quinq; artibus constat,iactu disci,cursu,saltu,iaculatione,lucta. Ouidius in fastis, Cestibus & iaculis et misso pondere saxi Brachia per lusus experienda dabant.

Luctatio laterum complexus,quibus cominus certantes vtuntur.

Exercitum militum copiã dicimus nõ vnã cohortẽ tãtum, neq; vnam alam, sed numeros multos militum, legionum vel legiones cũ suis auxiliis continentem: nomen autem exercitus ab exercitatione traxit, vel vt Varroni visum est, exercitus quòd exercitando melior fit.

Copias plurali tãtum numero de exercitu: copiam verò aliarũ dici rerum testis est Seruius cõment.ii.æneid. in hoc tamẽ numero cõtrà Seruium vsus venit eruditorũ. Salustius in Catili. Postremo ex omni copia Catilinæ,neq; in prælio, neq; in fuga quisq̃ ciuis ingenuus captus est.Idem in eodẽ,Dum ea Romę gerũtur Catilina ex omni copia,quã & ipse adduxerat & Manlius habuerat,duas legiones instruit.Idem in eodẽ,Sed ex omni copia erat quarta pars instructa militaribus armis. Liuius bel.Mace.li.v.Ipse paucos post dies sex milia suorum militum,ex ea copia quæ Lamiæ repẽte colligi potuit,non ita multos Aetholos ducit. Statius.vii.Theb. Premit indigesta ruẽtes copia,& quę fit mecũ,teste Virgi. copia lustro.Teren.in eunucho teste Donato in cõment. sex homines copias ducit militem scilicet,Parasitum,Doracẽ,Siriscum, Simalionem,Sangam,cum inquit,militem secum ad te quantas copias adducere.

Expeditio dicta quòd milites ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet.

Legionis proprietatẽ vt ab eligẽdo vel ab electione militũ maximè & Seruius & Varro de vita patrũ libro tertio dictã,interpretãtur,ita circa eius numerũ omnes penè variãt. Seruius in primis nobilis grammaticus,variis in locis Virgilii mentẽ interpretãdo. Nam in legione,inquit,nõ nisi. ccc.equites erant. Virgi.in septimo,Equos numero pater eligit omni,Stabãt trecenti nitidi in pręsepibus altis. Vnde & alibi,Trecẽti scutati omnes noti, Idẽ Legiones propriè peditũ sunt, turmæ verò equitũ. Virgilius in nono,Cætera tũ legio cãpis instructa moratur. Varro de lingua latina,milites dicti quòd triũ miliũ primo legio fiebat,atq; singulæ tribus Taciensiũ,Ramnẽsium,Lucerũ milia militũ mittebant.Cintius autem de re militari libro sexto auctore Gellio no.atti.xvii. ita scriptũ reliquit,In legione sunt cẽturię sexaginta,manipuli triginta,cohortes decem.Flauius Vegetius.ii.de re militari,Macedones,Gręci,Dardani phalanges habuerũt, in vnáq; phalãge nouẽ milia armatorũ censebãtur, Galli Celtiberi pluresq; barbaræ nationes cateruis vtebãtur,in quibus sena milia armatorum erãt. Romani legiones habent quibus singulis sena milia & eo amplius, interdum eo minus cẽsuerunt esse.Plutarchus in vita Romuli, Legiones singulæ sex miliũ peditũ & sexcentorum equitum cõplebant numerum. Liuius li.xxxviii.ab vrbe cond. Cum eas legiones quatuordecim scripsissent,quòd plus q̃ quinq; milia peditũ trecẽti equites in singulis legionibus essent. Idem in eodem, Ob ea nouos exercitus conscribi

 placuit,

placuit quatuor legiones in Ligures, vti singulę quina milia & ducentos pedites ccc. haberet equites, sociorū item Latini nominis quindecim milia peditū addita & octingēti equites. Idem trigesimosexto, Romana acies vnius propè formæ & hominum & armorum genere, duæ legiones Romanæ, duæ sociûm ac latini nominis erant, quina milia & quadrigenos singulæ habebant. Idem lib. octauo, Scribebantur quatuor ferè legiones quinis milibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis. Idem lib. xl, Et pręterea supplemento adducta quo amplius duabus legionibus, quàm. x. M. & quadringenti pedites sexcenti equites essent, & socium latini nominis duodecim milia sexcenti equites, quorum forti opera duobus aduersus Celtiberos præliis vsus Q. Fuluius esset, quos si videretur secū deportaret. Legionem autem sex milium & ducentorum hominū primus C. Marius, Pomp. Festo teste descripsit, cum antea quatuor milium fuisset, vnde etiam vocabatur Quadrata. Eusebius in ecclesiastica historia, Nostrorū verò & Tertullianus hæc memorat, & apud Gręcos Apollinaris, qui etiam ipsam legionem pro insignis facti miraculo mutato nomine vocitatam dicit ad imperatore fulmineam. Tertullianus verò M. impe. epistolas nunc etiam haberi dicit, quibus de his apertius indicadit. Vnde autem tanta inter doctissimos rerum gestarum scriptores varietas oborta sit, Seruius in comment. xi. lib. ęnei. à seipso penè dissentiēs his verbis ostendit, Legio autē habebat duodecim cohortes, sexaginta cēturias, licet in his rebus accessu temporis, ducum varietas semper immutauerit militiæ disciplinam. Vnde Liuius belli Punici libro secundo, Numero peditū equitumq; legiones auctas, milibus peditum & cētenis equitibus in singulas adiectis.

Legio Linteata Samnitum fuit sic dicta, q; Samnites intrātes singuli ad aram velis linteis circundatam, non cessuros se Romano militi iurauerunt. Liuius lib. decimo, Primoribus Samnitum ea destinatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore eis dictum vt ius visum legerent, donec xvi. M. numerū confecissent, eò legio linteata ab integmento consepta, quo sacrata nouitas appellata est.

Phalanx lingua Macedonum legio est, teste Seruio in comment. lib. ii. Aenei. Liuius ab vrb. cōd. xxxii, Et cohortes inuicē sub signisq; cuneū Macedonū, Phalangem ipsi vocant, si possent vi perrumperent, emittebant. Idem xxxvii. Decem & sex milia peditum more Macedonū armati fuere, qui Phalangitę appellantur.

Agmen ordinata propriè multitudo dicitur, vt est ambulantis exercitus ab agendo, id est, eundo dictum: neq; enim in vno loco stans agmen vocatur, aut si inuentum fuerit, vsurpatum est.

Cohors, inquit Varro, quòd vt in villa pluribus tectis cōiungitur, ac quiddam fit vnum, sic ex manipulis pluribus copulatur cohors, à cohærendo quòd cohereat cuncta quę interius sunt, vt in villa quòd circa eum locū pecus cogeretur, vel q; coërceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat: huius numerum varium esse inuenio. Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgias ex quadringentis electis viris, quibus ciuitas exercitationē dietamq; in arce Thebana militantibus præbuit, sacram cohortem, vt ferunt, ordinauit, & propter hoc cohortem ex ciuitate vocauerunt. Ephorus autem cohortem quingētos esse viros affirmat: Callisthenes verò septingētos, quidam alii quod Polybius sensit, nonaginta milium idoneum

neum numerũ perhibent,alii aliter.Iosephus belli Iudaici lib.iii ,Decem autem cohortum singulæ mille pedites habebat:in cæteris verò xiii.sexcenti pedites,& centeni viceni equites erant.

Cohors prętoria est dicta,quòd à prętore non discedebat: Scipio enim Aphricanus primus fortissimũ quemque delegit qui ab eo in eo bello non discederet, & cætero munere militiæ vacaret, & sexquiplex stipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum est , & militum parua quoq; manus sex vel septem in vnũ collecti viri qui vnũ signum sequuntur,sic dicti siue q bellum primo manu incœptant,vel quòd antequã signa essent,manipulos, id est, fasciculos alicuius herbę p signis habebãt, à quibus Manipulares milites postea dicti sunt.

Globus,vt inquit Vegetius tertio de re militari,is dicitur,qui à sua acie superatus vago superuẽtu incursat inimicos,cõtra quẽ alter populosior vel fortior mittitur globus.Liuius lib.ii.ab vrbe cond .In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum fecit.Idem lib. xxi. Alii fugientes pugnantium globo illati hęrebant,alios redeuntes in pugnam auertebant fugientium agmen.

Cuneus est collecta in vnum militũ multitudo : vnde propter quòd in vnum coit huiusmodi coitio in vnum,cuneus quasi coneus, quòd in vnum omnes coẽant atq; cogantur,in tria milia , ea nec est equitum sed peditum multitudo quæ iuncta cũ acie primo angustior , deinde latior procedit,& aduersariorũ ordines prorumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur, nec est cunei determinatus militum numerus,sed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus subterraneum occultũ,aut à cuneorum similitudine omnem materiam nodosam quam subintrant scindentium,aut potius ab animali quod est lepori persimile appellatum , quod sub terra fossa latere solitum est.

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris, Martialis:
Monstrauit tacitas hostibus ille vias.

Sunt qui non cuniculum sed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrentur, quod à quodã nostrę huius ętatis aliàs doctissimo historiarũ suarum libris, contra multorum vsum eruditorum depromptum admiror.Vegetius , Inuentum est remedium,per noctem sub fundamentis muri cuniculum fodi.Item alibi, Aliud genus expugnationis est subterraneum atq; secretum,quod cuniculum vocant,à leporibus qui cauernas sub terris fodiunt , ibique conduntur. Sic & Cæsar scriptor elegantissimus.De tertia vigilia animaduersum est aggerẽ fumare,quem cuniculo hostes succenderant. Sic Liuius belli Macedonici lib.viii. Ibi commissis operibus cum è fossa cuniculum pateret iter. Sic Curtius, Vltima pestis vrbis fuit cuniculo subruptus murus,per cuius ruinas hostis intrauit: Qđ vt nequeat, Apollonia nobilis quondam ciuitas documento nobis sit.Nam cum ingenti admodum obsideretur exercitu , & cuniculis milites minus ambigerent intra mœnia penetrare, id cum Apolloniatibus per speculatores denũciatũ esset, eiusmodi nuncio perturbati,consternatiq; sunt omnes,quòd nec tempus nec locum scire posse videbãtur,quo emersuri forẽt hostes:tunc verò Trypho Alexan

drinus

drinus qui ibi fuerat ingenio summo intra murum plures specus designauit, & fodiendo terram, progrediebatur extra murum dũtaxat per sagittæ emissionem, & in omnibus vasa ænea suspendit, ex his in vna fossura quæ contra hostiũ spe-, cus fuerat vasa pendentia ad plagas ferramentorum sonare cœperunt, ita ex eo tumultu intellectum est, qua vrbis parte aduersarii cuniculos agentes intrà penetrare cogitabant, sic liniatione cognita temperauit ænea feruentis aquæ & picis, desuper & stercoris humani & arenæ coctæ candẽtis, deinde noctu pertudit crebra foramina, & per ea repente perfundendo qui in eo opere fuerunt hostes omnes necauit. Massilienses simili modo per cuniculos obsessi cum numero supra triginta speculatum misissent, ab his eo percepto loco quo cuniculi agebantur, intra murum baratrum amplissima longitudine & amplitudine vti piscinam fecerunt, eamq́ꝫ è puteis & è portu impleuerunt, ita cum specus esset repente naribus apertis, vehemens aquę vis immissa supplãtauit fulturas, quiq́ꝫ intra fuerant & ab aquæ multitudine & à ruina specus sunt oppressi. Ambrachienses pauidi ne etiam, subrutis muris facta in vrbem via per cuniculũ esset, silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant, quem vbi acceperunt aperuere rectam in cuniculũ viam, nouáque haud magni operis aduersus hostes qui in cuniculo erant excogitata res est. Doliũ enim ferreum à fundo pertusum quo fistula modica & ferrea inseri posset, operculúmq́ꝫ etiam ferreũ, etiam ipsum pluribus locis perforatum fecerunt, tenuique pluma completum ore in cuniculum verso posuerunt per oculíque foramina pręlongæ hastæ ad submouendos hostes eminebant, scintillam leuam ignis plumæ inditam folle fabrili ad caput fistulę imposito flando accenderunt, inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam odore ex adusta pluma cum totum cuniculum adimplessent, haud durare consistereq́ꝫ quisquam intus potuerat.

Forficem ordinationem militarem vocant cuneo oppositam, nam ex lectissimis militibus in .v. literam ordo cõponit, & illum cuneum excipit atq́ꝫ ex vtraque parte concludit, frons dicta quòd aduersus hostes spectat, hæc in pugna publica si sapienter disponitur plurimum iuuat: si imperitè quanquam optimi bellatores sunt mala ordinatione franguntur.

Serra pręliari dicitur cum assidue acceditur receditúrque neque vllo tempore consistitur, dictáq́ꝫ proinde serra: hæc à strenuis direpta ante frontem opponitur hostibus, vt turbata acies reparetur.

Alæ exercitus ordines qui circum legiones dextra sinistráque tanquam alæ in auium corporibus locabantur. Vt lib. vi. de re militari apud Cintium scriptũ est, Vir. iii. ænied. Dum trepidant alæ saltusq́ꝫ indagine cingunt.
Liuius ab vrbe condita xxviii. Sinistra ala ab Romanis & cohortes quæ admiserant signa in prima acie pugnabãt, & sunt alæ xxx. equites in exercitu, sint licet qui pluribus quàm xxx. equitibus alam cõstitui censeant. Liuius ab vrbe cond. xxxviii. His ala mille fermè equitum, hoc gemmam vocant.

Turma teste Festo & Varrone quasi terna, e in v abiit, quòd terni eqtes ex tribus tribubus Ticiensiũ, Ramnensiũ & Lucerũ fiebant. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuere. De singulis enim cẽturiis decem dabantur, & fiebat turma,

ma, itaq; si Pomponio credimus singularũ decuriarũ decuriones dicti: quidam volunt, quorũ est Fronto decurionem esse turmæ, quę constat ex duobus & xxx. equitibus. Cyaxares autem primus, Herodoto teste, Asianos dicitur per turmas diuisisse: iusisseq; sagittarios ab equitibus, aliósq; ab aliis seorsum esse, antea cum permixti & confusi essent.

Nodus propriè est densa peditum multitudo, sicut turma equitũ, vt lectum est in disciplina militari, sic dictus pro difficultate quòd vix possit resolui.

Acus exercitus instructio dicitur, quòd ea pars militum vehementissima est ad hostem vulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus instructus dicta, quòd ferro armata sit, & acumine telorum.

Classes equites dicebãtur, ob diuisionem exercitus, qui postea Manipuli dicti, vel pro turmis equestribus à quibusdam classicis quæ habent, vnde non ab re à nobili poëta dictũ, Classibus hic locus est. Classes etiam partes populi. Liuius primo ab vrde condita, Tum classes centuriásque & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum vel bello, ex his qui centum milia æris aut maiorem censum haberent. lxxx, fecit centurias quadragenas seniorum ac iuniorũ: prima classis omnes appellàti, seniores ad vrbis custodiam vt præsto essent, iuuenes vt foris bella gererent. Classici, vt inquit Gellius vii. noct. Atti. dicebantur non omnes qui in classibus erant, sed primæ tantum classis homines, qui centum xxv. milia æris amplissimè censi erant, infra classem autẽ appellabantur, secundæ classis cæterarumq; hominum qui minore summa æris quàm supra dixi censebantur. Columella, classes non maiores quàm denum hominum faciundę, quas Decurię appellant antiqui. Quintilianus primo insti. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morem, qui cum pueros in classes distribuerent, ordinem dicendi secundum vires ingenii dabant. Classes nauium postea subiere, vetustiusq; fuit, Pomp. auctore, multitudinem hominũ quàm nauiũ classem appellari: Diodoro enim teste, ab ipso orbis primordio animãtia omnia esse generata, eodémque modo & homines à principio genitos dicunt, in agris pastum quærẽtes syluestri & incondita vita vixisse, quibus herbæ & arborum fructus vltro victum præberent: belluas insuper his fuisse infensas, quibus vt obsisterent, classes & cœtus hominũ ob timorem factos aiunt communis vtilitatis gratia, auxiliaq; inuicẽ prębita, & loca habitaculis quęsita. Classes clypeatas antiqui dixere, quas nunc Exercitus vocamus, classis verò ꝓcincta exercitus instructus & paratus ad bellũ maximè cũ exercitus cinctus erat Gabino ritu siue cinctu, cõfestim pugnaturus.

Castra pro exercitu tantum pluraliter. Liuius punici belli lib. v. Valerius Ancias vna castra Magonis capta tradit. Idem in eodem, Exuitur castris atque ita nocte ac die bina castra hostiũ oppugnata, bina proinde non duo castra dixit. Idem lib. ix. Sed cum vna castra in fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habebant, castra autem quasi casta ob hoc dicta quòd illic castraretur libido. Quòd si ab ea origine ortum traxerit, apud nostros inane nomẽ esse quis dubitat? Quotus enim inter hos homines inuenitur, qui pudorem pudicitiam castitatemq; colat, qui non prorsus cupiditatibus cuncta irrideat atque contemnat? quotus qui non prostibulo congredi malit, quàm cum hoste manus con

serere

ſerere? quotus qui non libentius de expugnanda adoleſcẽtulorũ pudicitia,de virginibus violandis,de vi inferenda ingenuis,de ſuis ſtupris,ſceleribus,flagitiis ſermonem conferat,quàm de hoſtibus inuadendis,de excipiẽdis vulneribus,de morte pro dignitate appetenda,de ignominia fugienda,de gloria comparanda,de tolerantia,de patientia,& de labore? Quòd ſi quando forte cõtigit,vt te,quiſquis es lector,in horum hominum caſtra vel potius luſtra conferas,videbis ibi ſuper lectulis non continẽtiſſimos duces Fabricium,Aemilios,Scipiones,Hannibalem, Alexandrum,ſed militares homines,& eos qui cæteris dignitate excellunt,iuxta meretrices exoletas,ſcorta,& pueros meritorios accubantes,molliſſimis verbis & flagitioſiſſimis,& ad concitandam Venerem nedum caſtrandam accommodatis,inter ſe colloquentes: Vbi autem calere iam res cœperit, hic alius ructet,& vomat: mingat alius & pedat: ibi luditur,hic bibitur,atq; vt ex huiuſmodi euenire ſolet ſæpenumero rixa exorta eſt. Nullus,vt ſummatim reliqua cõplectar,pudor in eorũ verbis,nulla in rebus temperantia,nulla religio,nulla modeſtia,nullũ conuiuio maiorũ dignũ ſilentiũ,ſed ſumma obſcœnitas,blaſphemię,clamor,cõfuſio, perturbatioq; rerum omnium: quod veterum diſciplina nefas quidem erat, aut delicatum, aut parũ pudicum inferre ſermonem, ibi nõ modo verbis non abſtinent turpibus,ſed cętera etiam faciunt quę à verecũdo homine dici non poſſunt.

Metari caſtra diuidere, & loca militibus in caſtris aſſignare,vel ponere caſtra, vel mutare. Lucanus in primo,

Audax Heſperios veniam metator in agros.

Tabernę appellatio,Vlpiano teſte,declarat omnẽ vtile ad habitandum ędificium,non ex eo quòd tabulis claudatur, inde tabernacula & contubernales. Tabernam etiam domicilii genus antiquiſſimum Romanis fuiſſe, teſtimonio ſunt exteræ gentes, quæ adhuc tabulatis habitant ædificiis: vnde etiam tecta caſtrenſia,militumq; tentoria quibus ſolis ardores tempeſtatesq; imbriũ,ac frigoris iniurias vitant,quàmuis pellibus tegerentur,tabernacula dicta ſunt. Liuius belli Macedonici lib.iii. Tabernaculum regium pro vallo in conſpecto maximè tumulo vt terrorem hoſtibus ſuisq; ſpem & fidutiam faceret,poſitũ. Cicero in Verrem act. vii. Nam in ipſo aditu atq; ore portus, vbi primum ex alto ſinus ad vrbem ab littore inflectitur,tabernacula carbaſeis intenta velis collocant.

Tentoria pro eo dicta , quòd tendantur funibus atq; palis,vnde & hodie prætendere dicitur vt olim. Ouidius in Heroi.

Illic Aeacides,illic tendebat Achilles.

Virgilius in primo æneidos,

Nec procul hinc Reſi niueis tentoria velis
Agnoſcit lachrymas.

Papyliones tentoria dicuntur,auiculæ prouolantis ſimilitudine. Helius Spartianus in vita Seueri ſeptimi ,Idem in omnium expeditione ante omnes militarem cibum ſumpſit ante papylionem.



Hybernacula castrensia ad obsidionem potius quàm ad oppugnationem hyemando ædificia. Liuius libro quinto ab vrbe condita, Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione quàm in expugnatione esset, hybernacula etiã res noua militi romano ędificari cœpta, cõsiliũq; erat hyemãdo cõtinuare bellũ.

Impedimenta castrensem supellectilẽ dixere: impedire enim quasi irretire est, & in pedicam trahere. Liuius vigesimonono, Interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractisq; in vnũ locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. Idem vigesimotertio, Lixæ calonesq; & alia turba custodiæ impedimentorum opposita.

Commeatus pro cibariis ad alimoniã reipublicæ, aut exercitus, aut alicuius multitudinis commeantis dicimus. Liuius trigesimosexto ab vrbe cõdita, Cum exercitibus cõmeatus quoq; omnis generis ex Asia venturos in præsentia curæ esse Aetolis debere, vt copia frumenti suis & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditentur. Cõmeatus priuatim etiam dicitur. Cicero pro lege Manilia, Iam cõmeatu & priuato & publico prohibemur. Ab imperatore etiam militibus

cõmeatus

commeatus dari dicitur,id eſt,tempus quo ire & redire commodè poſſint,vel facultas ad tempus à militia recedendi eundique quò velint,ad pręſcriptum diem reuerſuri.

Munimenta munitiones ſunt caſtrorum cæterarúmq; rerum quæ contra aduentum hoſtium muniunt,ſiue vallo & foſſa,ſiue alio quouis modo quo ſint milites ab hoſtium,vt dixi,aduentu vel incurſu muniti.

Monumenta i mutata in v & v in o,ſepulchra,ſtatuæ,tituli,libri,cæteraq; quę nos alicuius rei præteritæ moneant recordari : nam quòd de futuro quidam volunt ideo ſepulchra appellari monumenta,quòd noſtræ mortis moneant falſum arbitror : in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt , non in publicam præceptionem.

Athleta vir fortis venatórque qui perũcta corporis flexibilitate cũ beſtia dentata luctatur, vt motibus ſuis ſpectantibus placeat , & ſanguine ſuo voluptatem populo præſtet.Liuius belli punici lib.xi. Athletarũ quoq; certamẽ tum primo Romanis ſpectaculo fuit,& venatio data leonum & pãtherarum, & propè huius ſæculi copia ac varietate ludicrum celebratum eſt. Sabinus autem & Caſſius & generaliter omnes,artem ludicram non facere Athletas opinantur.Horum ſpectaculum fabricis tam clarum & actione tam tetrum, in honorem Scythicę Dianæ quæ ſanguinis effuſione gaudebat,ab Athenienſibus repertum eſt,damnoſa profectò publicè priuatímque nocens delectatio,quod facile colligi poteſt ſi in mentem venerit ex hiſtoriis rei huius initium progreſſúſque,apud noſtros quãto publici cenſus impendio,quantáque inſaniæ proxima dictu cura,quãto demum populi ſtudio,plauſu ac labore conſtiterit, tot milibus ſimul gladiatorum paribus,tanto elephãtorum precio , tigrydumq; & leonum ac pardorum gregibus, onagrorum quoq; , equorum ferocium atq; animaliũ diuerſi generis è toto orbe terrarum omnium tranſmiſſis , ſyluis omniúmque gentium venatibus romano famulantibus theatro: adde illam ædificandi luxuriem cunctas terra pelagóque marmoreas columnas in ludorum vſum & artificum ſummis ingeniis expolitas,cuius princeps inſaniæ haud conticendus eſt Scaurus is qui ædilis in theatri ſcænam opus dierum paucorũ , & quod paucis lignis ac funibus attolli poterat, ſuffecturũ oculis populi talibus gaudentis, trecentarũ ſexaginta talium monſtra columnarum intulit, fecitq; opus, vt ſcriptum eſt,maximum omnium quæ vnq̃ fuere humana manu facta . Curionẽ quoq; ex ſuperioris æui monumentis accepimus, qui ciuili bello pro Cæſaris partibus in Aphrica occubuit , vt Scaurum quem opibus ęquare non poterat ſuperarit ingenio,non marmoreum vt ille, ſed ligneum theatrum,duplex tamen ac penſile meditatus,populum victorem gentium, ludis victum & periculis plaudentem ſuis mira arte ſuſpendit, vt ridentes interius ſtupentéſque ipſi exercitus ſpectatoribus riſui fierent & ſtupori . Iam inde ab exordio primus regum noſtrorum Romulus fuit, omnem qui in his rigidam , tetricamq; illam Sabinorum pudicitiam circumuenit , inde porrò Titi potentia,principali diuitiarum perfuſo flumine cogitauit ædificium fieri,vnde caput vrbium cerni potuiſſet,cum theatrum quod eſt hemiſphærium græcè dicatur ἀμφιθέατρον,quaſi in vnum iuncta duo viſoria, conſtet eſſe nominatum,ſpe
ciem

ciem eius area concludens, vt & currentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia facilius intuerentur, dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa colligeret: quæ autem latini certamina, Agones alii vocant, ab à quod ſine ſonat & γωνία angulus, quia, vt Feſto placet, locus in quo huiuſmodi ioci facti ſunt ſine angulo ſint. Alii aliter atque aliter dici putant. Ouidius primo faſtorum,

Nominis eſſe poteſt ſuccinctus cauſa miniſter,
Hoſtia celitibus quo feriente cadit.
Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros,
Semper agat ne roget, nec niſi iuſſus agat.
Pars quia non veniant pecudes, ſed aguntur ab actu,
Nomen agonalem credit habere diem.
Pars putat hoc feſtum priſcis agonalia dictum,
Vna ſit vt proprio littera dempta locò.
An quia præuiſos in aqua videt hoſtia cultros,
An pecoris lux eſt ipſa notata metu.
Fas etiam fieri ſolitis ætate priorum
Nomina de ludis græca tuliſſe diem:
Et prius antiquus dicebat agonia ſermo,
Veráque iudicio eſt vltima cauſa meo.

Bellona Martis ſoror & bellorum dea cui proprio ſanguine ſacerdotes ſacrificabant, Lactantius atque Lucanus teſtes ſunt, tunc quo ſectis Bellona lacertis ſæua mouet cecinere deos: & eſt dicta à bello Bellona, quæ nunc duellona à duello vt inquit Varro.

Minerua virtutum præſul quam principem & inuentricem belli ferunt, dicta quòd bene moneat: hanc enim pagani pro ſapientia ponebant. Cornificius verò quòd figuretur pingatúrque minitans armis eandem dictam putat, galeatã enim haſtam tenet & clypeum: alii nõnulli vel quòd minueret vel minueretur dictam putant: quamobrem eadem Capta ſiue capita dicta ſit, incertum eſt. Varię enim ſunt huius nominis cauſæ. Ouidius tertio faſtorum,

Cælius ex alto qua mons deſcendat in ęquum,
Hic vbi non plana eſt ſed propè plana via eſt.
Parua licet videas Captæ delubra Mineruę,
Quæ dea natali cœpit habere ſuo.
Nominis in dubio cauſa eſt, Capitale vocamus
Ingenium ſolers, ingenioſa dea eſt,
An quia de capitis fertur ſine matre paterni,
Vertice cum clypeo proſiliiſſe ſuo?
Aut quia per domitis ad nos captiua Faliſcis
Venit & hoc ſigno ſyllaba prima docet:
Aut quòd habent legem capitis quæ pendere pœnas
Exilio iubeat furta reperta ſuo.
A quacunque trahas ratione vocabula, Pallas
Pro ducibus noſtris ægida ſemper habet.

Hæc eadem & tritonia dicta est, quòd tẽporibus Ogygis ad lacũ vel ripam Tritonis fluminis in virginali fertur apparuisse habitu.

Pallas autem secundum Victorinum à Pallene insula Thraciæ, vel à gigante quem occidit dicta est: & sanè duo hæc Antonomasia sine proprio sunt nomine nonnunquam à poëtis prolata. Virgi.ii.æneid. Tritonia respice Pallas Insedit nymbo effulgens & Gorgone sæua.

Mars ab eo quòd maribus præest in bello, vt Varroni placet, licet tria sint genera consuetudinũ, sicut apud Iaxamathas Tanais fluminis hostio proximos, vbi easdem artes fœminæ quas viri exercent, adeò vt ne militiæ quidem vacent: viri enim pedibus inhęrent, sagittisque depugnant: illæ equestre pręlium ineunt, nec ferro dimicant, sed quos laqueis intercepere trahendo conficiunt: vel apud Amazones vbi solæ fœminæ, vel apud Romanos aliasq; gentes multas vbi soli mares dimicant: vel Mars dictus quòd Sabinis arreptus vbi & Mamers idẽ est osca lingua quod Mars: etenim cum sæuit, gradiuus dicitur: cum trãquillus est, dicitur esse Quirinus. Huius in vrbe duo erant templa, vnum Quirini intra vrbem quasi custodis, id est, tranquilli: alterũ in Appia via extra vrbem propè portam, quasi bellatoris, id est, gradiui: in bello enim gradum inferunt qui pugnant, aut impigrè gradiuntur. Ac sicut Epaminũdas Bœotium agrum Martis Orchestram, & Xenophon Ephesum belli officinam appellat, sic Romani tunc belligeri templum Martis quem ferocissimum omnes deum & armigerum dicunt, & ob id bellis armisq; pręesse, hunc & Liberũ vnũ eundemq; demũ arbitrãtur nonnulli, Romaniq; vtrunque patris appellatione venerantur: alterũ Liberum patrem, alterũ Marspitrem, id est, Martẽ patrem cognominantes. Hinc etiam Liber pater bellorum potens probatur, quòd eum primum ediderũt auctorem triumphi: hoc etiam apud Lacedęmonios simulachrũ eius hasta insigne non thyrso demonstrat, sed cum thyrsum tenet quid aliud q̃ latens telum gerit, cuius mucro hædera lambente protegitur? quod ostendit vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet etiam hædera vinciendi obligandique naturam, nec non & calor vini cuius Liber pater est auctor, homines ad furorem bellicum vsque propellit: propter cognatum ergo vtriusque effectus calorem, Martem ac Liberum vnum eundemq; deum esse voluerunt.

Mauors figuratũ est vt induperator, auctore Seruio in cõmento primi æneí: ab aliis quòd magna vertat sic dictus.

Gradiuus mars siue mauors dictus est, à gradiendo, eò quòd in bello gradum inferant qui pugnant, aut impigrè gradiãtur: vel à gradiẽdo in bella vltro citroq;, siue ab vibratione hastę qđ Gręci dicũt κραδαίνω: vel ut alii, qa gramine sit ortus, qđ interpretantˀ quia corona graminea in re militari maximę est honorationis.

Feretrius iupiter dictus est à ferendo, quòd pacem ferre putaretur, ex cuius templo sumebant sceptrum per quod iurarent, & lapidem silicem quo fœdus ferirent. Alii cum Acron Cecinensium rex à Romulo victus & infesto telo traiectus esset, eiusq; spolia, Ioui votis nuncupatis, Romulus ad vrbem reuersus dicaret, hoc tropheum Ioui statutum cognomen deo addidit feretrio Ioui à feriendo hostem: est & à ferendo vt antè diximus. Propertius,

Nunc

Nunc ſpolia in templo tua condita cauſa Feretri
Omine quòd certo dux ferit enſe ducem.
Seu quis victa ſuis humeris hæc arma ferebat,
Hinc feretri dicta eſt ara ſuperba Iouis.

Ianus faciendis fœderibus præeſt. Nam poſtquam Romulus &, T. Tatius in fœdera conuenerunt, Iano ſimulachrum duplicis frontis effectum eſt, quaſi ad imaginem duorum populorum. Ganius Baſſus in eo libro quem de diis compoſuit, Ianũ bifrontẽ fingi ait, quaſi ſuperũ atq; inferum ianitorem.

Ouidius in faſtis,
Quicquid vbiq; vides, cœlum, mare, nubila, terras,
Omnia ſunt clauſa noſtra patentq; manu.
Me penes eſt vnum vaſti cuſtodia mundi,
Et ius vertendi cardinis omne meum.
Omnis habet geminas hinc atq; hinc ianua frontẽs,
E quibus hæc populum ſpectat & ille larem.
Vtq; ſedet veſter primi quoq; limina tecti,
Ianitor egreſſus introitusq; videt.
Sic ego proſpicio cœleſtis ianitor aulæ,
Eoas partes heſperiaſq; ſimul.

Eundem quadrifrõtem legimus, quaſi vniuerſa climata maieſtate complexum: Nec mirum ſanè apud aliquos bifrontem, quadrifrontem apud alios eſſe: nam alii præter hæc eum dici deum volunt, in quo ortus eſt & occaſus. Horatius,
Matutine pater, ſeu Iane libentius audis.

Alii anni totius deum, quem in quatuor tempora conſtat eſſe diuiſum: anni autem eſſe deũ illa res probat, quòd ab eo prima pars anni nunc nominatur: Hunc chaos, Patulicum & Clauſium etiam appellauit antiquitas. Ouidius in faſtis,
Me chaos antiqui, nam ſum res priſca, vocabant.
Nomina ridebis modo nanque Patulicus, idem
Et modo ſacrifico Clauſius ore vocor.

Horum duorum nominum ratio hæc eſt, quia bello valuæ eius patent, pace claudũtur. Huius etiã rei hęc cauſa narratur, cũ bello Sabino quod virginũ raptarũ gratia commiſſum eſt, Romani portam quæ ſub radicibus collis viminalis erat, quæ poſtea ex euentu Ianualis vocata eſt, claudere feſtinarent quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquã eſt clauſa mox ſponte patefacta eſt: cumq; iterũ ac tertiò idem contigiſſet, armati plurimi pro limine quia claudere nequibãt cuſtodes ſteterunt, cumq; ex alia parte acerrimo prælio certaretur, ſubitò fama pertulit fuſos à Tatio Romanos, quam ob cauſam qui aditum tuebantur territi profugerunt, cumq; Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam vim torrentium vndis ſcatentibus erupiſſe, multáſque per duellum cateruas aut exutas feruenti, aut deuoratas rapida voragine deperiſſe: ea re placitum vt belli tempore velut ad vrbis auxilium profecto deo, fores reſerarentur. Ianualis porta vt alii perhibent ab Iano dicta, ideóque ibi poſitum iam ſignum, & ius inſtitutum à Pompilio, vt ſcribit in annalibus Piſo,

vt sit aperta semper, nisi cum bellum sit: nusquam tamen traditum est memorię, vt inquit Varro, Pompilio rege fuisse apertam, sed post eius regnum, teste Liuio, T. Manlio cos. bello Carthaginēsi primo cōfecto, bello itē Actiaco finito ab imperatore Cæsare augusto, pace terra marique parta. Hunc autē apud nos Ianum omnibus præesse ianuis nomen ostendit: quod est verisimile, nam & cum claui & virga figuratur, quasi & rector viarum & omnium portarum custos: belli licet geminæ sint. Virgilius in primo æneid.

Sunt geminæ portæ belli sic nomine dicunt
Relligione sacræ & sæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt vectes æternáque ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus.
Has vbi certa sedit patribus sententia pugnæ,
Ipse quirinali trabea cinctúque gabino
Insignis reserat stridentia limina consul,
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes,
Aereaque assensu conspirant cornua rauco.
Hæc & tum æneadis indicere bella Latinis
More videbatur tristesq; recludere portas.

Pactum à pactione dictum auctore Vlpiano, inde & pacis nomen appellatum est: sed est pactum duorum cōsensus atq; conuentio, pactio verò duorum pluriúmve in vnum placitum atq; consensus. Liuius libro sexto ab vrbe condita, Cuius spei moram pati cum fortuna obsessorum non potuisset, confectáque paucitas oppidanorū, opere, vigiliis, vulneribúsq; semper eosdē vrgebat, per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates reliquerant.

Pax significationis notam habet. Virgil. in septimo,
Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyrāni. Pax venia, Idem in iii. ænei.
Sed votis precibusq; iubent exposcere pacem.
Pax propiciatio. Idem in eodem, Exorant pacem diuûm. Pax beniuolētia. Idem in iiii. Pacemq; per aras exquirunt. Pax quoq; teste Prisciano lib. v. tam singulariter quàm pluraliter prolata idem potest significare, sed pluraliter non vtimur, quia auctoritas deficit: quod à grammaticorū principe dictum non parum admiror, maximè cum apud nonnullos & quidem probatos & summa auctoritate præcellentes latina lingua viros, pluraliter prolatū inueniam. Lucretius rerum naturalium libro quinto, Ventorum pauidis paces animasq; secundas.
Varro de vita patrū lib. iii. Animaduertendū primū quibus de causis & quēadmodū constituerunt paces, secundū qua fide & iusticia eas coluerint. Hor. i. epi.
Bella queis & paces longum diffudit in æuum. Idem lib. ii.
Hoc paces habuere bonæ ventique secundi.
Hoc de pacis vocabulo et eius vsu dictum satis sit impræsentiarum. Effectus autem sunt, vt in ea populi proficiant, vtilitas gentiū custodiatur: vt hæc bonarum artiū decora sit mater, hęc eadē mortaliū genus reparabili successione multiplicans, facultates ꝓtendat, mores excolat, tātúmq; boni in se cōtineat vt terrenis in

rebus

rebus nihil gratius ſoleat concupiſci, nihil deſiderabilius, nihil poſtremò melius poſſit inueniri: proinde non ab re poſt triumphos & Romani imperii firmiſſimum ſtatum, D. Veſpaſianus tranquillitatis, pacis & concordiæ templum ędificare decreuit, in quo ea diuitiarum largitate vſus vt omnia in illud phanum collecta eſſent, quorũ viſendorũ ſtudio per orbẽ totũ q ante eũ fuerant vagabantur.

Fœdus lex, nonnunquam pax quæ fit inter diſſidentes, ſic dictum vel ꝙ inter fœdera interponatur fides: vnde Varro, Per hos etiam nũc fit fœdus quaſi fidus. Ennius ſcribit dictum in re militari vel à fœcialibus, id eſt, ſacerdotibus per quos fiunt fœdera, vel ab hyrco vel hœdo, f, litera addita quod veteres in graui ſignificatione ponebant, vt, Sanguine fœdantem quos ipſe ſacrauerat ignes: vel à porca fœde & crudeliter occiſa lapidibus, cuius mors optabatur ei qui à pace reſiliſſet: vnde poëtarum doctiſſimus:

Pòſt inter ſeſe poſito certamine reges
Armati Iouis ante aram paterasq; tenentes,
Stabant & cæſa iungebant fœdera porca.

Arabum in huiuſmodi iungendis fœderibus non porcam ſed interiorẽ manus partẽ iuxta pollicẽ incidere mos fuit, accipereq; ex vtriuſq; veſte filũ, & ex vtriuſq; ſanguine lapides ſeptem in medio iacẽtes perungete, Dionyſiũ ac Dianam inuocantes, hisq; peractis denique hoſpites eos vel amicos nuntiare. Scythæ & Lydi in huiuſmodi ſimiliter, Herodoto teſte, ſe ſauciant hauſtúque mutuo ſanguinis fœdus fulciunt, non ſuo tantũ more ſed Mœdorum quoq; vſurpata diſciplina: bello enim quod geſtũ eſt anno poſt Ilion captũ ſexcenteſimoquarto inter Illyricem Lydum & Aſtiagem Medię regem, hoc pacto confirmata ſunt fœdera. Romanis autem cum Aetolis his legibus fœdus ictum eſt, Imperium maieſtatémque populi romani genus Aetolorũ conſeruato ſine dolo malo, ne quem exercitum qui aduerſus ſocios amicóſque eorum ducet per fines ſuos tranſire ſinito, néve vlla ope iuuato, hoſtes eoſdẽ habeto quos populus Ro. armáq; in eos ferto, bellumq; pariter gerito, perfugas fugitiuos, captiuos reddito romanis ſociíſque, præterq̃ ſiqui capti cũ domos rediiſſent iterũ capti ſunt, aut ſiqui eo tẽpore ex his capti ſunt qui tũ hoſtes erant Romanis cũ inter præſidia romana Aetoli eſſent: aliorũ qui cõparebũt intra dies centũ Corcyræ eorũ magiſtratibus ſine dolo malo tradãtur. Qui non cõparebũt, quando quiſq; primus eorũ inuẽtus erit reddatur. Obſides xl. arbitratu cõſulis romani dato, ne minores duodecim annorum neu maiores xl. Obſes ne eſto prætor, præfectus equitũ, ſcriba publicus, neu quis qui antè obſes fuerit apud Romanos. Cephalania extra pacis leges eſto. De pecuniæ ſumma quam pẽderent penſionibusq; eius nihil ex eo quod cũ conſule cõuenerat mutatũ: pro argento ſi aurũ dare mallent, dare cõuenit: dũ pro argenteis decẽ, aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorũ iuris aliquãdo fuerũt, qui eorũ, T. Quintio, Cn. Domitio coſſ. pòſt eos coſſ. aut armis ſubacti, aut volũtate in ditionẽ populi ro. venerũt, ne quæ eorũ Aetoli recepiſſẽt vel in Aetolia decẽ vrbes agrosq;, Acarnanũ ſunto. Alia etiã inſigni fœderis forma, auctore Liuio, ex decẽ legatorũ ſentẽtia in hæc verba cũ Antiocho cõſcripta eſt, Amicitia Regi cũ populo Romano his legibus & cõditionibus eſto, ne quem

exercitum qui cũ populo Romano sociisve bellũ gesturus erit Rex p fines regni, corúmve qui sub ditione eius erunt transire finito,ne cõmeatu,neu qua alia ope iuuato. Idem Romani sociique Antiocho & his qui sub imperio eius erunt pręstent, belli gerendi ius Antiocho ne esto cum illis qui insulas colunt,néve in Europã transeũdi gratia excedito vrbibus,agris,vicis,castellis. Cis Taurũ montem vsq; ad Tanaim amnẽ, et à valle Tauri vsq; ad iuga qua in Lycaoniã vergit,ne qua arma efferto: ex his oppidis,agris,castellisq; qbus excedat,si qua extulit,quæ quoq; oportebit recte restituito,nec militẽ neu quẽ aliũ ex regno Eumenis recipito, si qui earũ vrbiũ ciuésq; abscedũt regno cũ rege Antiocho vltrà q̃ fines regni eius sunt, Apameã omnes ante diẽ certã redeant: q ex regno Antiochi apud Romanos sociósque sunt,his ius abeundi manendíque esto,seruos fugitiuos,seu bello captos,seu quis liber,captus,aut transfuga erit reddito. Romanis sociisq; elephantos tradito omnes,neque alios parato: tradito & naues longas armamentáque earum,neu plures quàm decem naues,nec vllam quæ plus quàm triginta remis agatur habeto,néve minorem ea: belli causa quod ipse illaturus erit,ne nauigato citra Calicandrum, neu Sarpidonium promontoria , extra quæ si qua nauis pecuniam,stipendium,aut legatos,aut obsides portabit,milites mercede conducendi ex his gentibus quæ sub ditione populi Ro. sunt Antiocho regi ius ne esto,ne voluntarios quidẽ recipiendi,& Rhodiorum sociorúmve quæ ædes ædificiáque intra fines regni Antiochi sunt,quo iure ante bellum fuerũt, eo Rhodiorum sociorúmve finito: si quę pecunię debentur,earum exactio esto: si quid ablatum est,id conquirendi,cognoscendi,repetendíque idem ius esto: si quas vrbes quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit,et ex his prędidia deducito vtíque recte tradantur curato,argenti probi talenta attica xii. milia dato intra duodecim annos pẽsionibus ęquis,talentũ néve minus põdo lxxx. Romanis põderibus pẽdat,& tritici xl. milia modiûm Eumeni regi,talẽta cccl. intra quinquennium dato,& pro frumento quod æstimatione fit,talenta cxxvii. obsides romanis xx. dato, & triennio mutato, ne minores octodenûm annorum,neu maiores quàm quadragenûm: si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho,vim vi arcendi ius esto,dum ne quam vrbem aut belli iure teneat,aut in amicitiã accipiat: controuersias inter se iure ac iudicio disceptẽt: aut si vtrisq; placebit,bello: de Hannibale Pœno & Aetolo Thoante,& Miluna,Symmacho,& Acarnane,& Chalcidẽsibus Eubolida & Philippomene dedendis,in hoc quoque fœdere conscriptum est,vt si quid postea addi immutaríve placuisset,vt id saluo fœdere fieret. Esse etiam tria fœderum genera quibus integrè paciscerentur amicitias ciuitates regésque, apud probatissimos auctores inuenio. Vnum cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset dedita essent,quę ex his habere victor quibúsq; mulctari eos velit,ipsius ius atque arbitrium esse. Alterum cum pares bello ęquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent: tunc enim repeti reddíq; per conuentionem res,& si quarum turbata bello possessio sit,eas aut iuris antiqui,aut partis vtriusque commodo componi. Tertium est genus cum qui nunquàm hostes fuerint ad amicitiam fœciali fœdere integrè iungendã coëant,eos neque dicere, neque accipere leges,id enim victoris

victoris & victi esse: & quanquam auctore Liuio, nulla vetustior fœderis memoria sit, quàm eius quod inter Albanos Romanósque ictum est, Theseum tamen primo fœdera inuenisse. vi. natur. histor. lib. testis est Plinius.

Sancta propriè dicimus auctore Vlpiano quæ nec sacra neq; prophana sunt, sed sanctione quadam sunt confirmata, vt sanctæ leges, sanctione enim quadam subnixæ sunt: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo non sit consecratum.

Sanctum, teste Martiano, est quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. Liuius belli maced. lib. ix. Iam ne à legatis quidem qui iure gentium sancti sunt violandis abstinere insidias positas eundi ad T. Quintium: sanctum autem dictum est à sanguinibus.

Sagmina autem dicebant herbas verbenas quę ex loco sancto carpebantur, legatis proficiscentibus ad fœdus faciendum, bellumq; indicendum. Liuius lib. .i. ab vrbe cond. Iubente rege, sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait, purã tollito: fœcialis ex arce graminis herbã puram attulit. Idem belli punici lib. x. Fœciales cum in Aphricam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatus consultum in hæc verba factum est, vt primos lapides siliquos primasq; verbenas secum ferrent, vt vti Po. Ro. his imperaret ita fœdus ferirent: illi prætorem sagmina poscerent, herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Has etiam herbas legati Po. Ro. solebant ferre, vt ab his defensi atque muniti essent, ne quis eos violaret: sicut legati Gręcorũ ea ferebant quę Ceritia vocabãtur.

Obsides ab obsidio, quia propriè ab obsessis dantur: vel obsides pro obfides, quòd ob fidem patriæ præstandã dantur, teste Festo. Vas idem quod obses à vado dictus, quia dato vade licet abire & vadere: inde vadatus dicitur obstrictus vel sub fidei iussione ambulans, sicut Fenestella ait, Penes quem vadatus amicitiæ nodulo tenebatur.

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nũc hostis perduellio. Varro, Hostis antè eo verbo dicebãt peregrinum qui suis legibus vterentur: nũc dicunt eum quem tunc dicebãt perduellem. Cicero primo officiorum, Ex quo etiam illud animaduerto ꝙ qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, verbi lenitate rei tristitiam mitigante: hostis enim apud maiores nostros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus, indicant duodecim tabulæ, aut statutus dies cum hoste, itémq; aduersus hostem æterna auctoritas, quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum quo cum bellum geras, tam molli nomine appellare? quanquam id nomẽ durius efficit iam vetustas: à peregrino enim recessit, & propriè in eo qui arma contrà ferret remansit. Caius de verborum significatione, Quos nos, inquit, hostes appellamus eos veteres perduelliones appellabãt, per eam adiectionem indicantes cum quibus esset bellum. Vlpianus verò vbi ad legem Iuliam maiestatis, Plane quisquis, inquit, lege Iulia maiestatis reus est, hostili animo aduersum rempub. vel principem animatus est: hostes etiam dicuntur & sunt qui nobis, aut quibus nos publicè bellũ decreuimus, cæteri prædones aut latrones appellantur. Hostire æquare est, hostimentum æquamentum, vnde & hostes dicti sunt quia ex æqua causa pugnam adeunt.

Hecatombe

Hecatombe Iul. capitol. teste, Sacrificium eiusmodi est, Centum arę vno loco cespititię extruuntur, & ad eas centum sues centumq; aues mactabantur. Iam & imperatorum sacrificium fit, centum boues, centum aquilæ, si cętera huiusmodi animalia centena feriuntur, quod quidem etiam Græci quondam fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent.

Hostiæ sacrificia dicũtur quæ antè ab his fiunt qui in hostem pergunt, dictæ ab eo quòd & hostire est ferire. Harum gratia Trebatius lib. i. de religionibus docet esse duo, alterum in quo voluntas dei per exta disquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur, vnde & aruspices animales hostias vocant, vtrunq; hostiarum genus diuino carmine suo Virgil. ostendit, & primò quidem id quo voluntas numinum per exta monstratur, Mactat, inquit, lectas de more bidentes: & mox, pecudumq; reclusis Pectoribus inhians spirantia consulit exta. Alterum id est, in quo hostia animalis dicitur quo his tantũ anima sacratur ostendit, cum facit Entellum victorem Erici mactare taurum, Nam vt exploret animalis hostiæ causas, ipso vsus est nomine, Hãc tibi Erix meliorem animã pro morte Daretis, & vt nũcupata vota significaret, ait, persoluo, quod de voto propriè dicitur: vtq; ostenderet persolutũ diis, significauit dicens, Sternitur, exanimisq; tremens procumbit humi bos. Idem circa hostiam animalem, Sanguine placastis ventos & virgine cæsa Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras, Sanguine quęrendi reditus animáque litandum argolica. Nam cum animam, id est, hostię nomen posuit, & litare, significat sacrificio facto placasse numen.

Victimæ verò sacrificia quæ post victoriam fiunt dictæ sunt, vel quòd vinctæ ad aras ducebantur, vel quòd ictu percussæ victriciq; dextra cadebant: de hoc, superioréq; vocabulo licenter plerũq; cõfidit auctoritas. Ouidius primo fastorum, Victima quę dextra cecidit victrice vocatur, Hostibus à domitis hostia nomẽ habet. De altero tantum. Liuius ab vrbe cõdita xxii, Donec insuper eques cui Ducario nomen erat facieq; noscitans cõsulẽ, inquit, Hic est cũ popularibus suis qui legiones nostras cecidit, agrósque & vrbem est depopulatus: iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœde ciuium dabo.

Postliminium Scæuola. P. filius iunctum esse putat verbũ, vt sit in eo & post & limen, vt quæ à nobis aliena sunt cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanq̃ limine exierint, hinc cũ redierint, pòst ad idẽ limẽ postliminio rediisse videantur.

Præda teste Varrone ab hostibus capta, quòd manu capta, dicta quasi parida.

Manubiæ, vt Q. Asconio Pediano placet, sunt præda imperatoris pro portione de hostibus capta: manubias autem à præda, vt in libris rerum verborumq; veterum scriptum est, in hoc distare existimauerunt, vt sit præda ipsa rerum quę captæ sunt, Manubiæ verò appellatæ sint non præda sed pecunia per quęstorem Po. Ro. ex præda vendita, contracta: per quæstorẽ autem, quod dictum est, oportuit pręfectum ærarii significari, nã cura æraria à quęstoribus ad pręfectos translata est. Liuius ab vrbe cõd. xxxvi. P. Cornelius Scipio Galliã ꝓuinciã sortitus, priusquam ad bellum quod cum Bois gerendum erat proficisceretur, postulauit à senatu vt pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos prætor in Hispania quum esset inter ipsum discrimen pugnæ vouisset, nouum & iniquum po-

stulare

ſtulare eſt viſus. Cenſuerunt ergo quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua vnius ſententia vouiſſet, eos vt idem manubiis ſi quam pecuniam ad id reſeruaſſet vel ſua ipſe impenſa faceret. Eſt tamen nonnunquã inuenire ita ſcripſiſſe quoſdam non ignobiles ſcriptores, vt aut temere aut incurioſe prędam pro manubiis, et manubias pro pręda poſuerint: aut tropica quadã figura mutatione vocabuli fecerint, quod facere conceſſum eſt, ſcitè id periteq; facientibus: ſed qui propriè atque ſignatè locuti ſunt, ſicuti plures, & M. T. auctor diligentiſſimus in oratione quam dixit de lege Agraria, manubias pecuniam dixerunt. In libris quoq; Etruſcorum lectum eſt iactus fulminum manubias dici. Manubies denique dicuntur ornamenta regum, vnde & Petronius Arbiter, Tot regum manubies penes fugitiuum repertæ.

Reſignatum æs dicitur militi, cum ob delictũ aliquod iuſſu tribuni militum, ne ſtipendium ei detur in tabulas refertur: ſignare enim dicebant pro ſcribere.

Aerarii milites ab ære dicti, teſte Varrone, quòd ſtipendia facerent: hinc ipſum ſtipendium à ſtipe dictum, quòd æs quoque ſtipem dicebant: & milites ſtipendiarii ideo quòd eam ſtipem pendebant. Ab eo etiam Ennius, Pœni ſtipendia pendent: ſtipem autem eſſe nummum ſignatum teſtimonio eſt, & pro eo ꝙ datur in ſtipendium militi, et quòd ſpondetur pecunia, quod ſtipulari dicitur.

Pecunia quam belli neruos eſſe non dubium eſt, vt inquit Cic. teſte Varrone dicta, quòd in pecore cum paſtoribus conſiſtebat. Plinius natur. hiſt. xxxiii. Seruius primus ſignauit æs, ſignatúmque nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Caſſi. li. vii. Pecunia à pecudis tergo nominata, Gallis auctoribus ſine aliquo adhuc ſigno ad metalla tranſacta.

Aes alienum miles etiam habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit quod vſum numeratæ pecuniæ pręſtabat, vt de beneficiis libro quinto inquit Seneca.

Denarii quaſi deni, teſte Varrone, quòd denos æris valebãt, ſicut quinarii qui quinos. Victruuius Archi. lib. iii. Noſtri autem primo fecerunt antiquum nummum, & in denario denos æreos conſtituerunt, & ea re compoſitio nominis ad hodiernum diem denarium retinet. Didymus autẽ à decima libella dictum putat. Plinius nat. hiſto. xxxiii. Et placuit denarius pro decem libris ęris, quinarius pro quinque, ſeſtertium pro dipõdio & ſemiſſe: libræ autem pondus ęris imminutum bello Punico primo cum impenſis reſpub. non ſufficeret, conſtitutúmq; vt aſſes ſeſtario pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri, diſſolutúmq; æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis: in triente verò & quadrante as, quadrans antè triuncis vocatus à tribus vnciis. Poſtea Hannibale vrgente, Q. Fabio Maximo dictatore, aſſes vnciales facti, placuitq; denarium xvi aſſibus permutari, & quinarium octonis, ſeſtertium quaternis, ita reſpub. dimidium lucrata eſt: in militari tamen ſtipendio ſemper denarius pro decem aſſibus datus. Nota autẽ argenti fuerunt bigæ atq; quadrigæ, & inde bigati quadrigatiq; dicti: paulò pòſt lege Papyriana hemiũciales aſſes facti. Licinius Druſus in tribunatu plebis octauã partem ęris argento immiſcuit, qui nunc Victorianus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt: antea enim hic nummus ex Illyrico

ex Illyrico aduectus mercis loco habebatur: est autem signatus victoria, & inde nomen Aureus nummus post annum sexagesimum secundum argenteus, aucto re incerto, percussus est, q anno vrbis quingentisimo octuagesimoquinto, Q. Fabio cos. quinque annis ante bellum punicum signatus est, eóque Po. Ro. ne quidem ante Pyrrhum regem deuictum vsus fertur fuisse. Etiam aurei nummi, & argentei, & æreí apud alias gētes vsum & originē Lucanus his verbis expressit.

Primus Thessaliæ rector telluris Ionis
In formam calidę percussit pondera massæ,
Fudit & argentum flammis aurúmque moneta
Fregit, & immensis coxit fornacibus æra.

Nummus, non à numero, nec à Numa Pomp. dictus, sed à nomen quòd principum nominibus prisco more effigietur, vel potius, Aristotele. v. Ethi. teste, ob hoc vocatur, quòd non à natura, sed à lege quæ νόμος dicitur est inductus.

Sestertius teste Prisc. de figuris numerorum & ponderibus, Nummus est duarum semis librarum, vnde sestertius dicitur quasi semistertius: de quo Aruntius, Sestertius olim dupōdius & semis quasi semistertius, quo tempore denarius decussis precium valebat. Varro de lingua latina lib. v. Sestertius quòd semis tertius, dupondius enim & semis antiquus sestertius est. Victruuius lib. iii. archi. Quod efficiebatur ex duobis assibus & tertio semisse, sestertium vocauere. Plinius natur. hist. xxxiiii. Et placuit denarius ꝓ decē libris ęris, quinarius ꝓ quinq;, sestertius pro dupondio ac semisse. Plutarchus in vita M. Antonini xxv. Milia romani decies sestertiūm appellāt. Helius Spartianus in vita Heliogabali, Idem nunquam minus centum sestertiis cœnauit, hoc est, argenti libris triginta.

Talentum quanti sit quia de eo variant scriptores, necessarium existimaui diuersorum auctorum dicta subiicere. Liuius. xxxiiii. ab vrbe cōdita, Ingens numerus bello Punico captiuorū, quorum Hannibal cum ab suis nō redimerētur vænundederat, multitudinis eorum argumētum est quòd Polybius scribit centum talentis eam rem Achæis stetisse, cum quingentos denarios precium in capita quot redderentur dominis statuissent: mille enim ducētos ea ratione Achaia habuit captiuos Italicos. Adiice nunc pro portione quot verisimile sit Gręciam totam habuisse, qua ratione ostenditur sex milia denariorum habere talentum: nam quinquageni denarii pro mille ducentis captiuis dati, colligūtur sexcenta milia denariorum, centum ea ostendit fuisse talēta: centesima autem pars sexcentorum milium, sex milia inueniūtur: denarii autem illo tempore nummi argentei erant, quod in eodem ostendit Liuius, Signati, inquit, argenti lxxxiiii. milia fuere Atticorū Tetradrachma vocant: trium verò denariorum argenti in singulis est pondus. Idem Liuius xxxvii. Ostenditur magnum talētum atticum lxxx. habere libras & paulò plus, cum supradictorum computatio manifestet lxxxiiii. libras & quatuor vnciās habere talentum, quod est sex milia denariorum, Liuius, Talentum ne minus pondo lxxx. Romanis ponderibus pēndebat. Simili modo Aegyptium, vt Varro & Plinius inquit xxxiii. natur. hist. Idem Liuius, Sic decreuit senatus vt non plusquàm ternæ libræ & quaternæ vnciæ singulis desint talentis: & sciendum secundum Liuii computationem, quòd centum Minæ

tum Minæ atticæ quarum singulæ lxxxv. drachmas habent, faciunt talentum magnum: nam minas lx. habet secundum Dardanum: quòd autẽ est magnum & minus ostendit Terentius in Phormione, Si quis daret talentũ magnum. Seneca in x. epist. xxiiii. sestertia, id est, talentum atticum paruum. Priscianus de põderibus, Talentum Atheniense paruum, minæ lx: Magnum, minæ lxxxiii. & vnciæ quatuor. A. Gelius noct. att. lib. iii. Aristotelem quoq; traditur libros paucu los Speusippi philosophi post mortem eius emisse talẽtis atticis tribus: ea summa fit nũmi nostri sestertia duo & septuaginta milia. Idem libro quinto, Equus Alexandri regis & capite & nomine bucephalus fuit: emptũ Cares scripsit, talentis. xiii. et regi philippo donatum, æris nostri summa est sestertia. ccc xii. Seruius autem in cõmento. v. æneid. Talentum secundũ varias gentes variũ pondus est. Apud Romanos est septuaginta librarum, sicut Plautus ostẽdit in Mustel. qui ait duo talenta esse. cxl. libras. Legimus etiam talentum esse paululum: nam Homerus in ludis funebribus Patrocli vltima pręmia dicit duo talenta, quod cogit nos aliquid minimum intelligere: nam sicut primus victor bouem accepit, consequens non est vt dicamus quòd vltimus magnum accepit.

Pondo singulari numero caret teste Foca. Dicimus tamen duo pondo, tria pondo, non bina pondo, aut terna. Quintilia. lib. primo instit. Quid quòd quędam singula proculdubio vitiosa sunt, iuncta sine reprehẽsione dicuntur: nam duo, tres, & pondo diuersorum generum sunt. Barbarismi autem duo pondo, & tripondo vsque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messala confirmat, & idem est duæ, tres, quatuor libræ quod duo tria & quatuor pondo, vt quidam volunt, & ex multis colligitur, quod quidam auctores non vsquequaque probant. Liuius. xxii. lib. Argenti pondo bina & sex libras in militem præstaret. Idem libro tertio, Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in capitolio Ioui donum dedit.

Spolia cum propriè ea tantum sint quibus hostis spoliari potest, vt lorica, vel vestis, abusiue tamen spoliũ dicitur quicquid ab hostibus tollitur. Liuius, Marcellus captis Syracusanis cum cætera in Sicilia tanta fide & integritate compo suisset vt non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem Po. Ro. augeret, ornamenta, signa vrbis, tabulásque quibus abundant Syracusę Romam deuexit, hostium quidem illa spolia & parta belli iure, cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra prophanáque omnia vulgo spoliandi, factum est.

Opima spolia sunt quæ dux duci detrahit, dicta ab ope, vt inquit Varro, vel ab opere vt alii ferunt, & quidem doctissimi, cum sit opus egregium & clarissimum, belli ducem parem sibi ductorem superare.

Exuuias, & spolia, & hominum tegmina, aut vestes dici posse, Virg. autor est, Exuuias, inquit, indutus Achilli: & cum de serpente in Geor. simili modo, Compositis nouus exuiis nitidaq; iuenta Iuuoluit. & Lucretius,

Nam sæpe illorum spoliis volitantibus auctus.

Excubiæ diurnę sunt, vigiliæ autem nocturnę, quas primo Palamedes Troiano bello auctore Pli. natur. histo. vi. inuenisse traditur.

Induciæ

Induciæ quid sint duobus modis M. Varro in libro historiarũ qui est de bello & pace diffinit, Induciȩ, inquit, sunt pax castrensis paucorum dierum. Idem alio in loco, Induciæ, inquit, sunt belli feriæ sed lepidæ magis atque iocundȩ breuitatis. Vtraque diffinitio quàm plana aut approbata esse videtur. nam neque pax est induciæ, bellum nanque manet, pugna cessat, nec in solis castris, nec paucorum tantum dierum induciæ sunt. Quid enim dicemus, si induciis immensum aliquid factis castris concedatur, nónne ideo induciæ non sunt? aut rursus quid esse id dicemus quod in primo annali Quadrigarii scriptum, Cn. Pōtium Samnitem à dictatore romano sex horarum inducias postulasse? Quid esse id dicemus quod à Liuio ab vrbe cond. x. scribitur, Tres validissimæ vrbes Etruriæ captȩ, Volscum, Perusia, Aretium pacem petiere, & vestimentis militum frumētoq; pacti cum cōsule vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt? Quid illud quoq; eiusdē libro primo, Eaq; clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt, agri parte mulctatis in centum annos induciȩ datæ, si induciȩ tantum paucorum dierum appellādæ sunt? Grȩci autem significantius consignantiusq; cessationem illam pugnæ dixerunt: nam quòd eo tempore non pugnetur & manus cohibeantur ἐκεχειρίαν appellauerūt: sed profecto id non fuit Varroni negotium vt inducias superstitiose diffiniret, & legibus rationibusq; omnibus diffinitionum inseruiret. Induciarũ autem vocabulũ qua sit ratione factum, ex multis quæ iam legimus, probabilius id quod dicam videtur, Inducias sic dictas arbitror quasi tu dicas indicta ocia, vt in diem certum, vel in certum tempus non pugnetur nihilq; incommodi detur, atque is dies, idve tempus vbi venit, inde vti iam pugnetur, idcirco ex his quibus dixi vocibus, quasi per quēdam coitum & copulam nomen induciarum connexum est. Aurelius autem Opilius musarum lib. i. Induciæ dicuntur, inquit, cum hostes inter sese vtrinq; alteri ad alteros impunè & sine pugna ineunt: inde ab eo inquit nomen esse factum videtur, quasi iniæ. Has Lycaonem inuenisse Troiano bello auctor est Plinius. vi. natur. histo.

Suppetiæ illa sunt auxilia quæ maxime petuntur ab aliis, quæ præcipuè dantur iis qui sub aliorum detinentur potestate. Suppetias etiam, auctore Fabio Placiade, auxilium vel adauxilium dicimus. Meuius in tragœdia Herculis, Ferte inquit suppetias optimi milites. Suetonius de Vespasiano, Legatum insuper Syriȩ consularem suppetias ferentē rapta aquila fugauerūt. Plautus in Epid. Sed memento si quid sæuiunt senes, suppetias mihi non sorori ferre. L. Apuleius libro sexto metam. Et occipit statim clamans vlulatibus auxilium validioris manus implorare, sed frustra fletibus tumultum commouebat: quippe cum nullus afforet qui suppetias ei ferre posset, nisi sola virgo illa captiua. Augustinus. viii. de ciuitate dei. Qui huic deferunt petitiones nostras, inde referunt deorum suppetias ad auxilium. Cæs. xii. commen. Et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire. Idem in eodē, Suisq; rebus timens elephantisq;. xxx. relictis suis finibus oppidisq; suppetias profectus est. Idem quoq; in eodem, Atque suis fugientibus suppetias ire contendit.

Stringa castrense vocabulum, interuallum turmarũ in quo equi stringuntur: vel

vel stringæ appellantur ordines rerum inter se continuatæ collocatæq; à stringendo dictę, vnde & strigosi nominantur, vt aiunt, corpore macilenti: vel strigosus apud veteres morbus dicitur iumentorũ, qui corpora stringit, aut fame, aut alterius vitii causa quasi stringosus. Masurius Sabinus lib. xxvii. Cēsores, inquit, P. Scipio Nasica, & M. Pompilius cum equitũ cēsum agerent, equum nimis strigosum & male habitũ, sed equitem eius vberrimũ & habilissimum viderunt. Liuius. xxvii. Moram pugnæ attulit, φ Hasdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostium notauit, quæ antè nõ viderat, & strigosiores equos, multitudoq; maior solito visa est. Stringere in re militari etiã nudare est, vnde ensem strictũ, id est, nudatum dicimus. Liuius ab vrbe cond. vii. Pilóq; posito, stricto gladio in hostẽ impetũ facit. Idem in nono, Fluctuantemq; & instabilem aciem reddẽte grato clamore, strictis gladiis hastati, & principes inuadãt. Suetonius de Cæsare, Vtq; animaduertit vndique se strictis pugionibus peti, toga caputobuoluit.

Defendere & offendere non ex vulgari consuetudine, sed admodũ propriè & latine accipienda: & eorũ alterũ significat incurrere in aliquid & incidere, alterũ est auertere atq; depellere: quod hoc in loco à Quinto Claudio dicitur, Cum à Pœnis, inquit, hostes defendebãt facillime. Cernere dicebant antiqui cũ aliqui pugnarent inter sese de re aliqua quã quisq; suã diceret, Virg. Ingentis genitos diuersis partibus orbis Inter se coiisse viros, & cernere ferro: quod nunc clarissimo teste ad Luciliũ Seneca, Decernere dicimus, simplicis illius verbi vsu amisso.

Recipere recuperare vel periculo liberare. Cicero in Catone, Nã nisi tuã amisisses, ego nunq̃ recepissem. Virg. Frugésq; receptas, & torrere parant flãmis. Receptus is dicitur quò se exercitus recipit, vnde & signa receptui canere dicuntur. Liuius. xxxvii. ab vrbe cond. Coactus ergo periculo militũ prætor, receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentibus desperatione ac rabie.

Prandium tametsi ex græco est ductũ, cũ meridianũ cibum cœnã vocarent, negare nõ possum aliũde à plerisq; dici, & à parãdo maximè, quasi parãdium, quòd milites siue bellatores ad bellũ vel pugnam paret: huic rei argumentum est præter auctorem comprobatũ vetus illud Leonidæ elogiũ: Hic enim Lacedæmoniorũ dux clarissimus cũ esset in bello aduersus Xerxem, quod supremũ sibi atq; hostibus fuit, cũ sexcentis suis famosissima illa incitamenta dixit, Prandete commilitones tanq̃ apud inferos cœnaturi. Cato in quinto orig. Exercitũ suum pransum, paratum cohortatus eduxit foras atq; instruxit.

Sub pileis seruos vęnum solitos ire, quorũ nomine venditor nihil pręstaret, Cęlius Sabinus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quòd eiusmodi conditionis mancipia insignita esse in vendendo deberẽt, vt emptores errare & capi non possent: neq; lex vendẽdi operienda esset, sed oculis iam perciperẽt quodnam esset iam mancipiorũ genus, sicuti, inquit, antiquitus mancipiorũ iure belli capita coronis induta veniebãt, & iccirco dicebãtur sub coronis vęnire: namq; vt ea corona signum erat captiuorũ vænalium, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos vænundari, quorum nomine emptori venditor nihil pręstaret. Est etiam alia rationis opinio cur dici solitum sit, Captiuos sub corona vænundari,

dari, quòd milites custodiæ causa captiuorum vænalium greges circundarent, eáque circunstatio militum, Corona appellata sit: enimuero id magis verum est quod supradixi, quod Cato in libro quem composuit de re militari docet. Catonis verba hęc sunt, Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quàm re male gesta coronatus væneat. Iustinus epit. Trog. Pomp. xxxiiii. Vrbs ipsa Corinthus diruitur, populus omnis sub corona venditur, ne hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur, serui ex eo deinde appellati de hominum statu Floro auctore, quòd imperatores captiuos vendere iuberent, & per hoc seruare neq; occidere solerent. Augustinus ciuitatis dei libro vndeuigesimo, Origo autem vocabuli seruorum in latina lingua inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli possent occidi à victoribus conseruabantur, seruiq; fiebant à seruando appellati, sub hasta captiui væniebant, hastæq; subiiciebantur ea quæ publice vænundabant. Liuius ab vrbe cond. iiii. Hostes præter senatores omnes vænundati sunt. prędæ pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita, partem sub hasta dictator vendidit. Sub iugum mitti dicuntur hostes, cum duabus hastis in terrã defixis tertiaq; superligata inermes, discinctis pectoribus terrã tenus sub ea transire coguntur. Liuius ab vrbe cond. ix. Siquidem etiam quod quibusdam in annalibus inuenio, Pontius Herennius Samnitum imperator vt expiaret consulis ignominiam, sub iugũ cum cæteris est missus. Sub vitem præliari dicuntur milites, cum sub vinea militari pugnant. Lucilius, Neque prodire in altum, præliari procul sub vitẽ. Sub vitem hastas iacere est, cum eas sub manu miles sursum mittit. Lucilius, Vt veles bonus sub vitem qui submisit hastas. Sub vineam iacere dicuntur milites, cum centurionibus astantibus iacere coguntur sudes.

Deditio est quando victi hostibus se tradunt. Spontanea traditio, in qua rex si Liuio credimus, interrogabat, Estisne vos legati oratorésque missi à populo Collatino, vt vos populúmq; Collatinum dederetis? illis annuentibus, tum rex, Estne populus Collatinus in sua potestate? ita esse illis denuò respondẽtibus, subiungebat rex, Deditisne vos populumq; Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia in meam populiq; Ro. deditionem? cum omnia hæc illi dederent, tunc ille demum, At ego recipio: & hæc secundum veteres in re militari deditionis formula.

Victoria dicta, ꝙ vi, id est, virtute adipiscatur: nam victoria dolo quæsita turpis est, & apud veteres maximi habebatur. Iustinus epit. Trog. Pom. xv. Et vt apparet, nõ odii sed dignitatis gloria accensos, donis, muneribusq; inter ipsa bella contendebant: tanto honestius tunc bella gerebant, quàm nunc amicitiæ coluntur. Hanc quoque victoriam & virginem & deam communem cum Bellona & Marte finxit antiquitas, ꝙ hi in bello vtriq; parti possent fauere. Claudianus,

Ipsa duci sacras victoria panderet alas,
Et palma viridi gaudens & amica tropheis,
Custos imperii virgo quæ sola mederis
Vulneribus nullumq; doces sentire laborem.

Tibullus elegiarum scriptor,

Ecce super fessas volitat victoria puppes,
Tandem ad Troianos diua superba venit.
Ouidius viii. metamorph.
Et pendebat adhuc belli fortuna diuq;
Inter vtrumque volat dubiis victoria pennis.

Armilustrum teste Varrone ab ambitu lustri, locus, id est, circus maximus, dictus q circũ spectaculis ędificatus ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferretur pompa & equi currerent & ludentes ancilibus armati: lustrũ autem, vt idem inquit, nominatum tempus quinquennale, à ludendo, id est, soluendo, quòd quintoquoq; anno vectigalia, & vltro tributa per censores persoluebantur.

Armamentarium, vbi tormenta, & arma, & tela quæcunque sint illa, ponũtur ac seruantur. Liuius xxxi. Aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis iniectus erat, conflagrauerunt, & tota regia & armamentariũ cũ ingenti apparatu machinarũ, & tormentorum. Idẽ vigesimonono, Tormẽta machinasq; aduexerat secum, & ex Sicilia missa cum cõmeatu erant, & noua in armamentario multis talium operum de industria inclusis, fiebant.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Decimus.



De Militari cultu qui pro consuetudine gẽtium & inuentu hominum uarius reperitur. Cap. I.



RElatis in militiam honore pub. dignis, Sigismũde Pandulphe, & p virili mea eorum ac totius exercitus muneribus expressis, sui singuli cultus ornamenta reddemus, & primo quidem quæ à maioribus circa hoc tradita sunt ornamentorum genera, armorum deinde, tormentorum, machinarumq; rationes, materias, genera, species, & formas: signa porro cognoscendi in bellis quę superiori etiam tempore in vsu fuere, & intellectum & significationẽ quampiam videãtur habere. Gradus igitur honorum ordinumq;, ac magistratuum diuisiones habitus ipse sęcernit, qui pro consuetudine gentium & hominum inuentus varius reperitur. Apud Romanos toga vestis erat qua primum sexus omnis & omni tempore interdiu & noctu vteretur, siue sicut in consuetudine habebatur quia in foro amicirentur, & à tegendo dicta quòd exterior ac longa vestes alias tegeret. Eius forma rotũda erat & fusiore & quasi inundãte sinu, & sub dextro veniens super humerum sinistrum obuoluta ponebatur, vt in operimentis simulachrorum Romæ est aspicere, vtq; à Valerio Maximo de Scipione Nasica in Mutium Scæuolam literis traditum est, Quoniam, inquit, consul dum iuris ordi

nem ſequitur,id agitur vt cum omnibus legibus romanum imperium corruat, egomet me priuatus voluntati veſtræ ducem offero : ac deinde læuam manum apertæ togæ circundedit,ſublataq; dextra proclamauit, Qui rempublicam ſaluam eſſe vult,me ſequatur.

Toga candida eademq; cretata,in qua cādidati,ideſt, magiſtratum petentes ambiebāt,addita creta quo candidior inſigniorq; eſſet,vtq; magiſtratuū huiuſmodi cōpetitores innocentes viderētur ex habitu & nō per ambitionē velle magiſtratus expoſcere . Gabinus cinctus eſt toga ſic reiecta vt vna eius lacinia reuocata hominē cingat. Hoc autem veſtimenti genere vtebatur conſul bella indicturus,ideo quia quum Gabii Cāpaniæ ciuitas ſacris operaretur bellum ſubitò euenit , tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ad bella profecti victoriam adepti ſunt: vnde is ortus eſt mos. Virgilius,Ipſe quirinali trabea cinctúque gabino Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul.

Toga palmata ea dicebatur qua triumphātes & qui palmā meruerūt vtebantur: vocatur & toga picta eo q̄ victorias cum palmis intextas haberet. Hanc palmatam tunicā & togam pictam,vt inquit Iulius Capitolinus,Gordianus ſenior primus Romanorū priuatus ſuam propriam habuit,cum ſuperiori tempore etiam imperatores de capitolio acciperent, vel de palatio . Prætexta & toga picta quæ inſignia quondā magiſtratuum Etruſcorum erant,primus Tullus Hoſtilius rex Romanorū tertius, debellatis Etruſcis vt Romæ haberentur inſtituit,ſed prætextam illo ſæculo puerilis non vſurpabat ætas: erat enim,vt cætera quæ enumeraui,honoris habitus,ſed poſtea Tarquinius Demarathi exulis Corinthii filius Priſcus, quē quidam Lucinonē vocatū ferunt, rex tertius ab Hoſtilio,quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphū, quo bello filiū ſuum annos xiiii. natū quòd hoſtem manu percuſſerat,& pro concione laudauit, & bulla aurea prætextaq; donauit,inſigniens puerū vltra annos fortem præmiis virilitatis & honoris. Alii putāt eūdem Priſcum,cum is ſtatum ciuiū ſolertia prouidi principis ordinaret,cultū quoq; ingenuorū puerorum inter præcipua duxiſſe,inſtituiſſeq; vt Patritii bulla aurea cū toga cui purpura prætexitur vterētur,dūtaxat illi quorum patres currulē geſſerāt magiſtratū,cæteris autē vt prætexta tantū vterētur indultū, ſed vſq; ad eos quorū parētes equo ſtipēdia iuſta meruiſſent : libertinis verò nullo iure vti prætextis licebat,ac multo minus peregrinis quibus nulla eſſet cū Romanis neceſſitudo, ſed poſtea libertinorū quoq; filiis prætexta cōceſſa eſt ex cauſa tali,quā M. Lælius augur refert,q bello punico ſecūdo duumuiros dicit ex ſenatuſcōſulto propter multa prodigia libros Sibyllinos adiiſſe,et inſpectis his nūtiaſſe in capitolio ſupplicādum,lectiſterniūq; ex collata ſtipe faciendū,vt libertinæ quoq; quæ lōga veſte vterētur in eā rē pecuniā ſubminiſtraſſent. Acta igitur obſecratio pueris ingenuis,iteq; libertinis,ſed et virginibus, patrinis matriniſq; pnūciātibus carmē,ex quo conceſſum vt libertinorū quoq; filii q ex iuſta dūtaxat matrefamilias nati fuiſſent, togā prætextā & lorū in collo p bullæ decore geſtarēt. Valerius Flaccus ait,Cū Po. Ro.peſtilētia laboraret,eſſētq; reſpōſum,id accidere q̄ dii reſpicerēt anxiā vrbem fuiſſe ob nō intellectum oraculum , eueniſſetq; vt in Circenſium die puer de cœnaculo pompā ſuperne diſpiceret & patri

referret

referret quo ordine secreta sacrorum in arca Pilentia cõposita vidisset: qui quũ rem gestam senatui nuntiasset, placuisse velari loca ea qua pompa veheretur, atq; ita peste sedata puerũ qui ambiguitatem sortis absoluerat, togę prætextæ vsum impetrasse. Vetustatis peritissimi referũt in raptu Sabinarum vnam mulierem nomine Hersiliã dũ adhęreret filię simul raptam, quam quũ Romulus Osco cuidam ex agro latino qui in asylũ eius confugerat virtute conspicuo vxorẽ dedisset, natum ex eo puerum antequam vlla alia Sabinarum partum ederet, eumq; quòd primus esset in hostico procreatus, Oscum Hostilium à matre vocitatum, & eundem à Romulo bulla aurea ac prætextæ insignibus honoratum: is quum raptas ad cõsultandũ vocasset, spopondisse fertur se eius infanti quæ prima sibi ciuem romanũ esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quã inspicientes, ita demum se homines cogitarent si corde pręstarent, togãq; prætextam his additam vt ex purpuræ rubore, ingenuitatis rubore tegerentur.

Paludamẽtum vestis quæ nunc chlamis dicitur insigneq; pallium ducum & imperatorum, albo vel colore sanguineo purpureum & auro distinctum. Hoc belli tempore imperatores indui mos erat, proinde teste Varrone sic dictũ quòd eo indutus palàm faceret bellũ futurũ. Paludati armati et etiam ornati, omnia enim militaria ornamenta paludamenta vocabant.

Trabeæ vestes regiæ: harum tria esse genera Suetonius in libro de genere vestium auctor est, vnũ purissima purpura, tãtum diis sacratũ: aliud regiũ, quod est purpureum, habet tamen albi quippiam: tertium augurale, croceo & purpura.

Læna vestimentũ militare quod super omnia vestimẽta sumitur, & ꝙ de lana sit, teste Varrone, sic dicitur: quidã Thuscè appellatã existimãt, quidã gręcè, quã chlenam dicunt: obbas non lęnas, sed chlenas esse ait: cuiusmodi enim vestis genus, quóve colore sit ostendit his verbis Maro, Tyrioq; ardebat murice lęna.

Sagum, sagam, siue sagulum, vestem breuem & idoneam bello constat ac militiæ. Liuius lib. octauo ab vrbe cond. Non omnia sagulo regali amictus, centurionibus item manipulariũ militum habitu ductis, ne ducẽ circumuenire hostes notarẽt perlustrauit. Liui. xxi. de Hannibale, Multi sæpe, inquit, militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesq; militum cõspexere, vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. Sunt & qui militare pallium quadratũ, & à Gallorum sagacitate cõtra aëris intemperiem inuentum sic dictum appellant.

Penulam militare pallium, pendentibus cum fimbriis, sic dictam quidam volunt, quòd à Pœnis initium habuerit qui tali veste maximè vtebantur. Seneca ad liberalem de benefi. lib. v. Meministi quidem sub quadam arbore minimum vmbræ spargente quum velles residere feruentissimo sole, et esset asperrimus locus in quo è rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus, penulam suam substrauisse. Spartianus in vita Adriani, Penulis vti tribuni plebis pluuiæ tempore solebant, imperatores autem nunquam: vnde imperatores sine penulis à togatis videntur. Helius Lampridius in vita Alexandri Seueri, Penulis intra vrbem frigoris causa vt senes vterentur permisit, quum

id vestimenti genus semper itinerarium aut pluuiale fuisset. Iuuenalis in primo,
Scilicet hoc fuerat, propter quod sæpe relicta
Coniuge per montem aduersum gelidasq; cucurri
Exquilias, fremeret sæua cum grandine vernus
Iuppiter & multo stillaret penula nymbo.
Lacerna pallium fimbriatum quo olim soli milites vtebãtur, vnde in distinguẽda castrensi vrbanaq; turba hos togatos, illos lacernatos vocabãt, indeq; lacernę quasi amputatis fimbriarum capitibus dictæ.
Mastruca, vt Consentius inquit, est Sardorum vestis quę fit ex pellibus ferinis, sic dicta, vt quidam volunt, quasi monstruosa: quia quisquis ea induitur, quasi fera monstratur. Cic. pro Scauro, Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastruca mutauit ex industria: quod sardum illudens Cic. mastrucam dixit teste Quintiliano.
Stragulas vestes pellicias nonnulli licet habeant, veluti etiam Sarmatarum populi qui pellibus teguntur, nec dubium sit, vt Labeo inquit, quin stragula vestis sit omne palliũ, magnopere me mouet Pomponii & Cassii multorúmq; auctoritas, vt stragula vestis sit nec sordida quidem sed preciosa, vt Liuius bel. macedonici. libro iii, Quum tibi, inquit, viro liceat purpura in veste stragula vti. Idem in eodem lib. ix. Luxurię peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in vrbẽ est, lectos auratos, vestem stragulam preciosam. Cicero in Verrem actione iiii. Dicebat scyphorum paria complura, hydrias argẽteas, preciosam vestem stragulam. Valerius maximus lib. iiii. Age, si quis hoc sæculo vir illustris pellibus pro stragulis vtatur. Horat. secundo sermonum
Vnumdeoctoginta annos cui stragula vestis.
Rectius tamẽ & propriè magis arbitror, Varrone opulentissimo teste, vbi de culcitra loquitur, in lingua latina, quicquid insternebant à sternendo stragulum appellari. Seneca lib. episto. xv. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra: ex duabus penulis altera stragulum, altera opertoriũ facta est. Val. Martialis in apophoretis,
Stragula purpureis lucent villosa tapetis.
Stragulas etiam & Basionica, quæ equis insterni solẽt puto vestes esse. Est sua etiam apud Lacedæmonios tunica quã nonnulli Puniceam dicunt, nonnulli Coccineam. Hanc ab his repertam constat ad celandum coloris similitudine sanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplanti aduersario animus augesceret. Hac sub consulibus Romani vsi sunt. Vnde solebat etiam pridie quàm dimicandum esset ante principia præponi, quasi admonitio & indicium futuræ pugnæ esset, quod ita esse Plutarchus in vita Fabii Maximi auctor est, Hannibali, inquit, quum apud Aufidum fluuiũ castra haberet prope Cannas, orto die extemplo belli signum extulit: nam erat rubra quędam vestis supra consulis tentorium protensa, quare Carthaginenses prospecta imperatoris romani & audacia & copiarum multitudine, quum ipsi haud ad medium numerum attingerẽt, principiò ingenti trepidatione perculsi sunt. Idem in vita Pompeii, Tum Cæsar exoptatum inquiens aduenisse diem in qua cum viris non cum inedia, non cum egestate pugnandum esset, extemplo coram contubernio tunicam rubram poni

poni iussit: hoc enim Romanis pugnæ signum erat.

De armis & unde dicta sint, *Cap.* II.


E ipsa, nunc graui labore monemur armorum species vniuersas, instrumentorum, tormentorumq́ muralium ignorātibus circumscripte monstrare. & quoniam sua cuiq; gentiū placita sunt, & artificum recentia ingenia, nouis semper inuentis gaudent, proinde singula pro virili nostra prosequemur, nusquam ingeniis hominum præscribentes, quin liceat cuique & referre quæ viderit, & suis inuentis gratulari. Arma vt inquit Cic. tuscula. lib. primo, membra militis esse dicuntur: quæ quidem ita gerūtur aptè, vt si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis vt mēbris pugnare possint. Lucretius libro quinto de rerum natura.

Arma antiqua, manus, vngues, dentesq́ fuere,
Et lapides, & item syluarum fragmina rami,
Et flammæq́ ignes, postquam sunt cognita primùm,
Posterius ferri vis est ærisq́ reperta,
Et prior ęris erat quàm ferri cognitus vsus.

Arma, Vlpiano teste, sunt omnia tela, hoc est, fustes & lapides, nō solum gladii, hastę, & frameæ, id est, rompheæ. Caius de verborum significatione, armorum appellatio non vtique scuta & gladios significat, sed fustes & lapides: & quoniam his arceri potest hostis, arma ab arcendo dicta censeri possunt: vel arma dicuntur ab armis propriè, id est, humeris dependentia, vt scutum, gladius, pugio, sica, cū ea quibus ꝓcul præliamur tela dicātur. Cic. pro Au. Cecinna, Armatos, si latine loq volumus quos appellare vere possimus? opinor eos qui scutis telisq́ parati armatiq́ sint. Quid igitur? si glebis, aut saxis, aut fustibus aliquem de fundo pręcipitem egeris, iussusque sis quem hominibus armatis deieceris restituere, restituisse te dices? Verba si valent, si causę non ratione sed vocibus pōderantur, me auctore dicito, vinces profectò non fuisse armatos eos qui saxa iacerent, quæ de terra ipsi tollerent, non esse arma cespites neq; glebas, non fuisse armatos eos qui prętereuntes ramum defringerent arboris, arma esse suis nominibus, alia ad nocendū, alia ad tegendum, quæ qui non habuerint, eos inermes fuisse vinces.

De armis quibus tegimur. *Cap.* III.


E his igitur quibus tegimur primo dicendū, nec temerariū superioris temporis patrium quendam Gallorum morem tuum est imitari, qui corporis viribus fidentes, tanquam gloriosius dimicaturi, nunq̄ nisi in pugna nudabantur, nudiq́ versabātur in acie, vnde multa pericula probatissimis contigerunt. Arma igitur quibus tegimur sunt cassides, tunicæ varii generis, clypei & id genus plurima. Ferrum autem in arma cōuertere, & armis corpus tegere, sunt qui Mineruæ, sunt qui Iouis, Thessaliæ regis ferant inuentum.

Silæ galeę dictę sunt à similitudine Sili: Silus enim, vt Festo placet, nasus appellatur sursum versus atque repandus. Est autem galea, quam Curetes reperisse perhibent, teste Diodoro, crista capitis de corio, quū sit cassis de lamina: dictaq́ galea, vt inquit Varro, à galero quo multi antiquorum vsi sunt: conum curuaturam

turam galeæ quæ in ea præeminet dicimus,super quã cristę sunt. Virg.iii.æneid.
Et conum insignis galeæ,cristasq; comantes.
Buccula galeæ pars est. Iuuenalis in iii.
Et fracta de casside buccula pendens.
Comantẽ autem galeã quoq; legimus aut cristatam, q de caudis animaliũ habeant cristas: vt,Cristaq; hirsutus equina: aut comas habentẽ. Statius,Non ergo in terga comantes Abãtiadas: & ibi deinde,Comantẽ Androgei galeam. Simili modo qui se de velocitate iactabãt,pinnas in galea sua ponebant, in signum velocitatis,quas deuictis hostibus auferentes,collo suo in signum victorię suspẽsas ferebant,maiorémq; illis rapiendo professi velocitatẽ, Pinnirapi appellati sunt. Iuuenalis in primo, Inter Pinnirapi iuuenes,iuuenésque lanistæ.

Torques colli induuias & ornamenta, tam masculino genere quàm fœmineo idoneos quosdam,& præ cæteris illustres latinæ linguæ auctores protulisse inuenimus. Ouidius primo fastorum,
Ex vno quidam celebres,aut torquis adempti.
Tul.iii.officiornm,Atq; T.Manlius is est qui ad Anienem galli quẽ ab eo prouocatus occiderat,torque detracto,cognomen inuenit. Liuius libro vii. ab vrbe condita,Iacens inde corpus ab omni alia vexatione intactum,vno torque spoliauit quem respersum cruore,suo collo circundedit. A.Gellius noct. atti.lib.ix. Vbi eum euertit,caput pręcidit,torquem detraxit, eam sanguinolentam sibi in collum imponit. Hieronymus in expositione Danielis.ii. Rem quidem facio ridiculam, vt in expositione prophetarum de verborũ generibus quasi grammaticus disputem: sed quia à quodam nihil sciente, & omnia pollicente reprehẽsus sum,quare torquem fœmineo genere transtulerim,breuiter annotabo quòd Cic. in Mario Torquẽ genere fœmineo,Titus Liuius masculino dixerunt.

Armillas ex armo quas viri militares ab imperatoribus donati gerũt, dictas esse existimant q antiqui humeros cum brachiis vocabãt armos,vnde arma ab his dependentia sunt vocata: & sunt armillæ humeralia siue ornamenta brachiorum,in circulorum modum,quæ græcè dicuntur βραχιονιστῆρες. A. Gellius noct. atti.lib.nono, Quos inter gallus quidam nudus, præter scutum & gladios duos, torque atq; armillis decoratus processit. T.Liuius, Additur fabula quòd vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo gemmatosq; annulos habuerunt pepigisse eam q in sinistris manibus haberent. Ouidius ii. fastorum,
Fregerat armillas non illa ad brachia factas.

Cæstus quũ pugilum arma significat et quartæ est formæ, coriũ est cũ plũbo insuto rigentiq; ferro, quo manus suas & brachia pugiles muniunt & vinciunt, & apud plurimas nationes, maximè Sauromatas,se inuicem pugnãdo cædunt, vnde & cæstus nomen inditum. Cicer.ii.Tusculan. Pugiles etiam quum feriunt aduersarium,in iactandis cæstibus ingemiscunt, non quòd doleant animóq; succumbant,sed quia in profundenda voce,omne corpus intenditur,venítq; plaga vehementior. Virgi.in quinto,Sic deinde locutus,
In medio geminos immani pondere cæstus,
Proiecit quibus acer Erix in prælia suetus,

Ferre

Ferre manum,durique intendere brachia tergo.
Obstupuere animi, tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferróque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares,longeq; recusat, Idem in eodem,
Magnanimúsque Anchisiades & pondus,& ipsa,
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos, Idem in eodem,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus vterq;,
Brachiáque ad superas intentus extulit auras.
Adduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiscéntque manus manibus pugnámque lacessunt.
Idem in eodem, Durósque reducta,
Librauit dextra media inter cornua cæstus,
Arduus effractóque illisit in ossa cerebro.
Et didici quonam Pœni arma rotatu, Statius,
Quo massagetæ sua bella cient,quo turbine cæstum
Sauromatæ.

Isculponeas etiam dici voluerunt cæstus plumbo illigatos,vt & Neuius in Philēporo comœdia, Isculponeis bactuēda huic sunt latera plūbo. Plautus in Cassina,simili modo ait,Melius Isculponeis qbus bactuatur tibi os senex nequissime.

Pectorale ferreum pectoris tegimen. Pli. na. hist. xxxiiii. Fecit & Spurius Camillus Iouem qui est in capitolio,victis Samnitibus sacrata lege pugnantibus, è pectoralibus eorum ocreísque & galeis.

Thorax humanum pectus propriè, vel eius eminentior pars est. Plinius.xxvi. na. histo. Hyssopi quinque rami cum duobus rutę & ficis tribus decoctis thoracem purgant.Cęterum pro eo quod ferreum est,& quo velatur pectus & corpus, nonnunquam ponitur. Plutarchus in vita Luculli, Erat ipse thoracem ferreum indutus, splendidum atq; squamosum, quo super punicā gestabat ephestridem.

Tunicas quibus nudū tegitur corpus pro vsu & existimatione pleriq; varias habent, serico vel bysso plurimis plicaturis impenetrabiles audio. Alii spumam ferri solutam in puluerē,& plicaturis iniectā,omnē ferri aciem repellere dicunt: nonnulli thuris puluerem probant,eo modo congestum:corium apud alios ceruinum succo maceratum, probari maxime comperio. Lanas denique aceto coctas ferro resistere in naturali historia auctor est Plinius. Proinde milites nullum prędidium habētes in gladio, totum subsidium in huiusmodi tegimine ponunt, laminis ferreis & loricis vniuersum corpus tegentibus confisi.

Phaleræ & ephippia, equorum siue hominum vel bellorum munimenta siue ornamenta. Virgil. in quinto,
Primus equum phaleris insignem victor habeto.
Salustius in Iugurtha, Ac si repostulet hastas,vexillum,phaleras,& alia militaria arma. Virgil. in decimo
Cur tales phaleras damnetis & aurea bullis, Cingula.

Iuuenal

Iuuenalis in quinto Vt læti phaleris omnes & torquibus omnes.
Horatius in epistolis Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.

Lorica quam Mydas Messenus reperisse dicitur, est propriè tegmē de loro factum, quo maiores dolo vti consueuerant. Varro de lingua latina, lorica quòd è loris de corio crudo pectoralia faciebant: postea succedit Chalybs ferro sub id vocabulum, ex annulisq; ferream tunicam fecere, quæ tantum pectora apud maiores tegebat, postea vniuersum corpus: vnde,

Triplici seruantur pectora ferro.
Nam tergo tunc nullus erat metus. & Lucānus vii.
Quærit iter quo torta graues lorica catenas
Opposuit, totoq; latet sub tegmine pectus.

Hæ pro diuitiis, materia vel opere pretiosæ, vt Maximiani adolescentis, & Ptolomæorum regum aureæ, quædā æneæ, & communes ferreæ. Simplices quidam habent bilices ac trilices, alii loricas squammatas iuncturis adopertis, siue plumatas alii probant, illisque teguntur. Crispus, Equis paria operimenta erāt, quę lintheo ferreis laminis in modum plumæ annexa erant, Virgil. quoq;,

Spumantémque agitabat equum quem pellis aënes
In plumam squammis auro conserta tegebat.

Iustinus epit. Trog. Pompe. lib. xli. Munimentum ipsis equisque loricæ plumatæ sunt, quæ vtrumque toto corpore tegebant.

Baltheus est non tantum militare cingulū, siue cingulus militaris quo cinguntur milites, sed etiam à quo arma dependent: nec ad humilitatem solum, verum ad insultationem nonnunquam & iactantiam, vt Turnum habuisse constat.

Virgil. in xii. Infœlix humero quum apparuit alto
Baltheus & notis fulserunt cingula bullis,
Pallantis pueri victum quem vulnere Turnus
Strauerat atq; humeris inimicum insigne gerebat.

Clypei peditum tegmina sunt, scuta verò equitum. Virgil. in ix.

Et clypeum supèr intonat ingens:

aut, Ipse ingens clypeum supra ipsum. Lectum est autem et hoc clypeum, vt probat Caper, quòd magis debemus accipere, nam Homerum imitatus est: neutro nāq; genere et masculino à doctissimis artiū scriptoribus vsurpatū inuenimus. Trabellius Pollio, Illi clypeus aureus, vel vt grammatici loquuntur, clypeum aureum, senatus totius iudicio in romana curia collocatus est. Neutro quoque Liuius xxxv. ab vrbe cond. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi, & P. Aemilii Pauli, multos pecuniarios damnarunt, ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Idem xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus currulibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galbæ sunt posita ex pecunia qua frumentarios ad annonā comprehensam damnauerant. Pacuuius, Clypea currum reliquit chlamide cōtorta. Appellarūt quoq; clypeum antiqui ob rotunditatem & corium bouis in quo fœdus Gabinorum fuerat descriptum cum Romanis. Apud maiores enim fortium virorum picta erant scuta, ecōtra inertium & tyronum pura erant: vndę est, parmáque inglorius alba, id est, non picta. Scutis

etiã qualibus apud Troiam pugnatum eſt,auctore Plinio natu.hiſto.xxxv,continebantur imagines,vnde & nomẽ habuere clypeorum,non vt peruerſa grammaticorum ſubtilitas voluit à cluendo : cluere enim antiqui pugnare dicebant. Clypei maiora ſcuta ſecũdum Seruium ab eo dicta, quòd celent corpus,à græco κλέπτω: maſculino autem genere frequentiſſimè prolatũ inuenimus. Verum clypea,vt alii volunt,neutro ad imaginem,vel picturam,vel ornamentum: maſculino verò genere ad ſcuta referuntur .Clypeos Protus & Atrius inter ſe bellãtes, ſiue Calthus Athamantis filius inueniſſe produũtur.Cares quoq; fuiſſe tradit Herodotus qui primi ſcutis ſigna fecerunt,& anſas quibus ſcuta tenẽtur, quum antea ſine illis,vterentur loris ex corio ad collum & ad ſiniſtrum humerum appendentibus.Horum autem materia commendatur ex forma.Pœni ex auro factitauere. M. Aufidius docuit maiores ſuos argenteos clypeos habuiſſe . Alexander rex Iudęorum octo milia pugnatorũ Ptolomæo oppoſuit, quos Hecatõmachos appellabat,hoc eſt,contra centũ pugnantes,eò ꝙ clypeis æneis vterẽtur.Numidæ coriis elphantorum ſcuta feciſſe traduntur , impenetrabilia quidem iaculis, ſed ea caſu inutilia fiunt: corii nanq; ea natura eſt,vt imbrem ſpõgiæ modo ebibat, quo pondere preſſa circũferri non poſſunt. Ligneis faciendis præſtant ligna frigida,aquis innutrita,ac leuia,quorũ plaga contrahit ſe,protinuſq; claudit ſuum vulnus,& ob id contumacius tranſmittit ferrum : in quo ſunt genere fici, ſalix, tilia,ſambucus,populus: leuiſſima ſalix, ideo vtilior . Sed formæ placito ſingulis ceſſere: oblonga ſunt peditibus,nonnullis recurua teſtudinéſque vocant: aliis rotunda,vt cætra,pelta,vel parma.

Cætra ſcutum breue loreum,quo vtuntur Afri & Hiſpani.
Virgilius, Læuas cætra tegit.

Pelta ſcuti genus breuiſſimi in modũ lunæ iam medię, cætræ haud diſſimile: vnde Maro, Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Parma ſcutum breue , etiam ſic dictum, teſte Varrone , quòd è medio in omnes partes ſit par.

Ancile ſcutum breue,cęlo,regnante Numa Pompilio,delapſum,ſic dictũ propter figuram:circulus enim non eſt, neq; veluti pelta circunferentiam reddit,ſed exciſuram habet lineæ helicoidis , cuius apices curuaturam habẽtes, & denſitate in ſe conuerſi,ancilis figuram faciunt. Ancile etiam ſcutum breue,inquit Feſtus, quod ideo ſic appellatur, quia ex vtroq; latere erat reciſum,vt ſummum infimũq; eius latus medio pateret: vel dictũ ancile ab ambeciſu, teſte Varrone, ꝙ ea arma ab vtraque parte vt thoracum inciſa ſunt: vel vt Seruio placet in commento lib. viii æneid. Ancile ſcutum breue atque rotundum, ſic dictum,vel quòd vndique circumciſum eſt,aut à græco ἀμφίχειλος,id eſt,vndiq; labrũ habens.Ouidius iii. faſtorum, Atq; ancile vocant quòd ab omni parte reciſum eſt,
Quòdq; motis oculis angulus omnis abeſt.

Alii ex an quod eſt circum,& κυλίω, voluo dictum putant,aut propter ἀγκῶνα , id eſt,cubitum ad quem circumferunt: hoc enim Iobbas inquit , cupiens nomen à gręco deducere.Poſſet primũ hoc cognomẽ ab eo vel motu vel impetu deſcẽdere qui ἄνωθεν , id eſt,ſuperne factus ſit: ſiue ab ægrotantium curatione quæ ἄκεσις,dicitur

citur,aut ab ἀγχίνε λύσεως,hoc eſt,ſcita ſolutione,præterea à triſtiũ amotione quã ἀνάχησιν vocant, ex quo Caſtorem & Pollucem ἄναχας Athenienſes appellant: ſi quidem in græcum eloquium deducendũ ſit ἀπὸ τῶ ἀγκῶνος,hoc eſt,à cubito quo deferri conſueuerunt poſſe vocari etiam aſſerunt.

Sariſſa clypeus æneus. Q.Curtius libro ix,Ingens hic militum multitudo,inter quos erant Græci qui Dyoſippo ſtudebant: Macedo iuſta arma ſumpſerat,ęneum clypeum,quem Sariſſam vocant,læua tenens,dextra lanceam, gladióque cinctus veluti cum pluribus dimicaturus. θόλος græcum eſt,& proprie veluti ſcutũ breue quod in medio tecto eſt,in quo trabes coëunt,& ad quod dona ſuſpẽdi cõſueuerant. Statius ſecundo Thebaid.

Hic ego maiorum pugnas vultusq; tremendos,
Magnanimûm affigam regum,figámque ſuperbis
Arma tholis quæq; ipſe modo quæſita reuexi
Sanguine,quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Vmbo ſcuti pars media quaſi vmbilicus: vmbo etiã ſcutũ ſæpe ſignificat. Nam à parte totum intelligimus. Virgilius in decimo

Inde aliud ſupérque aliud figit que volatq;,
Ingenti gyro ſe ſuſtinet aureus vmbo.

Ocreę crurum tegmina,quòd opponebãtur ob crus dictæ. Liuius ix.ab vrbe condita,Et ſiniſtrum crus ocrea tectum, galeaq; criſtatæ quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent. Eas verò & criſtas galearum feruntur Cares tradidiſſe, ſed galeam Lacedæmonii inuenerunt.

Pero ruſticum calciamentũ, à Græciæ more vbi hoc armorum fuerat genus tractum,& Hernicis à poëta nobiliſſimo aſſignatum vnde iſti trãſierant: proinde ſunt in lib. vii. Virgilii illi verſus, quibus Hernici populi & eorum nobiliſſimi vt tunc erat ciuitas Anagnia,enumerantur:

Quos diues Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater,non illis omnibus arma,
Nec clypei currúsve ſonant,pars maxima glandes
Liuentis plumbi ſpargit,pars ſpicula geſtat
Bina manu,fuluóſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti,veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis,crudus tegit altera pero.

Hunc morẽ in Italia fuiſſe vt vno pede calciato, & altero nudo iretur ad bellum, nuſquam adhuc,quod ſciam, reperi, ſed eam Gręcorũ nonnullis cõſuetudinem fuiſſe, locupleti auctoritate iam palam faciam: in qua quidem re imitari eſt poëtæ inclyti occultiſſimam diligentiam, qui quum legiſſet Hernicos quorum eſt Anagnia à Pelaſgis oriundos, appellatosq; ita à Pelaſgo quodam duce ſuo qui Hernicus nominabatur,morẽ quem de Aetolia legerat Hernicis aſſignauit,qui ſunt vetus colonia Pelaſgorum. Et Hernicum quidem,hominem pelaſgum, ducem Hernicis fuiſſe, Iulius Higinus in libro ſecundo vrbium non paucis verbis probat: Morem verò Aetolis fuiſſe, vno tantummodo pede calciato in bellum ire,oſtendit clariſſimus Euripides ſcriptor tragicus, in cuius tragœdia quæ Meleager

leager inſcribitur, nuncius inducitur deſcribens quo quiſq; habitu fuerit ex ducibus qui ad aprum capiendum conuenerant, in qua animaduertitis, diligentiſſimè verba Euripidis à Marone ſeruata: ait enim ille, & eũdem pedem nudum. Virgilius quoque dixit, Veſtigia nuda ſiniſtri Inſtituere pedis. In qua quidem re quo nobis ſtudium noſtrum magis comprobetur, non reticebimus rem pauciſſimis notam, reprehenſum Euripidem ab Ariſtotele ſecũdo de poëtis libro, qui ignorãtiam iſtiuſmodi Euripidis fuiſſe contendit: Aetolos enim non læuum pedem nudum habere, ſed dextrum: quod ne affirmem potius quàm probem, Ariſtotelis verba ſunt in eo libro, quem de poëtis ſecundo ſcriptum reliquit, in quo de Euripide ea locutum inuenies. Hæc quum ita ſint, Virgilium tamen Euripide auctore, quàm Ariſtotele vti maluiſſe conſtat: nam vt hæc ignorauerit vir tam anxie doctus, minime crediderim. Iure autem prætulit Euripidẽ: eſt enim ingens ei cum græcarum tragœdiarum ſcriptoribus familiaritas, quod ex multis dictis eius licet opinari.

Scanſilis ferri in equos vſum, adminiculum apud veteres tam Græcorum q̃ Latinorum fuiſſe haud inuenio. Virgilius in duodecimo,

Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subiiciunt in equos, & diſtrictis enſibus adſunt.

Idem in eodem,

Turnus vt Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq; duces ſubita ſpe feruidus ardet,
Poſcit equos atq; arma ſimul ſaltuq; ſuperbus,
Emicat in currum & manibus molitur habenas.

Vegetius lib. prim. Non tãtum à tyronibus, ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalitio equo diſtricte eſt ſemper exacta, quẽ vſum vſq; ad hanc ætatem licet iam cum diſſimulatione perueniſſe manifeſtũ eſt. Equi lignei ſub tecto hyeme, æſtate ponebantur in campo, ſuper hos tyrones primo inermes dum cõſuetudinem perficerent, deinde armati cogebantur aſcendere, tantaq; cura erat vt nõ ſolum à dextris ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiam gladios vel contos tenentes, hoc enim aſſidua meditatione faciebãt, ſcilicet vt in tumultu prælii ſine mora aſcenderent, qui tam ſtudioſe exercebantur in pace. Liuius ſecundi belli punici lib. iii. Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus deſultorum in modũ binos trahentibus equos inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat: tanta velocitas ipſis tãq; docile equorum genus. Xenophon Socraticus in eo libro qui equitum præfectus inſcribitur, Poſtquã verò equites quales eſſe oporteat dictum eſt, qua nam parte equites optimi comparentur hoc in medium conabor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari debemus, vt in equos inſilire diſcant. Huius autem rei magiſtrum pręceptoremq; qui adhibuerit, iure laudabitur: natu autẽ grandiores aſſuefacere vt in ſcandendis equis perſico more ſe inuicem adiuuent. Plutarchus in vita Gracchorũ, Dimenſo præterea viarum ſpatio ſingulis miliariis (eſt autem miliariũ paulo minus q̃ octo ſtadia) columnas lapideas ſpatii ſigna proferentes conſtitutas: alios inſuper lapides

parum inter se distantes ex vtraque viarum parte disposuit, vt ex illis faciliter & sine saltu in equos esset ascendere. Huius rei præter hæc testes & indices sunt etiam arcus in vrbe romana triumphales, ac æneus apud Lateranum equus absque huiusmodi scandendi adminiculo cum equite & sessore suo.

Calcar, agitandi cōcitandique equi stimulus est, à calce denominationem asciscens. Ouidius,

Non nocet admisso subdere calcar equo.

In eo autem quod vi. æneі. scribitur, Seu quū pedes iret in hostem, Seu spumantis equi foderet calcaribus armos, speciem pro genere posuit Maro, hoc est, equi armos pro equo, quū nō possint armi calcaribus fodi: vtque hoc ad concitandū, sic virga ad regendum equum diuersarum gentium institutum fuisse proditur. Valerius Maxi. lib. tertio de. P. Crasso, Inter Eleā, inquit, et Smyrnā exceptus, ne in deditionē eius peueniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit. Virgā enim qua ad regendū equum vsus fuerat in vnius barbari oculū direxit, qui vi doloris accensus, latus Crassi sica confodit. Lucanus in quarto,

Et gens quæ nudo residens massilia dorso
Ora leui flectit frenorum nescia virga.

Quæ arma ad nocendum apta, instrumentaque bellica quibus nominibus explicentur. Cap. IIII.



Væ suis nominibus ad tegendum sunt arma dixisse videmur, nunc ad nocendum quę sunt reliqua prosequamur. Acinacis, gladius militaris lingua Parthorū vel Medorū, vt inquit Acron, pro quolibet licet poni possit. Q. Curtius lib. vi. Sed pręter clypeum eius putrem, & arcus duos Scythicos & acinacē nihil reperit. Hieronymus lib. i. cōtra Iouinianum, Strato regulus Sidonis manu propria se volens cōfodere ne imminētibus Persis ludibrio foret, gladiū quē arripuerat circūspectans, hostium pauidus exspectabat aduentum, quem iam iámque capiendum vxor intelligens, extorsit acinacem è manu, & latus eius transuerberauit.

Ensis & gladius huius naturæ sunt, auctore Qunitiliano insti. libro ix. vt idē pluribus vocibus declarent, ita vt nihil significationis quo potius vtaris intersit. Macrobius. i. de somnio Scipionis, Nunc videamus quę sint hæc duo nomina quorum pariter meminit cum dicit, Quæ sidera & stellas vocatis, neque enim hic res vna gemina appellatione monstratur, vt ensis & gladius.

Gladius, quem auctore Plinio. vi. natur. histo. à Lacedęmoniis cōstat inuētū, teste Varrone, c in g cōmutato à clade dicitur, quod fit ob hostiū cladē, vtque dupōdii nomē quod dicitur à multis duobus modis, hic dupōdius & hoc dupōdium, sic hoc gladium & hic gladius. Quintilianus lib. i. insti. Et gladia qui dixerunt, genere exciderunt: sed hoc quoque notare contentus sum, ne arti quorundam culpa peruicacium perplexæ videar & ipse quæstionem addidisse.

Spatha, ensis, siue gladius, nomina sunt omnibus penè nota. Liuius trigesimonono, Vbi omnia fuga completa, vidit, Cato ipse ad secundam legionem quæ in subsidio posita erat reuehitur, & signa præ se ferri plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet, si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse inter equites spatha percutit, & tribunos centurionésque castigarē iubet.

iubet. Hoc vocabulum in veterum etiam libris ſcriptũ inuenies,& apud A. Gellium noctium ſuarum libro decimo.

Harpe falcatus enſis quo vſus eſt Perſeus in occiſione Gorgonis. Lucanus in ix.
Harpen alterius monſtri iam cæde rubentem. Idem in eodem,
Perſeos aduerſi cyllenida dirigit harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Maro in ſeptimo, Læua ſceptra tenet falcati cominus enſes.

Linguam veteres dixere gladiolum oblõgum in ſpeciem linguæ factum, cuius meminit Neuius in tragœdia Ixione.

Machæra gladius longus ex altera parte acutus, à greco: nam Greci μακρὸν longum vocant. Cæſar. ii commen. Ad multam noctem etiam ad impedimẽta pugnatum eſt, propterea quòd pro vallo carros obiecerãt, & è ſuperiore in noſtros venientes tela coniiciebant: nonnulli inter carros rotaſq; machæras & ſtragulas ſubiiciebant noſtróſque vulnerabant. Seneca libro quinto de benefi. ad Liberalem, Nec galeam illam ſi videris agnoſces: machæra enim hiſpana diuiſa eſt.

Dolones gladii ſunt. Plutarchus in vita Gracchi, Nec ſecus paratis clàm percuſſoribus, necem Tyberio machinabantur: ille verò palàm gladium quem dolonem vocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum ſententia, flagella ſunt intra quorum virgam pugiones latent: aut ſecundum Varronem ingens contus cum ferro breuiſſimo, à dolo vel à fallendo dicti, quòd decipiant ferro, quum ſpeciem præferant ligni. Sunt & qui velint perteretes mucrones, dolones dici: & Maro inquit,
Pila manu ſæuoſq; gerunt in bella dolones.

Sica à ſecando dicta, eſt enim gladius breuis quo maxime vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & Sicarii dicti: quanquam auctore Quintiliano libro nono inſtitutionum, per abuſionem Sicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocunq; commiſerint.

Pugio gladius breuis & bis acutus lateri adhęrens, ſic dictus Feſto teſte, quòd eo punctim pugnetur: eſt & pugio ſecundum Varronẽ ingens contus cũ ferro.

Clunadum cultrum ſanguinarium dictum eſt, vel quòd ad clunes depẽdet, vel quòd clunes beſtiarum diuidit.

Seceſpitam cultrum ferreum dicunt oblongum, manubrio eburneo rotundo ſolido, iuncto ad capulum argẽto auroq;, fixo clauis æneis ære cyprio, quo pontifices flamineſq; ad ſacrificia vtebãtur, à ſecando ſeceſpita dicta: alii ſecurim, alii dolabram æneam eſſe putant.

Mucro, enſis & gladius idem ſunt. Priſcianus artis grammaticæ lib. ii. Synonyma tam propria quàm appellatiua inueniuntur, ſicut enſis, gladius, mucro, vnũ atq; idẽ ſignificãt: ſicut P. Cornelius Scipio Aphricanus, vnum atque idem ſignificãt. Boëtius de trinitate, In rerum enim numero nõ facit pluralitatem vnitatum repetitio: vt ſi de eodem dicam gladius vnus, mucro vnus, enſis vnus. Poteſt enim vnus tot vocabulis gladius agnoſci. Hæc enim vnitatum iteratio potius eſt, non numeratio: veluti ſi ita dicamus, enſis, mucro, gladius, repetitio quædã eiuſdẽ non numeratio diuerſorũ: velut ſi dicã, ſol, ſol, ſol, vnus ſol, nõ tres

T ii ſoles

ſoles effecerim,ſed denuo totiens prędicauerim. Idem in eodem, Recte repetitio magis de eodem quàm enumeratio diuerſi videtur eſſe, quum dicitur, Deus pater, deus filius,deus ſpiritus ſanctus, atq; hæc trinitas vnus deus:vel enſis,atq; mucro,vnus gladius: veluti ſol,ſol,ſol,vnus ſol.Idem paulo infrà in eodem,Non verò ita dicitur filius ac ſpiritus ſanctus quaſi multiuocum quiddam: nā mucro enſis ipſe eſt & idem,pater verò ac filius & ſpiritus ſanctus idē quidē eſt, nō verò ipſe. Liuius lib.vii.ab vrbe cond. Gallus velut moles ſuperne eminens proiecto læua ſcuto,in aduenientis arma hoſtis vanum cæſim cum ingenti ſonitu enſem deiecit,Romanus mucrone ſurrepto quum ſcutum ſcuto percuſſiſſent. Mucro,enſis quoq; vel gladii vel cuiuſlibet rei acumē dicitur. Liuius ab vrbe cond.xxii. Gallis Hiſpaniſque ſcuta eiuſdē formæ erant,ferè diſpares & diſſimiles gladii. Gallis prælongi ac ſine mucronibus. Hiſpano punctim magis quàm cæſim aſſueto petere hoſtem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. lib.xi. Gladium bonum dicere non cui auratus eſt baltheus,nec cuius vagina genus diſtinguit,ſed cui & ad ſecandum ſubtilis acies eſt,& mucro munimentum omne rupturus. Macrobius lib.i. de ſomno Scip. Nam & Dionyſius aulę ſidereæ inclementiſſimus incubator, familiari ſuo cuidam ſolam beatam exiſtimanti vitam tyranni volens quàm perpetuo metu miſeram,quámq; impendentium ſemper periculorum plenam oſtendere, gladium vagina raptum & capulo de filo tenui pendentē mucrone demiſſo iuſſit familiaris illius capiti imminere inter epulas: vnde etiam à poëta clariſſimo dictum eſt in xii.

Illa manu moriens telum trahit,oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.

Omnes hæ deniq; gladiorum ſpecies vaginis abduntur.

Aclides,auctore Seruio, tela ſunt quædam antiqua adeò vt nequicquam commemorentur in bello. Legitur tamen quòd claue,cubito ſemis eminentibus hinc & hinc acuminibus in hoſtes ita iaciuntur religatæ loro vel lino,vt peractis vulneribus poſſint redire: putantur tamen eſſe teli genus quod in flagello immerſum iaci poteſt dicente Marone,

Teretes ſunt aclides illi
Tela,ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.

Telum vulgo id appellatur quod ab arcu mittitur manu,vt lapis,lignū,fuſtis, haſta,lanceæ,pilum,& quodcunque in longinquum mittitur græca voce τήλοθεν ſignificatum, quanquam etiam legimus de gladio. Liuius lib.i. Arma his imperata, galea,clypeus,ocreæ,lorica,omnia ex ære:hæc vt tegimenta corporis eſſent,tela in hoſtem haſtaq; & gladius. Seneca lib.xv. epiſt. de diuitiis loquēs, Illæ, inquit, neminem lædunt,nec ſua cuiquam nocet ſtulticia aut aliena nequitia: ſic quemadmodum gladius neminem occidit,& occidentis telum eſt. Virgilius,

At non hoc telum mea quod vi dextera verſat Effugies.

Verutum telum breue & anguſtum, Nonio teſte. T. Liuius ab vrbe cōd. decimo,Quibus pleriſq; in ſcuta verutis,in corpora ipſa fixis,ſternitur cuneus. Idem in primo, Arma mutata,nihil præter haſtam & verutum datum. Vegetius lib. ſecūdo quū de miſſilibus loqueretur & de vno ac maiore dixiſſet, Aliud, inquit,

minus ferro vnciarum quinque,hastili pedum totidem & semis,quod tunc verutulum nunc verutum dicitur.

Fustes sunt quos palos rustici vocant,quiq; inter prima humani generis arma fuere. Baculus à Baccho secundum Rabanum & plerosque alios repertus & appellatus,vsu communi masculinum est, significationem habens notissimam. Liuius lib.primo,Augur ad læuam eius capite velato sedem cepit, dextera manu baculum sine nodo aduncum tenens,quem lituum appellarũt: diminutiuum tamen neutro genere bacillum habet.Cicero ii.de fin.bono.Bacillum aliud inflexum,aliud ita natum. Primitiuum etiam quod est baculus, baculum neutro genere prolatum inuenimus. Apuleius magiæ lib.primo,Veruntamen hoc Diogeni & Antistheni pera & baculum,quod regibus diadema,quod imperatoribus paludamentum,quod pontificibus galerum,quod lituus auguribus.
Ouidius xv.metam. Esse solet,baculúmque tenens agreste sinistra.
Vindicta virga prætoris qua serui percussi liberantur & libertatem acquirunt, à vendico dicta,quia per eam vendicent libertatem. Persius,
Ad dominum ignoras nisi quem vindicta relaxat.
Liuius lib.ii.ab vrbe cond.Ille primum dicitur vindicta liberatus.Quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, cui Viridatio nomen fuisset, post illum obseruatur vt qui ita liberati essent in ciuitatem accepti viderentur.

Verbera pro verberatione licet nonnunquam accipiantur,rem tamen corpoream propriè significant, vt flagella quæ sunt propriè sarmentorum summitates.Quintilianus,Ignes ex proximo raptos,& verbera quæ casus obtulerat.Iustinus epit.Trog.Pomp.lib.ii. Admonentur Scythæ mutare genus pugnæ,memores non cum hostibus,sed cum seruis præliandũ:nec armorũ,sed dominorũ iure vincendos: verbera,non arma in aciẽ afferenda,omissoq; ferro virgas & flagella cæteráq; seruilis metus instrumenta paranda. Hastas Lacedæmonios inuenisse dicitur.Fraxinus obedientissima,corilus melior,sorbus lentior:ea Homeri præconio Achillis hasta nobilitata est. Hastilia minores lãceę sunt ferro producto & quas manu iacere ars est. Conti hastæ longiores sunt & robustæ, sine ferro sed acuta cuspide.Iuuenalis,
Nocte iter ingressus gladium contúmque timebis.
Lancea quam Aetolos inuenisse vi.na. histo. testis est Plinius,vt hasta manifestam habet significationem,latinũ licet nomen non sit,scriptumq; est in libro M. Varronis rerum diuinarum xxiiii.quo in loco Varro quum de pectorico dixisset esse id verbum gallicum,lanceam quoque dixit non latinum sed hispanicum verbum esse: alii à græco dictum putant,quod Græci λόγχλω vocant.

Pilum Panthesileæ licet inuentum,hasta romana,vt gesa Gallorum,& larissa Macedonũ,id auctores dicũt maximi,vsus in bellis,quòd huiusmodi hasta amento ęqua lance si pẽdeat & ponderata vibretur, vbi excusso lacerto valide intorta fuerit, vix armatura inuenitur quæ vibrantis ictum sustineat, eminus intortum vbi armis hæserit agitatione & motu continuo penetrare contẽdit,nec subitum euitari potest aut repelli, sed nec euelli hoste premente.His Britanni maximè vsi & circumiacentes etiam insulæ. Gesa Gallorum tela,siue viriles hastæ. Nam

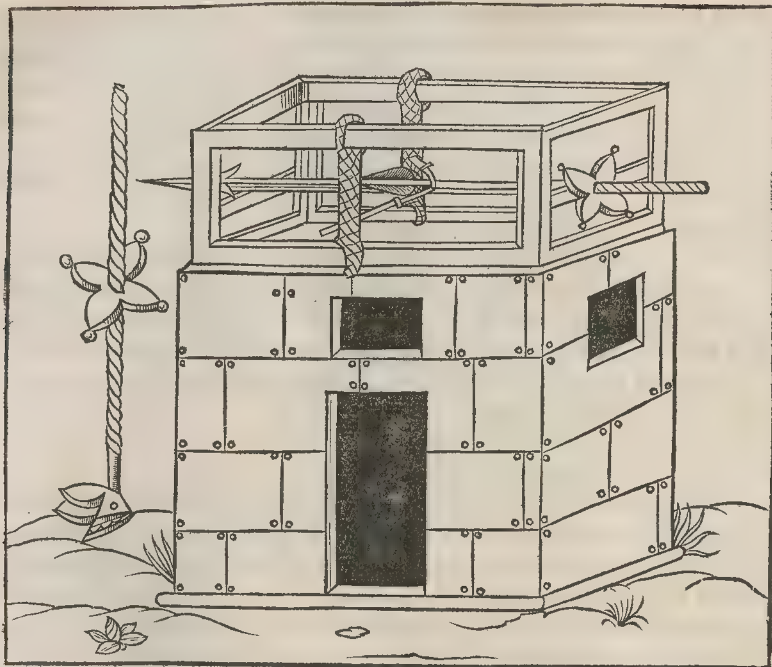
& viros fortes Galli Gesos vocant. Liuius ix. Tere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus, gesisq; binis armati: sunt qui à cędendo cæsa dici rectius putant. Ruma pilũ, rumata pilata, rumex telum, sparo gallico quàm simile. Iaculum quod cum amento Aetolum Martis filium inuenisse ferunt telum etiam, quòd vt iaciatur fit, teste Varrone, dictũ. Spara, Pomp. teste, minimi generis iacula agrestia & rustica, à spargendo dicta. Aemilius de excellentibus ducibus exterarum gentium, Epaminundam pugnantem & sparo eminus percussum concidere viderunt. Lucilius, Tum spara, tum murices portantur stragula porrò. Sparos mas. etiã genere legimus. Salustius in Catil. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus armis instructa, cæteri vt quosq; casus armauerat, sparos & lanceas, alii præacutas sudes portare. Sarissa, ut Põp. placet, teste Seruio est hasta macedonica. Liuius ab vrbe cond. lib. ix. Arma clypeus, sarissæq; illis, id est, hastæ. Idem xxxvii. Ibi simul perturbari ordines, & impeditus intercursu suorum vsus pręlongarum hastarum, sarissas Macedones vocant, intulere signa romanæ legiones. Idem xxxviii. Per oculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad submouendos hostes emittebantur. Q. Curtius lib. vii. Prior Barbarus emisit hastam, quam exiguus modica capitis declinatione vitauit, atque ipse infestam sarissam equo calcaribus concito in medio barbari gutture ita fixit, vt per ceruicem emineret, pręcipitatus ex equo barbarus adhuc tamen repugnabat, sed ille extractam ex vulnere hastam rursus in eos dirigit.

Gibinam appellant Illyrici telum venabulo simile. Ennius, Illyrici restãt sicis Gibinisque fodentes. Securis quasi semicuris vel semiquiris, quod est hasta: vel à gręco κοίρανος qui regẽ significat: cõstat autem Romanos Gręcos fuisse, & erant secures signa quæ ante consulem ferebantur. Tragula est hasta ferro præacuta, & vt Varro inquit, à traiiciendo dicta, vt Pomp. teli genus, dictũ quòd scuto infixum trahatur. Cæsar lib. v. commentariorũ, Monet vt tragulam cum epistola ad amentum deligata intra munitionẽ castrorum abiiciat. Liuius xxv. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor fermè horas, egregieq; vincẽtibus Romanis signum receptui est datum, quòd Cn. Scipionis ferrum tragula confixum erat. Claua teli genus quo Hercules vtebatur, sic dicta q; sit clauis ferreis inuicem religata: claua enim, & leonis pellis antiquo Herculi conueniunt, quo tempore arma nondũ erãt adinuẽta, sed fustibus homines iniurias propulsabant, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Hanc quidam Catheiam, quam & Horatius Caiam vocat, dictam etiam putant, ęstq; Catheia gallici teli genus, quod si ab artifice mittatur, rursus venit ad eum qui mittit. Huius Virgilius meminit, Theutonico ritu solitos torquere catheias: Theutonico ritu dixit, quia Theutonici Galliæ comatæ sunt populi. Bipennis dicitur, q; ex vtraque parte acutam habet aciem, quasi duas pennas: penum autem antiqui acutũ dicebant: vnde & auium pẽnę quasi acutæ. Quintili. lib. i. institu. Quare discat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur cur ex scamno fiat scabellum, aut à pinna, quod est acutum, securis vtrinq; habens aciẽ bipennis, ne illorũ sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomẽ existimant, pinnas auiũ dici volũt. Dolabra quasi duo labra, q; duo habeat labra

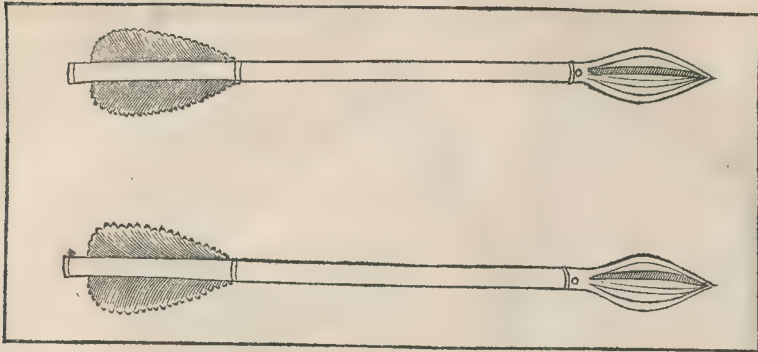
at labra,ad dolandum ,& delendum, demoliendumq́. Liuius belli punici lib.ii. Tunc Hannibal occasionem ratus, quingentos ferme Aphros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Idem in eodem,libro quarto, Dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum,fossásq́ implendas,intra munimenta instruit acies. Idem in eodem,libro octauo,Eademq́ porta signa infesta in vrbem illata,& aliis partibus securibus dolabrísque cædebantur portæ. Iuuenalis libro tertio, Nodosam post hæc frangebat vertice vitem
Si lentus nigra muniret castra dolabra.

Falarica genus teli missilis,quo vtuntur ex falis,id est, ex locis extructis dimicantes,vt Seruio placet,ingens telum torno factum,ferrum habens cubitale,& rotunditatem de plumbo in modũ sphærę in ipsa summitate,dicitur & ignem habere affixũ, hoc autem telo pugnatur de turribus quas falas dici manifestũ est: A falis dicta falarica,sicut à muro muralis: sane falaricam Lucanus dixit neruis mitti tortilibus ex quadam machina,
Hunc aut tortilibus vibrata falarica neruis
Obruit,aut vasti muralia pondera saxi.

Virgilius verò in nono,sic ait Turnum manu iaculari potuisse,quod à poëta vel poëtice, vel in laudem & virtutem Turni forte dictum est,qui talem hastam manu iaculatus est. Liuius ab vrde cõdita.xxii. libro,Falarica erat Saguntinis missile telum hastili ab ligneo, & cætera tereti præterquam ad extremum vnde ferrum extabat , id sicut in pilo quadratũ stuppa circũligabãt liniebantq́ pice. Ferrum autem tres in longũ habet pedes, vt cũ armis transfigere corpus posset: sed id maxime,si hęsisset in scuto,nec penetrasset in corpus,pauorem faciebat,quod quum medium accensum mitteretur conceptúmque ipso motu multo maiorem ignem ferret,arma admitti cogebat,nudumq́ militem ad insequentes ictus prębebat.

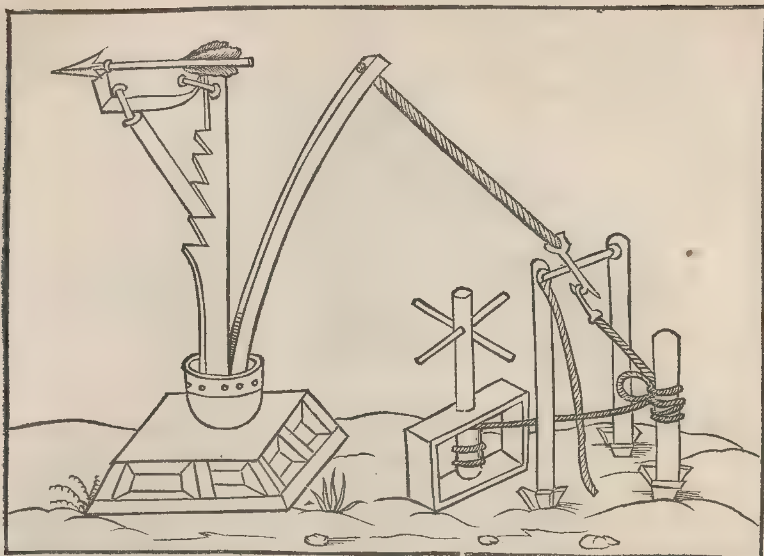


Malleoli tela ſunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus. xxiiii. rerum geſtarum, Malleoli autem teli genus figuratur hac ſpecie, Sagitta eſt cãnea inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmẽtata, quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea ſtamina concauatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento, & ſic emiſſa lentius arcu inualido: arcus ictu enim rapidiore extinguitur æſtus incendiorum, nec remedio vllo quàm ſuperiecto puluere vel amurca conſopitur. Liuius xxxviii. ab vrbe condita, Alii cum ardentibus facibus, alii ſtuppam picẽmque & malleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere. In huiuſmodi autem malleoli concauo glutinum ignîſque fomentum eſt inextinguibile ex colophonio, ſulphure, ſale quẽ nitrum appellant, omnibus in lauri oleo liquefactis: ſecundum alios, oleo, petreleo, adipe anatis, medulla cannæ ferulæ, ſulphure: vt aliis viſum eſt, ex oleę oliuo, ſepo, colophonia, camphora, reſina, ſtuppa. Hanc veteres compoſitionem bellatores Incendiarium appellant.

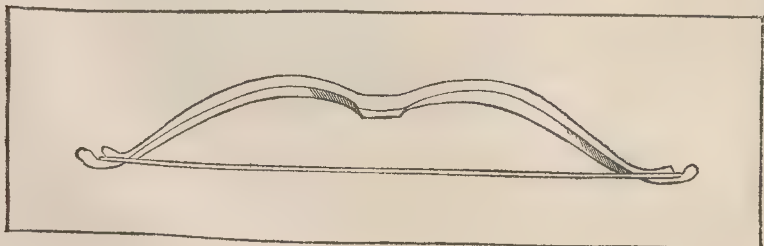


Miſſilia haſtilia,tela à mittendo dicta. Liuius.xxxii. Magna tormentorum etiam vis,vt miſſilibus procul arcerent hoſtem. Catapulta quam Plinius vi. natur. hiſto. Cretes inueniſſe perhibet, iaculum eſt celer, vel ſagitta,vt Nonius inquit.Cæſar,ſiue alius pro eo commentariorum x.Centonéſque inſuper iniecerunt,ne vt tela tormentis miſſa tabulationem perſtringerent,aut ſaxa & catapulta lateritium diſcuterent.Liuius belli punici lib.i.Collatíſque eò catapultis, ſagittis,baliſtíſque vt caſtellum in ipſa vrbe velut arcem imminentem haberēt, muro circundant. Plautus in Gurgulione,Atque ita te neruo torquebo vt catapultæ ſolent.Idem in Captiuis,Nam meus eſt baliſta pugnus,cubitus catapulta, humerus aries. Catapultam etiam organum, bellicúmq; inſtrumētum quo tricubitalia tela iaciūtur, vſu doctiſſimorum comprobatur auctorum. Pom. Trifax,teulm longitudinis trium cubitorum,quod catapulta mittitur. Victruuius libro decimo, Ex ratione grauitatis proportiones ſumuntur, quemadmodum catapultis de longitudinibus ſagittarum. Liuius belli punici libro primo, Ipſe Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur,hortator aderat,quæ quum admota,catapultis baliſtíſque per omnia tabulata diſpoſitis,muros defenſoribus nudaſſet.

Pars catapultæ quæ fune trahitur debet eſſe ex chalybe.



Romphæa, teste A. Gellio noct. atti. lib. ix. genus teli est thracæ nationis: apud alios frameam spatham & gladium licet sonet. Hoc vocabulum in Q. Ennii annalium xiii. positum inuenies. Liuius ab vrbe condita xxxi. Thracas quoque romphæę ingentis & ipsæ longitudinis inter obiectos vndique Romanos impediebant. Arcus quartę formæ ad iaciendas sagittas bellica instrumenta, & veluti arces quæ partes vrbis excelsæ atque munitæ sunt: ab arcēdo hoste dicti, quanquam quantum ad arces spectat sint, cum quibus est Seruius, qui quòd arcana secreta dicuntur, arces dictas putent quasi res secretas: vel sint alii licet, teste Solino libro primo memorabilium, qui videri velint, quum Arcades in excelsa parte montis habitassent, deriuatum deinceps vt tutissima vrbium, arces nominarentur. Arcus insuper sagittandique Apollinem ferunt extitisse reperto rē, qua de causa Cretēses pręcipue arcu delectati sunt, quē Scythicū nominarūt.



Coriti, propriè sunt arcuum thecæ : dicuntur tamen esse sagittarum foruli, quos & pharetras nominamus.

Virgilius in xii.

Quid tela, Sagittæ,
Coritiq; leues humeris & lætifer arcus.

Ouidius metamorph.

Exuit hic humeros pharetram lentosq; tetendit
Arcus.

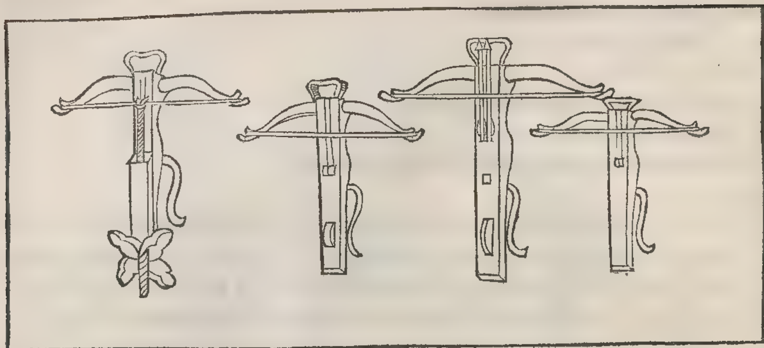
Scorpiones,vt inquit Vegetius libro quarto,dicebantur quos nunc manubalistas vocant, ideo sic nuncupati quòd de paruis subtilibúsque spiculis inferant mortem. Regum libro primo, Et statuit illic balistas, & maculas, & ignis iacula,& tormenta ad lapides iactandos,& spicula, & scorpiones ad mittendas sagittas,& fundibula. Cæsar comment. lib. vii. Quidam ante portam oppidi gallus per manus seui ac picis traditas glebas in igne, & regionem turris prohibebat, scorpione à latere traiectus exanimatus concidit. Sunt & qui scorpionum ictibus non sagittas tantum sed et lapides mitti annuant. Ammianus Marcellinus rerum gestarum xxv. Et scorpiones quòcumque manus peritę duxissent,rotundos lapides euibrabant. Idem vigesimoquarto, Scorpioni onagri vocabulum indidit ætas nouella, ea re quòd asini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt,vt perforent pectora sequentiũ,aut perfractis ossibus capita ipsa displodant. Vegetius Renatus libro quarto, Per scorpiones,spiculis,saxis item grauioribus per onagrum destinatis,non solum equi eliduntur,sed etiam hostiũ machinamenta franguntur. Nonius Marcellus scorpionem teli genus esse asserit: alii à Nonio minus dissidentes, scorpionem sagittam sed veneno oblitam esse aiunt,quæ virus quò figitur infundit,vnde & scorpio nomẽ accepit. Scorpiones huiusmodi à Scythis originem traxisse arbitror, illi enim viperea sanie & humano sanguine tinctis sagittis,quolibet vulnere,leui licet tactu sed irremediabili illico mortem afferunt.

De his Lucanus,

Spicula nec solo spargunt fidentia ferro
Stridula,sed multo saturantur tela veneno.
Vulnera parua nocent fatumq; in sanguine summo est.

Ad postremùm siue Scytha siue Cretẽsis siue alio cælo genitus fuerit,qui scorpionem ad mittendas sagittas primus inuenit,aut proditor sane fuit,aut nocendi auidus,aut metuens hostis: cogitauit enim,quòd idem Lucanus inquit,

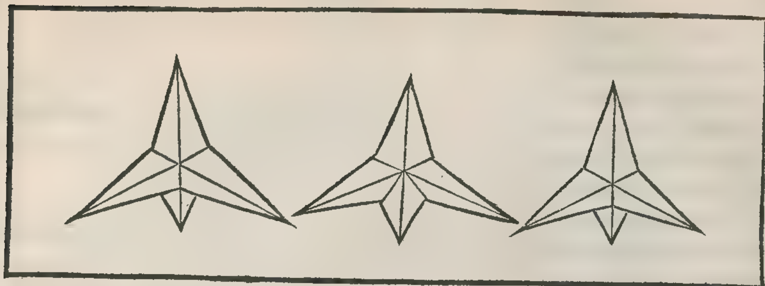
Longe tendere neruos,
Et quò ferre velit committere vulnera ventis.



Sagitta à ſagaci ictu, id eſt, veloci vocata,vt quibuſdam placet : ſiquidem vt ocius mors perueniret ad hominem,alitem illam fecimus,pennasq́ ferro adiecimus,quod ſcelere humani ingenii,ac fraude inuentum arbitror. Has primũ Cretenſes,vt inquit Solinus, alii vt refert Plinius nat.hiſt. Saterem Iouis filium , vel Perſem Perſei filium inueniſſe aſſerunt,frequênſque circa hęc orientalium vſus. Hi calamis ſpicula addunt irreuocabili hamo varieq́ mortem accelerat penna calamis addita,fitq́ ex ipſis telum aliud priore facto in vulneribus .Hanc barbaram Sagittam appellant ,huiuſmodi telis ſolem ipſum obumbrant,propter hoc maximè ſerenos dies optant,oderúntque ventos & imbres qui inter illos pacem eſſe cogũt.Hic vſus in Creta bellatores ſuos pręcipitauit.In hoc,vt in cæteris vicis Italiæ,in agro maximè Bononienſi,ac penes flumen Rhenum ſagittis nullus aptior calamus eſt , quibus pondus voluere eſſe contra flatus quoque peruicax .

Spiculum,ſagittę præacutę ferrum.Curtius lib.ſeptimo,Quos dum obſidet rex, inter promptiſſimos dimicans ſagitta ictus eſt,quæ in medio crure fixa reliquerat ſpiculum.Idem in nono,Medici lignum ſagittæ,ſcilicet corpori infixum ita ne ſpiculum moueretur abſcindunt, corpore deinde nudato animaduertunt hamos eſſe telo, nec aliter id ſine pernicie corporis extrahi poſſe , quàm vt ſecundo vulnus augerent.

Murices,tribulos aiunt ferreos, qui tribus radiis abiecti quoquomodo ſituentur ſtant,& erectò quarto infeſti ſunt. Q.Curtius lib. quarto,Quum homo quidam tranſfuga quanto maximo curſu ad regem peruenit,nuntians murices ferreos in terram diffudiſſe Darium,qua milites emiſſurũ eſſe credebat, notatumq́ certo ſigno locum,vt fraus euitari à ſuis poſſet.



Scalprum, præacutum ad feriendum ferrum. Liuius belli Punici lib.vii. Elephanti plures ab ipsis rectoribus quàm ab hoste interfecti, fabrile scalprum cum malleo habebant: id, vbi sæuire beluæ ac ruere in suos cœperant, magister inter aures positum ipso in articulo quo iungitur capiti ceruix quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat. Scalpellum à scalpro imminutum. Cicero.ii. de diuinat. Aut quorum linguę sic inhęrent vt loqui nō possent, hæ scalpello resectæ liberarētur. Hieremiæ xxxvi, Cumq; legisset ludi pagellas tres vel quatuor, scidit illud scalpello scribę, et proiecit in ignem. Veruina, genus iaculi longi, teste Fabio Placiade. Plautus in Bacchide, Si tibi machæra est foris, at mihi veruina est intus qua te & illos confodiam. Soliferum, genus teli, hoc est, totū ferreum: ὅλον enim gręcè dicitur id quod nos totum vocamus. Liuius belli macedo. libro quarto, Et cohortes à tergo stantes pauidi respiciebant, vt emissis soliferis falaricísque gladios strinxerunt. Funda, quòd ea fundantur lapides, id est, mittātur. Hoc telum habena volutatur in iactu, glánsq; librata quū sederit, velut neruo missa excutitur. Liuius xxviii. Fundis vt nunc plurimū, ita tunc solo eo telo vtebātur, nec quisquam alterius gentis vnius tantum ea arte quantum inter omnes alios Baleares excellunt, apud quos, vt inquit Flauius, matres à teneris vnguiculis ita natos erudisse produntur ut nullum cibi genus cōtingere sinerent nisi quem ex funda immisso lapide percussissent. Proinde sunt qui Balearium insularū habitatores huius teli vsum primos inuenisse asserant, quàmquam Plinius natur. histo. hoc idem apud Syrophœnicas dicat inuentum.

Glans vel glandis, telum est siue massa plumbea instar glandium quæ funda balistáve proiicitur. Claudianus lib.vii.

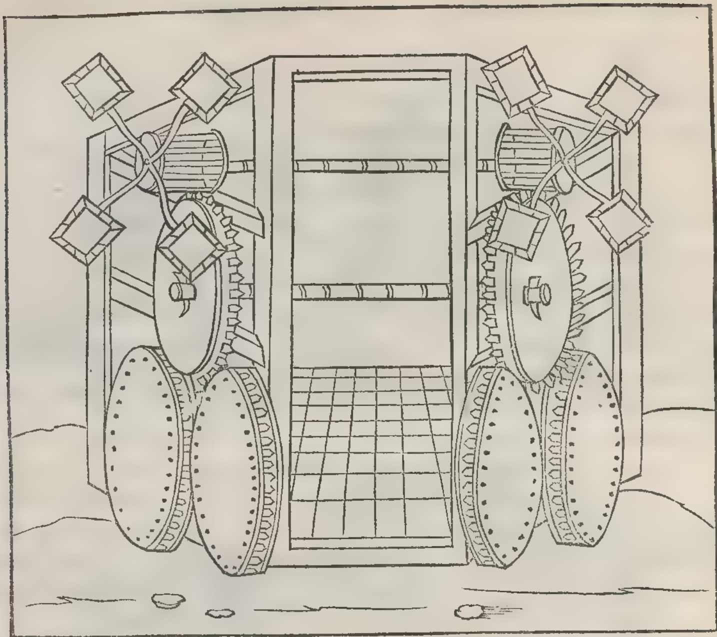
Nunc spicula cornu
Tendere, nunc glandes baleari spargere funda.

Salustius in Iugur. Pars eminus glāde, aut lapidibus pugnare. Virgilius in vi. Pars maxima glandes Liuentis spargit plumbi.

Ouidius in xiiii. metamorph.
Vt lata plumbea funda,
Missa solet medio glans intabescere cælo.
Similiter Lucretius protulit & Liuius.xxvii.ab vrbe condita.Nam quod apud Virgilium in iiii.Georgicorum inuenitur glandis,in dubium venit vtrum nominatiuus sit an figuratè genitiuus,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Potest enim tantum glandis intelligi, vt hoc regni, & tantum lucri. Chelidonium auctores vocant ipsi falcastrum , altera parte tantum acie tenuissima sed latiore,vlnæ longitudine, cauda bifurca ceu hyrundinis,vnde & nomē habet: vaginis non conditur, sed vnco dependet à cingulo. Danicæ,secures productiores quibus acies subtilior, quibúsque non modo Dani sed etiam alię gentes iam vti cœperunt: in vniuersum autem quæ pro re militari circa hæc cōsideranda sunt,ferramentorum genera si oleo restinguātur delicatior fit acies, aqua duratur in fragilitatem. Hyrcorum sanguinis tāta vis est vt ferramentorum subtilitas nec alio acrius induretur. Ferrum autem omne à rubigine tuetur oleum, cerussa aut liquida pix. Falx lunatum ferrum hastæ affixum, militare quondam,nunc agreste telum. Valerius libro quinto,Vnumquemq; ex his falce percussum in cædem suam compulit. Liuius ix. ab vrbe condita,Iere pastorali habitu agrestibus telis,falcibus,gesisque binis armati. Martialis,
Fraus me certa ducis quondam curuauit in vsus,
Agricolæ nunc sum,militis antè fui.
Fuit & quondam falx nedum terrestris militiæ, sed & nauticæ instrūmentum. Erant enim Romanis inaudita magnitudine falces, quas cum artificioso quodam impulsu rudentibus hostium iniecissent nauigio remis in aduersum acto, & rudentes velut cultri acie tonsorii scindebantur, & antennæ simul ac superba ruebant armamēta,erántq; suis impedimento nauibus quibus fuerant præsidio adiumentóque . A falce falcati etiam currus dicti : falcibus nanque præmuniebantur,atque in hunc maximè modum falcibus armati prodibāt in bella.Cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extensas velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur trāsfigerent,in extremis iugis binæ circà eminebant falces,altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa vt quicquid à latere obiiceretur abscinderet,hæc vt prolapsos subeuntésque contingeret. Item in axibus rotarum vtrinque binæ eodem modo figebantur falces, ex omni parte acie prominente , vt in subiecta huiuscemodi currus descriptione continetur .



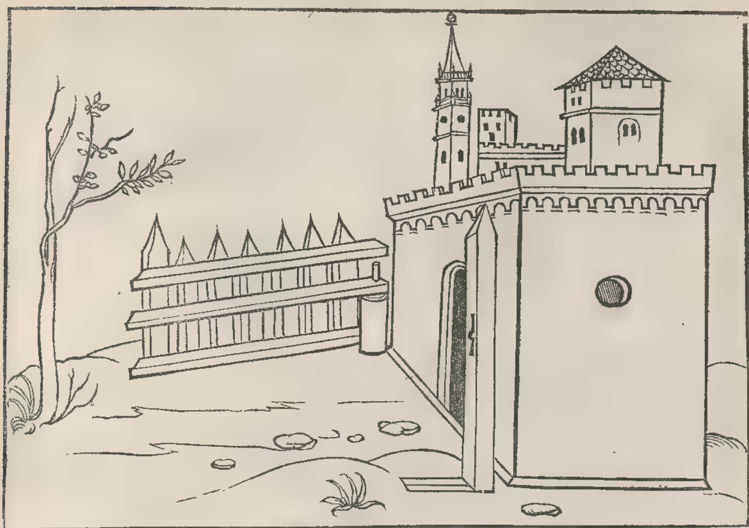
His quadrigis vt ſemper duces hoſtium acies perturbaturos ſe credebant, in ſuas terrorem perſæpe verterunt, vt Antiocho maximè contigit. Nam Eumenes vbi eas vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pauorem magis iniiceret quàm iuſta adoriretur pugna, ſagittarios funditoréſque & iaculatores equitum non confertos, ſed quàm maximè poſſet diſperſos excutere iubet, & omnibus ſimul partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim clamoribus diſſonis ita cōſternauit equos, vt repentè velut effrenati paſſim incerto curſu vagarentur. Romani murices ferreos in terrā fundebant qua hoſtes emiſſuros quadrigas arbitrabantur: in quos cum incidiſſent paulò pòſt ſaucii, pigri, inutiléſque reddebantur. Eſt & alia mirifica bellici currus non falcati forma, flabellis ventóque in hunc modum adacti.



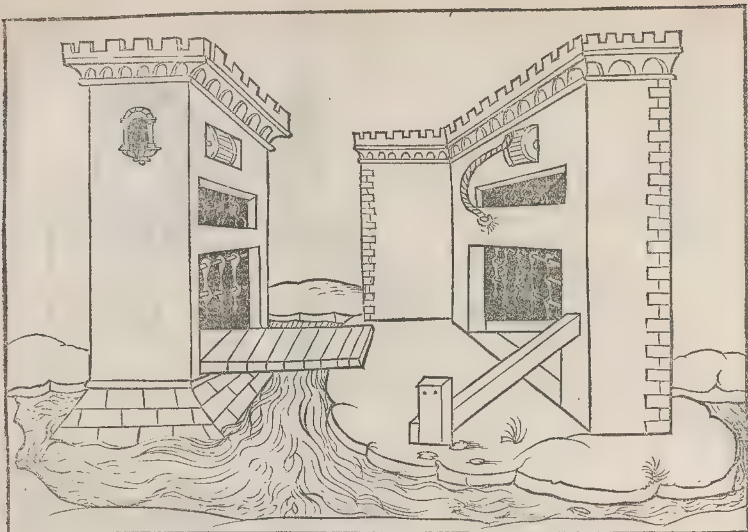
Vallos & ſudes idem eſſe conſtat, auctore Seruio, quanquã bis idem dictum ſit à Virgilio ii. Geor. his verbis,

Quadrifidáſque ſudes & acuto robore vallos.

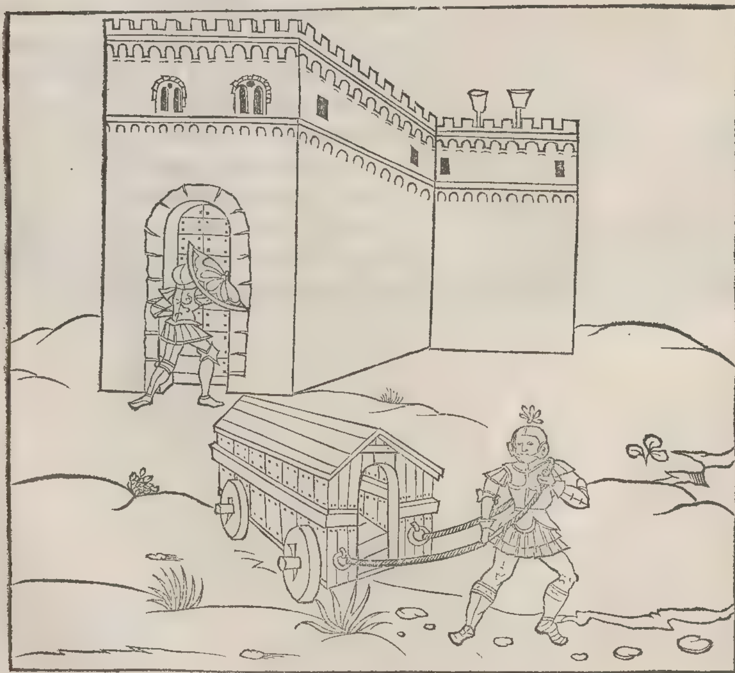
Valli nanque foſſarum fuſtes ſunt, quibus vallum præmunitur. Nam munitio ipſa propriè vallũ dicitur neutraliter, licet maſculino genere Albius Tibullus poſuerit, Non arces, non vallus erat, ſummumq́ꝫ patebat. Valli etiam denominatio, teſte Varrone, inde eſt, quòd ea varicare nemo poſſet, vel quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillatam habent figuram literæ v. Terra autem illa quæ vallo facto propius ponitur, agger propriè dicitur: abuſiue tamen, & muros, & munimenta omnia, & omnẽ è terra lignisq́ꝫ coaceruationẽ ad ſubruẽdas vrbes quòd agantur & ducantur, aggerem dicimus. Liuius lib. iii. bel. macedo. Thaumatos eo tempore ſumma vi expugnabat, aggeribus vineíſque, & iam aries muris admotus erat. Idem in eodẽ, Omnes inde ſpes pugnãtibus, in vi, & armis, & operibus erant: vndiqꝫ aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebãtur. Idem in eodem, lib. vi. Hęc maior difficultas Macedonibus erat, ꝙ Romani aggere, & vineis, & omnibus ſupra terram operibus aut præliis eſſent, ſubter Macedones cuniculis oppugnabant. Idem in eodem, Sed armati frequentes quidam ignes, etiam quos aggeribus iniicerent, ferebant. Idem in eodem, lib. vii. Vtrinque vineas & aggerem muro iunxit, & cum teſtudinibus arietes admouit.



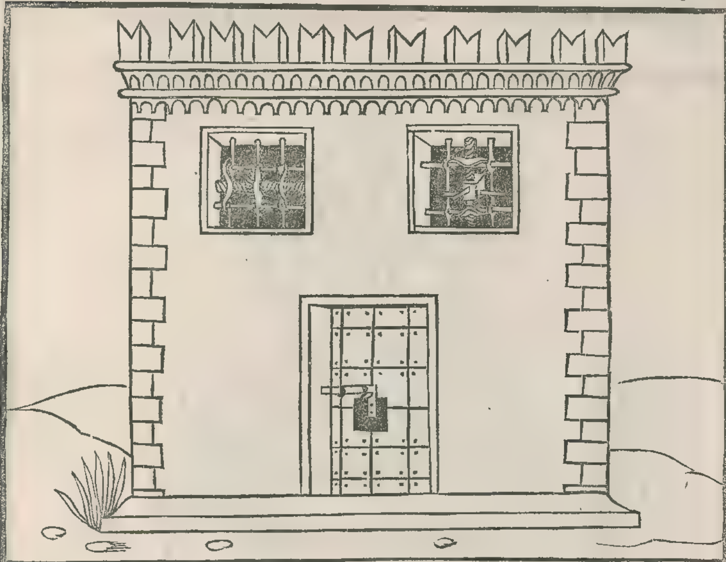
Cataracta phęnestra vel porta ferrea, crati persimilis, quæ annulis & clauis ferreis à funibus pendet, vt si hostes intrauerint, demissa eadem extinguātur inclusi. Liuius.xxvii. Hannibal quarta vigilia fermè ad vrbē accessit, primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma romana habebant: hi vbi ad portam est ventum, latinè omnes loquentes excitant vigiles aperirique portam iubent, consulem adesse: vigiles velut ad vocem eorum excitari, tumultuanti trepidatione moliri, porta cataracta clausa erat: eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis vt subire recti possent: vix dum satis patebat iter, cum perfugę certatim ruunt per portam, & quum quingenti fermè intrassent, remisso fune quæ suspensa erat cataracta magno sonitu cecidit.

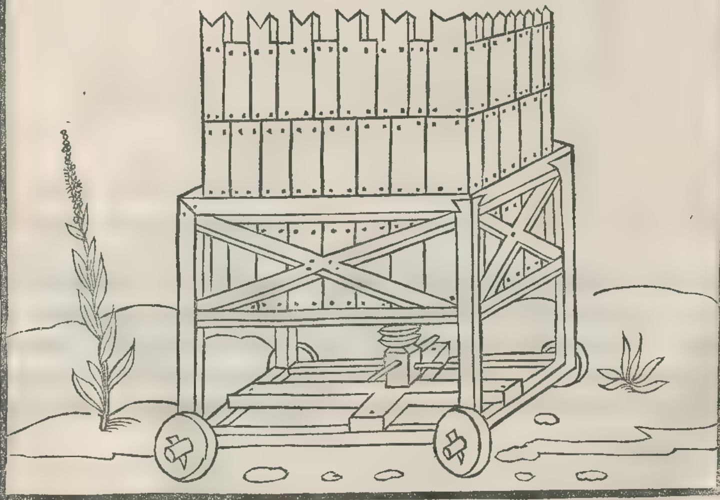


Instrumentum exurendi portam.



Inſtrumentum perfringendi cataractam vel feneſtram ferream.

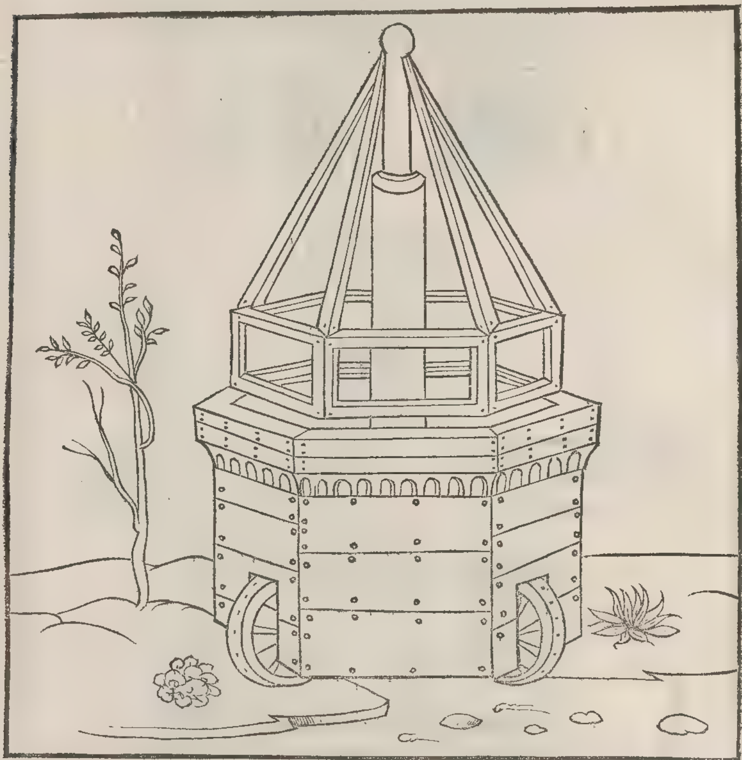




Turris in ſublime ductilis.

Turris mobilis ac versilis omnia munimenta aduersa vrbi superans altitudine sua, quæ admota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis, hostium muros defensoribus nudat.

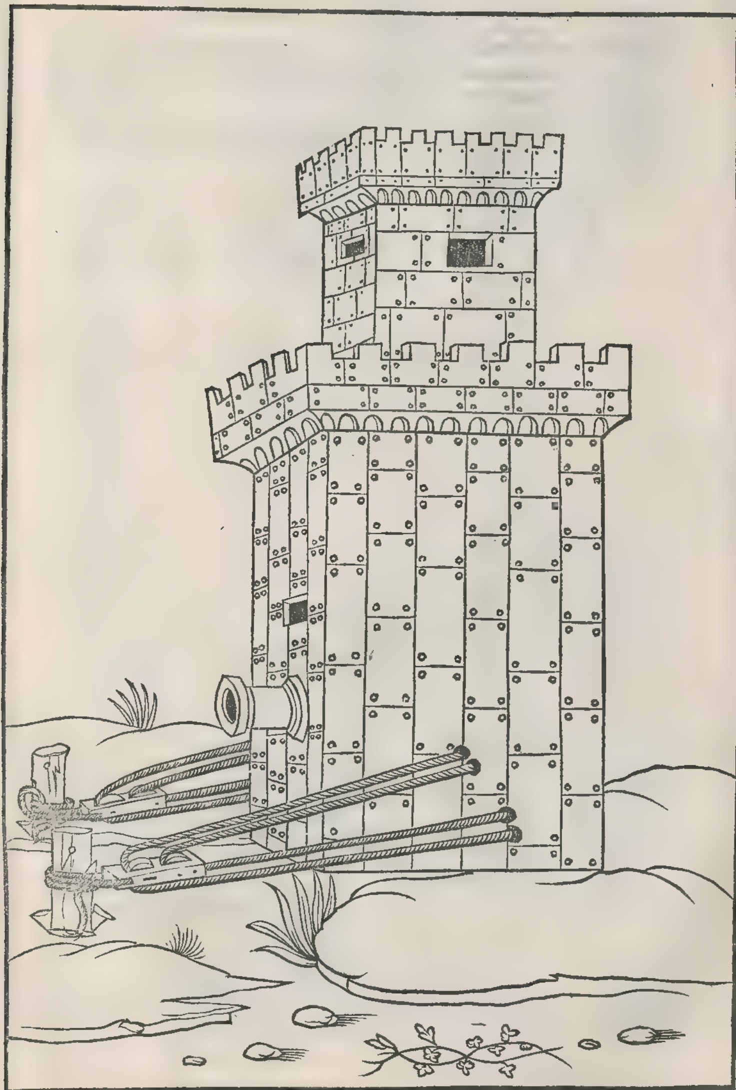
Machina vrbium expugnatrix, Plutarchus in Demetrii vita.



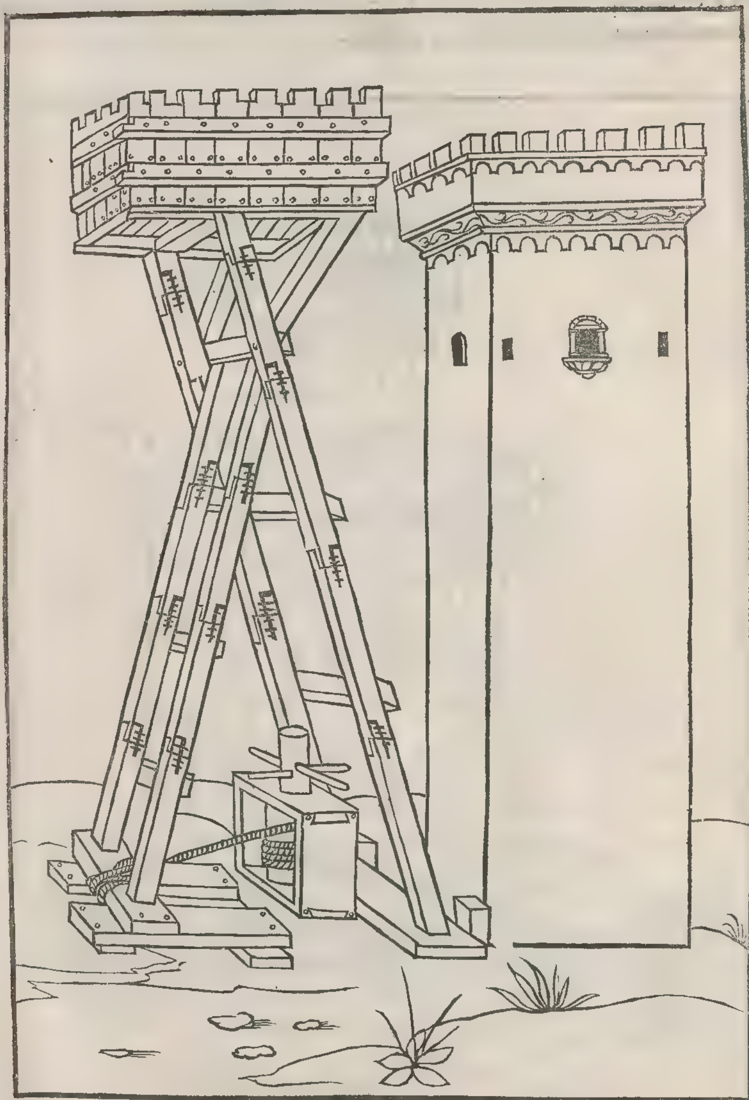
Halæ turres sunt ligneæ quę apud veteres propter spectatores è lignis erigebãtur: quæ si ex materie larigna fiant atque versiles, tutissimæ sunt: flammam enim missilem, & ictus qualitate materię ac vertigine sua non admittunt. Turres autem à tornis dictæ, teste Varrone, vel vt alii, quòd teretes sint & rectæ: hæ enim tametsi quãdoque quadratę sint, procul tamen videntibus rotundę existimantur.

Ideo

ideo quia omnis cuiuſque anguli ſimulachrum per longum aëris ſpacium euaneſcit atque conſumitur,& rotundum videtur. Rotundæ itaque aut polygoniæ ſunt faciendæ: quadratas enim machinæ celerius diſſipant, in rotunditatibusq; ad centrum adigendo lædere non poſſunt.



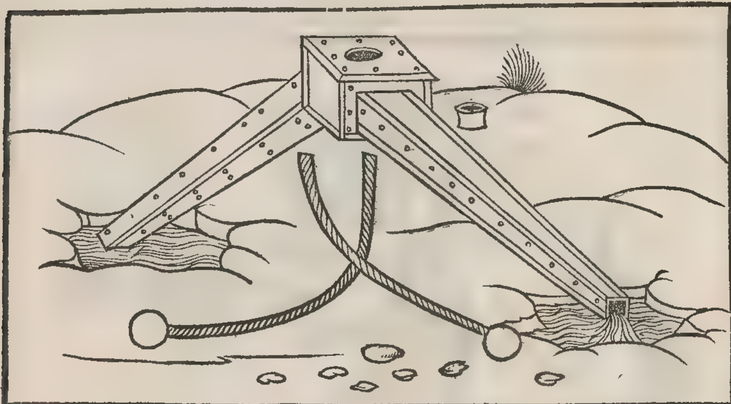
Expugnandæ turris inſtrumentum.



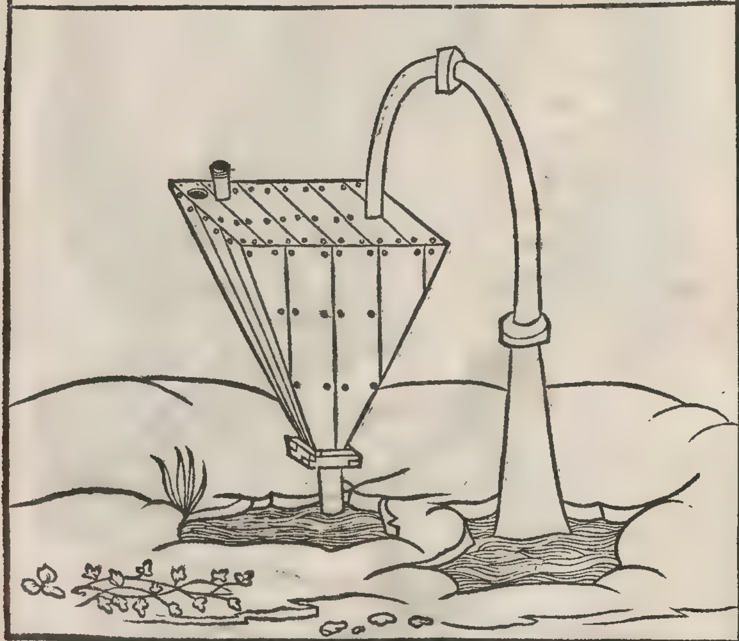
Arabica machina ad expugnationem vrbium, magna & ingens, viris,pontibus,ſcalis,variiſque inſtrumentis bellicis referta.



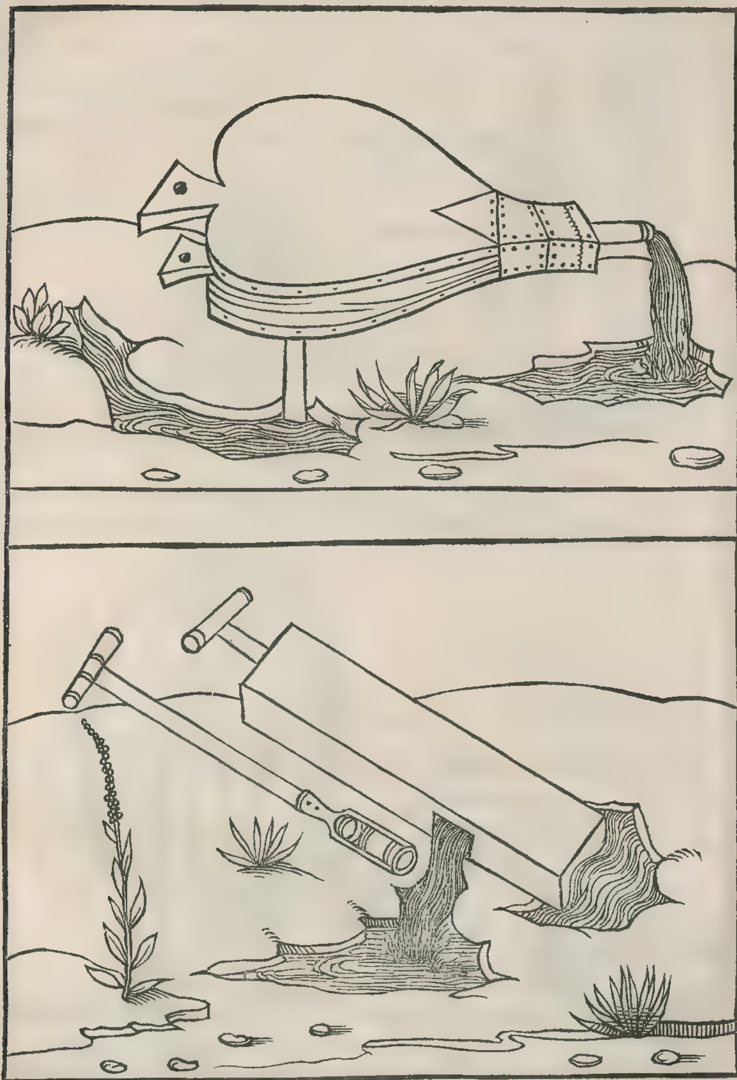
Fiſtula per quam à foſſa vel à caſtello aquam exhauriendo educas.



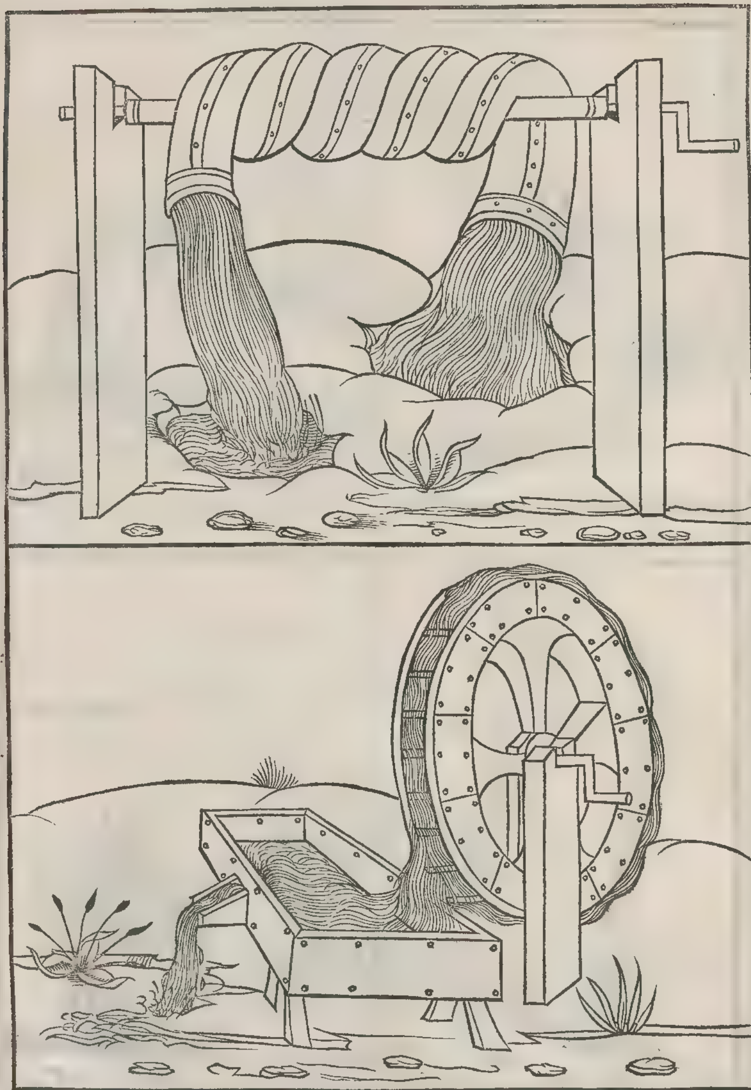
Aliud educendi aquam inſtrumentum.



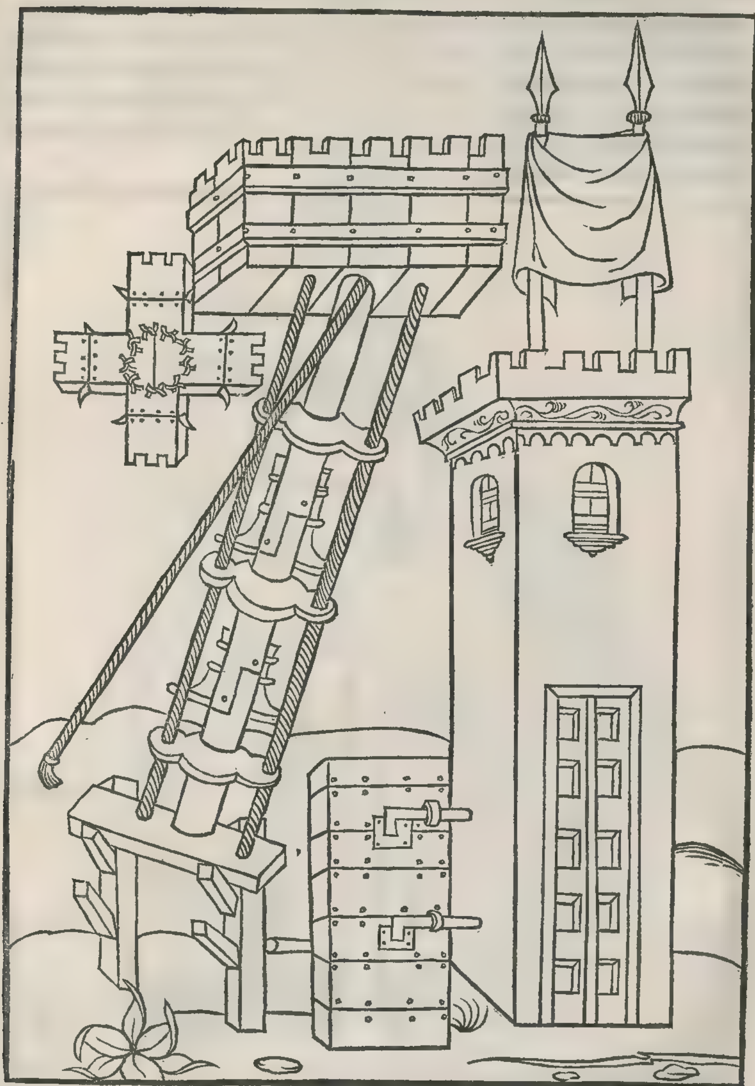
Alia duo ad exhauriendum aquam inſtrumenta.



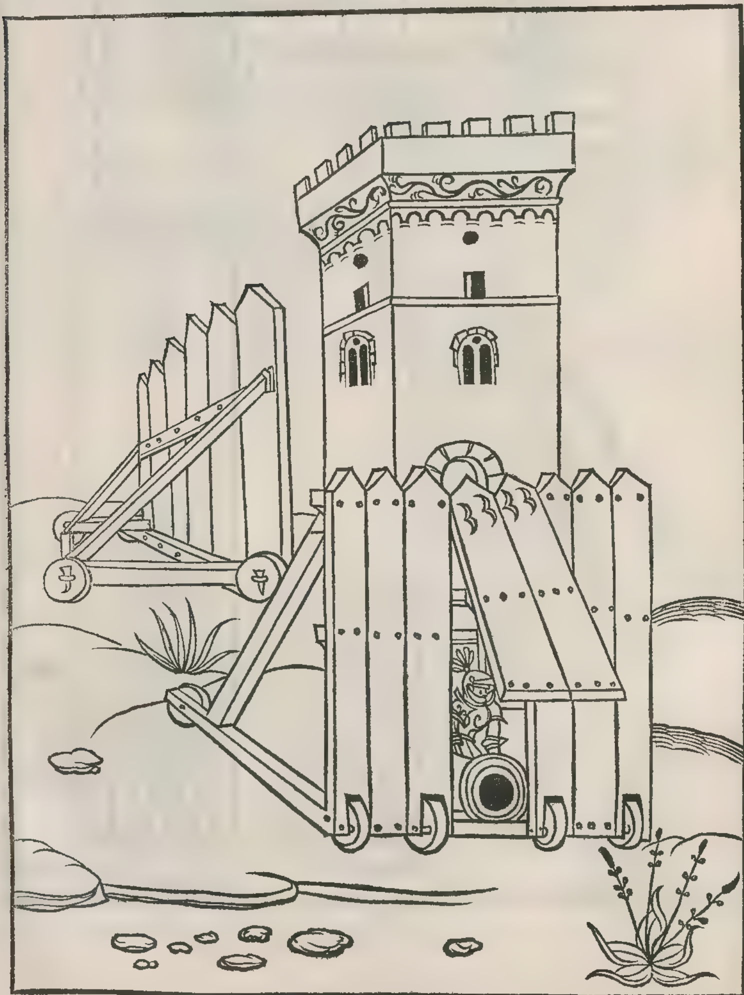
Alia duo instrumenta ad hauriendum aquam.



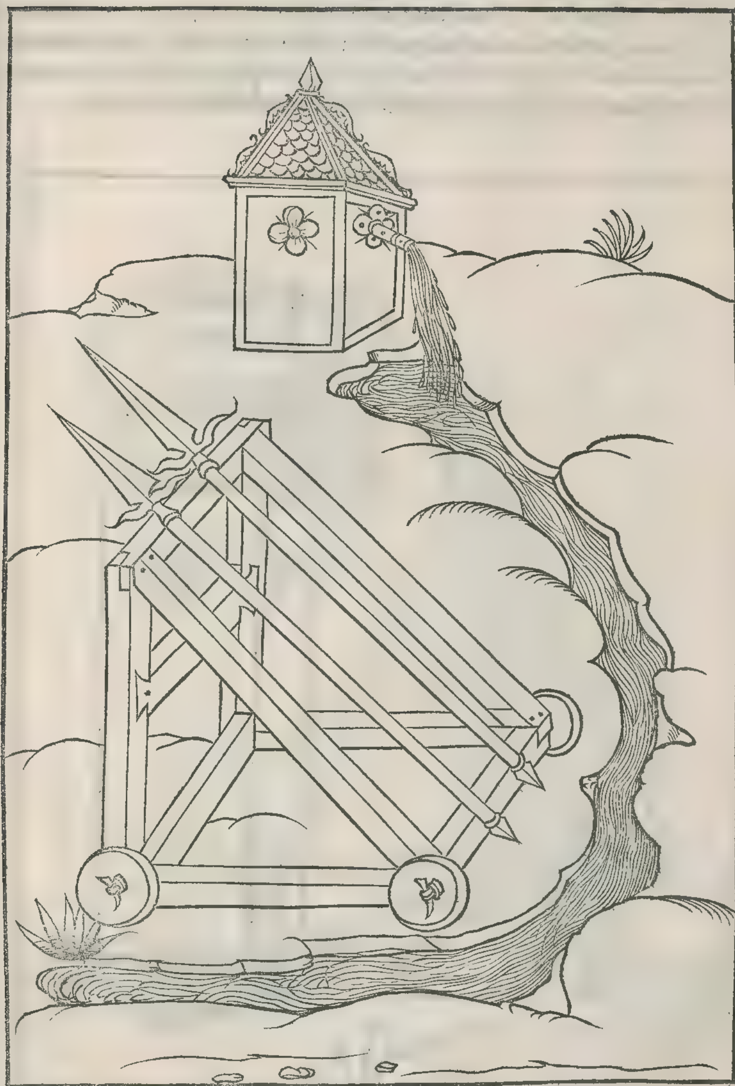
Pons pro defensione.



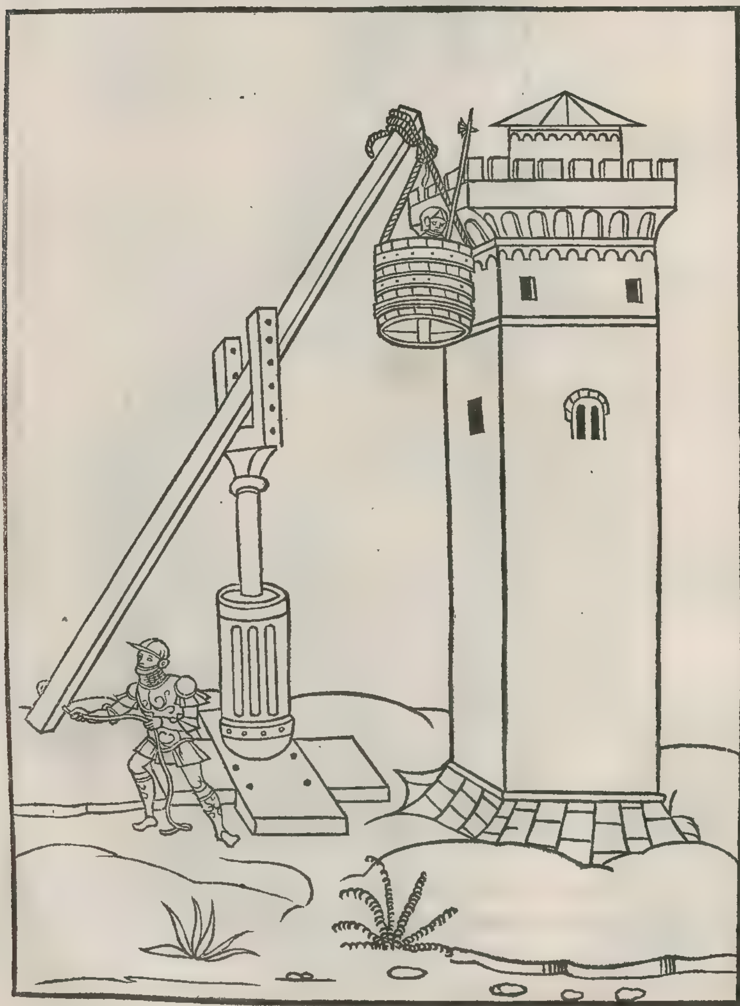
Plutei,crates è vimine ſunt,quę ſolebant opponi militibus opus facientibus, & appellabãtur militares, nunc & tabulæ quibus quid præſepitur eodem nomine dicũtur: hi è vimine ſunt,& ciliciis,vel coriis crudis proteguntur,triníſque rotulis conſiſtunt, quarum vna in medio,duæ in capitibus apponuntur,vt in quacunq; vis parte admoueri more carpẽti poſſint.Hos pluteos obſidentes muris applicant,eorum munitione protecti,ſagittis ſiue fundis,vel miſſilibus defenſi res omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant,vt ſcalis aſcendendi facilior detur occaſio.



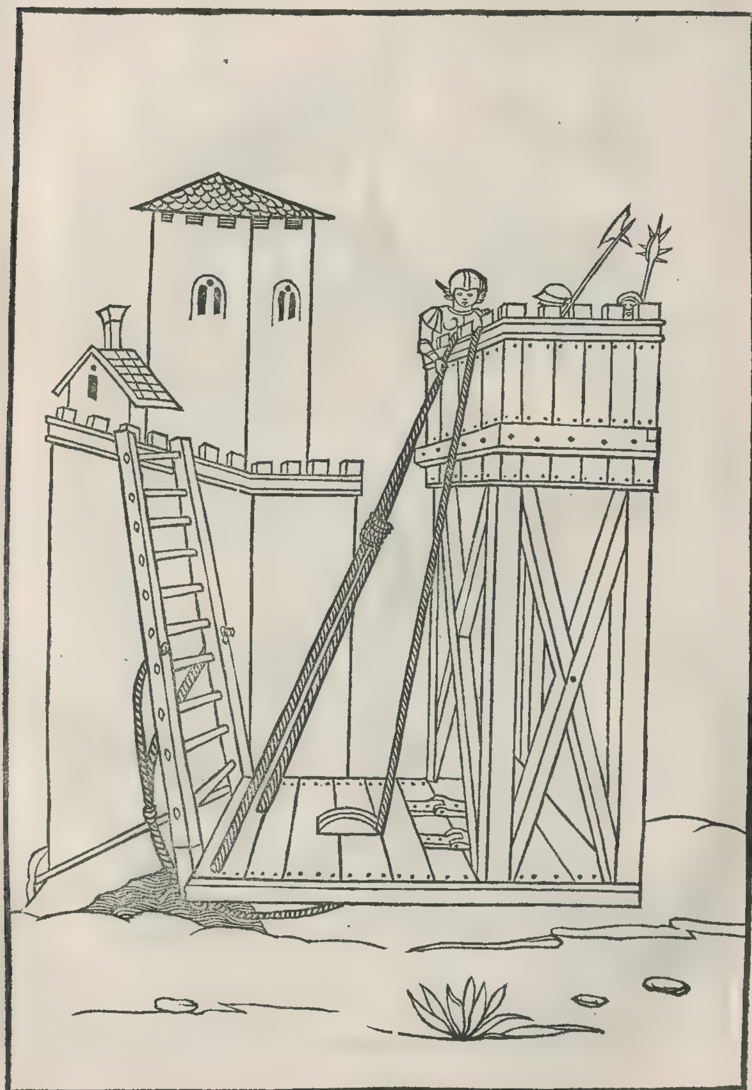
Instrumentum angusti loci, eundi hostibus obuiam velint nolint, cui ponè stet funditorum sagittariorumq; tela missilia spargentium manus.



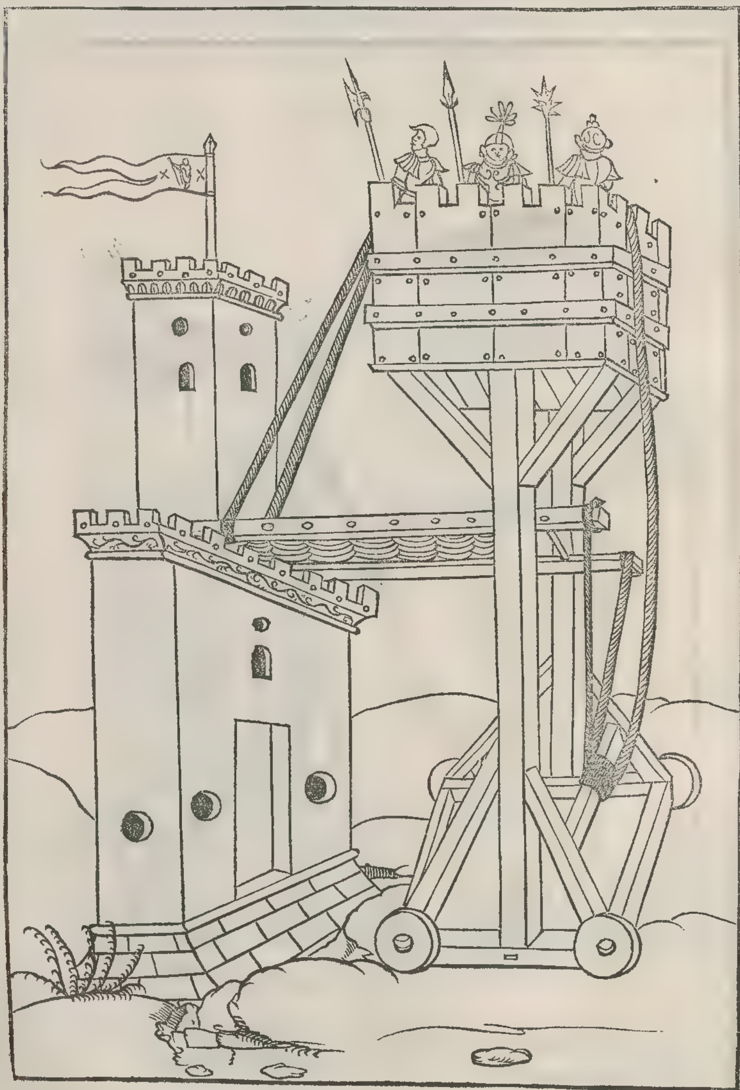
Telonum dicunt à longitudine quotiens vna trabs in terram præalta defigitur, quum in summo vertice alia transuersa trabs longior, dimensa medietate connectitur, eo libramento vt si vnum caput dimerserit, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus siue tabulatis contexitur machina, in quã pauci collocantur armati: tunc per funes attracto depressoque alio capite, eleuati imponuntur in murum, vbi tuto stantes, & hostibus nocere, & prospicere possint, & renunciare quas res aduersarii conentur efficere. Telonis autem forma hæc est.



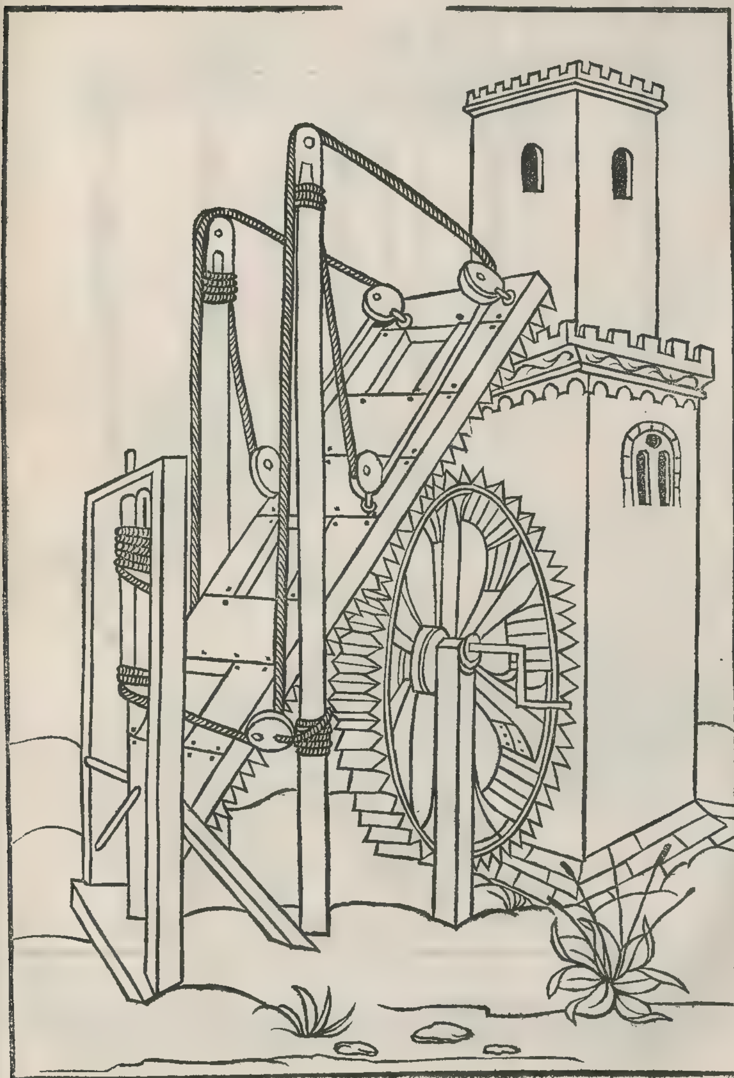
Sambuca, dicitur ad ſimilitudinem citharæ vel organi machina, qua vrbs oppugnatur. Nam quemadmodum in cithara vel organo chordæ ſunt, ita in trabe quæ iuxta trabem ponitur funes ſunt, interdúmque de ſuperiori parte turriculæ pontem laxant trocleis vt deſcendant ad murum, ſtatímque de turri exeunt bellatores, & per eam tranſeuntes, mœnia vrbis inuadunt.

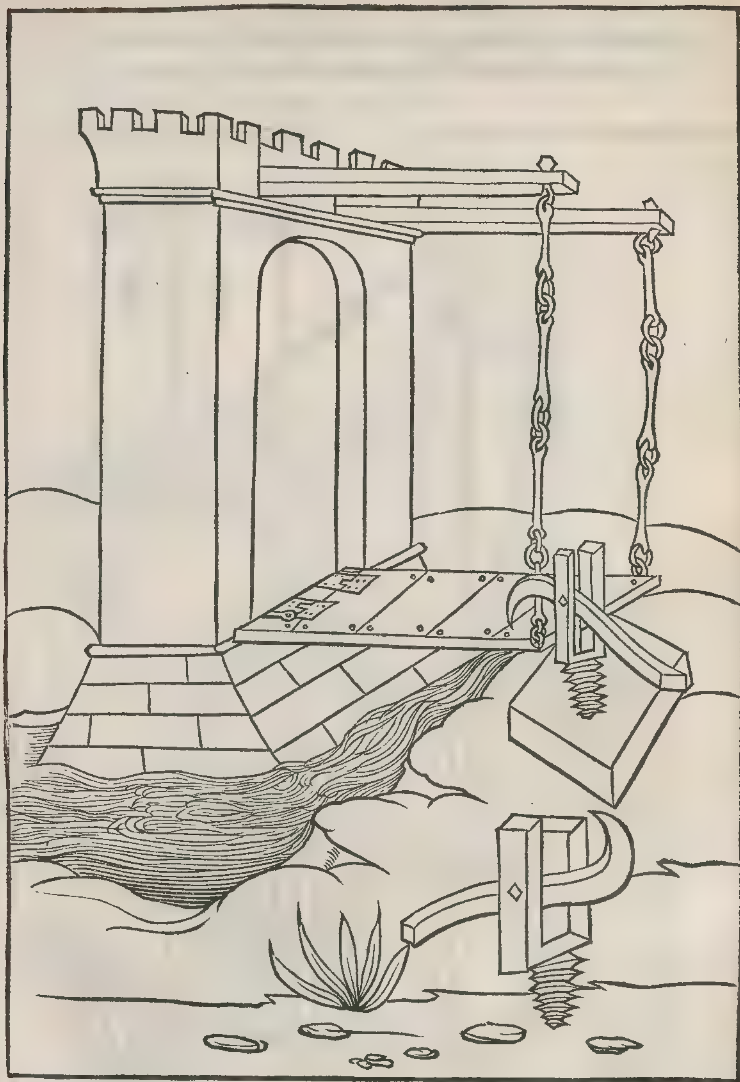


Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repentè producitur. Factus eſt duabus trabibus ſeptúſque vimine, quem ſubitò prolatum inter turrem murúmque conſtituunt, & per eam egredientes machinam bellatores in ciuitatem tranſeunt,& muros occupant.



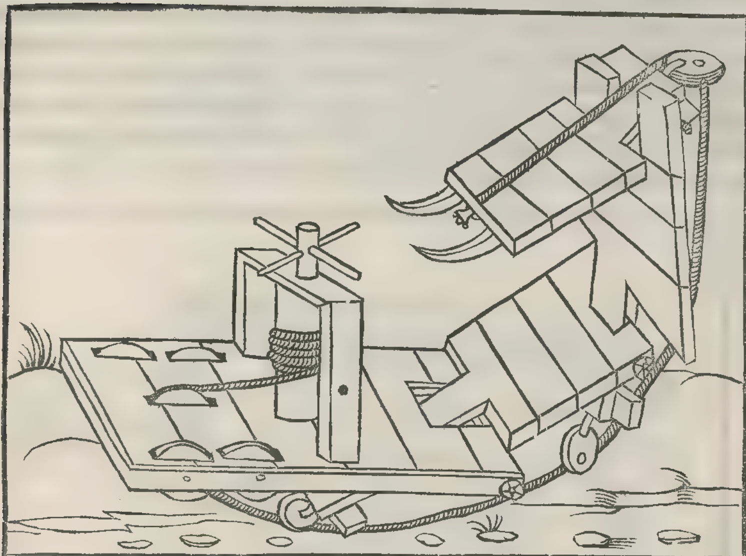
Rota dentata pontem producens, cum gradibus quibusdam intus ad motum & hominum aſcenſum per eam.





Terebra ferrea ſiſtendi pontis verſioq́ʒ in ipſius caſu quo minus erigatur in ſublime hoſtibusq́ʒ prohibeatur vrbis ingreſſus.

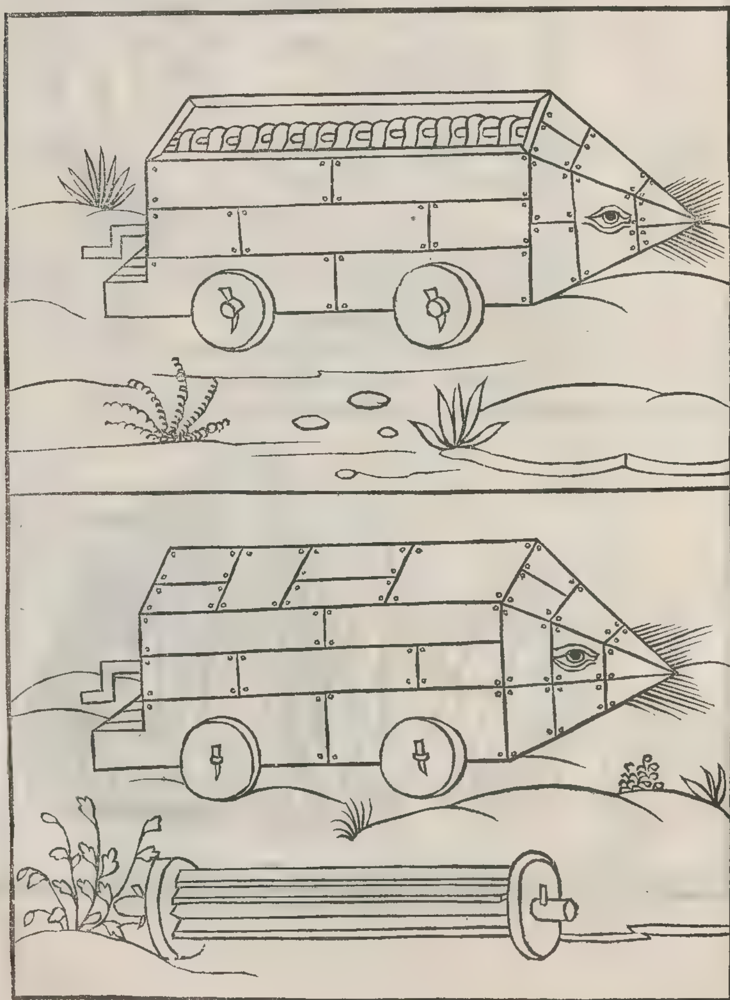
Erigendi pontis inſtrumentum.



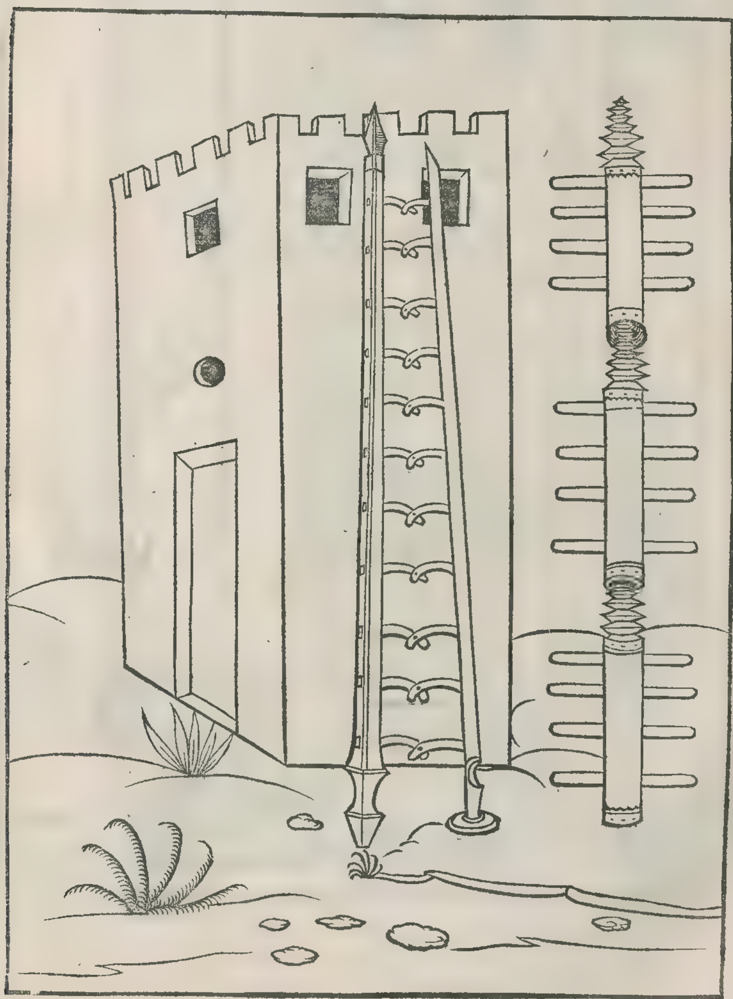
Producendi pontis inſtrumentum.



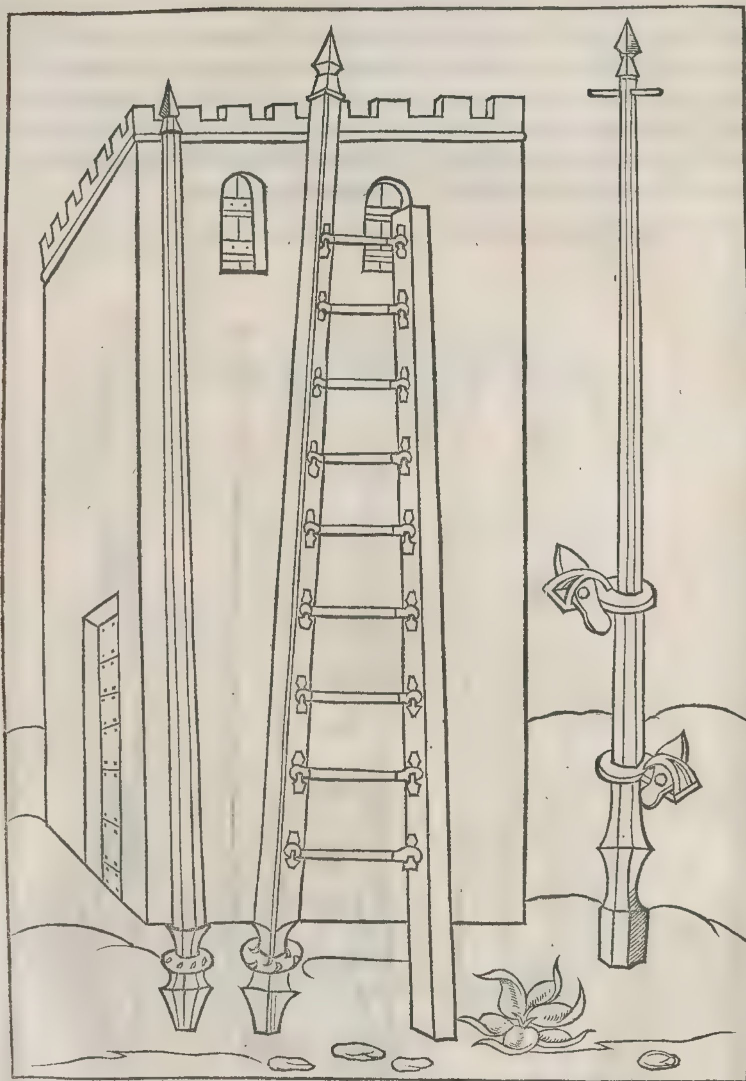
Musculus cuniculo fit similis,quo murus ꝑfoditur,ex quo & appellatur,quasi murusculus: vel musculi,vt inquit Vegetius Renatus,à marinis belluis nomen sibi vendicant. Nam quemadmodum illæ quum minores sint,tamen balenis auxilium adminiculúmq; iugiter exhibent, ita isti quum sint machinæ breuiores vel deputatæ,turribus magnis aduentu illarum parant viam itineráque præmuniunt. Musculum autem appellauit antiquitas machinas minores,quibus protecti bellatores sudibus præmunitas oppidorum fossas demolirentur,quibus turris ambulatoria sine impedimento iungeretur ad murum.



Scala licet à quibusdã singulariter vsupetur,& sacris in literis,in libro Genes. Vidit Iacob scalam,scriptum sit,scalę tamen secundũ Varronem,Quintilianum,& Focam dicuntur propriè,aut latinè magis,siue vnæ sint,siue plures,quia numeri tantum pluralis est nomen,vt literę quum epistolam significant. Salustius in Iugurthino,Deinde vbi vnę atque alterę scalæ comminutę sunt,qui superstiterant afflicti sunt: non dixit vna atq; altera. Harum autem formam variam licet ac multiformem, facile quisque intelliget, si quæ sunt infrà picturæ lineamentis oculis subiecta prospiciet.



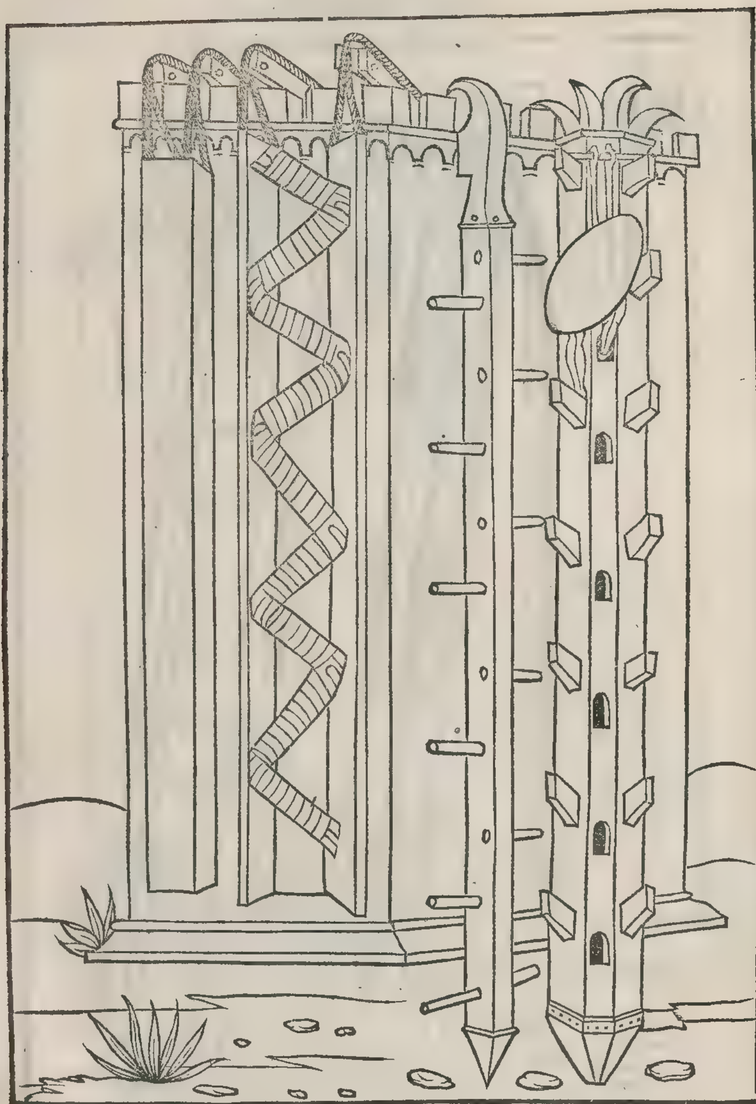
Aliud genus ſcalæ. Calceus cum annulo ferreo.

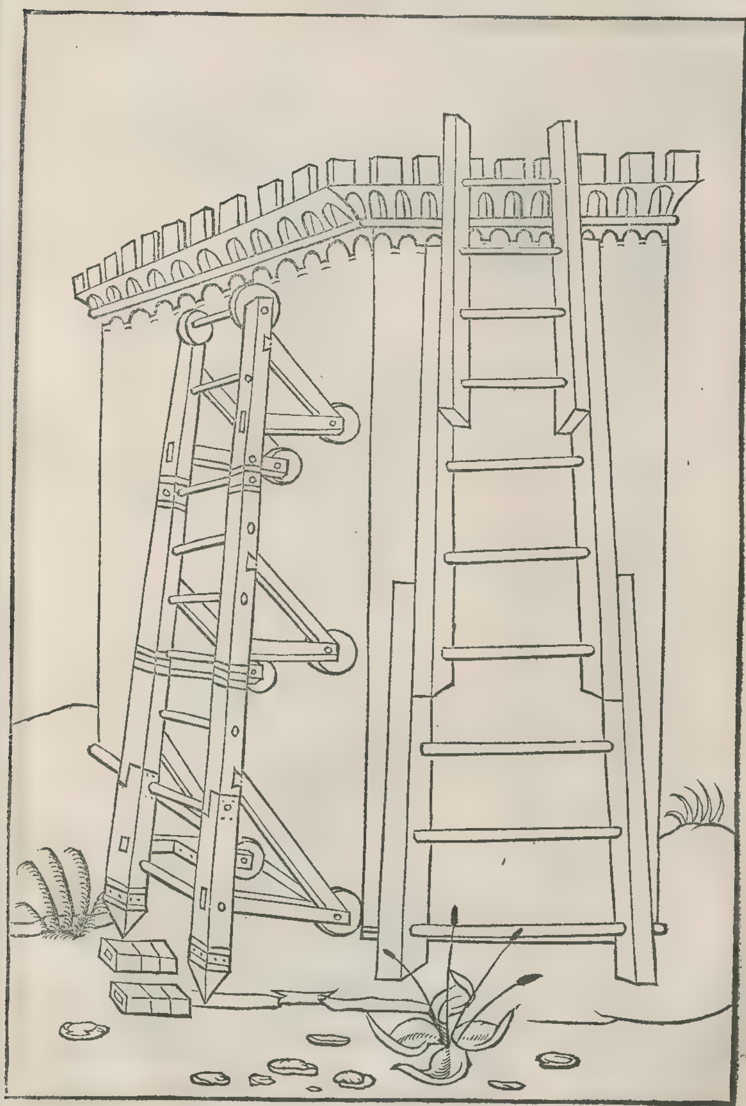


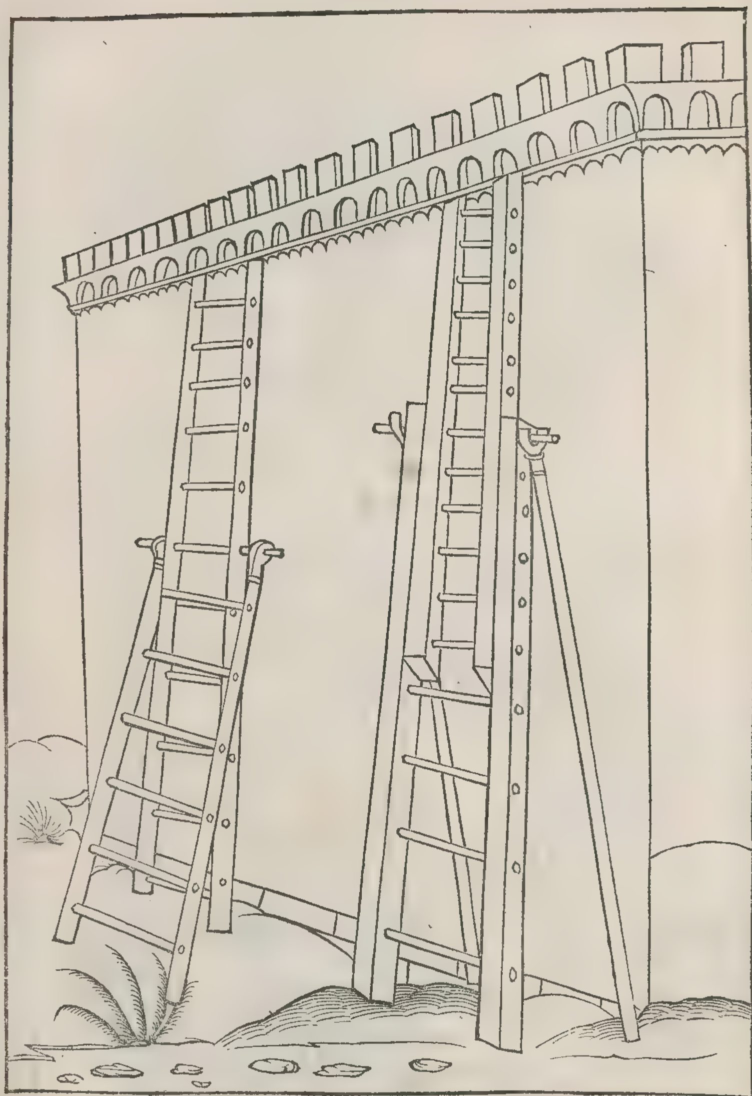
Aliæ ſcalæ diſiunctæ.

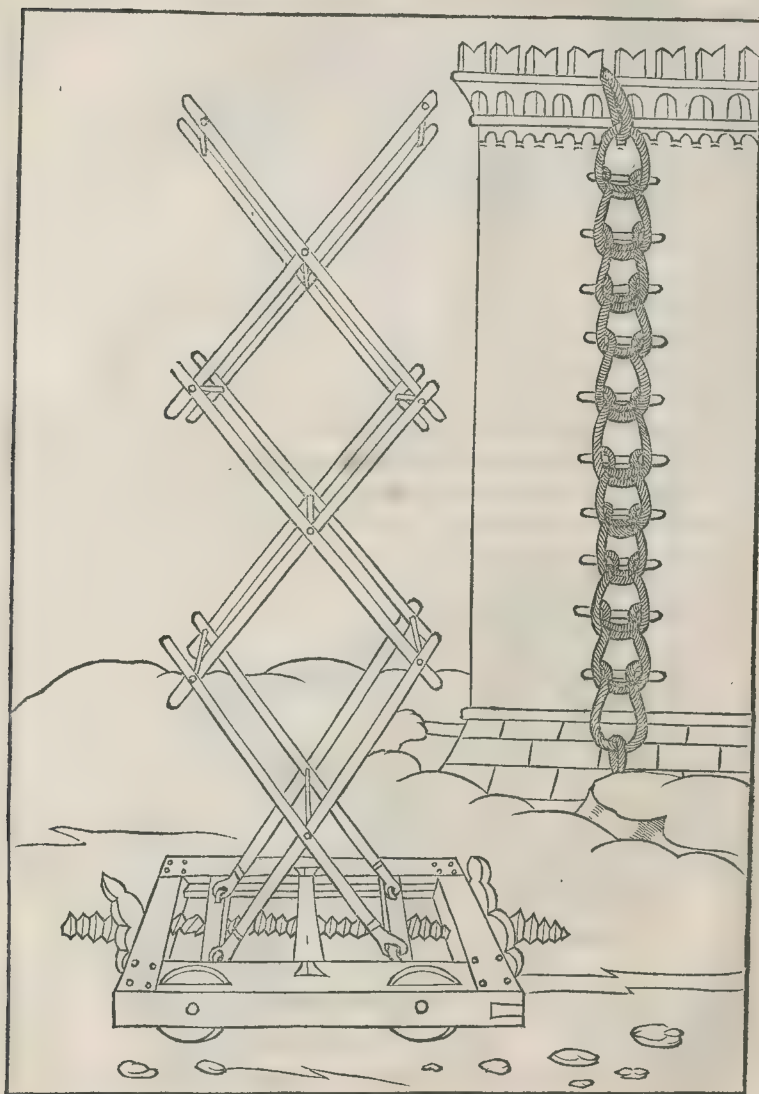


Alia genera ſcalarum.

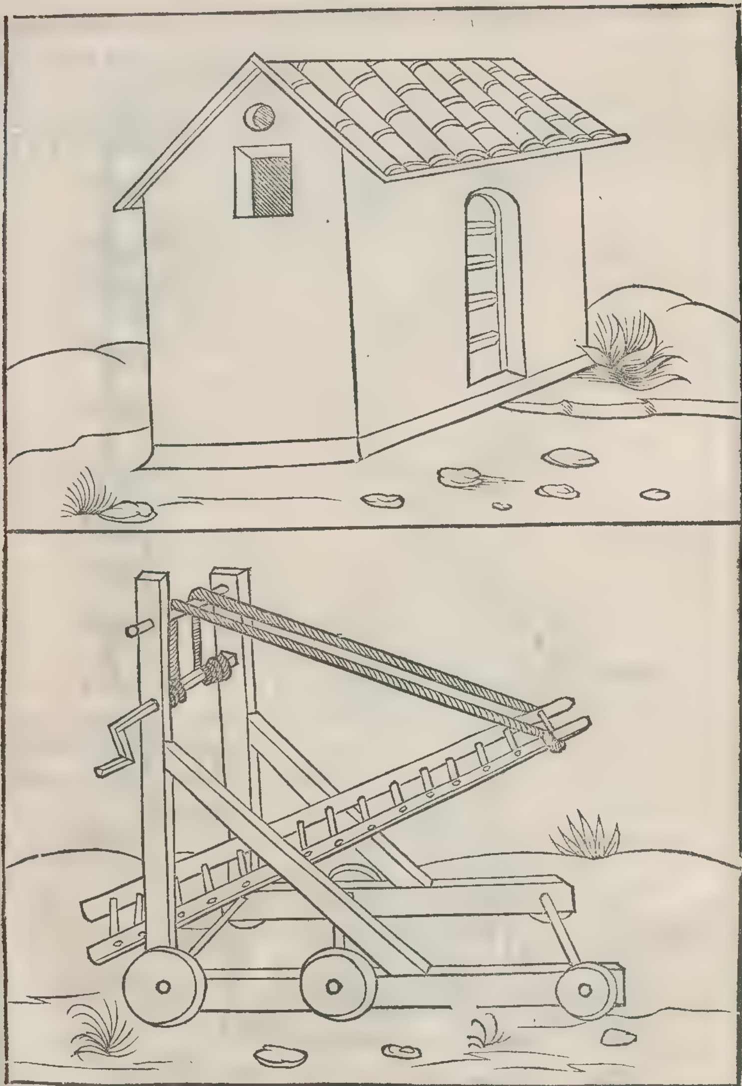








Aliud genus ſcalarum quod rotis & cantho vehitur.



Bombarda, vt vulgo dicitur, metallica machina est quæ ignis incendio & sulphureo puluere, immo tartareo magis, glandes æneas, flammeasq; pilas, & globosa grauioraq; saxa conuoluens, horrisono fragore ac tonitru longe latéque iactat, muros vrbium quatiens, & obstantia quæq; demoliens, Archimedis, vt putatur, inuẽtum, eo tempore quò Marcellus Syracusas obsidebat, vt suorum ciuium libertatem tueretur, patriæq; excidium vel auerteret, vel differret, & quo nostri temporis duces ac imperatores vt liberos populos, vel iugo, vel excidio premant vtuntur. Hoc autem nomen Bombarda apud idoneos latinæ linguæ scriptores nusquam inuenio, quamq̃ huiusmodi nominis impositio à sonitu tracta mihi nequaquam videatur absurda. Quid enim aliud est Bombarda quàm bõbus siue bombizatio quædam ardens? Sed nolim eiusdem dictionis originẽ aliquam ab aliis doctissimis intactam scriptoribus pertinaci nimis sensu atque iudicio asserere, ne cui forte videar argutior: id autem audacter dixerim, balistæ, vel tormenti, vel machinæ appellatione contineri. Balista enim à græco verbo βάλλω deducitur quod latinè dicitur iacio. Quicquid igitur, siue saxa iacit, siue sagittas, recte balista potest appellari. Nonius Marcellus, Balistæ sunt, maiora saxa & grauiora quibus iaciuntur. Victruuius lib. x. arch. Sed tamen nulla balista perficitur, nisi ad præpositam magnitudinem ponderis saxi quod id organum mittere debet. Orosius lib. iii. historiarum, Regulus bellum carthaginense sortitus, iter cum exercitu faciens, haud procul à flumine Bragada castra constituit: vbi quum plurimos milites aquandi necessitate ad flumen descendentes serpens miræ magnitudinis deuoraret, Regulus ad expugnandam bestiã cum exercitu profectus est, sed nihil in tergo eius proficientibus iaculis atque omni telorum ictu irrito, quæ per horrendam squamarum cratem quasi per obliquã scutorum testudinem labebantur, mirúmque in modum ne corpus læderent ipso corpore pellebantur, quũ insuper magnam multitudinem morsu comminui, impetu proteri, halitu etiam pestifero exanimari videret, balistas deferri imperauit per quas murale saxum spinæ eius incussum compagem totius corporis soluit. Valerius Maximus de eodem serpente lib. i. Quum telorum iactu perforari nequiret, ad vltimum balistarum tormẽtis vndiq; petitam, silicum crebris & ponderosis verberibus procubuisse. Ouidius de tristibus libro primo.

Nec leuius tabulæ laterum feruntur ab vndis,
Quàm graue balistæ mœnia pulsat onus.

Idem in nono metamorph.

Nec leuius pulsata sonat quàm ferreus olim,

Quum

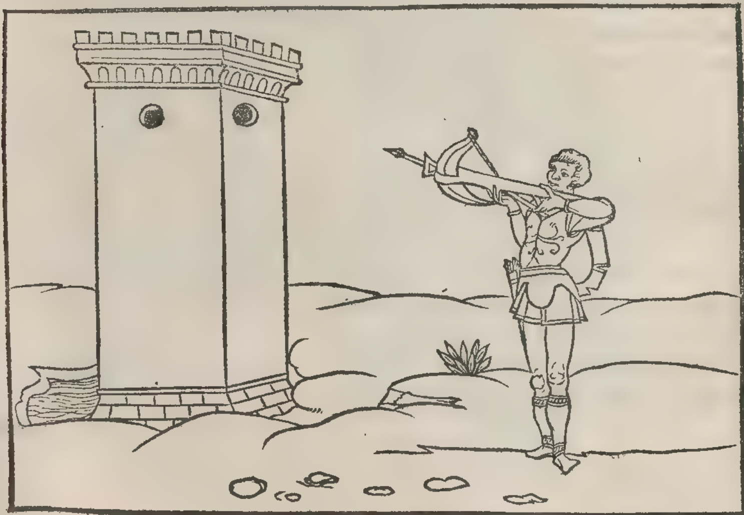
Quum laceras aries balistáque concutit arces.

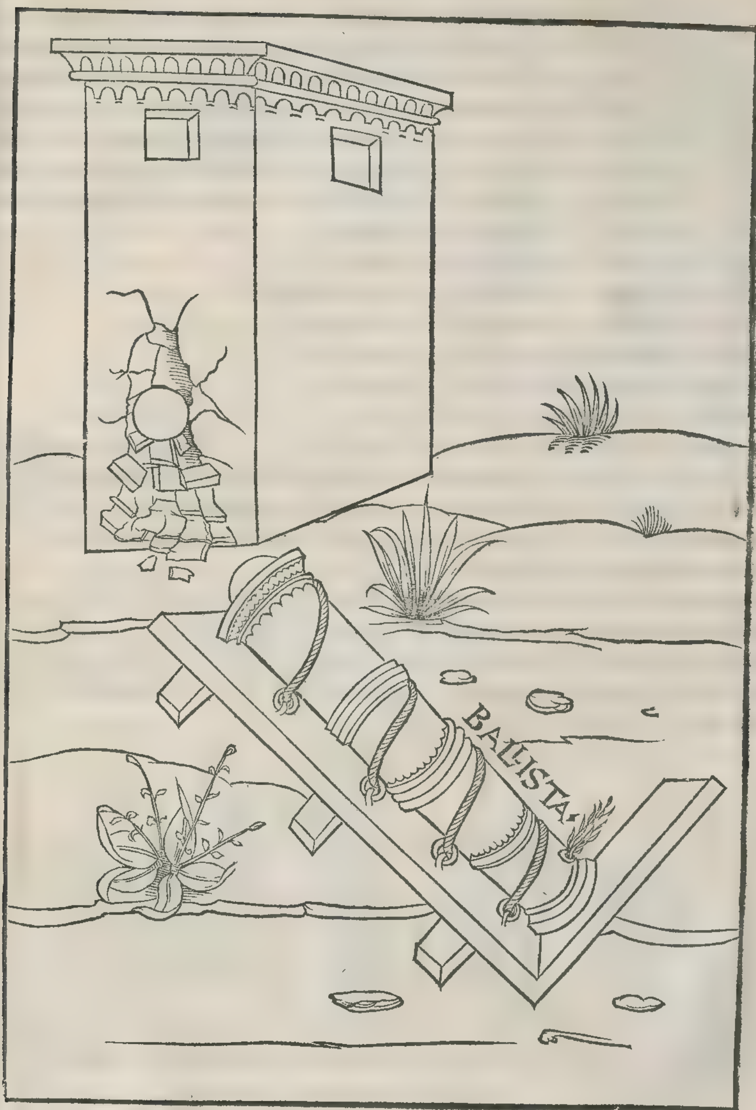
Seneca quęst. natur. libro secundo, Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt, sicque non imitabile fulmen, vt Maro inquit, humana rabies quodam magno auctore teste imitata est. Quòd autẽ sagittas iaciat balista, auctor est Ammianus Marcellinus, rerum gestarum .xxiiii. Assistit, inquit, artifex contemplabilis, & subtiliter apponit in temonis cauamine sagittam ligneã spiculo maiore conglutinatam, & cum ad extremitatem neruorum acumen venerit summum, percita interno pulsu à balista ex oculis auolat, interdum nimio ardore scintillans, & euenit sæpius vt antequam telum cernatur, dolor lætale vulnus agnoscat. Idem xxv. Tum aptatæ ligneis sagittis balistæ, flexu, stridore torquebantur, creberrima spicula funditantes. Hieronymus libro primo cõtra Iouinianum, Balista quanto plus retrahitur tanto fortius emittitur.

Lucanus in secundo,

Tortáque per tenebras validis balista lacertis
Multifidas iaculata faces.

Hanc & græci ς in fine addẽtes βάλιςραν dicunt, quam et Syrophœnicas inuenisse vi. natur. histo. Plinius auctor est. Ancon autem antiquissimus historiarum auctor scribit pulsum à Ioue Saturnum fugisse in Græciam, vbi mõstruosorum hominum exercitum congregauit, contra quem Iupiter alpestrem partem occupans, balistarum vsum docuit. Proinde victoria potitus, fingitur à poëtis Iouem de cælo pepulisse, & Cretæ regno priuasse.




BALLISTA.

Tormenta,inſtrumenta bellica ad diruenda oppida euertendaſq; vrbes,ſic dicta quòd tela torqueant,hoc eſt,gyro celeri ſaxa rotent,iaciant,& mittant. Liuius xxiiii. ab vrbe condita, Aduerſus hunc naualem apparatum Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit,in eaſq; quæ procul erant naues ſaxa ingenti pondere emittebant. Ioſephus belli iudaici lib.vi.Habebant etiam baliſtas CCC. & L.tormēta ſaxorū, quibus difficiliorem aggeri ū extructionem Romanis efficiebāt.Cicero Antonianarum viii.Quid ille faceret induciasſ ante conſules oculóſq; legatorum,tormentis Mutinam verberauit. Virg.in vndec.

Continuò aduerſis Tyrrhenus & acer aconteus
Connixi incurrunt haſtis,primíque ruinam
Dant ſonitu ingenti,perfractaq; quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt,percuſſus aconteus,
Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe & vitam diſpergit in auras.

Idem in duodecimo,

Murali concita nunquam
Tormenta ſic ſaxa fremunt,nec fulmine tanti
Deſultant crepitus.

Seneca quęſt. natur. lib. ii. Nubium intra ſe cōpreſſarum anguſtiæ medium ſpiritum emittunt,& hoc ipſo inflammant ac tormenti modo eiiciunt. Tormenta etiam miſſilium inſtrumenta ſunt à torquendo dicta. Virgilius ii.georg.

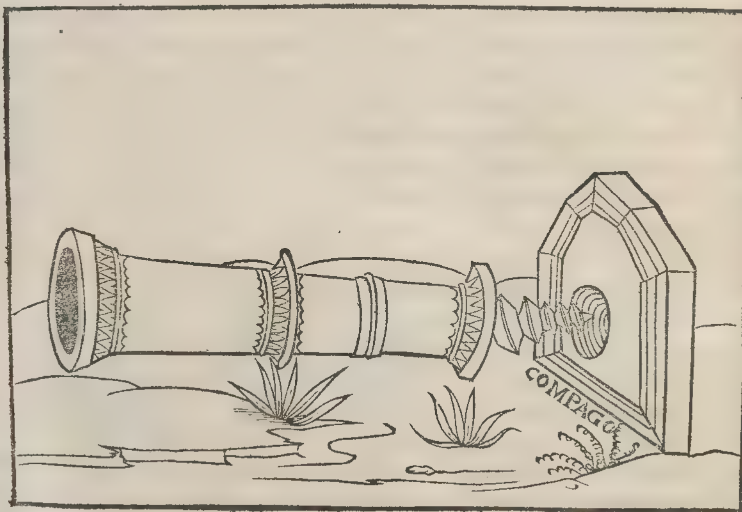
Itureos taxi torquentur in arcus.

Firmianus libro ſecūdo contra gentes, Vrbe à Gallis occupata obſeſſi in capitolio Romani cum ex mulierum capillis tormēta feciſſent,ædem Veneri caluæ conſecrarunt. Seneca de ira libro primo,Quum opus eſt cōcitatur remittitúrque,non aliter quàm quæ tormentis exprimuntur tela,in poteſtate mittētis ſunt quantum torqueantur.

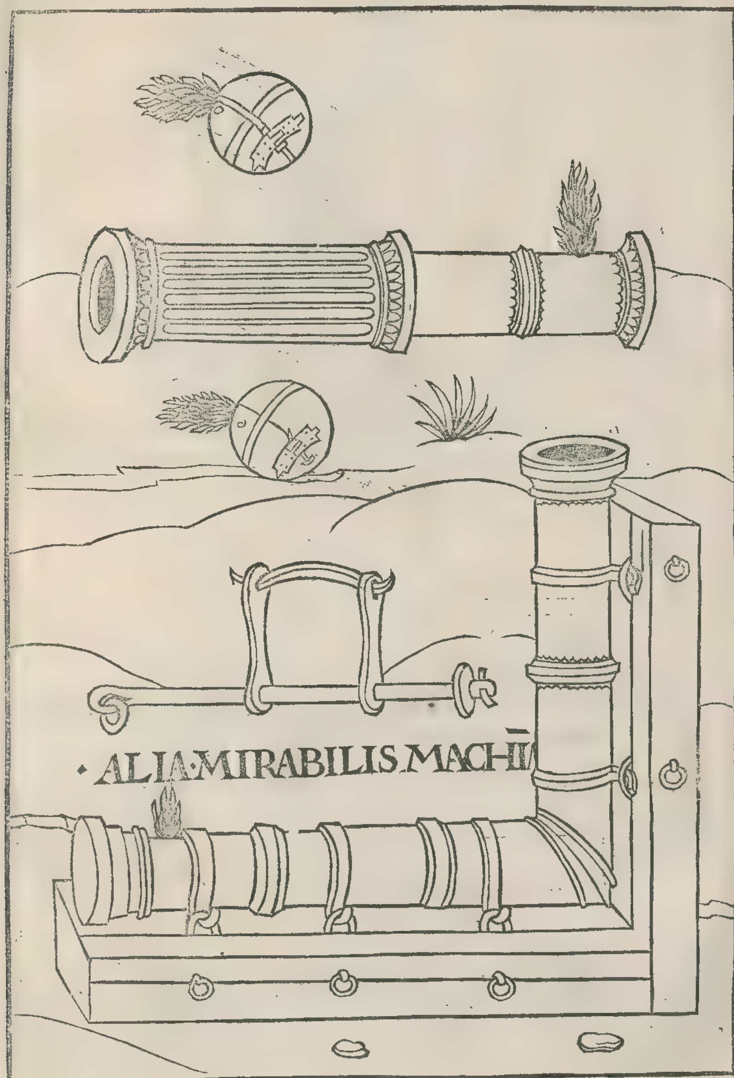


Machina, tormentum murale vrbes labefaciens, & oppidorum mœnia. Tragicus in Thyeste, Admotis nihil est opus vrbes sternere machinis, lõge laxa ro tantibus. Valerius Max. libro quinto, Q. verò Metellus celtibericũ in Hispania gerens bellum quũ vrbem Centobricam obsideret, & iam admota machina par tem muri quę sola cõuelli poterat disiecturus videretur, humanitatẽ propinquæ victoriæ prætulit. Nam quum Rethogenis filios qui ad eum transierat Centobricenses machinæ ictibus obiecissent, ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur, quanquam ipse Rethogenes negabat esse impedimento, quo minus etiam per exitum sanguinis sui expugnationem perageret, ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi facto, etsi non vnius ciuitatis mœnia, omnium tamen celtiberarum vrbium animos cepit, effecitq; vt ad redigendas eas in deditionem populi Romani non multis sibi obsidionibus opus esset. Seneca epist. lib. xvii. Multi inueniuntur qui ignem inferant vrbi, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternãt, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram multitudinem adductis arietibus ac machinis quassent. Idem decimo quarto, Philosophia circundanda est inexpugnabili muro, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. Plutarchus in vita Marcelli, Vt verò machinas instruxit Archimedes, varia missiliũ genera & immensæ magnitudinis saxa, incredibili fragore & celeritate iacula aduersum ter restres emittebat copias. Iosephus lib. iii. belli iudaici, Missaq; machinis saxa & murorum minas auferebant, & frangebant angulos turrium. Virorum autem nulli tam fortiter constipati erant, vt non vsque ad extremam aciem, saxi magnitudine & violentia sternerentur. Sciet autẽ aliquis huius machinæ vis quan tum valeat ex his quæ illa nocte contigere, In muro cuidam ex circunstantibus Iosippo caput auulsum est, eiúsque ad tertium stadium veluti funda excussa cal uaria. Interdiu quoque prægnãtis fœminæ icto vtero ad dimidium stadium infans abactus est, tanta tormento vis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & missilium strepitus. Idem in eodem, libro sexto, Omnibúsque agminibus contra excursus erant machinæ comparatæ mirabiles, præcipue verò legioni decimæ: balistæ verò vehementiores, & tormenta saxorum quibus nõ solum irruentes sed etiam super murum stantes euertebantur. Nam & singula saxa talenti pondus æquabant, & vltra modum stadii torquebantur. Ictus autem non solum primis quos offendissent, sed aliquando posterioribus quoque intolerabilis erat. Iudæi primo cauebant à lapidibus quòd erant candidi: nec tantum sono & fremitu noscebantur, sed claritudine prospiciebantur, denique speculatores in turribus præsidentes prædicebant quando impelleretur machina, saxúm

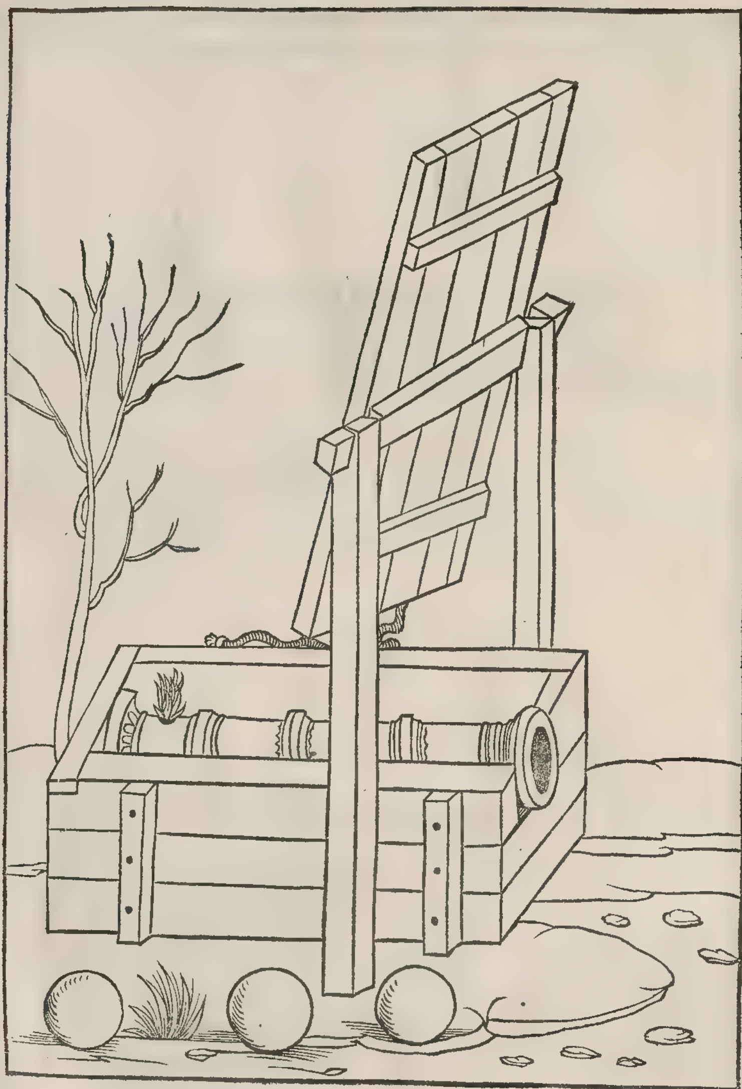
que ferretur, patria lingua clamantes, Filius venit. Itáque prædicebant in quos veniret, atque ita vitabant, & hinc eueniebat vt illis declinantibus lapis irritus intercideret. Proinde contrà Romani excogitabant atramento decolorare lapides: tunc enim missi non similiter incertos ictus habebant, multósque simul vnius impetu corrumpebant. Idem in eodem, Ad Antonianam verò ab ipsis sociis cum multitudine Zelotarum, nō solum ꝙ de loco superiore pugnabant, verùm etiam quòd machinis vti didicerant. Paulatim enim vsus aluit peritiam. Aristoteles lib. vii. Politi. Præsertim hoc tempore in quo tormēta & machinæ ad obsidiones vrbium cū omni subtilitate sunt adinuēta. Laërtius Diogenes libro de vita philosophorū, De metallicis, inquit, machinis scripsit Strato philosophus.
Hæc si nota forent, frueremur simplice cultu: Claudianus libro secundo,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.
Vtq; in his bellicis instrumentis tua tibi, Sigismunde Pandulphe, quandoq; memorem inuenta, memorem & cæteris quibus illa vsui fore non ambigo, Ponitur ante oculos machina prius inuisa, à sæculísque inaudita: quippe quæ secundo sine subsellio, aliarum præter omnium morem, dictu mirabile, librata innixáq; solo, ac grauitate pòst sua pressa persistit. Egregium sane inuentum auctore te, præclarísque ducibus præsentibus ac posteris quàmmaximè dignum.



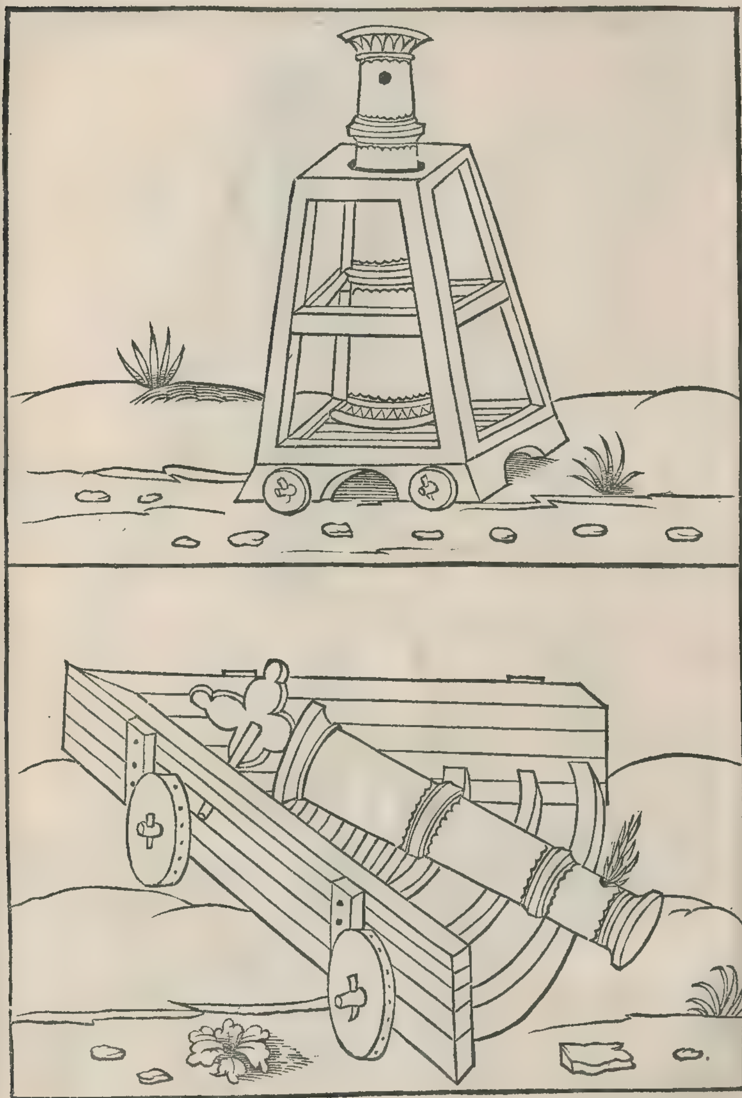
Inuentum est quoque machinæ huiusce tuum, Sigismunde Pandulphe, qua pilæ æneæ tormentarii pulueris plenæ cũ fungi aridi fomite vrentis emittuntur.



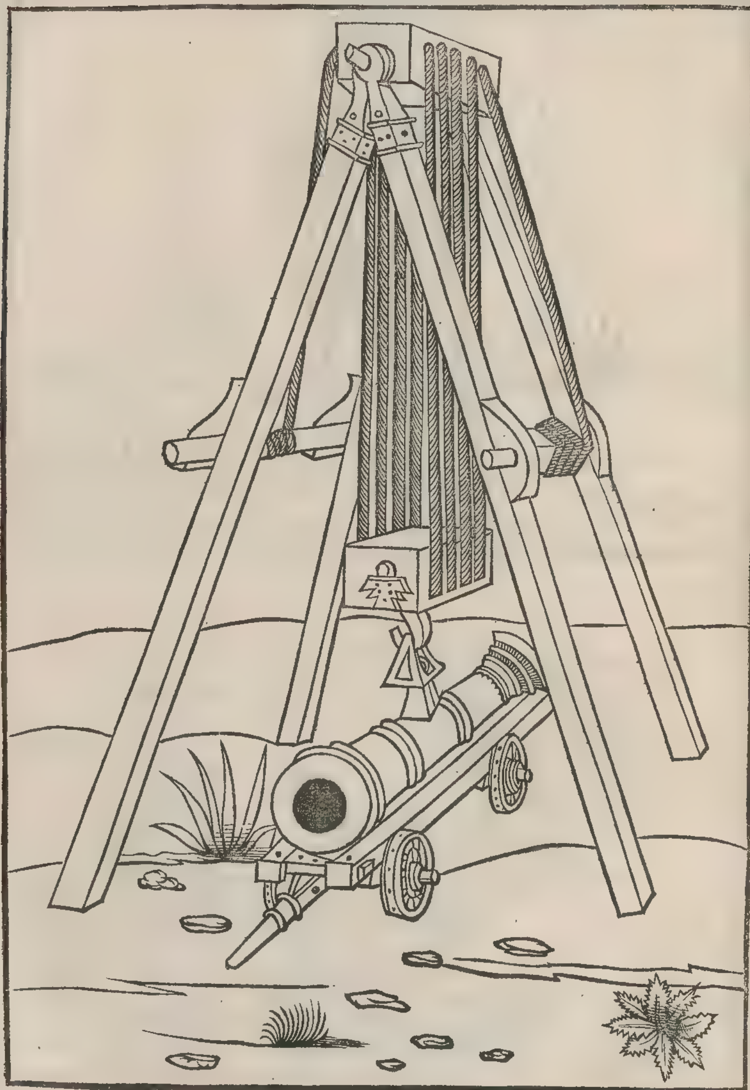
Machinæ clypeus.



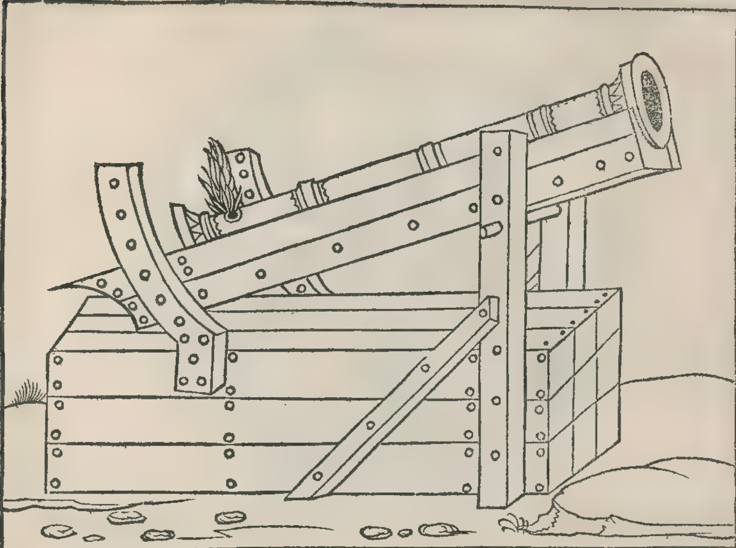
Verricula duo tormentaria.

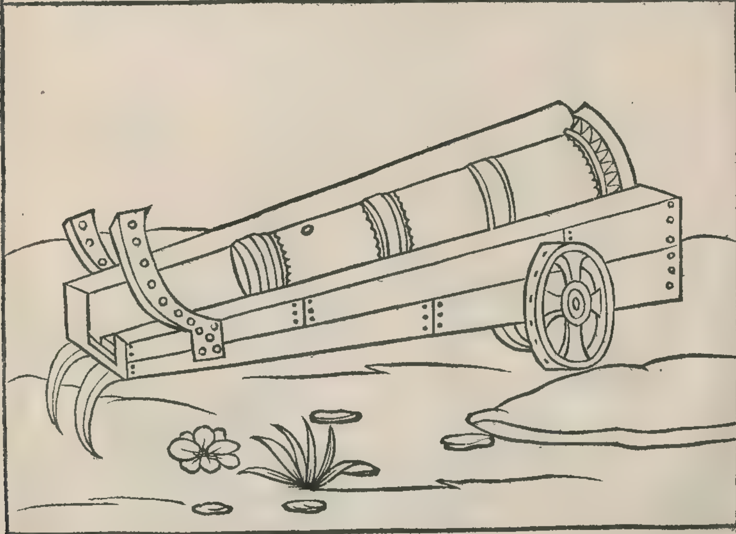


Instrumentum erigendi machinam in sublime.

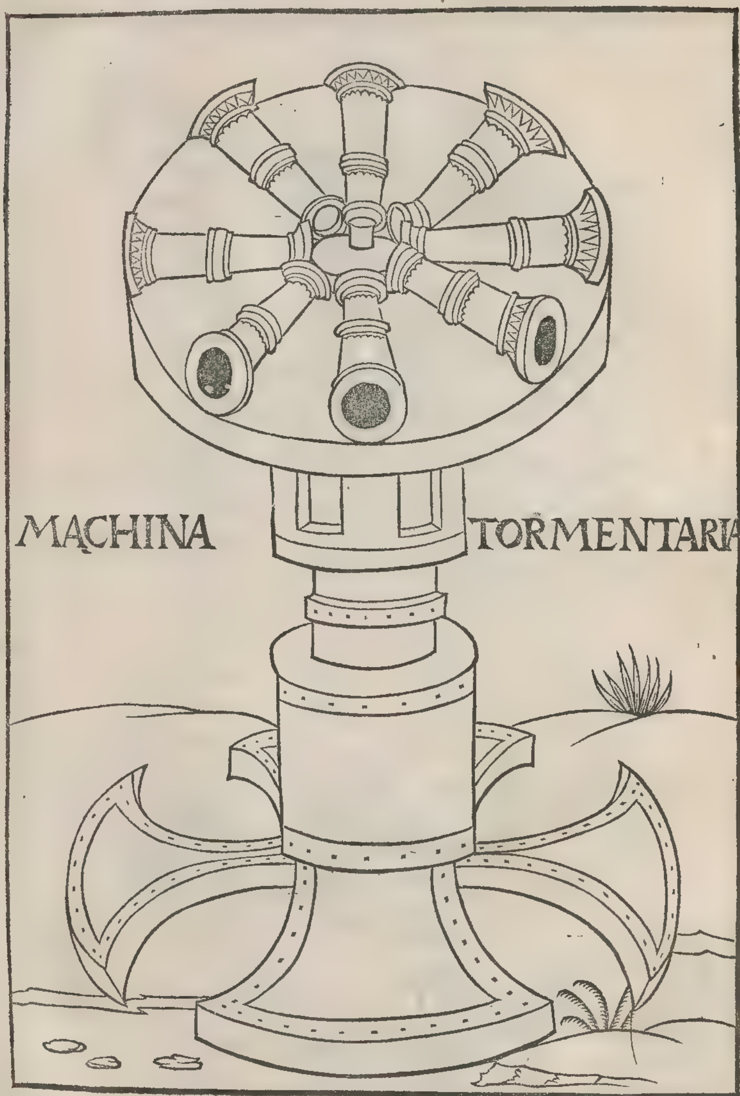


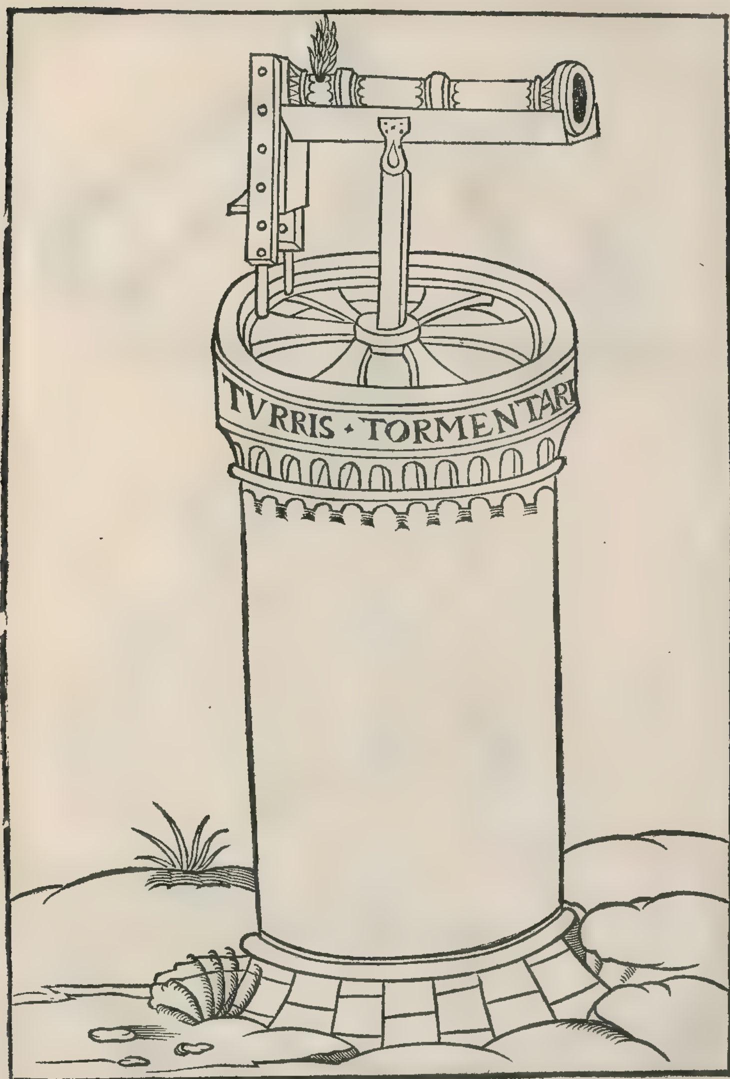
Instrumentum erigendi ponè machinam deprimendíque.

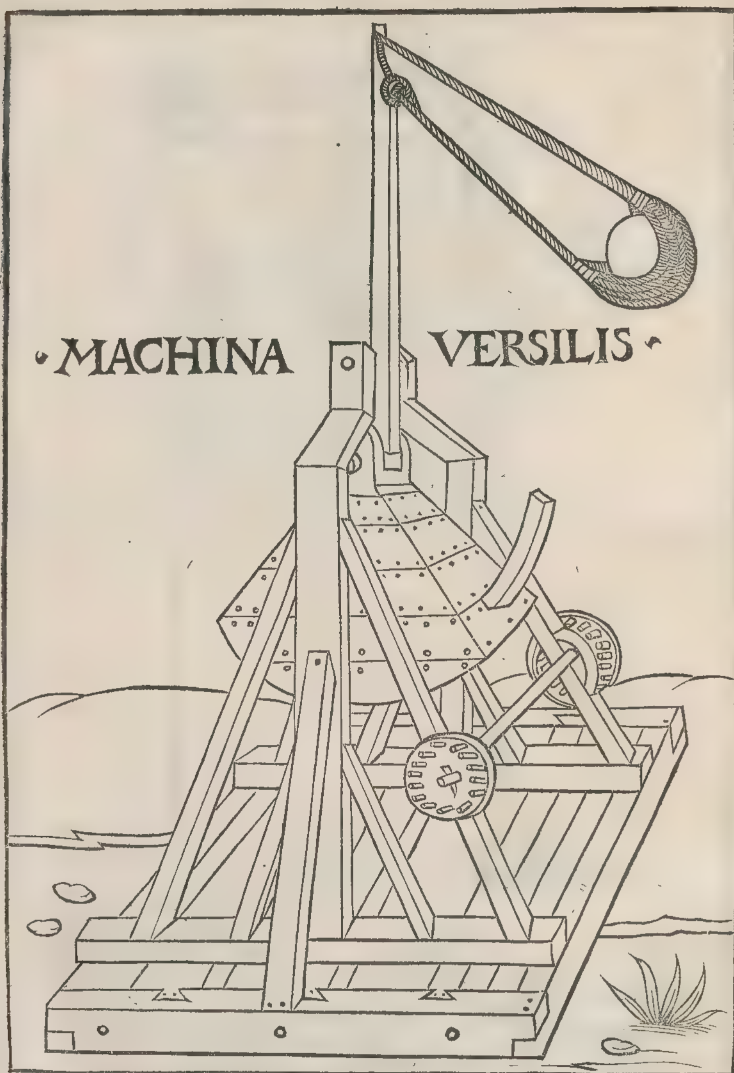


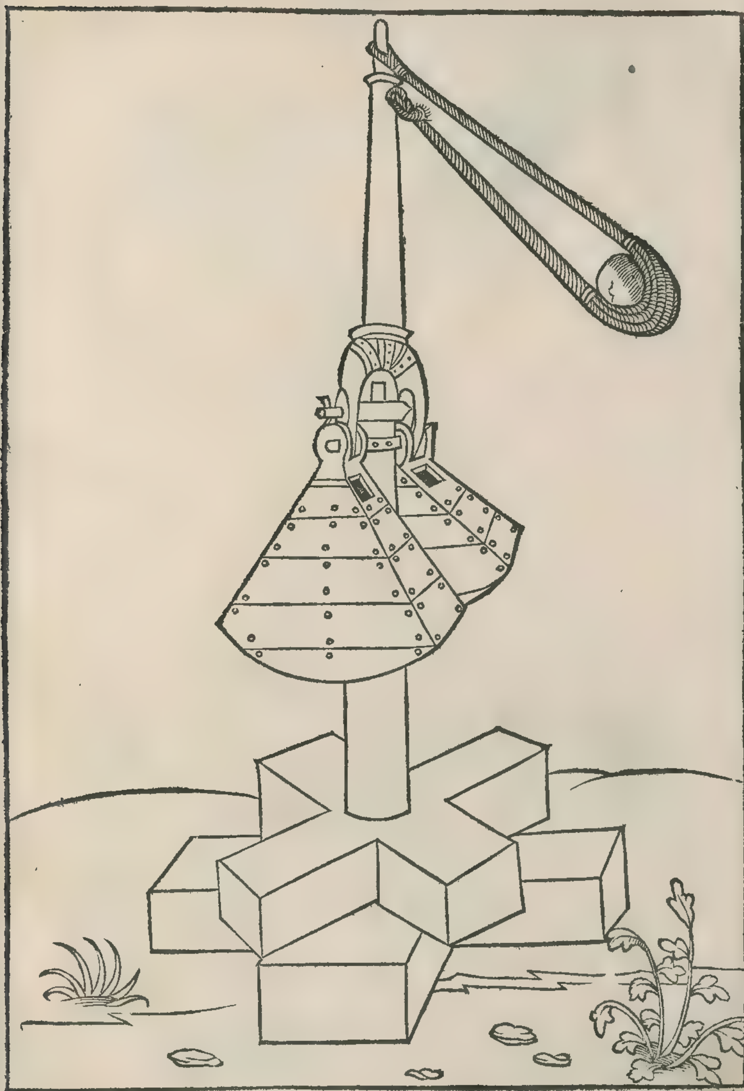


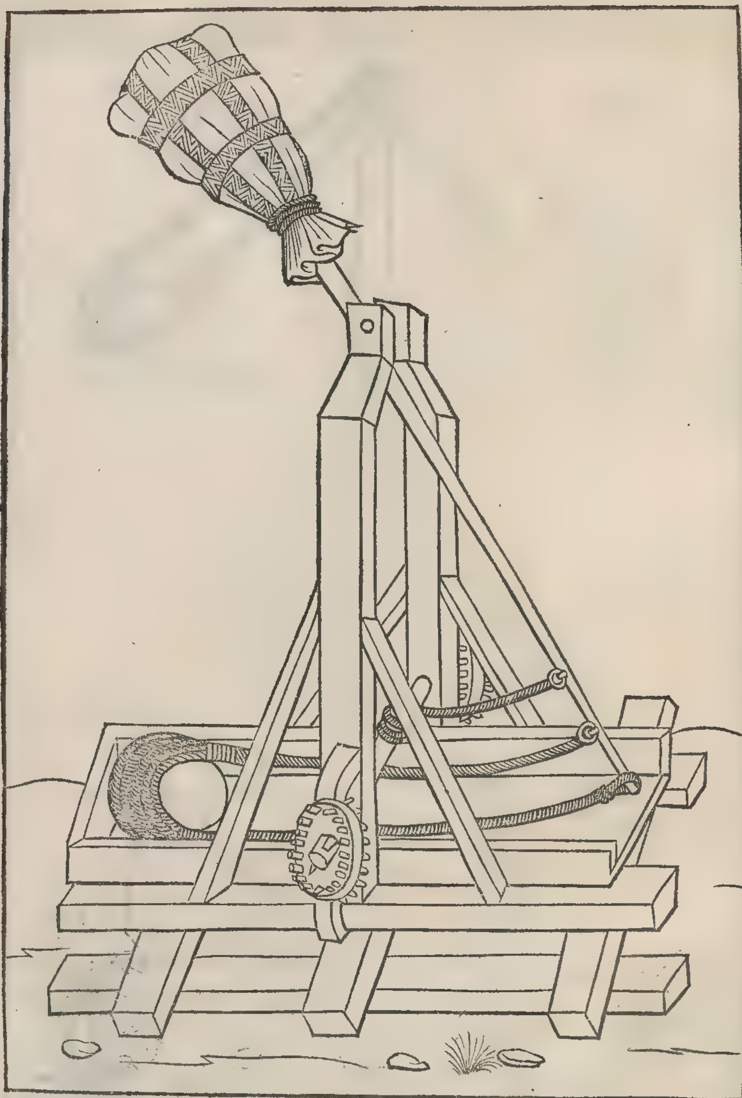
Instrumentum ad tormenta deprimenda extollendáque.

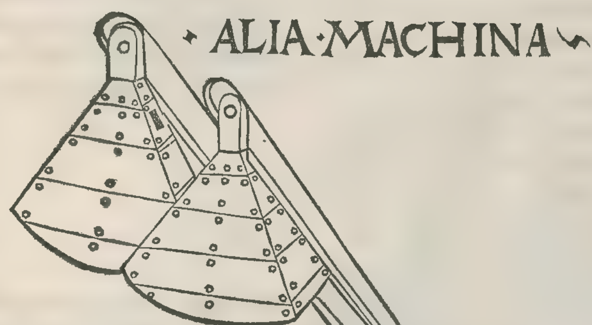

MACHINA
TORMENTARIA


TVRRIS · TORMENTARI


MACHINA VERSILIS



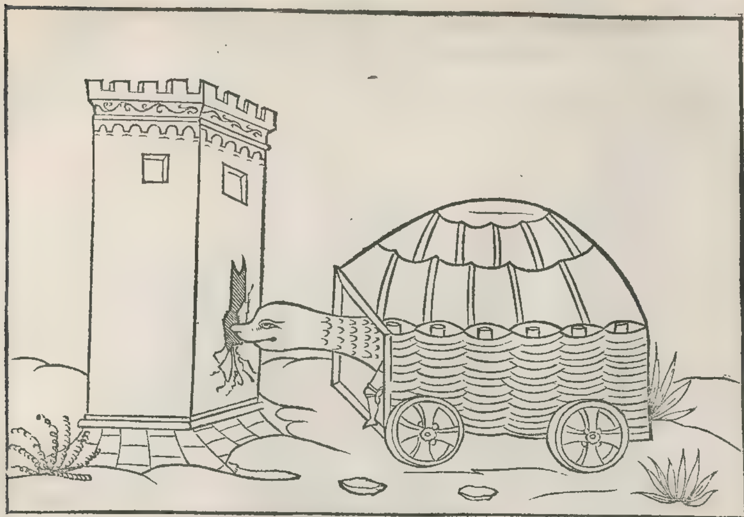



ALIA·MACHINA

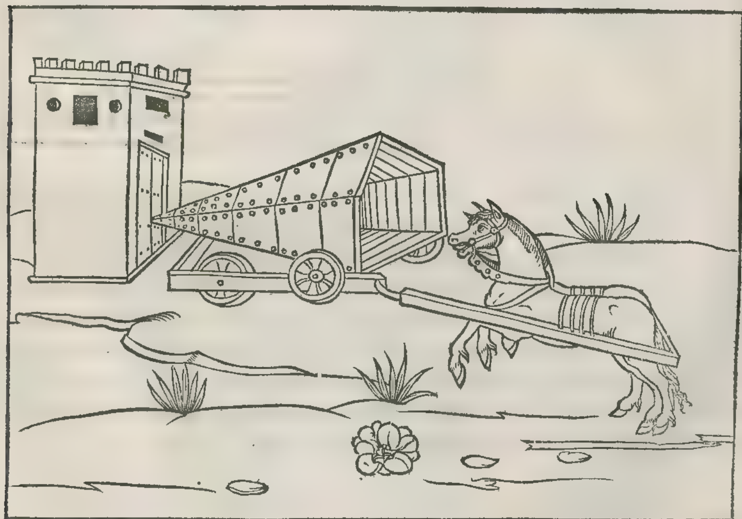
Vinea, machina ex lignis leuioribus colligatur, latitudine pedum octo, altitudine septem, lõgitudinis verò xvi. cuius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibúsque contexitur: latera verò vimine sepiuntur, vnde nomen ortum putant, ne saxorum telorúmque impetu penetrentur. Extrinsecus autem ne immisso concremetur incendio, crudis vel recentibus coriis, vel centonibus operitur, quumque plures factæ fuerint, iunguntur in ordine ac rotis ducuntur: his denique tuti obsidentes, ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Lucanus in tertio,

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis, & tecta fronde latentes
Moliri nunc ima parant, & vertice ferreo
Mœnia nunc aries suspensa fortiter ictu,
Incussus densi compagem soluere muri
Tentat, & impositis vnum subducere saxis.

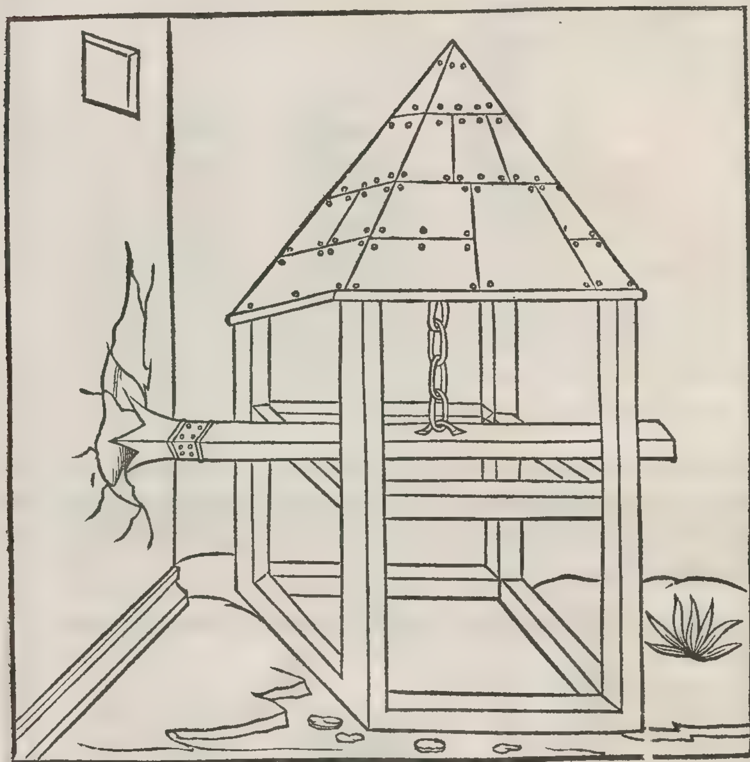
Liuius ab vrbe condita xxi. Aduersus eum vineas agere constituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Idem in eodem, Itaque acrius de integro ortum est bellum, pluribúsque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vineæ ceptæ agi, admouerique aries. Testudo, est scutorum connexio in modum testudinis: nanque in armorum generibus sumunt milites ab animalibus nomina, vt aries, testudo. Hæc ex materia & tabulatis etiã contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis vel centonibus vestitur, & ad similitudinem veræ testudinis vocabulum sumpsit. Nam sicut vbi collecta in suum tegmen est, tutam ad omnes ictus videmus esse, vbi uerò caput nudat, & modo reducit, modo profert, ictibus patere, ita machinamenti hoc genere inclusi, tuti sunt interdum, dum reducunt trabem, interdúmque exeunt vt fortius cædant detecti, & persæpe cæduntur. Testudo etiam qua accessus ad murum potest haberi sic erit facienda, Basis compaginatur quadrilatera, cui in quibus versantur supponuntur rotarum axes, laminis ferreis conclusi, ita vt habeant cardines & foramina, quo vectes traiecti versationes earum expediant, vti antè & pòst ad dextrum leuúmque latus, siue oblique ad angulos opus fuerit ad id versatis, progredi possit. Possunt autem si opus fuerit hi maximè ex octo rotis esse quibus agatur, verùm secundum loci naturam opus erit tẽperare. Tegatur autem testudo hæc ex omni materia quę maximè vim habere possit, resistendoque robur, prętер pinum, vel alnum, vel aliud id genus, hæc enim fragilia sunt, & ignem facile admittentia: vel vti ignis omnino non possit huic machinæ obesse, argilla insuper cum capillo subacto ad eam quam decet crassitudinem inducatur, circa tabulata collocentur crates ex tenuibus virgis creberrimę textę maximéque recentibus, percrudisque coriis duplicibus consutis, fultis alga aut paleis in aceto maceratis, circumcirca tegatur machina tota, vt à plagarum ictibus & incendiorum impetu tuta sit.



Non mihi etiam videtur alienum de testudine quam Hector Byzantius fecit, quibus rationibus sit facta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli trigoniorum, vti à muro tela cum in eos mittantur non planis frontibus excipiant plagas, vt hic,



Eſt aliud quoque genus, artificio non minori, & terrificum quidem, in hunc modum compaginatum.



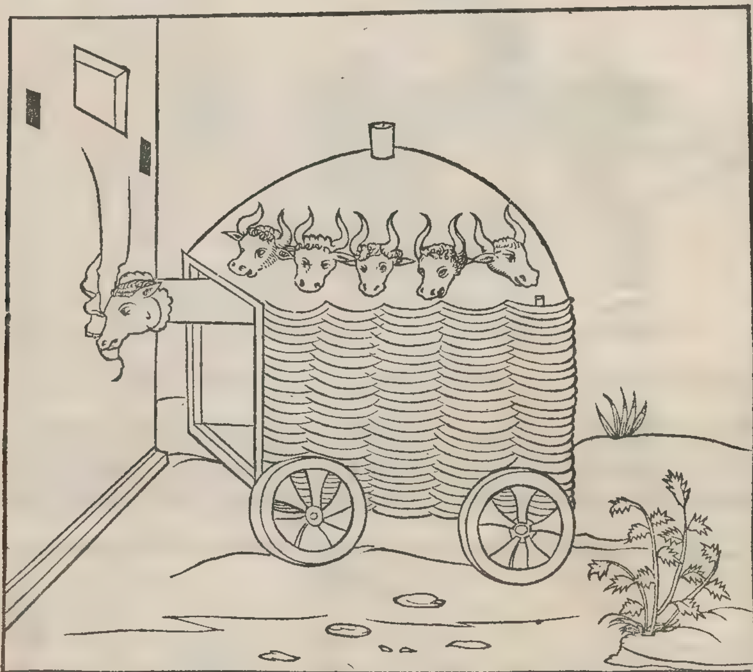
Aries machinationis genus eſt, cuius forma hæc erat, Validæ enim et nodoſę arboris caput ferro veſtitur, eaq; ſuſpenſa multorũ manu ad murum impellitur: deinde retrorſum ducta maiori impetu deſtinatur, ſicq; crebris ictibus concuſſum muri latus cædit. Victruuius archi. lib. x. Aries ſic memoratur eſſe, Carthaginenſes ad Gades pugnando caſtra poſuere, quum autem caſtellum ante cepiſſent, id demoliri ſunt conati: poſtquàm non habuerunt ad demolitionem ferramenta, ſumpſerunt tignum, idq; manibus ſuſtinentes capiteq; eius ſummum murum continenter pulſantes, ſummos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totam communionem diſſiparunt.



Poſtea quidam faber Tyrius, nomine Phefarſemenos, hac ratione & inuentione inductus, malo ſtatuto, ex eo alterum tranſuerſum vti trutinam ſuſpendit, & in reducendo & impingēdo venientibus plagis deiecit Gaditanorũ murum,



Tetras autem Chalcedonius de materia primum basim subiectis rotis fecit, supráque compegit, & in his suspendit arietem, coriisque bubulis texit vt tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent collocati: id autem quod corios habuerat, Testudinem arietariam appellare cœpit, his tunc primis gradibus positis ad id genus machinationis.



Est aries quoque, belli iud. lib. iii. auctore Iosepho, immensa materia malo nauis assimilis, cuius summum graui ferro solidatum, est in arietis effigiem fabricatum, vnde etiam nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina palis vtrinque fultus bene fundatis: retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus iisdemq; simul rursus impellentibus missus, in fronte prominente ferro mœnia percutit. Nec est vlla tã valida turris, aut murorum ambitus adeò latus, vt etsi priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. Cæsar, siue alius pro eo commentariorum suorum xiii. Literas in Siciliam nunciósque mittere, vt sibi crates materiésque congeri posset ad arietes, cuius inopia in Aphrica esset. Ammianus Marcellinus rerũ gestarum quarto, Ad arietem veniemus, Eligitur abies vel ornus excelsa, cuius summitas duro ferro concluditur, & prolixo, arietis efficiens pronam illam speciem, quæ forma huic machinamento vocabulum indidit: & sic suspensa vtrinq; transuersis asseribus & ferratis quasi ex lance vinculis trabis alterius continetur, eáque quantum mensuræ ratio patitur, altitudo retropellens, rursus ad robora quæq; rumpẽda protendit ictibus validissimis, instar assurgentis vel cadentis armati: qua crebritate

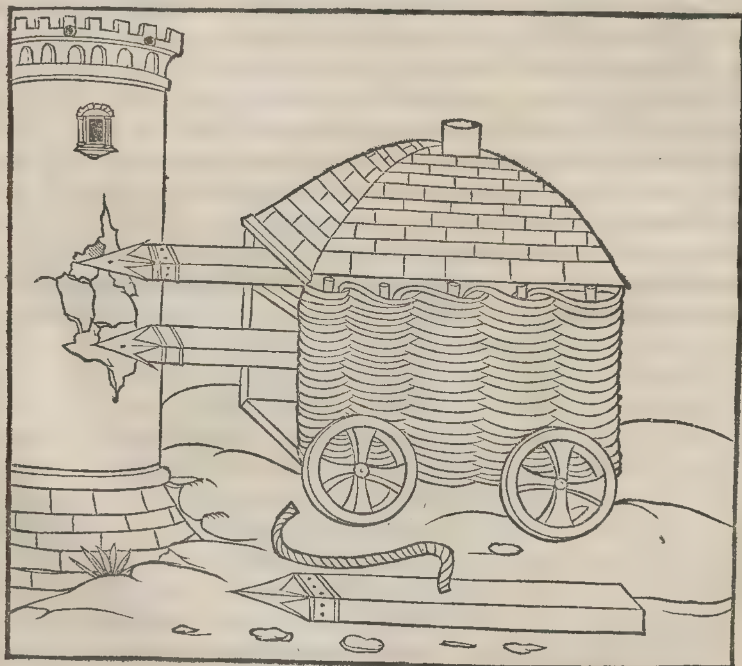
veluti

veluti reciproci fulminis impetu,ædificiis scissis, in ruinas cõcidunt structurę laxatæ murorum. Huiusce autem arietariæ trabis formam Romæ in L. Septimii triumphali arcu,marmoreo lapide celatam inuenies. Alii quoque arietem non muros demoliri,sed saxa rotare perhibent. Claudianus,

Tum tua murali libretur machina pulsu,
Saxa rotet præceps aries,protectáque portas
Testudo feriat,ruat emersura iuuentus.

Illud etiam nec denuo prætereundum, eum qui equus tunc appellabatur,nunc arietem in muralibus machinis nominari.Equo vero vehi gradiente qui & ipse militare instrumentum est, Bellerophontem tradunt,equorum frenos & strata equósque insternere Pelletronium,pugnare deniq; ex equo Thessalos.Ad huiusmodi autẽ crebros equorum vel arietum impulsus quominus murus percussione læderetur,maiores nostri demittebant laqueum,& eo constricto circumagentes suspenso capite eius declinabant ictus murorũ nec patiebantur infringi. Simili modo saccos paleis,aceto maceratis refertos,qua semper arietis impetum ferire viderent demitti iubebant ex muro,vt eo modo secundi ictus errarent,aut exceptas plagas laxitas frustraretur. Helepolim muralem machinã ad expugnandas vrbes dicimus. Ammianus Marcellinus rerum gestarũ xxiiii. Pro his arietum meditamentis iam crebritate despectis,conditur machina scriptoribus historicis nota,quam ἑλέπολις Græci cognominamus, cuius opera diutina Demetrius Antigoni regis filius Rhodo aliísque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes est appellatus: ædificatur autem hoc modo, Testudo compaginatur immanis, asseribus roborata longioribus ferreisq; clauis aptata, & contegitur coriis bubulis virgarúmque recẽti textura atque limo, asperguntur autem eius suprema vt flammeos detractet & missiles casus: conseruntur autem eius frontalibus trisulcæ,cuspidis præacutæ,ponderibus ferreis trabes, qualia nobis ostendunt pictores fulmina,vt quicquid prætererit aculeis exertis abrumpat Hanc ita validam molem rotis & funibus regens numerosis intrinsecus miles,lãguidiori murorum parti viribus admouet concitis,& nisi desuper propugnãtium valuerint vires, collisis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnantium licet vires plurimum possint,eorum non minus valent ingenia,quod Rhodiẽsibus memoratur vsui venisse.Diogenes enim fuerat Rhodius,& ei de publico quotãnis certa merces pro arte tribuebatur ad honorem:ea tempestate quidam pręstanti ingenio nomine Callias Rhodum quum venisset, exempla protulit muri, supérq; eo machinam in carchesio versatili constituit, quæ helepolim ad mœnia accedentem corripuit,& transtulit intra murum: hoc Rhodii quum vidissent,admirati ademerũt Diogeni quod fuerat quotannis ei constitutum, eumq; honorem ad Calliam transtulerunt.Interea rex Demetrius contra Rhodum bellum comparando Epimachum Atheniensem taliũ instrumẽtorum summum artificem secum adduxit: is autem cõparauit helepolim sumptibus maximis,industria, laboréque summo,cuius altitudo fuerat pedum centum xxv.latitudo sexaginta, ciliciis & coriis ita confirmatam, vt pati posset quoslibet ictus à balista missos: quum autem Callias rogaretur à Rhodiis vt contra eam helepoliam machinam pararet, & vt illam,vti pollicitus erat,transueheret intra murum, negauit posse.

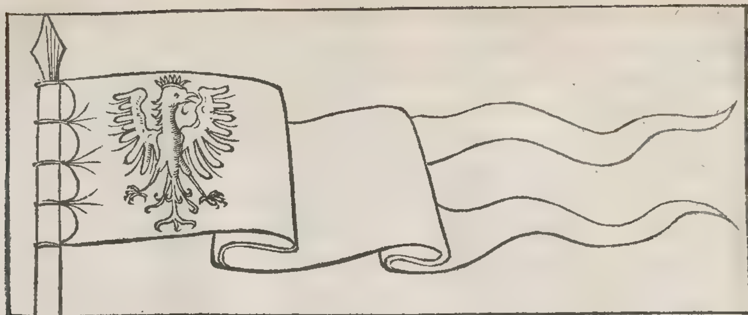
Nonnulla enim ſunt quæ in exemplaribus paruis videntur veriſimilia,quum au tem creſcere cœperunt dilabūtur,et quod pollicētur deſinūt: vt etiā poſſumus hic animaduertere,terebratur terebra foramen ſemidigitale vel digitale, ſi eodē mo do eademq́ꝫ ratione voluerimus palmare facere, non habet explicationē: eodem modo eademq́ꝫ ratione Rhodii decepti iniuriam cum contumelia Diogeni ita fecerunt. Itaque poſtquàm viderunt hoſtem pertinaciter infeſtum,periculum ſer uitutis,machinationem ad vrbem capiendam comparatam,vaſtitatem ciuitatis expectandam,procubuerunt Diogeni rogantes vt auxiliaretur patriæ: primò quia laceſſitus iniuria,negauit ſe facturū,poſteaquàm ingenuæ virgines & ephebi omnes cum ſacerdotibus venerunt ad deprecandū,tunc eſt pollicitus,verum his legibus,vt ſi eam machinam cepiſſet, ſua eſſet: omnibus vno ore annuētibus ita velle,qua parte machina inceſſura erat,ea murū perculit, & iuſſit omnes publicè & priuatim quod quiſq́ꝫ habuiſſet aquæ,ſtercoris, & luti per eā feneſtram, per canales progredientes effundere ante murum: quum ibi magna vis aquæ,luti,ſtercoris,nocte profuſa fuiſſet, poſtridie helepolis accedens antequam appropinquaret ad murum in humido voragine facta conſedit, nec progredi,nec regredi poſtea potuit. Itaque Demetrius quum vidiſſet ſapientia Diogenis ſe deceptum,deluſum atq́ꝫ fruſtratū eſſe, cū claſſe ſua diſceſſit: tūc Rhodii Diogenis ſolertia liberati bello, publicè gratias egerunt, honoribúſq́ꝫ omnibus & ornamētis exornauerūt. Diogenes autē helepolim reduxit in vrbē,et in publico collocauit, & inſcripſit, Diogenes è manubiis id populo dedit munus. Ita in repugnatoriis rebus nō tantū machinæ,ſed etiā conſilia maximè ſunt cōprobanda.



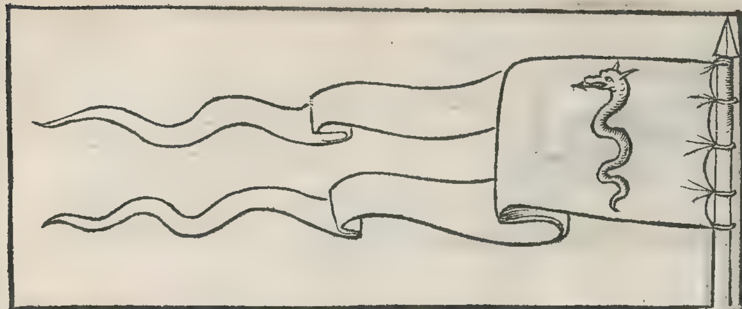
Sunt præter hæc quæ castris vsui esse perhibent alia innumerabilia & penè infinita instrumentorum & machinationum genera,structuris & demolitionibus quàm maximè necessaria : & ne singula enumerando sim longior,vniuersa quæ in quacunque vrbe opportuna esse creduntur duci,præsto esse debent, vt in quouis loco castrametabitur,munitã omnium rerũ ciuitatem possit effingere.

De repugnatoriis autem non est literis explicandum: non enim ad scripta nostra hostes comparant res oppugnatorias,sed machinationes eorum ex tempore ac trito pugnandi vsu, & experientia rerum magistra, ac solerti consiliorum celeritate,sine machinis sæpius euertuntur.

Hæc instrumentorum genera variæ etiam signorum species consequuntur. Signa autem sunt quæ comitantes milites recognoscant in præliis, & ad quæ à conflictu se sępe recipiũt,vexillo è sublimi,Romanorum more,quòd Mars gaudet sanguine,cocco velitante.Colores in his & figuræ pro voluntate ducum casu aliquo,vel rerum occurrentiũ auspicio fuere.A primordio nanque orbis conuenientes simul homines ex syluestri vita,primum carnibus humanis vescebantur,belligerabantúrque inuicem, eo cui plus virium inerat superante: tum iniuriis potentiorum imbecilles vrgente necessitate edocti,acie facta signum animalis sibi ex his quæ postea cõsecrata fuerint præposuere aliquod,postmodum congregati infirmiores aduersus aliorum iniurias se tuebantur : quo factum est vt animali quod salutis causa fuerat,honores tribuerentur. Sic Aegyptios veteres, apud quos nulla militaris erat disciplina , quum à vicinis sæpius bello vexarentur,excogitasse ferũt aliquod insigne quod milites sequerẽtur,figuras igitur animalium quæ nunc colunt tabulis fictas duces eorum in bello tulisse,eáque ex recognito seruatoq; sub quo quisque militaret ordine,victoriam consecutos. Cæsar in Arato quoq; refert, Aglaostem dicere, Iouem quum ex insula Naxo aduersus Titanas proficisceretur,& sacrificium faceret in littore,aquilam ei in auspicium aduolasse, quam victor bono omine acceptam tutelæ subiugauerit: sacra verò historia,antea etiam consedisse illi aquilam in capite,atq; ei regnũ portendisse testatur. Aquilam,auctore Diodoro,Thebæi etiam honorant,tum quia regia videtur auis,tum Ioue digna. Alii inter quos est Iosephus,ob hãc causam apud Romanos agminibus præesse aiunt,quòd & vniuersarum auium regnum habeat,& sit validissima,itaque illam & principatus insigne putant,omenq; victoriæ quodcunque bello petierint.



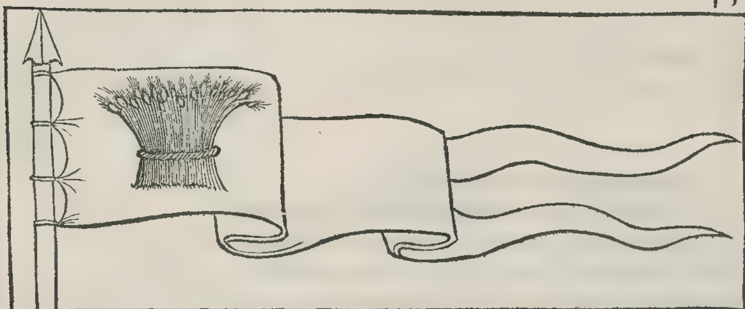
Draco etiam aliquando ſignum fuit ex quo Pythonem ſerpentem Apollo ſagittis interemit. Apollinem enim quanquam diuinatorem & medicum maiores noſtri vellent, ipſum tamen etiam ſolem dixerunt,& ipſum Titanem,quaſi vnum ex Titanis qui cõtra Iouem bella geſſere .Pythium quoque Apollinem vocari aiunt à Pythone immenſæ magnitudinis ſerpente,cuius nõ magis venena quàm magnitudo terrebat: hũc Apollo ſagittarum ictibus ſternens,nominis quoque ſpolia reportauit,vt Pythius vocaretur, vnde ad inſigne victoriæ coronam lauream,vt Pindarus atque Callimachus memorant,Apollo induit,ac Pythia ſacra celebranda conſtituit. Alii non à Pythonis morte,verùm ab Hercule vel Auẽtino,eius ac rheæ nato, hoc inſigne cepiſſe ferunt. Nam quum horrenda perſæpe monſtra Hercules ipſe domuiſſet, & victor ac ouans ſtratarum ſpoliis ferarum clypeis affixis ſeſe populis oſtentaret, inter cæteraq́ monſtra Hydram ſuorum capitum excreſcentem cæde proſternens clariſſimis trophęis eius adieciſſet,poſtea ſatus eo Auentinus Turni caſtra aduerſus Aeneam ſecutus,ac pedes ipſe aciem agens,centúmque tulit ſerpẽtibus hydram. Hæc de ſerpẽtis nece ab Apolline interempti,de ſagittis, Pythiiq́ cognomine ac Hercule communis habet aſſertio,eſto alia atque alia, & naturalis quidem ratio,vt ſcribit Antipater Stoicus,& Cornificius in etymis,& Plato,& Euſebius in temporibus,haberi poſſit.



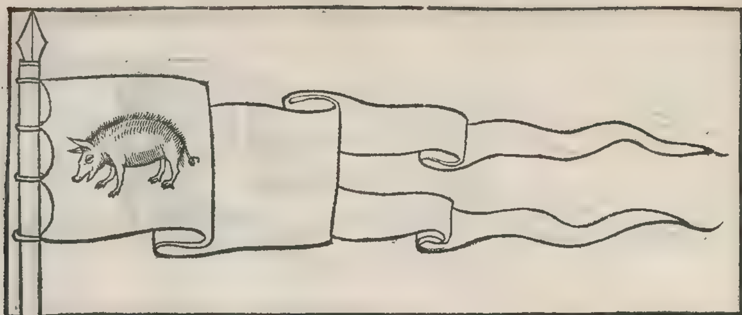
Porrò ſub Romulo pauper adhuc romanus exercitus, haſtis fœni manipulos illigabat,& hos pro ſignis gerebat.

Ouidius in faſtis,

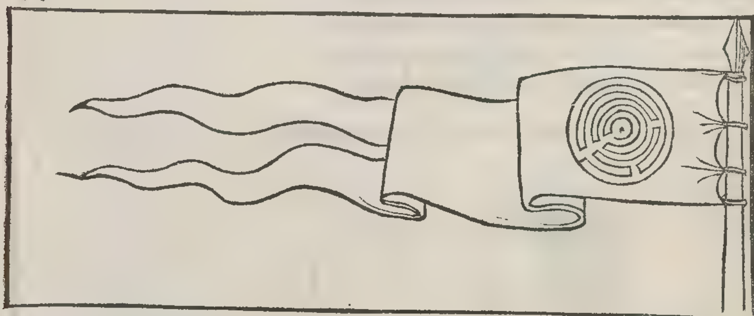
Illa quidem fœna,ſed erat reuerentia fœno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.



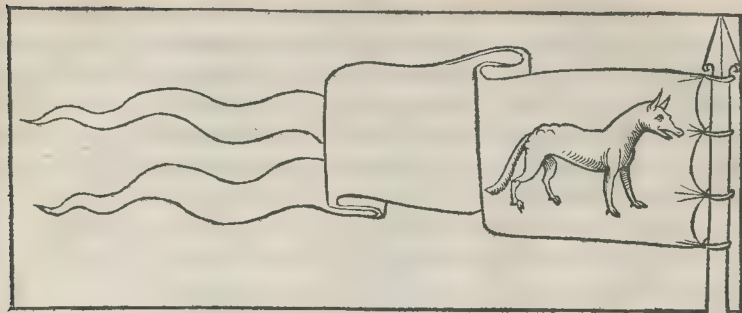
Dehinc quatuor principalia ſigna in caſtris haberi cœpere,lupi,minotauri,equi & apri. Verum duo tantum quorum apertam equidem rationem inueneri mus,apri ſcilicet,& minotauri. Apri nanque quòd confecto bello inter quos pax fieret cæſa porca fœdus ſolerent firmare,à quo qui reſiliret, non aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta, necaretur.



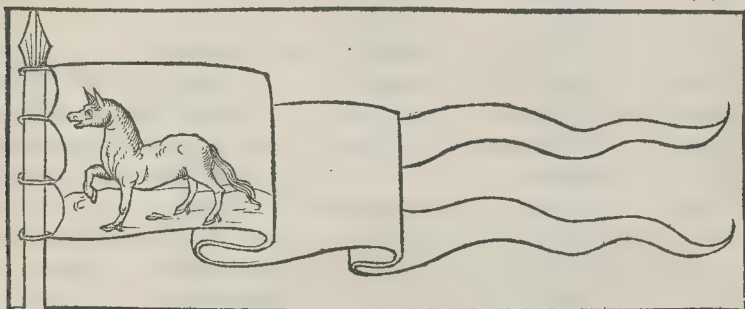
Minotauri,natura duplici, vt qui vsque ad humeros taurus, cætera homo sit: proinde quòd non minus varia & occulta esse debent consilia ducum, quàm fuit domicilium quondam eius Labyrinthus.



Lupi autem effigiem inter signa militaria extitisse,proinde quòd eiusmodi animalis lacte Martii pueri nutriti sunt, vel quòd in tutela Martis id animal fuisset,eiq́ꝫ dedicatum,manifestis creditur argumētis. Etenim lupus rapax animal,vorax,& suapta natura ablata cōsumens,maximeq́ꝫ id tēpus aptum rapiendo pecori,quod milites in diripiendis vrbibus solent,obseruans, quod est antelucanum, post nocturnum. Reddunt & aliam causam animalis huius Aegyptii,fabulosiorem tamen.Nam quum Isis vnà cum filio Oro cum Typhone esset bello dimicatura, ferunt Osiridem lupi forma ab inferis auxilio,& vxori,& filio venisse,victores itaque Typhone interfecto, honorem ei animanti impendisse,cuius interuentu subsidioq́ꝫ victoria parta esset.Tradunt nōnulli agros Aegyptiorū incursantes Aethiopes, à lupis facta acie vsque ad ciuitatem Elephantiam repulsos, qua ex re sit & locus ille dictus Lycopolis, & eis belluis honos à posteris habitus.



De equorum quoque ſigno nihil præclarum, nihil exploratum ſatis habeo, niſi quòd per huiuſce animãtis fortaſſe ſpeciem cum bellis interſit plurimumq́ valeat, Martis commoditatem deſignare voluerint, tum quia præſagit hoc animal pugnam, & gloriæ & victoriæ cupidum eſt, tum quia armatos vehit, tum quia ſit velox nonnunquam, vt Martem decet, & impetu ac furore maximo plenum.



Denique Aquila paucis annis ante Marium ſola in acie portari cœpta erat, reliqua quæ & ſingulos ordines anteibãt in caſtris, relinquebantur, abdicauitq́ ea in totum Marius ſecundo conſulatu ſuo, & Romanis legionibus proprie Aquilam dicauit. Gradiẽdi deinde ſiſtendiq́ ordinatio, diſpoſitio totius exercitus & moderatio ſignorum, cantibus gubernatur, quum ad bellũ progreſſioni & item receptui cãtetur, cantu & excitante, & rurſus militũ animos ſedante. Hęc animorum excitatio ſedatioq́ aliquibus ex tubis eſt. Philippus & maiores ſui quum tolli iuberent ſigna eas habuerint in vſu licet, mutauerunt tamen, quòd ſonus impediretur tumultu & armorum ſonitu, quominus ad omnes pertingeret: quumq́ caſtra ſibi mouẽda forent, cautum fuit vt pertica eſſet in ſignum. Noctibus igne vel fumo ſignificationẽ dare ſoliti Parthi, cymbalis ſigna dabãt in præliis. Inter Amazones ſiſtro ad bellum fœminarum vocabatur ſiſtebatq́ exercitus: etenim ſiſtrum tubæ genus, quo Iſis

describitur,& in sacrificiis eius vtebãtur Aegyptii, à sistendo,siue ab inuentrice, siue à patria mauis lingua denominationẽ assumens.Iuuenalis,Isis & irato feriat mea limina sistro. Virg. Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.Lucanus in octauo,Non in tẽplo tuam romana recepimus Isim,Semideósq; canes,et sistra iubentia luctũ.Itidẽ elegiarũ scriptor Propertius,Scilicet incæsti meretrix regina canopi Vna Philippeo sanguine adusta nota,Ausa Ioui nostro latrãtẽ apponere Anubim,Et tyberim Nili cogere ferre minas,Romanãq; tubã crepitãti pellere sistro.Lituus genus buccinę incuruę sic dictę à sonitu,vt ille Homeri versus docet, Insonuit neruus.Ennius,In bello lituus sonitus effundit acutos.Sed quoniã facta litui mẽtio est,prętermittendũ non est qđ posse quęri animaduertimus, Vtrum à tuba lituus auguralis appelletur,an tuba à lituo augurum lituus dicatur:vtrũq; enim pariter in forma & pariter in capite incuruum. Sed si,vt quidã putãt,tuba à sonitu lituus appelletur ex illo Homeri versu,necesse est vt virga auguralis à tubæ similitudine lituus vocetur.Vtitur autẽ vocabulo isto Virg.ꝑ tuba in vi.vbi ait,Et lituo pugnas insignis obibat & hasta:tanquam lituus nomẽ sibi vendicet ꝙ litis sit testis. Classica,flexibiles,secũdũ Seruiũ, tubę,vel cornua sunt reliquis minora cõuocãdi causa facta,& à calãdo auctore Petronio,id est, vocãdo dicta.

Tuba ęnea est,& hac Tyrrhenos prius fuisse vsos tradũt,et apud eos Piseũ primum,atq; ab illis propterea tyrrhenam appellatam. Quum enim circa maritimas oras Tyrrheni prędones & pedestres dispersi, non facile ad quanq; prædæ occasionem,voce aut buccina conuocarentur,vento plerunq; præpediẽte,tubam inuenere, vt puta quæ buccina capacior esset : hinc postea bellicis certaminibus adhibita ad denuncianda bella, vt vbi exaudiri preco per tumultũ non poterat, sonitus tubę obstrepentis attingeret.Inter tubam autem & buccinam,veteres discernebant: nam quanquam buccina tubæ similis sit, verùm longior & ad bella solicitudinem denuncians.Propertius, Buccina cogebat priscos ad bella Quirites:& Maro,qua buccina signum Dira dedit.Tuba autem bellum indicabat:vt idem,Ennium puto secutus,At tuba terribilem sonitum procul ære canoro Increpuit,sequitur clamor cælũq; remugit. At hic quidem clamor varius est.Nam interdũ tuba canitur vt bella gerantur , interdũ ad eos qui fugiunt insequẽdum, nonnunquam receptui.Nam receptus is dicitur,quo se exercitus recipit,vnde & signa receptui canere dicuntur. Cymbalorũ autem tinnitus & tympanorũ pulsatio & cretici Iouis sacris,& eo matris eius mysterio quod Ouidius exposuit in Fastis cõtineri creditum est,quum ait, Ardua iam dudũ resonat tinnitibus Idæ, Tutus vt infanti vagiat ore puer.Pars clypeis,sudibus paleas pars tundit inanes. Hoc Curetes habent,hoc Corybantes opus.Res latuit,prisciq; manẽt imitamina facti.Aere deæ comites raucaq; terga mouẽt.Cymbala pro galeis,pro scutis tympana pulsant,Tibia dat phrygios,vt dedit antè modos.Tametsi à poëtis fictam eam opinionẽ quidam respuant,eámq; velint ingeniose interpretari,verùm hæc quum apud varios varia sortiantur officia,in præfectorum consultationibus terra ac mari opportunis determinanda erunt. Quot verò in religione sint vel esse debeant,quando,qualiter,quo loco munus & officiũ suum exercere debeant,pręfecti subiectis deferent,vt rerum significationibus datis,pareant audientes.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Vndecimus.

De bello Nauali & quando primum apud Romanos quiq; primus nauali triumpho dignus habitus sit. Cap. I.



Mplitudo nobilissima rei militaris Romani imperii, Sigismũde Pandulphe, non solum terrestribus, verum etiam maritimis triumphis aucta est, regni coronæ imperio maris adiecto, eiúsque gloriam maiores nostri testati sunt, vincẽtium merita singulari fauore prosequendo. Extat nanque memoria circa parta de Ancio spolia, anno vrbis cccc xvi. quę C. Meuius, qui priscos deuicerat Latinos, Anciatibus victis, & in suggestu fori capta hostiũ classe suffixit, si tamen illa classis, nam sex fuerant rostratæ naues, appellanda: verum hic numerus illis initiis ingentis gloriæ fuit meritum, vt tribunali foro præfixa rostra, ceu populo corona imposita videretur, vnde & pro rostris locus nomẽ accepit: quumq; pòst mirificis rerum gestarum titulis iam clarum nomen vrbis esse cœpisset, & arma tum extra Italiam mota non fuissent, Po. Ro. quanquam ad torquendũ remos nauticæq; artis omnis ignarus, nihil tamen interesse virtutis ostendit, equisne an nauibus, terra an mari dimicandum esset: Appióq; Claudio consule, anno vrbis cond. cccc lxxviii. primum Carthaginẽsibus bellum intulit, mirumq; dictu, classe ab arbore excisa, sexagesimo die nauigauit: cõtra verò Hieronem Syracusanum ducẽtas viginti naues effecit diebus quadragintaquinque, vt tradit L. Piso, quibus fretum ingressus est, fabulosis infame monstris æstúque violentum: nec est exterritus quin illam ipsam mentis suæ violentiam æstus pro munere amplecteretur, statímq; ac sine mora Hieronem regem tanta celeritate vicit vt ille ipse sępius victum se quàm hostem videret fateretur. Cn. autem Duellio, & Cn. Cornelio Asina coss. quum Hannibal senior siue Hamilcar Pœnorum dux oram Italiæ maritimam instructa septuaginta nauiũ classe vastaret, etiam mari aduersus eum congredi ausus est, cui etiam ipsa velocitas classis comparatæ, victoriæ auspicium fuit. Intra enim sexagesimam diem quàm cæsa sylua fuerat, cẽtum sexaginta, vel vt alii, centum triginta nauiũ classis in anchoris stetit: quum enim videret Duellius, eos multum posse mari, classem magis validam quàm decoram fabrefecit, & manus ferreas cum irrisione hostium primus instituit, quibus inter pugnandum hostium naues apprehẽderet. Vt autem audiuit Duellius Cornelium Asinam cos. alterum, sexdecim cum nauibus Lyparam expugnasse, iámq; ab hostium duce ad pacis colloquium euocatum,

punicáque fraude ac aſtu captum, atque in vinculis necatum, cum triginta extemplo nauibus aduerſus eum profectus eſt, commiſſoque nauali prælio ſucceſſit. Vna enim & triginta naues punicæ captæ, ſuppreſſæ treſdecim, tria milia hominum cæſa, ſeptem milia capta referũtur: ipſe denique Hannibal ſiue Hamilcar, ut diximus, punicę claſſis dux amiſſa naui qua vehebatur, ſcapha ſubductus Carthaginem fugit, & à ſenatu, vafer plurimum cum eſſet, quia apud eos dux re male geſta puniretur, quæſiuit quid faciendum iuberent, omnibus vt pugnaret referentibus, Feci, inquit, & victus ſum: ſic pœnam crucis effugit. Cn. autem Duellius quem contrahendi nominis gratia Bellium nominarunt, quum ſuperiores eius appellati eſſent ſemper Duellii, quia primum illum maritimũ triumphum ex Pœnis ſolus inuexerat, non contẽtus vnius diei triumpho, per omnem vitam vbi à cœna rediret, crebra ſibi prælucere funalia, præcinere ſibi tibias, quaſi præ tanta huius victoria quotidie triumpharet iuſſit, quod quanquã vltra vrbis morem priuatáque maiorum eſſet exempla, Romani tamen æquo animo tulere: nulla enim victoria illis gratior fuit vnquam, quòd inuicti terra pariter et mari plurimum poſſent: & quia blandiſſima rerum omnium eſt gloria, quæ nec leuibus ſtimulis inſita egregios virorum animos agit & verſat, affectatæ iam gloriæ nomen nobiliſſimi ciues adepti, magno ſtudio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior. Cap. II.


Auibus autem fabricandis animum applicantibus prima in deligenda materie conſideratio eſt adhibẽda. Nos igitur primum in qua materie fuerit prudentium conſenſus, dehinc ſternendi tempus abſoluemus. Robori ſpiſſa firmitas eſt, tantaq; duritia vt terebrari aptè niſi madefactũ non queat, & ne ſic quidem auelli clauus adactus: nonnulli ex noſtris in robore conſenſerunt, in eodem ſenſu & Galli conueniunt: durat hoc defoſſum & in aquis, marina tamẽ aqua corrumpitur. Cedri oleo peruncta materie, nec tineam, nec cariem ſentit. Iunipero non abſimilis huic virtus, quæ in Hiſpania vaſta eſt & fabricis aptiſſima. Non improbatur fagus in aqua, nec alnus in paluſtribus: æterna enim eſt, & oneris quantumlibet patiens. Larix propter pondus ab aqua non bene ſuſtinetur, propter alia præcipua eſt: in humore nec flammam ex igne recipit, nec ab carie, aut tinea propter ſuccum vehementi amaritate læditur: verum in maritimis nauibus obnoxiam teredini tradunt, & omnia præter oleaſtrum & oleam. Quædam enim in terra, & quædã in mari vitiis opportuna ſunt infeſtantibus. Tradunt abietem circa germinationes, ea qua decidimus luna decorticatam nõ corrumpi aquis. Rurſus in ipſis arboribus hoc etiam ſatis notum eſſe debet, limites regionéſque cæli ſpectandas eſſe: robuſtiores enim aquiloniæ partes, & in totum deteriores ex humidis opacisq;, ſpiſſiores ex apricis ac diuturnæ. Eſt & gentium in his quoque differentia. Alpibus, Apennino laudatiſſimæ abietes, in Gallia, in Corſica, Bithynia, Ponto, Macedonia deteriores, Pernaſicæ peſſimæ, quoniam ramoſę, cõtortæ, putreſcentéſque facile. Alexandri Magni comites prodiderunt in Tyle, rubri maris inſula, arbores eſſe ex quibus naues fierent quaſi ducentis annis durantes inuentas, & ſi mergerentur incorruptas. Abies ſociabilis glutino, eadem nauium malis antẽníſque propter

leuitatem

leuitatem præfertur,tum quòd omnium arborum altiſſima & rectiſſima eſt.Huius inopia in Aegypto ac Syria reges cedris vſi feruntur ad claſſes.Seſooſis Aegypti rex nauem ex cedro fecit ducentorum octoginta cubitorum longitudine, deauratam exterius,intus verò deargentatam,quam dono obtulit deo qui maxime Thebis colitur.Celebratur quoque in Aegypto ac Syria ſpina duntaxat nigra, quoniã incorrupta etiã in aquis durat,ob id vtiliſſima nauiũ coſtis:è theda pix naualibus muniendis vtilis.

Cæſionis lunæq; tempus ſpectandum. Cap III.



Aeſionis quoq; tempus in perſeuerãte materie quàm maxime refert. Vulgo ſatis putant, obſeruare ne dedolanda ſternantur ante æditos ſuos fructus.Robur vere cæſum teredinem ſentit: bruma neq; iaciatur neque pandatur, aliâs obnoxium erit vt torqueat ſeſe findátque, quod in ſubere tempeſtiue quoque cæſo euenit. In infinitum refert & lunaris ratio ſiderúmque. Sunt qui omnia quæ cæduntur, carpuntur, tunduntur innocentius decreſcente luna quàm creſcente: ſunt qui & quinta, & decima luna ad vigeſimam vſque ſecundam arbores præſertim concidi debere exiſtiment, vt immunis ſeruetur à carie, & æterna materies reddatur: idq; religionis argumento,quòd æternitatem his tantum diebus placuit celebrari.Sunt qui non niſi à vigeſima ad trigeſimam cædi velint:ligna enim quæ luna adhuc creſcente deiecta ſunt, quaſi emollita per humoris conceptionem, fabricis quibúſque inepta eſſe dicunt:proinde circunciſas quoq; ad medullã aliqui non inutile relinquunt, vt omnis humor ſtantibus defluat.Inter omnes verò architectos conuenit,arbores vtiliſſime ſterni in coitu lunæ, quem diem alii interlunium, alii ſilentis lunæ appellant. Sic certe Tyberius cæſar quum cremato ponte naumachiario larices ad reſtituendum cædi pręfiniuit.Cato hominum ſummus,in omni vſu de materiis hoc addidit, Materiem omnem non effodies luna decreſcente, eximito poſt meridiem ſine vento auſtro. Tunc erit tempeſtiua, quum ſemen ſuum maturum erit.Caueto ne per rorem doles,idq; mox niſi in trimeſtri lunáq; dimidiata:nec tangas materiem tum,ne effodias,aut præcidas ab terra.Diebus quattuor proximis quibus luna plena fuerit,optime eximitur.Omnino caueto nigram integrámq; materiẽ ne doles,néve cędas,néve tãgas,niſi ſiccam, néve gelidã,néve rorulentã.Hæc Catonis pręcepta & ſi ab his ducibus quos paulòãte diximus minus obſeruata videantũ,nimirũ neceſſario vel tẽpeſtiuo cæſionis tẽpore cõciderũt.

De clauis quibus iungenda eſt materies, & cuiuſmodi eſſe debeant. Cap. IIII.



Lurimum deinde id etiam refert, ferreine an ærei more maiorũ, quibus iungenda materies in vnũ eſt claui eſſe debeant. Ac de clauis æneis,ni fallor, cõiectura mea à veritate haudquaquã aliena eſt.Eſt enim æri vis acrior, quam medici ſtypticam vocant: vnde ſquammã eius adiiciunt remediis,quæ contra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex ære producitur haurit & exſiccat quod male influit. Vis præterea quædam remediabilis & ſiccifica æri ineſt quam dimittit in vulnere: proinde autor eſt Ariſtoteles vulnera quæ ærea cuſpide fiunt nocumẽti minus afferre q̃ ex ferro faciliuſq; curari. Pari ergo ratione infixum ligno propriam ſeruat ſubſtanti-

am, & lunari & aqueo repugnat humori, quum ferrum huic cedat & tempori, euestigio rubigine exesum atque consumptum.

Primus nauium usus, & prima earum forma à priscis probata, earum nomina, quiq; gubernandi adminicula seorsum primus inuenit. Cap. V.



NAui primus in Græciam ex Aegypto Danaus aduenit, antea ratibus nauigabatur, inuētis in mari rubro, inter insulas à rege Erythra. Tunc enim, Nondum cæruleas pinus contempserat vndas, Effusum ventis præbueratq; sinum. Nec vagus ignotis repetens compēdia terris Presserat externa nauita merce ratem. Sint licet qui Mysios & Troianos priores, rates excogitasse in Hellesponto putent, cum transirent aduersus Thracas. Rates enim tigna vocantur colligata, quæ per aquam aguntur: quo vocabulo interdum etiam naues longas, teste Varrone, significari non dubium est.

Codicarias autem naues dicimus, quòd ab antiquis plurium tabularum contextus, codex appellabatur, quòdq; qui primus Romanis persuaserat nauem conscendere, Claudius Codex is fuit, à quo nomen deductū sicq; consuetudo pœna tenuit, eo quòd in fluminibus vsui plurimum essent. Schedia, genus etiam nauigii inconditum est, trabibus tantum inter se nexis factum, vnde & mala poëmata, schedia appellantur. Trabica nauis, dicta q̄ sit trabibus confixa. Sumia nauigii genus, auctore Cecilio. Sclata genus nauigii latum magis quàm altum, sic appellatum ea consuetudine qua sclocum per locum, & stlitem per litem dicebant. Musculus curuū nauigii genus ac breue. Scaphæ Aphricano teste nauiculæ sunt paruæ, quæ maiores naues consequuntur. Cice. libro primo ad Heren. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, in scapham conscenderunt. Actuariæ, nauiculæ celeres, quæ remis & velis aguntur: sic dictæ q̄ citò agi possint. Celox, nauigiū breue à celeritudine dictū, & à Rhodiis inuentum. Liuius punici belli secundi, lib. i. Naues ducentas, vigintiquinque remes, celoces viginti deducit. Mioparo, Pyratarum nauicula ex corio & viminibus contexta, quasi minimus paro. M. Tul. Nam quum quæreretur ex eo quo scelere impulsus mare haberet infestum vno mioparone, Eodē, inquit, quo tu orbem terræ. Fasellus, nauigium cāpanum. Salustius, Et forte in nauigando cohors vna grandi fasello vecta, à cæteris deerrauit, maríque placido duobus prædonum mioparonibus circumuēta. Cercirus, nauis maxima est & Asiana, & quam Cyprii inuenisse feruntur. Trieres, quas dromones Græci dicunt, maiores naues sunt & lōgę, Isaie. xxxiii. Neq; trieris magna trāsgredietur eum. Daniel. xi. Et venient super eum trieres, & Romani innumeri vigintiquatuor veniēt in trieribus de Italia. Longa naue Iasonem primum nauigasse, Philostephanus auctor est. Eo nanque Colchos petituro ab Argo fabricata est, & argos ab eo auctore in sinu pegaseo denominata: vnde Lucanus,

Prima fretum scindens pegaseo littore pinus
Terrenum ignotas hominem proiecit in vndas.

Sunt qui longa naue vsum fuisse ferant primum Sesoosim Aegypti regem, teste Diodoro, dictaq;, vt diximus, & quidam scriptores asserūt, ab Argo eius architecto qui etiā inter nauigandum eius resarciendæ curam ceperat: vt alii, ab eius

velocitate

velocitate, quàm antiqui Argon appellabant. Pistris, nauigii genus à forma pistrium marinarum, quæ longi corporis sunt sed angusti: à spina enim putrefacti piscis in littore, ad construendas lõgas naues per imitationem doctrina sumpta est, & eiusmodi nauis fabrefacta. A piscibus etiam sunt qui sumptum velint quo ordine in pugnam acies deducendæ sint: ab eisdem quoque quo pacto homines equiq; ferro muniantur teganturq;, squammis eorum inspectis. Liburnæ quæ & rostratæ à Liburnia parte Dalmatiæ dictæ. Augusto enim dimicante, cum liburnorum auxiliis succubuisset Antonius, tanti discrimine certaminis ac periculo, quòd liburnorum naues cæteris aptiores essent, earum similitudo & nomen à Romanis ducibus vsurpatæ sunt. Horatius in Hippodo, Ibis liburnis inter alta naui Amice propugnacula. Legia, nauis velox, quòd vehementi motu suo legat & colligat aquas ante se, dicta. Corbita, nauigii genus tardum & grãde, sic dictũ quòd malo in eius summo pro signo corbes soleret suspendi: nihilq; differt ab Oneraria naui, omnium tardissima oneriq; deuehẽdo quàm aptissima, & ab Hyppo Tyrio inuenta. Oria, Fabio Placiade Fulgentio teste, nauicula admodũ parua, & piscatorum vsui quàm apta. Cymba & Scalmus Phœnicum inuenta, piscatoriæ etiam naues. Cic. iii. Officiorum, Tum Canius, Queso, inquit, quid est ò Pithi? tantúmne hic piscium, tantúmne cymbarum? inuitat Canius postera die familiares suos, venit ipse mature, scalmum nullum videt. Lintres siue monoxylos, hoc est, paulo latiores scafulas, nauiculas fluuiales cauatas ex arbore dicimus. Liuius secundi punici belli lib. i. Ita ingens coacta vis nauium & lintrum, quæ temere ad vænalem vsum pyratarum nonasq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus.

Virgilius. i. georg. Cauat arbore lintres.

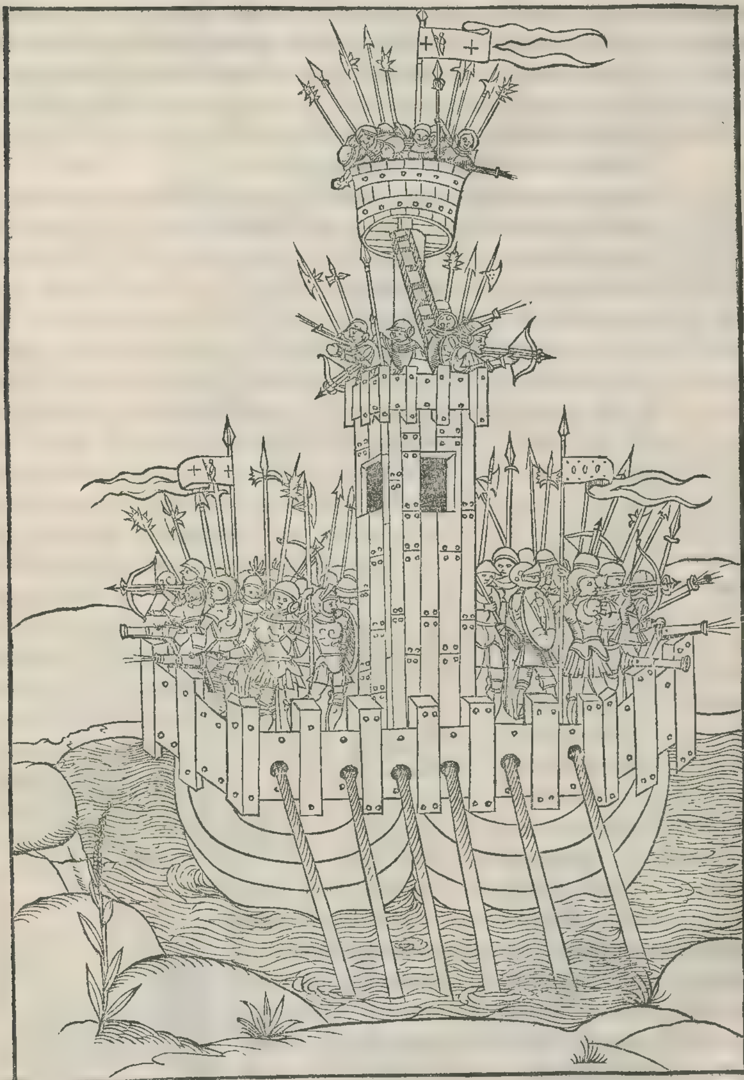
In his Germaniæ prædones, cauatis singulis arboribus nauigant, trigintaq; homines ferunt: nec id quidem incredibile, cum & grãdiores multo nostris eorum sint arbores, & apud Indos harundines tantæ proceritatis sunt vt singula eorum internodia alueo nauigabili trinos interdum homines deuehant, quina cubita longitudine excedentes. Lembus, nauiculæ genus breuis & velocissimę, quam Cirenenses ferũtur inuenisse. Virgilius. i. georg. Quam qui aduerso vix flumine lembum. Liuius belli macedonici libro quarto, Néve ipse nauem vllam præter duos lembos qui non plus quàm sexdecim remis agerentur haberet. Bucentaurus, nauigii genus ad magnos viros deuehendos ac potentes fabricatũ: à magnitudine enim boum qui in Italia erant consuetudine factam fuisse in libris de re rustica inquit Varro, vt præposita hac voce bu, magnũ quippiam semper nunciaretur: inde dici bulimian, id est, magnam famem, & bupædas grãdes pueros, & iram bumaniam, & alia his similia ad magnitudinis rationem pertinentia, quod & nunc obseruant fœminæ in transpadana regione, quæ ad significãdum ingens & admiratione dignum aliquid, prolatione eius vocis vtũtur. Bucentaurus ergo, quia principes & magni viri ea vehi solent, quasi magna centaurus, priscæ illius vocis significatione appellata est. Centaurus nanque nauis siue signum erat quod naui imponebatur. Expressum autem hoc est à Virg. elegãtissime illo versu, Centauro inuehitur magna: qui humiliorem illam vocẽ in sublimi opere aspernatus,

re aſpernatus,digniore verbo ac carminis maieſtati conuenientiore vti prudentius voluit. Qui enim bucẽtorium & non bucentaurum à bucis cẽtum dici putant oportere,corruptis detractisq́ pauculum literis propter lõgum famulatum, qui ad ſeruitia præſtanda potentioribus ſemper neceſſarius eſt, vana & inepta nominis interpretatione falluntur. Triremis, nauis quæ tris remorũ ordines habet. Horatius in epiſt.

Nauſeat vt locuples quem ducit prima triremis.

Has primum inſtituiſſe legimus Argonautas,quòd etiam armatis aptæ,& congruæ probentur eſſe commerciis,vt qui peregrinas optabamus aſpicere,nũc mittamus aliis prouinciis terrorem pariter & decorem. Quadriremes quoque ab ordine remorum dictæ, qui numerus magnificentia vtentium perſæpe auctus inuenitur. Quinqueremem inſtituiſſe fertur Veſicon Salaminius,ſex ordinum Zenazetas Syracuſanus,ab ea ad decemremem Neſigoton. Alexander porrò magnus ad duodecim ordines. Ptolemæus Soter ad quindecim,ad ſedecim Perſeus, & P. Aemilius, Demetrius Antigoni ad triginta, Ptolemæus Philadelphus ad quadraginta, Ptolomæus philopater qui Tryphon cognominatus eſt ad L. Heraclius nauibus caſtellatis Aphrica veniens vſus perhibetur. Pręcipuæ admirationis quoque nauis quæ ex Aegypto Caii principis iuſſu obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum quatuorq́ truncos lapidis eiuſdem ad ſuſtinendum eum adduxit,qua naue nihil admirabilius viſum in mari,certum eſt: triginta enim & centum modii lentis pro ſaburra ei fuere,longitudo ſpaciũ obtinuit ex parte hoſtienſis portus latere læuo: ibi nanque demerſa eſt,Claudio principe,cum tribus po.ro. molibus, turrium altitudine in ea exædificatis, obiter puteolano puluere aduectis arboribus, eius craſſitudo quatuor hominum vlnas complectentiũ implebat. Caius etiam Cæſar gallica expeditione legatis ſuis aliam formam præbuit, & ad celeritatem onerandi ſubductiorem,pauloq́ humiliorem quàm alio mari conſueuerit,ideo quòd propter crebras æſtuum cõmutationes,minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad onera multitudinemq́ iumentorum tranſuehendam. Gallorum inſuper naues ad hunc modum factæ armatæq́ erant, Carine planæ quò facilius vada ad deceſſum excipere poſſent, proræ atque puppes erectę ad magnitudinẽ fluctuum tempeſtatumq́. Naues & ipſæ totæ ex robore ad omnem vim & contumeliam perferendam, anchoræ cathenis ferreis reuinctæ,pelles pro velis,quibus & vim tempeſtatum ſubſtinerent facilius,& in vadis conſiſterent tutius,& ab æſtu relictæ,nil cautes & ſaxa timerent. Contra has Liburnicæ pręſtant celeritate & impulſu remorum,non tamen propter firmitudinem roſtro nocere poſſunt,neq́ propter altitudinẽ telũ ad eas adigi facile poteſt.

Naues iunctæ ac quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicetur, cum quibus exteriore ordine remorum velut naues aguntur, turres contabulatæ, machinamentáque alia quatiendis muris portantur, classem in hunc modum efficiunt bellicam.



Est enim classis nauium multitudo, qua Tiphis princeps depugnauit, sint licet qui Phœnices, solers hominum genus, & ad belli pacisq; munia eximium, maria nauibus adire, classe confligere commentos putent. Siderum obseruationem in

nẽ in nauigando Phœnices iidem inuenere, vẽtorum rationem Aeolus, Helenis filius Remum, Cope latitudinem eius, Plateus vela, Icarus malum, & antennã Dędalus, rostra Piseus, Tyrrheni anchoram, Eupalamius tandem bidentem, Anacharsis asseres ferreo vnco præfixos, quos harpagones vocant, Pericles Atheniensis adminicula gubernandi à tergo, quæ huc atque illuc cursum nauigii torquerant: atque horum, si Anneo Senecæ credimus, exemplum à piscibus tractum est, qui cauda regũtur, & leui eorũ in vtrunque latus momẽto velocitatẽ suam flectũt, si Plinio, ab auibus, miluóque præcipue, qui hãc gubernãdi artẽ docuisse ac ostẽdisse videtur caudæ flexibus, in cęlo mõstrante natura quod opus esset in profundo.

Numerus uentorum eorumque nomina, rationes, & effectus. Cap. VI.


QVoniam milites militúmque præfectos etiam adiuturam constat notitiam non solum maris ac terrę, sed flaminũ quoque quæ ignaros turbatura essent, quum absque eorum cognitione ac peritia haud cõmode sit nauibus motus & cursus in mari, nũc, pigeat licet scribere, quippe vbi alibi plura, alibi pauciora inueniam variis ac diuersis nominibus ab excellentissimis rerum naturalium vtriusque linguæ scriptoribus explicata, seorsum tamen prout facultas dabitur in tanta doctorum hominũ varietate ac dissonantia, ipsorum numerum nomináque & loca naturas & effectus prosequar atque complectar. Quidam igitur sapientum putantes ventum esse aërem motum & fluentem (Ventus enim fit, auctore Lucretio, vbi est agitando aër percitus) vnum & eundem aiunt ventum esse omnes ventos, nec differre propter loca vndecunque extiterit, simili modo semper fluens. Et quoniam ex omnibus quidem duo veluti à cardinibus perflant, septentrio videlicet & auster, sunt qui duos tantum ventos annuant, alium quidem borealem, alium australem, cæteros autem horum esse excessus, sed zephyrum quidã borealem, Eurũ australem. Eundem numerum Oribasius orientem propter & occidentem esse asserit. Quatuor alii ventos obseruauere per totidem mundi partes: nam eurum siue Apeliotem oriens, boream septem stellarum regio, occidens zephyrum, austrum medius dies mittit, nec Homerus plures quàm quatuor nominat, sed qui accuratius perquisiuerunt eos, octo esse tradiderunt, maxime quidem Andronicus Cirestes, qui etiam collocauit Athenis turrim è marmore octogonam, & in singulis octogoni lateribus, singulorum ventorum imagines exculptas cõtra suos cuiusque flatus designauit, supráque eam turrim metam marmoreã fecit, & insuper Tritonem æreum collocauit, dextra manu virgam porrigentem, & ita est machinatus vti vento circumageretur, & semper contra flatum consisteret, supráque imaginem flantis venti indicem virgam teneret, itaque sunt collati, Inter solanũ & austrum, ab oriente hyberno Eurus, quem nostri vocauere vulturnũ: & Liuius hoc illũ nomine appellat, in illa pugna Ro. parũ prospera, in qua Hannibal & contra solem orientẽ exercitum nostrũ, & contra ventũ cõstituit, quum vẽti adiutorio ac fulgoris perstringẽtis oculos hostiũ vicit. Varro quoque hoc nomẽ vsurpat. Inter austrũ & fauonium quẽ Zephyrũ dicunt, ab occidẽte hyberno aphricus: inter fauoniũ & septẽtriones caurus, quẽ plures corũ vocant: inter septentriones & solanum aquilo. Videtur hoc modo expressum vti capiat numerus & nomina &

partẽs vnde flatus certi ventorum ſpirent. Omnia hæc ante oculos locare poteſt turris deſcriptio ſubſtituta cum Tritone buccinam perflãte, dicẽte Naſone, Poſitoq; tricuſpide telo, Mulcet aquas rector pelagi ſupraq; profundum, Extantem atq; humeros innato murice tectum, Cęruleum Tritona vocat, cõchaq; ſonanti Inſpirare iubet, fluctuſq; & flumina ſigno Iam reuocare dato: caua buccina ſumitur illi, Tortilis in latum, quæ turbine creſcit ab imo, Buccina quę medio cõcepit vbi aẽra ponto, Littora voce replet ſub vtroque iacentia phœbo.



Hanc verò deſcriptionem tanquam veram cæteríſque præcellentem, Mediterranei maris nauitæ omnes obſeruant, Genuenſes potiſſimum, totidem adiicientes interponentéſque. Applicantur prædictis octo primoribus alii quidam ſecundum Ariſtotelem, & quatuor quidem etiam ſecundum Varronem, duodecimq́ꝫ fiunt. Quatuor enim cæli partes internas diuidunt, & ſingulis ventis binos ſuperaddunt. Ariſtoteles hac arte, & Varro, viri diligentes, & omnium qui fuerint ſcripſeríntque inſtructiſſimi, illos ordinant: nec ſine cauſa. Non enim eodem ſemper loco ſol oritur aut occidit, ſed alius eſt ortus occaſuſq́ꝫ æquinoctialis: hic autem æquinoctium eſt: alius ſolſtitialis, alius hybernalis: ſic ſiue ſecundum quòd duodecim aër diſcrimina ſuſcipit, ſiue iuxta duodecim in noſtra plaga habitationis notæ puncta vnde originem trahunt, ſiue iuxta duodecim zodiaci ſigna totidē efficit ventos, quos ſignorum etiam triplicitas concitat. Nam orientales ignea, Meridionales terrea, occidentales aërea, Aquea verò ſeptentrionales. Principales igitur venti hi ſunt, & hoc diſtincti ordine, vt oſtendit vtraq́ꝫ ſubiecta perigraphiæ deſcriptio.



Sunt etiam Tranquillo approbante,plura nomina flatúsque ventorum è locis quibuſdam,aut ex conuallibus, aut fluminibus, aut montium procellis, aut aliquo ſinu tracta, ex aliqua cauſa quæ ad faciendũ vocabulũ acciderat, & quæ nõ tranſmittũtur,ſed in proximũ feruntur: itaq; Virg. Cleopatrã è nauali prælio Aegyptũ fugientẽ vẽto Iapyge ferri ait,ex Iapygiæ ſinu,id eſt,ex ipſo Gargano veniente. Equum quoq; apulũ eodem quo ventum, vocabulo Iapygis appellauit. Hunc caurum eſſe manifeſtum eſt: nam ex occiduo venit,& Virg. ſic meminit. Simili modo Calabriam Iapyx vexat & Apuliã infeſtat Athabulus, Athenas chiron, Pamphiliam tagreis, Galliã circius, quem in libro originum Cato Cæcium nominat,cui ædificia quaſſanti tum incolæ gratias agunt, tanquam ſalubritatem cęli ſui debeãt ei. Diuus etiam Auguſtus tẽplum illi quum in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infinitũ eſt ſi ſingulos vẽtorum flatus eorúmque nomina perſequi velim, quum nulla propemodũ regio ſit quæ non peculiarem habeat aliquem flatum ex ſe naſcentem,& circa ſe cadentem: quumq; præterea antelucani flatus plures ſint,nullúſque eorũ ſit pertinax, ſed cadat fortiore iam ſole,nec feratur vltra certum tractum terrarũmq; aſpectum:nec ſi vere cœperit,vltra æſtatem perduret, duo ſunt tamen extra hos vbiq; ſpiritus magis quàm venti,aura & altanus: aura in terra,altanus in mari. Sed vt ad id de quo agitur propius reuertar,ſole vigeſimamquintam partem obtinente aquarii, ver aperit mare nauigantibus,cuius in principio fauonii genitales mundi ſpiritus à fauendo dicti hybernum molliunt cælum. Fauonium autem quidam ad viii. Kl. martias chelidonium vocant ab hyrundinis viſu. Nonnulli verò orchiam, vno & ſeptuageſimo die poſt brumam ab aduentu auium flãtem per dies octo. Fauonio cõtrarius eſt quẽ ſubſolanum dicunt. Eſt autem exortus Virgiliarum in totidem partibus tauri, ſex diebus ante idus maias,quod tẽpus auſtrium eſt. Huic vento ſeptentrione contrario ardentiſſimum æſtatis tempore exoritur caniculæ ſydus,ſole primam partem leonis ingrediente,qui dies xv. calendas auguſtas eſt,cuius ortum diebus viii. ferme aquilones antecedũt. Poſt biduum autem iiſdem aquilonibus conſtantius perflant dies triginta quos Eteſias vocant, mollirẽq; eos creditur ſolis vapor geminatos ardore ſyderis. Poſt eos rurſus auſtri crebri vſque ad ſydus arcturi, quod ante æquinoctium autumni vndecim diebus exoritur, nec ſine ferme procelloſa grandine emergit. Cum hoc corus incipit,corus autumnat,huic cõtrarius vulturnus. Poſt id æquinoctium diebus fere quattuor & quadraginta virgiliarum occaſus hyemem inchoat, quod incidit tertio idus nouembris,hoc eſt,aquilonis hybernis,multũmq; æſtiuo illi diſſimilis,cuius ex aduerſo eſt aphricus, ante brumam autem diebus ſeptem: totidem poſtea ſternitur mare halcyonum fœturæ cuius dies nouere qui maria nauigant: eas aues videre rariſſimum eſt, nec niſi virgiliarum occaſu fœtificant bruma,qui dies halcyonides vocantur,placido mari per eos & nauigabili,maxime ſiculo,vt reliquis partibus eſt quidem mitius pelagus ſiculum,vtrunq; tunc tractabile,faciũt ſeptem diebus ante brumam nidos,& totidem ſequentibus pariunt: & his quidem diebus, maris natura benigna, nautis tutiſſima nauigatio eſt. Reliquum verò tempus hyemat, & quanquam pyratæ primum mortis pe-

riculo, & in mortem ruere & hyberna experiri maria cœperint, nunc itidē aua ri quidam & audaces faciant, hi tamen naturales per statuta tempora vētorum cursus: porro naturales effectus ventorum hi sunt. Omnes enim vicibus suis spi rant maiori ex parte, vt contrarius in desinenti incipiat, surgátque ex opposito cum proxime cadenti. Ouidius, vix nunc obsistitur illis, Quum sua quisque regat diuerso flamina tractu, Quin laniēt mundum, tanta est discordia fratrum. Eurus ad auroram, Nabatheaq; regna recessit, Persidáq; & radiis iuga subdita matutinis. Vespèr & occiduo quæ littora sole tepescūt, Proxima sunt zephyro, Scythiam septemq; triones Horrifer inuasit boreas, contraria tellus Nubibus assiduis pluuioq; madescit ab austro. Vel si breuius cōplecti mauis, in vnam tempestatem, quod fieri nullo modo potest, cōgregentur, Vna eurusq; notúsq; ruunt crebérque procellis Affricus, & qui locū in illa rixa non habuit aquilo. Ab ortu flantes calidiores diuturnioresq; ac tutiores sunt ab occasu flantibus. Ouidius in fastis, Luce secutura tutos pete nauita portus, Ventus ab occasu grādine mixtus erit. Vulturnus si à serena cęli parte flare cœperit, non durat in noctem. Quisquis erit ventus si feruidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Sol auget flatus oriens, & comprimit occidens: medio autem diei ac noctis plerunque sopiuntur, quia nimio frigore aut æstu soluuntur: ex imbribus boreas seu aquilo inter septentriones, reliquos compescit nubesq; abigit atque dissipat. Ouidius de eo, Apta mihi vis est quia tristia nubila pello, Et freta concutio nodosáq; robora verto, Induroq; niues et terras grādine pulso. Idem ego quū fratres cælo sum nactus apto (Nā mihi cāpus is est) tanto molimine luctor Vt medius nostris cōcursibus intonet æther, Exiliantq; cauis elisi nubibus ignes. Idem ego quū subii conuexa foramina terræ, Supposuiq; ferox imis mea terga cauernis, Sollicito manes totumq; tremoribus orbem. Austro maiores fluctus edūtur q̄ aquilone, quoniā hic summo maris, ille inferius ex imo spirat. Interdiu aquilo vehemētior, nocte auster, q à græco νοτίζω notus dicitur, quia nebulosus atq; humectus. Idem poēta, Madidis notus euolat alis Terribilē picea tectus caligine vultū. Barba grauis nymbis, canis fluit vnda capillis. Frōte sedēt nebulę, rorāt pēnæq; sinúsq;. Fiunt etiā subiti quidā flatus, qui varii multiforméisq; sunt. Vagi quippe atq; ruentes telorū more, tonitrua & fulgura ędūt, quę vocāt hi quidē Vulcanū, hi autem Vestā, hi verò horū cōminationē. vnde Papinius, Fulguraq; attritis quoties micuere ꝓcellis: sed fulgura et coruscationes prius cerni q̄ tonitrua audiri, quòd coruscare prius cælū creditur, & mox tonare: siue quū simul fiant, vt alii ꝓhibent, tūc ignes illi, sui ꝑnicitate dicto citius nostrę se visioni ingerūt. Sonus nō aliter ac icto & verberato aēre ad aures venit serioréque sensu concipitur. Herodotus extimat fulguratione esse velut apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam & certam, modo intereuntem, modo insurgentem: hoc antiqui fulgetra dicebant, tonitrua nos pluraliter dicimus, antiqui autem tonitrum aut tonum. Hoc à Cecinna facūdo viro dictum inuenio, si habuisset in eloquentia nomen, & nisi illum Ciceronis verba pressissent. Etenim illo verbo vtebantur antiqui correpto quo nos producta vna syllaba vtimur: dicimus enim vt splendēre sic fulgēre. Atqui illis ad significandum hanc subitam è nubibus

eruptio

eruptionẽ lucis, mos erat vti media syllaba correpta,vt diceretur fúlgere: flãma verò illa quam nubium afflictus excussit, si robustiore fuerit incendio, impetu deuehitur in terras,& fulminis habet nomen atque fortitudinem: vbicunq; autem ceciderit,sulphuris odorem emittit,vt inquit Virg. Et late circum loca sulphure fumant, & Lucanus, Aethereoq; nocẽs fumauit sulphure ferrum. Quòd si arctius rotatus effregerit impetus ille sine igne, hoc est, sine fulmine & aliquo promontorio repercussus est,aut locorum coëuntium in canalem deuexum cernuumq; collectus,sæpius in se volutatur,aquásq; quum voluit verticẽ facit,iam Typhon vocatur,id est,vibratus. Rapida enim vertigine contorquetur humus arida & ab infimo erigitur ad summum,nec antennas modò,verùm ipsa nauigia contorta frangit,tenui remedio aceti in aduenientem effusi. Illiso enim ipso repercussus,arrepta secum in cęlũ refert,sorbétq; in excelsum. Contra hunc inter salutaria quoque,coralli materiã esse dicũt: nam Metrodorus Gorgiam nominat,idem q resistat Typhonibus & fulminibus. Quum autem circumactus & eundem ambiens locum repentinis flabris prosilit & vniuersa perturbat atq; peruoluit,turbo dicitur. Lucretius, Versabundus enim turbo descendit,& illam Deuertit pariter lento cum corpore nubem, Quam simul ac grauidam detrudit ad æquora ponti, Ille in aquam subitò totum se immittit, & omne Excitat ingenti sonitu mare feruere cogens. Hic idem pugnacior si est ac diutius volutatus inflammatur, efficit quem πρηστῆρα Græci vocant,qui & igneus turbo est. ἀναφυσήματα Gręci vocant eos spiritus,qui de fundo vel hiatibus terræ explosi ad superna meare solent: at procellosus flatus καταιγὶς dicitur, quem præfractũ possumus dicere,quòd de superiore cæli parte submissis,inferiore repentinis impulsibus quatiat. Vocatur & columna conspicatus humor rigens,ipse se sustinet,ab eodem & in longam veluti fistulã nubes aquam trahit, nec minus singula quæ illi obiiciũtur, vnde Lucretius, Nam fit vt interdum tantum demissa columna In mare de cęlo descendat,quam freta circum,Feruescunt grauiter spirantibus vndiq; flabris. Et quæcunque in eo quũ sint deprensa tumultu, Nauigia in summum veniunt vexata periclum: & hæc ferè omnia pericula venti erupti de nubibus producunt,quibus armamenta rapiuntur,& totæ naues plerunque in sublime tolluntur: & quanquam nihil molestius in mari ventis turbinibúsue ac procellis huiusmodi sit, nec maiore hominum ingenio vlla sui parte nauigatio adiuta q̃ remis velisq;,tamen hæc omnia pariter eodẽ impellẽtia vnus & paruulus admodũ pisciculus assuetus petris, Echinus appellatus, tenet,in se solus elementorũ atq; hominũ vim recõdens: nullo quidem actu,nullo conamine,sed natura ipsa: & ruant vẽti licet, sęuiant procellę,imperat tamen furori,tãtasq; vires compescit,vt cogat stare nauigia: quorũ non vincula, non anchorę põdere irreuocabili iactę iuuãt,infrenat impetus,ac domat nullo suo labore: nõ recurrẽdo, aut alio modo quàm carinis adhęrẽdo,et vtroq; sese latere colligẽte retinẽdo: qđ & si scriptis illustribus insitũ inuenio,tamẽ incredibiliũ videri posset, si de oceano indico fortassis aut scythico solũ scriptũ esset, & non potius in nostro mari monstrũ hoc Romanis imperatoribus accidisset: hoc enim inhęrẽte,plenã vẽtis stetisse nauẽ,portantẽ nũcios Peliandro vt castrarent nobiles pueri. Hic tenuisse

fertur Actiaco mari prætoriã nauim Antonii,properantis circuire & exhortari suos,donec transiret in aliã,ideoq; cæsariana classis impetu maiore protinus venit. Tenuit & Caii principis Astaira Antium renauigantis, sed non longa fuit illius moræ admiratio. Animaduersa enim è vestigio moræ causa,quòd tota classe prodeũte quinqueremis vna ac sola non proficeret,immo velut in anchoris staret,neque prorsus loco moueretur,è naui protinus exilientibus qui id quęrerent,circa nauim inuenere adhærentem gubernaculo,ostenderuntq; Caio indignanti mirantiq; hoc fuisse quod quadringentorum remigum obsequium nauigio adhærens contra se tenuisset. In nauigium receptum pisciculum qui tunc videre,eum limaci magnæ similem esse dixere,indici maris conchæ simili potentia,labiis suis nauium dorsa fixerunt, quarum quietus ac tenuis leuísque tactus plus dicitur retinere quàm exagitata possint elementa complere: stat enim pigra ratis tumentibus alata velis, & cursum nõ habet cui ventus arridet: sine anchoris figitur,sine rudentibus alligatur,& tã parua animalia plus resistunt quàm tot auxilia prosperitatis impellant: ita quum subiecta vnda præcipitet cursum, supra maris tergum nauigium cogitur stare infixum,miroq; modo natantia incõcusse tenẽtur,dum vnda innumeris motibus rapiatur. Sed vt dicamus aliam piscis naturam,Forte nautæ prædictarum nauium tactu torpedinis segnissimę torpuerunt,à qua tãtum infigentium dextræ pergrauantur, vt per hastam qua fuerit vulnerata ita manum percutientis inficiat, vt viuæ substantiæ pars sine sensu aliquo immobilis obstupescat. Tradunt alii,quod incredibile videri potest,tardius ire nauigia,testudinis pedem dextrum vehentia. Ferunt & alterum monstri genus,haud minus incredibile, esse circa idem mare indicum auẽ inaudita magnitudine quampiam,nostri Rocum vocant,cuius pennę longitudine sunt passuum decem,neque tantæ magnitudini vires deesse. Elephantum enim esuriens quum ceperit & aliquãdiu per aërem volitando tulerit,in terram iacit, quo casu peremptum depascitur: nec elephantum solum,sed tota insuper rostro prehensa nauigia secum tulit in nubila, & pendentes per inane miseros nauigantes volatu ipso terribili delet ac morte consumit.

Astrologia nautica,secundum solis,lunæ,siderumq; obseruationem, Cap. VIII.



Xacta ventorum ratione, transire cõuenit ad alia tempestatum prognostica: & quoniam classem ipsam concuti proteríque ventorum præliis,& nautarum imperitia sæpenumero cõpertum est,imprę̃sentiarum opportuna,tum belli, tum nauigationis tempora describẽtes, futuri motus ventorum, & imbrium tempestatúmque præsagia diligentissime perquisita trademus. Et primùm à sole & luna cæterísque sideribus: hinc enim vt poëta inquit doctissimus,tẽpestates dubio prædíscere cælo Possumus,& quando infidum remis impellere marmor Conueniat, quando armatas deducere classes, Aut tempestiuam syluis euertere pinum. Sol itaque quem Iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens & non feruens, serenum diem nunciat: idem quum ante eius exortum nubes rubescunt, ventum: quòd si nigræ rubentibus interuenerint, pluuias: si ante exortum nubes quoque conglobabuntur, hyemem asperam denunciabunt: si ab ortu repellentur, & ad

& ad occaſum abibunt, ſerenitatem: ſi ante ortum radii ſe oſtendent, aquam & ventum prænunciant: ſi nubes ſolem circunduxerint, quanto minus luminis relinquunt tanto turbidior tēpeſtas erit: ſin exortu ſpargentur partim ad auſtrum partim ad aquilonem, pura quanquam circa eum ſerenitas ſit, pluuiã tamen ventóſque ſignificabunt: cùm oriente radii non illuſtres imminebunt, quàmuis circundati nube non ſint, pluuiam portēdunt: ſi oriens cingetur orbe totusq́ defluxerit æqualiter, ſerenitatem dabit: ſi verò partim ſe aperit, ex qua parte is ſe aperit expectetur ventus: ſi verò duplex orbis fuerit, atrox tempeſtas inuadet. Porrò ſi circa occidentem rubeſcent nubes, ſerenitatem futuri diei ſpondent: ſi cęruleum vultum induent, pluuiam denunciant: ſi igneum, euros. Itidem ſi maculæ rutilo interuenerint, venti nymbiq́ non deerunt: item ſi circa eũdem occidentem candidus circulus erit, noctis leuem tempeſtatem: ſi nebula, vehemētiorem: ſi autem circulus fuerit, ex qua regione is eruperit, ventum magnum. Soli proxima ſunt & lunæ præſagia: nam ſi ſplendens exorta puro nitore effulſerit, ſerenitatem: ſi rubicunda, ventos: ſi nigra, pluuias portendere creditur: ſi ante quartam non apparuerit fauonio flante, toto hyemale erit mēſe: ſi ſextadecima vehementius flammea apparuerit, aſperas tempeſtates præſagiet: ſi in ortu quarto quem Aegyptus & multi maximè obſeruant, q́ is certiſſimus auctor futuri tēporis eſt,

Pura nec obtuſis per cælum cornibus ibit,
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo
Exactum ad menſem pluuia ventisq́ carebunt,
Votáque ſeruati ſoluent in littore nautæ,

Vt Maro inquit: ſi plenilunio per dimidium pura erit, dies ſerenos ſignificabit: ſi rutila, ventos: nigreſcens, imbres: ſi caligo nubis orbem incluſerit, ventos: qua ſe ruperit ſi gemini orbes cinxerint, maiorem tempeſtatem, & magis, ſi tres erũt nigri, aut interrupti, aut diſtracti: ſi plena circa ſe habebit orbē, ex qua parte is maximè ſplendebit ex ea ventum oſtēdet. Interlunii autē tempus diram nauigantibus peſtem non ſolum ratione, ſed vſu & experientia rerum magiſtra cõprobat. Tertio loco ſtellarum obſeruationem eſſet oportet. Hæ quum diſcurrere interdum videntur, venti protinus ſequũtur. Quũ ſereno cælo fulgent, pluuię erunt atrociſſimę: quum repente ſiderum ſplendor hebetatur, neq́ nubilo neq́ caligine, graues denunciantur tempeſtates: ſi volitare plures ſtellæ videbuntur, quò feruntur, albeſcentes ventos ex his partibus nunciant: ſi in pluribus partibus fiet, inconſtantes ventos effundent. Sic reliquorũ quoq́ ſiderum propria eſt quibuſq́ vis, & ad ſuã cuiq́ naturam fertilis, nec meãtium modo diſcurrētiumq́, ſed multorũ etiam adhęrentiũ cælo, quotiēs errantiũ acceſſu impulſa, aut coniectu radiorum extimulata ſunt, qualiter in ſuculis ſētimus accidere, quas Græci ob id pluuio nomine ὑάδας appellant. Et ſolis lunęq́ ac ſiderum obſeruationem diximus. Nunc de his quæ ex paſſionibus elementorum fiunt, aut ex ipſis originem ſumentibus, proſequamur. In his enim non dubia futuri motus præſagia ſunt, quum in ipſis initia iam cernãtur à quibus cauſarum principia ſumunt. Nubes cum in montium cacuminibus conſident, hyemabit: ſi cacumina pura fient, diſſerenabit tonitrua. Ex his vt matutina ventum ſignificat, ſic imbrem meridia-

na. Nebulæ è montibus descendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus sedentes, serenitatem promittunt. Arcus quum sunt duplices, pluuiam denunciant: simplex verò arcus non easdem vndecunque apparuerit minas affert: à meridie enim ortus, magnam vim aquarum vehet, quæ vinci non poterunt vehemētissimo sole, tantum est illis virium: si circa occasum refulserit, tonabit, & leuiter impluet: si ab ortu circáue surrexerint, serena promittet. Quum æstate vehementius tonuerit quàm fulserit, ventos ex ea parte denunciat: econtrà si minus tonuerit, imbrem. Quum ex omnibus quatuor cæli partibus fulgurauerit, ventū & imbrem ex his regionibus demōstrabit: cū ab aquilone tantū, in posterum diem aquam: cum à septentrione tātum, eum ventum: quum ab austro, coro vel fauonio, nocte serena fulgurauerit, ventum imbrémque ex his regionibus fore indicat. His terreni etiam ignes proximi significant: pallidi nanque murmurantesq́, tempestatum nuncii sentiuntur & pluuiæ. In lucernis fungi si flexuose volitet flamma, ventum quoque designant: vel quum cinis in foco concrescit, & quum carbo vehementer perlucet. Est sua etiam aquarum significatio. Maris nanque ipsius tranquillus sonitus, spumæve dispersæ aut aquæ bullantes, plurium dierum hyemem portendunt,

Atque etiam ventos præmonstrant sæpe futuros
Inflatum mare quum subitò, positumq́ tumescit,
Saxaq́ caua salis niueo spumata liquore
Tristificas certant Neptuno reddere voces.
Antè densus stridor cum celso è vertice montis
Ortus adaugescit scopulorum sæpe recessus.

Ex animalibus porrò terrestribus, & marinis belluis, diuersisq́ volucribus reliqua plurima supersunt prognostica, tempestatumq́ præsagia, quę apud Tranquillum, Varronem, Nigidium, Aratum, Lucanum, & vatem omnium clarissimum Maronem, in georgic. qui scire volet absoluta diligenter inueniet.

Remedia periculo affectis Cap. IX.


Ddamus autem & remedia periculo affectis. Mare motū, olei aspersione sedatur: & ob id nantes ore spargere tradūt, quoniam mitiget naturam eius asperam tranquillúmq́ reddat. Si longa sit nauigatio, absinthium potum nauseas arcet. Quia verò nauigantes dulcis aquę defectu sæpe laborant, hæc quoque subsidia demōstrabimus. Expassa circa nauem vellera madescunt accepto maris halitu, quibus dulcis humor exprimitur. Item remissæ reticulis concauæ cęra pilæ, vel vasa inania obturata, dulcem intra se colligunt humorem. Aqua quoque marina, argilla colata, dulcescit.

Quid agendum antequam cursus in hostes dirigantur. Cap. X.


Bsolutis rebus nauigationi necessariis, ex reliquo antequam cursus in hostes dirigantur, in portu exerceri conuenit nauali prelio dimicaturos, & in trāquillo mari assuescere flectere gubernacula, remos trahere, ferreas manus & vncos, asseres, bipennes falcésque præacutas pręparare, dispositósque per tabulata milites pendente gradu & labenti vestigio stare, vt quod in simulata pugna didicerint, in vero certamine haudquaquam perhorres

perhorrescat. Ipsius etiam certaminis ratio est, eminus constitutos appetere sagittis accedere ausos, priusquàm faciat cogere pati, & cum ipsis nauigiis mergere: desiliendo item in naues gladiis interficere, aut concurrentibus nauibus cum nauigiis capere. Pugnatorum etiam numerus singulis nauibus imponendus pro copia nauium & militum existimatione augeri & minui potest. Quum autem ignota regio plerunque petenda, non tamen incertũ vagari oportet, sed locorum portuúmq; opportunitatem exquirere, vt latẽtibus scopulis inuia quæque ac sicca vitentur.

Quid si classis classi obijciatur. *Cap.* XI.



QVòd si hostes classem tenent, inuenta calliditate Græcorum nauium hostilium compendiosa expugnatio est, Ignem græcũ appellant confectionem quandam bullitionémque saligni carbonis, salis, ardentis aquæ, vitis, sulphuris, picis, thurisq; cum mollis Aethiopum lanæ filo, & camphora, quæ dictu mirabile sola ardet in aqua materiem omnem adurentem. Callimachus architectus ab Helepoli fugiẽs id Romanos docuit primùm, & eo sane imperatores multi postea in hostes vsi sunt. Tẽpore enim Leonis imperatoris quum orientales populi contra ciuitatem Constantinopolim nauigassent in dromonibus mille octingentis, imperator igniferis nauibus cõtra eos directis, hoc ignis genere omnes absumpsit. Idem paulò pòst cccc hostium naues itémque cccl eodem igne confecit. Sunt qui alio igne, & quidem missili, huicq; persimili, sed vehementius vrẽte vtantur. his additis, liquenti vernice ac librario oleo, petroleo, terebentina, aceto quàm acri, confectis, compressis, ad solémque desiccatis, ac postea stupa inuolutis cum acutis ferris imminentibus glomeris instar funiculo contexti, quę omnia denique sint vno foramine prætermisso, colophonia & sulphure in sequentem modum oblita. Eiusmodi etiam ignẽ sed thedis inhærentem hostium classibus obiiciunt alii, Lucanus,

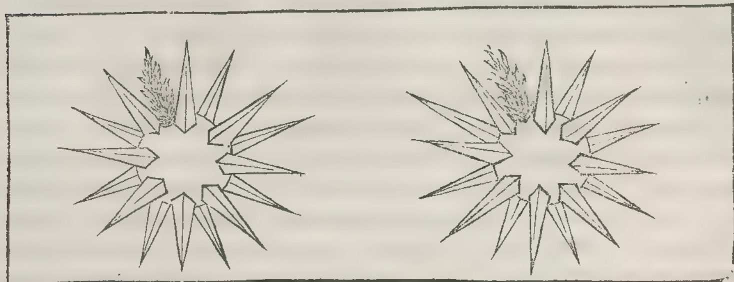
Quam pelago diuersa lues, nam pinguibus ignis
Affixus thedis, & tecto sulphure viuax
Spargitur ac faciles præbent alimenta carinæ,
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cæra,
Nec flammas superant vndæ, sparsisq; per æquor
Iam ratibus, fragmenta ferus sibi vendicat ignis.

Idem de eodem alibi, piceo iubet vnguine tinctas
Lampadas immitti iunctis in bella carinis,
Nec piger ignis erat per stuppea vincula, pérque
Manantes cæra tabulas, & tempore eodem
Transtraq; nautarum summiq; arsere Cheruci
Iam propè semustæ merguntur in æquore classes,
Iámque hostes & tela natant, nec puppibus ignis
Incubuit solis, sed quæ vicina fuere
Tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem.

Verùm ne ignis abesse possit, lapide pyrite excutiatur, qui chalibe, aut aliquo lapide ictus scintillam edet, quæ excepta sulphure, aut foliis, aut linteo paulisper

ſper ambuſto,ſulphurea materia illico reddit flammam. Sunt aliis gentibus ſua circa hæc inuenta.Nam aliquando fiunt etiam igniaria ex moro,lauro,hedera, quæ exploratorum vſus in caſtris,paſtorumq́ reperit.Et quoniam ad excutiendum ignem non ſemper lapidis ſilicis occaſio eſt,teritur ergo lignũ ligno,ignéq́ concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi : ſed nihil hedera præſtantius quæ teritur lauro laurúmque terit, ignem ſcintillis excutiendo. Ignẽ in annum quoq́ aſſeruare ferula Prometheus reperit : de hac proinde Martialis,

Inuiſæ nimium pueris gratæq́ magiſtris
Clara Prometheo munere ligna ſumus.



Probatur ſummopere in aquis & illud Hannibalis inuentum . Nam quum Pruſias terreſtri bello ab Eumene victus prẹlium in mare trãſtuliſſet, Hannibal nouẹ cõmento auctor victoriẹ fuit.Quippe omne ſerpentũ genus in fictiles lagenas coniici iuſſit,medióque prælio in naues hoſtium mitti, id primùm Ponticis ridiculum viſum eſt,fictilibus dimicare qui ferro nequeant: verùm vbi ſerpẽtibus cœpere naues oppleri , ancipiti periculo circunuenti hoſti victoriam ceſſerunt.Saponem alii nigrum oleo vel amurca permixtum fictilibus ſimili modo deiiciunt quo aduerſæ partis tabulata lubrica fiant,quiq́ pugnant nullo pacto poſſint luctando cõſiſtere. Si quis autem & illud experiri velit,habemus in exemplis lectos agilitate iuuenes enatantes ſub aquis, quum proximi hoſtiũ nauibus hæſiſſent,carinas terebra perforaſſe.

Fluminum tranſitus ex inuentis memoratu dignis. Cap. XII.

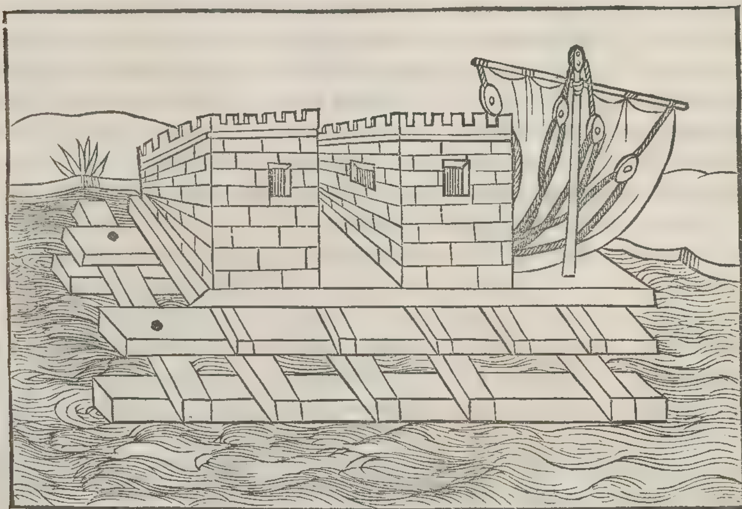


Nnectendum & illud arbitror, vt ſi aduerſo flumine ab hoſte pręcludamur,quẽadmodum libero tranſitu poſſimus vti,& id ex geſtis docebimus priorum exẽpla tradentes. Alexãdro Indiam vaſtante quum Porus ei occurriſſet,caſtra inter vtranq́ ripam Idaſpis fluminis diſpoſita ſunt: latus hic erat ſtadiis quatuor, altus vadis nunquam repertis. Alexãder Attalum quendam ſibi ſimillimum caſtra ſeruare iuſſit, regiis veſtibus indutum,ipſe cũ parte equitatus aliquantum progreſſus, dum dẽſa caligo diem ſubtexiſſet,in vlteriorem ripam tranſuectus ancipiti prælio diu fatigatus eſt,donec pedibus elephantorum ſecuribus ſuceiſis,agmina perturbata ſunt. Cæſar haud diſſimili ratione vſus eſt.Nam quũ flumine ab hoſte impediretur è regione illis caſtra

castra ponentibus, nactus vnum ex pontibus quos illi resciderant, syluestri loco substitit. Postero die omnes copias longo agmine præmittens, ipse cum duabus legionibus parumper moram trahens, pontéque refecto, legiones traduxit, loco idoneo castris delecto, reliquas copias reuocauit. Labienus, vnus ex ducibus eius noctu opportunitatem quæsiuit: is quum hostes aduerso flumine Sequanæ consedissent transitum prohibentes, nactus aliquantas naues singulas gubernātibus tradidit. Lintres etiam conquisiuit, quas magno sonitu remorum in eandē partem misit: hostes suspicati Romanos tribus locis transire, ipsi quoq; in tres partes suas copias diuiserunt. Labienus ad naues contendens tres legiones traduxit, acie instructa, quum copiarū hostilium partem dissipasset reliquę fugā arripuere. Fit pons aliquando, vbi hostis nō vrget, pluribus nauibus tabulato constratis. Plurimi interdum equi flumini opponuntur, aquarum impetum excepturi, quo cætera turba molli vado, & tuto, ac stabili gressu traiiciatur, vt per Cæsarem in Rubiconis nostri transitu fieri contigit. Geminæ nonnunq̄ equitum acies delectis prægrandibus equis, ordine, & intercapedine quadam sua seiunctæ currenti aquę obiiciuntur, ac inter vtranque impediti expeditiq; milites transeunt: superioris nanq; beneficio, currentis impetus aquæ, visq; perfringitur: inferior si qui forte deciderūt, mox raptat & transuehit. Idem Cæsar quum Liger sibi traiiciendus esset, vado per equites inuento, vt brachia tantum & humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, equitatu sic disposito, qui fluminis vim perstringeret, incolumem exercitum duxit. Cęlius auctor est, Magonem cum equitatu & hispanis peditibus flumen extemplo trāsnatasse, ipsum Hannibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinēdum impetum fluminis oppositis, quod periti amnis eius vix fecerunt. Quòd si altior vnda vtrinque militem respuat, fossis plurimis ac diuerticulis minuenda est, sicut Cæsar in transitu Licoris, ne quid repetitis audeat vndis, Spargitur in sulcos, & fisso gurgite riuus, Dat pœnas maioris aquæ, vt Lucanus inquit. Cyrus potentissimus Persarum rex Babylona oppugnaturus, Gangem fluuium, adeò grandē, vt vbi minus occupet, latitudine viii. m. passuum pateat: vbi immodicum siue plurimum, stadiorum c. altitudine verò ea vt nusquàm minus viginti passuum reperiatur, sic leui licet causa permeabilem fecit. Nam quum vnum ex regiis equis candore atq; forma præcipuum à vorticibus vndarum circumagi atq; absumi cum equite vnà cerneret, aiunt ira percitum iurasse se adeò illum extenuaturum vt mulierum gressibus vadosum redderet, nec dictis defuit, nam totis in hoc expositis copiis, tam diu operi huic incubuit & assedit, donec centum octoginta cuniculis diuisum alueum in ccclx. riuulos dispergeret, & siccum in diuersum fluentibus aquis relinqueret. Simili sane opere perdoctis fossoribus, etiam Euphratem inter cæteros fluuios memoratu plurimo, tum veterum literis, tum inundationibus suis celeberrimū, & longe validissimum, Babylonem quōdam Chaldeę caput petentem Mediamq; permeantem deriuauit, ac sic meabilibus vadis siccum partibus aluei patentibus interfecit, cœpitq; vrbem quam ab humano opere extrui vel humana virtute destrui posse, pene apud mortales incredibile erat. Sapor Persarum & suo in his ingenio

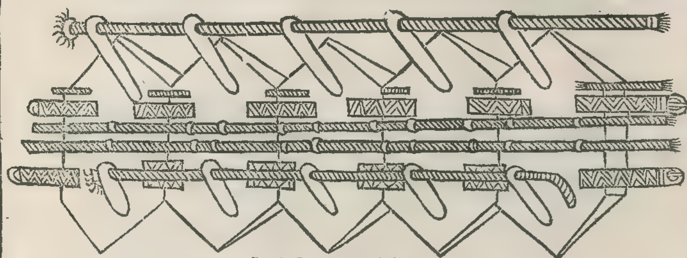
ingenio vſus eſt. Nam quũ Nicomediam quę Niſibis dicta eſſet obſideret,& flumine præpeditus,& plurima molimina ponens eam obtinere non poſſet, tãdem impetum Mygdonii fluminis,per mediam ciuitatem properantis,à longe retinuit, vtraſque ripas eius faciens excælſiores, vt aqua in ſe collecta concreſceret: quumq; cœpiſſent ripæ ſublimes impleri,ſubitò auferentes quas fecerant cataractas,dimiſerunt impetum fluminis contra murum,qui vehemẽtis aquę pondus non ferens cecidit,aliamq; muri partem qua fluuius egrediebatur, cum ingenti ruina deponens, eadem aquæ moles perrupit. Sunt qui raptim cæſa materia rates fabricent,in quibus equi viriq; & alia onera traiiciantur,vt Cæſar & Xerxes auctore Lucan. maxime vſi ſunt,

Ergo,inquit, vbi nulla vado tenuit ſua pondera moles
Tunc placuit cæſis innectere vincula ſyluis,
Roboraq; immenſis late rigare catenis.
Tales fama canit tumidum ſuper æquore Xerxem
Conſtruxiſſe vias,multis cum pontibus auſus,
Europam Aſiæ,Seſtonq; admouit Abydo,
Inceſſitq; fretum rapidi ſuper æquore ponti,
Non eurum zephyrumq; timens,cum vela ratesq;
In medium differret Athon,ſic ora profundi
Arctantur caſu nemorum,tunc aggere multo
Surgit opus,longeq; tremunt ſuper æquora turres.

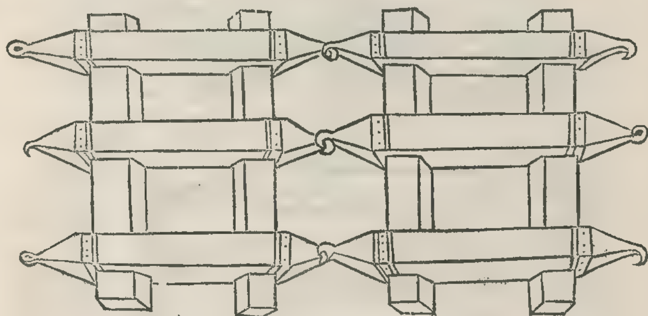


Sunt qui pontem disiunctum iumentis vehibilem, commissuris suis & funibus annulisque ferreis consutilem, duplicatis tabulis quibusque, ac vacuis, & contra aquæ ingressum coniunctis glutino, in hanc formam construant.

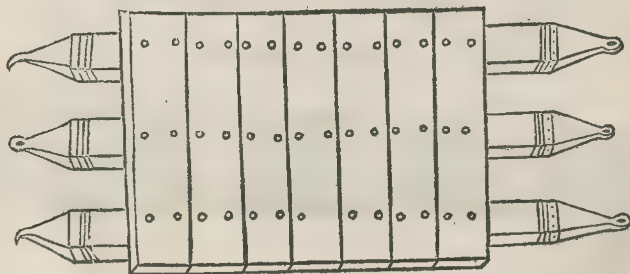
PONS

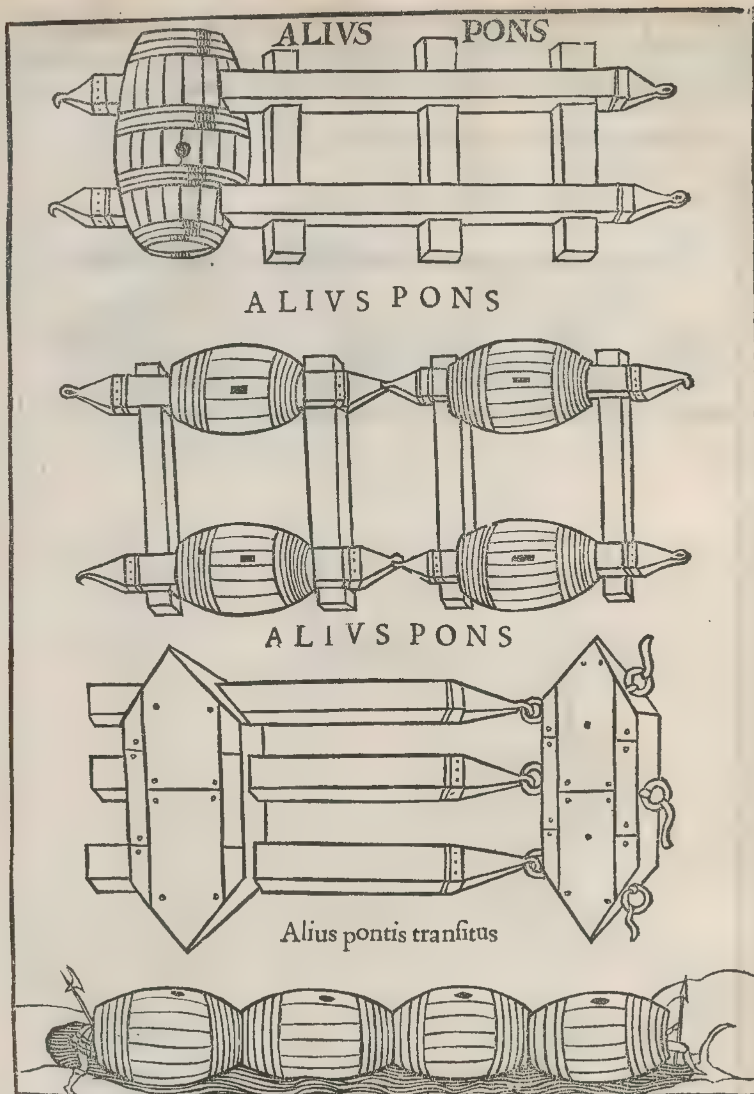


ALIVS PONS

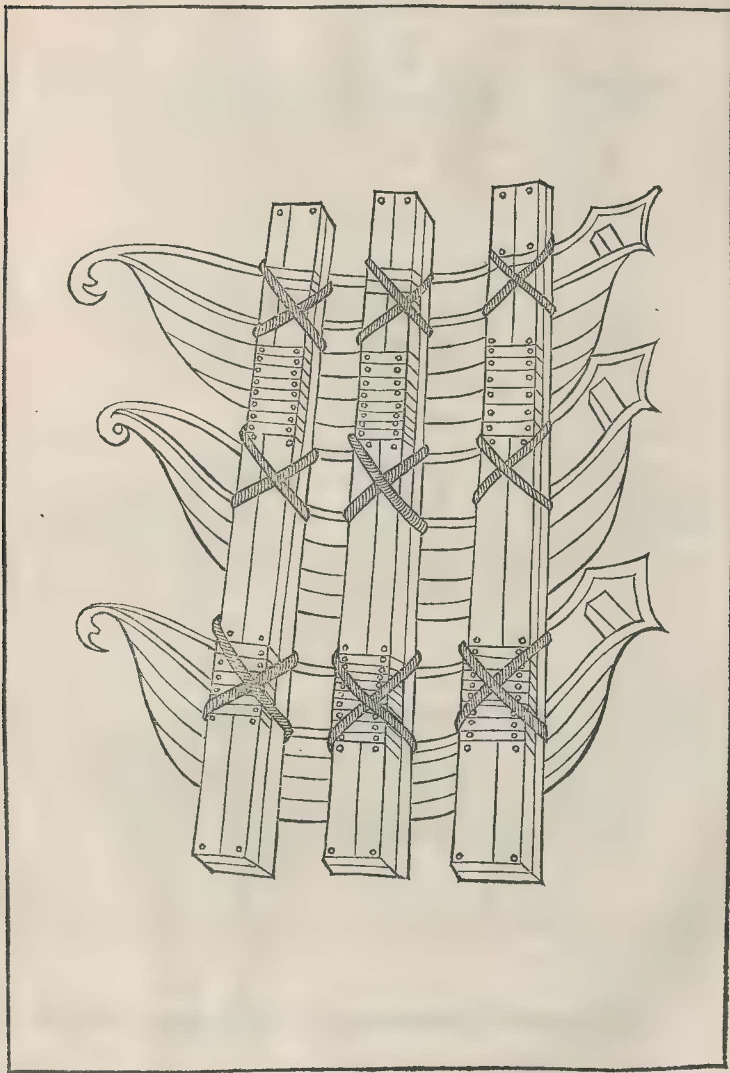


ALIVS PONS

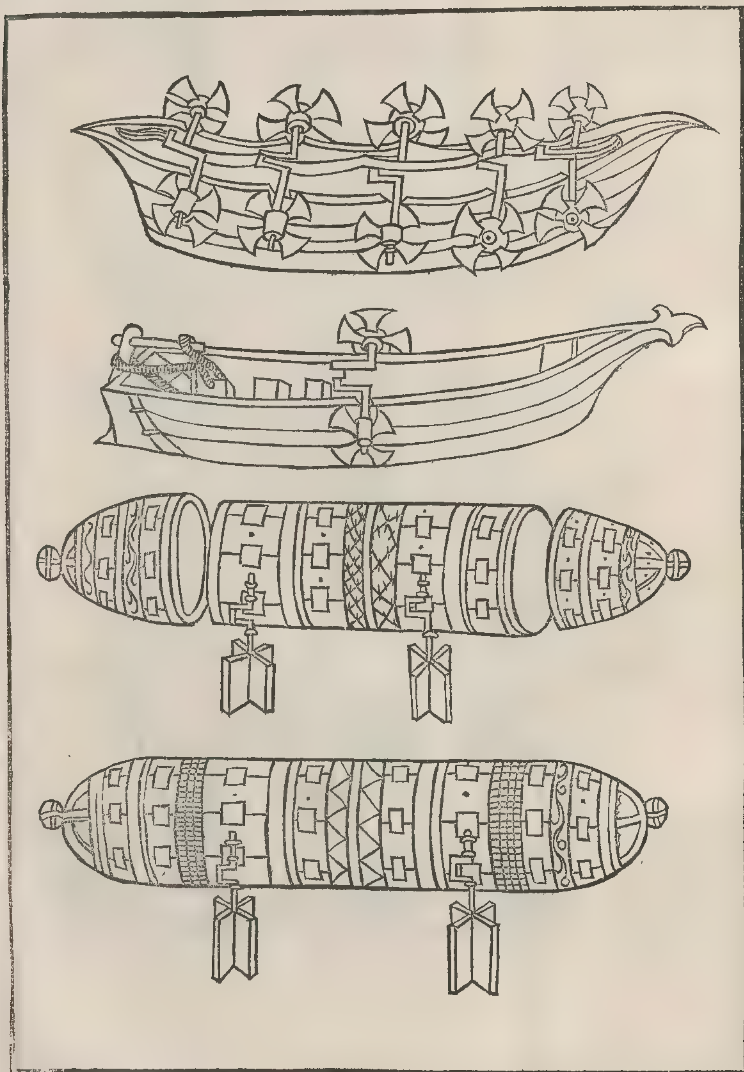


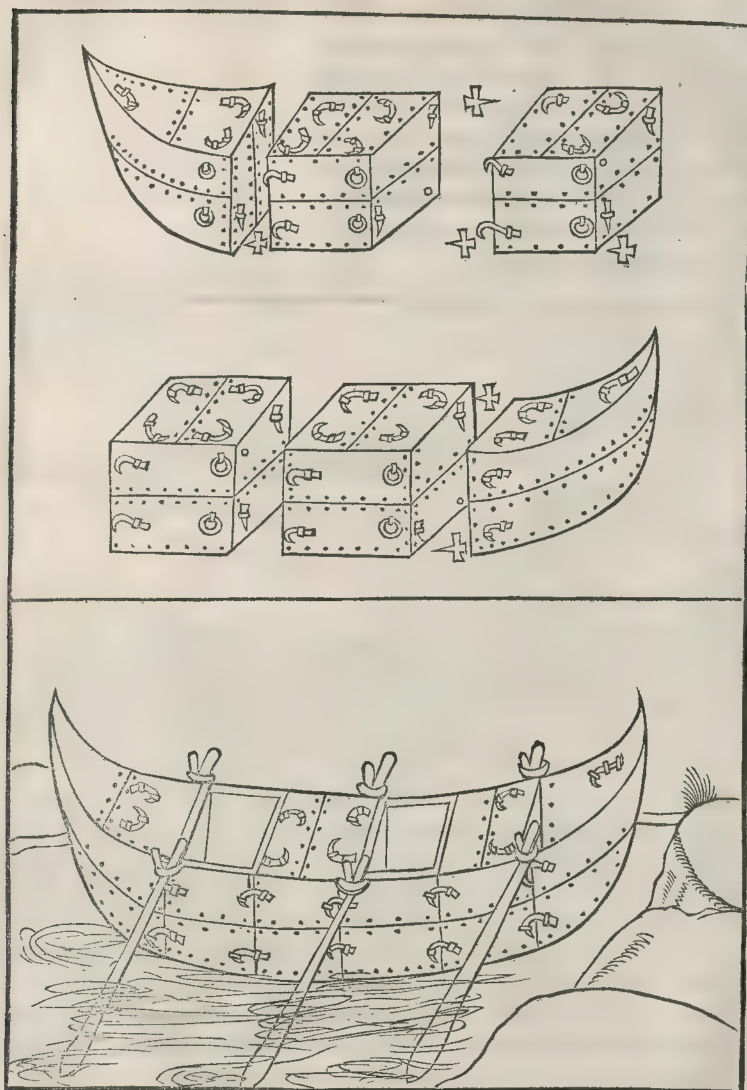

ALIVS PONS
ALIVS PONS
ALIVS PONS
Alius pontis transitus

Apud alios inuẽtum hoc etiam extat, vt monoxylos ex ſingulis trabibus excauatos, pro genere ligni & ſubtilitate leuiſſima, carpentis ſecum ferat exercitus: tabulatis pariter & clauis ferreis præparatis, vt ſublata omni mora, quum opus ſit, hoc ponte conſtructo aduerſus hoſtes ſuperuenientes incurſus & inſidias facere poſſint.



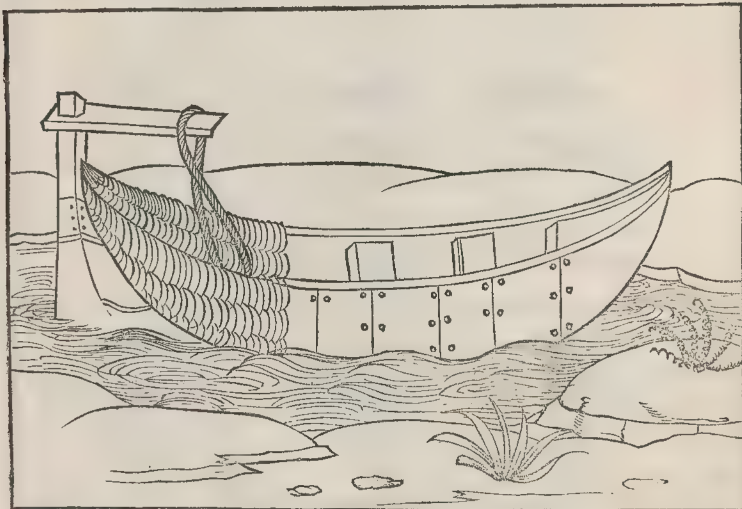
Sunt qui naues magnas in tris partes, trium cymbarum instar disiunctas, coniunctásque deinde, ac tela lini cæra oblita tectas in hunc modum sine remis flumina traiiciant, maioríque celeritate vecti quàm si duodecim remorum obsequio agerentur.



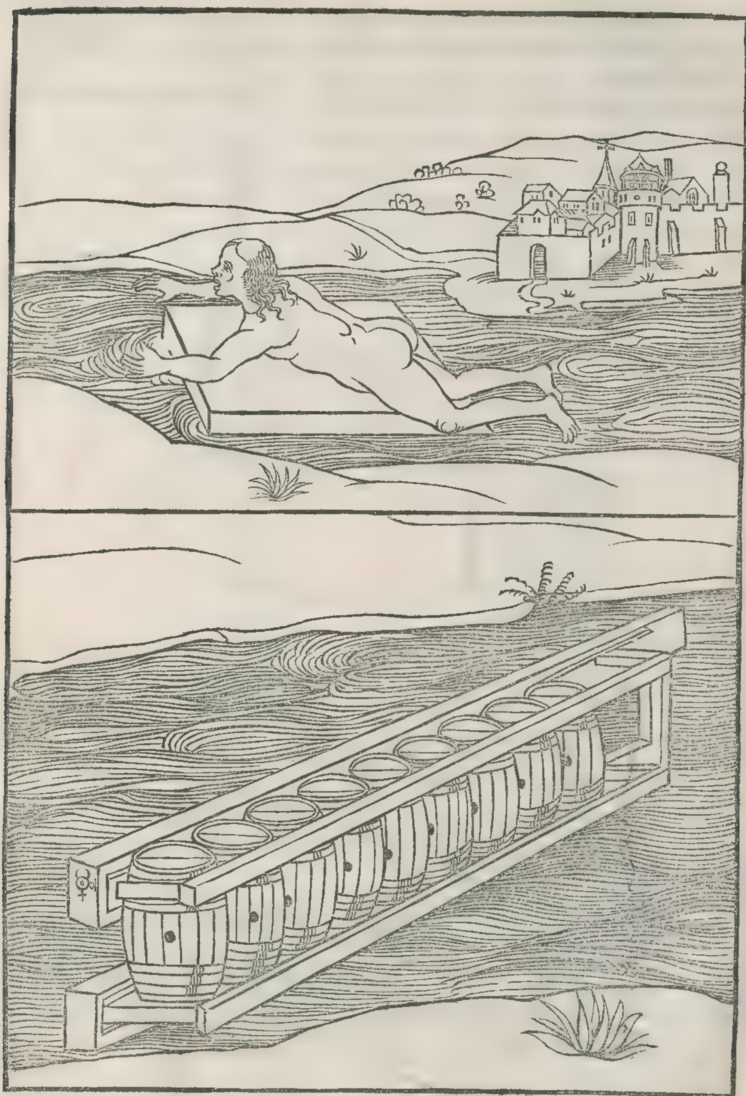


Nauiculas alii saligno vimine texunt bouisq; corio tegant, vt Cæsar in transitu Sicoris, Lucanus,

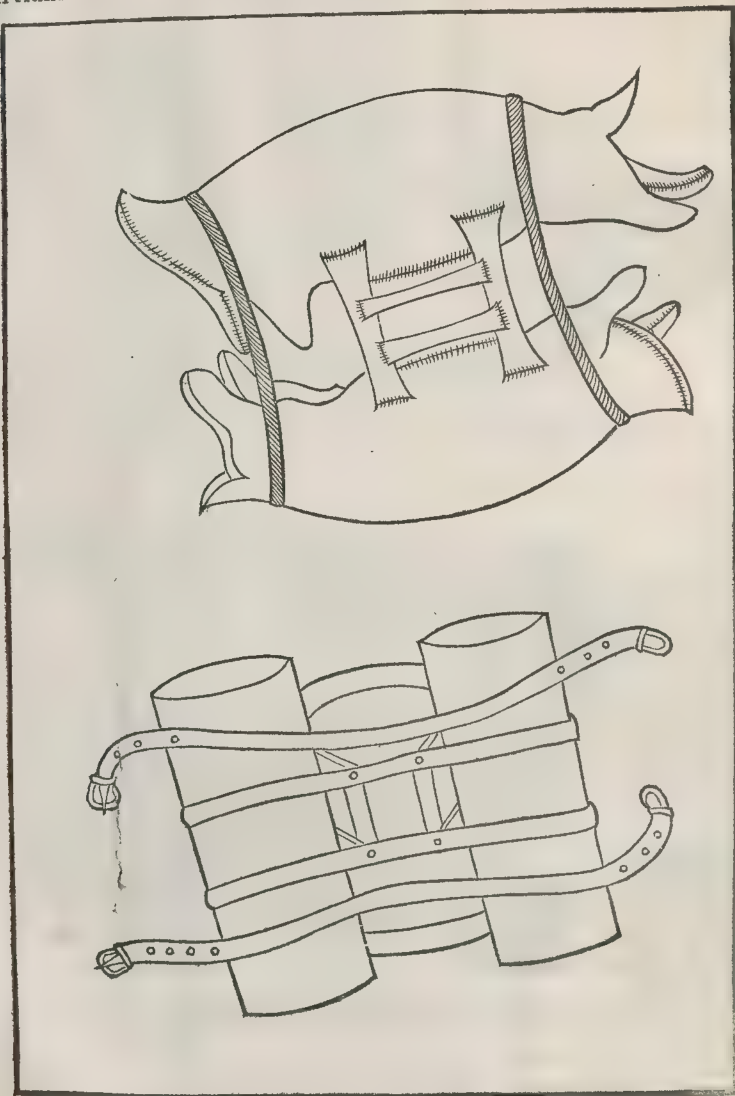
Vtq; habuit ripas Sicoris campósque reliquit,
Primum cana salix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim cæsos induta iuuencos
Vectoris patiens tumidum superemicat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado fusóque Britannus
Nauigat oceano, sic cum tenet omnia Nilus
Conseritur bibula memphitis cymba papyro.
His ratibus traiecta manus.



Vada etiam plerisq; casus attulit, vt Henrico imperatori, qui fluminibus glaciali rigore constrictis, terram Lucianorum ingressus, eos nimia cæde prostrauit, & terram eorum depopulatus est: verùm in casu simili plerique decepti sunt, vt Perseus Philippi filius, congestis in vnum copiis, prædarū spe solicitatis: tunc enim forte Danubius, qui & Hister, crassa glacie superstratus pedestrem transitum facile patiebatur, cum toto & maximo simul agmine inextimabilis hominum & equorum multitudo ad transitum conflueret, mole ponderis & gradientium concussione concrepans glacialis crusta dissiliit, vniuersumq; agmē quod diu sustinuerat, mediis gurgitibus victa tandem et comminuta destituit, atq; eadem fragmentis præpedientibus superducta submersit. Notāda in his parui animalis solertia est, obseruatum quippe vulpem locis rigentibus solerti auditu aurem ad glaciem apponere, & coniectura crassitudinem gelu perpendere: quare non nisi ad eius accessum reditúmque amnes frigore concretos lacúsque pleriq; transeunt. Subera quidam quàm lata pectori subnectunt, quidam dolia inania, inde leuitate vehiculi fisi in flumen descendunt, faciliúsque placidéque deducti, tutò aduersam pertingunt ripam.



Hispani verò, Aschitæ, Arabes bubulis vtribus contabulatas crates superimponunt, vectitatiq; hoc ratis genere prætereuntes infestant sagittis venenatis, sine vlla mole in vtres vestimentis coniectis, ipsi cæteris superpositis incubantes flumen transnatauere.



Nec aliter,si Floro credimus, fiduciam oppidanis resistendi nuncius quispiam fecit,docens aduentare Lucullum, qui,horribile dictu,per medias hostium naues vtre suspensus & pedibus iter gubernans,videntibus procul quasi marina pistrix euaserat. Cæsar quoque,vt in cæteris,in hoc simili modo multorum opinionem superauit: vtrem enim ex corio cõsutili follis instar inflatum traiiciendis amnibus habuit,eoq; vsus fertur,cruribus insidẽtis velut gubernaculis dimissis cursum dirigentis: quòd si quis hoc fictum aut commentitium de Cęsare forte dictum putet,Suetonius Tranquillus,opulentissimus auctor ac testis est,Si flumina,inquit,morarentur,nando traiiciens,vel innixus inflatis vtribus,vt persæpe nuncios de se præueniret: atque hic nos quoq; asserendi melius quod dicitur, quodq; ipsi vidimus gratia,minuemus laborẽ legentibus,subiiciendo picturam.



Qui terrestres, quiq́; maritimi maximi exercitus. Cap. XIII


Llud quoque nec erit inutile, nec præsenti materiæ incongruum, vt aliquorum qui in re militari claruerunt copiæ, vel numero, vel auxiliorum multitudine comparentur: & si à sacris quæ mentiri, & nesciunt ac nequeunt, literis initiū auspicari voluerimus, vbi singulos dies regum omniū illum regem & principem deum & dominum exercituum belligerare sæpenumero, imò si dicere fas est, & ab religione nostra non abhorret, & furere aliquādo, & deseuire legimus, inueniemus hebrææ gentis numerositatem intantū excreuisse, vt in exitu eiusdem populi ex Aegypto sexcenta milia hominum fuisse referantur bellicæ iuuentutis, vt omittamus gentē Idumæorū ad populum Israhel minime pertinentē. Sub Iosue numerū fuisse armatorū sexcētatria milia & mille septingentos proditum est. In expeditione autem Asiana sub Moyse numerus filiorū israhel per domos cognationū suarū & turmas diuisi exercitus sexcentatria milia quingenti quinquaginta inuentus. Est autem omnis numerus israel M. milia & c. milia virorum educentiū gladiū. De Iuda autem ccclxx. milia bellatorū: nam Leui & Beniamin non numerauerim eo ꝙ inuiti exequerētur regis imperiū. Habuit etiam Asa in exercitu suo portātium scuta & hastas, & de Iuda ccc. milia. Hos autem contra egressus est Zizara Aethiops in exercitu suo decies centena milia & currus trecentos secum afferens. Deniq; sub iudicibus, sub regibus tot milia variis bellis, diuerso cælo, diuersis destructa temporibus inueniuntur, vt pene non tot natura in lucē edidisset, quot bello ipsi confecisse & dicæarchi omniū de interitu hominū circūscripto numero extinxisse videantur. Præter hanc Hebræorum infinitam pene multitudinem fuere Sesoosi Aegyptiorum regi pedestres copiæ milia hominum sexcenta, equitum milia quatuor & viginti, currus bello apti octo milia & viginti cū classe haud parua. Nec est quod quisq́ gentis huius miretur exercitus, quum olim numero hominum omnis fere orbis gentes Aegyptus superarit. Oppida enim insignia ciuitatesq; priscis temporibus vltra decem & octo milia fuisse in Aegypto, libri sacri continent. Ptolomæi Lagi tempore amplius tria milia. Vniuersi autem populi numerum fuisse antiquitus septiesdecies centena milia Diodorus testis est. In Gange, insula est magnæ amplitudinis gentē continens, vnā nomine Modrogalinguam, circa quam siti sunt nonnulli, cum oppido eiusdē nominis magnifico Modros, quorum rex peditum quinquaginta milia, equitum iiii. milia, Elephantos quadringentos in armis habet. Validior deinde gens Andaræ plurimis vicis, triginta oppidis, quæ muris turribusq; muniuntur, regi præbet peditū centum milia, equitū duo milia, elephātos mille. Omnium in India propè, nō modo in hoc tractu potentiam claritatémq; antecedunt Tarsæ, amplissima vrbe ditissimaq; Balibotra, vnde quidam ipsam gentem Balibotros vocant, immo verò tractum vniuersum à Gange. Hanc Tarsiam gentem, validissimam adeò fuisse percelebre est, vt gentis eius rex sexcenta milia peditum, equitum xxiii. elephantorum ix. omnibus diebus ad stipendiū habuisse memoretur. Incredibilia similiter tradunt Alexandri Magni comites, in eo tractu Indiæ quē sibi subegerant scripserunt viii. oppidorum Indiam, tertiam partem terrarum omnium, multitudinem

tudinẽq; populorum innumeram. Quantus autem Gotticus in Romanos fuerit exercitus Claudio Quintilio Augusto renitente, eorumq; impetum retũdente, testis est eorum turba qui perierunt, quum tot capti reges, tot diuersarum gentium nobiles fœminę, impletę barbaris seruis senibusq; cultoribus romanæ prouinciæ vt nulla fuerit regio quæ gotticum seruum triũphali quodam seruitio non haberet. Huius etiam rei testis & index est Claudii ipsius Quintilii epistola ad Iunium Broccum Illyricum tuentem, in hunc modum conscripta, Deleuimus cccxx milia Gottorũ, duo milia nauiũ mersimus, tecta sunt flumina scutis, spathis & lanceolis omnia littora operiunt, cãpi ossibus latent tecti, nullũ iter purũ est, ingens Carthago deserta, tantũ mulierũ cepimus vt binas & ternas mulieres victor sibi miles possit adiungere. Quid Cyrus? nõne, vt Xenophontis tradit historia, exercitũ omnẽ Babyloniæ coẽgit, in quo eqtum milia centũ & viginti ferũtur cõuenisse, duo milia falcati currus, peditũ verò milia sexcẽta? Ninus expeditionẽ in Bactrianos moturus, ex singulis gẽtibus electo ingẽti exercitu aduersus eos ꝓfectus est, traditq; Ethesias scriptor in exercitu eius ad septies decies centena milia peditũ fuisse, equitum milia ducẽta, currus verò falcatos paulominus decẽ milibus et sexcẽtis. Bactrianorũ rege Zaorte, cõparato hominũ cccc miliũ valido exercitu, Nino in finibus occurrẽte, Semyramis Nini huius Assyriorum regis vxor gloriæ cupiditate flagrans, vt Diodorus non contemnendus auctor tradit, cum tredecies centenis milibus peditum, quingẽtis milibus equitum, centum milibus curruum in Indiam traiecit, Indóq; illius regionis nobili flumine duarum milium nauium ponte constructo, qui militum numerus incredibilis nunc sit forsan audiẽtibus, sed haudquaquam impossibile videtur, Asię magnitudinem multitudinémq; in ea nationum animo aduertenti. Nam si quis Darii aduersus Scythas expeditionem, si quis item Xerxis in Gręciam transitũ, si quæ in Europa pauloante res gestæ consideret, minime dictis nostris abrogauerit fidem. Nam ex vnica Siciliæ ciuitatum Syracusis Dionysius præter naues magnas, partim triremes, partim quinqueremes ad quadringentas, exercitum peditum cẽtum viginti, equitum duodecim milium confecit. Traditur Amazonum reginam nomine Mirinam exercitum triginta miliũ peditum, duũmque milium equitum confecisse. Xerxes quum & mari & terra bellum vniuersæ inferre vellet Europæ, cum tantis copiis accinctus peruenit in Græciam, quantas nec antea nec postea quispiam alter habuisse memoratur. Nam vt classem eius prætercam de qua nobis paulopost disserendum est, terrestrem eius exercitum, si Probo Aemilio credimus, ducentorum milium peditum, equitũ quadringentorum fuisse constat: si Iustino & Orosio, septingentorum milium & Persarum quidem, auxiliorum verò ccc. milia: si Herodoto, pedestrem eius exercitum centum et septuaginta myriadum, equitum octo: eorum verò qui camelos et currus ducerent, duarum: ad hæc septem milia sexcentos & decem, sine impedimentis seruorum, pistorúmq; turba & aliorum quorum assertio tanta est vt haud sanæ mentis cuipiam iure videri debeat. Artaxerxes autem egit in prælium, vt Ethesias tradit cccc milia hominum. Dion & Xenophon eos qui dimicarunt longe plures fuisse testes sunt: neque hoc cuipiam supra fidem videri debet, quum rex

adeò magnus esset diuina narrante historia, vt ab India vsque Aethiopiam c xxvii. prouinciarum ducibus ac principibus qui suæ obedirent iussioni præesset, scribénsque salutem diceret. Antophrodates ab Artaxerxe in Capadociam missus aduersus Dathanem habebat barbarorum equitum viginti milia, peditum centum milia, eiusdémque generis tria milia, funditorum præterea Capadocum octo, Armenorum decem, Paphlagonum quinq;, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum & Pisidarum circiter tria milia, Cilicum duo, leuis armaturæ maximum numerum. Philippus Alexandri pater delectu militum in subsidium regiæ dispositionis ex tota Græcia habito, cc milia peditum, equitum xv. milia confecit, in Asiam expeditionem missurus, absq; exercitu Macedonico, & infinita gētium Barbarie. Copiarum numerum Alexandri qui minimum afferunt xlviii milia peditum ac equitum quinque fuisse tradunt: qui verò plurimum, peditum xlviii. milia, equitum quatuor & quinque extitisse scribunt. Dario campis alpestris contra Alexandrum prima congressione in acie Persarum sexcenta milia fuere militum, quæ non minus arte Alexandri, quàm virtute Macedonum superata, terga verterunt: in secūda verò congressione cum ccc. milibus peditum & cētum milibus equitum processit in aciem: tertia verò congressione bellum reparatum, & cum cccc. milibus peditum & c. milibus equitum obuiam rediit Alexandro. Si quis denuò Darii aduersus Scythas expeditionem mente reuoluerit, cum octingentis eum militum milibus fuisse cōfirmet necesse est. Hannibali copiæ quantę fuerint Pyrenæos mōtes transgresso in Italiam traiicienti, haudquaquā inter auctores cōuenit, illis tamen qui exercitum eius in centum milibus peditum, equitum uerò xx. milibus fuisse asserunt, assentiendum magis putem, quum postea quàm Rhodanum transgressus est in xxxvi. milibus hominum ingentíque equorum, elephantorum & aliorum iumētorum numero exercitus eius imminutus est. Gallorum copiæ quum eos præ multitudine abundante non caperent terrę quas tenuerāt, ccc. milia hominum ad nouas sedes occupādas miserunt, horúmq; cum portio altera in Pannonia consedisset, vrbem Ioniam captam incēdit. Altera Italiā est ingressa. Romanorum qui in ea re plurimum valuerunt hæ fuerunt ab initio copiæ. Anno enim ab vrbe condita ccc lxxxiii. quū Gallorum inundatio ad quartum ab vrbe lapidem consedisset, sociis Romanorum in Latinis, qui à Romanis subiugati erant, milites præstare volentibus delectu habito, ex Romanis tantum tyronibus decem legiones confectæ sunt. Anno verò cccclxx. quum iam clarum nomen vrbis esset, quia arma tum extra Italiam mota nō fuerāt, vt cognoscerentur quæ copiæ Romanorum essent, census est habitus, inuentáque sunt tunc ciuium capita ducēta xcvii milia & cccxxxiiii, quanquā à condita vrbe nulla bella cessassent. Anno quoque dxvii cum cisalpinæ Galliæ, vel etiam ex vlteriore Gallia ingens numerus aduentare nunciaretur, permoti consules ad præsidium imperii contraxere vires, quo facto in vtriusque consulis exercitu octingēta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus qui bello interfuit scripsit: ex quibus Romanorum fuerunt peditum cccxlviii milia, & equitum xxvii milia sexcenta, cætera multitudo sociorum fuit. Nunciato gallico etiā tumultu. L. Ae

milio

milio Paulo,C. Attilio Regulo coss. solam Italiam etiã sine transpadanis & externis auxiliis armauisse equitum triginta milia, peditum septingenta in naturali historia Plinius testis est. Hac incredibilis apparatus magnitudine,licet Gallorũ potẽtiam existimare . Romani pauloante Hannibalis tempora futuri belli præuidentes magnitudinem,cẽsu in Italia tum ciuium,tum sociorum qui bello apti essent habito, Diodoro teste,decies centena ferme milia hominum descripsere. Quantę autem Romanorum copię fuerunt,quando maiores adeò numero & genere variant auctores,vt vix quicquam satis certum affirmari queat? Septem & octoginta milia armatorũ & ducẽtos fuisse in castris Romanis, quũ pugnatum ad Cannas est,quidam auctores sunt. In hoc haudquaquã disconuenit maiore conatu atq; impetu rem tum actam quàm prioribus annis , quia spem posse vinci hostem Dictator præbuerat. Numerum verò omnium qui tum peditũ equitũq; in Hannibalis acie ad Cannas steterunt xl M. peditum,decẽ milia equitum fuisse ferunt. Quę autẽ postea Romanorũ copię Philippicis in campis, vltimo Cæsaris & Pompeii conflictu fuerint,inter eos quos legisse memini me, qui hunc numerum dicant , rémq; hanc elegantissima grauitate perstringant, Plutarchus & Anneus Florus longe variant maximéq; dissentiunt. Qui cũ illo itaq; in sententiam eunt,duo & viginti milia militum cum Cæsare, cum Pompeio non multo plures quàm bis totidẽ fuisse asserunt: qui verò cũ hoc, trecenta & eo amplius milia bellatorum hinc inde præter auxilia regum , vnde immensum quiddam lector possit mente concipere,affuisse memorant : si enim hoc, auctores,belli duces inspicias,totus senatus in partibus: si exercitus,hinc xi legiones, inde duodeuiginti, flos omnis & robur italici sanguinis: si auxilia sociorum, hinc gallici germaniciq; delectus,inde Deiotarus,Ariobarzanes,Tarcondimocus,Corinthus omnis,Thraciæ, Capadociæ, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Aetholiæq;,totiúsque robur orientis deniq; coiere : nec vnquam tam variæ cultu gentes,tam dissona vulgi ora, tot immensæ comites missura ruinæ,vt Lucanus inquit,vtq; idem Florus: nec vllo vnquã loco tantũ viriũ Po. Ro. tantũq; dignitatis fortuna vidit. Post hos,quatuor et quadraginta legiones sub vno Augusti cæsaris imperio numeratæ sunt, quas ad imperii columẽ tutamẽq; per diuersas orbis partes summa cũ dignitate distribuit . Duo demũ quę nõ paruam legentibus ingerẽt admirationẽ,de Romanis libet attingere . Siquidẽ annò vi. Claudii Tyberii principis descriptione Romæ facta , inuenta esse ciuiũ Romanorum sexagies nouies cẽtena quadraginta quatuor milia,cuius rei quia fidem excedit, testis clarissimus adest Eusebius Cæsariensis,in libro de tẽporibus, quũ iam antè sub Augusto, anno eius quarto & quinquagesimo inuenta essent nonagies trecenta & septuaginta milia . Horum viribus ac consiliorum grauitate Romanorum virtus inuicta per totum olim terrarum orbem habita est . Eo verò in bello quod cum Romanis gessere Iudęi sexcenta milia Iudęorum interfecta Cornelius & Suetonius referunt . Egesippus illorum temporum vicinus libro quinto decies centena milia ab obsidionis illius principio ad finem vsque interempta & in captiuitatem ducta nonagintaseptem milia dicit. Cęterum Iosephus Iudæus qui ei tunc bello præfuit , scribit vndecies centena milia gladio

&

& fame periisse, reliquias verò Iudæorum diuersis actas conditionibus toto orbe dispersas, quarum numerus ad viginti milia hominum fuisse narratur. Et hæc de terrestris militiæ copiis in præsentia dicta iam sint. M. autem Aemilio, Seruio Fuluio Nobiliore coss. iam clarum Romę nomē quum videretur, Q. etiam Luctatio Catulo præfecto, primo bello punico trecentarum nauium classem Romanorum aduersus Aphros Aphrorūq; aduersus Romanos apud Hegates insulas inter Siciliam & Aphricam Hamilcare duce sexcentarum fuisse constat. Gręcorum verò regis aduersus Troianos classem mille quadringentarum nauium, & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum pręfectis, Iliados lib. ii. Homero teste fuisse comperio. Xerxem Persarum deinde regem non horum modo, sed aliorum omnium numerum, hac in re disputent licet auctores, facile superasse haudquaq̃ obscurū est. Nauium enim eius classem Persicam Herodotus auctor est trium milium fuisse, in hisq; hominum quatuor & viginti myriades, hoc est, ducenta quadraginta hominum milia: huic classi eodem etiam auctore additæ sunt ex Thracia naues cxx, hominū xxiiii milia continentes. Aemilius Probus lōgarum nauium mille & ducentarum, quas onerariarum duo milia sequebantur. Orosius rostratarum mille ducentarum, onerariarum autem trium milium. Iustinus postremo nauium tantū apud eum astruit, nam decies centena milia numerus est, vt non ab re aliud dici queat etiam de pedestri, quàm quod his verbis Satyricus inquit,

Creditur olim
Velificatus Athos & quicquid Græcia mendax
Audet in historia, constratum classibus iisdem
Suppositûmque rotis solidum mare credimus altos
Defecisse amnes epotâque flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Sostratus alis.

Darius autem cum ex Europa in Asiam rediisset, hortantibus amicis vt Gręciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum nauium comparauit, eique Darim præfecit & Arthaphernem, hísque ducenta peditum, decem milia equitum dedit. Alexander verò cxcii nauium classe, quam trium milium alii fuisse perhibent, Asiam petiit. Cæsar octingentarum Britanniam. Heraclianus Aphricę comes quosque priores præter Xerxē clarissimos in ea re vel ęquauit vel excessit: nam nauium trium milium septingentarum habuisse fertur numerum, qui apud paucos & nobilissimos ac potentissimos quidem vix est inuentus: cúmque is simul ac cum agmine militum ab vrbem pergens littore egressus est, occursu comitis Marini territus, & in fugam versus, arrepta naui solus Carthaginē rediit, atque ibi continuò militari manu interfectus est. Sic itaq; ingens tūc numerus timori iam esse cœpit: vnde & Scipio Carthagine victa quum res Aphricæ disponeret, prohibuit ne plus quàm decem naues earum quæ belli vsibus forent pacto traditas haberent, reliquas omnis generis quæ remis agerentur, quingentas numero fuisse quidam scribunt, in aliquantum maris spacium prouectas, in conspectu Carthaginis iussit incendi: tâmque lugubre earum fuisse incendium, quàm si Carthago ipsa conflagrare videretur. Q. T. Flaminius quoque

quoque quum aduersus Philippum regem Macedonum pugnasset,his ei conditionibus pacem dedit,vt quinquaginta solum relictis nauibus,reliquas Romanis traderet. Q. denique Fabius Labeo,cum à rege Antiocho quem bello superauerat ex fœdere dimidiam partem nauium accepturus, dimidiam relicturus esset, medias omnes secuit,vt quod tutius erat tota eum classe priuaret.

Ex relatu terra & mari res clarissimæ militum gestæ, *Cap.* XIIII.



Referenda sunt etiam tam terra quàm mari ex virtute præclara militum gesta: non enim hactenus fortuna duces extollēdo prosecuta est, vt ocio & ignauia soluti rebelles hostium animos domuerint, quos non minor plerūque immanitas & pertinacia opposuit victorésq; fecit. In acie enim quū dux hostiū ex media Barbarie,trux,ferus, immanis & horrendus contra Romanos,Qui estis vos aliquando inclamasset,respōsum est inuicem,Romani gētium domini: & ille,Ita fiet,inqt, si vos viceritis,acceptoq; belli omine Marcus Crassus Barbaros adortus, graui tandem cōflictu eorum res sublimes pugnando deposuit, nec minimum vnà terroris barbaris incussit Chonidius Centurio, satis barbaræ,efficacis tamen apud pares homines stoliditatis, qui foculum gerens super cassidem,& suscitatam motu corporis flammam hostes cædendo velut ardenti capite fundebat. Pyrrhus quum Romanos acie vicisset,& eorum omnium vulnera in pectore conspexisset,omnium in manibus enses,& relictas in vultibus minas,& in ipsa morte ira,vt ita dixerim, viuentes,tulisse manus ad cælum dicitur hac voce,O quàm facile erat orbis imperium occupare,aut mihi romanis militibus,aut me rege romanis: quapropter quum in templo Tarentini Iouis titulum affixisset,hæc scripsit,Qui antehac inuicti fuere pater optime Olympi,hos ego in pugna vici,victusq; sum ab eisdem,& quum à sociis & amicis increpitaretur, cur se victum diceret,cum vicisset,respōdisse fertur,Ego si iterum simili modo vicero,solus & sine milite Epirum reuertar. Mirum et illud contra Hannibalem in Cannensi pugna,è romanis nanq; miles ita saucius vt manibus non valeret,quum ei Numida quidam humi detrahere spolia vellet,ceruicem hostis vlnis deprehendit,tenuitq; tam diu donec nares atque aures morsu detruncaret. Claris memorię monumētis celebratur Eleazar: nam quum supereminentem cæteris elephantum loricà vestitum regia aduerteret,arbitratus in ea bestia regē esse,cursu cōcito in mediā legionē se proripit, & abiecto clypeo vtraq; manu hostès cædens eam subintrauit,subiectoq; gladio interemit,à bestiaq; cadente opprimitur: hac ruina inclusus magísque oppressus,suo est sepultus triūpho. Tanto virtutis spectaculo defixi hostes, inermem occupatum incusare non ausi, post casum ruentis bestiæ sic trepidauere vt impares se vnius virtuti arbitrarentur: denique rex Antiochus Lysiæ filius,cum c xx millibus hominum armatorum & xxxii. elephātis vnius territus fortitudine,pacem poposcit: Itaq; Eleazar hæredem virtutis suę pacem reliquit,æternumq; nomen adeptus est. Hannibal quum Romanorum captiuos dimicare inter se coëgisset, vnúmque qui fortè superfuerat obiecisset elephanto, ille dimitti pactus si interemisset, solus romanus acri ingenio elephantum aggressus magno Pœ-

norum dolore confecit: Hannibálque quum famam eius dimicationis contemptum allaturam intelligeret, equites misit qui abeuntem trucidarent. Et quanquam exploratum & perspectum habeam, teste Liuio, milites omnium qui Asiam colunt gentium Gallos fama belli præstare, cognouerimq́ auctore Crispo, paruis copiis bella gesta cum opulentis regibus, ad hæc sæpe fortunæ violētiam tolerasse, facūdia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse, plures tamen propè de Gallis, vt diximus, etiam apud nos triumphi quàm de toto orbe terrarum habiti sunt: nec legionibus legiones eorū solum experti, sed viri vnius cum viro fortitudinem atque præstantiam. Nam M. Manlius vnus agmine scandentes in capitolium Gallos deiecit, annorū sexdecim voluntariū se militē obtulit, xxxvii militaribus donis à suis ducibus ornatus, xxiiii cicatrices habuit. M. autem Valerius, Titusq́ Manlius quātum gallicam rabiem vinceret romana virtus, documenta sunt. Ille enim ducem Gallorū vasta & ardua proceritate inaniter & arroganter telum manu reciprocātem, pérque contemptum & superbiam conspicientem omnia ac prouocātem congredi siquis pugnare secum ex omni romano exercitu auderet, singulari certamine congressus occidit: hic vero simili modo Gallum quendam nudum præter scutum & gladios duos, torque, atq́ armillis decoratum, qui & viribus, & magnitudine, & adolescētia simulq́ virtute cæteris antestabat, cum voce maxima cōclamaret, siquis secum depugnare vellet vt prodiret, quumq́ nemo auderet propter magnitudinem & immanitatē hominis faciémq́, tum irridere cœpisset & hiulco linguam ore in Romanos exerere, T. Manlius summo genere natus, tantū flagitium ciuitati suæ accidere, vt è tanto exercitu nemo prodiret, indignabundus in medium processit, neque passus est virtutis romanæ per Gallum gloriā ad suos transferri, eaq́ transgressione vtroque exercitu inspectante Manlius animo magis quàm arte cōfisus, asperum & immite certamen tam diu cum Gallo subiit quàmdiu Gallum euertit, caput decidit, torquem detraxit. Huius postea filius bello aduersus Latinos hostē à quo similiter prouocatus fuerat occidit. Q. etiā Coccii militis romani, qui ob insignē bellicæ virtutis gloriam Achillis cognomentū sibi asciuit, nec subticēda duplex animi corporísque præstantia: nam quum apud Celtiberos gentem pugnacissimam à duobus ad dimicandum prouocaretur, alterum & equitem quidem pugnæ accinctum, excursantem, lustrantemq́ omnia, ac insolentissimè procacissiméque futuri victoris instar iritantem adortus occidit, armáq́ detraxit: alterum generis claritate & fortitudine omnibus Celtiberis facile præcellentem cedere sibi non solum compulit, sed ensem illi suum & induuias spectantibus vtrinq́ legionibus tradere. In Cæsaris etiam congressibus insignis virtus emicuit Volcacii Tullii, qui cū tribus cohortibus legionē Pompeianā perculit repulitq́. Vna quoq́ Cæsaris cohors castello præposita quatuor Pompeii legiones quū diu sustinuisset, tātus fuit in ea sagittarū imber, vt sine vulnere defensorū nullus euaderet, quin et cēturiones quatuor, oculis capti essent, vt quū serò diurni laboris ac periculi summā imperatoris nō tam auribus q̄ oculis subiicere ac repręsentare decreuissent, centū ac xxx sagittarū milia inter vallū inuenta numeraret. Fuerunt & in legione Ciceronis qui legatus quoq́ Cęsaris erat duo centuriones qui perpetuas

petuas inter se controuersias habebant, vter vtri præferretur : horum alter Pulfius, Varrenus alter dicebatur: accidit vt castra oppugnarentur, tum verò Pulfius, Quid dubitas, inquit, ò Varrene, hæc dies de nostris cōtrouersiis iudicabit: hæc dicens procedit extra munitiones vbi hostes confertissimi erant, subsequitur Varrenus mediocri spacio relictus, Pulfius pilo hostem exanimans impetitur ab omnibus transfixus scutum & baltheum, gladiū educere non potuit, succurrit inimicus ille Varrenus protegitq́ue ab hostibus, in quem quū se hostes conuertissent, ipse vno interfecto in locum iniquum decidit, cui circunuēto succurrit Pulfius, atque ambo cōpluribus interfectis incolumes se in castra recipiunt. Fuit eidem Cæsari Scæua miles fortissimus qui pugna ad Dyrrhachium commissa vulnera accepit capite, humero, & fœmore, excussoq́ue oculo traiectus, & scuto cxx telorum ictibus perforato, hostes pinde ac se deditūrus esset accibat, subeuntibusq́ue duobus, alterius humerum ense cecidit, alterum ore percussum vertit in fugam. De hoc quidem varia est fama: Quidam tradunt Cæsarem viri & de se & de repub. vt aiunt, ita meriti, eximia virtute permotum, qua commissi castelli portæ custodia prope sola seruata esset, pecuniariis eum donis ingentibus, & magnis honoribus cumulasse apud alios. Scęua idem duce absente cedentibusq́ue comitibus, contra omnem Pompeii exercitum stetit, & clypeo c xx telorum ictibus transfixo, miris & incredibilibus rebus gestis, & commissi loci custodiam relinquens, suorum receptus amplexibus relatus occubuit, iacens quoq́ue victoribus terribilis ac stupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniáque fecerat, cōtra hostes semper inuictus, et à suis tandem ciuibus interfectus est. L. Siccius Dentatus tribunus plebis centies vicies prælíatus, octies ex prouocatione vtroque exercitu inspectante victor, quadraginta quinque aduersas habuit cicatrices, in tergo nullā notam, spoliis ex hoste tricies & quater ceptis, quatuordecim ciuibus ex media, vt aiunt, morte raptis atque seruatis: nouem quin etiam imperatores qui opera eius vicerant prosecutus, hastis puris, faleris, torquibus, ciuicis coronis, aureis, muralibus, obsidionali vna, armillis atq́ue pharetris plurimis donatus insignis emicuit. M. Sergius post hunc duobus stipendiis primo aduerso corpore ter & vicies vulneratus, secundo dextram manum perdidit: quare postea sibi manum ferream fecit, & cum neutra penè manu idonea ad pręliādum valeret, vna die quater pugnauit & vicit, sinistra duobus equis eo insidente confossis, eáque religata pręliatus Cremonam obsidione exemit, Placentiamq́ue tutatus duodena hostium castra in Gallia cepit, bis ab Hannibale captus, bis à vinculorum eius nexu profugit, cum xx mensibus quibus captiuitatis sortem perferebat, nullo momento sine compedibus fuerit & cathenis, omnibus aspertimis præliis, quæ tempestate illa Romani experti sunt insignitus donis militaribus, à Trasimeno, Trebia, Ticinóque coronas ciuicas retulit. Cannensi quoque prælio de quo refugisse eximium opus virtutis fuit, solus accepit coronam. Flaminio consule, quum eum Hannibal circuniacentium locorum vastatione in bellum excitasset, tantus vtrinque pugnandi ardor extitit vt grauissimum terræmotum qui tunc forte tam vehemens factus est vt vrbes diruisset, montes transtulisset, discidisset rupes, flumina retrorsum egisset, pugnantes omnino non

 senserint.

senserint. Aristomenem Mesenum cccc Lacedæmoniorum occidisse proditum est, captum per cauernas latrinarum euasisse, angustias vulpium aditu secutum: iterum captũ, sopitis custodibus ad ignem aduolutum cum loro corpore excussisse: tertio captum Lacedæmonios pectus dissecuisse, hirsutumq́ cor ei repertum. In Britannia dum commilitones Cæsaris in palustrem quendam locũ & aquosum incidissent irruissentque in eum innumeræ hostium copię, ac prælium spectante Cæsare fieret, quidam miles eius, nomine Scæuola, in medios irrupit, plurima strenuæ fortitudinis opera edens: solus enim immobili gradu persistẽs, missa vndique in eum telorũ infinita multitudine, quinq; militũ vnius diei pugnæ suffectura tela manu sua hostibus adegit, strictoq́ gladio fortissimos quosq; hostium cateruatim affluentium incredibili dimicatione propulsans, tandem tragula & saxo ictus, versis in fugam hostibus commilitones reduxit incolumes, ipse verò egre cunctos euadens, in limosam se prorupit paludem, quam nunc natando, nunc pedibus commeando, vix tandẽ duabus loricis onustus amisso traiecit scuto. Admirãte deinde Cęsare & magno cũ gaudio & clamore obuiũ excipiente, mœstus ille ante pedes Cæsaris prócidit, amissiq́ veniã scuti obsecrans, centurionatus honore donatus est. Cynegiri, Atheniensis militis gloria, magnis scriptorũ laudibus inclaruit: præter enim ingẽtes præliorum cædes quum fugientes hostes ad naues egisset, onustã nauem dextra manu tenuit, nec prius dimisit quàm manum amitteret: tunc quoq; amputata dextra, nauem cũ sinistra cõprehẽdit, quam & ipsam quum amisisset ad postremum morsu nauem detinuit, tantãq; denique in eo virtutem fuisse tradunt, vt non tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amissis victus, quin truncis etiam ad postremum & dẽtibus velut rabida quædam fera dimicauerit. Simili pertinacia in consectandis hostibus Attilius vsus fertur, non Massiliensium, vt Lucanus inquit, sed Cæsaris miles, quemadmodum reliqui & quidem non incelebres auctores tradunt. Nauali nãq; apd' Massiliã certamine quũ hostilem in puppim dextrã iniecisset, illa gladio amputata Massiliensium, nauim nihilominus ingressus læua tam diu retinuit, quousque hostes atroci vultu obterrens prostratis omnibus nauim victor occupauit, occupatamq́ profundo immersit, ęquauitque Cynegiri factum, quod loquacissimæ Græciæ laudibus in cælum vsque sublatum est.

Emulatio gloriæ & ducum comparatio atque præstantia. Cap. XV.



Vnc vt gloriæ auidis pręmissis ad summámque rerum aspirantibus honos reddatur, qui nobiliores duces quiq; inclyta suis facultatibus gesserint subnectemus. Verum quoniam in huiusmodi rerum summa spectari discutiq́ maxime solent, rei militaris peritia, virtus, ingenia, mores, vires, & fortuna, potissimum in his superioris ætatis exterarum nostrarúmque gentium duces & reges aliquot prima fronte mutua inter se videntur comparatione quàm similes extitisse. Sic enim maiorum sententia freti, non sumus nescii solitum Romulo Theseum comparari, Camillum Bruto, Brutoq́ Dionem, Numæ Lycurgum, Marcello Pelopidem, Fabio Periclem: Q. itẽ Maximo Iasonem Pheræũ, & Themisonem Themistocli, Aristidi Eumenem, Sertorio Simoniq; Lucullum: quanquam de hoc ipso ita scriptum inuenio, Bellicis

licis in artibus, vt Aeſchylus auctor eſt, quem huic comparabimus, quem huic opponemus, quis huius ſimilis? quum Antiochum grauem philoſophum ſcripſiſſe conſtet, Lucullum victoriam omnium quas vnquam ſol viderit maximam ex hoſtibus retuliſſe. Exploratum eſt & Photionem quinquies & quadragies imperatoriam iniiſſe dignitatem, quum ne ſemel comitiis intereſſet, ſed ſemper abſens & crearetur & accerſeretur. Ex hoc igitur quantus ille dux fuerit facile coniici poteſt. In Alcibiade, cui flagrantiſſimum fuit ingenium, cōſilii plurimum, eloquentia ſingularis, corporis ſpecies præſtans, præcipua potentia, virtus eximia, nobilitas, in re militari ſummum imperium & ſumma gloria, quicquid natura effingere poſſit, videtur experta. Conſtat enim inter omnes qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil eo duce fuiſſe excellentius, quum pleraque hæc omnia animi, & corporis, & fortunæ commoda inter ſeſe in eo duce præcellentia certare videantur. Thraſybuli virtus ſi per ſe abſque fortunæ numine penſitanda eſt, dubius ſum an eum omnium primum poſuerim: illud dubio procul, neminem huic præferendum cenſeo, fide, conſtantia, magnitudine animi, in patriamq; amore. Nam quod multi voluerunt paucíſque conceſſū ab vno tyranno patriam liberare, huic contigit vt à triginta oppreſſam tyrannis ſeruitute, in libertatem vindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum geſtarum magnitudine quàm diſciplinæ militaris peritia nobilitatus eſt, & præcellentibus ducibus annumeratus. Eiuſmodi enim dux fuit vt nō ſolum ætatis ſuæ cum primis comparandus, ſed ne de maioribus quidem natu ei quiſquam ſit anteferendus: imperator enim & dux ſæpe delectus, nuſquam culpa rem male geſſit, conſilio ſemper inuictus, quo tantum excelluit vt multa in re militari noua quum inuenerit, inuenta plurima meliora reddiderit. Lyſander Lacedæmonius magnam præclari ducis & imperatoris famam pręſentibus & poſteris reliquit, verum magis fœlicitate quàm virtute partam. Thymoleō Corinthius ſine dubio magnus omnium iudicio hic habendus, nanque huic vni contigit quod neſcio an vlli, vt & patriā à tyranno oppreſſam liberaret, & Syracuſis quibus auxilio erat miſſus inde inueteratam ſeruitutem depelleret, totamq; Siciliam multos annos vexatam bello à barbaríſque oppreſſam, ſuo aduentu in priſtinum reſtitueret: & quum eſſet non ſimplici fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur, multo ſapientius ſecundam quàm aduerſam pertulit fortunam. Agelinus rex, & contemptor ſuperûm Mezentius, vtpote qui non ſolum hominum ſed deorum ſibi honores expoſceret, in hac quoq; clarorum ducum concertatione quodam magno auctore numerandum ſeſe offert, nec iniuria id quidē: nam ſi Naſoni accedimus,

Clarus erat ſumptíſque ferox Mezentius armis,
Et vel equo nullus, vel pede maior erat.

Legimus & Cyrum Græcorum maximis laudibus celebratum, quòd in expeditionem profectus, Aegyptum in ſuam deditionem redegerit & omnes quæ à Syriæ finibus ad mare vſque rubrum pertinent gentes nationéſque ſubegerit. Epaminundæ quoque res ſtrenue geſtæ à plurimis omnium anteponuntur virtutibus. Thebas enim ante hūc ducem natum & poſt eiuſdem interitum

perpetuò alieno paruisse imperio constat, ecōtra eos quàmdiu ille pręfuerit reipublicæ, caput fuisse totius Gręcię nemo inficias ibit. Ex quo sanè intelligi potest hunc vnum ducē pluris quàm nobilissimā ciuitatem suam fuisse, maximè quum eius mortem tanta præter seruitutem, Thebanorum iactura & perditio subsecuta sit, vt non amisisse ducem suum et columen, sed ipsi cum eo simul tūc funditus periisse viderentur. Et quāquam Homerico præconio exploratum & notum sit, etiam illud Achillis & Hectoris mutuū vitæ ac sanguinis certamen quod monomachiam appellant, & eam virtutem quæ supra nos est heroicam atque diuinam præ cæteris Hectorem habuisse, neq; proinde videri mortalis hominis filium esse sed dei, nō inepte tamen, quum non homerica sed paterna illa commendatio fuerit, debet Achilles, Hectorem qui vicerit, & virium, & animi rerúmq; gestarū præconio ac dignitate minor haberi, quam & ipsam in aurea capra ita scriptam offendes, Si cor, si vires, si bella requiris Achillis, Paucis expediā Hectore maior erat. Videbis etiā Daretis Phrygii, Troiani scriptoris attestatione, maioris fortitudinis, & virtutis Achillē fuisse q̄ Hectorē. Achillem præterea Iouis nepotē & Thetidis filium vult Homerus, cæteriq; sine cōtrouersia poëtæ, qui homines morum & virtutum præcellentia, non solum deorum progeniem volunt, sed etiam deos fieri: quòd si eodem præcone, & sensu, & decoris festiuitate in cęlum tollatur Nestor, Atridas apud suos, fama claros, & motos furore Aiaces, & dolis & astu Vlyxem reddant, Milciadem Marathon, Themistoclem Thermopylæ prædicent, Homerusque idem & Maro nedum Barbaris sed Latinis & Graiis ducibus præficiēdo regem illum quo iustior alter,
Nec pietate fuit nec bello maior & armis,
quicquid denique aliarum gentium præ claræ laudis vsquam extat, in vnum si conferatur, profecto citra Romanos rerum dominos gentemq; togatam subsistet: quocirca sunt qui suo quodā iure Brenum animi magnitudine & rerum gestarum gloria extollendum putent, quòd Gallis Senonibus in militiam sumptis Romam mundi dominam armis inuaserit, in Romanos tanquam imbelles impetus fecerit, eósque sic strauerit vt non facile quispiam similē ruinam romanæ militię recenseret, etiam si Roma insuper incensa non foret: verùm vt vicerunt, sic victi sunt & ad internitionē Dolobella duce deleti vt nullus ex ea gente superfuerit qui incensam à se Romam gloriaretur. Neq; verò Hannibalis res gestæ obscuræ, neq; posteriores erunt: annis enim v. & xx. minor natus imperator factus, proximo triēnio ille, viris armísq; nobilē & exercituū seminarium bellatricem subegit Hispaniam, Saguntum potentissimā vrbem Romanis amicissimam, ac fœderatā expugnauit ac obsidione deleuit, tres exercitus maximos comparauit, altero in Hispania cū Hasdrubale fratre relicto, altero in Aphricam misso, tertium in Italiam secum duxit: cum hoc exercitu Pyreneos mōtes saltusq; transgressus, velut fulmen quæq; obstantia proterens, ad vrendam Italiam deuastandáque festinat, nec nisi ferro & sanguine iter sibi præstruens, ad Alpes posteaquàm venit quæ Italiā à Gallia seiungunt, & quas nemo vnquam præter Herculem Graium ante eum transierat, alpinis Gallorū quo minus transiret quanquam resistentibus, ac tandem duro Marte depulsis, igne ac ferro dirup-
ptis

ptis rupibus,iuga illa aspera inuicta & inaccessa,ac frigore intractabilia ita munijt,vt elephanti possent ire onerati,quę antea vnus homo inermis vix potuisset irrepere, quæ res ei & virtutis admirationem & immortalitatis fidem non paruam contulit : inde exercitum traducens, in Italiam peruenit : conflixit apud Ticinum cum P.Cornelio Scipione cos.eúmque sauciũ repulit,à filio pubescente seruatum,Scipionis huius collegam Tyberium Lõgum,secũdum Probum, siue magis secundum Liuium Sempronium, apud Trebiam cum ingenti Romanorũ clade profligauit.Cum hoc apud Placẽtiam ęquo licet Marte pugnatum parique clade discessum, maior tamen Romanis quàm pro numero iactura fuit,vt inquit Liuius,qa equestris ordinis aliquot & tribuni militares & præfecti nonnulli ea dimicatione conciderunt.His tot prosperis ac lętis successibus elatus Hannibal,suæ fidutiæ plenus, ad spem propositi armauit animum , inde per Lygures Apenninum transiens petit Etruriam,quo itinere adeò graui oculorum morbo affectus est, vt in posterũ dextri oculi beneficio nunquam bene æque vsus est , hac tamen mala qua tũc detinebatur valetudine lectica deuectus est , C. Flaminiũ cos.ardentioris spiritus virum quàm res ipsa postularet, apud Trasimenum cum exercitu insidiis circunuentum occidit,neque multo post C. Centenium prætorem cum delecta manu saltus occupantem . Fuerunt autem hoc in loco qui in acie ceciderunt Romanorum xv.milia T.Liuii sententia de multis electa:aliorum namque aliter ,apud quosdam enim viginti milium numerum inuenio, hostium non nisi mille quingentis in prælio cæsis,& hæc alia romanæ reipub.pestis.Motis hinc castris in Apuliam ad Cannas quum peruenisset obuiamq; ei duo cõsules Claudius Teren. Varro,& Paulus Aemilius sese obtulissent, Varronem committẽdi prælii temerarium auctorem primum turpis fuga corripuit,nec fugientẽ hunc amplius quàm quinquaginta equites prosecuti sunt.Consulum alter prudẽs forti ac honesta morte procubuit, cum hoc quoque quæstores duo, tribuni militum vndeuiginti,consulares,prętores,atque ędilitii aliquot,senatores insuper octoginta desiderati sunt: reliquorũ numerus cæsorum ambigue traditus videtur: quod cõstat,xl.milia peditũ, equitum duo milia septingenti fuerunt: sunt qui hos legionarios tantũ pedites atque equites, aliorum ciuium ac sociorum parem quippe numerum esse afferant.Quum inde post aliquot dies Capuam, quam Cannas sibi fuisse percelebre est, reuerteretur,Q.Fabi.max.dictator romanus in agro ei falerno se obiecit . Hic locorum angustiis clausus,noctu sine aliquo detrimento exercitus se expediuit,Fabio callidissimo imperatori dedit verba: nanque obducta nocte, sarmẽta in cornibus iumẽtorum deligata incendit, eiúsque generis multitudinem magnam dissipatam immisit, quo repẽtino obiectu viso, tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum vt egredi extra vallum sit ausus nemo.Post hæc nõ multo M. Minutium Ruffum magistrum equitum pariter ac dictatorem imperio,dolo productum in prælium,fugauit.Tyberium Sempronium Gracchum iterum cos. in Lucanis absens in insidias subductũ sustulit . M. Claudiũ Marcellũ quinquies cõsulẽ apud Venusiam pari modo interfecit,cúmq; serò tãdem vt Capuã ipsam romana pressam obsidione liberaret,& ad tertium lapidẽ Aniencmq; fluuium castrameta

castrametatus portas vrbis accessisset intra cuius muros solus hostiũ emisit hastam, indignantes qui supererant tantũ illi licere Romani coss. obuiam egressi & in aciem vtrinq; deductis copiis parati ad prælium cum essent, illico grando cæli fragore demissa ex summa capitolii rupe maximo turbine vẽtorum in aduersa hostium ora, prohibuit: quod posteaquam bis tẽtatum accidisset, miraculo concussus Hannibal dixisse traditur, Romam capiẽdi tum sibi animũ deesse, tum fortunam: cumq; diu antea in Italia fuerit, nemo ei in acie restitisset, nemo aduersus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuisset. His itaque ad vastitatem Italiæ gestis Scipio ille Aphricanus superior dum clades patriæ, cladibus in Aphrica vindicaret, hinc reuocare potuit & acerrimũ hostem, eum inquam à quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum arcescere vincerèque. Quo in bello vt valentior postea congrederetur, collatis iam signis, de legibus pacis colloquium fecit, conditiones quum haudquaquam conuenirent, tubæ cecinere, fit pugna & quidem nouissima, in qua nec melius instrui aciem, nec acrius potuisse pugnari, vt de victore victus, & de victo itidẽ victor ipse confessus est, vterq; ingens talium rerum æstimator, cessitque tandem Hannibal, adeò consternatus vt nunquam postea resurgeret, Scipioniq; præmium victoriæ Aphrica fuerit. Horum autem duorum qui non suæ modo ætatis, Liuio teste, maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium, cuilibet regum imperatorúmve pares, vel, vt Florus inquit, qui omnium antea & postea ducum clarissimi fuere, vter vtro sit prior habendus imperator, præter Scipionis cædes qui magnam partem sceleris humani extinxit atque perdidit, vt de seipso apud Ennium suum his verbis loquitur,

Si fas cædendo cælestia scandere cuiquam est
Mi soli cæli maxima porta patet,

hoc vnum dictum satis erit, quo intelligi possit quantus ille imperator fuerit. Si verũ est enim, quod nemo dubitat, vt Po.Ro. præ cæteris virtute bellica præsidentiã sibi vindicet Hannibalémq; constet potuisse eum superare, consequens videtur Scipionem tanto non solum hunc, verùm cæteros imperatores anteisse, quanto Po.Ro. Pœnusq; Hannibal rerum gestarum gloria antecellũt, quod nec tantus quidem hostis Hannibal ipse dissimulat. Apud Ephesum enim quò ambo conuenerant, altérque victus confugerat, alter ad Antiochum legatus & romanus orator accesserat, quum Hannibal digniorem deambulando locum primus arripuisset, idq; Aphricanus tam æquo tulisset animo vt facile nulla cũ contentione ea fuerit ambulatio, habito postmodum de ducum præstãtia inter eos sermone, interrogantiq; Scipioni quis sibi ducum maximus videretur, eorũ omnium qui præcessissent quiq; ad id vsque temporis superstites fuissent, tum Pœnus, Philippi filium Macedonúmq; regem Alexandrum profectò primũ: quem item secundum sciscitanti, Epirotarum regem Pyrrhum subiecisse, tam illius quàm huius dicti rationem afferendo: exquirenti porrò quem tertiò præficeret, dubio procul seipsum, inquit: obortoq; risu, Aphricanũ tum adiecisse, Quàm maximi te faceres, quóve loco te dignum diceres Hannibal, si vti ego, superior euasisses? tum ille, Non solum ætatis huius, sed omnium superiorũ temporum,

gentium,

gentium, ac nationum imperatoribus anteferendum iudicarem: quo quidem dicto nō obſcurū eſt ſane per Hannibalem innui, Scipionem velut inæſtimabilem, cæteriſq; ducibus & imperatoribus longe diſſimilem anteponendum. Seuerus autem ſeptimus, dux & imperator inclytus ſimili modo quum de primo principum loco ſermo eſſet, Auguſtum Veſpaſianū, Titum, Traianum, Pium, Maximum magni præ cæteris fecit, reliquos fœmineos vel venenatos nominās: maxime in hiſtoriis Hannibalem, Marium, Camillum, & Q. Marium Coriolanum dilexit, ſummáque laude ac loco dignos cenſuit. Interrogatus porrò quid de vtroq; Aphricano ſentiret, reſpondiſſe fertur, Fœlices illos fuiſſe magis quàm fortes, idque probare domeſticam vitam, & iuuentutem quæ in vtroque minus ſpecioſa domi fuiſſet. Non minus etiā laudis & gloriæ Scipioni Naſicæ in ocio & toga quàm in negocio et armis, vtiq; Scipioni maiores noſtros tribuiſſe percelebre eſt. Ferunt & Antigonum interrogatum, quis ducum ſibi optimus videretur, reſpōdiſſe, Pyrrhum ſi ſeneſceret omnium ſuæ ætatis ducum ſibi optimum videri: ſed quanquam hic ętatis ſuæ ducibus duntaxat eum pręferat, ſatis tamen conſtans, auctore Iuſtino, inter omnes auctores fama eſt, nullum nec eius nec ſuperioris ætatis regem comparandum Pyrrho fuiſſe, raróque non inter reges tantū, verum etiam inter illuſtres viros, aut vitæ ſanctioris aut iuſtitiæ probatioris viſum, ſcientiam certe rei militaris in illo tantam fuiſſe, vt cum Lyſimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus bella geſſerit, & inuictus ſemper fuerit, Illyricorum quoq;, Siculorum, Romanorum, Carthaginenſium bellis nunquam inferior, plerunque etiam victor extiterit: qui patriam certe ſuam anguſtam ignobilémque rerum geſtarum fama & claritate nominis ſui toto orbe illuſtrem reddiderit. Bellaciſſimum enim regum omnium vſque adeò fuiſſe conſtat, vt quum cæteri mortales pro gloria próque imperio, pro ſalute próque iniuriis pugnare ſoleant, hic pro voluptate pugnaret, neque hæc illi maior ex imperio, quàm de bello voluptas erat. Adde quòd militaribus artibus inſtructiſſimus ductandi exercitum, ordinandi acies, eligendi locum caſtris idoneum, conciliandi hominum animos, rei pace bellóque efficaciſſimæ. Cęterum ad bellandum quærendáſque victorias, quàm victoriarum præmia ſeruanda, vir quàm longe melior. Qui verò hanc ipſam palmam Alexandro Macedonum regi tribuunt, non inſcite id quidem facere videntur, nec minimis rationibus initi. Hic enim rex & imperator, parua manu vltra quàm credibile cuipiam videatur, peragrauit orbem, innumeras gentes fudit atque ſubegit. Vigeſimum nanque ętatis annum agēs. Macedonum rex declaratus, & ad bella promptus, vbi Macedoniam, Gręciam, & Illyriæ partem ordine compoſuiſſet, vltra Helleſpontum in Aſiam trāſgreſſus, primo Darium Perſarum regem maximum expugnat, mox Phrygia & Paphlagonia in ditionem redactis per anguſtas rupium dubióſq; aditus Ciliciā intrat, quæ ex improuiſo exterrita victori patuit. Darius interea quingentorum milium inſtaurato exercitu, vel vt alii perhibent, ccc milia peditum & centum milia equitum in aciem producens inter arctas Ciliciæ rupium fauces commiſſo certamine victus ac fugatus terga celeri ſtudio vertit, peditum octoginta milibus, equitum decem milibus cæſis, quadraginta milibus captis, direptis

direptis castris cum regia matre, vxore, ac tota familia, sobole etiam victor insignis. Hinc ad profectionem Damasci prouectus, ex proximis nationibus legati venere se suásque vrbes dedẽtes. Syria, Phœnices & Sydon cum maritimis insulis victori obtemperauerunt. Tyrum ferociter expugnatam & virtus & fortuna obtinendam dedit. Aliquamdiu obsessa Tenedos regi paruit, centum lx nauium classe deuicta Gaza, decem milibus hostium cęsis expugnata est. Victricibus armis cessit Aegyptus, & Cyrenæ ceruicẽ flexere: ad Iouis Hammonis templum quem sibi patrem finxerat gentium domitor per arida & sole adusta vertit iter, vnde remeans, diuina stirpe se natum voluit credi haudquaquam mortali patre contentus. Reuersus vrbem condidit, quam ex suo nomine Alexandriam appellauit. Hinc aduersus Dariũ qui Arbelam ignobilem vicũ, sed Persica strage nobilitatum ingenti armorum copia venerat, deintegro arma conuertit, & paribus vtriusque partis & copiis & fortuna hic quoq; victor, orientis sibi limen aperuit, ita vt proximæ gentes Persidis & Babylonii paterentur imperia. Per difficiles aditus æthereaq; iuga ad septentrionem conuersus, Parthos Hyrcanósque fregit. Caucasum montem ad montis extrema cum suis labore deductus, maréque Caspium cuncta sternendo subegit, ad flumen Tanaim & Scythas circumtulit signa, & in finibus Asię partem tenuit Europę, & Idaspen amnem. Porum Indorum maximum regem, quia armis contradicere ausus, terribili pręlio vicit: & quia victum se tam iniquo animo tulit, vt cibum vulnerũq; remedia respueret, mori volens, magnitudine animi delectatus Alexander, in amicis habuit, & honoribus auctum regnare compulit. Multa præterea cũ aliquot regibus & exteris gentibus per Indorum longissimos tractus prælia gesta sunt, tantis illustrata victoriis siue Græcorum assertione contra Romanum nomen, Parthorum gloriæ fauentium, siue leuissimorum quorundam Gallorum, quos non veri studium, non fides veri, non denique Alexãdri amor vllus, sed Romanorum inuidia atque odium semper impulit, vt inuulgatum sit eum totum terrarũ orbem peragrasse, illiúsq; dominum fuisse: quę opinio quia quorundam mentes irrepsit minuenda omnino est, eóque maxime, quòd rerũ gestarum scriptores aliqui et quidem non incelebres videntur in hãc sententiã trahi. Primum itaque inter cæteros Annei Senecæ de Alexandro illud attingam, alterius rerũ suarũ & loci huius et dicti, memoria licet polleret eximia, reor obliti, Agebat, inquit, infœlicẽ furor aliena vastãdi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, quià Gręciæ primũ cladibus in qua eruditus est incipit, qui quod cui optimum est eripit? Lacedæmona seruire iubet, Athenas iacere non contentus, tot ciuitatum strage quas aut vicerat Philippus, aut interemerat, alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert, nec substitit vsquam lassa crudelitas, immanium ferarũ modo, quæ plusquam exigit fames mordẽt, iam in vnum regnum multa regna coniecit, iam Græci Persæq; eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Hinc tum vltra oceanum solémque indignantur ab Herculis Liberiq; vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat, non ire ille vult, sed non potest stare, non aliter quàm in pręceps deiecta pódera quibus eundi est finis iacuisse: quod à tanto viro tamq; pręclaro dictum miror. Nec minus
&

& illud Iustini, Vniuersum terrarum orbem vtrum sit mirabilius quia vicerit an aggredi ausus fuerit, incertum est. Nota enim hæc sint licet tamen illud in Ciuitate dei nec minus incognitum esse debet, Quantalibet autem fide rerũ vel iste vel Trogus, inquit, scripserint (addo his ego & quẽ diximus Senecam) quędam tamen illos fuisse mentitos fideliores literę ostendunt, quum non Romam quæ florere iam cœperat, aut Italiæ oram vllam, sed nec Germaniam, nec Britanniam nec Hispaniam, Galliam vel Aphricam per sese aut legatos vnquam adierit, nedum vicerit. Quid ergo? orientem adiit orientémque vicit, vnam, Alexandri Epirensis regis & huius auũculi sententia, ex omnibus vinci facillimam mundi partem, quod sæpe alibi idem auctor ait: & vt Q. Curtii hunc eundem regem stilo nobilitantis verbis vtar, Ab Hellesponto vsque ad oceanum omnes gentes victoria emensus, vtq; in quæstionibus naturalibus inquit Seneca, Imperium ex angulo Thraciæ vsq; ad orientis terminos protulit. Quanquam quod constat, ante alias Carthagini infensus, se subacta Asia in Aphricam migraturum minaretur, & forte cogitaret inde ad Gades herculeas & Hispaniam traiecturum, ac porrò inde per Galllas secus Alpes & Italiam in Epirum atq; Macedoniam reuersurum, sicq; nondum alteram sortem adortus, excessit è vita, nec aliter, vt ille inquit, quàm Babylone sua Parthóq; verẽdus. Nam sibi libertas vnquam si redderet orbem Ludibrio seu ratus erat non vtile mundo Editus exemplum est. Et quamdiu fuit de hoc ipso quem modo diximus Alexandro & Philippo patre ac Macedonum rege inter doctissimos de vtriusque præstantia disceptatio non leuis, & quanquam magno se iudice quisq; et strenue anteactis tueri possit, Philippũ tamen virtute, viribus animi, magnificentia, fide, rerũ moderatione, rebus gestis & gloria superatum à filio, facilitate verò, humanitate, consiliorum prudẽtia, frugalitate, solertia, verborum deniq; ac orationis cultu Alexandro superiorem fuisse non dubium est. Et licet regum clarissimus teste Iustino sit Alexander, clariorem tamen, inquit Liuius, eum facit, quòd vnus fuit, q; adolescens, quòd incremẽto rerum, nondum alteram fortunam expertus decessit. Philippum autem Alexandri patrem Theophrastus tradit non solum genere & dignitate regia sed etiam fortuna & moribus maiorem cæteris regibus moderatiorémque extitisse. Sunt qui hoc decus imperii Cn. Pompeio Magno ob res ab eo præ cæteris magnificentissimẽ gestas deferendũ putent: maximum enim & splendidissimum fuit, quod Romanorum nemini antea contigit, quòd tertiũ è tertia vniuersi orbis parte triũphum duxit. Nã licet tres ex hac vna parte triumpharint, ipse tamen primum ex Aphrica, secundum ex Europa, tertium hunc vltimum ex Asia ducens triũphum, quodam quasi modo visus est ex vniuerso ambitu orbis triumphasse. Ex quo autem genere gẽtium seorsum triumpharit ex his quæ subiiciemus licet agnoscere. Erant quippe regionum illarum nomina huiusmodi, Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Hyberia insula, Albania, Syria, Mesopotamia. Præterea hi qui circa Phœniciã & Palęstinẽ incolunt Iudęi, Arabes. In oriẽtis etiã partibus, ac Cilicibus, & Isauris, Pyratis latronibúsq; superatis sui nominis inter Ciliciã & Isauriã cõdidit vrbẽ. Inter hęc trophæis etiã suis quę statuebat in pyrenæo annotãtur octingenta

genta ſeptuaginta vii oppida ab Alpibus ad Hiſpanię vlterioris finem in deditionem à ſe redacta, ciuitates ferme noningentæ, pyraticæ naues cviii, captiui poſt principes pyratarum in triumpho ducti, Tygranes Armenus Tigraniſq; filius cum vxore filiáque ipſius regis, rex Iudæorum Ariſtobolus, Mithridatis ſoror cum liberis quinq;, fuſis, fugatis, occiſis, in deditionem acceptis hominum centies vicies ſemel lxxx milibus. Nec huic quidem Cn. Pompeio ad hæc tanta tamq; præclara facinora virtus aut ratio ſuadebat, ſed inſanus amor magnitudinis falſæ, quòd ſi modo vt in Hiſpaniam, modo in truces Lepidi motus & Alpina bella, modo in Sertoriana arma, modo ad colligendos pyratas, maria tot ac varia pacanda proficiſceretur, cauſę per eũ prætexebantur ad continendã potentiam. Quid illum ergo in Aphricam, quid in ſeptentrionem, quid in Mithridatem & omnes Aſiæ angulos traxit, niſi infinita cupido creſcendi, quum ſibi vni parum magnus videretur? Quid Cæſarem in ſua facta pariter ac publica immiſit niſi gloria, & eius ambitio, & nullius ſupra cæteros eminendi modus, quum vnum ante ſe Cæſarem ferre non poſſet? cuius ècòntrario ſi quiſpiam ſimili modo velit percenſere res fortiſſimè geſtas, ob quas Deus eſt à veteribus appellatus, immenſum & infinitum quippiam aggrediatur neceſſe eſt. Huic enim primum bellum cum Heluetiis fuit Gallorum omnium fortiſſimis, quibus tantus nedum pugnãdi ardor, ſed rabies erat vt patria profecti xvi eorum vrbibus vicíſque cccc à ſe cõcrematis, ne quid his deſiderii foret ex ſpe reuertendi vlterius, per Romanorum terras obſtinati magis in omnẽ fortunã migrarent, quemadmodum antea Cymbri & Theutones, quibus non audacia, non fortitudine, vlla ex parte inferiores erant. Horum plane multitudo numerúſque cæterarum gentium quæ auxilio illis exierant, in tabulis æneis, quæ in caſtris inuentę ſunt, dictu mirabile, literis græcis inſcriptus erat. Fuerant autem omnis generis hominum capita ccclxviii milia, ex quibus nonaginta & cẽtum bellaciſſimorum erant quos omnis quum apud Rhodanum fluuium obuiam Cæſar habuiſſet magno difficilíque bello bis vicit, victóſq; ad deditionem coëgit. Germanos etiam cum eorum animos ſortilegarum vaticinia mulierum nõ committere prælium antè ſinerent quàm noua luna fulgeret, congredi ſatius duxit trepidãtibus, quàm idoneum illis tempus expectantibus. Facto itaque in eorũ munitiones et tumulos impetu, non antè ſtimulare & inceſſere deſtitit, quàm ira deuicti pugnã capeſſerent. His in fugam verſis quorum fertur numerus ccccl x milia fuiſſe, Cęſar ſtadiis cccc aduſque Rhenum perſequẽs, cadaueribus, ſpoliiſq; referſit: cęſorum numerum lxxx milia fuiſſe perhibent. Inde confluentis Rheni bis diſiunctiſſimas ripas ponte coniunxit, et primus Romanorum armis Germaniam inuaſit, verùm Barbari ſyluas petere properarunt ac paludes non auſi certare quod pro victoria fuit. Hinc Ariouiſtum Germanorum inſolentiſſimũ ducem vno prælio vicit ac expulit. Idẽ contra ferociſſimos & bellaciſſimos Neruios & Atrebates qui denſiſſimas incolunt ſyluas duxit exercitum. Vbi igitur in profundiſſimo nemore filios ac ſuppellectilem quàm procul ab hoſte collocaſſent, cum lx milibus armatorũ contra Cæſarem repentinos fecerunt impetus, éumq; caſtra locantem pręlióque abſtinentem offenderunt, & verſo in fugam equitatu

ſeptem

ſeptimã & duodecimam legionem circũuenientes, vniuerſos trucidabant centuriones: quòd niſi Cæſar correpto ſcuto & his qui coram ſe præliabantur detentis, inter barbaros irruiſſet, ac ſubinde quodam ex tumulo decima legio per hoſtiles irrumpens acies periclitanti ſuccurriſſet, neminem euaſurum incolumẽ liquet: ac virtute Cæſaris & audacia ſupra vires (vt dici ſolet) decertantes, haud tamen Neruios dare terga coëgerunt, verùm fortiter oppugnantes obtruncauerunt. Ex lx enim milibus, quingentos euaſiſſe traditur. Hinc deditiones vrbium ad extremos vſque oceani terminos conſecutæ. Adriatici eodem impetu fortunę profligati, ad quatuor milia cæſa, L. milia vęnundata. Cum Venetis qui ad oceanum terras incolebant nauale prælium & memorabile fuit, & hi quoq; victi & armis ſuperati Equitanorum qui ad defenſionem cum finitimis coniurarant. Fuit & bellum ei cum Belgis vnà cum Germanorum auxiliis, horum copiæ ad cclxxii milia lectiſſima numeratæ ſunt, quibus repentè è ſyluis erũpẽtibus, milites Cæſaris eos excipientes ſumma quidem arte obſtando ad internitionem deleuere, quouſque ad ſua remeare compuliſſent. Domuit præter hos omnem Galliam quæ inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenumq; & oceanum eſt, & circuitu patet ad bis tricies centena milia paſſuum. In ea ſiquidem nec totum belligerans decennium octingenta viribus cœpit oppida, trecentos ſubiugauit populos, aduerſus trecentas parum inſtructus myriades, centum quidem ferro cæſis, totidem vitæ reſeruatas habuit captiuas: corpore, armis, ſpiritúque terribilem, nomine etiam quaſi ad terrorem compoſito Vercingẽtricem Aluernum Gallorum regẽ fortuna multis ſæpe ac magnis præliis atque conatibus retentata, poſt aliquot certamina horrida hinc inde vario diſcrimine geſta, in Allexia oppido vallo xi milibus paſſuũ circunducto concluſit, donec ccxlviii miliũ armatorum exercitu congeſto, auxilio regis ferme tota Gallia ſurrexerat, & hi quoq; cæſi, fuſi, fugati, qui potuere ad ſua remearunt, Rex ipſe nouiſſime in deditionem redactus, maximum & ampliſſimũ victoriæ decus, depoſito omni faſtu ſupplex cum in caſtra veniſſet, ante Cæſaris genua faleris abiectis & armis, Habe, inquit, fortem virum, vir fortiſſime, viciſti. Inde quaſi hic terrarum orbis non ſufficeret, alterum cogitauit, & in Britanniam tranſuectus, cui ne nomen quidem Romanorum antea cognitũ erat, & de qua nõ parua etiã inter ſcriptores & hiſtoricos cõtẽtio eſt, cum eã non re ſed verbo ſolũ ac nomine fictam nuſquã extare contendãt, ſubiugare adortus eſt, huiusq; facinoris audacia magnã illi gloriam peperit. Primus nanq; occiduũ claſſe ingreſſus oceanum perq; atlanticum pelagus ad belligerandũ tranſportans exercitũ annauigare cœpit, mira celeritate trãſuectus armaq; & obſides accepit à trepidis: & vlterius iſſet, ni improbã claſſem naufragio caſtigaſſet oceanus. Reuerſus igitur in Galliã, claſſe maiore, auctisq; admodum copiis in eundẽ rurſus oceanum eoſdẽ Britannos ſubſecutus eſt, qui tãdem expugnati cũ regibus, victoris iugo ceruicem flexere. Contentus his, non enim ꝓuinciæ ſed nomini ſtudebatur, cũ maiore ꝙ prius pręda reuectus eſt. Triũphauit quater, vt teſtes fere omnes auctores ſunt, vt certiores, quinquies. Primus triũphus fuit de Gallia atque hac ipſa Britannia, iſq; omniũ clariſſimus. Secũdus de Aegypto, tertius de Pharnace & Ponto, quartus de Iuba & Aphrica, quintus

de Hiſpania.Ego verò adderem ſextum de Maſſilia,niſi quia forſitan iſte triumphus ſub gallico cōtinetur: nam de Maſſilia illum triumphaſſe,haudquaquam eſt dubium cuipiam qui acerrimam illam Ciceronis de Cæſare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerunt, Vexatis,inquit,ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari ſine qua noſtri imperatores ex trāſalpinis bellis triumpharunt .Prælia deniq; plura geſſit quàm recenſere quiſpiam poſſit. Huius inquam ductu,vt ab illuſtribus quibuſdam traditum eſt auctoribus vndecies cēties triginta & duo milia,vel vt ab aliis,vndecies centena nonaginta milia hoſtium cæſa ſunt,ſignis collatis bis & quinquagies,vel vt alii,quinquagies tātum dimicauit,M.Marcellum ſolus tranſgreſſus qui nouies & tricies,vel vt alii atq; alii, quadragies nouies pari penè modo fuerat præliatus.Quid cętera eius geſta proſequar? His tot bellis exactis,tot laboribus exantlatis,quos nedum pati,ſed ſcribere,ſed legere,ſed audire difficile eſt,victor Cæſar Romam rediit,vrbémq; vacuam ingreſſus,dictatorem ſe fecit,negatámq; pecuniam ex ærario publico fractis foribus inuaſit:poſtea Pompeium inſecutus,infinitas eius copias cāpis Pharſalicis fugauit. Inde victo, & fugato in Aegyptum Pompeio, cum Alexandrinis terra maríque ingens bellorum ei negocium fuit,demū abſumpto fluctibus rege,victor Cęſar Cleopatram gentis reginam relinquens,per Syriam profectus, reſtituto in regnum minoris Armeniæ Deiotaro,Pharnacem bello victū Ponti regno priuat.Inde tenuit Aphricam,& poſt aliquot clariſſima bella vnice geſta,tres duces partis diuerſæ Scipionem,Iubam regem,& Labienum proſtrauit. Cato Vticenſis vltro repetitum gladio pectus traiecit.Victor ad Italiā Cæſar rediit,mox ad Hiſpanias conuerſus,apud Mundam ancipiti euētu Cn.& Sextum Magni filios expugnat,xxx milibus Pompeianorum cæſis, obtruncato Cneo. Quantum autem his bellis romani ſanguinis fuderit,noluit annotari. Ad ſummum Veſtę pontifex creatus relatúſque eſt in numerum deorum,nō modo principum auctoritate,ſed opinionē etiam populari. Nam ludis quos ibi Auguſtus Cæſar hæres eius inſtituit,crinita ſtella ſeptē continuis diebus circa vndecimam horam lucis effulſit,perſuaſumq; credulæ plebi Cæſaris eſſe animam in cælum tranſmiſſi.Huius ſtellę & Virg.poëta meminit in Bucolico carmine, & ſimulacrum ipſum Cæſaris indicio eſt, cuius in vertice ſtella eſt . Poſt hæc Numidici lapidis columna in eodem loco poſita,xx pedum altitudine,Parenti patriæ inſcriptione addita,ad quam ſacrificare,& vouere, & iurare per Cæſarem diutius obſeruatū eſt.Sed clari ſint licet illi quos antè diximus,clarus Scipio cuius conſilio atque virtute Hannibal in Aphricam decedere coactus eſt,ornetur & alter Scipio Aphricanus qui duas potentiſſimas vrbes imperio romano infeſtiſſimas, Carthaginem,Numantiámque deleuit,habeatur vir egregius, L.Paulus ille cuius currum rex potētiſſimus quondā & nobiliſſimus Perſes honeſtauit, ſit æterna gloria Marius,qui bis Italiam obſidione et metu ſeruitutis liberauit,miris tollatur in cælum laudibus,cui cum vel dictatoribus vel coſſ.Macedonū rege Alexandro in Italiam traiecturo erat dimicandū,M.dico Valerium Coruū, Caium Martium Rutilium,Caiū Sulpitiū,T.Manlium Torquatum,Q.P.Philonē,L.

Papyrium

Papyrium curſorem, Q. Fabium Maxi. duos Decios, L. Volumnium, M. Coruum lõga belli experiẽtia Philopœmenem celebret, anteponatur omnibus Pompeius, cuius res geſtæ atque virtutes iiſdem quibus ſolis regionibus, curſu ac terminis continentur, Iulius tamen Cęſar in rebus bellicis, nec illis, nec his profectò, nec vlli hominum ſecundus fuiſſe memorabitur. Ita nanque de eo per Eutropium ſcriptum eſt, Vir quo nemo vnquam bellis magis emicuit. De huius etiam bellica virtute atq; præſtantia etſi abunde ſit dictum, non eſt tamẽ omittendum aliud Ciceronis teſtimonium, quod vulgatiſſimum omnibusq; notiſſimum ſit, tamen & clariſſimum eſt ſimulq; veriſſimum, Soleo ſæpe, inquit, ante oculos ponere, idque libenter crebris vſurpare ſermonibus, omnes noſtrorũ imperatorum, omnes exterarum gentium potentiſſimorumq; populorum, omnes regum clariſſimorum res geſtas, nec contentionum magnitudine, nec numero pręliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri, nec verò diſiunctiſſimas terras citius paſſibus cuiuſquam iam potuiſſe peragrari, quàm tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt. Neq; vt alibi idem Cicero inquit, ſi tuę res geſtę cæterorum laudibus obſcuritatem attulerint, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus, quantum nomen ipſius fuerit, quantę opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores Po. Ro. quanti ſenatus. quanti tui, quis ignorat? tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus pręſtitiſti. Itaq; Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus admirantes numerabimus, tuos enumerare non poſſumus. Et quoniam in quo maxime conſtet hæc ducum excellentia immẽſæ quæſtionis eſſe ſolet Plutarchus tertius eòdẽ clariſſimus teſtis accedat, Summorũ, inquit, virorũ & clariſſimorum ducum neminem huic bellatori imperatori pręponendum cenſeas. Nam ſi quis Fabios, Scipiones, Metellos, & ætatis ſuę, & paulò ſuperioris duces, Syllam, Marium, vtrũq; Lucullum, & ipſum deniq; Pompeium, cuius omnimoda in re militari virtus & gloria ad cælum vſque perfloruit, comparandos duxerit, eos profectò Cęſaris geſta ſuperant. Quòd ſi præter hos alios quoque quoſdam intueri libet, Tarquinium Superbum, Regulum, Fabricium, Curium, atq; Camillum, Oratio Flacco quarto etiã grauiſſimo teſte, micat inter omnes ſidus, velut inter ignes luna minores. Ouidius quoque ad hæc, nec ſpernendus, nec ſubticendus auctor in faſtis, Magne tuum nomen rerum eſt menſura tuarũ, Sed qui te vicit nomine maior erat. Denique Solini vltimi teſtis verbo fretus, vt omnes huius imper. laudes compelctar, quantum inter milites Sicinius aut Sergius, tantum inter duces, immo vt verius dicam, inter homines omnes Cæſar dictator enituit. Catonum deinde ſi nobis inter maximos duces ſermo habendus, impauidus profectò, & inter hos duos Cæſarem & Pompeium inceſſens erit Vticenſis ille, ciuili ſe bello inſerens: huic enim obuium non alium quempiam aſſignauerim. Altius certe nemo progredi potuit, quàm qui ſimul in illa reipub. trepidatione contra vtrũq; ſe ſuſtulerit, & aliis cæſarianas opes, aliis pompeianas ſibi vouentibus vtroſq; contempſerit, prouocaueritq;, ac oſtẽderit eſſe alias reipub. partes. Eleganter & compoſite etiam Criſpus Saluſtius cõmemorat, illam rempub. non habuiſſe quẽpiam virtute magnum, ſed memoria ſua ingenti virtute & di-

uersis moribus fuisse duos magnos & præclaros viros, M. Catonem & C. Cæsarem: alterũ seuerum, clementem alterum: constantem illum, hunc facilem: illum nihil largientẽ, hunc affluentem copiis omnibus. In huius etiam laudibus posuit, quòd sibi magnũ imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus enitescere posset. Ita fidebat in votis virorũ virtute magnorum, vt exercitaret in bellum miseras gentes, & flagello agitaret Bellona sanguineo, vt esset vbi virtus eorum enitesceret. In alterius autẽ commendatione si animo complecti volueris eius imaginem, animaduertes Atridem Priamũq;, & sęuũ ambobus Achillem: vtrunq; enim improbãs hãc verã de vtroq; tulit sentẽtiam, ait enim, si se Pompeius vicerit exulaturum, si Cæsar moriturũ: quod cum victore Cæsare mature pararet, admirari libet illius vltimum vulnus, ac nobile lætum, per quod, vt Seneca inquit, libertas amisit animã, vtq; omnem deniq; viri & ducis huius dignitatem in vnum coẽgerim pariter & gloriam, alterius romanæ scriptoris historiæ sententia fretus, Si veris magna paratur Fama bonis, et si successu nuda remoto Inspicitur virtus, quicquid laudamus in vllo Maiorũ fortuna fuit: quis Marte secundo, Quis meruit tantũ populorum sanguine nomen? Hunc ego per Syrtes, Libyæq; extrema triũphum Ducere maluerim, quàm ter capitolia curru Scandere Pompeii, q̃ frangere colla Iugurthæ. Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris Roma tuis, per quem nunquàm iurare pudebit, Et quem si steteris vnquam ceruice soluta, Nunc olim factura deum. Alterius & primi Catonis illius Porcii, domi, foris & militiæ, laudum plena sunt omnia. Egregium enim & summum præter sapientiæ nomẽ in qua nulli mortalium cessisse creditum est, magna hic & ingenti literarum illius temporis peritia ac eloquentiæ claritate fuit: nõdum enim latinæ linguæ splendor ad summũ & vltimum dignitatis suę culmẽ ascenderat, quod sub Cicerone factum vult Seneca. Censura & triumpho simili modo cæteris nec inferior, pręceptis omniũ rerũ expetẽdarũ ac seorsũ rei militaris datis generi romano. Inter prima verò agri colendi illius æui confessione sine æmulo agricola optimus fuit, & quæstor fortissimus, iustissimus prętor, tribunus militũ præcellẽs. Tres quoq; res in homine summas præstitisse legit̃, vt optimus orator, optimus senator, & optimus impator existimatus sit, quas omnes etsi non prius, attamẽ clarius fulsisse in Scipione Aemiliano nõ dubiũ est. Sũma etiã pręter illa quę diximus virtus Catonis Consulis in Celtiberorũ bello fuit, q̃ppe qui plura se oppida cepisse q̃ in Hispania dies egisse cõmemorat, eáque haud sanè iactantia est, si re vera quadringenta fuere. Fuit, vt fertur, summa quędã inter Cęsarẽ, et M. Antonium comparatio: nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo persæpe occuparentur, vt aleis, aut perdicum, vel Gallorum certamine, & aliorum animantium, semper ab Antonio abiisse victorem eum constat: vnde non ab re quidam ex consuetis augurio sæpenumero monuisse eum his verbis visus est, Quid rei est tibi Antoni cum illo adolescente? Cæsarem indicans, fugæ ipsum: clarior enim licet sis, & seuerior, dignitate plurimũ domineris, bellisq; magis insudaueris, & plurimarum rerũ vsu excellas, tuus tamen genius tuúmq; fatum huiusce genium fatúmque reformidat: tuáque fortuna in seipsa permagna præcláraque licet sit, illius tamen fortunæ vsquequaq; blanditur. Hærent in superioris Aphricani

Aphricani dicto vii C.Marii cōſulatus, immo reuera non ſeptē,ſed vnus,quum cæteros præter vnum minus acceperit,ſed rapuerit.Inhærent & duo ſpecioſiſſimi triumphi.Nam quum apud Numantiam ſub eo duce equeſtri ſtipendio mereret,& forte vt fit inter cœnandum quidam Scipionem interrogaſſet,ſi quid illi accidiſſet, quē nam reſpub.æque magnum habitura eſſet imperatorem,reſpiciens ſe ſupra ipſum Marium cubantem,Vel hunc dixit: quo dicto perfectiſſima virtus maximam orientem virtutem viderítne an certius acciderit perpēdi vix poteſt.Illa nimirū cœna militaris ſpecioſiſſimas tota in vrbe futuras cœnas Mario ominata eſt. Quum enim poſt Aphricam ſubactā & Iugurtham regem ante currum ductum,Theutonicorum exercitum deletum per Marium conſtet,ac porrò cc milia Cymbrorum cæſa, lxxx per eum capta cum duce Hermodo in initio noctis nuncium retuliſſet, nemo fuit qui non illi tanquam diis immortalibus apud ſacra menſæ ſuæ libauerit. Subit in hac reputatione M. Claudius Marcellus qui primus Hannibalem vinci poſſe docuit, ingentis ardentiſq; animi vir, bellator acerrimus vnus ex paucis, inq; omni clarus hiſtoria,ſed imprimis Virgiliano carmine nobilis: ſic enim de hoc loquens ait, Aſpice vt inſignis ſpoliis Marcellus opimis ingreditur, Victórque viros ſupereminet omnes. Plura quidem viri huius & ducis in laudem dici poterant,plus autem haudquaquā. Quid eſt enim homini,et quid eſſe poteſt amplius quàm omnes excellere? quanquam id Virgilius non tam veri ſtudio dixerit,quàm laudandi illum alterū gratia qui hunc ibi ſequitur Marcellum, Octauiæ ſororis Auguſti filium: multos enim iſte,ſed omnes haud dubie nō excellit.Non indignabuntur ſuperiores romanorum,exterarū gentium pręter Hannibalem duces,ſi inter eorum eximium fulgorem Q.Fabius Maxi. ſe iterum immiſcuerit,tū quòd romani generis prudentiſſimus habitus eſt(nondum enim Cato Cenſorius famæ huius primum locum præoccupauerat) tum quòd huic ipſi Cato idem apud Ciceronem clarum magnæ ſapientiæ ac virtutis teſtimonium præbet. Apprime autem honeſtatus eſt illo Ennii carmine notiſſimo,Vnus homo nobis cunctādo reſtituit rem.Non hic rumores ponebat ante ſalutem. Ergo pòſtque magiſq; viri nunc gloria claret. Nota ſunt reliqua quibus hoc famæ decus Maximíque cognomen iure ſibi debitum,etiam ſi ab eo ortū,eſſe cenſeri poſſet.Et quanquā huius viri plura conſilia q̄ pręlia memorentur, nō deſunt tamen prælia & ad æquandā aui gloriam Fabii Maxi. Rutiliani qui haud dubie victoriarū numero & magnitudine pręliorū ſuperior fuit. Vnum hoſtē Hannibalē,quem mora & patientia fregit, ſatis eſſe vult Liuius,inter romani ducis laudes magnum hoſtis et ſingulare pręconium. Q.etiā Catullū in hoc ſummorū imperatorū numero & præcellētia po. ro. voce ſua ad ſidera vſq; produxit.Nam quū ab eo pro roſtris interrogaretur,ſi in vno Pōpeio Magno omnia reponere pſeueraret, aſſumpto illo ſubiti caſus incurſu,in quo ſpē eſſet habiturus,ſummo cōſenſu acclamauit,In te,iudicioq; tali Magnū Pompeium cū omnibus ornamentis quę paulò ante retulimus duarum ſyllabarū ſpacio incluſum, Catullo æquauit.Merito etiam huic cōmemorationi præcipuū L.Marius,inuſitati decoris exemplum adiicitur,quem equitē romanum duo exercitus, P. & Cn. Scipionum interitu, victoriáque Hannibalis la-

cerati ducem legerunt, quo tempore salus eorum in vltimas angustias deducta nulli ambitioni locum relinquebat. Adiicietur & aliud pulcherrimum maximarum optimarumq; rerum L. Metelli vnicum exẽplum, pontificis imprimis, bis deinde consulis, dictatoris, magistri equitum, agris diuidendis vigintiduûm viri, summi senatoris, oratoris optimi, primarii bellatoris, imperatoris fortissimi, sapientissimi denique & ditissimi, clarissimaq; in vrbe sua ciuis, quæ sibi simul soli contigisse nec vlli alteri ab vrbe condita, satis constans opinio est. Alterum L. Syllam qui fœlicitatis nomen asserendum sibi putauit, neq; laudare, neque vituperare quisquam satis digne potest. Dum enim quærit victorias, Scipionem se popu. ro. quum exercet sæuitiam, Hannibalem repræsentat. Augustus etiam rarissimum virtutis ornamentum se inter strenuissimos fœlicissimósque duces & principes digne quidem enumerandum tradit. Decimum enim & septimum annum agens, comparatis exercitibus, Hyrcio & Pansa coss. aduersus Marcum Antonium & Decium Brutum tunc Mutinæ obsidentem pro prætore missus, primo licet conflictu parũ prospere gesto, interempto Pansa, & secundo prælio exanimato Hyrcio, ferox iuuenis superstes deuictum fugauit Antonium, Romamq; reuersus senatui se inuisum quum videret, aduersus ingratissimos ciues cum Lepido et Antonio se coniunxit, vbi cos. creatus, relicto Lepido cum Marco Antonio, interfectores Cęsaris Cassiũ & Brutum insecutus in Græciam, tenuit Emathiam, postremo vi et armis superati parricidę, inter tres viros tripartito imperio, Asiam tenuit Antonius, Lepidus Aphricã, Octauianus Europam. Hæc inter L. Antonius cos. M. Antonii frater vrbem hostiliter inuasit, imperiosum iuuenem oppressurus, quem prælio victum ac fugatũ Perusiæ obsessum, impellente fame, viribus suis Octauianus succũbere coëgit. Inde Sextum Pomp. Magni filium, qui infestatione pyratica vndique maria terrore cõpleuerat trecentarum nauium classe toto mari dispersa, expugnatum reddidit, in fugam versum, eodémq; successu cum Lepido qui ex Aphrica multitudine armatorum venerat occasione data in Sicilia conflixere, ibíque victor misere vitam implorãti remisit. Ad Adriaticum littus profectus, Illyricos, Liburnos, Dalmatas vincere maturauit: ad Actium deinde Græcię promontorium, vbi cum regina Cleopatra ducentarum nauium classe M. Antonius venerat armis petiturus Italiam, ad summum cladis terrestri naualique prælio certatum est: denique Augusto victore Antonius cum regina, infausta vela in Aegyptum dedere. Octauianus eum insecutus penes ipsum Pharũ deleuit. Victor ad Italiam profectus bis ouans, post Philippense, rursus post Siculum bellum, de Dalmatia siue Illyria, deq; ad Actium victoria & Alexandrina triplici curruli triumpho continuoq; triduo vrbem introiit, clauso Iano, pacis indicio. Cæterùm diutius quiescere non potuit, rebellione gentiũ concitus. Recluso igitur Iano ad Hispanias extremáque oceani littora traductus, ad Cantabros & Astures, sub iugo romano ceruices reflectere coëgit, et totam peruagatus prouinciam, terrore armorum docuit seruare mãdata. Sarmatæ simul & Parthi qui inter septentrionem & ortum solis terras incolunt, ad Augustum se ad obsequia paratos miserunt. Tigranem in Syria à Cæsaris Augusti legato victũ pœnituit defecisse. Ad orientem

entem deinde per legatos omnibus pacatis,ex occiduo littore & Hiſpania Romam reuectus Ianum deintegro clauſit, quem paulò pòſt reſerare opportunum fuit,indéque ad arcticum polum ire coactus, vbi ferociſſimæ gentes cõtrà facere auſæ erant,ideoq; Vindelicos,Salaſſos,Germanos,Marcomanos, Sueuos, Sicambros,& quicquid citra vltraq; Rhenum,Danubiúmve Barbaria effera ſpectat ſic perdomuit,vt enixè paterentur imperia. Ad meridiem conuerſus,Getulos vicit,& Garamantes, & Marmaridas, & quicquid ad auſtrum pacãdum reſtabat cõpoſuit. Nec eſt de reliquis prouinciis aliqua præter Aphricã & Sardiniam, quã non ille adierit,ſine exemplo rerũ potitus,totq; demũ ſubactis,Romæ quum eſſet, terra mariq; pace parta,Ianum Quiritum tertio firmauit, & perpetuus dictator ac patrię pater factus eſt,fœliciſſimus omniũ principum,necdum aliorũ ſed ſuo etiam iudicio habitus eſt . Nam quum nepotem in militiam deſtinaret,à diis optauit vt illi fortitudinem Scipionis,beneuolentiam Pompeii,ſuíque ipſius fortunam darent, veluti ſibiipſi permaximum opus fuiſſe fortunam diceret. Præter ipſius fortunam,ſimilem denique ei ducem vt nulla vnquã tempora tulerunt,ſic nulla forent,po.ro. ſententiæ ſi credimus, grauiſſimíque poëtæ Flacci dicentis,

Præſenti tibi maturos largimur honores,
Iurandaſq; tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum aliàs,nil ortum tale fatentes,
Sed tuus hic populus ſapiens & iuſtus in vno,
Te noſtris ducibus,te graiis anteferendo.

Hæc de ducũ pręſtantia ſuperioris æui pauca quędã attigiſſe ſat ſit,Nino,Libero,Caſtore,Polluce Herculéq; deinduſtria omiſſis:ea enim eos ſingulari amplitudine fuiſſe ſinguli fatentur, vt omnium quæ memoria hominũ complexa eſt res geſtas ſuperare videantur. Quiſquis verò tantorum clariſſimorum quos diximus ducum & imperatorum rebus geſtis acta recentia comparanda cõtumaci ac proterua obſtinatione duxerit , à vetuſtatis veritatiſq; omnis cognitione alienus ſit neceſſe eſt.Ego enim hanc ducũ præcellentiam noſtris & temporibus et ducibus deferendã maxime cuperẽ,ſed vafra & callida maiorũ noſtrorũ conſilia, admirabilemq; illam & incredibilem ac pene diuinam rerum militarium gloriam animo mecum ipſe voluens,velut ęquus arbiter omni vtrinque affectu vacuus,cui iure quodam ſuo comparanda ſint inuenio neminẽ. Cæterum,ſtrenuiſſime dux,Sigiſmunde Pandulphe,quum fiat inter claros et illuſtres viros,vt perſæpe ſolet,non iniocunda ſuperſtitum concertatio ducum , qui rei militaris peritia,qui armorum exercitatione, qui præliorum numero , qui nationum ac hoſtium varietate,qui probitate,qui prudentia,grauitate,fide,conſtantia,animi magnitudine,celeritate, cæteriſq; præclaris monumentis & imperatoriis virtutibus digniores cenſeantur,maioribúſque illis propius videantur accedere,aliíq; alios quoſque noſtræ ætatis in medium vnúmque locum conferant,ſemper cæteris te deniq; ſine controuerſia probabilibus adducti rationibus nõ ſolum pręferunt,ſed ſummos quoque & maximos,rerúmque huiuſcemodi gnaros homines,ac aliorum omnium mortalium fama celebres,ſecum in eandem ſentẽtiam trahunt;

trahunt: quanquam hoc minime dubium esse debeat, sed luce clarius, cuiuis recte rerum tuarum cumulũ recensenti, quum solus laceram et infractam tot bellorum incendiis hactenus Italiam atque ruinam extremam minitantem, humeris tuis velut Atlas cælum, ne in se ipsam funditus tota collaberetur, in auxilia hinc inde accitus ipse sustuleris. Nota quin ita etiam sunt illa, quæ hoc aspero & difficili temporum curriculo, pro clarissimo imperatore Francisco Sphortia in eius tutelam aduersus Eugenium, Pontificem Maximum, quæ pro Eugenio aduersus hunc ipsum strenuissimum ducem, quæ pro illustrissimo Taraconensium rege Alfonso, quæ pro Insubrium, Genuensiumq́ bellicosissimo duce Philippo Maria, quæ denique ab vtriusque superi atq́ inferi maris littore pro Florentinorum, Venetorumq́ ac Senensium, potentissimarum rerum publicarum amplitudine, splẽdore ac gloria, virtute animi, aut dextrę robore passim & vbique cõgrediendo, audendo, agendo perpessus es, vt omnibus non solum nostris, sed exteris nationibus, et remotissimis populis inter excellentissimos ac probatissimos imperatores, qui bellicosissimi & strenua manu docti sint, iuxta Homerum, tradere equos pugnæ peditumq́ furoribus vti, ipse primus facile videare.

Pœnæ desertorum, & militum animaduersio uaria, ducibus non obtemperantium. Cap. XVI.


N eos verò qui ducis aut legis minus obtemperasse n tarbitrio, varia dissimilisq́ animaduersio procedebat. Nam alii in fortuna, infamia alii, atque alii in sanguine lędebãtur: & quoniam acerbitas vlciscendi plerunque maleficii, pœnarúmq́ formido, bene atque caute viuendi disciplina est, violatæ fidei quã semper maiores nostri maximi fecere sumemus initia. Historia de Metio Suffetio Albano nobis ignota non est, quoniam pactum atq́ condictum cum Tullo rege po. ro. perfide ruperat, binis quadrigis euinctus in diuersa nitentibus laceratus est: nouum sane atque asperum supplicii genus. Dissectum enim antea fuisse apud Romanos, neminem equidem neque legi, neq́ audiui. Et quoniam nihil videri potest efferacius, nihil ab hominis ingenio diuersius, quàm quòd mẽbra & artus breuissimo laniatu distrahantur, restat vt quod de sectione partitionéque corporis inhumanissimum visum est, rationem breuibus reddamus. Omnibus quidem virtutũ generibus exercendis colendísq́ po. ro. è parua origine ad tantæ amplitudinis instar emicuit, sed omnium maxime atque præcipue fidem coluit sanctámque habuit tam priuatim quàm publice. Sic consules, clarissimos viros, hostibus confirmandæ fidei publicæ causa dedit: sic cliẽtem in fidem acceptũ cariorem haberi quàm propinquos, tuendumq́ esse contra cognatos censuit, neque peius vllum facinus existimatum est, quàm si cui probaretur clientem diuisum habuisse. Hanc autem fidem maiores in officiorum militarium vicibus, vsu atq́ commercio maxime sanxerũt, quòd aliter totius rei militaris disciplinę neruos adimi putarent, si hominum perfidia sine immani & horrenda pœna eluderet: in aliis constat, nulli gentium mitiores pœnas placuisse. Sic Aurelius Cotta cos. quum ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere eorúmque pars detrectasset imperium, questus apud censores effecit vt à patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis propterea æra procederent, quos quia stipendium menstruale vel annuum ignomi

ignominiæ causa adimebatur, dirutos ære appellabant antiqui, quòd æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. Artaxerxes Arbacem quendam, medum hominem, qui in prælio ad Cyrum defecerat ac rursus eo mortuo rebellarat, quum eum ignauiæ non proditionis neque simultatis reum statuens cõdemnasset, iussit nudum scortum impositũ ceruicibus diem totum in foro circunferre. Alterius verò quòd ad defectionem duos quoque ex hostibus se aditurum pollicitus in mẽdacio deprehensus esset, linguã tribus clauis affigi iussit. Quum Hannibal Pœnus cum exercitu in Italia esset, & aliquot pugnas po. ro. aduersus pugnasset, primi totius Italiæ Brutii ad Hannibalem desciuerũt, id romani ægrè passi postea quam Hannibal Italia decessit superatique Pœni sunt, Brutios ignominiæ causa non milites scribebant nec pro sociis habebãt, sed magistratibus in prouincias euntibus parére & præministrare seruorum vice iusserunt: itaque hi sequebantur magistratus tanquam in scænicis fabulis qui dicebantur lorarii, aut quos erant iussi vinciebant, aut verberabant. Appii Claudii sententia senatusque consultum omnes qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea ab eo vltro remissi erant, decreuit vt ex his qui equo meruissent peditum numero militarent: qui pedites, funditorum auxiliis adscriberentur, néve eorum cuipiam ad pristinum tandem militiæ ordinem liceret redire, nisi bina quisque spolia ex hostibus reportaret. Fuit & antiquis quoque animaduersio militaris, iubere ignominiæ causa militi venam solui & sanguinem mitti: cuius rei rationem etsi in veterum libris haudquaquam potuerunt inuenire, hoc tamen pòst factum opinati in militibus stupentis animi & à naturali habitu declinantis, vt non tam pœna quam medicina videretur, postea tamen ob pleraque alia delicta id factum esse credunt per consuetudinem, quasi minus sani viderentur omnes qui contra officium deliquissent. Crassus is qui à Sempronio Asellione & à plerisque aliis historiæ romanæ scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima & præcipua, quòd ditissimus, quòd eloquentissimus, quòd nobilissimus, quod iureconsultissimus, quòd pontifex maximus esset, cum consulatu obtineret Asiam prouinciam & circũsidere & oppugnare Leucas pararet opusque esset firma & procera trabe qua arietem faceret quo oppidanorum muri quaterentur, scripsit ad magistrum græcum, maiorem Atheniensium sociorum, amicorum po. ro. vt ex malis duobus quos apud eos viderat maiorẽ ei mittere procuraret: tunc magister græcus cõperto quamobrem malum desideraret, non vti iusserat maiorem, sed quem magis esse idoneum aptiorémque faciendo arieti faciliorémque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari iussit, & quum interrogasset cur non quod iusserat misisset, causis rationibúsque quas dictabat spretis, vestimẽta detrahi iussit virgísque cecidit, corrumpi atque solui ratus omne officiũ imperantis, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. L. Papyrius dictator Q. Fabiũ Rutilianum magistrum equitũ, quòd aduersus dictũ eius quàmuis fœlici pugna dimicasset, Samnitibus fusis, virgis tamen cæsum poposcit, securi percussurus, & contentione aut precibus exercitus occasionem Fabio confugiendi in vrbem dedit, eumque profugientẽ Romam prosecutus est, ne ibi quidem remisso supplicii prius metu

quàm

quàm ad genua eius & Fabius cũ patre prouolueretur, & pariter senatus ac populus ro. rogarent: testatus tandem eam pœnam non Fabio, sed populo & tribunorum concedere potestati. L. Calfurnius Piso cos. quum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos gereret, & T. equitum præfectus fugitiuorũ, multitudine hostium circunuentus arma tradidisset, his præfectum ignominiæ generibus affici iussit, Eum toga laciniis abscissis amictum, discinctaq; tunica indutũ nudis pedibus totum diem ad principia vsq; per omne tempus militiæ quo ab eo meruerat adesse iubens, conuictu hominum, balneorum vsu, turmisq; equitum ac equis quibus præfuerat ademptis, in funditorum alas transcripsit. Q. etiam Fuluius Flaccus censor Fuluium fratrem cohortem legionis in qua tribunus militum erat iniussu consulis domũ dimittere ausum senatu amouit. T. Manlius Torquatus filium quòd is cõtra edictum cum hoste Gemino Metio Tusculanorum duce, inscio vel ignaro patre prouocatus pugnauerat, quamuis victorem, in cõspectu exercitus cęsum, securi percussit. Posthumius Tyburtius dictator, A. Posthumium & filiũ quòd nõ suo iussu, sed sua spõte suos egressum hostes fuderat, victoriæ gloriã licet reportasset, securi percuti iussit. Nec minus animose A. Fuluius senatorii ordinis euntem in aciem filium iniussu suo è vita sustulit, quàm T. Manlius, aut Posthumius dictator. Iuuenem nanque ingenio, literis, & forma inter æquales pręstantem prauo consilio Catilinæ familiaritatem assecutum, inq; castra eius temerario impetu ruẽtem in medio itinere abstractum vltimæ pœnæ supplicio affecit, præfatus non se Catilinæ aduersus patriam, sed patriæ aduersus Catilinã genuisse filium. Milites autem qui hostium castra iniussu principis aggredi essent ausi exauctorauit omnes Claudius, secundus eius nominis imperator, eósque Romam vt digne punirentur misit, sicq; in bello sæpius seueriúsque vindicatũ esse constat apud maiores nostros in eos qui contra imperium in hostem pugnarunt, quíque tardius reuocati prælio excesserunt, quàm qui signa relinquere aut pulsi loco, cedere ausi erant. Q. Fabius Maximus & si transfugarum dextras qui & in præsidiis Romanorum ad hostium stationes cõfugerant ipse aliquando præcidit, vt defectionis metum reliquis incuteret, suapte tamen natura & clementia defectiones prohibendas placandasq; esse mansuetudine ac miti oratione censuit, neque omnem suspicionem accusare atq; omnino omnibus suspectis molestum esse. Nam quum animaduertisset, militem quendam Marsum fortitudine & genere inter socios primarium defectionis accusari, nullam in eum animaduersionem egit, sed cum sineret se præter dignitatem neglectum iri, Tunc, inquit, duces ad gratiam ineundam potius accusantur, quum pro eorum virtute honores impartiantur: deinde illum accusauit, qui nulla in re officium eius exposcebat. Hæc enim cum dixisset, acerrimo equo, aliisq; muneribus eum ornauit: quare exinde virũ sibi fidelissimum studiosissimúmque effecit. Apud eundem Fabium quum miles Lucanus esset accusatus quòd mulieris amore noctu sæpe à castris vagaretur, cæterùm mirabili armorum virtute vir esse narraretur, quã deperibat comprehẽdi ea clam iussit, & ad se adduci: vt autem adducta est, accersito homine, quòd præter legem, inqt, pernoctaret haudquaq̃ nos latuit, ac ne prius quidẽ latuerat ꝙ ꝓbitati studeres

deres, quare fortiter ac recte factis errata cōdonētur: reliquū nobiscū eris, habeo enim sponsorem, & adductā mulierculam ei cōmendauit, ac tradidit. Non finit nos Q. Fabius Max. inter has rei militaris pœnas hoc in loco de te silentium facere, Sigismunde, quòd militum peccata more suo neque obserues omnia, neq; meritis ac debitis eos pœnis prosequaris, verùm ex industria permultas dissimules, sciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam & consuetudinem eorum inueteratā extirpari posse, vtq; lasciuiæ & lætitiæ frena persæpe relaxas, sic quum hostis in propinquo est, segnes, contumaces, desides, negligentes, seditiosos, ac desertores seuerissime punis, quòd hæc vitia non ad singulorum mores tantum, sed ad summam rerū & omnium salutem pertinere intelligas. Illud etiam semper tibi innatum & ingenitum intelleximus, vt vehementer vsque dolueris pro erratis militum & aduersum quēquam arma sumi oportere: contrà verò lætari admodum, abs te plurimos seruatos & exornatos iri: & quod diuini muneris est, hac sua seueritate non hominum interitum cupere, sed salutem potius singulis pro virili prestare velle. Admirantibus autem multis ac reprehendentibus quòd vt mitis nimium sis, ita & truculētus nimis & atrox aliquando videare, respōdere soles crudelitatem scilicet nemini minus quàm principi conuenire, imperatorémq; exercitus vt victoria potiatur potius timendum esse quàm hostem. Iulius Cæsar oborta seditione militū paucis percussis castra sedasse legitur, & fidem militum reparasse: vbi verò sacrificia committerent militiæ, milites suos fertur compescuisse, maxime quando vrbem ingressos non licuit homines spoliare, aut templa deorum, quod eis postmodum ingrauescente seditione exprobrauit. Numinibus nanque Romanis ciuibusq; iurati impugnare non poterant quæ sacramento militiæ susceperant defendenda. Qui autem tali ignominia notabātur milites, nec ęra percipere, nec militaribus gaudere priuilegiis, nec habere aliquod cum gladio telóque commercium, neque porro ad cingulum restitui fas erat, nisi eos antè præ cæteris virtutū meritis insignirent. Augustus militarem disciplinam seuerissime rexit, legiones contumacius parentes, ac immodestè missionē postulantes dimisit exauctorauitq;. Cēturiones item statione relicta, itidē vt manipulares capitali animaduersione puniit. Pro cætero autem delictorum genere variis milites ignominiis affecit, vt stare per totum diem iuberet ante prętorium, interdum tunicatos discinctósque, nonnunquam cespitem portātes. C. Curio bello Dardanico circa Dyrrhachium quum vnam de quinq; legionibus seditiosam vidisset, eam procedere iussit inermem, discinctámque in conspectu armati exercitus stramenta coēgit secare. Postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullísque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret nomenq; aboleret, & milites in supplementum aliarum legionum distribueret. L. Domitius Corbulo in Armenia duas alas, & tres cohortes quæ secum ad castellum initio hostibus cesserāt, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam. P. Cornelio Nasica, Decimo Iulio coss. qui exercitum deseruerant damnati, virgisq; cæsi publicè vænierunt. M. Cato ab hostili littore in quo per aliquot dies mālerat, cū tardo profectionis signo classem soluisset, & reli

ctis

ctis è militibus quidã acerrima voce et gestu expostularet vti tolleretur,circumacta ad littus vniuersa classe comprehensum supplicio affici iussit,& quem occisuri per ignominiam hostes fuerant,exemplo potius impendit.L Paulus,Persa rege superato, externorum quosdam transfugarum elephantis conculcãdos censuit. Aphricanus item posterior euerso punico imperio, eiusdem generis & culpæ hominis in edendis populo spectaculis feris bestiis obiecit.Eundem censorem declaratum, ferunt adolescentem priuasse equo quoniam sumptuosè in cœna quo tempore Carthago oppugnabatur placentã melle confectam quam in vrbis similitudinẽ formarat,& hanc Carthaginem appellarat,conuiuis prę posuit rapinæ, percũctantiq; adolescenti quam ob rem equum sibi abstulisset, Prior quàm ego,Carthaginem, inquit, diripuisti. Xerxes Persarum rex Phitio quinq; filiorum patri vnius vacationem petenti,quem vellet eligere permisit,deinde quem elegerat in partes duas distractum ab vtroq; latere vię posuit,& hac victoria lustrauit exercitũ.Actisanes Aethiopum rex Aegyptiis in deditionem suam redactis,summa eis ęquitate imperauit. Latrocinia enim nouo more con pescuit,sontes neq; morte plectens, neque linquẽs impunitos,iudicio constituto, reos omnes in vnum cogens miti sentẽtia damnauit. Amputatis enim naribus in vltimam deserti ire eos compulit,ibiq; ciuitatem condidit ab excisis naribus Rhinoceram appellatam. Assuerus quum cuperet famam & sermonem apud omnes gentes & nationes vulgari à se Cyrum interfectum esse, Mithridate qui primũ Cyro vulnus inflixerat,Chare deinde à quo succisa poplitis vena Cyrus conciderat quàm ægrè ferentibus se iniuste ea gloria muneribus à rege missis spoliari, his regi nuntiatis vehementer ira incensus, caput Charis à ceruicibus abscindi iussit: hisq; quũ interesset mater,Ne tu,inquit,rex ita hunc Charẽ capitalem hominem breui pœna neces: à me enim sibi eorum quę diu audet merces persoluenda est. Permittente autem rege matri supplicii sumendi potestatem,à tortoribus suis hominem comprehendi iussit, decémque dies in tortura haberi,tum oculos effodi, & in aures liquefactum æs infundi,sic omni supplicio excruciatum necari.Paulò pòst ob eandẽ causam Mithridatem quòd apertè profitebatur manu sua Cyrum concidisse, nec vt Artaxerxes vanum neq; irritum telum adiecisse, sed transfixo tempore hominem strauisse eóque vulnere tãdem interiisse,scaphis necari iussit.Genus autem mortis ac supplicii huiusmodi fuit, Duabus exædificatis scaphis inter se congruentibus, in altera hominem qui ad suppliciũ datur resupinant, alteram desuper imponentes,sic ambas coniũgunt vt caput,manus,ac pedes foris excludantur, reliquum verò corpus totum intus claudatur: præbent homini cibum,stimulisq; oculos fodientes vesci et inuitum cogunt: vescenti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt,faciémque eodem conspergunt,sic eius versantes scapham semper aduerso soli opponunt, & muscarum insidentium multitudine ora quotidie obtegunt, cúmq; virtus ea faciat quæ edentes bibentesq; homines necessitas cogit,ex corruptione & pu tredine varii pullulãt vermes,quibus intra vestes penetrantibus corpus abrodatur: quum enim perfuncto vita homine superior amouetur scapha,exesa caro aspicitur, & circa viscera talium ferarum aliarúmque quottidie subcrescẽtium multitudo

multitudo apparet. Huiusmodi suppliciis Mithridates excruciatus ad decimũ vsque diem calamitosam vitam perduxit,atq; sic demum extinctus est. Auidius Cassius qui se Mariũ dici voluit,milites qui prouincialibus per vim aliquid surripuissent his in quibus peccauerãt locis in crucem sustulit. Primus etiam id crudelitatis potius quàm seueritatis supplicii genus excogitasse fertur,vt pergrandi & procero stipite terræ affixo à summo ad imum vsq; dãnatos ligaret, ab imôque ignem adiiciens incensis aliis, alios fumo cruciatuq; ignis, alios metu ac timore necaret. Idem denos cathenis vinctos in profluentem mergi iussit,multísque desertorum manus excidit,aliis crura & poplites,maius exemplum esse afferens viuẽtis miserabiliter criminosi quàm occisi. Idem cũ ipso inscio manus auxiliaris tria milia Sarmatarũ negligentius agentiũ in Danubii ripis occidisset, & cum præda ingenti ad eum rediisset,sperantibus tribunis præmium φ quàm parua manu tantum hostium occidissent,rapi eos iussit,& in crucem tolli,atque vltimo supplicio affici,dicens euenire potuisse vt essent insidiæ,ac periret romani imperii reuerentia: & quum ingens seditio in exercitu orta esset,processit nudus in medium,campestribus solum tectus,& ait,Percutite me si audetis,& corruptæ disciplinæ facinus edite: tunc quiescentibus cunctis timeri meruit, quia ipse non timuit. Pescenius Niger decem milites qui prouinciali ablatum gallinacium comedissent necari iussit,exercitum autem qui ne occiderentur, non armis, sed precibus impediret, interdixit igni & cibo cocto, nec re vesci alia nisi aqua frigida,et pane concessit,decupli precio prouinciali primum reddito ac soluto. Alexandri vero Seueri vel Aurelii sententia mulierculę miles carpentarius adiudicatus est,vt qui conuitia dixerat, seruili opere annosæ fœminæ nutrimenta præstaret: & quũ ęgre hoc ferrent milites, persuasit omnibus vt ne moleste ferrent,ac modeste eos terruit. Libidinis autem castigator Aurelianus maxime fuit. Nam & seipsum continuit,& adulteros atroci pœna coërcuit milites: nanque qui hospitis vxorem violassent,duabus inflexis arboribus fune alligauit,quo demisso reus è vestigio vtrinque pendens laceratus occubuit. Longe asperius Macrinus castigauit milites,qui cum ancillã hospitis violassent,eos viuos(duo nanque erant)boum in corio emissis modo capitibus sepeliuit, vt vermium multitudine succrescentium diutius torquerentur. Inuenerunt alii crucibus non vnius quidem generis capite conuersos in terram suspẽdere, alii per obscœna stipitem immittere, alii patibulo brachia explicare, alii viuentibus cadauera alligare,vt Opilius Macrinus & Mezentius,de quo Maro,

Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq; manus atque oribus ora,
Tormenti genus,& sanie tabôque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Statuerunt etiam in infligendis pœnis aliquãdo maiores nostri vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Nam miles qui locum non tenuit,qui hostium impetum vimque pertinuit,potest idem postea & miles esse melior,& ciuis vtilis & vir bonus. Circa ducum itaque & imperatorum edi-

cta boni milites parebunt & obsequentur, nisi forte quod præcipitur saluti reip. aduersum inueniatur. In eo enim haudquaquam obtemperat, nisi perfidus & impius miles. Quid enim iniquius quid detestabilius quàm sine discrimine aggredi quæcunque dictauerit imperator? Nonne apud omnes vox ista quondam in castris forsan probata funesta est, & crudelis plenaque perfidiæ habita,

Pectore si fratris gladium iuguloque parentis
Condere me iubeas, plenoque in viscera partu
Coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
Si spoliare deos, ignemque immittere templis,
Numina miscebit castrensis flamma monetæ.
Castra super Tusci si ponere Tybridis vndis,
Hesperios audax veniam metator in agros.
Tum quoscunque voles in planum effundere muros,
His aries actus disperget saxa lacertis.
Illa licet penitus tolli quam iusseris vrbem
Roma sit.

Et quanquam hoc nequius dici ab homine potuerit nihil, & vnde magis deberet, si fidelis esset, romanus imperator ostendi, in eo tamen sceleratus miles officii sui fidem his verbis facere studuit, vnde seipsum circunscripta militari obedientia maxime infidelem & perfidum esse conuincit. Hęc cōtra eos qui militaria segnius ac negligentius, vel aliter ac disciplina cōmunis exigit tractantes, ignominię ac dedecoris notā subiere dicta sint, & exemplis plurimis cōfirmata, vt ex alieno milites malo suum discant pręcauere, aut alienis virtutis exemplis prouocentur.

Finis Vndecimi.

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM Heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplendidiſſimum Ariminenſium regem, ac imperatorem ſemper inuictum, de re Militari Liber Duodecimus.



De triumphis, quidq; triumphus, & unde. Cap. I.



IVſto denique ac debito narrationis noſtræ ordine, Sigiſmunde Pandulphe, operi conſummationem triũphis imponemus, quum hi bellorũ ſint finis, victoribus decus & gloria. Eſt enim triumphus omnium militarium rerum honos ſupremus, maximáque omnis vtriuſque ſexus, ætatis, vniuerſæ vrbis exultatio, & occurſus quidam, quod fiebat honorifica hoſtium clade duci & victrici turbæ redeunti, rerúmque fortiter ac fœliciter geſtarum ſpeciem præ ſe ferenti, ſic dictus vt perhibent à græco θρίαμβευσις quod latinè exultationem ſignificat. Credunt hoc alii à Græcis nomen in cõſuetudinem deriuatum, ſimúlque huius honoris quicquam ad Liberum patrem, primum eius auctorem pertinere, quem θρίαμβον nominant: quod etſi haudquaquam verum eſſe, Plutarcho auctore conſtet, vir tamen omnium vndecunque doctiſſimus atque acutiſſimus, M. Varro, hinc inde aſſerit inclinatum. Tranquillus autem triumphum latinè dicit potius appellatum, quòd is qui triumphãs vrbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autem de triumpho duci concedẽdo exercitum iudicare ſolitum erat, ſecundò ſenatum, tertiò populum: atqui de eo maxime qui vel dictator, vel conſul, ſiue prætor res geſſiſſet triumpho dignas. Liuius, Omnibus locis re bene geſta de hoc iudicabat exercitus, ſenatuſconſulto, iuſſúque populi triumphans, dictator in vrbem rediit. Idem xxxi. L. Cor. Lentulus procoſ. ex Hiſpania rediit, qui quum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter fœliciterq; geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſétque vt triũphanti ſibi inuehi liceret vrbem, res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus, ſed exemplum à maioribus non accepiſſe, vt qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet triumpharet, proconſulem illum Hiſpaniam prouinciam, non conſulem aut prætorem obtinuiſſe: decernebatur tamen vt eo ouans vrbem iniret, intercedẽte etiam Sempronio Longo, Tribuno pleb. qui nihilominus more maiorum haud vllo exemplo futurum dicebat. Poſtremo victus conſenſu patrum tribunus ceſſit, & ex ſenatuſconſulto L. Lentulus ouans vrbem eſt ingreſſus.

De Trophæis & unde, & in quo à triumpho differant, quodq; ouem alij victoria potiti, alij bouem, huncq; alij, uel gallum immolare consueuerant. Cap. II.



Llud etiam animaduertendum, ne quod de triũpho & trophæo male accipiunt, nos quoque confundat, opinantes vnam rem duobus nominibus appellari debere. Vt enim re vera qui Martiam & terrificam hostium cæde pompam lege triumphali agebat triumphans dicebatur, sic qui hostes fugasset trophęum appellabãt: non ab re, à græco τρόπαιον, hoc est, ab hostium conuersione dictum. Vocabant etiam veteres trophæum stipitem siue truncum montanæ quercus abscisum, instar superati hominis fabricatum, & veluti spoliis & armis eiusdem indutum: affixa enim quaqua versum spolia impendebant, ornatu plurimo, ac decore disposita, neque hoc nisi in eminentioribus locis figebatur: vnde Crispus de Pompeio, Deuictis Hispanis trophæa in Pyreneis constituit, ex quo more in vrbibus trophæa figebantur in arcubus exædificatis: vnde poëta noster elegantissimus,

Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo, fulgentiáque induit arma.
Mezenti ducis exuuias tibi magne tropæum
Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas,
Teláque trunca viri & bis sex thoraca petitum,
Perfossúmque locis, clypeúmque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

Alio idem in loco,

Indutósque iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicáque nomina figi, pro inimicorum.

Dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occisorum. Ad hæc Iunius Iuuenalis Aquinas,

Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis,
Lorica & fracta de casside bucula pendens,
Et curuum temone iugum victæq; triremes,
Amplustre & summo tristis captiuus in arcu.

Illud quoq; nec prætermittendũ, triũphi genus non ab ouatione, hoc est, clamore Bacchico, sicuti multi putauere, ouationẽ appellari, tãetsi ouantes illam canẽtésq; transmittant, vt Plutarchus inquit, at quum milites in magno triumpho & plena victoria bouem, in hoc immolare ouem cõsueuerunt, vnde huic triũphi generi nomẽ extat: vtq; qui de pugna venientes cum multitudine obuiã ad numina minora ibant, & ibi fugatis hostibus oues diis immolabãt, Ouantes dicebantur, sic & ouatio ꝓpriè minor triũphus, & qui ouationẽ meretur, & vno equo vtitur, et à plebeis vel equitibus romanis deducitur ad capitoliũ, et de ouibus sacrificat, vnde et, vt dictũ est, ouatio: qui autẽ triumphat, equis albis vtitur quatuor, & senatu præeũte in capitoliũ de tauris in eo sacrificat: in quo nec illud silentio obuoluendũ quod ad mitiores triũphos, & ad ouationes attinet, super quo dissensisse veteres scriptores inuenio. Partim enim scripserunt, qui ouaret introire solitum equo deuectũ, & Sabinus Massurius pedibus ingredi ouantes dicit non sequentibus

quentibus eos militibus, sed vniuerso senatu. Dignũ & opportunũ etiã arbitror Spartanorũ legislatorem cõtemplari, qui aliquanto aliter ac Romanorũ more sacrificandum instituit. Nam si quis Lacedæmoniorum dux quod velit dolo aut persuasione cõfecerit, bouem mactat: si in bello res gesta fuerit, Gallum. Hi enim etsi bellacissimum genus sint, & apud omnes habeantur, ampliora tamen magisq́ homine digna quæ ratione ac prudentia, quàm quæ vi aut fortitudine facta sint, iudicabant.

Varia secundum diuersas gentes & nationes triumphorum genera. Cap. III.



VT q́ non idem in triumphorum sacrificiis apud omnes seruatæ religionis exemplũ extat, sic varium apud diuersas nationes triumphandi morem fuisse cõstat. Et vt triumphi primum omnium repetamus auctorem, Dionysium, qui latine Liber pater dicitur, India subacta, multarum gentium spoliis triumphantem, vincti primum elephanti subiisse currum eius memorantur. Apud Aegyptios Sesostris eorum rex, tam elato, tam immani animo fuisse fertur, vt quotannis non elephãtos, sed sorte reges singulos è subiectis iungere ad currum solitus erat, sicq́ triumphasse, nullo maiorum fretus exemplo, quod equidem inuenerim: tantũ licentiæ dabat gloria, immanitas, & intoleranda superbia. Erichthonius etiam victor, quadrigam & equos quatuor primus iunxit in Gręcia. Apud nostros Cossus et Marcellus opima spolia ferentes, quadriiugo similiter curru inuecti sunt. Romulum verò non recte Dionysius ait curru esse vsum: erant enim Romę, in promptuq́ omnibus, vt memorię proditũ est, Romuli pedestres statuæ spolia ferẽtes, ex quo pedestres quoq́ eius fuisse triumphos nõ obscurum est. Tarquinium Priscum deinde, deinde Damarati filium indecoram huiusmodi currus & equorum quatuor formam, & magnificẽtiam triumpho statuisse memorãt, ab Hetruscis tamen prius sumptam & in vsu habitam: affirment licet alii Publicolam primùm in curru, tali pompa triumphasse, quam & ipsam vt maiorum legibus plurimis & maximis ducibus concessam, sic nonnullis ademptam denegatamq́ non sine maximis rationibus inuenio.

Quòd non omnibus triumphi decernebantur, & quibus. Cap. IIII.



CVum enim eò triumphandi honos peruenisset, vt posse maius quicquàm neq́ imperatori senatus populusq́ ro. ac exercitus dare, nec ab his imperator accipere, deuictis hostibus amplissimo pro honore & gloria videretur, proinde ob exigua quoq́ prælia leuesq́ conflictus, honorum maximum sibi decerni dux quisq́ triumphũ exposceret, lege fuit occursum vt ei soli liceret vrbem triũpho inuehi, qui rebus fortiter strenueq́ gestis clarus esset imperator, & hostiles exercitus ad quinq́ miliũ vsq́ numerum fundendo profligãdoq́ vna dimicatione cecidisset. Pœna deinde per L. Mariũ Marcũmq́ Catonem trib. pleb. ducibus iniecta, qui falso vel perẽptorum hostiũ vel desideratorum ciuium numerũ senatui per literas retulissent, iubentq́ pretereà ingrediẽtibus vrbem, quæstorũ officium his de rebus iureiurãdo adigi, vana scilicet ea nequaquã fuisse quæ senatui nunciassent tribuni ple. itidem vt antè solebant triũphum postulãtibus aduersari, ita vt nonnunq̃ viros fortes ac strenuos

impedientes,aliorum triũphos deterrebant,vtćq triumpharent,ſicut de Manlio proditũ eſt efficiebãt. Moris etiã erat vt imperii auctione,nõ ꝓ reſtitutis quę aliquando eius fuiſſent,laureã decerni ius eſſet,ſicćq ab Q. Fuluio,Campano populo ſubacto,et L. Opimio Fragellanis in ditionem redactis,triumphandi poteſtatem à ſenatu petentibus,illis triumphus minime decretus eſt,minimeque obtentus: ſemper enim exiſtimationem arbitriũmque huius honoris penes ſenatum fuiſſe, Valerio licet,& Horatio coſſ.(quod antea nũquam actum) tum primum ſit ſine auctoritate ſenatus,populi iuſſu triũphatum. Inſtituti etiam huius pompæ veteris fuiſſe comperio,vt illis haudquaquam triumphi deberentur, qui ad res quanquam maximas atque clariſſimas bello conficiendas,abſque vlla magiſtratus auctoritate tranſmiſſi fuiſſent: vnde nec M. Marcellus,nec P. Scipio curru triumphali inuecti ſunt,quum Syracuſas alter,alter Hiſpanias ſine magiſtratu in poteſtatem romanam redegiſſent. Ita etiam more maiorum comparatum erat ne quis qui exercitum non deportaſſet triumpharet, niſi perdomitam pacatámque prouinciam tradidiſſet ſucceſſori: ſic L. Manlio proconſuli ex Hiſpania redeunti poſtulantíque ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum aliorum obſtabat: medius tamen honos Manlio habitus,vt ouans non triumphãs vrbem iniret. Ad hæc ſimili modo triũphum ita decerni à ſenatu ſolitum, vt nullius ipſe niſi eius qui triumphaturus eſſet,& eorum qui bello interfuiſſent verba audiret,inſtitutumćq ideo vt legati,tribuni,centuriones,milites denique triumpho adeſſent, vt virtus rerum geſtarũ eius cui tantus honos haberetur publicè videretur. Veteri etiam Romanorum more,nunquam triumphus lachrymis ac ciuium cruore quærebatur,nec admittebatur oblatus. M. enim Fabius coſ. inclyta Hetruſcis, Veientibus ſuperatis pugna, oblatum ſibi ſummo ſenatus populićq ſtudio triũphum ducere renuit,quòd eo prælio Q. Fabius frater atque coſ. fortiſſimè dimicãs cecidiſſet,inquiẽs,quia tantis reipub. detrimentis luctus potius deberetur quàm triumphus. Triumphi negãdi cauſa ſenatui,vel ab eo aliis oblatum renuendi etiam fuit ei qui alieno auſpicio,& in aliena prouincia pugnaſſet,vt Helius primo Cn. quoque Claudius, Nero deinde, qui Liuii licet Salinatoris in Haſdrubale opprimendo gloriæ particeps fuiſſet,tamen triũphantem eum equo ſequi,quàm triumpho quem ei ſenatus æque decreuerat vti maluit. Et quia res in prouincia fuerat Salinatoris geſta,ſine curru triumphauit. Ei ſimiliter triumphus adimebatur qui alieno exercitu rem geſſiſſet, prouinciáćq reliquiſſet vtilitate rapiendi, vt L. Furio prætori pene contigit,cui nullo licet exemplo id ipſe feciſſet,amplitudine tamen rerum geſtarum,gratia & amicorum orationibus, & cõſulis abſentia,de Gallis præter morem triumphum decreuerunt. Militaris etiam licentię ſuperioris ætatis currum triumphalem proſequentibus fuiſſe legimus, vt triumphans per iocum plurimis ea die impunè ſalibus & carminibus aſpergeretur: ea tamen à militibus in imperatorem ita dicebantur, vt facile appareret in ducem indulgentem ambitioſumćq ea dici. Citeriam inſuper,hoc eſt, effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi ſolitam accepimus cum populo colloquentem: vnde M. Cato in M. Cæcilium,Quid ego dixerim

rim amplius, quem ego deniq; credo in pompa vectitatum ire ludis pro citeria, atque cum spectatoribus sermocinaturum. Sanctissimum denique ac omni laude inter cætera dignissimum vrbis institutum, quę ideo communibus incipiendis gerendísque deos adhiberet, quia nullius calumniæ subiiciebãtur ea quę dii comprobassent, & in solẽnibus verbis haberet, cum supplicationem aut triumphum decerneret, quòd bene ac fœliciter rempublicam administrarit.

Triumphantium insignia & ornatus, Cap. V.



Vlta quin etiam triumphantium erant insignia, aurea corona siue laurea, aurea patera & sacrificalis, ferreus annulus, toga picta & palmata, scipio eburneus, siue Iouis optimi maximíque sceptrum, facies præter hæc minio illita coloris instar ætherei, vtq; Iouis simulachri faciem diebus festis minio illiniri solitam, maximi nõ solum sed sacri auctores testantur, sic triumphantium corpora sicq; Camillum hac religione triumphasse. Bulla etiã vt prætextatorum puerorũ, ita & triumphantium erat insigne à pectore cordetenus depẽdens cordisq; figuram habens, & ea intra se remedia quæ aduersus liuoris stimulos & inuidiæ morsus arbitrarentur maxime profutura, háncque ideo cordetenus gestasse triumphantes constat, vt intuẽtes eam ita denique se hominum appellatione dignos putarẽt si ea corporis parte cæteros antecellerent: sicq; proinde bulla à græco sermone βουλὴ dicta, qui consilium latine dicitur: vel quòd eam partem corporis bulla contingat, in qua naturale manet consilium. Homines quoque se esse in illo sublimissimo curru triumphantes admonebantur à tergo: suggerebatur enim, Respice post te, hominem te memẽto: & vtique hoc maxime gaudebant, tanta se gloria coruscare vt illis admonitio suæ conditionis esset opportuna. Cum enim corona sustineretur à tergo annulúsque digito ferreus esset, æque fortuna triumphantis & sui coronam retinentis annotabatur. Indui porrò solenni gestamine ac cultu triumphantes ius erat, & quem singulis vsurpare fas non esset. Ex virtute nanque petita, non omnibus eadẽ. Vestis ipsa & materia, & colore, & forma plurimũ differebat. Purpuræ vsũ semper Romæ fuisse video, sed Romulo in trabea. Tullus Hostilius Hetruscis deuictis è regibus primus vsus inuenitur toga prætexta & latiore clauo. Tarquinium Priscum deinde tunica aurea triumphasse Verius docet: hanc palmatam auctores vocant, vel quòd vestis ea sit qua qui palmam meruerunt vterentur, vel quòd palmæ in ea expressæ viderentur. Palmæ enim arborem non ab re inter victoriæ & triumphantium insignia connumerari testis est Aristoteles vi. problematũ, & Plutar. in 8 Symp. Si enim super huiusce arboris lignũ magna superimponas pondera, ac tam grauiter vrgeas oneresq; vt oneris magnitudo sustineri non queat, non cedit palma deorsum, nec in terram flectitur sed aduersus pondus resurgit, & sursum nititur recuruatúrque: propterea, inquit Plutarchus, in certaminibus Palmam signum placet esse victoriæ, & quoniam ingenuum huiusmodi lignum est, & vrgentibus opprimẽtibúsque non cedat. Hinc palmarum ramos triumphantes gestasse proditũ est. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit, & ramum manu teneri: non quia, vt quidam perhibent, inter armatos hostes quietis indiciũ, Romanis præcipuæ læticiæ victoriarúmq;

nuncia fuisset, nec quia perpetuò vireat, nec quia pacifera, nec quia in grèmio Iouis optimi maximíque deponeretur quoties læticiam noua victoria attulisset, præferenda enim vtroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnaso, ideóq; & grata Apollini, assuetis eò dona mittere iam & regibus, & Romanis teste L. Bruto: fortassis etiam in argumentum quòd ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam osculatus ex responso: & quia manu satarum receptarũ in domos fulmine sola non iacitur. Ob has causas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius quàm quia suffimentum sit cædis hostiũ, & purgatio, vt tradit Masurius. Fuerunt & arboris huius circa Augustum euenta digna memoratu, ob quæ etiam triumphis vsurpatum arbitror. Nanq; Liuiæ Drusillę, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, adsidenti gallinam conspicui cãdoris aquila ex alto obiecit illesam intrepide, miranti accessit miraculũ, quoniã teneret rostro laureum ramũ Baccis suis onustũ: asseruari hanc alitem & sobolem iussere aruspices ramúmque seri ac rite custodiri, quod & factum in villa Cęsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur ad Gallinas cãdidas, mireq; Sylua prouenit: ex ea triumphans postea Cæsar laurum in manu tenuit coronamq; capite gessit, ac deinde imperatores cuncti, traditúsque mos est ramos quos tenuerint serendi, durabantq; syluæ nominibus suis discretæ.

Romanorum mores in triumphis, Cap. VI.



Psum autem triumphantium morem prosequemur, Romanum in his ordinem exprimentes. Die itaque quo futura erat pompa po. ro. multitudo visendi studio ad spectaculum triumphi effusa cõfluebat omnis, pulcherrimis & nitidis vt quibat quisque vestibus ornatus, nemóque ex multitudine tota ciuiũ domi remanebat, sed singuli nocte quæ triumphi diẽ præcessura erat, loca præueniebant in equestribus theatris quos Circos appellãt, in locisq; circa forum ad hoc ipsum ligno exædificatis, in templis, in porticibus, in viis patentibus & publicis, in fenestris ac domorum tectis, & in aliis quibuscunq; vrbis partibus per quas transitus erat sese ad spectandũ comparabant, imperatori necessario transitu prætermisso, instratóque passim floribus sertisq; odoriferis, verbenis ac herbis aliis suauitatem odoris affatim redolentibus. Multitudo deinde ministrorũ hastilia manibus gestantium ex medio confluẽtem dimouebat turbam, & vias puras apertásque præstabant. Pars verò militaris ante lucẽ per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur, & iuxta Isidis templum (ibi enim principes illa nocte quiescebant) constituebatur: vbi verò illucescebat aurato sublimissimóque curru inuecti vt conspici possent, eburnea curuliq; sella in maiestate sedẽtes, purpurã auro cõtextã induti & Lauri ramũ dextra gerentes ferebãt. Hos peditatus omnis sub signis ac tribunis anteibat. Ferebantur post hæc hostium spolia, coronæ aureæ, dona sociarum ciuitatũ translata. Tubarũ deinde clangor sequebatur ac obsidum captiuorũq; nobilitas omnis vultu & amictu subtristi, et qui hostiũ dux fuisset, si captus aderat, captiuis posterior omnibus, cathenis vinctus ante currũ ducebatur, quadrigam equi pulcherrimi niueiq; ac phalerati quattuor trahebant: pòst verò captiui qui

per

per prouinciam venerant vniuersi rasis capitibus ob detersam seruitutem vel pileo capiti imposito, qui donatæ libertatis signum erat, currum triumphantis sequebantur. Hunc etiam milites & equites currum imperatorum secundum legiones,cohortes et manipulos lauro manibus seque͂tes,partim carmina patria salibus permixta & iocis,partim triumphantium laudes cantantes,ad vrbis ambulationes transibant, vbi senatus & omnes ordines obuiam effusi eorum præstolabantur aduentum,qui erat fiebatq; non nisi per portam siue viam triu͂phalem iuxta Vaticanum,quæ ab eo quòd per illam semper triumphorum pompa ducebatur nome͂ accepit. Ibi votis prius diis solutis cibum capiebāt, & magnificis ac triumphalibus vestibus amicti,diis ad portam collocatis cæsa hostia inter spectacula transeuntes triumphum ducebāt,vt multitudini facilior pręberetur aspectus. Pro merito aute͂ narrari multitudo illoru͂ spectaculoru͂ & magnificentia non potest: in omnibus quiq; cogitauere, vel artium vel diuitiaru͂ vel naturæ nouitate. Nam pene quę cum hominibus qui vsquam sunt fortunatis,aliis alia mirabilia magis atque magnifica quæsita sunt.Etenim argenti auriq; facti & infecti,atque signati,necnon eboris ac ge͂marum,clarissimarum etiam rarissimi generis vestium infinita multitudo sequebatur :crateras alii & phialas calicésque ornatissimos, & ingentes gestabant, alii vasa permulta ex auro & gemmis eximiæ artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aurei cu͂ ceruis & leonibus & pomis omnis generis circundati certo ordine deferebantur.Ferebant simulachrorum sigilla, deósq; quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte no͂ defunctiore facta : signa deinde ænea, marmoreáq;, tabulæ & colossi vehiculis portabātur. Adhæc tela & cætera hostiu͂ spolia,catapultæ,balistæ, tormenta quęque & arma porrò ornatissima atque pulcherrima splendentia ære & ferro abterso,atque ita disposito vt casu maxime cecidisse viderentur : galeæ, scuta,thoraces,ocreæ,peltæ,gesa, coryti, equorum frena & enses stricti per hæc iacentes,& sarissæ infixæ ita vt nec victorum quidem absq; metu aspectus esset. Maxime autem stupor erat machinarum quæ portabantur, pro cuius magnitudine timendum viribus portantium occurrentes putabant. Ferebantur in triu͂pho signa militaria,vrbes, & oppidorum simulachra: quinetiam equorum captorum greges,& animalium diuersa genera, elephantorum & leonum producebantur,propriis ornamentis induta: ducebantur & boues pòst auratis cornibus,vittis ornati & sertis,ducebant eos adolesce͂tes succincti ad immolādum, & pueri aureas & argenteas pateras sacrificii gratia deferebant. Atque hæc eadem denique præ multitudine rerum & copia si non vna die transuehi poterāt, in altera nonnunquam transuehebantur, atque altera belli post hęc facies præferri videbatur ex ludis: erátque cernere vastari fortissimas terras, interfici acies hostium,alios cædi,alios fugere,alios captiuos duci, murósque excellentes magnitudine machinis dirui, castella excindi,ciuitates populosas disturbari, exercitum intra muros fundi, cædísque omnia loca plena, & eorum qui manu resistere non poterant preces,ignémq; templis immissum, ædiumq; super dominos subuersionem. Ars autem & operum magnitudo nescientibus adhuc illa, fieri tanquam vera præsentibus ostendebant, in Ponto etiam dicente Nasone,

Oppida

Oppida turritis cingantur eburnea muris,
Fictáque res vero more putetur agi.

Huius autem pompę finis Iouis Capitolini templum erat, vbi postquam eò peruentum erat, more vetere victores operiebantur donec mortem ducis hostium quispiam nunciaret. (Nam hostium rex dúxve qui fuisset, aut publicæ custodiæ perpetuò dānabatur, aut traductus laqueóve circundatus per publicū ad necem trahebatur): Postquam igitur eum finem vitę habere nunciabatur, omniumq́ꝫ fauor secutus erat, votis secundò celebratis peractísque, solenniter in palatiū recedebant, & alios quidem epulis excipientes, consules de more inuitari faciebant vt cœnę adessent: deinde rogari quo minus venirēt, ne celebritatis illius diei maiore quispiam imperio fructum siue locum sibi præoccuparet. Aliis autem omnibus domi conuiuiorum instructi erant apparatus, sicq́ꝫ omnium plausu vltra omnem consuetum honorandi modum, hunc faustū & fœlicem diem ob rempub. auctam imperiúmque Populi Romani propagatū, & malorum ciuilium finem vrbs romana celebrabat.

De Coronis leges, *Cap.* VII.



INterest coronarum quoque maiestatem speciali consideratione metiri, vtpote quibus ingens dignitas insit & ingentissimum ad fortitudinem calcar. Morem nanque hunc à veteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit, quòd imperator re bene, fauste, ac fœliciter gesta, tribunal ascenderet concionéque aduocaret milites vt operam quam nauasset quisque laudaret, virtutis quoq́ꝫ ad testimonium, vt esset fauoris qualitas, de repub. bene meritos corona donaret. Vtq́ꝫ ab ipsis propemodum incunabulis ordiar, tenuiores in vsu antiqui habebant strophios appellantes, vnde nata & strophiola: quin etiam vocabulum ipsum tandem communicatum est inter sacra et bellicos honores, coronis sibi nomen suum vindicantibus. Quum verò è floribus fierent serta, à serēdo seruiæ appellatæ sunt, suaria eadem ob similitudinē Suarii cuiusdam, negociatoris, cognominata: quod apud Græcos quoque non adeò antiquitus placuit. Arborum enim ramis coronari in sacris certaminibus mos erat primum, in castrisq́ꝫ romanis aliquandiu obseruatus. Sic Romulus frōdea coronauit Hostilium Tulli Hostilii regis auum, quòd Fidenas primus irrupisset: sic Publium Decium patrem, tribunum militū frondea donauit exercitus, ab eo imperatore Cornelio Cosso cos. Samnitū bello seruatus. Postea variari cœptum, mixtura versicoloris florúmque inuicem odores coloréisque accessere. Nec in promiscuum quorumcunque vsum, sed ingenti seueritate admissi: horum enim licentiæ exemplum apud maiores non est aliud q̃ in filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsiam literæ illius indicant. Florum quidem populus romanus honorem Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mutianus quum demptam Martiæ coronam è floribus, capiti suo imposuisset, atq́ꝫ ob id duci eum in vincula trib. pleb. iussisset, appellauit Tribunos pleb. nec intercessere. L. etiam Fuluius argētarius in bello Carthaginensi secundo cum corona rosacea interdiu in foro prospectus esset, auctoritate senatus in carcerem abductus, non ante finem belli emissus est. Sic coronis eiusmodi receptis,

ceptis paulò mox subiere quę vocantur ægyptiæ,ac deinde hybernæ cū terra flores negat,ramento è cornibus tincto: ac eius quę ab Homero στέφανος dicta,paulatim Romæ subrepsit à Lucilio appellatio. Corollę inter initia propter gracilitatem nominatæ, mox & corollaria postquam maxime è lamina aurea tenui, & ea inaurata aut inargentata dabatur. Coronandi autem morem, gentilium primo deorum fuisse constat, feruntq; alii Dionysium, auctore Diodoro, si quando ex potu bibentis caput agitaretur, mitra id illigare, vnde & μιτροφόρος dictus est,regésque deinde pro mitra caput diademate vinciri solitos,sicq; proinde primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo quum ex Indis triumphasset ex hedera: alii Saturnum,vt Phęrecides,ante omnes coronatum referūt. Iouem nonnulli quoque post deuictos Titanas hoc munere præ cæteris honoratum. Romulo insuper qui aruorum sacerdotes in primis instituerat,séq; duodecimum fratrem inter ipsos appellauerat,spicea corona quæ vitta alba colligaretur in sacerdotio pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos corona fuit,honósque is non nisi vita finitur. Postea verò quàm deorum honori tribui cœpere,victimis simul coronatis,sacris deinde certaminibus vsurpatæ sunt. Coronare nãq; apio victores sacri certaminis Nemeæ,honos maximus habebatur in Achaia,sicut Ambrosia,quæ à quibusdam botrys vocatur, ab aliis Artemisia: coronantur illa apud Cappadoces. Nec his victores donari tantum, sed patriam quoque coronari pronunciabant. Inde natum vt triūphaturis conferrentur in templis Dianæ,mox vt ludis darentur, quæ donaticę dictæ sunt q; his victores in ludis donabantur,nec aliter minoribus triumphis ouantes. Athenas quoq; nō victores solū, sed virtute præstantes ciues primum oleæ vsum introduxisse,clarissimum Periclis caput ambiendo: Gręcos autem oleastro Olympiæ,vnde Hercules nunc oleastri,nunc populi, nunc apii fronde redimitum caput præferebat: nunc Athenienses quidem soli,& Græcorum plurimi coronæ oleaginæ: cæterum romanæ quoque maiestatis honorē magnum præbuit turmas equitum coronando. Hæc corona apud nostros non peruetusta est,nec priscis illis temporibus,sed Q. Fabii Rutiliani tēporibus collata: hic enim primus instituit vti equites romani idibus quintilibus ab æde Honoris equis insidentes in capitolium transirēt, oleę sertis de more redimiti: inde postea increbuit vt eo genere frondis coronentur in equestri ordine admittendi, quasi tunc primum transueherētur ad eam dignitatē additi. Hac etiam corona non qui præliis interfuissent,sed qui triūphum procurassent decorari solitos legimus. Cur autem ex olea fuerit ea corona quàm ex alia fronde non facile dixerim,nec apud alios scriptores quum curiose quæsissem legisse memini me, & si minus ignorem ad diuersas significationes ac potius ineptias quasdã & deliramēta pertrahi posse: sed quum hanc apud gentem vnam terrarum vrbiúmque principem plura sint coronarum genera,quàm cunctis,quę magno interuallo magnâque differentia fuere,vt aureæ,vallares,murales,rostratæ,ciuicæ,profectò corona quidem nulla fuit,graminea nobilior. Hanc statuit in triumphis Senatus,cura belli solutus & ociosus, populus nunquam, in desperatione suprema nulli contigere, nec nisi ab vniuerso exercitu seruato decerni, coronas cęteras imperatores dedere,hanc

solam

ſolam miles imperatori. Eadē vocatur obſidionalis, quòd hi qui obſidione liberati ſint, ei dant duci qui liberauit. Huic ſummus honos, ſummaq́ gloria: nam ſi ciuicæ honos vno aliquo vel humillimo ciue ſeruato præclarus ſacérque habetur, quid tādem exiſtimari debet vnius virtute ſeruatus vniuerſus exercitus? Donabatur hæc viridi è gramine, decerpto inde vbi obſeſſos ſeruaſſet aliquis. Nanque ſummum apud antiquos ſignum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc eſt, terra & altrice humo, & humanitate cedere, q mos diu valuit apud Germanos: herbam enim veteres palmam vel victoriam dici voluerunt, quod Actius in Meleagro plane oſtendit, Gaudēt, inquit, currūt, celebrant, herbā conferūt, Donant, tenent pro ſe quiſq; cū clarū circūſtat corona caput. Proinde quū herbam do inquit Plautus, ſignificat victum me fateor, quod eſt antiquæ & paſtoralis vitæ indiciū. Nam qui prato, curſu aut viribus cōtendebāt homines, quū ſuperati erant, ex eo ſolo in quo certamen erat decerptā herbā aduerſario tradebant. Hac corona donatus eſt L. Siccius Dētatus ſemel quū ciuicas quatuordecim meruiſſet. Quidam etiā hac corona imperatores & ſæpius donati ſūt, veluti Decius vna tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in præſidio obſeſſi fuerant. Quanta eſſet honoris huius auctoritas, confeſſus eſt religione: ſiquidem donatus, bouem album immolauit Marti, & centum fuluos qui ei virtutis cauſa donati fuerant ſimul ab obſeſſis. Præter hos cōtigit coronæ eius honor M. Calphurnio Flamini, trib. militum in Sicilia. Cēturioni verò vni per id tēpus Treio Acinati Cymbrico bello. Scripſit & Sylla dictator ab exercitu ſe quoq; ea donatum apud Nollam legatum bello Marſico, idq; etiam in villa Tuſculana, quæ fuit poſtea Ciceronis, pinxit: quod ſi verum eſt, hoc execrabiliorem eum dixerim, quandoquidem eam proſcriptione ſua ipſe detrahit, tanto paucioribus ciuium ſeruatis quàm poſtea ſeptem milibus trucidatis & occiſis. Hæc corona Sertorio ceſſit, & Fabio illi, Hannibale pulſo. Aemilianum quoque Scipionem hac ipſa obſidionali corona donatum in Aphrica, Manilio coſ. cohortibus ſeruatis, totidémque ad ſeruādas eas eductis M. Varro meminit. Ipſum quoque Auguſtum idibus ſeptēbribus à ſenatu obſidionali etiā donatum memoriæ proditum eſt. Et quanquam ea conſuetudo ſicut & pleraque alia maiorum noſtrorum deleta eſt, hac tamen corona noſtris temporibus, Sigiſmunde, Populonea expeditione vno omnium ore donata eſt præcellens animi magnitudo tui. Ab vniuerſo nāque & vnanimi primum Hetruſcorum exercitu abs te ſeruato, ab his deinde qui obſidebantur, à ſenatu porrò Florentinóque populo, à tota Hetruria, ab omni deniq; Italia, ab exercitu & populo barbaro per te liberata (qua claritate nihil profectò humanis in rebus ſublimius duco) quum Tarraconenſi, rege maximo, Siciliȩ, citra & vltra Pharū, Valentiȩ, Hieruſalem, Vngariæ, Minoricarum, Maioricarumq́, Sardiniæ, Corſicæ, comite Barchinone, duce Athenarum & Neopatriȩ, ac etiā comite Roſilenis et Ceritaniȩ per te ex Hetruria pulſo, iamiā plures ſuis qui extremæ expeditionis illius muros aſcenderāt militibus murales coronæ decernerentur, tam parua manu tantis periculis te illi obiiciendo, rémque omnem Hetruſcam labantem iam ac penè prolapſam reſtituendo, fulminis inſtar eius caſtra peruaſeris, ad cuius reſtituentis redeuntíſque exercitus

Laus Sigiſmundi.

ſpeciem

ſpeciem atq; pompam effuſa omnis incolarum & oppidorũ multitudo obuiam proceſſit, & vniuerſi quidem milites tuos tãtumq; te vnum inter tot tribunos & clariſſimos eorum duces Sigiſmũdum admirabantur, in te oculos vniuerſa Florentiæ ciuitas, in te omnium ora pẽdebant, teq; tanq̃ diuum hominem cælitus miſſum vt ipſam victoriam contuebantur, laudabãtq; te ſinguli pro eorum patriæ tutela, nec minus admirabantur tantũ in te vno principe fuiſſe momẽti vt antiquiſſimæ ditionis libertatisq; ſuæ penè per regem reſtinctę, & rurſum per te receptæ auctor eſſet, & vnde ſtetiſſet iam eò ſe victoria transferret, fieretque cum eo mira quædam regiæ gloriæ inclinatio. Adde quòd Hetruria relicta ex his rebus ſtrenue in ea geſtis, tui nominis gloria increbeſcente, Veneti cẽturiatis comitiis ex ſenatuſconſulto omnibus non humanis tantũ, verùm etiam diuinis te honoribus proſequũtur, te tollunt in eorũ tutelam cõtra Franciſcum Sphortiam, Inſubrium agro apparatu maximo maximisq; impenſis, eorum te gẽtibus præficiunt, te inquam, ſuis primùm per eũ ex ſuperioris prælii dimicatione infauſtè & infœliciter geſta cõfectis, fuſis, fugatis, captisq; quàm plurimis terris expoſitiſque prædæ & exponẽdis, in cunctisq; quæ ſiue ingenio, ſiue aſtu, ſiue locorũ præoccupatione, pręuẽtione hoſtiliũ, vigiliis, mora, celeritate, fallaciis, circũuentionibus, & dolis conficienda, quãdo, & quoties opus erit, aduerſis in rebus, & ſecũdis, in ſubitis improuiſisq; tanq̃ profundiſſimũ artificẽ obiiciunt, quo res ſuas omnes tueantur & foueant, neq; quàmdiu monitis vſi ſunt tuis optatę in te ſpei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriam fama tui Galliæ ciſalpinæ terras peruagãte, ſumma rerũ merito prę cęteris in te collata. Non multò pòſt Cremam fortiſſimum oppidũ ac inexpugnabile cum vniuerſo exercitu traiiciens, ſata exurẽs, diruens tecta, prædas hominum pecorumq; agens, ſingula quæque & vniuerſa agri illius populatione ſternendo, ſiccatis deinde paludibus, mœnia nõ ſolum quæ nunquã antea cuiuſquàm ductu vel imperio obſidionem paſſa erant, aliquãdiu expugnata victori tibi paruere: cæterum alia plurima loca, & ardua quidem, & ineunda conatibus tuis ceruicem flexere. Quid quòd anno ſequẽti in Hetruriam p S. C. inter tot clariſſimos duces tertio imperator deſignatus & accitus, Ferdinandum regis Tarraconenſium filiũ cum omni exercitu regio ad mare vſq; Tyrrhenum repuliſti, & Folianum primùm, prętер plurima loca, maximũ & ampliſſimũ oppidũ gentibus regiis occupatum, omni commeatu armorũq; genere munitum, quũ Florentini ad priſtinam ſui ditionẽ redigere cuperẽt, adq; id exequendũ validiſſimo inſtructus exercitu ꝑfectus eſſes, obſeſſos per te illius loci homines, plurimis vigiliis & aſſiduis laboribus, præliis diurnis, & nocturnis dimicationibus feſſos non ſine maximo tui tuorumq; diſcrimine atq; cæde in poteſtatem eorũ redactos fuiſſe conſtat? Vada deinde maritimum et vetuſta nobilitate inclytum oppidũ, horreũq; quaſi belli ad pugnam regiam in Hetruſcos, quanquã maxima in mari claſſe, immẽſóq; terra vallum ſpatio portusq; vicinitate, inexpugnabili loco ſitum, ac tanta vi annonæ & armatorum ſelectorũ copia refertum (quatuor enim milia erant) vt ne ſpes vlla eſſet cuipiam potiũdi loci, turribus, mœnibus, vallo, foſſa, aggeribus muniti, hæc tamen velocitas ſagacitatis tuæ valentiorem armis excogitauit rationem, qua præter

omnium iudicium & opinionem interceptum exitio multorum ac fuga, demolitione loci, cui destinatum fuerat Florentinorum imperio adiiceretur. His atq; aliis virtutibus tuis quum dignitatē, laudem, immortale nomē et sempiternam gloriā nō solum tibi & nobilissimę Malatestarum familiæ, sed toti etiam Italiæ cōparaueris, summus tibi cedit honos & gloria, quum tuę laudes nō modo nostris sed Hetruscorum, Gallorum, Hybernorum ac reliquarum quæ vsquā sunt gentium linguis celebratæ sint, ac futuris seculis celebrandæ. Corona ciuica, cuique cū ciuem ex nece seruasse cōtigerat ex lege dabatur, ilignea quæ prima fuit. Id autem arboris est genus, frōdem habens perēnem: vnde Cęcilius, Aduehūtur cum ilignea corona, et chlamyde in nostrā fidem. Postea magis placuit eadem ex esculo Iouis. Variatumq; & cū quercu est, siue propter Arcadas is præcipue quercui reddatur honos quos glandiphagos vocare diuinū oraculū solebat, siue propterea q ea arbor inter syluestres fructu lōge bellissima atq; fertilissima: inter mitigatas autem, validissima. (Ab ea enim cibus & opes multarū gentium, etiam pace gaudētium erant glandes, pastæq; ex ea feræ atq; alites, inde magnū quoq; venatoribus instrumētū viscus erat) siue q facilē militi fructū, tū ocius, tū passim quercus exhibebat, siue id cōueniens seruati ciuis existat præmiū, quoniam Ioui in cuius tutela sunt ciuitates, sacra quercus est: vnde poëta nobilis Claudianus,

Mos erat in veterum castris vt tempora quercu
Vallaret validis fusum qui viribus hostis
Casurum potuit morti subducere ciuem.

Sunt ergo ex glandiferis ciuicæ coronæ militum virtutis insigne clarissimū. Cedunt his murales vallaresq; & aureæ, quanquam precio antecedētes sint: cedunt & rostratæ, quāuis in duobus maximè fuerint celebratæ, M. scilicet Varrone è pyraticis bellis dante Pompeio Magno: itē M. Agrippa, tribuente Cæsare è Siculis, quæ & ipsa pyratica fuere. Antè rostra nauium tribunali præfixa fori decus erant, veluti po. ro. ipsa corona imposita videretur, postquā verò tribunitiis seditionibus calcari ac pollui cœperunt, postquā vires ex publico in priuatū magis singulisq; ciuiū quæri, ac sacrosancta omnia, prophana fieri, tunc à pedibus eorum subiere in capita ciuium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippæ, hac & Iulius Cęsar à Thermo in expugnatione Mitylenarū donatus est. Huius quoq; honore donari contigit à romano populo latini parentem eloquii, M. T. Ciceronē, L. Gellio, viro Censorio in senatu fauente, quòd huius amplissimi oratoris industria & eloquentiæ neruis esset truculentissima Catilinæ coniuratio detecta vindicatâque. Sabinus autē Massurius libro memorabilium xi, teste Gellio, Ciuicam hanc coronam ei dari solitum dicit qui eodem tempore & ciuem seruasset & hostem peremisset, atque eum locum in quo esset actū certamen obtinuisset: Tyberium tamen Cæsarem cōsultum, hóc ne honoris insigne sumere quiret qui ciuem in pugna seruasset & hostes inibi duos de medio sustulisset, verùm locum in quo certamen esset actum amisisset, eúmque locum amoto eo hostis potius accepisset, respondisse ait, ei huius coronæ decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimicatum esset, vt neque à quoquam etiam fortissime pugnanti seruari potuisset. Addunt alii præter

hæc

hæc quæ à Sabino Massurio ad ciuicam coronam spectare dicta sunt, conuenire maximè senatus vt eo die fateatur, aliàs testes nihil prodesse vt ciues fuerint auxilio quàmuis rege seruato. Decus non dant, nec crescit honos idem imperatore seruato, quoniam conditores in quocunque ciuem summum esse voluerunt. Accepta licet vti perpetuò: ludos ineunti semper assurgi etiam ab senatu in more est, sedendi ius in proximo senatui: vacatio munerum omnium ipsi patríque & auo paterno. Coronę triumphales sunt illæ quę imperatori victori aureę pręferuntur. Equidem quis corona ex auro donatus sit nō inuenio, quis autem primum donauerit à L. Pisone traditur. A. Posthumius dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorum castris, eum cuius maximè opera capta essent donauit ex præda hac, quæ laurea veterum tēporibus, aurea postea facta, idque aurū coronarium vulgo dictum. Lauream coronam Pindarus atque Callimachus memorant Apollinem interfecto dracone induisse, esculeam alii. Ouidius,

Né ve operis famam possit delere vetustas
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicunque manu pedibúsve rotâve
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat, longóque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Laurea etiam Liber pater incessit cinctus, quū ex Indis triumphauit, cui hedera etiam sacrata erat, ex qua coronam alii perhibent primū omnium capiti suo imposuisse. Cæsar Augustus triūphans, laurum tenuit coronámque capite gessit ex lauro, quę quanquàm triumphis propriè dicata sit, gratissima tamē multis variisque rationibus domibus ianitrix Cæsarum. Ouidius,

Tu ducibus lætis aderis, quum læta triumphos
Vox canet, & visent longas capitolia pompas.
Postibus augustis eadem fidissima custos,
Ante fores stabis mediamque tuebere quercum.

Alio idem in loco,

Cur tamen apposita velatur ianua lauro,
 Cingit & augustas arbor opaca fores?
An quia perpetuos meruit domus ista triumphos?
 An quia Leucadio semper amata deo?
Ipsá ne quòd festa est, an quòd facit omnia festa?
 Quam tribuit terris pacis an ista nota est?
Vtque viret laurus semper nec fronde caduca
 Carpitur, æternum sic habet ille decus?
Causa superpositæ scripto testante coronæ
 Seruatos ciues indicat huius ope.

Hæc denique vt Cæsarum pontificúmque, sic poëtarum quoque domos exornabat & tempora, quibus coronandis apud veteres obseruatum legimus, cōsueuisse Græcos singulis lustris triplex certamen celebrare, musicū, gymnicum, equestre, quę Nero Claudius Romā primus omniū inuexit, neronianaque à nomine suo ap-

pellauit,poſtea & Domitianus eum ſecutus celebrauit. Vt igitur athletarum,ſic communium ſcriptorum & maximè poëtarum victoribus præmia & honores conſtituebantur, deligebanturq́ ex omni numero literatorũ doctiſſimi aliquot, vt eorum iudicio qui carminibus decertaturi præ cęteris laudarẽtur, coronis & honoribus meritis,inſtar militum inter ſe pugnantiũ illuſtrarentur. Nec id quidem ab re,eadem enim vtriſque propemodum gloria,idem vtriſque pene honos debetur,& his qui geſſerunt,& his qui rerum geſtarũ & literarum et ingenii ſui monumentis,poſteris demãdando,immortalitatẽ ſint nominis aſſecuti. Oualis corona bellicis etiam ſe rebus inſerit,leniter tamen & ſine cruore, deditione hoſtium è veſtigio ſubſecuta. Huic lenitati maxime cõuenire Veneris victricis frõdem prodiderunt,quòd non Martius,ſed quaſi Venereus quidam triumphus foret. Eam coronam non in curru nec circũ clangentibus tubis,ſed pedes, patritiis in calceis,modulãtibus tibiis quiſq́ geſtabat, ducendo Pæanis cantu põpam. Tibia enim pacis eſt, Venerisq́ arbuſcula myrtus, quæ vim maximè bellumq́ peroſa eſt. Hac fronde myrtea triũphans de Sabinis Poſthumius libertus in conſulatu,qui primus omnium ouans vrbem ingreſſus eſt,coronatus inceſſit,optabilémq́ arborem fecit. Hæc omnium poſtea ouantium corona fuit, vno excepto M. Craſſo,qui cum bello fugitiuorum cõfecto ouans rediret,ſenatus conſ. facto per gratiam myrtum paruifaciens,lauro coronatus inuectus eſt. Maximus auctor eſt,curru quoque triumphantes myrtea corona vſos. L. Piſo tradit, Papyrium Naſonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corſis, myrto coronatum ludos circenſes ſpectare ſolitum, auus maternus Aphricani ſequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis vtebatur,laurea & myrtea, qui & hoc vouerat. Corona muralis eſt quæ donatur ab imperatore ei qui primus murum ſubiit, ínque oppidum hoſtium per vim aſcendit: idcirco, inquit Liuius, præcipuum muralis coronæ decus eius eſſe qui primus murũ aſcendiſſet. T. autẽ Romilius primus omnium eques hanc accepiſſe coronam dicitur. Hac quoq́ Q. Trebellius,& Sextus Digitius pariter in murũ aſcẽdentes,virtutis cauſa ambo à Scipione donati ſunt. Caſtrenſis corona ea eſt qua qui primus hoſtium caſtra pugnando vallo introiſſet donabatur,& cui inſigne erat ex auro vallũ. Corona naualis eſt quę ſolet donari maritima pugna ei qui vi primum in hoſtium nauem armatus tranſilierit. Atqui hãc et muralem & vallarem ex auro fere donari conſueuiſſe longum eſſet & operoſum nimis externa domeſticáque oratione complecti: quis item quamque prius inuenerit, quís ve primus acceperit: innumerę enim ſunt & penè infinitę,ac multiplices de his libri à diuerſis auctoribus conſcripti. In vniuerſum autem de his coronis apud Græcos quidem priuatim ſcripſere Mneſteus atq́ Callimachus medici,& Theophraſtus: ex noſtris autem inſcripſere aliqui libros,flores verò proſecutus eſt nemo quem equidem inueniam. Deorum autem gẽtiliũ coronas perſtrinxit libro de ipſis edito cõmẽtator Claudius Saturnius,in quo ita exarauit cauſas & origines, ſpecies & ſolennitates, vt nulla gratia floris,nulla lætitia frondis, nullus ceſpes aut palmes ſit qui non alicuius capiti inueniatur conſecratus. Et hæc de coronis hactenus dicta ſint.

Priuato

Priuatorum honores Cap. VIII.


Lia subeunt in præsentiarum bellicæ virtutis insignia quę imperatores certe soli nō vsurpabant, verùm his potius communicabant quibus certaminum labores participarent: non enim ab re Dauid in militem suum; Posuit, inquit, cruorem prælii in baltheo qui erat circa lumbos eius, & in calciamento quod erat in pedibus eius, nisi quia & in habitu ipso priuatorum, quædam insignia virtutum sunt. Est enim baltheus non tantum quo cingimur, sed etiam à quo arma depēdent, & signa legionis ex summa internosci possunt. Romanos etiam auxilia externosq; torquibus aureis donasse, ciues non nisi argenteis constat, iidémque armillas dedere, quas non haberent externi: donabantur ob virtutem phaleris quoq; & hastis antiqui. L. enim Siccius Dentatus qui trib. militū fuit, duodeuiginti phaleris & hastis clx, eóq; amplius donatus est: armorum nanque & imperii summa erat hasta, quam ob causam viri ea fortes donabantur, & captiui sub ea vęniebant, sicq; tempore regum romanorum ipsi reges pro diademate hastas habebāt, quas Græci σκῆπτρα dixere. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres hastas coluere, ob cuius religionis memoriam postea simulacris hastæ addebantur. Nec phaleris solum & hastis ob virtutis merita veteres cōstat esse donatos, sed & bullis. Tarquinio enim Prisco omnium primo filium quum prętextę annis occidisset hostem, bullā aureā donatam legimus, vnde bullæ vsus postea successit, adeò vt eorū qui equo meruissent insigne id haberent, quo & nobilium quoq; filii à plebeis secernerentur. Erat & exteris gentibus & nostris hominibus auctoritatis & amplę dignitatis ornatus annulus aureus, cuius fabulæ primordiū aruspices ex Asia tradidere, vinculorum potius interpretatione fatali quàm gestaminis. De Prometheo nanque fabulosum reor, quòd illi annulum primum & ferreum dederit antiquitas. Midæ autem annulum quo circumacto habētem nemo cerneret, quanquam fieri id quidem possit, vt inquit Cicero, quis non etiam alienum à verò, ac magis abhorrentem quoque dixerit? Fama est etiam Pyrrho regi qui bellum aduersus Romanos gessit Achatem fuisse lapidem, non fabulosum, sed preciosissimum, in quo quidem rerum diuersarum, iumētorum, fluminum, nemorum, volucrum, ferarumq; nulla penitus manu artificis, sed naturæ spectarentur imagines, non impressis, sed ingenitis figuris, tam sparsis támque nexis inuicem notis, vt tot imaginum in tam paruo spacio vnaquæque suis digno discerneretur insignibus. Est etiā Polycratis annuli fama vetustior, cuius sardonyx ille in delitiis habitus abiectus in mare capto relatus est pisce, ipso circiter ccxxx anno vrbis nostrę interfecto. Et quāq̄ iliacis tēporibus nullos fuisse annulos apud Homerū legimus, tū & codicillos epistolarū gratia inusitatos, nodi nō annuli nota colligatos fuisse non dubium sit, apud Carthaginēses tamen ferunt annulorū ornatum accipi solere ꝓ numero expeditionū in quibus militasset. Lacedęmonii ferreis vsi ferūtur. Apud Romanos equestris ordinis annulus quondā fuit ornatus, equites à plebe secernens: nec simul cū equestri senatorioq; ordine cœpit, verùm aliquamdiu pòst annulos habuisse aureos eos manifestū est: siquidem his tātum qui legati ad exteras gentes ituri essent, aurei publicè donabantur, quibus quum

intra domos ferreos gestarent, in publico tantum vterentur: credo quoniam ita exterorũ ornatissimi intelligebãtur, neq; aliis vti mos fuit quàm qui ex ea causa publica accepissent, vulgoq; sic triũphabant vt cũ corona Hetrusca aurea sustineretur à tergo, annulus tamen in digito ferreus erat. Sic triũphauit C. Marius de Iugurtha. Aureum tertio consulatu sumpsisse traditur: sicq; Romæ quidem non fuit aurum nisi admodũ exiguum longo tẽpore: certe à Gallis capta vrbe vt pax emeretur, non plus quàm pondo M. soluere potuere. Secundo etiam punico bello, annulorũ perq; rarus erat vsus. Nam quũ ad Cãnensis maximę cladis põpam Hãnibalis iussu in vestibulo curiæ annulos aureos effusos cõstet, eorum tãtus aceruus fuit vt metientibus dimidiũ super tres modios, qdã autẽ tres, qdam duos integros Carthaginẽ missos asserant: q̃q; fama tenuit, vt Liuio placet, quæ propior vero est, haud plus fuisse modio: adiecitq; deinde verbis quo maioris cladis indiciũ esset, neminem nisi equitem aut eorum ipsorũ primores id gessisse insigne. Multi etiam equitũ & qui prætura functi sint è numero, in ferreo censu erãt, annulorũ huiusmodi aureorum vsum aspernati, vt Manilius, L. Suffidius, Calphurniusq; & alii pleriq; fortissimi Romanorũ, tãquam ꝓbrosum, muliebre, & nota dignũ id esset: vnde adhuc illud Gracchi in Neuiũ celebre memoratur, Cõsiderate, inquit, Quirites sinistram eius: en cuius auctoritatem sequimini, qui propter mulierũ cupiditatem vt mulier est ornatus. Qui primus itaq; annulum instituit non ab re læuis manibus atq; latentibus induit, quasi non securus dextrę fuerit ostentandę. Crassus imperator maximus in senectute duos habuit annulos causam præferens quia pecunia ei immensa creuisset: vtq; seueritatis illius priscæ nonnullis annuli omnino nulli, sic præcipuis etiam viris quibusdã lasciuiẽte tunc ætate gẽmati sculptiq; fuere. Ad id auiditatis studiũ progressus est Sylla, vt annuli gẽmæ insculptam eius rei gestæ circũferret imaginẽ, eaq; continue vteretur. Erat autẽ sculptura Bocchus, is superioris Mauritaniæ rex erat qui viuũ Iugurtham generũ traderet Syllæ qui manibus susciperet, quod inter Syllam & Mariũ insanabilis eius discordiæ causa fuit, quæ ferè rem romanã euertit, quum multi qui inuidia in Marium flagrarent, id fuisse opus Syllæ inuulgarent. Pompeii quoq; annulũ gẽmam legimus habuisse, ensiferi leonis cęlaturam habentem. Verùm etiam non ornatus tantũ, sed signandi causa annulum gestare moris erat, vnde neq; plures quàm vnum, neq; singulis nisi liberis quos solos fides decerneret, quę sculptura asseruabatur, habere licebat, ideo gestãdi huius annuli ius famulis nõ erat. Annulos etiam quidam mortis gratia, in cerauneis, & hyacinthis & smaragdis aliisq; gemmis sub quibus venena includebantur parauere. Sic Demosthenes belli dux & summus oratorum Græciæ, sic Pœnorum dux Hannibal, sic Heliogabalus, vt hausto quod sub gẽma annuli habebant veneno, quũ opus esset, hoc est, si quando vis aliqua vrgeret, ilico absumerẽtur. Aureorũ itaq; annulorũ vsus equites, vt diximus, à plebe secernebat, quum eos qui equites non essent ferreos habere mos esset, nec aliud quicquam pacis tempore. Nam in pręliis auro quibusdã arma decorare mos etiã fuit, pręsertim apud Gallos, de quibus nõ ab re extat adhuc Homericũ illud, Aurea cæsaries ollis atq; aurea vestis. Virgatis lucẽt sagulis, tum lactea colla Auro innectũtur. Simili modo

Alexandri

Alexandri quoq; exercitus Argyraspides nonnullos,ob arma argentea appellatos legimus,sicut nostri temporis duces equitésq; lophos habent & galeas, ac lacernas,auro plurimo argentóque redimitas.

Merita victorum ac triumphantium,cognominibus siue prænominibus celebrata, Cap. IX.



Ed præter dictarũ cumulum rerum,cognomina siue prænomina etiam his qui meruissent ex rebus clarissime gestis ad nominis diuturnitatem addebantur, veluti Romulo à ῥώμη, hoc est, robore dicto, quẽ Quirinũ veteres cognominauere,tãquàm id cognomẽ Martium quippiam & bellicosum prę se ferret. Veteres enim lãceam Quirinũ vocare solitos legimus,eam quoq; in regia positam Martem appellare. Lãcea quoq; donari consueuisse illos qui in bellis quàm acriter strenuéq; pugnãtes fortitudinis laudem meruissent,proinde effectũ esse vt Romulus veluti Martius quidam deus et pugnax,Quirinus diceretur: quanquam nec clari desint auctores qui id cognomen ex eo ductũ asserant,ꝙ ciues quirites appellarentur,qui regi suo nomen imposuere,siue ꝙ Cures rex ipse Romanus vixerit. Camillus dictator recuperata ex hostibus patria,ac in vrbem triũpho inuectus,rediens iocis militaribus quos de more incõditos iaciebãt,Romulus ac parẽs patriæ cõditórq; alter vrbis haud vanis laudibus appellatus est: nec aliter M.Claudium quinquies cos. Marciq; filium cognominatum perhibent: quũ enim esset exercitatione bellicosus, manu ac toto corpore potens,et vir suapte natura ad dimicandũ ardens,ei sicuti Possidonius inquit,cognomen quod Martium est primum ex familia fuisse Marcello: atq; vt eodem Possidonio auctore Fabiũ clypeũ,sic hũc à Romanis gladium vocitatum constat. Sic M.Manilio quia Gallos primus ab arce depulit,quũ per noctẽ inuasere capitolium,Capitolino ei cognomen est inditum. Aphricani autem militarisne prius fauor, an populares auræ celebrauerint, an sicuti Fœlicis Syllæ,Magníq; Pompeii patrum memoria cœptũ ab assentatione familiari sit, non satis compertum habeo,primus certe hic imperator nomine victæ à se gentis, vt inquit Liuius, est nobilitatus: quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari,quum Cn. antè Martius captis Coriolis vrbe Volscorũ,Coriolanus ob egregia militiæ facinora dictus sit.Quid Cato ille primus, nónne Censorius à seueritate censoria, quum Priscus antea vocaretur,postea Cato virtutis & sapientiæ quasi cognomentum ei est additum? siue vt Cæsariensi placet, à catus,quod non,vt aiunt, sapiẽtem sed acutum sonat,vt Helius Sextus & Varro tradunt: siue ꝙ quum Plutarcho auctore Romani in quo multarum rerũ vsus & experientia vigeret Catonem nominauere? Fabius item Rutilianus simul concordiæ causa,ne humillimorũ manu comitia essent, omnem forẽsem turbam excretam in quatuor tantũmodo tribus cõiecit,Vrbanásq; eas appellauit: adeóq; eã rem acceptã gratis animis ferunt,vt Maximi,qđ tot victoriis non poterat,nomen,hac sibi ordinũ temperatione pararet. Q. quoq; Fabius Cunctatoris sibi cognominationem asciuit, siue ꝙ ingenio & suapte natura remissior esset, quippe qui armorũ clementia ouicula iudicaretur, siue ꝙ deindustria nouã victoriam ac salutarem cunctando, nec cũ hoste confligendo romanam rempub. restituerit. Alter quidam ꝙ paucis post patris obitum diebus funebribus

nebribus ludis gladiatorum munus exhibuerit Celerem vocauerũt, celeritatem ac apparatus maturitatẽ admirati,sicut Appium Claudiũ victis Vulsinẽsibus audaciæ cognomento nominatũ.In annalibus etiam scriptum esse inuenio,L.Sicciũ trib.pleb.plus quàm credi debeat strennuũ bellatorem fuisse,nomenq́ ei factum ob ingentem fortitudinem,appellatũmq́ romanum Achilllem: nec aliter hac L.Siccius, Q.Cottius propter fortitudinem cognominatus est. T.Manlio summo loco nato cognomentum est Torquatus , causámque cognomẽti fuisse accepimus , Torquis ex auro induuias , quam ex hoste quem ceciderat detractam induit,quo ex facto ipse posteriq́ eius Torquati sunt cognominati . Valerius autem Maximus adolescens ac tribunus militaris sua etiam virtute nixus & opera corui alitis repentè diuina quadam vi aduolantis & aduersarii oculos & prospectum alis & vnguibus prępedientis,quia ducẽ Gallorum vicit interfecitq́,ob hanc causam cognomen sibi Coruini vẽdicasse haudquaquam est nobilium scriptorũ qui secus dixerit.Idem ob victam Messanam,nobilissimã Sicilię vrbem,primùm honoris causa Messana,deinde paulatim vulgo literam permutante Messala nuncupatus.Cornelius Rufus eo decemuiro, bello punico secundo,suadẽte vt libri Apollinares ex libris Sibyllinis instituerẽtur,Sibylla ob eam rem postea vocatus est , & vt nos antè diximus corrupto deinde vocabulo Sylla nominari cœpit: vnde & Sylla dictator postea sequitur,qui Fœlix cognomento vt apud Latinos habitus est,sic apud Græcos se inscripsit L. Cornelium Syllam venereum,vt in chæronia Plutarchi qui de hoc græcè descripsit notum est,et vt de bello Mithridatico trophæa pariter inscripta reperta sunt: nec id ineptè,Plurimũ enim Veneris,nõ nox,vt inquit Menãder,sed fortuna sortitur,cui cũ clarissime rebus ipsius gestis sese ipse dicauit,exclamãs iuxta Oedipodem Sophocleũ,Ego meipsum fortunæ filium fero.Iulius Cæsar prænomen imperatoris & cognomẽ patris patriæ inter alia permulta nomen suũ illustrantia decerni sibi voluit.Huius successor Octauius quoq́ Cæsar,ampliore Augusti cognomine dictus est: vel ꝙ magnos, sãctos,fœlicesq́,augustos vocãt: vel ꝙ loca religiosa et in q̃bus quid auguratò cõsecraretur,augusta dicerentur,ab auctu,vel ab auiũ gestu,gustúq́,quę idẽ sunt.Q.Fabius Maximus gallica victoria cognomẽ Allobrogis sibimet ac posteris peperit: sic à deuictis hostibus bello,Germanici sibi cognomen meruit.Hæc itaq́ cognominationem siue prænominationẽ assumunt apud nostros,quemadmodum apud Græcos huiuscemodi indi solebant prænomina siue cognomina: sic Dionysio plurima ab rebus quas egit sunt ab hominibus indita.Nam alii Bacchum à mulieribus quæ bacchantes illum sequebantur dixere,alii à torculari quo vinum exprimitur Lenæum,quidam Bromium,à tonitu qui in eius ortu contigit . Pingenius insuper ex eadem appellatur causa. Quinetiam triumphator dicitur,ꝙ primus omnium de Indis, multis cum spoliis in patriam reuersus triumpharit.Liberum etiam appellatũ putant, non ob licentiam linguæ,sed quia liberat animum à seruitio curarum efficiatq́ vegetiorem,& audaciorem in omnes conatus reddat: patrẽ proinde,ꝙ de Indis victoria potitus,Thebani sese liberos ipso viuẽte & quasi sub optimi patris tutela seruatos arbitrarentur. A rebus gestis insuper alia , sicuti Sotera & Callineon: à

virtute,vt Euergetẽ & Philadelphon. Iam excellentem virtute abstinentiæ Aristidẽ fuisse asserũt,tanta vitæ integritate Phorionẽ vt cognomine ille iustus,hic bonus sit appellatus. A virtutis quoq; præstantia prudẽtięq; ac viriũ,Iouis filios appellauerunt,vt Aeacũ,Minoa,& Sarpedona. Ferocissimos & immanes & alienos ab omni humanitate tanquam è mari genitos,Neptuni filios dixerũt, Cyclopa,Geriona et Lęstrygonas: à fortunę fœlicitate,vt Eudęmona,sicut Bassum secundum vocatum legimus:ab exitio verò vrbium,siue peritia disciplinàq; obsidionis faciendę,machinarúmq; solertia,& ad expugnanda oppida inuentione, Poliorcetes cognomentum fuit Demetrio Antigoni filio,duci illius temporis inclyto. Nonnullos adhuc è nascendi sorte nuncupamus, vt Proculos qui foris procul absentibus parentibus nati sunt,Posthumium qui patre mortuo, Vopiscum quum ex gemellis superstitem alteri esse contigerit,Cęsarem quum enecta parente exciso vtero gignitur,sic Scipio Aphricanus prior natus,primúsq; Romanorum ob cæsum matris vterum Cæsar dictus est,Seruium qui mortua matre in vtero seruetur. Nonnullos corporeum etiam prænomen siue cognomen habuisse legimus. Horatius enim Cocles quum alterũ oculum antea bello amisisset, cognomẽtum admisit quasi lusci et vno lumine tantum cernentis.Luscos enim et vnoculos coclites dixerũt veteres,sicq; Cyclopas coclites legimus dictos, ꝙ oculum vnum habuisse memorantur.Quidam tamen id ex simitate nasi tractum autumant,qui sub ipsa fronte ita depressus demissúsq; erat vt nullum fere inter oculos discrimen extaret,ipsáq; supercilia commixta inuicem confusáque forent: iccirco volẽtibus eũ multis Cyclopem nominare,delapsa loquendi consuetudo obtinuit vt iam cocles à plurimis appellaretur. M.quoq; Tul.in extrema nasi parte eminens quoddam in figuram ciceris habuit,à quo Ciceronis cognomẽtum sibi inditum est. Q.etiam Fabius Cũctator à verruca in labiis verrucosus, & Cneus ob insigne nęui appellatus. M.Curius & Cn.Papyrius Carbo quia cum dentibus eos nasci contigit, ob id Dentati cognominati sunt. Neoptolemus à capillorum qualitate Pyrrhus,à quo & pyratica primum ars perhibetur inuenta. Ascanius à prima barbæ lanugine,quę ei tẽpore victoriæ nascebatur,Iulius. Artaxerxes à dextra manu illius læua longiore,Longimanus. Ancum prænomen Varro ex Sabinis translatum putat. Valerius Ancias scribit ꝙ cubitum vitiosum habuerit,quod gręcè ἀγκὼν vocant.Papyrius è præcipua pedum pernicitate Cursor.Quorum verò in nascendo non caput sed pedes primi extiterant, qui partus difficilimus & ęgerrimus habetur, Agrippæ appellati, vocabulo ab ęgritudine & pedibus cõficto: A cognatione alios dictos legimus, vt Manlios,& Cornelios,& Pompeios,quos quia auctor ex Hispania Pompeius boum pompam duxerat alii cognominatos perhibent. Sic apud Gręcos Heraclides,& Pelopidas à morũ imitatione & quadã quasi similitudine aliis plurima contigerunt, viuentium gloriam prorogantia: quum alii fulmina, vt, geminos duo fulmina belli Scipiadas,cladem libyæ:alii victrices aquilas & accipitres inuictos,alii & diuos deóq; genitos, vt Alexander ille Macedo,& præter eum ducem pleriq; alii cognominari se ingenti cum voluptate voluerint.

T quoniam eò impendi labor ac periculũ persæpe solet vnde emolumentum atq; honos speretur,nec discriminis quippiã sint aggressuri homines si magnis conatibus magna præmia haud ꝓponantur,fuerunt prẹter hẹc quæ modo diximus alia ob strenue gesta fortissimis ducibus,auxiliariis,& legionibus,tũ ex senatusconsulto,tum ex maiorũ liberalitate concessa,quæ plurima quidẽ & varia prodũtur.Decreuerũt enim ad præmia superiori Aphricano paribus ornamẽtis exoluẽdas statuas plurimas,& triumphali etiam habitu visendas , in pluribus & celeberrimis vrbis partibus, in comitio,in rostris,in curia,in capitolio ponere decreuerunt,continuum per omnes vitæ annos consulatum perpetuamq; dictaturam tribuere : decreuerunt vt imago eius triumphali ornatu è templo Iouis optimi maximi exiret,& quẹ sibi neq; plebiscito dari,neq; senatuscõsulto illius magnitudo animi ac spectata modestia passa est,post obitum recusare non potuit.Liberalis etiam po.ro.magnitudine munerũ,ꝙ Attalo regi Asiam dono dedit: sed Attalus testamenti æquitate accepti muneris haud immemor,qui eandem Asiam moriens po.ro.legauit.Eumenes Attali regis frater,& qui auxilio aduersus Antiochũ Macedonem fuit,omnibus Asiæ ciuitatibus quas Antiochus bello amiserat à senatu donatus est.Pompeius Deiotaro Galatiæ regi Armeniã minorẽ contulit, ꝙ socius bello Mithridatico fuerit.Numidarum item rex Massinissa in amicitiam receptus à P.Scipione Aphricano , multa & præclara rei militaris facinora quũ fecisset, ob quæ victis Carthaginensibus & capto Syphace cuius in Aphrica magnum atq; latũ imperiũ,magnã gloriã nostris hominibus peperit,po.ro.quascũq; vrbes & agros quos manu ceperat sibi dono dedit.M. Curius quũ Italia Pyrrhum regem exegisset,decretis à senatu septenis iugeribus agri populo,sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum nõ excessit, parum idoneum reipub. ciuem existimans qui eo quod reliquis tribueretur contentus non esset. P. Cornelii quoq; Scipionis consulis decretum de agris militum eius fuit,vt quot quisque eorũ annos in Hispania aut Aphrica militasset, in singulos annos bina iugera acciperet.Scipionem itẽ posteriorẽ dona militaria his qui strenuã operam ediderant diuidentem,T.Labienus vt forti equiti aureas armillas tribueret admonuit , eoq; se negante id facturum ne castrensis honos in eo qui paulo antè seruiuisset violaretur, ipsi ex præda gallica aurũ equiti largitus est: nec tacite id Scipio tulit,nanq; equiti,Habebis,inquit,donum viri diuitis: quod vbi ille accepit,proiecto ante pedes Labieni auro,vultũ demisit.Idem vt audiuit Scipionem dicentem, Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudẽsq; abiit. C.etiam Marii præcipuus non solum, cæterum præpotens gratæ mẽtis fuit affectus: duas enim Camertium cohortes mira virtute vim Cymbrorum sustinentes in ipsa acie aduersus cõditionẽ fœderis præter omnes leges ciuitate donauit: quod quidem factum quum à nonnullis accusaretur , aiebat verba legum propter armorum strepitum exaudire nequiuisse.Insuper quum C.Lucius sororis filius atque præfectus in eius secundo consulatu militi cuidam præstanti forma Trebonio nomine sub se militanti vim afferret,& ab adolescente occisus esset,multis Trebonium

bonium accusantibus ac nullis patrocinantibus, Trebonius à se illum occisum qui in magistratu esset non negauit, sed hanc necis causam dixit atq; probauit, ꝙ Lucio se solicitãti obstitisset, & quamuis multa darentur, suum tamen corpus nunquam prostituere voluisset: itaq; Marius quæ pro præclaris militiæ facinoribus corona dari cõsueuerat ferri ad se iussit Trebonioq; imposuit. Bãdius quum aliquando Marcellum salutasset, quis nam sit homo Marcellus rogat, q̃uis illũ probe norat antea: eo autem respondente, L. Bandius, quasi lętatus magnopere admiratúsq; Marcellus, Tu ille Bãdius es, inquit, cuius maxima inter Cannarum bellatores fama est ꝙ P. Aemilium cõsulem solus ne deserueris, in quem cum densissima coniicerentur missilia ea corpore subiiciens excepisti? assentiente Bandio & vulnera quædam ostentante, Talia, inquit, quum in nos amicitiæ signa proferres, ad nos cur non cõfestim ibas? an nos ad retribuẽda amicorum virtutis præmia quibus & penes hostes tantus habetur honos iniquos cẽsuisti? Hæc benigne locutus comprehẽsum dextra iuuenem eximio ad pugnam equo & quingẽtis argẽti drachmis donat. Hannibal militibus suis quoq; Insubrium agro in concionẽ vocatis, amplissima & certissima pręmia pronunciat. Agrum enim sese daturũ in Italia, Aphrica, Hispania, et vbi quisq; velit immunẽ ipsi qui accepisset liberisq;: qui pecuniam q̃ agrũ maluisset, eius se voto satisfacturũ: qui Carthaginenses ciues fieri vellent, potestatem facturũ: qui domos redire mallent, daturum se operam ne cuius suorũ populariũ immutatam secum fortunam esse vellent. Seruis quoq; dominos prosecutis libertatẽ proponit, bináq; pro his mancipia dominis se redditurum, eaq; vt scirent rata fore, agnum lęua manu, dextra silicẽ retinens, si falleret, Iouẽ cęterosq; precatus deos ita se mactarent, quẽadmodum ipse agnũ mactasset, et secũdũ precationẽ pecudis caput elisit. Et ne sua deessent præmia claris gestorũ titulis, eminentibus Cæsar grauioribus prælijs, singulis legionibus quæstores præficiebat qui fortiter agentes agnoscerent, & remuneratione dignos afficerent. Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut suarum gratia delitiarum ex bellis cumulasse, sed cõmunia potius virorum fortium pręmia apud se conseruata iacere voluit seq; maxima ex parte locupletari putans quoties illa benemeritis viris militibúsq; impartisset. Aurum nanque & argentum cæterásq; diuitias ex hostibus partas, quãta horum aderat copia magno in numero Romam mittebat, ædilibúsq; ad spectacula tribuens, prętoribus quoq; atq; cõsulibus eorúmq; donans vxoribus multos sibi allexit, alio̍sq; omnĩ spe donisq; dimisit. Illud inter cuncta nec silentio prætereũdum, ꝙ ærarium po. ro. quod tot reges victi, tot Asiæ populi, tot nationes, tot bella, tot triũphi compleuerant, & tot annis intactum mãserat, primo introitu in ciuili bello suo, vno die solus exhausit, intérq; alia vt scriptũ est protulit ex eo laterum aureorũ xxxvi. milia, & innumera pondo, trium milium, siue vt alibi, quatuor milium centum triginta & quinque, argenti verò nõgentorum propè milium. Nec aliam ob rem, vt diximus, quàm cupiditate largiendi: nam vt alter ait, Nemo liberalius victoria vsus est: nihil enim sibi retinuit nisi dispẽsandi libertatem. Inde magnifica & probãda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hierosolymarum obsidione, Me pudeat, inquit, nisi eum qui prius murum ascenderat remuneratione

inuidendum

inuidēdum fecero, vt si quidem vixerit similibus præsit. Nec pollicitis minor inuentus, qui in cōcione, ea deuicta dixit illis, qui maiore vi decertassent, & præclaris facinorū titulis naturam suam rebus bene ac fortiter gestis nobiliorem reddidissent, præmia & honores redditurum, nec eorum vllum qui plus alio laborasset iusta necessitudine cariturum. Confestim itaque iussit eos quorum partes erant, indicare quosnā scirent omnes fortiter gessisse, & nominibus suis quosq; interpellans pręsentes collaudabat, quasi qui domesticis recte gestis, satis superq; lætarentur, & coronas eis aureas imponebat, & torques longasq; hastas & signa ex argento facta donabat, & vniuscuiusq; ordinem mutabat in melius: quin etiam ex manubiis aurum & argētum, vestes item aliámque prędam summa quadam liberalitate distribuens.

Superstitum non solum sed defunctorum ducum memoriæ celebres tituli, et de columnis, obeliscis, pyramidibus, arcubus, statuis, clypeis, tabulis, cantarisque ad id exædificatis, Cap. XI.



Vnc memoriæ nedum superstitum sed defunctorum ducum prorogatæ celebres titulos referamus, ac primum Iouis, qui vt cæteris deitatis nomine, ita & rebus gestis multorū opinione superior fuit. Etenim, vt Euemerus qui res gestas eius & cæterorum qui dii putantur colligens, historiamq; contexens ex titulis & inscriptionibus sacris quæ in antiquissimis templis habebantur auctor est, in phano Iouis trifilii auream columnam esse positam ab ipso Ioue constat, in qua titulo monstrante sua gesta perscripsit, vt monumentū esset posteris rerum suarum. Sesoosis finem expeditionis in Thracia statuens, multis in locis ab se deuictis colūnas erexit, in queis Aegypriis quas sacras dicunt literis scriptum extat, Hanc prouinciam armis subegit rex regum, princeps principum Sesoosis. Quid Alexander ille Macedo? nónne in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit ad cōtestandos itineris sui terminos? quo in loco ab Hercule primū, à Libero deinde patre, Cyro item & Semyramide atq; ab ipso Alexādro deniq; aræ sunt constitutæ, quòd proximum gloriæ omnium duxerint illò vsque promouisse itineris sui metas, ab illa parte terrarū fluuio fines secante, quem Bactri soli Iaxatem vocant, Scythæ Filin nominant, hunc eundē esse Tanaim exercitus Alexandri magni crediderunt: verum vbi Demodamas Seleuci & Antiochi regū dux, satis idoneus verò auctor transgressus amnem istum titulos omnes supergressus, alium esse q̄ Tanaim deprehēdit, ob cuius gloriæ insigne dedit nomini suo vt altaria ibi strueret Apollini Dindimo, hoc est, Colliminio, q; limes Persicus vna cum Scythis iūgeretur. Idem Alexander triūphorum suorū auspiciis condidit in ægyptii maris littore vrbē aliam sui nominis, quam metatus est Denochares siue Democrates, architectus memorabili ingenio, xv milia passuū laxitate cōplexus, ad effigiem Macedonicæ chlamydis, hoc est, orbe gyrato, lacunoso dextra lęuaq;, anguloso pcursu, iam tū tamen quinta situs parte regi dicata. In diuersis insuper Asiæ regionibus xii inuenitur cōdidisse muros eorū, insigniēs græcorū quibusdam elemētorū characteribus, vti legeretur in eis, Alexander rex filius Iouis fecit. Idem Herculis & Liberi patris laboribus superatis præcepit ei quem Persidi præfecerat, vt pilas solidas auri pedum vicenûm quinûm erigeret, & in his facta eius scriberet

poneretq;

poneretq; in vltima India vltra Liberi patris & Herculis trophęa: vnde ad præceptorē suū Aristotelē scribēs, Et ego, inquit, mea quinq; aurea trophęa prioribus altiora denis pedibus statui, atq; imperaui, quæ miraculo sint futura, charissime præceptor, posteris, scilicet nō parua admiratione nouū perpetuúmq; virtutibus monumentum, non inuidendū mortalibus perpetuæ de nobis opinionis & animi industriæ. Huius regis gloriam emulati sunt Romani, sed non diuitias adæquarunt: statuerūt enim columnas & ipsi quę rerum gestarum referrent memoriam, sed æreas atque marmoreas. Augustus nanq; victor totius Aegypti quam Cæsar pro parte superauerat, multa de nauali certamine sustulit rostra, quibus conflatis quatuor fecit columnas, quæ postea à Domitiano in capitolio sunt collocatæ: nā rostratas Iulius posuit victis Pœnis nauali certamine, è quibus vnam in rostris, alteram ante curiam positam constat. Fuerunt & marmoreæ colūnę, quibus apud maiores, nobiles aut sub montibus, aut in mōtibus sepeliebantur: vnde natum est vt supra cadauera aut pyramides fierēt, moles ab imo latissimę, in summitates acutissimas definentes, sic dictè, quòd ad ignis speciem in conum tenuarētur, aut ingentes collocarentur columnæ. Verum quanquā de pyramidum mole ac forma scripserint Herodotus & Homerus Durisianus, Aristagoras, Dionysius, Artemidorus, Alexander, Polyhistor, Buthoriades, Antisthenes, Demetrius, inter omnes eos tamen non constat à quibus cœptæ sint auctoribus. Erigendarun autem dicandarúmque pyramidum causa in Aegypto, regum pecunię ociosa & stulta ostentatio à plerisque traditur, ne pecuniā successoribus aut emulis insidiantibus præberēt, aut ne plebs ociosa langueret. Colūnarum verò vsus in Romanis cœpit à Cornelio Menio qui priscos deuicerat, anno vrbis cōditę ccccxvi. Erat & in foro Traiani columna sub qua ossa eius posita in vrnam aureā collocata fuisse constat, permanentq; duæ adhuc Romæ Hadriani & M. Antonii suis nominibus celebres. Harum autē ratio est, quibus dicatę fuerint attolli super cæteros mortales, quēadmodum in vrbe Roma inter diuersas moles obeliscos videmus plures, aliosq; iacentes, alios erectos, quos imperatores maximi bello domitis gētibus & prosperitatibus clarissimarū rerum gestarum elati diis superis in religione dicarunt. Sic Sesoosis Aegypti rex obeliscos ex lapide puro duos erexit, vtrūq; altū cubitis centumuiginti, in quibus tum imperii magnitudinem, tū quas subegit nationes descripsit. Sic apud Hyberos pugnacē gētem tot obeliscos erigere circa cuiusq; sepulchrū moris erat quot homines ex numero hostiū ille necasset. Erāt & Triūphales arcus, suntq; adhuc Romæ suo loco, imprimis imper. Cæsaris, L. Septimii, & imper. Cæs. M. Aurelii, Antonini Pii, rerum suarum insigni marmore & claro artificio, vt impressa docet inscriptio. Et arcus etiam triumpho insignis Constantini, quem incisæ literæ liberatorem vrbis, fundatorē quietis indicāt. Est & nobilis atq; triūphalis Hierusalem, hunc titulū habens, Diuo Vespasiano & Diuo Tito filio. S.P.Q.R. Pauca reliquorū deinde vestigia supsunt, quanq̄ trecētos et viginti triūphos ab vrbe cond. ad hęc ipsa quę modo diximus tēpora numerent. Nec etiā dubium est ob virtutis miraculū quin maiores nostri reges ipsos vita functos iactare sūmis laudibus ac nouis et exquisitis honoribus cœperint, siue vt fieri solet in adulationē eorum,

ſiue ob beneficia quibus erãt humanitate compoſiti, ipſi reges deinde cum chariſſimi fuiſſent his quorum vitam compoſuerant multisꝗ honoribus referſerãt, non paruum deniꝗ ſui deſiderium de medio ſublati reliquerunt: ſicꝗ homines ætatis illius ſiue Samii, ſiue Corinthii, ſiue Aſſyrii, ſiue Aegyptii, ſiue alterius gẽtis fuerint, ſimulachra finxerunt & ſtatuas, vt haberẽt quo aliquam voluptatem ex imaginum talium proſpectione reciper[illegible] progreſſique lõgius per amorem memoriam cœperũt colere defunctorum v[illegible] gratiam referre benemeritis viderẽtur, et ſucceſſores eorũ allicere ad bene imperandi cupiditatẽ: quod orator eximius in Natura deorum monet dicẽs, Suſcepit autem vita hominis cõſuetudóque communis vt beneficiis excellentes viros in cælũ fama ac voluptate tollerẽt. Hinc Hercules, hinc Caſtor, hinc Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber, & alio loco, atꝗ alio, & in pleriſꝗ ciuitatibus intelligi poteſt, acuendæ virtutis gratia: aut quo libentius reipublicæ gratia periculum adiret optimusquiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Hac ratione Mauri proprios reges, Romani ſuos Cęſares, & qui viri fortitudine inſignes erãt conſecrauere. Inde per gentes & prouincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non vnus ab omnibus deus colitur, ſed propria cuiꝗ maiorũ ſuorum cultura ſeruatur. Hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditũ ſibi à diis, hominibus, à ſacerdote ſecretum, quòd maiorum & regũ memoria ſeruata ſit: inde paulatim cultu in metum verſo, ſuperſtitionem mortiferam irrepſiſſe, verúmque eſſe poëticum illud, Primos in vrbe deos fecit timor. Quo autem tempore huiuſmodi diuini honores mortalibus eſſe cœperint, non eſt obſcurum, præſertim quum nulli reges ante Saturnum vel Vranum fuerint, & Iouis temporibus ab initio templa conſtituta eſſent, & noui deorum cultus inuenti. Sic hominum effigies quum nõ ſolerent, exprimi cœpere, nec niſi ab aliqua inſigni eorũ qui diuturnitatem nominis meruiſſent: primóꝗ ſacrorum certaminum victoriæ, maximéꝗ Olympiæ, vbi omnes quicũꝗ victores fuiſſent ſimulacra effingi ſolere moris erat, eorum qui ter huiuſmodi in certamine ſuperiores euaſiſſent, ex vniuerſo corpore lineamentis ad ipſorum ſimilitudinem expreſſis. Primus tamen hic ſtatuarum honos, vt videre videor, Græcis debetur, nulliſque apud eos reor plures dicatas q̃ Demetrio Phanoſtrati filio Phalereo, qui quum apud Athenienſes cõcionaretur vrbi pręfuit annis decem, æreisꝗ ſtatuis honoratus eſt trecentis ſexaginta, quarum plures equeſtres erant, & in curribus ſeu bigis ſtabant ſummóque ſtudio ferme intra quadringentos dies conſumatę erant. Iam quum apud Athenienſes clariſſimus eſſet, ſic quoꝗ ipſe ab ea quę cuncta conſumit inuidia tentatus, quippe inſidias paſſus à quibuſdam, mortis ſententiam abſens excepit, non tamen eius corpore potiti ſunt, verùm ipſius deiiciẽtes imagines, ærugine de induſtria fœdatas, alias quidem vendiderunt, alias ſubmerſerunt, alias in fruſta conciderũt, vna autem in acie ſeruata: atque hoc intuliſſe Athenienſes huic Demetrio, iubente rege proditum eſt. Apud Romanos etiam & pedeſtres et equeſtres ſtatuas proculdubio aliquãdiu in ſumma veneratione & auctoritate habitas conſtat, equeſtrium tamen origo perquàm vetus eſt, & cum fœminis etiam honore communicato,

to,exemplo Clodiæ cuius ſtatua equeſtris erat, ceu parum eſſet toga eam cingi, quum nec Lucretiæ,nec Bruto qui expulerant reges, propter quos Clodia inter obſides fuerat decerneretur: & quanquam Catonis in cenſura vociferationes eſſent,mulieribus romanis in prouinciis ſtatuas poni,non tamen potuit inhibere quominus Romæ quoque ponerentur,ſicuti Corneliæ Gracchorum matri ,quæ fuit Aphricani prioris filia . Togatæ antiquitus ſtatuæ dicabantur , deinde nudæ,haſtam tenentes: græca enim res erat,ſtatuas nudas dicare, nihilq́ in eis condere: ecõtrario verò romana,togas & militares thoracas ſuperaddere.Cæſar quidem dictator loricatam ſibi in foro dicari paſſus eſt ſtatuã.Fuit Marci Tremelii equeſtris toga,qui Samnites bis deuicerat,captaq́ Anania populũ ſtipendio liberauerat.Fuit etiam Scipionis qui bellum in Aſia geſſit, Antiochúmque deuicit non ſolum cum chlamyde ſed etiam cum crepidis in capitolio ſita. Dicabantur quibuſdam argenteæ,quibuſdam aureæ . Pompeius nanq́ in triũpho Pharnacis qui primus regnum tenuit in Ponto argẽteam trãſtulit. Mithridates item currus aureos & argenteos,quanquã nec deſint qui argenti vſum primum Diuo Auguſto dicatum in ſtatuis falſò arbitrentur. Aurea autem ſtatua, ac omnium prima nulla inanitate,in templo Anetidis,numine gentibus illis ſacratiſſima poſita eſt. Antonii deinde Parthicis rebus direpta ſtatua quoq́ regis Aſſarii quã non adoraſſe capitale erat,ex auro fuit ſexagintaiúmq́ cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud noſtros quum de Dacis Germaniſq́ triumphaſſet,tantæ fuit inſolentiæ atque ſuperbiæ vt aureas atq́ argenteas ſtatuas ſibi in capitolio poni iuſſerit.Ex ære etiam primam Romæ ſtatuam cõflatam, & Cereri primùm dicatam ex Spurii Caſſii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat inuenio.Statua quoque Horatii qui & Cocles cognominatus eſt ęnea fuit,& in æde Vulcani poſita eſt,quę detrimentũ corporis acceptum (claudus enim teſte Plutarcho poſtea fuit)quod armatus in Tyberim deſiliens tyrrheno telo ſautius ille admiſerat oſtendit,Liuius licet obſtet, multiſq́ ſuperincidentibus telis incolumẽ ad ſuos tranſnatauiſſe afferat.Cæſar dictator nõ ſolum ſibi in foro dicari ſtatuas paſſus eſt, ſed diſiectas Pompeii ſtatuas repoſuit. Ex hoc etiam Auguſti Cęſaris morem probandum cẽſeo, quòd illuſtrandis ducibus antiquis qui romanũ imperium auxiſſent exactiſſimam diligentiam impendit,opera cuiuis reïntegrans ac titulos,dedicatis omnium ſtatuis triumphali habitu in porticibus ſui fori: factum placet,nec minus ratio: ſiquidem edicto præfatus eſt,eo ſe propoſito id agere,vt eſſent quorum ad exẽpla & ipſius & ſuperioris temporis clarorum virorum formarentur mores,ad quorúmque veluti præſentem regulam inſtitutos principes ſuos po. ro.exigeret: ſapienter vtique. Nam quum aliquando ſtatuæ fuiſſent inſignia virtutum & his ponerentur qui ingenio & doctrina præſtarent, quíque magna geſſiſſent, aut mortem pro republica obiiſſent,quales decretas legatis à rege Veientium interfectis legimus, nullum mortuo , Ciceronis ſententia , ab homine mortali vel carius vel diuturnius præmium vel gratia maior vlla pręſtari poteſt quàm ſtatuæ vel ſepulchri.Harum rerum geſtarum & gloriæ memoriã quamplurimi ex his quos diximus bellorum duces æternitati commendari poſſe exiſtimantes ardenter affectarunt,

tanquam plùs præmii de vrnis & figmētis huiusmodi sensu carentibus adeptu-ri,quàm ex conscientia honeste rectéq; factorū. Quòd autem sit pulchrum veluti exigua hęc & minima spernere ad ascensum veræ gloriæ tendentē,Cato Censorinus monstrauit, qui interrogatus quā ob rem inter multos præclaros statuam non haberet,Malo,inquit,ambigere bonos quā ob rem id non meruerim, q̄ quod est grauius cur impetrauerim mussitare. Militari etiam gloriæ clypei se ingerunt,quos in sacro vel in publico priuatim dicari instituti veteris fuisse cōperio. Primus qui hoc egerit, Appius Claudius fertur: is dico q cū Seruilio cos. fuit, anno vrbis cclxx. Posuit enim in Bellonæ æde maiores suos,voluítq; in sublimi videri, & clarissime gestorū titulos legi. M.Aemilius in consulatu collega Q.Luctatii post eū nō in basilica modo Aemilia,verùm & domi suæ posuit, placuítq; plenā virtutis imaginē reddi clypeo cuiusq; qui fuerit illo vsus. Hos Pœni ex auro factitauere: sicq; clypeos & imagines secū in castris vexere. Eiusmodi quoque scutis apud Troiam pugnatū est,expressis quoq; imaginibus: & clypeus supra fores capitolinæ ædis vsq; ad incendium primū fuit, tātáq; maiorum quidem nostrorum auctoritas in ea re annotatur, vt L. Manilio Fuluio cos.anno vrbis dlxxv M. Aufidius tutelæ capitolii redēptor,docuerit patres argenteos esse clypeos qui pro æreis per aliquot iam lustra assignabantur. Tabulis similiter pictis sunt qui rerum suarū memoriam excoluerunt,vt L.Aemilius Paulus, Luciusq; Scipio,ac Messala princeps.Horum enim primus de Liguribus triumphans gestorum ordinem in tabula pictum publicè reliquit, secundus tabulam victorię suæ asiaticæ in capitolio posuit, tertiam tabulam pictā pręlii quo Carthaginenses & Gerionem in Sicilia vicerat in latere curiæ hostiliæ affixit,anno ab vrbe cond.dccccxl. Arator autē ille Arpinas & manipularis imp.C. Marius non clypeis pendētibus, non pictis tabulis,non toreumate signóve, non statuis, marmore,aut ære,nō obelisco,non triumphali arcu,non pyramide,non columna,non pila aurea ædificióve quopiam tantum,sed cantharo res suas clarissime gestas illustrauit. Post Iugurthinum enim & cymbricum theutonicúmq; triumphum, cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur, quo inter bibendū indice illius victoriæ ex Asia ductæ suam compararet ac simillimam redderet.

Ludorum celebrationes, *Cap.* XII.



POst hæc insuper ludorum celebrationes, siquidem ad natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes, vel vota ducum persoluenda ingenti confluentis multitudinis copia sunt constitutæ:& primitus quidē venationes quę vocātur munera Saturno deo sunt attributæ, siue q ad expeditiones ituri, debeant pugnas & coëuntes inter se acies spectare,ne in bello armatos hostes,vel vulnera, vel sanguinem perhorrescant, siue vt nonnulli perhibent,hāc apud veteres deuotionem factam,vt contra hostes ciuium sanguine primū tali deo litaretur. Pescenius enim Festus in libris historiarum refert Carthaginēses Saturno humanas hostias solitos immolare,& cum victi essent ab Agathocle Siculorum rege iratum sibi deum putauisse,itaque vt diligentius piaculum soluerent,ducentos nobilium filios immolasse,tantum religio potuit suadere malorum,vt tātam ciuitatis partem occiderent,quantā fortasse

tasse nec Agathocles victor occiderat. Idem in Latio quoq; eodem genere sacrificii cultus est, non quidem vt homo ad aram immolaretur, sed vt in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Verùm id genus sacrificii ab Hercule fuit postea cum Geryonis pecore ex Hispania per Italiam reuertente sublatum, persuasitq; illorum populis vt faustis sacrificiis infausta mutarent, ritu tamen permanente, vt pro veris hominibus imagines iacerentur è scirpo, vt Ouidius in fastis docet, Donec in hæc venit Tyrinthius arua, quotannis Tristia Leucadio sacra parata deo. Illum stramineos in aquam misisse quirites Herculis exemplo corpora falsa iace. Hæc sacra vestales etiam virgines fecisse his verbis idē poëta meminit, Tum quoq; priscorum virgo simulacra virorum Mittere roboreo scirpea ponte solet. Ex his causis quæ de origine huius festi relatæ sunt apparet, Saturnalia vetustiora esse vrbe romana, adeò vt ante Romā in Græcia hoc solēne cœpisset. L. Accius in annalibus suis refert his versibus, Maxima pars Graiûm Saturno & maxime Athenæ Conficiunt sacra quæ cronia esse iterantur ab illis. Quúmque diem celebrāt per agros vrbesq; fere omnes Exercent epulis læti famulósque procurāt Quisq; suos. Nostrísq; itidem etiā mos traditus illinc est, vt cū dominis famuli epulentur. Ibidem eodē quoq; tempore quum diu etiam humanis capitibus Ditem placare se crederent, eundem ferunt Herculem simili modo redeuntem per Italiam gētibus suasisse vt sacrificia mutarent, inferentes Diti nō hominum capita sed oscilla ad viuā effigiem arte simulata. Inuenio postea quum ludi per vrbem in cōpitis agitabantur, restitui scilicet à Tarquinio Superbo laribus ac Maniæ ex responso Apollinis, quo præceptum est vt capitibus pro capitibus supplicaretur, idq; quàmdiu obseruatū vt pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniæ deę matri larium, idest, deorum inferorum: quod sacrificii genus Iunius Brutus cos. pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. Nam capitibus allii & papaueris sacrificari iussit vt responso Apollinis satisfieret de numero capitum, remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis, factúmque est vt pilæ & effigies viriles & muliebres ex lana cōpitalibus suspēderentur, tótque his pilæ quot capita seruorum, tot effigies quot essent liberi ponerentur, quæ denique effigies Maniæ suspensæ pro singulorū foribus periculum si quod imminere familiis expiarent, ac dea viuis parceret his pilis & simulacris contenta. Ludos autem ipsos ex viis cōpitorum in quibus agitabantur compitalia appellitauerunt. Deinde quoniam fuisse Pani lyceo rem diuinam, & cum hac Lupercalia festa quōdam celebrata primum fuisse apud vetustatis assertores cōstat, de his nobis tertio loco differendum videtur. Ea itaque sacrorum genera vt elegantissimis rerum gestarum scriptoribus visum est, ab his qui ex Arcadia cum Euandro in eum locum qui nunc romanæ vrbis est profecti sunt, ad nostros primum delata fuisse ferūt, ac ritu suo celebrata. Ouidius in fastis, Pana deos pecoris veteres coluisse querūtur Arcades Arcadiis plurimus ille iugis. Pan erat armēti, Pan illic numen aquarum, Munus ob incolumes ille ferebat oues. Transtulit Euander syluestria numina secum, Hic vbi nunc vrbs est, tunc locus vrbis erat. In qua quidem vrbe constat Euandrum constituisse, vt diuisa pastorali turba, nudi iuuenes ac pellibus immolatarum hostiarum inuoluti lyceum Pana

venerantes, per luxum atq; lasciuiam ex epularum hilaritate profusioreq; vino prouecti personati currerent, loráque manu ferentes obuios quosq; ac mulieres maxime adultas, his vltrò manuũ palmas cędendas porrigentes verberarẽt, existimantes id sibi fœlicem pariundi facultatẽ præstare posse, eodem postea poëta dicẽte, Nupta quid expectas? non tu pallẽtibus herbis Nec prece, nec magico car mine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ, Iam sacer optatum nomen habebit aui. Cur autẽ nudi currentes hunc deum coluerint, pleraq; curriculo vetustatis ad nos vsq; delapsa indicant, siue ꝙ ipsi deo qui nudus est celeritati suę eo pacto longe aptius nudos ministros habere visum sit, siue ꝙ Arcades omnium populorũ qui Græciam coluerint vetustissimi, feris similem adhuc syluis & montibus vitam agentes, expertes legis artísque, primum hunc deum venerari patrio cultu cœperint. Idem auctor in fastis, Cur igitur currant, & cur si currere mos est, Nuda ferant posita corpora veste rogas? Ipse deus velox discurrere gaudet in altis Montibus, & subitas concipit ille feras. Ipse deus nudus nudos iubet esse ministros, Nec satis ad cursus cõmoda vestis erat. C. verò Attacilius, vt scribit Plutarchus, scribit Romulum quũ ante conditam vrbem eius pecora à latronibus rapta fuissent, Lupercalium solemnitate in honorẽ Fauno supplicem primo excoluisse, nudum deinde ne sudore prępediretur, omneis saltus currendo syluasq; lustrasse, ideo nudatos Lupercales hæc ludicra celebrasse. Lupercos alii nudos fieri solitos aiunt, ꝙ Faunus veste delusus à suis, eam sacris procul arcuerit. Ouidius item in fastis, Veste deus lusus, fallentes lumina vestes Non amat, & nudos ad sua sacra vocat. Iustinus quoq; magis ex habitu dei cui ea sacra fiebant, quàm ex alio nuditatis causam refert, quũ post hunc tertio loco regnasse Faunum ferunt sub quo Euander ab Arcadiæ vrbe Palanteo in Italiam cum mediocri turba popularium venit, cui Faunus et agros et montẽ quem ille postea Palanteũ appellauit benigne assignauit: in huius radicibus tẽplũ Lyceo quẽ Græci Pana, Romani Lupercal appellant, constituit, ipsum dei simulachrum nudũ caprina pelle amictum est, quo habitu pòst etiam Romæ Lupercalibus decurrebatur: vtcunq; res se habeat, in tẽpora tamen vsq; C. Cæsaris huiusmodi obseruationẽ fuisse cõpertũ est: ea nanq; sacra quũ sedens Cęsar spectaret & inter eos qui solennia celebrarent M. Antonius cos. qui triũuir postea fuit adesset, aiunt eũ diadema capiti Cęsaris imponere conatum, quod quum Cęsar amoto capite ac simul manibus reiecisset, Iouis capitolini statuæ ilico iussit imponendum. De nomine Lupercalium non vna etiam ratio, sed varia proditur: alii nanque locum deo Pani sacratum Arcadiæ ferunt, cui etiam mons in Arcadia lyceus consecratus est, & dictus græcè λύκος, id est, lupus, ꝙ lupos haud sinat in oues desæuire: ideo & Euander deo gentis suæ sacrificauit locum, & nominauit Lupercal, ꝙ præsidio ipsius, lupi à pecudibus arcerentur. Alii, referente Plutarcho, putant à Lupa quę Romulum educauit potius emanasse, quũ (vt ait) lupercales ludicrum inchoẽnt, vbi expositum Romulum fuisse fama est, tametsi quæ ad sacra pertinẽt minus ei conueniant rei dum de Lupa Romuli nutrice loquitur. Idem poëta his verbis fidem facit, Illa loco nomen fecit deus ille lupercal Magna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte lupercos?

lupercos? Faunus in Arcadia tẽpla lyceus habet. Inueniuntur etiã auctore Quintiliano qui Lupercalia æque tres partes orationis esse contẽdant, quasi ludere per caprum. Ob temporis deniq; obseruationem ludicrũ hoc, vt inquit Plutarchus, ad expiandos manes constitutũ creditur: fiebat enim, vt ille inquit, nefastis diebus mẽse februarii, quẽ piacularẽ interpretãtur, eodẽ poëta in Fastis dicente, Tertia post idus nudos aurora lupercos Aspicit, & Fauni sacra bicornis eunt. Cõsualia ludi dicebãtur quos in honorẽ Consi faciebant, quẽ deũ consilii putabant. Circenses verò quos primus Romulus raptis Sabinis Consualium nomine celebrauit, Neptuno dicabantur. Hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio latere positis ensibus & gladiis, vt ab vtraq; parte esset ignauiæ præsens periculum, vnde & circenses dicti sunt, ꝙ exhibebãtur, in circuitu positis ensibus, licet alii à circuẽdo, ab, Astercienfibus alii circenses dicant vocari solitos. Horũ ratio ludorum quid aliud habeat nisi leuitatẽ, & vanitatem, & insaniam non video: tanto nanq; impetu concitabantur animi in furorẽ, quanto illuc impetu currebatur, vt iam plus spectaculi exhiberent quàm spectandi gratia cõuenissent, cum exclamare, & efferri, & exilire cœpissent. Equiria, ludi sunt quos Romulus idem Marti instituit, per equorum cursum qui in cãpo martio exercebantur. Gladiatorum quoq; munus dictũ quod populo tanquã munus donatur, & qui donat munerarius: & qui familiam gladiatorũ habet, gladiatorésq; domi in disciplina, & in ludo exercet, ac postea vendit, lanista vocatur: gladiatorũq; ideo dictũ, ꝙ mos erat in sepulchris mortuorũ, virorum fortium captiuos necari, quod quia postea immane visum est, placuit dimicare gladiatores ante sepulchra: quem morem Homerus noster Mantuanus his verbis expressit, Viuẽtes rapit inferias quos immolet vmbris, Captiuóq; rogi perfundat sanguine flãmas. Nec abnuit ille teste Floro, de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honore viriũ gladiator, qui defunctorũ quoq; prælio ducum imperatoris celebrauit exequiis, captiuósq; circo regio iussit armis depugnare, quasi plane expiaturus omne preteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset. Liuius ab vrbe cõd. xxix, Scipio Carthagine ad vota soluẽda diis, munúsq; gladiatorum quod mortis causa patris patruiq; parauerat edẽdũ redit. Gladiatorũ fuit spectaculũ nõ ex eo genere hominũ ex quo lanistas cõparare mos est, seruorũq; vænalẽ sanguinem habent, voluntaria omnis & gratuita opera pugnãtium fuit. Nam alii missi ab regibus sunt ad specimẽ insitæ genti virtutis ostendendũ, alii ipsi professi se pugnaturos in gratiã ducis, alios æmulatio in certamen vt prouocarent, prouocatíve haud abnuerẽt traxit. Quid enim miretur quisq̃ in hoc primum, inuentorẽ an inuẽtum, artificem an auctorẽ, ausum aliquem hoc excogitare, an suscipere, an iubere, an super omnia populi furorem? quàm vile enim nefas animarum istarum, quantũ inde querelarum, quantũ mali potuit hauriri, quis non videt? Nouendiales ludi sunt, qui in honorem mortuorum celebrantur. Proinde apud maiores vbi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur: vnde est, Sedibus hunc refer antè suis: & illic septem erat diebus, octauo incendebatur, nono sepeliebatur domi etiã suæ: vnde orta est cõsuetudo vt dii penates colãtur in domibus. Similiter Funebres, Plebeios, Megalenses, Apollinares quos omnes

currules

currules ædiles munere publico curabãt,magno plausu celebratos inuenio. Funebres ad detinendũ populum instituti,dum põpa funeri decreta in honorẽ Patricii viri plene instruitur. Plebeii qui ꝓ salute plebis ędũtur exactis regibus,pro libertate,aut pro recõciliatione plebis post secessionẽ in Auentinũ. Magni ludi, Romani ludi appellabantur,quos in honorem Iouis faciebãt: vel romani Regii ludi,Q. Asconio teste,suis sub regibus instituti sunt, magnícꝫ appellati, ꝙ magnis impẽsis dati,cum primũ ludis impensa sunt ducenta milia nummûm,adeò magnos ludos factos putant, ꝙ consiliorũ secretorũ deo,id est, Neptuno lari & diis magnis,id est,laribus vrbis Romę dati sunt,quibus aiũt raptas Sabinas esse, quod videtur Virgilius notasse, Et magnis Circensibus actis. Megalenses verò nobiliũ ludi & magnis diis consecrati,à loco inuentionis eius sic dicti. His prætorum erat ludis interesse & lusores cõducere. Iuuenalis in Satyris, Interea Megalesiacæ spectacula mappæ Ideum solenne colunt, similiscꝫ triumpho Præda caballorum prætor sedet, ac mihi pace Immensę nimiæcꝫ,licet si dicere,plebis, Totam hodie Romam circus capit, & fragor aurem Percutit,euentum viridis quo colligo panni. Nam si deficeret mœstam attonitamcꝫ videres Hanc vrbem veluti Cannarum in puluere victis Consulibus spectent iuuenes quos clamor & audax Sponsio,quos cultę decet assedisse puellę. Ludos scenicos Valerius Ancias auctor est,Megalesia appellatos,&, si Firmiano credimus, Libero attributos, cui ex Indis Thebas redeunti, à triennio bis peregrinationis exacto Græcos instituisse trieteridas tradunt. Ludorum Apollinarium origo victoriæ non valitudinis ergo, vt quidam analiũ scriptores produnt,ex duobus Martii vatis carminibus,cuius duo in senatu volumina illata erant,memoratur: priore carmine Cannensis prædicta clades in hęc propemodũ verba erat, Amnem troiugenam Romane fuge Cannã,Nec te alienigenæ cogãt in cãpo Diomedis conserere manus: sed necꝫ credes Tu mihi donec sanguine campũ, Multácꝫ milia occisa tua defert Amnis in pontum magnum extra frugifera piscibus Atcꝫ auibus feris quoque quæ incolunt terras,his fluat esca caro tua: nam mihi ita Iuppiter fatus est,Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat in his locis iuxta atcꝫ ipsam cladem agnoscebant: tum alterum deinde carmen inuentum est ita scriptum, Hostem Romani si ex agro expellere vultis Vomicã quæ gentium venit longe Apollini vouendos censeo ludos,qui quotannis comiter Apollini fiant. His ludis faciendis præerit prætor,qui ius populo plebicꝫ dabit. Summum diem viri gręco ritu hostiis sacra faciant. Hoc si recte facietis gaudebitis semꝑ fietcꝫ respub. vestra melior: nã is dies extinguet ꝑduelles vestros ꝙ vestros campos pascunt placidè. Ex hoc carmine quum procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensus esset,postremo senatusconsultum factum est,vti decemviri quo magis instruerentur de ludis Apollini faciendis,récꝫ diuina recte facienda,libros Sibyllinos adirent,in quibus quum eadem reperta nũciatum esset, censuerũt Patres Apollini ludos vouendos faciendoscꝫ,incꝫ eam rem duodecim milia æris prætori & duas hostias maiores dari,Deceuirisꝫ pręceptũ vt græco ritu,id est,capite operti hisce hostiis sacrum facerent, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis,Latonæ boue fœmina aurata. Hos ludos in circo populus

pulus coronatus ſpectare iuſſus erat, matronæ ſupplicare, vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur, celeberq́ dies is omni cerimoniarum genere habebatur: ſicq́ paulatim cęteris diis huiuſmodi ludorum honos tribui cœpit, ſinguli-que ludi, ſicut Siſinius Capito in libris ſpectaculorum deſcribit, nominibus eorum conſecrati ſunt.

Principum ex bellis dijs oblata. CAP. XIII.



IN ſuprema demum noſtri laboris parte, ſummam reponemus principum, ex bellis diis oblata in medium relaturi. Quis enim bellorum turbinibus victor egrediens dominum exercituum inhonorum dereliquit, quum illi etiam ipſi qui veri dei cognitionē minus haberēt quodcunq́ illud eſſet numinis haudquaquā prætermitterent, quin ſumma quadam veneratione proſequerentur? de quibus ne forſan hæſitare quiſpiam poſſit, teſtes adſunt præcellētiſſimi duces, ſed in primis Dionyſius qui & Liber dictus eſt, & Alexāder Macedo. Indiam enim ingreſſus ille, primitias deo Ioui in oriente à captiuis habitas primus obtulit: quod ſi non abunde conſtaret, Ouidius in faſtis teſtis eſt opulentiſſimus, dicens, Ante tuos ortus aræ ſine honore fetuntur, Liber, & in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gange totóq́ Oriēte ſubacto, Primitias magno propoſuiſſe Ioui. Cinnama tu primus captiuáque thura dediſti, Deq́ triumphato viſcera toſta boue. Nomina ab auctoris ducunt libamina nomen Libáque quòd ſanctis pars datur inde focis. Huic à teneris Græcorū more vnguiculis ſine parſimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonidas eam thuris profuſionem ægre ferens, thúſque perſæpe adimens inquit, Heus tu puer, large ſic odores offeres quum regionis thuriferæ potiere. Qui Arabia tandem potitus rex, thure onuſtam nauim miſit ei, ac epiſtolam in hæc propè verba, Miſi ad te thuris & caſſiæ talenta, ne quæ minima ſunt, maximi facias in diuinis rebus, vtpote qui non ſis neſcius nos pigmentiferi potitos ſoli. Eidē Alexandro poſtea adulto placuere & lychni penſiles in delubris, arborum non mala ferentium, lucentes, vt in templo quondam Apollinis palatini, quem idē Alexander Thebarum expugnatione captum Luciniæ dicauerat. Apud Iunonis quoq́ Luciniæ templum in Brutiis æſtatem agens Hannibal aram ibi condidit dedicauitq́ cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo, punicis gręcisq́ literis inſcripto. Idem pro tot tamq́ fœliciter in Italia geſtis, maxime poſt labefactam ex Cannēſi clade rem romanam ad internitionemq́ penè redactam, diis immortalibus ſacrum agi haberiq́ iuſſit. Iouis autem templo quod primū in vrbe conſecratū eſt, Romulus primus ſpolia ab Acrone Ceniēſium rege à ſe occiſo detracta retulit. Cornelius deinde Coſſus quū Columnium Hetruſcum Fidenatū ducem obtruncaſſet, eidem deo ſpolia conſecrauit. Nec M. Marcellus ſilētio inuoluendus, qui apud Padum Briomatum Gallorum regem ab eo ſuperatum & cęſum armis exuit, inde procedens ad Feretrii Iouis tēplum aſcendit, & ea illi ſolenni dedicatione ſuſpendit. Neq́ his contentus Marcellus eſt, captis nanq́ Syracuſis, ornamenta, ſigna vrbis, tabulasq́ quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit, patriiſq́ diis ſuſpendit. Viſebātur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato. Ab eodem legimus Virtutis templum & Honoris renouatum, quod

multis

multis antè annis fuerat bello lygustico Q. Maximo dedicatũ. Tullum Hostilium quũ bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, inuenio phanum Saturno ex voto consecrauisse, etiam Saturnalia tunc primùm Romæ instituta, q̃uis Varro libro qui est de sacris ædibus vi. scribat, ædem Saturni ad forum faciendam locasse L. Tarquiniũ regẽ, T. verò Lártiũ dictatorẽ, Saturnalibus eã dedicasse. Nec me fugit Gelliũ scribere senatũ decreuisse vt ædes Saturni fieret, eiq́ꝫ rei L. Furiũ trib. militũ præfuisse. Tarquinius, cui cognomẽ sup̃bo ex moribus datũ, tẽplũ ex hostiũ spoliis erexit, quod quũ inauguraretur cedẽtibus diis cæteris, mirabile dictu, restitere iumẽta & termini, tanq̃ numina hæc cõtumacia, firma omnia & æterna pollicerentur. Scipio Numãtinus Virtutis phanum erexit, deinde C. Marius de manubiis Cymbricis & Theutonis ædẽ Honori & Virtuti fecit. Pòst Scaurus Aemilius templũ Menti, quòd circiter bellũ Cymbricũ natus, cum scilicet eloquentia & eruditio vrbem ingressæ, eam cœperint amplissime exornare. Aemilius consul quum Gallos acie vicisset, ex ipsis Gallorum torquibus aureum Ioui trophęum erexit, quòd deuouissent Galli si vicissent, de Romanis spoliis Marti Gallico torquem aureum cõsecratũ iri. Atqui Furius Camillus quũ Gallorum extinxisset incendium, & Romam auro liberandã è lance abstulisset, nõ consilii, nõ fortitudinis, sed famæ & vaticinii tẽplum iuxta viam nouam erexit. Pulcherrimũ operum Pantheon Ioui vltori ab Agrippa factum veterum monumenta produnt. Minerua Romæ iuxta Capitolium quondã sita, quæ Euphranoris erat, Catulliana postea dicta, à Q. Luctatio Catullo dicata: aliam Mineruam Romæ ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit. Fecit & Spurius Clauilius Iouem in capitolio victis Samnitibus sacra lege pugnantibus, ex pectoralibus eorũ, ocreis & galeis. Diuus Iulius thoracem quem Veneri genitrici in templo eius dicauit, ex Britannicis margaritis factum voluit intelligi. Pompeius Magnus imperator vitem auream cum botro in tẽplo Iouis Capitolini sacrauit. Erat autem quingentorum talentorum auri, titulum habens, Aristoboli filii Alexandri regis. Augustus Cæsar omnium templorum conditor legitur aut restitutor. Diuus Vespasianus Concordiæ siue Pacis templum ædificauit, effecitque. Ac ne ista in re vniuersa persequar, quoniam longum nimis & operosum id quidem esset, horum illustrium ducum & aliorum subsequentium imperatorũ contextu, certamine religionis, ac laudis emulatione, nec inferior, Sigismunde, (vt aliquando in te iure suo nostra desinat, vnde cœpta est, oratio) post consummationem Italici belli, inuicta animi tui virtute cunctis hostibus profligatis, prostratísque, ab armis ad negocia vrbana mentem conuertens, de manubiis obsessarum deditarúmque per te vrbium, summa sacratissimi diuiníque principis religione fretus, præter ædes sacras extra tertio ab vrbe lapide in monte maríque prospectu sitas, templum illud percelebre omníque admiratione dignum, ac vnicum denique monumentum regii nominis tui, intra mœnia vrbe media ac forotenus à fundamentis extructum deo dicatum reliquisti, tantáque diuitiarum largitate, tam miririficis picturæ toreumatúmque ornamentis, vt in hac celeberrima vrbe plurima quum sint cognitu & memoratu digna, nihil antiquius sit, nihil quod magis

magis visendum putetur, amplissimis præsertim parietibus, permultisque altissimis arcubus, peregrino marmore exædificatis, quibus lapideæ tabulæ vestiuntur, quibus pulcherrimè sculptæ inspiciuntur, vnàq; sanctorum patrum, virtutum quatuor, ac cælestis zodiaci signorum, errantiúmq; siderum: Sibyllarum deinde musarúmq; & aliarum permultarũ nobilium rerum imagines, quæ nedum præclaro lapicidę ac sculptoris artificio, sed etiam cognitione formarum, liniamẽtis abs te acutissimo & sine vlla dubitatione clarissimo huius seculi principe ex abditis philosophiæ penetralibus sumptis, intuentes literarum peritos, & à vulgo fere penitus alienos, maxime possint allicere. Præcellentissimis præterea loca hæc sanctissima pontificis priuilegiis & innumeris donis ac sanctorum reliquiis ornasti, quum vltra hæc maximum quotannis æris & auri reditum per te his deo dicatum, gẽmas, margaritas, pateras aureas, calices, acerras, thuribula, cruces, cãdelabra, tabulas, organa, tunicas purpureas, & trabeas textili auro, plurima deniq; sacrorũ ethnicorúmq; librorum, ac omnium optimarũ artium volumina vna donatione contuleris. Nouitium sanè, præclarum, & ingens ad immortalitatem inuentum, quum non auro, argento, ęre vel marmore, calce vel lapidibus tantùm, verùm in bibliothecis ab illis dicari volueris quorum immortales animæ in locis iisdem loquuntur. Cęterarum rerum tuarum cumulũ referre, haud facile duxerim, quũ præter hæc tot claris operum monumentis adeò nomen tuum passim illustretur vt nulla vnquam tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama futura sit, quæ non illud in cælũ tollat, ac debitis & optatis laudibus prosequatur. Videor certissima salus lumenq; ac patriæ decus & pater, Sigismunde Pandulphe Malatesta, optatum iussionis tuę meiq; operis rerum militarium munus absoluisse, non nescius potiora esse quæ iubebantur quàm sustinere mediocre cuiuspiam posset ingenium, proindéq; plurima me incognita præteriisse, quæ commode potuissent his voluminibus inseri: cæterùm cum communis humani (vt ita dixerim) animi morbus sit, vt plura lõge quisq; nesciat quàm sciat, nec vt Flaccus inquit, quiuis horrẽtia pilis Agmina, nec fracta pereũtes cuspide Gallos, Aut labentis equo describat vulnera Parthi, si quid in his libris parum est vel nimium, si quidque quod ex illo prisco & disertissimo veterũ dicendi more fluere, ac retro sublapsum referri visum sit, mihi succenseant soli rogo: si quid autem satis quod posteritate dignũ in arceq; poni queat quasi Minerua illa Phidiæ, vel ex ipsius Mineruæ officina exiisse videatur, non mihi sed diuino numini tuóque deinde gratias mecum magnas nedum agant, sed ingẽtes & cumulatissimas referant, qui ad suscepti laboris metam in magnis bellorum æstibus esses licet, studia tamen nostro ductu & auspiciis tuis lucidiora & alacriora fouẽs, calcar semp addidisti, & currentẽ vt aiunt ad cursum assiduè prouocasti.

FINIS.

Lutetiæ apud Christianum Wechelum,
Anno M.D.XXXII. mense Iulio.


NON VNICVM · ARBVSTA
IT DVOS ERITHA
COS

